ANUL XII

1

1969

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR

1

Anul XII

BUCUREȘTI
1969

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

V. ARIMIA, FL. BOERAȘ, ȘT. HURMUZACHE — redactor-șef, IL. LEONTE, I. MĂRCUȘ, M. REGLEANU, M. SOVEJA, GH. UNGUREANU

REVISTA ARHIVELOR

Apare de două ori pe an

Redacția: București, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul 6, Telefon: 13.37.77.

Abonamentele se fac prin oficiile poștale

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

38 DE CĂRŢI MANUSCRISE ARABE ŞI TURCEŞTI ÎN ARHIVELE STATULUI DIN CRAIOVA

A. DECEI

Contactul îndelungat al Ţărilor româneşti cu civilizaţia turcilor otomani sau convieţuirea îndelungată a acestora cu poporul nostru în regiunile Dobrogei, Timişoarei şi Orăzii încorporate în trecut la formele de viaţă statală turceşti au făcut posibilă rămînerea pe meleagurile noastre a unor urme materiale concrete şi pe tărîmul bibliologiei.

Pînă în prezent nu cunoaştem însă tot ceea ce ne-a rămas din moştenirea bibliofiliei islamice în ţara noastră, nici în întindere, nici în adîncime căci nu există nici măcar un repertoriu necum un inventar sau catalog al tuturor cărţilor manuscrise arabe, persane şi turceşti care se află fie la Bucureşti, fie în alte centre de cultură din ţara noastră, afară de Catalogul manuscriselor turceşti din Biblioteca Academiei Române, întocmit de Mihail Guboglu. Fără îndoială şi întîrziere, această muncă bibliografică va trebuie întreprinsă, pentru a ajunge să cunoaştem şi aceste bogăţii culturale ce ne-au rămas din trecut.

Prezentăm aici, succint, firește, numai un aspect, bine determinat din fenomenul civilizaţiei islamului în legătură cu zona noastră geografică şi etnică, anume fondul de manuscrise orientale islamice păstrate la Arhivele Statului din Craiova. În anul 1962, a intrat în păstrarea Arhivelor Statului din Craiova, un număr de 38 de cărţi manuscrise arabe şi turceşti, care aparţinuseră comunităţii musulmane din insula Adakale. Au fost aduse aici din biblioteca moscheii din această insulă îmbogăţind astfel tezaurele arhivelor noastre [1].

Toate aceste cărţi manuscrise, care pînă acum nu au fost cercetate de specialişti, sînt scrise în limba arabă, cu excepţia uneia singură, scrisă în limba turcă. Pe mai multe dintre ele, însă, există diferite însemnări ocazionale, în limba turcă. Faptul că aceste cărţi manuscrise sînt în limba arabă nu are nimic extraordinar sub raport lingvistic sau etnic. Ele erau necesare înainte de toate cultului, fiindcă numai imamul („preotul") şi naibul („judecătorul") comunităţii musulmane de aici, şi uneori müdürul, adică directorul (zis greşit şi exagerat „guvernatorul" de la Adakale), şi cîte un intelectual sau derviş aruncaţi de soartă

[1] Vezi actul de la 29 mai 1962, Arh. St. Craiova, fondul Adakale, prin care s-au predat şi s-au primit 38 de manuscrise vechi arabe, care au aparţinut Comunităţii Musulmane din Adakale, cu menţiunea că se vor păstra în depozitele Arhivelor Statului Oltenia din Craiova.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pe această insulă, cunoşteau araba şi puteau să citească litera sacră a cărţilor sacre şi chiar şi unele lucrări literare arabe, din cele care au ajuns să se găsească mai mult sau mai puţin întîmplător aici.

Proveniența cărţilor manuscrise de la Adakale este variată, aşa cum se poate constata din wakf-urile, pronunţat în turcă *vakıf* (citeşte româneşte vacîf: dedicaţie, ofrandă, fundaţie pioasă), înscrise pe unele din ele în momentul cînd erau destinate şi trimise credincioşilor din insulă. Aşa cum se întîmpla şi în părţile noastre înainte de a se introduce tiparul dar şi paralel cu această industrie artistică, o carte — *kitāb* arăbeşte şi *kitab* turceşte, care înseamnă „scriere", costa mult, fie din cauza materialului întrebuinţat, fie din cauza mînei de lucru, care trebuia recrutată din tagma caligrafilor calificaţi.

Stocul cel mai mare al acestei biblioteci din Adakale, a fost constituit încă din primele decenii ale turcităţii ei. Donatorul principal şi cel mai vechi a fost însuşi padişahul de la Istanbul, anume sultanul Mahmud I (1730—1754). Pe 11 din cele 38 de cărţi manuscrise (nr. 2, 3, 4, 8, 9, 11, 14, 28, 29, 32, şi 34) [2] este aplicat sigiliul rotund special de *wakf* al acestui sultan, pe care se poate citi în arăbeşte: „Al-ḥamdu li'llāhi al-lāzī hadīyanā la-hazā wa mā kāna anhadī wa lā inna hadīyanā li'llāhi. Wakafa hazā'l-kitāba. Sulţānunā al-a'zam wa al-Chākān al-mu'azzam as-Sulţānu ībn is-Sulţani al-Gāzī Mahmūd Chān Challada Allāhu = = Glorie lui Allah care ne-a dăruit aceasta şi care ne milostiveşte şi nu (altfel) decît ca să ne dăruim lui Allah. A donat această carte sultanul nostru cel mare şi hakanul cel mărit, sultanul fiu de sultan, victoriosul Mahmud Han, veşnicească-l Allah!" Sigiliul padişahal nu poartă nici o dată. Însă, pe mai multe din aceste vacîfuri, pe 9 din ele (nr. 2, 3, 4, 8, 9, 11, 14, 29 şi 34), sub sigiliul donativ rotund şi pompos al padişahului este aplicat şi sigiliul mic şi oval, care are inscripţia, tot în arăbeşte: „Al-mutawakkilu'alā'llāhu 'abduhu Nimatullāh = Cel care se încredinţează lui Allah, robul lui, Nimetullah (pronunţare turcească)". Sigiliul acesta poartă şi data (1) 149 (hegiră), deci 12 mai 1736 — 30 aprilie 1747, e.n. Prin urmare, donaţia acestor cărţi a fost înfăptuită în orice caz la cîtva timp după această dată a sigiliului lui Nimetullah şi în anii domniei sultanului Mahmud I. Socotim că acest personaj, necunoscut altfel pînă în această clipă, prin alăturarea prezenţei sale subsecvente la numele sultanului donator a ţinut să marcheze existenţa sa şi pe această cale, fiindcă a fost probabil acela care a trimis direct sau a adus, în numele sultanului, aceste cimelii pe insula fortificată de austrieci şi colonizată acum cu turci musulmani. Pe de altă parte, este îndeobşte cunoscut că frumoasa inscripţie care ornează peretele dinspre sud al boltiturii pasajului care trece pe sub moscheea insulei a fost săpată în marmură tot întru preamărirea sultanului Mahmud I, în anul 1158 h., adică 3 februarie 1745 — 23 ianuarie 1746 [3]. Toate aceste date

[2] Cărţile respective nu poartă număr de ordine. Li s-a dat unul provizoriu pentru uşurarea cercetării.

[3] Printr-un calcul greşit făcut de imanul de odinioară al insulei, Ali Ahmed, *Monografia insulei Ada-Kaleh*, ed. a II-a, Turnu Severin, 1937, p. 13—14, anul acestei inscripţii a fost echivalat cu anul 1739 e.n. şi de aceea această ultimă dată se bucură de un curs normal în privinţa datării inscripţiei şi a moscheii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

converg aşadar spre fixarea vacîfului cărţilor manuscrise respective în acelaşi an în care a fost transformată în moschee musulmană cazarma austriacă ocupată de turci o dată cu cetatea din insulă, adică în anul 1745.

Au mai fost şi alţi donatori de cărţi manuscrise pentru comunitatea turcă de la Adakale. Astfel, trei dintre ele (nr. 2, 8 şi 28) poartă sigiliul rotund-vertical cu inscripţia turcească : „Vakf-ı sadrazam Elhac Mehmed paşa = Vacîful marelui-vizir hagiul [4] Mehmed paşa". Data acestui sigiliu este 1160 (13 ianuarie 1747 — 1 ianuarie 1748). Este al sadrazamului zis Tiryakî — fiindcă era un mare consumator de opium (arab Ḥiryākī, turc — tiryakî, din grecescul θεριακὸς) — Mehmed paşa care a ocupat cea mai înaltă funcţie în Imperiul Otoman după aceea a sultanului de la 13 august 1746 la 28 februarie 1747. Ca şi în cazul lui Nimetullah, amprenta acestui mare-vizir se găseşte o dată şi pe unul din manuscrisele (nr. 2) dăruite insulei de însuşi sultanul. Explicaţia valabilă trebuie să fie desigur aceeaşi ca şi pentru cazurile mai sus arătate.

Alte vacîfuri provin de la alte persoane. Străvechiul manuscris nr. 7 poartă sigiliul mic rotund, pe care citim în arăbeşte : „Wakafa bi-zāwīyatin ḥazrati Ṣalāḥu'd-dīn Bābācalayhi'r-raḥmatu = Donat mănăstirii cucerniciei sale Salâhuddin (pronunţare turcească) Baba, mila fie cu el!" În acest caz nu este indicat donatorul, ci numai locul căruia i-a fost dedicată cartea manuscrisă, adică unei mănăstiri (pron. turc. zaviye, şi este de remarcat că apelativul „Baba", este turcescul „Tată", dat unui egumen, şi indică o mănăstire turcească) dintr-un punct oarecare al Imperiului Otoman, de unde pe urmă a ajuns prin cine ştie ce întîmplări la Adakale.

Trei cărţi manuscrise (nr. 12, 17 şi 27) provin de la un credincios binefăcător, care nu era un mare demnitar. Ele poartă însemnarea de mînă, în turceşte : „Vakf-ı Elhac Ismail efendi mütevellisi veled-i hâfız Mehmed efendi = donaţia hagiului Ismail efendi, administratorul, fiul hafîzului [5] Mehmed efendi". La rîndul lui, fiul unui negustor de halva a făcut de asemenea gestul de munificenţă care în cercul civilizaţiei europene este legat de numele lui Mecena romanul. Pe manuscrisul nr. 21 stă înscris pe prima filă, în arăbeşte : „Kad wakafa hazā'l-kitāba Yūsuf ibn Sulaymān al-mulakkab bi-Ḥalwādjīzāda sanatin 1203 = A dăruit această carte Yusuf fiul lui Süleyman, cel poreclit Fiul Halvagiului, în anul 1203 (2 octombrie 1788 — 20 sept. 1789)".

O altă carte manuscrisă, nedatată ne mărturiseşte că a rămas de la una din rudele celebrului agă apoi paşă de Vidin, Osman Pasbanzade (forma turcească a acestui cuvînt persan este Pazvantoglu) de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, cunoscut în tradiţia populară românească sub titulatura care implică şi samavolnicia şi nenorocul, aceea de „vremea lui Pazvante Chiorul", căci citim pe fila întîi a nr. 25 : „Wakafa hazā'l-kitāba Umar āghā al-maşhūr Pasbānzāda = A dăruit această carte Ömer aga cel cunoscut ca Pasbanzade". Această identificare a lui Ömer aga

[4] Hagiu, se ştie, este musulmanul sau musulmana, care şi-a îndeplinit una din cele 5 obligaţii absolute religioase, aceea de a face pelerinajul la Mekka; după aceea este distins cu apelativul „hagiu".

[5] Hafîz, cuvînt arab : Ḥāfiz adică presoana care a învăţat pe de rost întreg Coranul şi poate să reproducă oricînd orice pasaj al cărţii sfinte.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

este o conjectură, susţinută de identificarea numelor în aceeaşi zonă geografică.

În afară de menţionarea vacîfului, unele din aceste cărţi manuscrise mai poartă şi notarea *min al-kutub* (arăbeşte), adică „ex. libris" ca de ex. (turceşte): „Min kütüb elfakir Mehmed Vehbi = Din cărţile sărmanului [6] Mehmed Vehbi" (nr. 20). Altele îşi au aplicate sigiliile de posesiune, fără semnătură scrisă, printre care descifrăm numele lui Mustafa ibn-i Derviş (nr. 26), Sunullah (nr. 11), Süleyman (nr. 8), Osman (nr. 15, 19, 20 şi 35), care pe sigiliu a pus să graveze şi anul 1214 (5 iunie 1799 — 24 mai 1800).

După cuprins cărţile manuscrise se pot grupa în mai multe categorii.

Textul sacru (al-nass) al Coranului, cartea de căpătîi a musulmanilor, lipseşte din lotul de cărţi manuscrise de la Arhivele Statului Craiova.

Se găsesc totuşi aci lucrări auxiliare teologice, necesare pentru menţinerea şi întărirea cultului islamului. Patru cărţi manuscrise (nr. 21, 25, 33 şi 35) sînt cărţi numite *Tafsīr*, adică comentarii ale textului sacru al Coranului aşa cum a fost înregistrat de Profetul Mohammed după dictarea lui Djabrā'il (Gabriel), care i-l transmitea direct de la Allah. Aceste tafsiruri citează, fireşte, pasaje lungi, din Coran şi apoi le explică amplu, prin alte texte posterioare, prin contribuţia marilor teologi musulmani şi prin judecată logică. Altele, (nr. 13), sînt lucrări de exegeză teologică adupra aceluiaşi text primordial, sau de *şarḥ*, „interpretare, glosă" (nr. 23, 24 şi 28) iar un altul (nr. 36) conţine „tradiţiile orale", *ḥādith*, care reproduc cuvintele şi enunţările Profetului la diferite ocazii ale vieţii sale şi au în istoria religiei islamice o valoare imediat următoare textului Coranului. Acestea sînt completate (nr. 28) cu *Talawātu'l-Kur'āni*, „lectura Coranului", care învaţă şi impune modul de lectură a cărţii sfinte a musulmanilor, iar în nr. 16 sînt cuprinse colecţia *Hādith °arba °ān*, „Cele 40 de tradiţii", adică selecţia celor mai importante dintre toate tradiţiile atribuite Profetului.

În afară de cele amintite sînt aici cărţi de teologie şi de rugăciuni, precum şi de probleme juridice musulmane. Există un exemplar (nr. 15) de *Şar °iyya*, zis şi în limbile europene „şeriyat", adică de „drept canon, bisericesc" dar care îndeplinea şi funcţia de drept public şi civil în feudalism, şi care fixează canoanele vieţii musulmane. O carte similară este (nr. 20), aceea numită *Kitāb al-ṭalāḳ*, „Cartea divorţului", care codifică dreptul exclusiv al bărbatului de a repudia pe soţia sa legitimă, fără alte forme procedurale doar prin simpla formulă pronunţată de trei ori *anta ṭalaḳa* „te repudiez ! O anonimă *Ṭarīḳat Muḥammadīyya*, „Căile mohamedane" (nr. 14) arată căile trasate de Profetul Mohammed omenirii pe pămînt în vederea cîştigării dreptului de a ajunge în rai. În (nr. 7) *Rawnaḳ al-Baṣāsrīi*, „Splendorile revelaţiilor", o istorie afinată, Moise (Mūsā), Iona (Yūnus) şi alţi patriahi ai cărţilor sfinte ebraice şi ai tradiţiilor generale semitice păstrate şi la arabii semiţi, împreună cu Isus ('Isā), întemeietorul creştinismului, ajunge să fie încununaţi de „sigiliul profeţilor", de Mohammed, după care Allah n-a mai făcut nici o revelaţie, prin nici o fiinţă umană. Tot în această categorie se includ mai multe manuscrise (nr. 3, 4, 5, 11, 12, 17, 20 şi 26), ale căror texte

[2] „Sărmanul", fakir, aici ţine loc de „eu".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sînt consacrate nenumăratelor feluri de rugăciuni ce se recită pentru cele mai variate lucruri : zile, cazuri, persoane, situaţii, dorinţe ; printre acestea există 5 copii din populara *Kitāb- aṭ-Ṭahārat*, „Cartea purificării (prin rugăciune)".

Un alt manuscris (nr. 10) conţine două lucrări ştiinţifice : o cosmografie şi o geometrie, ultima fiind ilustrată şi cu desenele teoremelor. În acelaşi grup, însă situîndu-se la marginea ştiinţei, este un manuscris (nr. 37) care expune ştiinţa magiei cifrelor, dînd şi formule de exorcisme închegate din cifre şi din litere, împletite cu expresii din Coran, cum este de exemplu *ṣirat al-mustakim*, „poteca celor drepţi".

În sfîrşit, cîteva cărţi manuscrise (nr. 1, 6, 8 şi 9) sînt lucrări de gramatică arabă : *ʿIlm al-adab*, „Ştiinţa literaturii", în care însă se preconizează nu principiile creaţiei literare, ci legile şi regulile verbelor, şi *Naḥw*, „Sintaxa". Două dicţionare completează acest mănunchiu lingvistic : un dicţionar arabo-turc (nr. 31) şi un *Kāmūs al-ʿarab* „Dicţionar arab" (nr. 34).

Singurul manuscris copiat în întregime în limba turcă otomană (nr. 22), din acest fond de la Adakale, conţine, pe lîngă poeziile poetului necunoscut altfel, numit Akî [7] — care a scris mai multe *ilahî* adică „ode sacre" — o selecţie din poemele marelui poet clasic turc din secolul al XVI-lea Füzûlî, apoi din poeziile lui Ruşenî şi Gülşenî, care au trăit în secolul al XVII-lea.

Valoarea cronologică a acestor cărţi manuscrise este mai presus de valoarea lor literară.

Două dintre ele au fost copiate în primii ani ai secolului al XV-lea.

Nr. 32 este un comentariu pe marginea „spuselor" (*ḳawlihu*) fondatorilor riturilor ortodoxe musulmane — patru în total, — apoi ale unor şeyhi veneraţi cu deosebire în rîndul credincioşilor „sunniţi", printre care se numără şi turcii otomani, şi conţine şi o serie de „chestiuni ale trecerii" (*māsā'* il at — tamarrīyat), în sensul trecerii spre eternitate. Autorul este Carpurdi ʿAli aṣ-Ṣādıyya ; adică aparţinea ritului musulman şafiyit şi după nume pare să fi fost un persan, care a scris în arăbeşte. Manuscrisul poartă pe fila întîi sigiliul vacîfului sultanului Mahmud I şi al lui Nimetullah. Iar colophonul, adică fraza ultimă a copistului, care-şi declină numele şi arată anul copierii, sună astfel, în arăbeşte : „Kāna'l-firāgh min hazā'l-kitāb... ʿan yad Husayn fī tā'rīch a*th*nā 'aṣar zi'l-*ḥidjdja* sanatin iḥdā 'aṣar wa thamānamiīā (anul este scris şi cu cifre „arabe", 811) = s-a săvîrşit această carte ... de către Hüseyin (pronunţare turcească) la data de 12 zilhicce anul 811". Aceasta corespunde datei de 28 aprilie 1409 e.n.

Iar nr. 7, care este *Rawnaḳ al-Baṣaṣiri*, istoria sfîntă, are colophonul următor : „Ḳad tamma hazihi' l-muchtaṣar al-mustaḥradj... ʿalā yadin aẓ ʿfi'l-ʿibbād... Mahmūd ibn Ibrāhīm gaffara laha tā'rīch sanatin sab' 'aṣar wa thamānami'ā = A fost terminat acest rezumat de extrase ... prin mîna celui mai slab dintre robi... Mahmud fiul lui Ibrahim, ierte-l

[7] Akî este o prescurtare nominală dintr-un nume de localitate cum ar fi Akkerman, Akşehir. etc. E probabil că acest poet era originar din Akkerman, Cetatea Albă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

(Allah), la data anului 817". Aceasta corespunde la 23 martie 1414 — 12 martie 1415.

Prin urmare, aceste două cărţi manuscrise arabe din fondul de la Adakale, copiate în unele localităţi neindicate de scribi, în anii în care în ţările noastre înflorea epoca lui Mircea cel Bătrîn, Alexandru cel Bun şi Sigismund de Luxemburg, se înscriu printre cele mai vechi manuscrise păstrate astăzi în ţara noastră. Ele constituie, alături de manuscrisele latine, greceşti, slavone, româneşti şi altele, o categorie aparte derivînd din extrem de întinsul cerc al civilizaţiei arabe şi sînt aşadar cele mai vechi manuscrise arabe şi în general islamice din ţara noastră.

Celelalte cărţi manuscrise datate sînt mai recente. Astfel, la 22 zi'l-hidjdja 932, adică la 30 septembrie 1526, termina de copiat Muştafā ibn Uthman manuscrisul nr. 33, fără a indica locul. Nr. 34 este copiat în anul hegirei 961 (7 decembrie 1553 — 25 noiembrie 1554). Mai complet este nr. 9, în arăbeşte : „ʿAlī ibn Bāchşī al-mutamakkin fi baldatin Bakşahr fi awā'il şahr rabīʿul-awwal sanatin 1035 chams wa thalathuna wa alf = Ali ibn Bahşî, locuitor în oraşul Beyşehir, în primele zile ale lunii rebiülevvel 1035 (şi în cuvinte)." Beyşehir este un oraş în centrul Anatoliei, la sud de Ankara. De asemenea, nr. 6 ; „Ḳad katabahu fi madrasa al-musammā Raşadjīyya fī balda Sīwās = a scris-o (copiat-o) în seminarul teologic numit Resaciye, în oraşul Sivas", Veli ibn-i Mehmed, la 3 şaban 1065 (8 iunie 1655). Sivas (fosta Sebaste) este un oraş la răsărit de Ankara. Sunullah, cadiu în oraşul Ohrida din Macedonia, termină de copiat (arab. *taswid*, tuc. *tesvid*, „înnegrire, scriere cu cerneală") manuscrisul său (nr. 11) la 9 zilhicce 1112 (18 mai 1701). Iar Ali ibn Muslihuddin l-a terminat pe al său (nr. 14) la 4 cemaziülevvel 1147 (2 octombrie 1734) „fī kaşaba Ismā ʿil = în tîrgul Ismail", care după cum se ştie se află pe malul stîng al Dunări de jos. Nr. 16 este copiat „fī Ḳosţanţinīyya fī madrasa Hāfiz Ahmad pāşā = la Constantinopol în seminarul teologic Hafiz Ahmed paşa" de către Ahmed ibn-i Abdullah, în a doua decadă a lunii receb (27 noiembrie — 6 decembrie 1735), iar nr. 13 prezintă următoarele date : „Hasan ibn Aḥmad al-Rusdjukī al-ḫatīb bi-kalʿa djāmiʿ sulţān Bāyazīd Chān = Hasan rusciucanul predicatorul cetăţii în geamia sultanului Baiazid Chan", în anul (hegirei) 1172 (4 septembrie 1758 — 24 august 1759).

Pe cărţile acestea manuscrise arabe unii dintre locuitorii turci ai insulei au însemnat, în turceşte, evenimente familiare sau locale din ambianţa specifică — şi trecătoare — a locului unde trăiau.

Astfel, nr. 14 are acest calendar familiar : „In anul 1118 în ziua a 12-a a lui rebiülevvel la miezul zilei a venit pe lume cu ajutorul lui Allah fiul nostru Abdullah" (25 iunie 1706), iar în anul 1121 a venit pe lume fiul Abdurrahman şi în 1119 fiica Zeyneb. Fericitul tată trebuie să fi fost persoana care mînuia manuscrisul acesta, pe care ulterior a fost aplicat sigiliul donativ al sultanului Mahmud I, însă nu-şi declină numele. O altă însemnare, de altă mînă, în limba arabă, dă detalii despre dansurile (raks) la tătari şi la kurzi.

Un locuitor al insulei notează pe nr. 20, în turceşte, îngheţul groaznic ce a lovit insula şi Dunărea : „În anul 1170 (1756/57 e.n.) în

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 1 — Miniatura de pe coperta manuscrisului nr. 34.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

a 24-a zi după *ruz-i Kasım* (= corespunde sfîntului Dumitru, 26 oct.) care era o luni, a început o viforniţă grozavă şi în a 67-a zi după *ruz-i Kasım* în noaptea de marţi Dunărea prinsă de ghiaţă a îngheţat de tot... ..." şi continuă a descrie situaţia disperată a insularilor în acea vreme deosebit de grea. Dat fiind că acest manuscris are ex libris-ul lui Mehmed Vehbi, însemnarea aceasta a scris-o desigur tot el.

Toate aceste cărţi manuscrise sînt, după cum am arătat, scrise direct cu mîna; numai una sinfură (nr. 38) este litografiată. Scrisă, deci, originar tot cu mîna, în arăbeşte ductul nestalik această colecţie de *Ḥaşiyya* (turc. Hāşīye), adică de „Note marginale, explicative" la textele sacre, a fost apoi litografiată în tipografia lui Ali Bahş Han el-Leknevî (fī'l-maṭba^{c}... ^{c}Alī Bāchş Chān al-Laknawī) în anul 1272 (13 septembrie 1855 — 31 august 1856), la Istanbul (al-Kosţanţinīyya) şi i se indică şi preţul: 25 de guruşi.

În acest fond de cărţi manuscrise arabo-turceşti nu există nici un exemplar care să aibă miniaturi.

Textele sînt scrise — în tuş (*mürekkeb*) — cu diferite grafii, cea mai uzitată fiind *neshi* deoarece are linia cea mai citeaţă. Unele sînt scrise în frumosul, elegantul *talik* şi chiar în *nestalik*, un duct orizontal-vertical, invenţie a caligrafilor persani, utilizat şi astăzi în mod curent în Iran. Uneori, titlurile capitolelor sînt scrise cu cerneală roşie — minium — pentru ca în felul acesta să fie scoase mai uşor în evidenţă, iar dreptunghiul textului unei pagini este încadrat în două sau trei linii de culori diferite, formînd în acest caz un chenar plăcut la vedere.

Numai manuscrisul nr. 34, Dicţionarul arab, are foaia de titlu, deci fila întîi, de o execuţie deosebit de bogată, şi colorată. Fiind de format mare, 34 × 22 cm., şi avînd 361 de file, volumul se deschide în felul acesta printr-un frontispiciu al întregii pagini în care spiritul abstract, geometric arab, îşi dă curs liber unei puternice imaginaţii lineare. După cum se ştie, arabii au exclus din lucrările lor de artă reprezentarea figurii umane, deoarece în concepţia lor unitaristă omul fiind creat de Allah, nu poate să reprezinte în imagine ceea ce a creat Creatorul. În această pagină de titlu, însă schema rigidă geometrică este înviorată în special la colţuri prin desene florale de o linie fină şi subtilă, dar tot schematic concepute. În schimb, culoarea inundă biruitor această canava tematică înscrisă în dreptunghiul paginei. Deşi nu sînt culori complimentare, aurul, albastrul şi negrul care umple şi reînalţă cadrul geometric al titlului cărţii fixat în centru, ele se combină totuşi într-o armonie gravă, în care străluceşte la mijloc, cu litere mari de aur, titlul manuscrisului: *Kāmūs al-^{c}arab*. Pe marginea cadrului acestuia, la stînga, sînt sigiliile sultanului Mahmud I, sus, şi al lui Nimetullah jos, plus alte însemnări incidentale ale cititorilor. Această minunată compoziţie caligrafică şi coloristică o reproducem în mărime aproape naturală, ca să-şi exercite menirea: aceea de a fi sursă de inspiraţie pentru decoratori.

Toate manuscrisele sînt legate în piele. Arta compactoriei de asemenea a cunoscut o mare dezvoltare în Orientul musulman. De culoare de obicei cafenie, mergînd pînă la nuanţe mauve sau vişinii, însă de multe ori fiind pur şi simplu negre, legăturile cărţilor la arabi, persani

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 2. — Filă interioară a manuscrisului nr. 34.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

şi turci erau din piele de oaie sau de vită lucrată fin, moale la pipăit şi flexibilă, zisă *meşin*. Atît faţa cît şi dosul copertei, care aveau aceeaşi ornamentaţie, erau decorate de obicei prin diferite desene tot numai geometrice, executate în relief. Manuscrisele donate comunităţii musulmane din Adakale de către sultanul Mahmud I sînt toate învеşmîntate în legături frumoase, de acest fel. Cea mai frumoasă legătură ne-o oferă nr. 11, care este o carte de rugăciuni, *Kitāb aṭ-Ṭahārat*, şi de aceea probabil a fost distinsă cu trei sigilii de vacîf : al sultanului, al lui Nimetullah şi al lui Sunullah, ca să o recomande întreit atenţiei şi admiraţiei noastre.

RÉSUMÉ

En 1962, les Archives d'État de Craiova prirent possession de 38 livres manuscrits provenant de la mosquée d'Adakalé. Tous ces manuscrits sont, à une exception près, écrits en arabe, et ils formaient auparavant les fonds de la mosquée turque bâtie par le sultan Mahmud I (1730 — 1754), à laquelle il fit ,,don pieux'' (wakf) de 11 pièces. Il y en a également des wakfs offerts par d'auters personnes connues ,tandis qu'une autre partie est entré dans la bibliothèque de la mosquée à des occasions inconnues.

Ce sont des livres de théologie, d'exegèse coranique, des livres de prière, ,,le livre du divorce'', une histoire sainte. A côté de ceux-ci, il y a aussi une cosmographie et une géometrie ; ensuite un livre sur la magie des chiffres. Finalement, des grammaires arabes et des dictionnaires arabes et arabo-turcs.

On doit mettre en évidence la valeur chronologique de deux de ces livres manuscrits : le nr. 32 a été copié en l'an 1409 et le nr. 7 en l'an 1415. Ils sont par conséquent les plus anciens manuscrits arabes qui existent dans notre pays (en tenant compte du riche fond de Timotei Cipariu conservé à Cluj). Un catalogue détaillé de ces livres manuscrits sera publié par la suite dans un proche avenir.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DIPLOMELE DE ÎNNOBILARE ALE LUI NICOLAUS OLAHUS

Unele probleme privind genealogia familiei Olahus

AL. TONK

Lucrările apărute cu ocazia recentei aniversări a 400 de ani de la moartea lui Nicolaus Olahus, au relevat o serie de lipsuri în cercetările, privind figura şi activitatea lui. Investigaţiile efectuate pînă în prezent sînt încă departe de a fi complete, iar multe date aflate în circulaţie sînt greşite sau neîntemeiate.

Astfel şi genealogia lui Nicolaus Olahus conţine mai multe chestiuni neclare, deşi problema este una din cele mai discutate de către istorici[1]. Izvorul cel mai autentic în această privinţă îl constituie cele două diplome de înnobilare, care actualmente se află în posesia arhivei naţionale din Budapesta, în cadrul arhivei familiei Esterházy[2]. Prima a fost eliberată în 1548, iar a doua în 1558 de Ferdinand I. regele Ungariei, iar apoi împărat german. Cele două diplome au fost şi sînt cunoscute pînă în prezent prin ediţiile învechite şi greu accesibile, executate pe baza unor copii simple, neautentice cu multe greşeli. [3]

---

[1] Din lucrările recent apărute amintim articolul lui A. Sacerdoţeanu, *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade şi Olah*, în „Revista muzeelor" V (1968), nr. 1., p. 5—16 (cu o blibliografie a operelor româneşti apărute în legătură cu această problemă). Din istoriografia mai veche trebuie să amintim următoarele lucrări: Şt. Bezdechi, *Familia lui Nicolaus Olahus*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională", V (1928—30), p. 63—85., I. Lupaş, *Doi umanişti români în secolul al XVI-lea* în „Anuarul Institutului de istorie naţională", IV (1926—27), p. 337—353; I. Karácsonyi, *Az oláhországi /havasalföldi/ vajdák családfája (Genealogia voevozilor Ţării Româneşti)*, în „Századok" /Secole/, *XLIV* (1910), nr. 3., p. 177— 142.

[2] Arhiva Naţională Maghiară (Magyar Országos Levéltár), Budapesta, arhiva prinţilor Esterházy, repos. 2—3 — fasc. K. nr. 162 şi 163.

[3] publicaţiile diplomei eliberate la *23 noiembrie 1548*: Nicolaus Olahus, *Hungaria et Athila*, ed. Kollar, Vindobonae, 1763 p.228 — 238. Greşeli mai grave ale ediţiei care trebuie neapărat semnalate: p. 228 rîndul 10 *preduxerunt* în loc de *praeluxerunt*; p. 229. 3. 9. *tum* î.l. de *tuum*; r. 18. *potitus est* î.l. de *potitus sit*? r. 21. *Itaque cum serenissimi* î.l. de *itaque eum, cum serenissimi*; p. 230 r. 2. *tenere* îl.l. de *gerere*; r. 6 *et vivens* î.l. de *ut unicus*; r. 15. *charissimi, hic* î.l. de *charissimi, temporibus vix dum pubertatis annos ingressus, hic*; r. 18—19. *lucernam* î.l. de *lauream*; p. 231. r. 34. *aut abesse* î.l. de *aut diu abesse*; p. 234. r. 14 *Chásár* î.l. de *Huzar*; r. 17.: *magnificus* î.l. de *magistratus*, p. 235 r. 24. *marcula* î.l. de *in arcola*; p. 238. r. 17. *mulctam decem ac centum marcarun* î. l. de *mulctam ei dicimus centum marcarum*; 3. 21. *nostrarum duplici et authentico sigillo nostro munitarum* î.l. *de nostrarum chyro- grapho nostro et duplici authentico sigillo nostro munitarum;* A. Aldásy, *A Magyar Nemzeti Muzeum könyvtárának czimereslevelei*, Budapesta, 1923, vol. II, p. 108—112 (publ. fragmentar) b/ publicaţiile diplomei eliberate la *17 aprilie 1558*: J. Török *Magyarország primása*, (Primatul

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Scopul urmărit în lucrarea de faţă este ca în posesia acestor documente neîndoielnic autentice să trecem încă odată în revistă problemele legate de familia lui Olahus, cu ajutorul analizei critice şi prin confruntarea izvoarelor. Ediţiile greşite de pînă acum ne obligă, totodată, să publicăm textele autentice a celor două diplome după originale. Sîntem convinşi că mai ales prin publicarea diplomelor după originale, vom contribui la progresul cercetării privitoare la activitatea vestitului umanist Nicolaus Olahus.

Pe de altă parte prin aceste cercetări concrete căutăm să atragem atenţia asupra posibilităţilor pe care le rezervă genealogia şi pentru istoriografia marxistă.

★

Izvoarele privind genealogia lui Nicolaus Olahus sînt variante şi de valori diferite. Dintre ele, neîndoielnic cele mai demne de crezare dar — prin caracterul lor — nu întotdeauna destul de explicite, sînt cele două diplome amintite. Prima întăreşte nobilitatea şi blazonul lui Nicolaus Olahus, iar a doua îi acordă titlul de baron. Multe date găsim în testamentele membrilor familiei Olahus [4], în documentele care se referă la activitatea tatălui său din Orăştie [5] şi în socotelile oraşului Sibiu [6], care deşi editate mai de mult, n-au fost utilizate de cercetătorii care s-au ocupat de această problemă. Pe lîngă izvoarele menţionate, trebuie să amintim şi scrierile lui Nicolaus Olahus ca : „Hungaria" [7], scrisorile lui [8], cît şi „Compendiarium suae aetatis chronicón" [9]. Acesta din urmă este o înşirare a evenimentelor privind viaţa lui pînă-n 1558 făcută de el însuşi probabil chiar pentru întocmirea diplomei din acest an. În sfîrşit trebuie să amintim şi însemnările contemporanilor săi sau cele făcute mai tîrziu,

---

Ungariei), Pest, 1859, partea II-a p.111—118. Greşeli mai grave ale ediţiei care trebuiesc neapărat semnalate : pagina 111. rîndul 36 : *infantia* în loc de *in familia* ; r. 41. *senatorium* î.l. de *secretariarum* ; p. 113. rîndul 9. *omnibus* î.l. de *ducibus* ; r. 16. *Staphano de Ruska* î.l. de *Stephano Dobo de Ruska* ; r. 21. *cohortando* î.l. de *cohonestando* ; r. 37. *Olah* î.l. de *Olaz* ; r. 55. *coctii* î.l. de *caesii* ; p. 114. 3. 11. *origines, ut* î.l. de *origines inter quos, Valachi gentiles tui minime postremas habent, ut* ; r. 11 *rex* î.l. de *rerum* ; r. 12. *Transsylvaniae* î.l. de *Transalpinae* ; r. 25. *intra* î.l. de *instar* ; A. Aldásy o.c. p. 126—131 (publ. frangmentara.)

[4] *Testamentul lui Ştefan Olahus în Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustratia*, ed. V. Bunyitai, R. Rapaics, I. Karácsonyi, Budapesta, 1902, vol. I p. 55—56 ; Testamentul lui Nicolae Olahus publicat de L. Merényi în „Történelmi Tár" (Magazin istoric), I. „(1896), p. 136—159 ; Testamentul Elenei Olahus publicat de L. Merényi în „Történelmi Tár „(Magazin istoric), II (1897), nr. 1—2 ; Testamentul lui Joan Liszthy, publicat de Szerémi în „Történelmi Tár",, (Magazin istoric), II, (1897) nr. 1—2.

[5] Amlacher A., *Urkunder zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zum Übergang Siebenbürgens unter Erbfürsten and dem Hause Österreich (1690)*, în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde", XVI. (1880), Nr. 1—3.

[6] *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation, I. Band (1380—1516).* Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven, I. Band, I. Abt. Rechnungen I., Hermannstadt, 1880.

[7] Nicolaus Olahus, *Hungaria — Athila*, ediderunt C. Eperjesy et L. Juhász, Bibl. script. medii recentisque aevorum, Budapesta, 1938.

[8] *Oláh Miklos levelezése,-(Scrisorile lui Nicolae Olahus)*. publ. de A. Ipolyi în „Monumenta Hungariae historica", I., vol. XXV, Budapesta 1875.

[9] Publicat de M. Bel, *Adparatus ad historiam Hungariae*, Posonii, 1735, p. 38—41.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

relatări care însă se bazează aproape de fiecare dată pe unul dintre izvoarele amintite Istváanffy [10], MajténYi [11], scrisorile umaniştilor.

Prima problemă este aceea a înrudirii lui Nicolaus Olahus cu familia voievozilor din Ţara Românească, înrudire neîndoielnic existentă. Totuşi unele amănunte mai sînt încă neclarificate. Amîndouă diplomele vorbesc de aceasta, iar cea din 1558 aminteşte chiar nominal de Dracula, Mihnea şi Mircea („Draculya, Myhnie et Mircze"), care sînt strămoşii lui Olahus. Din această enumerare reiese clar că e vorba de ramura drăculeştilor. Înrudirea cu drăculeştii o susţine însuşi Olahus în scrisoarea sa din 1553 către umanistul Cornelius Scepper [12]. De aceea este curios că în „Hungaria" vorbind despre unchiul său voevodul Mihnea, scrie că îşi trage originea din neamul dăneştilor [13]. Trebuie să credem că e vorba de o greşeală neintenţionată, mai ales că în alte probleme este foarte bine informat despre evenimnetele în legătură cu Mihnea.

Descendenţa din drăculeşti pare a fi cea mai verosimilă.

A doua problemă mai dificilă şi pe care nici acum nu o putem rezolva definitiv, este aceea a gradului de rudenie a familiei lui Olahus cu drăculeştii. În această privinţă găsim în izvoare informaţiile cele mai contradictorii. Cele două diplome ale căror relatări le-am putea accepta cu mai mare siguranţă, nu vorbesc de aceasta. Cît despre scrierile lui Olahus ele sînt foarte contradictorii : în „Hungaria" notează că bunicul său este Mamzille de Argyes, iar fii acestuia sînt Stanzul şi Stoian (respectiv Ştefan) tatăl lui Nicolaus Olahus. Stanzul are doi fii Dan şi Petre. În aceeaşi operă susţine că Mihnea îi este rudă apropiată („propinqua nobis iunctus sanguinis necesitudine"). Mai vorbeşte şi despre Petru de „Argyes" fiul unchiului său, care în această perioadă a luptat pentru domnie şi de la care a primit o scrisoare la Bruxelles [14].

În sfîrşit în menţionata scrisoare din 1533 scrie despre Mihnea „patris mei şi bene mernini patruus" [15]. Deci nici el nu e sigur în această privinţă. În testamentul lui Nicolaus Olahus din 1562, Mihnea apare iarăşi ca unchiul umanistului.

Acum să încercăm clarificarea acestor relatări. Să vedem mai întîi figura lui „Mamzilla de Argyes" care — dacă acceptăm cele spuse de Olahus — ar fi fratele lui Mihnea şi astfel fiul lui Vlad Ţepeş. Celelalte izvoare ale vremii însă nu vorbesc de un fiu al lui Vlad Ţepeş cu acest nume [16]. Mamzilla nu apare decît în opera lui Olahus, rămasă inedită în timpul vieţii sale. A doua problemă e cea privind pe Petru de Argyes care este identic cu Radu Paisie. După cum am văzut în „Hungaria", Nicolaus Olahus scrie că Petru este fiul lui Stanzul. Şi această afirmaţie este în

[10] Nicolaus Istvánffy, *Carmina*, ediderunt I. Holub et L. Juhász, Bibl. script. medii recentisque aevorum, Lipsiae, 1935, p. 1—17., (Panegyricus ad Nicolaum Olahum).

[11] *Majthényi György genealogiai jegyzetei*, (Notiţele genealogice ale lui Gheorghe Majthényi), publicat de Szerémi în „Történelmi Tár", (Magazin istoric), 1897, nr. 1—2. p. 137—142,

[12] *Oláh Miklós levelezése*, p. 311.

[13] N. Olahus, *Hungaria — Athila*, p. 22.

[14] Ibidem, p. 21—22.

[15] *Oláh Miklós levelezése*, p, 311.

[16] Şt. D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti*, Bucureşti, 1916, vol. II. p. 353.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

contradicţie cu toate însemnările şi documentele legate de acest voievod. În documentele emise de el, Petru apare ca fiul lui Radu Voievod [17].

Această greşeală a lui Olahus este ciudată, deoarece în general el cunoaşte bine luptele duse de menţionatul voevod şi este la curent cu evenimentele muntene. Se pare că într-adevăr a fost informat de un personaj care a luat parte la aceste lupte, poate chiar de voievod.

Deci pe baza izvoarelor, e mai plauzibil să vorbim de o descendenţă colaterală din familia drăculeştilor, decît de una directă pe care nu o putem dovedi în cazul familiei Olahus.

Este foarte mult discutată, dar în general acceptată în literatura istorică, înrudirea lui Olahus cu familia Huniazilor. Scriitori şi savanţi umanişti contemporani lui Olahus folosesc cu predilecţie acest element în scrierile lor elogioase consacrate umanistului de origine românească.

Dar care este într-adevăr situaţia în această problemă? În „Hungaria", care conţine — după cum am văzut şi pînă acum — cele mai multe informaţii, neconfirmate de alte documente privind genealogia autorului apare foarte clar această înrudire : bunicul lui Olahus, Mamzilla s-a căsătorit cu Marina, sora lui Ion de Hunedoara[18]. Nici izvoarele contemporane şi nici cele mai tîrzii nu vorbesc de o soră cu acelaşi nume a lui Ioan de Hunedoara[19], Excepţie este panegiricul[20] adresat lui Nicolaus Olahus de către poetul umanist din secolele XVI-XVII Nicolaus Istvánffy, care însă după toate probabilităţile a preluat această informaţie direct din „Hungaria" a cărui copist sau cel puţin cunoscător a fost, fiind secretarul lui Olahus.

În orice caz, în „Hungaria" Olahus vorbeşte foarte hotărît şi clar despre aceasta înrudire. De aceea e de neînţeles de ce ea nu figurează în mod concret în cele două diplome de înnobilare, care altminteri caută să demonstreze originea sa strălucită. În cele două diplome găsim următoarele : „Or, printre acestea, valahii, conaţionalii tăi, nu au cîtuşi de puţin originea cea mai de pe urmă. Într-adevăr, se ştie că ei se trag chiar de la Roma, cetatea stăpînă a împăraţilor şi că au fost aşezaţi într-o parte foarte bogată a Daciei, care se numeşte Transalpina, spre a opri incursiunile vecinilor duşmani în provinciile romane. De aceea, ei chiar şi acum pe limba lor se numesc Romani. Inorogul reprezintă deci nobleţea, dar în acelaşi timp şi spiritul tău. Căci ceea ce la o fiară este sălbăticie, la om se numeşte vitejie, calitate de care neamul tău a excelat, dînd naştere multor conducători dintre cei mai vestiţi. Printre aceştia se spune că au strălucit, în chip cu totul deosebit atît Ioan Hunadiul, tatăl vestitului rege Matia, cît şi strămoşii tăi". Din urmărirea atentă a textului, constatăm că el se referă mai mult la originea română comună decît la o înrudire apropiată. Faptul că această înrudire a fost acceptată de contemporani, îl putem explica şi prin aceea că N. Olahus era propagatorul neobosit al unei cruciade antiotomane, [21] al cărui reprezentant cu renume european a fost Ioan de

[17] I d e m, p. 398—402; Şt. Nicolescu, *Domnia lui Radu vodă Paisie şi a fiului său Marcu voevod*, în „Arhivele Olteniei", XVII. (1938) nr. 9-10, p. 193—220.

[18] Nicolaus Olahus. *Hungaria — Athila*, p. 21.

[19] Elekes, *Hunyadi*, Budapesta, 1852, p. 82; C. Mureşan, *Huniazii*, în „Magazin istoric", I. (1967) nr. 7, p. 30.

[20] Istvánffy, *Carmina*, p. 1—17.

[21] D. M. Dan, *Nicolaus Olahus şi cruciada contra turcilor*, în „Transilvania", 1943, nr. 74, p. 701—714.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Hunedoara. Pe baza izvoarelor existente însă nu putem vorbi de înrudirea directă a lui Olahus cu familia Huniazilor.

Contra acestei constatări s-ar putea aduce afirmaţia mai multor istorici care susţin că ascensiunea rapidă a familiei lui Olahus în ierarhia feudală se datoreşte chiar acestei rudenii : ascensiune care de altfel nu e extraordinară şi pe care o putem explica şi altfel.

După relatarea tuturor izvoarelor amintite, tatăl lui Olahus s-a refugiat în Transilvania în timpul domniei lui Dracula Vodă (Vlad Ţepeş) şi a lui Matei Corvin. Deocamdată nu putem preciza dacă e vorba de prima sau de a doua domnie a lui Vlad Ţepeş. Totuşi se pare că trebuie să fie vorba de cea de a doua domnie. Fapt este că începînd cu anul 1492, întîlnim numele lui în socotelile oraşului Sibiu [22]. Din relatările, foarte sumare de altfel, ale cărţilor de socoteli, reiese că nu şi-a întrerupt legăturile cu ţara de baştină. Omul său Dan[23] merge de mai multe ori în Ţara Românească pentru diferite afaceri. Se poate presupune că Stoian, respectiv Ştefan Olahus — după numele lui folosit în Transilvania — s-a ocupat la început cu negoţul. În timpul şederii lui în Sibiu, s-a căsătorit cu Barbara Huszár. Acest fapt este atestat de cele două diplome. Numele de familie al soţiei este în amîndouă Huszár şi nu Császár, cum circulă şi astăzi în literatura istorică, după ediţia greşită a diplomei, făcută de Kollar.

Ascensiunea lui Ştefan Olahus — care ar fi fost asigurată dealtfel şi prin originea sa voevodală şi prin averea sa—a fost probabil înlesnită şi de această căsătorie. E inexplicabil de ce, istoriografia de pînă acum nu s-a ocupat de figura mamei lui Olahus.

Pentru clarificarea problemei folosim din nou datele furnizate de socotelile sibiene. Începînd cu anul 1478, întîlnim regulat numele lui Ioan Huszár, care posedă o brutărie [24]. Sumele plătite ca impozit arată că e vorba de un cetăţean înstărit. Acest Ioan Huszár este identic cu unchiul lui Olahus, despre care vorbeşte el însuşi în scrisorile sale. Într-o scrisoarea datată în Bruxelles la 3 martie 1534 şi adresată episcopului Transilvaniei Nicolae Gerendi [25], Nicolaus Olahus — aminteşte de înrudirea dintre familiile Huszár şi Gerendi, prin familia Bogáthi. Acest fapt are o importanţă deosebită dacă ţinem seama că familiile menţionate sînt dintre cele mai eminente ale Transilvaniei. Din păcate nu avem date mai amănunţite privind această legătură de rudenie. Se pare ca legătura trebuie s-o căutăm în persoana Affrei Geréb, soţia judelui Sibiului Toma Altemburg, care fusese mai înainte căsătorită cu Emeric Bogáthi. [26]. Însă pentru dovedirea legăturii cu Ioan Huszár nu posedăm decît o referire foarte sumară : la data de 17 iulie 1497 magistratul oraşului Sibiu îi plăteşte lui Ioan Huszár 600 de fl. din încredinţarea debitorilor lui Affra Geréb [27]. Aceasta dovedeşte

[22] Rechnungen. Numele de Olah István apare pe p. : 133, 272, 290, 558, 562, 567, 587 iar cu numele de Stephanus Olah pe p. 416, 436, 460, 508, 533, 548, 550, 551—57, 578.

[23] La 23 februarie 1492 : „...famulo Olah István misso ad taxam Valachos..." Rechnungen, p. 133, „Dan Servitor Olach Ischtwan exportavit porcos 136...", idem, p. 272 : „San servitor Olach Istwan exportavit cafftan simplicem precias 8, scisma 3, cinquatoria 6...", idem p. 290.

[24] Rechnungen, p. 551—553, 555—559, 561, 563—565, 567—568, 571, 575, 689, 56, 57, 73, 74, 131, 242, 301, 319, 340, 343, 379, 583.

[25] Oláh Miklós levelezése, p. 461—462.

[26] B. Kis, *Erdély régi családjairól, A. Bogáthy család*, (Despre familii vechi transilvănene. Familia Bogáthy), Turul, IX. (1891) p. 174—179.

[27] Rechnungen, p. 242.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

existenţa unei legături apropiate, dar despre gradul de rudenie nu putem spune nimic precis.

În ce priveşte activitatea lui Ştefan Olahus, avem şi despre aceasta date destul de lacunare. După cum am văzut, el s-a stabilit la Sibiu unde cumpără o casă şi se ocupă printre altele şi de negoţ. În 1504 este numit jude regal al Orăştiei şi „prefectus salinarum" împotriva cărei numiri s-au ridicat însă scaunele săseşti. Regele Vladislav al II.-lea îl întăreşte în această funcţie şi totodată promite saşilor nemulţumiţi că nu se va atinge de privilegiile lor vechi [28]. Ştefan Olahus îndeplineşte această funcţie pînă în 1520, cînd „iam senex dicitur" — cum afirmă documentele, este înlocuit de fiul său mai mic Matei, probabil prin intervenţia lui Nicolaus Olahus, care se află deja la curtea regală. Mai aflăm din testamentul lui Ştefan Olahus [29] datat în 1522, că între timp s-a căsătorit din nou. Noua soţie este o femeie originară dintre-o localitate cu numele Iogda sau Iodgia [30]. În documentele contemporane însă acest nume nu apare niciodată. Se poate că avem de a face cu o greşeală de scris sau de publicare (n-am avut la îndemînă originalul testamentului) şi probabil e vorba de satul Sugdia, care în 1517 aparţinea încă domeniului cetăţii Hunedoara. În orice caz nu e vorba de un nume de persoane cum socotesc unii cercetători.

În legătură cu Ştefan Olahus trebuie să mai amintim că, în conformitate cu mărturia unanimă a izvoarelor, regele Matei Corvin ar fi vrut să-l aşeze la domnia Ţării Româneşti, pe care el însă a refuzat-o dorind să ducă o viaţă liniştită.

Aceasta ar fi pe scurt tot ce cunoaştem din documentele mai importante privind viaţa cît şi originea părinţilor lui Nicolaus Olahus.

Membrii familiei lui Olahus beneficiază şi ei de drepturile nobiliare donate prin cele două diplome. Privilegiatul principal fiind cleric, prerogativele nobiliare se transmit descendenţilor, fraţilor săi. Este însă excepţional faptul că aceste prerogative sînt valabile pentru toţi membrii familiei — întrucît de obicei aceste donaţii se confere numai unui număr restrîns de membri ai familiei.

Din această situaţie excepţională derivă faptul că în cele două diplome sînt înşiraţi toţi membrii familiei Olahus : în primul rînd fratele lui Olahus : *Matei*, cît şi surorile sale *Ursula* şi *Elena*.

După cum afirmă — pe lîngă documentul de numire — şi cele două diplome, Matei a preluat funcţiile tatălui său. În 1527 regele Ferdinand probabil la intervenţia fratelui său îi donează posesiuni în comitatul Bihor [31]. Totuşi după cum aflăm dintr-o scrisoare a fratelui său, el se număra printre adepţii lui Ioan Zápolya, adversarul regelui Ferdinand [32]. După miniaturile diplomei din 1548, soţia sa era o oarecare Elizabeta, despre care însă nu ştim nimic concret. Probabil că a murit încă înainte de 1548.

---

[28] Amlacher, *op. cit.* p. 240 şi Hurmuzaki, *Documente privind istoria romînilor*, Bucureşti, vol. II/2, p. 519—520.

[29] „Monumenta ecclesiastica", vol. I, p. 55—56.

[30] „coniugem silicet, quam de Iodgia duxi", „uxori mee de Iodga ductam".

[31] „Monumenta ecclesiastica", vol. I. p. 352.

[32] Oláh Miklós levelezése, p. 461.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Matei însuşi moare încă în 1536. A avut trei copii, care sînt atestaţi şi în cele două diplome : Toma, Mihail şi Ana. În 1531 Toma primeşte cîteva posesiuni mai mici în comitatele Arad, Zemplén, Szabolcs şi Satumare [33]. Soţia sa este Margareta Bakyz. El însuşi a murit la 15 iunie 1559 în Bratislava [34]. Din aceste date se pare că fiul lui Matei Olahus a părăsit deja Transilvania cu ajutorul unchiului său. Toma Olahus n-a avut decît o fată Lucreţia, care s-a căsătorit cu Ioan Liszthy, tovarăş de cancelarie a lui Nicolaus Olahus, originar din Sibiu. De altfel după moartea soţiei sale Ioan Liszthy a devenit episcop de Veszprém. Copii lor sînt Ioan, Ştefan, Sophia şi Agneta Liszthy. Cele două fete s-au măritat cu membri ai familiei Szunyugh ajungînd apoi în rudenie apropiate cu familia Majthényi. [35] Urmaşii lui Ştefan s-au reîntors în Transilvania În timpul lui Gabriel Bethlen, fiul lui Francisc este căpitanul cetăţii de la Gherla [33].

Despre ceilalţi doi copii ai fratelui Nicolaus Olahus, Mihail şi Ana ştim foarte puţin. Probabil Mihail a murit foarte de vreme, iar Ana, în 1562, este soţia nobilului Mihai Büdy [37]. În 1579 fiica lor Clara este amintită ca soţia lui Gheorghe Horvát de Palocsa [38].

Această ramură a familiei lui Olahus se sfîrşeşte deci în familiile Liszthy, Majthényi şi Horváth, toate trei făcînd parte din familiile cele mai bogate şi importante ale Ungariei din secolului al XVII-lea.

Conform textului celor două diplome, Ursula, sora mai în vîrstă a lui Olahus, s-a măritat de două ori : prima dată cu Christofor Császár, iar a doua oară cu George Bona. A avut doi băieţi : Nicolae Császár şi George Bona. Nicolaus Olahus a manifestat o grijă deosebită faţă de aceşti doi băieţi. Ca educator al lui George Bona l-a angajat pe Ioan Sambucus, unul dintre cei mai însemnaţi savanţi ai vremii cu care l-a trimis la Padua [39]. George Bona moare însă tînăr la 3 septembrie 1559 [40].

În testamentul lui Nicolaus Olahus redactat în 1562 figurează ca moştenitor principal Nicolae Császár, care este numit în acest document Nicolae Olah-Császár [41]. Probabil că el trebuia să fie susţinătorul numelui de familie Olahus.

La data de 17 august 1559 Nicolae Olah-Császár s-a logodit [42] cu Ana Zluny, o rudă apropiată a marii familii Frangepán, din sudul Ungariei. Despre fiul lui cu acelaş nume nu ştim nimic, iar în ce priveşte fata lui ea sa căsătorit cu Francisc Derssfy. Din această căsătorie s-a născut Ursula Derssfy care a fost soţia lui Nicolae Esterházy [43]. Astfel principalul moştenitor al lui Olahus a devenit în mod indirect familia Esterházy.

---

[33] „Monumenta ecclesiastica", vol. V., p., 625, 632.

[34] Ephemerides quas Nicolaus Olahus in Ephemeridibus Astronomicis Petri Pitati Veronensis Anno 1552 impressis, suamet manu adnotavit in *Scriptores rerum Hungaricarum minores*, edidit M. G. Kovachich, Buda, 1798, vol. I, p. 97.

[35] „Történelmi Tár" (Magazin istoric), 1897, nr. 1—2. p. 137-142

[36] I. Nagy, *Magyarország családai*, (Familiile Ungariei), Pesta, 1860, vol. VII. p. 144—147.

[37] „Történelmi Tár" (Magazin istoric), I. (1896), p. 136—159.

[38] Ibidem, II (1897), p. 366.

[39] „Scriptores", p. 93.

[40] Ibidem, p. 970.

[41] „Történelmi Tár" (Magazin istoric), I. (1896) p. 138—159.

[42] „Scriptores", p. 97.

[43] L. Merényi, Zs. Bubics, *Herczeg Esterházy Pál nádor* (1635—1713) Budapesta, 1895.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Rămîne să mai vorbim despre sora mai mică a lui Olahus *Elena*, despre care diplomele de înnobilare spun că e soţia lui Nicolaie Olasz. Testamentul său este datat din 1579 [44]. Printre moştenitorii săi figurează Cristofor Olasz şi soţia sa Ana Rápolty, cît şi unii membri ai familiei mamei sale, a familiei Huszár. Din bunurile enumerate reiese că a dus o viaţă incontestabil mai modestă decît ceilalţi membri ai familiei lui Olahus.

Sintetizînd aceste date enumerate rezultă că pînă la sfîrşitul secolului XVI familia lui Nicolaus Olahus s-a contopit cu familiile Liszthy, Majthény, Horváth şi Esterházy din Ungaria. Fiecare dintre aceste familii joacă un rol important în perioadă respectivă. Toată familia lui Ştefan Olahus a părăsit — fără îndoială — Transilvania cu ajutorul arhiepiscopului Nicolaus Olahus şi s-a încadrat în viaţa celor mai selecte cercuri din Ungaria.

Cunoaşterea descendenţei familiale are importanţă deosebită. După obiceiul feudal, materialul arhivistic cu caracter juridic dar şi cel familial a fost moştenit de familiile care au moştenit posesiunile şi bunurile. Astfel putem să înţelegem de ce diplomele prezentate sînt păstrate în arhiva familiei Esterházy, unde de altfel sînt păstrate şi scrisorile editate şi cele inedite referitoare la Olahus. Descendenţa prezentată doreşte să le fie de ajutor celor ce se ocupă de figura lui Olahus, în descoperirea unor materiale noi. Arhivele familiilor amintite vor oferi probabil încă unele surprize.

Totodată cercetarea genealogiei lui Olahus ridică şi o altă problemă interesantă. Dacă privim lucrurile din punct de vedere sociologic ni se dezvăluie unele trăsături caracteristice ale vieţii sociale din această epocă; Ştefan Olahus, tatăl lui Nicolaus Olahus, este de descendenţă voievodală — dar stabilindu-se în Sibiu, se ocupă cu comerţul şi se căsătoreşte cu fiica unei familii burgheze înstărite. Fiul său devine un intelectual care prin studiile sale şi datorită conjuncturii sociale speciale a vremii, ajunge să ocupe funcţiile ecleziastice şi laice cele mai importante ale vremii în Ungaria. Aceasta înseamnă o ascensiune rapidă a întregii familii din Ungaria. Dealtfel ascensiunea rapidă a familiei concordă cu situaţia socială a vremii. Începînd cu regele Matei Corvin, puterea centrală duce o politică de sprijinire a păturilor orăşăneşti îmbogăţite; pe de altă parte învăţătura însemnă deja o posibilitate de ridicare socială. Între episcopii Ungariei din secolul al XV-lea găsim 11 de origine orăşănească şi 3 de origine iobăgească [45]. Însăşi istoria familiei Olahus este o dovadă a existenţei acestu proces.

✱

În sfîrşit încă o problemă pe care o ridică studierea diplomelor. Ambele diplome descriu blazonul lui Olahus arătînd că acesta a fost folosit şi înainte de emiterea diplomei. Din păcate despre blazonul lui Nicolaus Olahus folosit anterior, nu ştim nimic. În această privinţă numai studierea sigiliilor care figurează pe documentele emise de el, ar putea să aducă unele contribuţii. Ar fi important, deoarece dacă acceptăm că a folosit numai peceţile enumerate în studiul lui Albu [46], care sînt sigilii oficiale ale funcţiilor sale, ajungem la concluzia că înainte de 1548 n-a avut un sigiliu personal cu blazonul propriu.

[44] „Történelmi Tár" (Magazin istoric). II. (1897), p. 361—373.

[45] E. Fügedi, *A XV. századi magyar püspökök* (Episcopii maghiari din secolul al XV-lea,) în „Történelmi szemle" (Revista istorica), VIII (1965) nr. 4, p. 477—498.

[46] C. Albu, *Inorogul de pe blazonul lui Nicolaus Olahus*, (Magazin Istoric) II (1968), nr. 1, p. 11-13

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

*

Din lucrarea prezentă reiese că sarcinile cele mai urgente privind clarificarea problemelor referitoare la genealogia lui Olahus sînt :

1, Adunarea şi analiza critică a tuturor izvoarelor necunoscute pînă acum.

2, Analiza operei lui Olahus, a „Hungariei" care — după cum am văzut — conţine cele mai multe date îndoielnice.

3, Cercetarea materialelor existente în arhivele din Sibiu, cît şi a materialului unor arhive din străinătate la care ne-am referit.

1.

1548 noembrie 23, Bratislava. Ferdinand I. regele Ungariei acordă nobilitate şi blazon episcopului Nicolaus Olahus, lui şi familiei fratelui şi surorilor sale.

Ferdinandus divina favente clementia Romanorum, Hungariae, Boemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Comaniae, Bulgariaeque etc, rex semper augustus, infans Hyspaniarum, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae. Styriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, dux Luxemburgae ac Superioris et Inferioris Slesiae, Virttembergae, et Theke, princeps Sueviae, Comes Habspurgi, Tirolis, Ferretis, Kiburgi et Goritiae, landgravius Alsatiae, marchio sacri Romani imperii Supra Anasum, Burgoviae ac Superioris et Inferioris Lusatiae, dominus Marchiae Sclavonicae, Portus Naonis et Salinarum etc. Tibi fideli nobis sincere dilecto, reverendissimo Nicolao Olaho ecclesiae Agriensis episcopo, consiliario et secretario cancellario nostro etc., salutem gratiaeque et favoris in te nostri regii incrementum. Quod maioribus nostris, divis imperatoribus ac regibus, qui nobis maximis rebus, bello paceque, praeclare gestis praeluxerunt, summo semper studio fuit, ut amabiles magis quam formidabiles haberentur, id sane nimis quam libenter imitamur, sive quia hic naturae nostrae ductus est, sive quia re ipsa atque usu compertum habemus, ea demum quam firmissima regni presidia et munimenta esse, quae in animis hominum clementia et liberalitate principum collocantur. Et si vero omnibus quoad eius fieri potest bene benigneque facere studeamus, libenter tamen hac voluntate prolixius erga eos utimur, qui virtute et natalibus alios antebellunt, quique tales cum sint, perpetua fide, cura, studio, labore, vigilantia sese nobis in dies magis gratos et acceptos reddere contendunt. Quo in ordine quanto magis emines, Nicolae, tanto sumus ipsi, ad te omnibus honoribus et beneficiis cumulandum, propensiores. Nam quod ad genus tuum attinet, sic quidem certorum fidelium nostrorum fide digna relatione edocti sumus, te ab ipsis vetustissimae gentis Valachorum principibus originem ducere. Patre natus Stephano Olaho, viro praestanti, cuius etiam aetate aliquot tua in familia Daciae Transalpinae, quae nunc Valachorum patria est, principes fuerint. Nam quo minus ipse rerum potitus sit, ideo evenisse, quod animus eius ab omni ambitioso certamine abhorruerit, quietisque et securitatis fuerit appetentissimus. Itaque eum, cum serenissimi Mathiae regis tempestate saevitia et tirannide Drakulae Waivodae, tunc temporis Transalpinae principis, consanguinei scilicet sui, patria excessiset, neque popularium suorum reditum eius certatium efflagitantium favore, neque praedicti serenissimi quondam Mathiae regis authoritate et opibus adduci potuisse, ut se in avitas sedes restitui pateretur, maluisse virum singulari moderatione animi et prudentia preditum, apud vicinos Transilvanos, ad quos tum secessisse tantum credebatur, in ocio vitam privatae similem agere, quam principatum cum discrimine gerere. Vixisse tamen eum et in Transilvania cum dignitate quemadmodum virtus eius merebatur, ita gestis magistratibus ut unicus in magna omnium fuisse dicatur admiratione et decedens perpetuum sui desiderium reliquisse. Praeclara sunt haec quae narrantur originis et gentis tuae decora, quae tu, paternae virtutis aemulus, tibi a puero non modo in familia tua retinenda sed etiam augenda proposuisti. Venisti enim in aulam serenissimi quondam Vladislai regis, soceri nostri clarissimi, temporibus vix dum pubertatis annos, ingressus hic, et tuapte opera et praestantissimorum hominum usu et consuetudine, eam tibi doctrinae, virtutis et industriae laudem quasique lauream quandam parasti, ut filius rex successor, excellentissimus princeps Ludovicus, eiusque serenissima coniunx, regina Maria, soror nostra carissima, te in secretariorum et consiliariorum suorum numerum cooptarunt. At postquam ferentibus ita fatis idem gloriosus Lu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

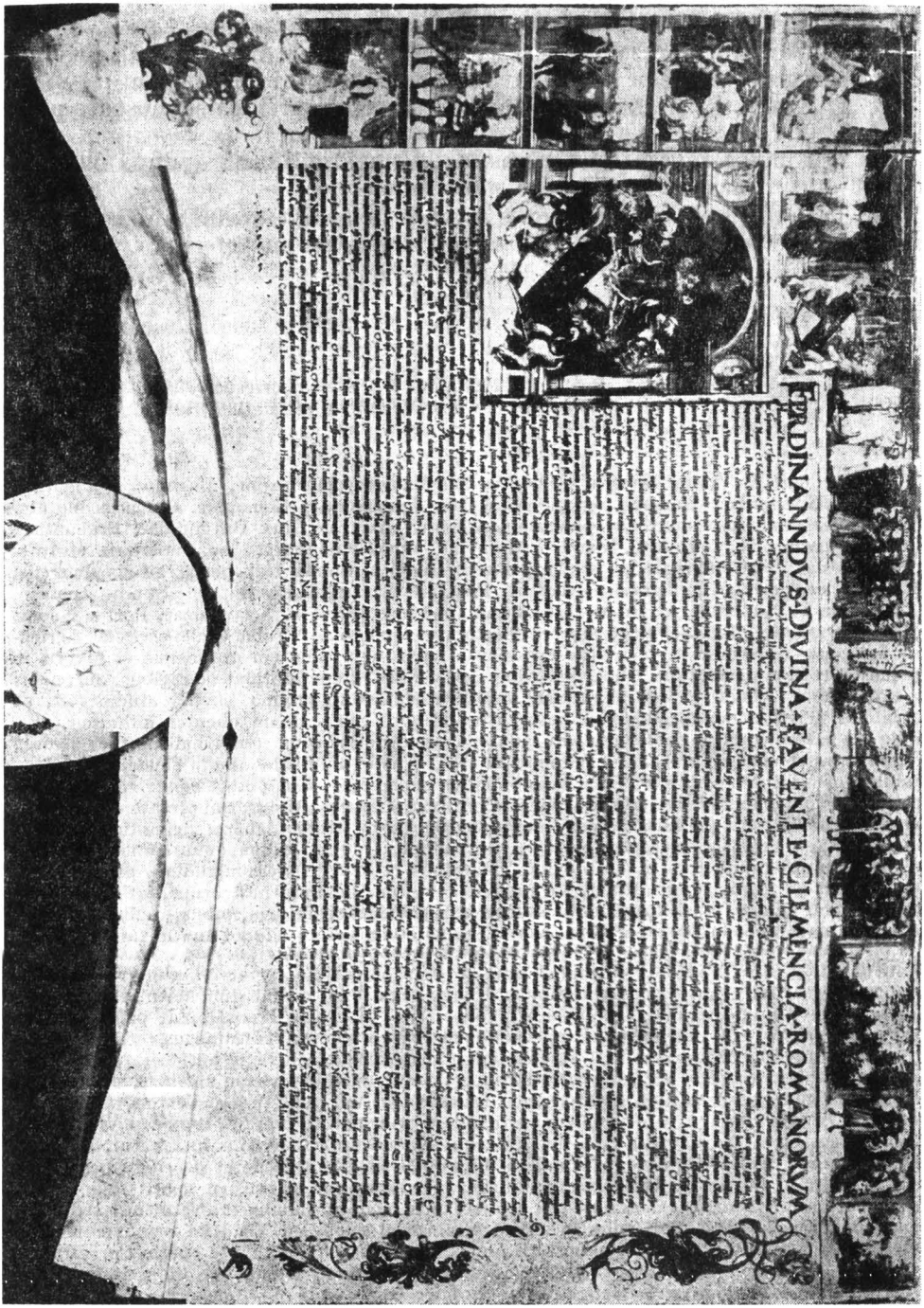

Fig. 1. — Diploma de înobilare a lui Nicolaus Olahus, emisă în 1548.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

dovicus rex sororius noster carissimus, pro religione proque patria sua adversus perpetuos Christiani nominis hostes Thurcas fortiter in campo ad Mohaach patenti dimicans cecidisset, et in tanta omnium consternatione alii alio dilaberentur, tu eandemx serenissimam sororem nostram acerbissimo casu mariti gravissime perculsam peneque exanimatam et sequutus es alacriter et ita coluisti, ut maximam integritatis, fortitudinis et constantiae laudem ferres, qua nos deinde, cum isti regno nostro Hungariae inaugurаremur, excitati te Albensis ecclesiae custodem et gazophilactem facimus ac in ordinem secretariorum ac consiliariorum nostrorum allegimus. Quemadmodum autem tua erga eandem serenissimam reginam Mariam fides insignis fuit, ita minime obscura eius erga te voluntas, ut quae ab Hungaria discedens te unum fere ex omnibus Hungaris delegit, quem in serviciis suis a conspectu cladium et calamitatum domesticarum in Belgicum orbem ab augustissimo imperatore Carolo quinto, domino et fratre nostro carissimo, ad multarum provinciarum gubernationem evocata secum duceret aerumnarumque anteactarum ac curarum suarum testem simul et adiutorem haberet. Sic autem versatus es in Belgis, ut te hominem externum sumates iuxta et infimates omnes amarent, colerent et observarent, docti etiam homines, ob excellentem omnium bonarum artium cognitionem, ac linguarum Graecae et Latinae peritiam, dicendique et scribendi oratoriam simul et poeticam facultatem suspicerent et admirarentur. Et si vero eadem serenissima soror nostra te haud temere ab aula sua longius abire, aut diu abesse passa est, tamen magnitudine rerum, quas apud nos gerendas habuit, nec cuivis credere ausa fuit, commota te ad nos legavit. Quo tempore, quia tibi diutius in aula nostra manendum fuit, nos et praestitae a te eidem domine reginae in maximis rebus et periculis fidei, et sedulitatis memoria ac pietatis, eruditionis, prudentiae dexteritatisque tuae, quae in omnibus tuis actionibus eminebant, consideratione inducti te simul et episcopum Zagrabiensem et cancellarium nostrum, eadem carissima noastra sorore approbante et applaudente, renunciavimus. Quam te vero praeclare muneribus hiisce obeundis gesseris et quantus inde cumulus ad nostram erga te benevolentiam accesserit : vel ex eo satis apparet, quod is tibi a nobis habitus est honor, quem reges, non nisi aut necessitudine aliqua sibi coniunctis aut genere aut dignitate praestantissimis habere solent, nempe quod ad suscipiendam e sacro divinae regenerationis lavacro filiam nostram carissimam Ioannam ultimo genitam a nobis fuisti admotus, ut hac sacra compaternitatis ceremonia ceu obligatus fidem et diligentiam tuam, quam praestitisti nobis et carissimae conthorali nostrae, serenisimmae quondam dominae reginae Annae, cuius item clementem voluntatem erga te semper propensissimam fuisse cognovimus, eandem liberis quoque nostris amantissimis praestes, quod te sedulo et sancte facturum esse iam ipsa etiam re maximis laboribus, atque periculis susceptis confirmati. Nam proficiscentibus nobis e regno nostro Boemiae in expeditionem Saxonicam, ut cum augustissimo imperatore, domino et fratre nostro carissimo, ad rebelles hostesque suos et nostros domandos haereticorumque perniciosas sectas extirpandas, ad profligandasque belli Germanici reliquias coniugeremur, ubique praesto fuisti, teque in eiusdem domini imperatoris ac nostris oculis inque praesentia carissimorum filiorum nostrorum serenissimorum principum archiducum Austriae, Maximiliani et Ferdinandi, quorum alter imperatorias, alter nostras copias ductitabat, ita gessisti, ut virum strenuum, bonum et fidelem decuit. Eadem alacritate, bello Saxonico feliciter et ex animi nostri sententia consecto, in componendis regni nostri Boemiae seditionibus es usus. Cum itaque incredibili ac plane divino successu debellatis, captis et triumphatis hostibus nostris ac universa Germania pacata in regnum nostrum Hungariae reversi essemus, te ex sede episcopatus Zagrabiensis, cui summa cum laude praefuisti, in Agriensem, cuius secundum archiepiscopatus in eodem regno nostro prima semper dignitas et amplitudo fuit, transtulimus, spectatae nobis in illis tempestatibus virtuti et fortitudini tuae convenire arbitrati, ut qui fuisses laborum nostrorum particeps, idem quoque novum aliquem victoriarum nostratum fructum perciperes, donec te uberiore gratia nostra, quae tibi nusquam defutura est, ornare et cumulare possimus. Sed non ut apud te solum, sed etiam apud universam familiam et posteritatem tuam, nostri erga te favoris exstet testimonium, nos ex singulari gratia nostra et spontanea quadam animi nostri inductione tibi primum Nicolao Olaho, Stephani Olahi patris et Barbarae Huzar matris filio, et per te egregii quondam Matthei, germani fratris tui, qui vivens, ut nobis dicitur, magistratus insignes, iudicatum scilicet regium civitatis nostrae Zazuaros et praefecturam salinarum Transilvaniae honestissime gessit, filiis Thomae et Michaeli ac filiae Annae Olahis, sororibusque item tuis germanis et earum maritis, nempe Ursulae, quae nunc Georgio Bona et Helenae, quae Nicolao Olas nupta est, Ursulaeque filiis Nicolao Czasar, quem ex Christophoro Chasar (!) priore et Georgio Bona, quem ex posteriore eiusdem nominis et cognominis marito genuit, tibi nimirum Nicolae et per te dictis sororibus et earundem maritis, nepotibusque tuis omnibusque et singulis eorumdem liberis et posteris universis legitime natis et nascituris confirmamus et, quaenus opus est, authoritate nostra regia, qua ut rex Romanorum, Hungariae, Boemiae etc. ditvina clementia praediti sumus, nova nobilitate donamus ac per novam donationem conferimus omnia illa avitae et germanae nobilitatis ornamenta, privilegia, libertates, immunitates

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

scuti parte, colore aurea, lauro viridi cum baccis ex colliculo item viridi assurgente, angulis vero scuti dextero inferiore et laevo superiore, coloris albi, rosis duabus rubris obtinentibus; scuti latus utrumque claudunt duo leones colore fulvi, coronati iubati, ore hiante, lingua exerta et in pedes posteriores erecti, qui pedum anteriorum unguibus ceu digitis scutum prehensum tenent, caudis eorum sub ipso scuto decussatim coeuntibus. Supra scutum autem est galea aurea corona regia redimita et ea, que faciei obiicitur parte cancellata, quam torneamentalem vocant, teniis aureo et caesio colore variegatis ab ipso cono utrinque laciniatim defluentibus, et supra coronam monocerate eadem, quae in scuto est forma extante, quemadmodum haec suis quaeque locis et coloribus in hiis nostri litteris melius expressa cernuntur. Hoc autem monimentum quia ceu imago quedam est originis, vitae et studiorum tuorum, quum tibi mirifice convenire, tum nepotibus tuis, non modo gloriosum sed etiam utile fore iudicavimus, ut nimirum in hoc crebrius intuentes ad virtutis tuae recordationem et imitationem excitentur. Asperrimam ferarum, sed eandem generossimam monocerotem esse aiunt, sic vero sunt omnes propemodum laudatissimarum gentium origines, inter quas Valachi gentiles tui minime postremas habent, ut quos ab ipsa rerum domina urbe Roma oriundos et in veteris illius Daciae opulentissima parte, cui nunc nomen est Transalpinae, ad arcendos hostium finitimorum in provincias Romanas incursiones collocatos esse constat, unde nunc quoque sua lingua Romani vocantur. Generis itaque tui nobilitatem refert monoceros simul et ingenium, nam que in fera asperitas est, ea in homine fortitudo vocatur. Qua tua ista gens semper prepollens fuit, multorum prestantissimorum ducum genitrix, inter quos et Joannes Huniades, ineliti regis Mathiae pater, et illius aetate proximi maiores tui potissimum enituisse feruntur. Tametsi vero et natalium splendore et animi robore ac magnitudine excellere praeclarum est, tamen ita demum haec vere vigent florentque, si pacifera et suis baccis onusta laurus, hoc est, bonae litterae ac cetera pacis studia suis ornata fructibus cum vitae candore et innocentia coniuncta accesserint, quae tu omnia cum immortali tua laude et gloria amplissime es consequutus. Quamobrem pro authoritate nostra, tanquam Romanorum, Hungariae, Boemiae etc. rex, statuimus et decernimus, ut haec verae nobilitatis insignia, instar praemissorum regnorum nostrorum verorum nobilium, perpetuo ubivis gentium in omnibus actionibus, expeditionibus, seriisque vel ludicris certaminibus in proeliis, monomachiis et quibuscumque pugnis, in vexillis, tentoriis, cortinis, scutis, sigillis, annulis, vasis, instrumentis, monumentis, statuis, tabulis ,picturis, aedificiis et quibusvis militaribus exercitiis ac aliis rebus ferre et gestare tu, Nicolae, possis et valeas, prefatique tuae sorores sororiique et nepotes tuaeque et ipsarum posteritas universa possint et valeant, nemine unquam prohibente, nec obstantibus quibuscumque consuetudinibus, statutis, privilegiis predictorum et aliorum rognorum nostrorum prasentibus et futuris, quae quomodo contra hanc nostram concessionem facere possent, quibus omnibus ex certa nostra scientia et animo deliberato per has litteras nostras derogamus et derogatum esse volumus, nulli ergo hominum liceat hoc decretum rescindere. Si quis autem id attentaverit, eum quidem iudicamus nostram gravissimam indignationem ipso facto incurisse et mulctam ei dicimus centum marcharum auri puri, cuius dimidium fisco nostro, alterum iniuria affecto cedat. Immo confirmamus, donamus, statuimus et decernimus harum nostrarum chyrographo nostro et dupplici autentico sigillo nostro munitarum vigore et testimonio litterarum. Datum per manus reverendissimi in Christo patris domini Pauli de Varda archiepiscopi Strigoniensis, primatis Hungariae, legati nati, summi cancellarii nostri ac locumtenentis in regno nostro Hungariae fidelis nobis sincere dilecti, in arce nostra regia Posoniensi, vigesima tertia Novembris, anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo octavo, regnorum nostrorum Romani decimo octavo, aliorum vero vigesimo secundo.

Ferdinandus mp.
Paulus archiepiscopus
Strigoniensis manu pp.

Arhiva Naţională, Budapesta (Országos Levéltár), Arhiva familiei Esterházy, repos. 2—3, fasc. K, nr. 162, orig, perg. 604 × 815 mm, cu sigiliu atîrnat.

2.

1558 aprilie 17, Viena, Ferdinand I, împărat şi rege al Ungariei întăreşte nobilitatea arhiepiscopului Nicolaus Olahus şi a familiei sale donîndu-i titlul de baron cu privilegiul de a folosi pecetea din ceară roşie.

Ferdinandus divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Boemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Galli-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 2. — Prima filă din diploma emisă lui Nicolaus Olahus în 1558.

et jura quae a dictis generosis parentibus tuis accepisti, quibusque alii nostri et sacri Romani imperii, Hungariae, Boemiae aliarumque regnorum nostrorum a quattuor avis paternis et maternis procreati veri nobiles utuntur, fruuntur et gaudent. Talesque nobiles vos ab universis et singulis hominibus atque subditis, cuiuscumque conditionis, eminentiae, status, gradus et dignitatis existant, perpetuo dici, nominari et haberi volumus. Quo vero haec tua domusque tuae decora illustriora et non modo in animis, sed etiam oculis hominum conspectiora sint, concedimus et largimur vobis insignia haec nobilitaria, quorum maiori parte tu quoque antea usus est, videlicet: Scutum cuius medium monoceros albi coloris in arcola obliqua coloris caesii a laeva in dextram ceu exiliens, cauda moliter elata et intorta obtinet. In summa et ima eiusdem

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

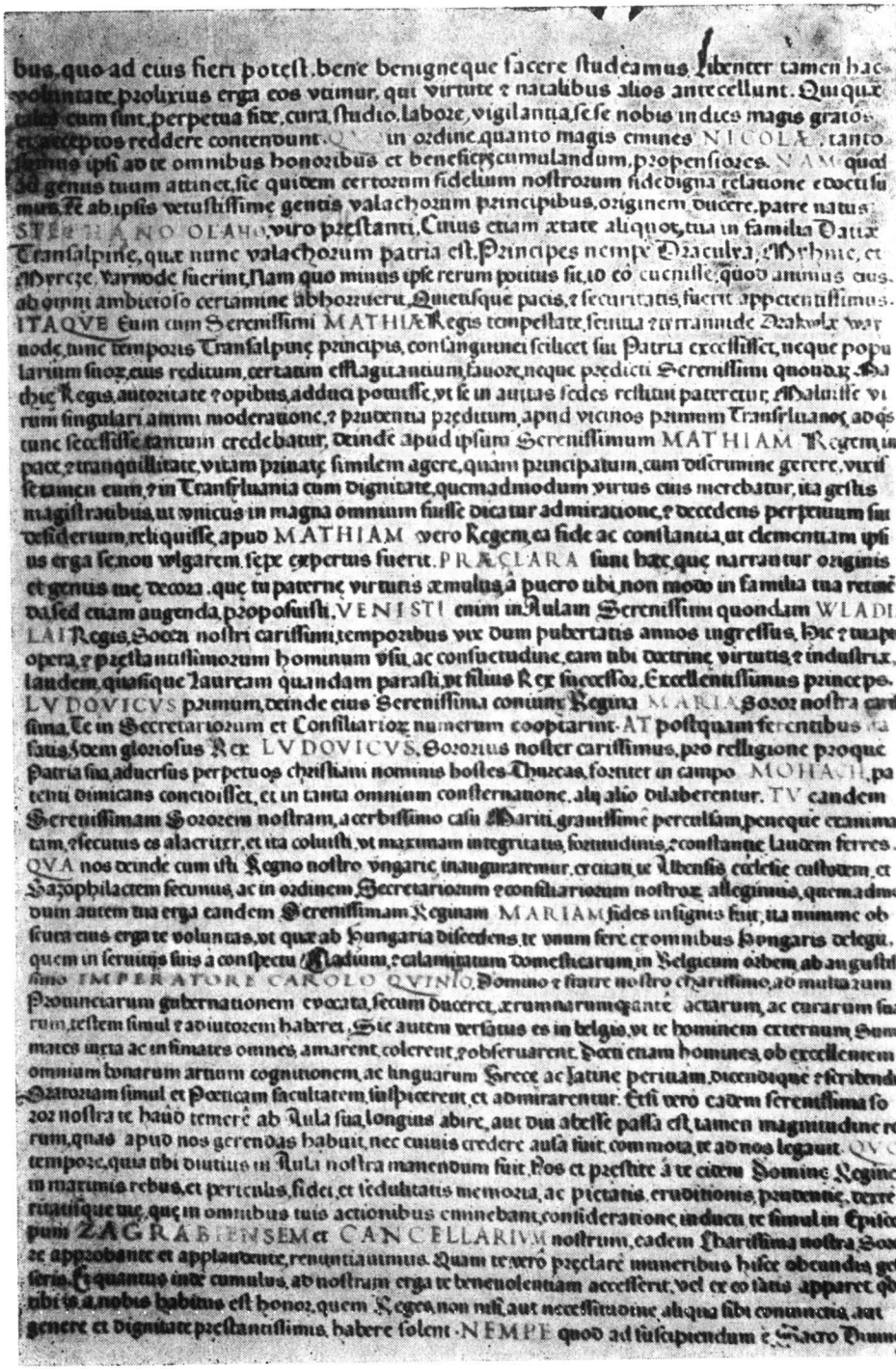

Fig. 3. — Fila a doua din diploma dată lui Nicolaus Olahus la 1558.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ciae, Lodomeriae, Comaniae, Bulgariaeque etc. rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, dux Luxemburgae ac Superioris et Inferioris Slesiae, Virtembergae et Thekae, ac princeps Sueviae, comes Habspurgi, Tyrolis, Ferretis, Kiburgi et Goritiae, Landgravius Alsatiae, marchio sacri Romani imperii Supra Anasum, Burgoviae ac Superioris et Inferioris Lusatiae, dominus Marchiae Sclavonicae, Portus Naonis et Salinarum etc. tibi fideli nobis sincere dilecto reverendissimo in Christo patri domino Nicolao Olaho ecclesiae metropolitanae Strigoniensis archiepiscopo, primati Hungariae, legato nato, summo secretario et cancellario nostro etc., salutem gratiaeque et favoris in te nostri regii incrementum. Quod maioribus nostris, divis imperatoribus ac regibus, qui nobis maximis rebus, bello paceque praeclare gestis praeluxerunt, summo semper studio fuit, ut amabiles magis quam formidabiles haberentur, id sane nimis quam libenter imitamur, sive quia hic nostrae naturae ductus est, sive quia re ipsa atque usu compertum habemus, ea demum quam firmissima regni praesidia et munimenta esse, quae in animis hominum clementia et liberalitate principum collocantur. Etsi vero omnibus quoad eius fieri potest bene benigneque facere studeamus, libenter tamen hac voluntate prolixius erga eos utimur, qui virtute et natalibus alios antecellunt, quiqua tales cum sint perpetua fide, cura, studio, labore, vigilantia sese nobis in dies magis gratos et acceptos reddere contendunt. Quo in ordine quanto magis emines, Nicolae, tanto sumus ipsi ad te omnibus honoribus et beneficiis cumulandum propensiores. Nam quod ad genus tuum attinet sic quidem certorum fidelium nostrorum fidedigna relatione edocti sumus, te ab ipsis vetustissimae gentis Valachorum principibus originem ducere. Patre natus Stephano Olaho, viro praestanti, cuius etiam aetate aliquot tua in familia Daciae Transalpinae, quae nunc Valachorum patria est, princeps nempe Draculya, Myhnie et Myrcze waivodae fuerint. Nam quo minus ipse rerum potitus sit, id eo evenisse, quod animus eius ab omni ambitioso certamine abhorruerit, quietisque pacis et securitatis fuerit appetentissimus. Itaque eum cum serenissimi Mathiae regis tempestate saevitia et tirranide Drakwlae waivodae, tunc temporis Transalpinae principis, consanguinei scilicet sui, patria excessisset, neque popularium suorum eius reditum certatim efflagitantium favore, neque praedicti serenissimi quondam Mathiae regis autoritate et opibus adduci potuisse, ut se in avitas sedes restitui pateretur, maluisse virum singulari animi moderatione et prudentia praeditum apud vicinos primum Transilvanos, ad quos tunc secessisse tantum credebatur, deinde apud ipsum serenissimum Mathiam regem, in pace et tranquillitate vitam privatae similem agere, quam principatum cum discrimine gerere. Vixisse tamen eum et in Transilvania cum dignitate, quemadmodum virtus eius merebatur, ita gestis magistratibus ut unicus in magna omnium fuisse dicatur admiratione et decedens perpetuum sui desiderium reliquisse apud Mathiam vero regem ea fide ac constantia, ut Clementiam ipsius erga se non vulgarem saepe expertus fuerit. Praeclara sunt haec que narrantur originis et gentis tuae decora, quae tu paternae virtutis aemulus, a puero tibi, non modo in familia tua retinenda, sed etiam augenda proposuisti. Venisti enim in aulam serenissimi quondam Wladislai regis, soceri nostri carissimi, temporibus vix dum pubertatis annos ingressus, hic et tuapte opera et praestantissimorum hominum usu ac consuetudine eam tibi doctrinae, virtutis et industriae laudem, quasique lauream quandam parasti, ut filius rex successor, excellentissimus princeps Ludovicus primum, deinde eius serenissima coniunx regina Maria, soror nostra carissima, te in secretariorum et consiliariorum numerum cooptarint. At postquam ferentibus ita fatis idem gloriosus rex Ludovicus, sororius noster carissimus, pro religione proque patria sua adversus perpetuos Christiani nominis hostes Thurcas fortiter in campo Mohach patenti dimicans concidisset, et in tanta omnium consternatione alii alio dilaberentur, tu eandem serenissimam sororem nostram acerbissimo casu mariti gravissime perculsam peneque exanimatam et secutus es alacriter et ita coluisti, ut maximam integritatis, fortitudinis et constantiae laudem ferres, qua nos deinde cum isti regno nostro Ungariae inauguraremur, excitati te Albensis ecclasiae custodem et gazophilactem fecimus, ac in ordinem secretariorum et consiliariorum nostrorum allegimus. Quemadmodum autem tua erga eandem serenissimam reginam Mariam fides insignis fuit, ita minime obscura eius erga te voluntas, ut quae ab Hungaria discedens te unum fere ex omnibus Hungaris delegit, quem in servitiis suis a conspectu cladium et calamitatum domesticarum in Belgicum orbem ab augustissimo imperatore Carolo quinto, domino et fratre nostro carissimo, ad multarum provinciarum gubernationem evocata secum duceret aerumnarumque anteactarum ac curarum suarum testem simul et adiutorem haberet. Sic autem versatus es in Belgis, ut te hominem externum sumates iuxta ac infimates omnes amarent, colerent et observarent, docti etiam homines ob excellentem omnium bonarum artium cognitionem ac linguarum Grecae et Latinae peritiam dicendique et scribendi oratoriam simul et poeticam facultatem suspicerent et admirarentur. Etsi vero eadem serenissima soror nostra te haud temere ab aula sua longius abire, aut diu abesse passa est, tamen magnitudine rerum, quas apud nos gerendas habuit, nec cuius credere ausa fuit, commota te ad nos legavit. Quo tempore quia tibi diuntius in aula nos-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

bus, quo ad eius fieri poteſt, bene benigneque facere ſtudeamus. Libenter tamen hac voluntate, præluxius erga eos vtimur, qui virtute & natalibus alios antecellunt. Quique tales cum ſint, perpetua fide, cura, ſtudio, labore, vigilantia, ſeſe nobis indies magis gratos & acceptos reddere contendunt. Quo in ordine, quanto magis omnes NICOLAE, tanto digniores ipſi ad te omnibus honoribus et beneficijs cumulandum, propenſiores. NAM quod ad genus tuum attinet, ſic quidem certorum fidelium noſtrorum fidedigna relatione edocti ſumus. Te ab ipſis vetuſtiſſimæ gentis valachorum principibus, originem ducere, patre natus STEPHANO OLAHO, viro præſtanti. Cuius etiam ætate aliquot, tua in familia Dattæ Tranſalpinę, quæ nunc valachorum patria eſt, Principes nempe Dracula, Mirhuc, et Mircee, varijs modis fuerint. Nam quo minus ipſe rerum potius ſit, id eò cuenille, quod animus eius ab omni ambitioſo certamine abhorruerit. Quietiſque pacis, & ſecuritatis fuerit appetentiſſimus. ITAQVE cum cum Sereniſſimi MATHIÆ Regis tempeſtate, ſeuitia & tyrannide Deakolæ wayvode, nunc temporis Tranſalpinę principis, conſanguinei ſcilicet ſui Patria exceſſiſſet, neque populorum ſuorum, eius reditum, certatim eſſlagitantium, fauore, neque prædicti Sereniſſimi quondam Mathiæ Regis, autoritate & opibus, adduci potuiſſe, vt ſe in antiquas ſedes reſtitui pateretur. Malualſe virum ſingulari animi moderatione, & patientia prædictum, apud vicinos primum Tranſiluanos, adeò tunc ſeruiſſe tantum credebatur, deinde apud ipſum Sereniſſimum MATHIAM Regem, in pace & tranquillitate, vitam priuate ſimilem agere, quam principatum, cum diſcrimine gerere, virtutis ſeruiendi cum & in Tranſiluania cum dignitate, quemadmodum virtus eius merebatur, ita geſtis magiſtratibus, ut vnicus in magna omnium fuiſſe dicatur admiratione, & decedens perpetuum ſui deſiderium, reliquiſſe, apud MATHIAM vero Regem, ea fide ac conſtantia, ut clementiam ipſius erga ſenem vilgarem, ſæpe experius fuerit. PRÆCLARA ſunt hæc, quę narrantur originis et gentis mę decora, quę tu paterne virtutis æmulus, à puero vbi, non modo in familia tua retinè da, ſed etiam augenda, propoſuiſti. VENISTI enim in Aulam Sereniſſimi quondam WLADISLAI Regis, Soceri noſtri cariſſimi, temporibus vir dum pubertatis annos ingreſſus, hic & variæ opera, & præſtantiſſimorum hominum vſu, ac conſuetudine, cum ubi dexterę, virtutis, & induſtriæ, laudem, quaſique lauream quandam paraſti, vt filius Rex ſucceſſor, Excellentiſſimus princeps. LVDOVICVS primum, deinde eius Sereniſſima conſors, Regina MARIA, Soror noſtra cariſſima, Te in Secretariorum et Conſiliariorum numerum cooptarunt. AT poſtquam ſerenitas ſua, Deum gloriоſus Rex LVDOVICVS, Socerus noſter cariſſimus, pro religione proque Patria ſua, aduerſus perpetuos chriſtiani nominis hoſtes Thurcas, fortiter in campo MOHACH, patenti dimicans concioniſſet, et in tanta omnium conſternatione, alij alio diuaberentur. TV eandem Sereniſſimam Sororem noſtram, acerbiſſimo caſu Mariti, grauiſſimę perculſam, peneque examina tam, ſecutus es alacriter, et ita coluiſti, vt maximam integritatis, fortitudinis, & conſtantię laudem ferres. QVA nos deinde cum ibi Regno noſtro vngarię inauguraremur, ereuam te Vtenſis cuiuſdę cultorem, et Sapophilacem ſecimus, ac in ordinem Secretariorum & conſiliariorum noſtrorum allegimus, quem admodum autem tua erga eandem Sereniſſimam Reginam MARIAM, fides inſignis fuit, ita nunmc ob ſuam eius erga te voluntas, vt quæ ab Hungaria diſcedens, te vnum fere ex omnibus Hungaris delegit, quem in ſeruitijs ſuis à conſpectu Vladium, & calamitatum domeſticarum in Belgicum orbem, ab auguſtiſſimo IMPERATORE CAROLO QVINTO, Domino & fratre noſtro chariſſimo, ad multa rum Prouinciarum gubernationem euocata, ſecum duceret, rerumq; rumq; ante actarum, ac curarum ſuarum, teſtem ſimul & adiutorem haberet. Sic autem verſatus es in belgio, vt te hominem ceterum, Summates, virtutis ac ingenij omnes, amarent, colerent, obſeruarent. Dein etiam homines, ob excellentem omnium bonarum artium cognitionem, ac linguarum Græcæ ac Latinæ peritiam, dicendique & ſcribendi Oratoriam ſimul et Poeticam facultatem, ſuſpicerent, et admirarentur. Etſi verò eadem ſereniſſima ſoror noſtra te haud temerè ab Aula ſua, longius abire, aut dum abeſſe paſſa eſt, tamen magnitudine rerum, quas apud nos gerendas habuit, nec eauis credere aulà fuit, commota, te ad nos legauit. QVO tempore, quia tibi diutius in Aula noſtra manendum fuit, Nos et præſtite à te eidem Domine Legimus in maximis rebus, et periculis, fidei, et ſedulitatis memoria, ac pietatis, eruditionis, prudentię, deniq; virtutiſque tuę, quę in omnibus tuis actionibus eminebant, conſideratione inducti, te ſimul in Epiſcopum ZAGRABIENSEM et CANCELLARIVM noſtrum, eadem Charitſima noſtra Soror ac approbante et applaudente, renuntiauimus. Quam tu verò præclarè muneribus hiſce obeundis, geſſeris, & quantus inde cumulus, ad noſtrum erga te benevolentiam accreſſerit, vel ex eo tanto apparet, quòd ubi te à nobis habimus eſt honos, quem Regem, non niſi aut neceſſitatione, aliqua ſibi connexus, aut genere et dignitate præſtantiſſimus, habere ſolent. NEMPE quod ad ſuſcipiendum è Macro Dunae

Fig. 4. — Fila a treia din diploma emisă lui Nicolaus Olahus la 1558.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tra manendum fuit, nos et praestitae a te eidem dominae reginae in maximis rebus et periculis, fidei et sedulitatis memoria ac pietatis, eruditionis, prudentiae dexteritatisque tuae, que in omnibus tuis actionibus eminebant, consideratione inducti te simul in episcopum Zagrabiensem et cancellarium nostrum, eadem carissima nostra sorore approbante et applaudente, renunciavimus. Quam te vero praeclare muneribus hiisce obeundis gesseris. Et quantus inde cumulus ad nostram erga te benevolentiam accesserit vel ex eo satis apparet, quod tibi is a nobis habitus est honor, quem reges, non nisi aut necessitudine aliqua sibi coniunctis, aut genere et dignitate praestatissimis habere solent, nempe quod ad suscipiendam e sacro divinae regenerationis lavacro filiam nostram carissimam Ioannam ultimo genitam a nobis fuisti admotus, ut hac sacra compaternitatis caeremonia ceu obligatus fidem et diligentiam tuam, quam praestitisti nobis et carissimae conthorali nostrae serenissimae quondam dominae reginae Annae, cuius item clementem voluntatem erga te semper propensissimam fuisse cognovimus, eandem liberis quoque nostris amantissimis praestes, quod te sedulo et sancte facturum esse iam ipsa etiam re maximis laboribus atque periculis susceptis confirmasti. Nam proficiscentibus nobis e regno nostro Boemiae anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo septimo in expeditionem Saxonicam, ut cum augustissimo imperatore Carolo, domino et fratre nostro carissimo, ad rebelles hostesque suos et nostros domandos haereticorumque perniciosas sectas extirpandas, ad profligandasque belli Germanici reliquias coniungeremur, ubique praesto fuisti. Teque in eiusdem domini imperatoris ac nostris oculis inque praesentia carisimorum filiorum nostrorum serenissimorum principum Maximiliani regis Boemiae ac Ferdinandi archiducis Austriae, quorum alter imperatorias, alter nostras copias ductitabat, ita gessisti, ut virum strenuum, bonum et fidelem decuit. Eadem alacritate, Joanne Friderico duce profligato belloque Saxonico foeliciter et ex sententia confecto, in componendis regni nostri Boemiae sequentibus fluctibus es usus. Quum itaque incredibile ac plane divino successu debellatis, captis et triumphatis hostibus nostris ac universa Germania pacata in regnum nostrum Hungariae reversi essemus, te ex sede episcopatus Zagrabiensis, cui summa cum laude praefuisti, in Agriensem, cuius secundum archiepiscopatum Strigoniensem eodem in regno nostro prima semper dignitas et amplitudo fuit, transtulimus, spectatae nobis in illis tempestatibus virtuti et fortitudini tuae convenire arbitrati, ut qui fuisses laborum nostrorum particeps, idem quoque novum aliquem victoriarum nostrarum fructum perciperes. Quem quidem episcopatum Agriensem ea cura, solicitudine atque diligentia rexisti industria et prudentia tua, illius singula ita in ordinem redegisti, ut a compluribus annis legittimo pastore et curatore destitutum, distractum et neglectum, pristino pene splendori integritatique restituisse visus sis. Idque procul dubio egregie perfecisses, nisi ipsa immanium Thurcarum totius orbis Christiani naturalium hostium truculentia, qua non solum nobilissima episcopatus illius bona foede miserabiliterque adhunc in dies vastant, verum etiam universum pene regnum istud nostrum Hungariae a tot antea annis assiduis eorum bellis debilitatum, cum sede ipsa nostra regia tandem occuparunt, nobilissimis et pietissimis tuis conatibus obstitisset, cui tamen superbae illorum potentiae, ope imprimis dei optimi maximi et nostris deinde felicibus auspiciis summa cum gloria tua egregie illusisti. Nam cum anno ab hinc quinto Solymanus ipse Thurcarum imperator Ahmath passam in ordine purpuratorum alias vyzirio--rum suorum secundum cum praecipuo Europae beglerbegho, praefecto Mechmetam ruezlan begho et welybego universae potentiae suae militaris ducibus et praefectis ac centum et quinquaginta circiter milibus equitum et peditum in regnum idem nostrum Hungariae expedivisset, iique, expugnata arce nostra Themesiensi, fortalicium quoque nostrum Zolnok ignavia et deditione praesidiariorum occupassent, ductis inde sub Agriam, episcopatus illius sedem, castris, arcem ipsam tuam admotis muralibus tormentis ac muris et propugnaculis, solo aequatis triginta octo dierum et noctium spacio continuis impressionibus gravissime quidem oppugnarunt, spectata tamen virtute invictoque robore militum tuorum sub Stephano Dobo de Ruska et Stephano de Mechke ducibus et capitaneis tuis militantium, eamque fortissimo divino freti auxilio propugnantium ita repulsi sunt, ut fractis tandem animis et viribus maxima eorum strage et interfectione obsidionem solvere et cum ignominia reverti coacti sunt. Quo etiam memorabili facinore caeteris tuis splendidissimis factis et gestis tamquam colophone superaddito effecisti, ut qui antea semper in te ornando et cohonestando propensi fuimus, quesito supremis tuis virtutibus supremo honore te in archiepiscopum et metropolitanum ecclesiae Strigoniensis regni nostri Hungariae primatem ac sancte sedis apostolicae legatum natum, efflagitantibus id clarissimis tuis meritis, constitueremus, summumque et secretarium et cancellarium nostrum, qui et antea fueras, confirmaremus. Quibus quidem tantae gloriae titulis et splendoribus adauctus, talem te nunc quoque in ecclesia dei ac religionis catholicae rebus et in nostris etiam ac regni nostri negotiis praestas, ut in dies te maior evadas et maiora si quae a nobis conferri possunt, beneficentiae nostrae testimonia promerearis. Proinde ut non apud te solum, sed etiam apud universam familiam et posteritatem tuam, nostri erga te favoris extet testimonium, nos ex singulari gratia nostra et spontenea quadam animi nostri inductione tibi primum Nicolao

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Olaho, Stephani Olahi patris et Barbarae Huzar matris filio, et per te egregii quondam Matthei, germani fratris tui, qui vivens ut nobis dicitur, magistratus insignes, inter quos iudicatum regium civitatis nostrae Zazwaros et praefecturam salinarum Transilvaniae honestissime gessit, filiis Thomae et Michaeli ac filiae Annae Olahis sororibusque tuis item germanis et earum maritis, nempe Ursulae, quae Georgio Bona et Helenae, quae Nicolao Olaz nupserant, Ursulaeque filiis Nicolao Chazar, quem ex Christophoro Chazar priore et Georgio Bona, quem ex posteriore eiusdem nominis et cognominis marito genuit, tibi nimirum Nicolao et per te dictis sororibus et earundem maritis nepotibusque tuis ac omnibus et singulis eorundem liberis et posteris utriusque sexus universis legitime natis et nascituris confirmamus et quatenus opus est, authoritate nostra regia, qua ut imperator Romanorum ac Germaniae, Hungariae, Boemiae rex etc. divina clementia praediti summus nova nobilitate damus et donamus ac per novam donationem conferimus tam omnia illa avitae et germanae nobilitatis ornamenta, privilegia, praerogativa, libertates, immunitates et iura, quae a dictis generosis parentibus tuis accepisti, quam ea quibus alii nostri et sacri Romani imperii, Germaniae, Hungariae, Boemiae aliorumque regnorum nostrorum a quatuor avis paternis et maternis procreati, veri barones ac nobiles utuntur, fruuntur et gaudent, talesque barones ac nobiles vos ab universis et singulis cuiuscunque conditionis, praeeminentiae, status, gradus et dignitatis existant, perpetuo dici, nominari et haberi volumus. Quo vero haec tua domusque tuae decora ac nostra in te et tuos collata beneficia illustriora et non modo in animis, sed etiam oculis hominum conspectiora sint, concedimus et denuo largimur vobis usum cerae rubrae in litteris vestris quibuscunque obsignandi- et muniendis atque insignia, quorum maiori parte tu quoque antea usus es, videlicet: Scutum cuius medium monoceros albi coloris in arcula obliqua coloris caesii a laeva in dextram ceu exiliens, cauda moliter elata et intorta obtinet. In summa et ima eiusdem scuti parte, colore cereo, lauro viridi cum baccis ex colliculo item viridi assurgente, angulis vero scuti dextero inferiore et laevo superiore coloris albi rosis duabus rubris obtinentibus. Scuti latus utrumque claudunt duo leones colore fulvi coronati, iubati, ore hianti, lingua exerta et in pedes posteriores erecti, qui pedum anteriorum unguibus ceu digitis scutum prehensum tenent, caudis eorum sub ipso scuto decussatim coeuntibus. Supra scutum autem est galea aurea corona regia redimita et ea, quae faciei obiicitur parte cancellata, quam torneamentalem vocant, teniis aureo et caesio colore variegatis ab ipso cono utrinque laciniatim defluentibus, et supra coronam monocerote eadem, quae in scuto est forma extante, quemadmodum haec suis quaeque locis et coloribus in his litteris melius expressa cernuntur. Hoc autem monimentum, quia ceu imago quaedam est originis, vitae et studiorum tuorum cum tibi mirifice convenire, tum nepotibus tuis, non modo gloriosum, sed etiam utile fore iudicavimus, ut nimirum in hoc crebrius intuentes ad virtutis tuae recordationem et imitationem excitentur. Asperrimam ferarum, sed eandem generosissimam monocerotem esse aiunt, sic vero sunt omnes propemodum laudatissimarum gentium origines, inter quos Valachi gentiles tui minime postremas habent; ut quos ab ipsa rerum domina urbe Roma oriundos et in veteris illius Daciae opulentissima parte, cui nunc nomen est Transalpinae, ad arcendas hostium finitimorum in provincias Romanas incursiones, collocatos esse constat, unde nunc quoque sua lingua Romani vocantur. Generis itaque nobilitatem refert monoceros simul et ingenium, namque in fera asperitas est, ea in homine fortitudo vocatur. Qua tua ista gens semper praepollens fuit, multorum praestantissimorum ducum genitrix, inter quos et Joannes Huniades incliti regis Mathiae pater et illius aetate proximi maiores tui potissimum enituisse feruntur. Et si vero et natalium splendore et animi robore ac magnitudine excellere praeclarum est, tamen ita demum haec vere vigent florentque, si pacifera et suis baccis onusta laurus, hoc est bonae litterae ac caetera pacis studia suis ornata fructibus cum vitae candore et inocentiae coniuncta accesserint, quae tu omnia cum immortali tua laude et gloria amplissime es consecutus. Quamobrem pro authoritate nostra tamquam imperator Romanorum ac Germaniae, Hungariae et Boemiae etc. rex, animo deliberato et ex certa nostra scientia statuimus et decrevimus ut haec verae nobilitatis insignia, instar praemissorum regnorum nostrorum verorum baronum et nobilium, perpetuo ubivis gentium in omnibus actionibus, expeditionibus seriisque vel ludicris certaminibus in proeliis, monomachiis et quibuscunque pugnis, in vexillis tentoris, cortinis, scutis, sigillis, annulis, vasis, instrumentis, monumentis, statuis, tabulis picturis, aedificiis et quibusvis militaribus exercitiis ac aliis rebus ferre et gestare tu, Nicolae, archiepiscope possis et valeas praefataeque tuae sorores ac fratris et sororum tuarum filii, tui scilicet nepotes, tuaque et ipsorum posteritas utriusque sexus universa tamquam veri barones et nobiles possint et valeant, nemine unquam prohibente, nec obstantibus quibuscunque consuetudinibus, statutis, privilegiis praedictorum et aliorum regnorum nostrorum praesentibus et futuris, quae quoquomodo contra hanc nostram annuentiam et concessionem facere possent, quibus omnibus ex certa nostra scientia et animo deliberato per has litteras nostras derogamus et derogatum esse volumus, nulli ergo hominum liceat, ullo unguam tempore, hoc decretum nostrum rescindere. Si quis autem id attentaverit eum quidem iudicamus nostram gravissimam

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

indignationem ipso facto incurisse et mulctam ei dicimus centum marcarum auri puri, cuius dimidium fisco nostro, alterum iniuria affecto cedat, imo confirmamus, damus, donamus, statuimus et decernimus harum nostratum duplici et autentico sigillo nostro munitarum vigore et testimonio literarum. Datum Viennae, decima septima Aprilis, anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo octavo, regnorum nostrorum Romani vigesimo octavo, aliorum vero tricesimo primo, electionis vero nostrae imperialis primo. Venerabilibus in Christo patribus te Nicolao archiepiscopo Strigoniense, primate Hungariae, legato nato, summo et secretario et cancellario ac compatre nostro, Colocense et Sirmiense sedibus vacantibus, Antonio Verantio electo Agriensis, Paulo Bornemizza Transilvaniensis eodem Paulo gubernatore Aiuriense (sic !), Francisco Forgach electo Waradiensis, Matthia Brumano Zagrabiensis, Paulo de Gregoriiancz Jauriensis, Georgio Draskowych Quinqueecclesiensis, Andrea de Kewes Wesprimiensis, Chanadiense sede vacante, Blasio de Waradino Petri Vaciensis, Joanne ab Wjlak Tininiensis ecclesiarum episcopis, ecclesias dei feliciter gubernantibus, item spectabilibus et magnificis comite Thoma de Nadasd regni nostri Hungariae palatino, necnon locumtenente nostro, comite Terrae Fogaras ac iudice Comanorum, Petro Erdewdy de Monyorokerek comite Montisclaudii ac regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bano, Nicolao comite de Zrynyo tavernicorum nostrorum, Stephano Banffy de Alsolyndwa dapiferorum, Francisco Tahy agazonum, Ladislao similiter Banffy janitorum, Petro Maczedonijay cubiculariorum, Christophoro de Batthyan pincernarum nostrorum regalium magistris, Comite Zechio a Salmis et Neuburgh comite Posoniense, necnon aliis quamplurimis regni nostri Hungariae comitatus tenentibus et honores.

Ferdinandus. m.p.

Arhiva Națională Budapesta (Országos Leveltar), arhiva familiei Esterházy, repos. 2—3, fasc. K., nr. 163, orig., perg. în formă de carte, 4 foi, 390×312 mm.

RÉSUMÉ

Les ouvrages parus à l'occasion de l'anniversaire de 400 ans depuis la mort de l'humaniste Nicolaus Olahus, ont relevé une série de lacunes dans les recherches concernant sa personnalité et son activité. Ces lapsus, dans leurs majorités, dérivent du manque des connaissances ou des erreurs sur les importantes sources existantes dans les anciennes éditions.

C'est ainsi que même les deux diplômes de noblesse de N. Olahus, les sources les plus autentiques concernant sa généalogie, ont été connues jusqu'à présent par ces éditions erronées, rédigées sur la base des copies plus tardives.

Cet article cherche à passer en revue encore une fois, à l'occasion de la publication des originaux de ces documents très importants, les problèmes liés à la famille de l'humaniste d'origine roumaine.

Toutefois l'auteur cherche à tirer l'attention sur des problèmes issus des sources connues par les chercheurs et aussi de celles inconnues jusqu'à présent.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DIN ISTORIA CANCELARIEI ORAȘULUI TÎRGU MUREȘ

L. MOLDOVAN

Materialul documentar pe care îl comunicăm tratează preocupările de îmbunătățire a organizării cancelariei și a arhivei orașului Tîrgu Mureș în perioada de la reformele lui Iosif al II-lea pînă în primul sfert al secolului al XIX-lea. Cancelaria orașului Tg. Mureș își are începutul în prima jumătate a secolului al XVI-lea, cînd pe lîngă Consiliul orășenesc, pentru rezolvarea diferitelor chestiuni ale cetățenilor, s-a înființat postul de notar. Crescîndu-i importanța economică, politică și juridică, în anul 1616 orașul Tg. Mureș a fost ridicat în rîndul orașelor libere regești. Pe lîngă consiliul său compus acum din 8 membri (primar notar și 6 jurați) mai exista un număr de scribi pentru redactarea actelor.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea cînd Transilvania a ajuns în stăpînirea Austriei, orașul și-a pierdut dreptul de autodeterminare, magistratul său devenind de fapt un organ executiv al ordinelor și dispozițiunilor cancelariei aulice de la Viena. Atribuțiile forurilor administrative s-au lărgit cu numeroase sarcini noi care impuneau modernizarea muncii de cancelarie în toate domeniile administrative ale Transilvaniei începînd de la guberniu pînă la comite și orașe. Dintre aceste măsuri inițiate de Maria Tereza și continuate de Iosif al II-lea amintim decretul din 29 aprilie 1767 pentru înființarea oficiului arhivelor pe lîngă fiecare cancelarie orășenească, primul arhivar al orașului Tg. Mureș fiind numit la data de 20 aprilie 1770. S-au înființat tot atunci serviciile auxiliare de registratură și expediție și s-a introdus un sistem modern de ordonare a arhivelor, care a rămas în vigoare pînă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, cînd s-a trecut la sistemul numărului de bază.

În anul 1785 a urmat apoi separarea atribuțiilor administrative de cele judecătorești.

Cancelaria orașelor în forma ei veche de organizare nu mai putea face față avalanșei de acte ce creștea din zi în zi, sosite de la guberniu și de la celelalte autorități dicesteriale și militare, iar pe de altă parte venite de la cetățeni, ca : cereri, plîngeri, procese etc. Cei doi notari erau solicitați nu numai în rezolvarea actelor administrative și economice, dar trebuiau să ia parte și la ședințele judiciare ale magistratului în calitate de cunoscători ai dreptului și ca funcționari permanenți ai orașului. Ei nu aveau timpul să se ocupe de arhivă care a ajuns astfel un maldăr de acte amestecate. De aceea în anul 1801 magistratul orașului a însărcinat o comisie

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

formată din 3 membri spre a face propuneri pentru modernizarea cancelariei oraşului şi totodată a arhivei [1].

Analizînd pe scurt acele propuneri vedem că chestiunile dezbătute în consiliul oraşului au fost grupate în 4 categorii : economice (allodiale), administrative (politice), judiciare şi orfanale. Pentru fiecare grupă de chestiuni trebuia să răspundă cîte un consilier, care întocmea şi referatele pe actele respective. La şedinţele consiliului orăşenesc urmau să se întocmească 3 feluri de protocoale : economice, administrative şi judiciare. Pentru a patra categorie de chestiuni, a celor orfanale, comisia nu preconiza protocoale separate, întrucît problemele care intrau în această categorie aveau caracter judiciar sau administrativ şi trebuiau înscrise deci în aceste protocoale după caz. S-a propus totodată ca protocolul chestiunilor administrative să fie condus de primul notar, cel judiciar, de al doilea notar, iar protocolul economic de către unul dintre consilieri, care pentru aceasta trebuia să fie scutit de întocmirea referatelor pentru alte probleme.

La sfîrşitul anului colile de protocoale după ce erau aşezate în ordine cronologică trebuiau să fie legate în coperte tari, după care operaţie arhivarul trebuia să numeroteze filele şi să întocmească indexele asupra cuprinsului protocoalelor.

Conform reformelor din vremea lui Iosif al II-lea s-au făcut şi propuneri ca şedinţele administrative să fie separate de cele judiciare. În primele se vor dezbate numai chestiunile administrative, economice şi orfanale, iar în şedinţele judiciare se vor dezbate procesele şi unele chestiuni orfanale care nu se pot rezolva decît pe calea legii. Atît pe actele juridice cît şi pe cererile de altă categorie se va scrie pe scurt cuprinsul, pentru a se şti de la prima vedere de care categorie aparţin. O atenţie deosebită trebuia dată decretelor şi ordinelor guberniale, care după ce se vor înregistra se vor aşeza în arhivă la locul lor, pentru decrete ţinîndu-se şi un registru separat, care trebuia să stea totdeauna pe masa preşedintelui consiliului orăşenesc.

S-a propus de asemenea ca pentru procese să se scrie pe contrapagina dosarului, ziua în care s-a dezbătut şi cînd s-a pronunţat sentinţa definitivă sau provizorie. După efectuarea acestor operaţiuni dosarele proceselor respective trebuiau predate arhivarului pentru a le depune în arhivă. Pentru evitarea distrugerii voite a unor acte s-a luat măsura ca din arhivă să nu fie împrumutate acte în mod separat, ci numai în prezenţa ambelor părţi din proces şi a avocatului. În propuneri se mai prevedea să nu se împrumute sub nici un chip originalele actelor de la procesele în care s-au pronunţat sentinţe definitive, şi s-au executat, sau din procesele care s-au apelat ori s-au stins prin acordul ambelor părţi. La sfîrşitul fiecărui an procesele după ce au fost ordonate cronologic trebuiau să fie legate în coperte tari, pe care de asemenea urma să se scrie anul creerii actelor respective iar volumelor astfel întocmite trebuind să li se întocmească indexe alfabetice.

Şedinţele dictaturii [2] trebuiau să fie prezidate de către un consilier pe timp de o săptămînă în prezenţa unui pretor orăşenesc, care avea mi-

[1] Propunerile din 1801 nefiind datate s-au pus din greşeală la anul 1780, nr. 2654 în arhiva oraşului Tg. Mureş.

[2] Dictatura, mai tîrziu numită şi scaunul avocaţilor, era un for municipal care avea sarcina să verifice zilnic dacă procesele întrunesc condiţiile spre a fi aduse în şedinţă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

siunea de a întocmi protocoalele de şedinţă. La sfîrşitul săptămînii atît consilierul (sanatorul) ca preşedinte cît şi pretorul trebiau să semneze protocoalele de şedinţă ale dictaturii. De la magistratul oraşului Tg. mureş se păstrează 17 bucăţi protocoale ale dictaturii pe anii 1783—1861.

Una din atribuţiile principale ale primului notar era şi grija deosebită ce trebuia să aibă pentru arhiva oraşului, în care scop o dată pe lună trebuia să primească de la arhivar o dare de seamă despre felul cum şi-a îndeplinit atribuţiile sale : ordonarea actelor, întocmirea corectă a indexelor, legarea în coperte a protocoalelor, împrumutările şi punerea înapoi în arhivă a dosarelor de procese şi a altor acte etc. În arhivă nimeni nu avea voie să intre în afară de consilieri şi notari, dar şi aceştia numai în prezenţa arhivarului.

Un capitol special era consacrat în propunere pentru actele anterioare pe care nimeni nu avea voie a le împrumuta sau copia fără aprobarea întregului magistrat. Dacă cineva solicita acte anterioare primul notar avea obligaţia să anunţe întregul consiliu despre cererea respectivă. Corespondenţa privitoare la chestiunile judicioase şi orfanale era dată în grija primului notar care trebuia să aibă grijă şi de expedierea la timp a corespondenţei, iar corespondenţa administrativă, economică şi orfanală fără caracter judiciar urma să fie rezolvată de al doilea notar. Funcţionarilor subalterni s-a cerut să li se impună obligaţia de a raporta la termene fixe despre executarea ordinelor primite de la magistrat.

Consiliul oraşului Tg. Mureş a apreciat ca bune propunerile comisiei celor 3 membri, propuneri care erau în deplin acord cu instrucţiunile guberniale pentru întreg principatul şi a luat unele măsuri imediate pentru punerea lor în aplicare. Astfel au hotărît angajarea unui funcţionar cu salariul anual de 100 florini pentru conducerea registrului de intrare—ieşire şi a unui funcţionar pentru rezolvarea chestiunilor orfanale. Protocoalele juridice şi administrative însă urmau a fi conduse şi pe mai departe de cei doi notari, după fiecare şedinţă trebuind să fie semnate de preşedinte şi de notarul respectiv. Consilierii au fost îndrumaţi să vină în ajutorul notarilor în întocmirea referatelor, pentru acest scop judele primar avînd obligaţia de a repartiza actele pentru referate în mod egal. S-a precizat în hotărîre că în zilele în care se ţineau şedinţele judiciare să nu se ţină altfel de şedinţe. Pentru rezolvarea problemelor în legătură cu orfanii s-a hotărît a se reveni la situaţia anterioară anului 1790, încadrîndu-se pentru aceste chestiuni un funcţionar special.

Ca urmare a acestor măsuri s-au modificat şi registrele de intrare ale oraşului, a căror serie este completă de la anul 1801 pe toată durata existenţei consiliului orăşenesc. A rămas în vigoare întocmirea şi pe mai departe a protocoalelor politice şi juridice şi s-au pus în aplicare şi celelalte măsuri de îmbunătăţire a activităţii cancelariei oraşului Tg. Mureş.

Metodele de prelucrare a arhivei oraşului Tg. Mureş de la începutul secolului al XIX-lea apar în mod concret şi în instrucţiunile arhivarilor, depuse în arhivă la anul 1818. Aceste instrucţiuni sînt însă mai vechi şi deşi numele autorului nu ni se arată este probabil că au fost întocmite de arhivarul Virag Daniel, pe care magistratul oraşului l-a trimis în anul 1806 la guberniu pentru a-şi însuşi modul de ordonare şi de înregistrare a actelor. Considerăm utilă o analiză succintă a acestor instrucţiuni mai ales că se lucrează în prezent la unele unităţi ale Arhivelor Statului din Transil-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vania la prelucrarea arhivelor primăriilor orăşeneşti, şi prin urmare instrucţiunile arhivarilor de atunci ar putea elucida unele metode de muncă pe care le-au folosit [3].

In introducere la instrucţiuni se arată mai întîi în mod întemeiat, că o arhivă răvăşită se cunoaşte din faptul că actele stau îngrămădite la un loc fără nici o grupare pe ani, sau pe alte criterii şi fără nici un semn de arhivare. Pentru ordonarea lor se preconizează ca o primă operaţie, aşezarea cronologică a actelor în ordinea crescîndă a acestora, deci se vor forma atîtea grupe de acte cîţi ani sînt. Această operaţie nu se va efectua însă în mod mecanic ci „filă cu filă" prin studierea atentă a actelor. Instrucţiunile precizează că dacă s-a efectuat gruparea pe ani, actele care se vor descoperi ulterior se vor putea aşeza uşor la anul şi grupa de care aparţin.

Operaţia următoare va fi alegerea şi aşezarea cronologică a actelor din fiecare an, pe luni şi zile, după care actele respective se vor lega în pachete separate pe ani şi se vor aşeza în ordinea serială a anilor la locurile lor, pe rafturile din arhivă. Lucrarea următoare este indexarea actelor pe grupe de ani sau pe anumite perioade. Se propune în această privinţă următoarea periodizare a actelor : 1. de la cel mai vechi an pînă la înfiinţarea tablei continue, 2. pe timpul de funcţionare a tablei continue (1764—1786), 3. perioada cînd era în vigoare ordinea iosefină (1786—1790) şi 4. perioada de la anul 1790 pînă la data cînd s-au întocmit instrucţiunile. Actele din fiecare perioadă se vor înscrie în cîte un index separat, dar arhivarul trebuia să aprecieze dinainte ca un index să nu aibă un volum prea mare, pentru că în acest caz înregistrarea se va face mai greu iar mai tîrziu cercetarea va deveni anevoioasă şi incomodă.

Separarea actelor juridice de cele politice în conformitate cu instrucţiunile de faţă, se va face numai pentru perioada de după anul 1786, perioadă pentru care însăşi registrele au fost întocmite în acest fel. Nu se recomandă separarea actelor pentru timpul dinainte de această perioadă, întrucît chiar la guberniul Transilvaniei actele judiciare s-au înscris în această perioadă împreună cu cele politice — ceea ce constituie o nouă dovadă că la redactarea acestor instrucţiuni s-a avut în vedere sistemul de arhivare al guberniului, unde după cum s-a arătat mai înainte, arhivarul oraşului Tg. Mureş a fost trimis pentru practică.

După ce s-au stabilit grupele sau perioadele de ani pentru care se vor întocmi indexele alfabetice, actele se vor numerota începînd cu nr. 1 pentru fiecare index, cu numere mari vizibile în colţurile de jos din stînga — care numere (cote) se vor înscrie şi în indexe în dreptul fiecărui act. O măsură bine preconizată a fost ca actele privitoare la aceeaşi chestiune (procese, chitanţe etc.) să primească acelaşi număr şi să fie aşezate la un loc în aceeaşi copertă, lîngă actul de bază.

---

[3] Instrucţiunile arhivarilor (anexa 1) păstrate în formă de concept în arhiva Primăriei oraşului Tg. Mureş la nr. 329/1819 au fost publicate de Szabo N. ca anexă la articolul *Arhiva Sfatului Popular al oraşului Tg. Mureş*, în „Revista Arhivelor", III (1960), nr. 1, p. 246, dar numai în limba maghiară, fără traducerea în limba română ceea ce le-a făcut puţin accesibile cercetătorilor. Menţionîndu-se în acele instrucţiuni în mod concret anul 1790, ele nu puteau fi emise în anul 1770, cum arată Szabo N., în articolul menţionat la p. 242 nota 43, combătînd pe prof. Jako S., care le-a datat bine la începutul secolului al XIX-lea, în articolul publicat în „Revista Arhivelor", I (1958), nr. 1 p. 71, *Instrucţiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania, 1575—1891. Problema reorganizării arhivelor din Transilvania.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Instrucţiunile ne dau apoi îndrumări utile despre indexe arătînd că trebuie să fie întocmite în mod chibzuit pentru a nu rămâne file goale. Pe marginea filelor de indexe se vor scrie literele alfabetice începînd de la A şi anume pe silabe, de ex. la litera B vor exista subdiviziunile : Ba, Be, Bi, Bo, Bu. Se indică şi cîte file să se lase pentru fiecare literă la indexele care vor cuprinde 10 000, 7 000 sau 4 000 de acte, avîndu-se în vedere de asemenea frecvenţa cuvintelor care încep cu acele litere, astfel pentru literele A şi B de ex. se vor rezerva mai multe file decît pentru D, E şi U.

Despre înregistrarea actelor în indexe se arată că arhivarul după ce a formulat cuprinsul pe scurt al actelor le va scrie la literele la care trebuie scrise numele petiţionarilor sau părţilor, avîndu-se totdeauna grijă şi la silabe. Se vor înscrie în indexe nu numai numele părţilor care poartă procesele, ci şi obiectele esenţiale din cuprinsul actelor. Este important a se arăta în indexe şi anul emiterii actelor, de aceea pe lîngă rubrica numărului sau cotei actului se va mai întocmi o rubrică pentru ani, iar pentru decretele guberniale se va adăuga o a treia rubrică în care se va scrie numărul de emitere al actului dat de guberniu.

După încheierea scrierii în index a tuturor actelor din perioada respectivă a mai rămas ca o ultimă operaţie de executat, legarea actelor în pachete de cîte o sută de file şi apoi scrierea şi aplicarea pe pachete a etichetelor, pe care vor fi scrise în mod vizibil anul şi cotele actelor pe care le cuprinde pachetul respectiv. Pachetele vor fi apoi aşezate în ordine cronlogică la locurile lor pe rafturile destinate.

Instrucţiunile recomandă arhivarului să aibă o atenţie deosebită la scoaterea actelor din pachete, la ţinerea corectă a registrului de împrumuturi şi la restituirea şi punerea înapoi la locul lor a actelor respective, căci „dacă îl va pune la alt număr nu-l va mai găsi ci doar întîmplător".

Despre actele importante din care nu rezultă însă anul nici alte elemente de identificare a timpului sau a persoanelor emitente, instrucţiunile arhivarilor prevăd ca o măsură bună, numărătoarea şi înscrierea lor într-un registru sub denumirea de „Miscellanea" — dacă însă actele nu merită această osteneală se vor arde, după ce s-a obţinut aprobarea şefului ierarhic. În încheiere se arată că după ce s-au ordonat şi indexat actele din arhivă se va întocmi un index şi pentru protocoale.

Urmează a vedea acum în ce măsură s-au aplicat aceste instrucţiuni la prelucrarea arhivei oraşului Tg. Mureş. Ordonarea şi indexele actelor anterioare din această arhivă s-a făcut în anii 1818—1822, cînd s-au înregistrat cca 40 000 de acte administrative, economice, judiciare şi de contribuţii. Actele create după anul 1822 s-au ordonat succesiv la timpul lor, după aceleaşi instrucţiuni, pînă în anul 1874, cînd s-a trecut la sistemul de arhivare pe baza registrelor de intrare—ieşire.

Studiind modul de ordonare al actelor municipiului oraşului Tg. Mureş din anii 1470, de cînd exista primul act din arhivă, pînă în 1873, observăm că s-au respectat cu stricteţe instrucţiunile arhivarilor, descrise mai sus. Actele anterioare s-au ales şi s-au aşezat în ordine cronologică luîndu-se în considerare însă numai anul, nu şi luna şi ziua. În loc de a se aşeza actele în pachete, s-au aşezat în cutii de lemn, ceea ce era o metodă mai bună de păstrare, excepţie făcînd actele judiciare de după 1786, care s-au legat în pachete conform instrucţiunilor. Avîndu-se în vedere

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

numărul mare de acte nu s-a putut respecta periodizarea propusă, ci s-au întocmit indexe pentru următoarele perioade de ani: 1. 1470—1699, 2 1700—1769, 3. 1770—1784, 4. 1785—1789, 5. 1790—1803, etc. În total s-au întocmit 26 de indexe. După cum se vede numai în perioada reformelor lui Iosif al II-lea a fost respectată arhivarea după instrucțiuni. Pentru indexele judiciare s-au întocmit indexe separate începînd de la anul 1785. Tot separat s-au întocmit indexe și pentru actele economice (allodiale), pentru perioada 1623—1873. Cu toate că începînd de la 1801 există seria completă de registre de intrare — ieșire, pînă la anul 1873 acestea nu se pot folosi, întrucît conform instrucțiunilor arhivarul a dat actelor cote noi, care s-au înscris și în indexele alfabetice, care singure se pot utiliza de cercetător, mai ales că și actele au fost ordonate după aceste cote. Se constată de asemenea că în colțul de jos al actelor s-au scris cu cifre mari numărul lor și anul emiterii. Actele care se referă la aceeași chestiune au primit numere identice și s-au așezat în copertă lîngă actul de bază.

S-au respectat instrucțiunile și la întocmirea indexelor, care au pe margine nu numai literele alfabetice ci și subgruparea lor pe silabe. Cuprinsul actelor este formulat scurt și clar, în limba latină și limba maghiară (pentru cele noi), se arată în dreptul lor anul și cota, iar pentru decrete sînt scrise și numerele de emitere ale guberniului. Actele principale sînt scrise în indexe de 2—3 ori, adică la numele părților, la cuprinsul actului și la „decrete" pentru ordinele guberniului. Etichetarea pachetelor s-a făcut numai pentru actele judiciare, căci pentru actele administrative și pentru cele economice etichetele s-au aplicat pe cutiile de lemn în care se păstrează. Despre actele „Miscellanea" nu s-a găsit nici o urmă, de asemenea nici pentru protocoale nu s-au întocmit indexele propuse în instrucțiuni. Inventarul registrelor orașului s-a făcut în anii din urmă de către serviciul Arhivelor Statului după ce s-a preluat arhiva primăriei orașului, iar ordonarea și inventarierea actelor neînscrise în index se efectuează în prezent, inventarul ce se va întocmi formînd o parte complementară a indexelor alfabetice.

Deși indexele întocmite de arhivarii de la începutul secolului trecut nu cuprind toate elementele unui inventar modern, mai ales în ce privește conținutul actelor, nu pot satisface întru totul exigențele cercetătorului *de azi, totuși ele pot ține locul de inventare.*

Fiind scrise în majoritatea lor în limba latină, o condiție pentru folosire este ca cercetătorul să cunoască limba, mai ales că indexele duc la documente, care în majoritatea lor sînt scrise de asemenea în limba latină.

* * *

Propunerile de modernizare a cancelariei orașului Tg. Mureș întocmite în anul 1801 și instrucțiunile arhivarului întocmite tot la începutul secolului al XIX-lea, atestă cum principiile iosefine moderne de tratarea actelor și a arhivelor au rămas în vigoare și în veacul al XIX-lea la instituțiile din Transilvania, inclusiv la primăriile orașelor. În ce privește arhivele s-au depus în acest secol străduințe asidue pentru a se face ordine în vechiul material arhivistic și pentru a se ordona materialul pe bază de registre și indexe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Convingerea lui Iosif al II-lea că organizarea arhivei şi buna păstrare a actelor este o condiţie primordială a unei bune administraţii a ajuns cu timpul să se încetăţenească la conducerea tuturor instituţiilor din Transilvania.

ANEXA

INSTRUCŢIUNILE ARHIVARILOR *

Pentru punerea în ordine a unei arhive neordonate trebuie să se efectueze îndeosebi următoarele operaţiuni:

1) Avîndu-se în vedere că dezordinea în arhive se poate cunoaşte în primul rînd din faptul că actele stau îngrămădite unele peste altele fără nici un discernămînt, actele dintr-un an fiind amestecate cu acte din celălalt an sau din mai mulţi ani, neexistînd nici un semn de arhivă, funcţionarul care ordonează actele, trebuie înainte de toate să le cerceteze filă cu filă şi după aceea să le grupeze pe ani. După ce au fost sortate în felul acesta, va aşeza deoparte actele din anul cel mai vechi, apoi va alege actele din anul următor şi le va aşeza într-o altă grupă, astfel ca din cîţi ani va găsi actele respective, în atîtea grupe să fie aşezate, după posibilitate şi pe cît permite spaţiul. În ce priveşte formarea grupelor pe ani, este necesar a se respecta ordinea serială mai sus amintită, ca pornind de aici, actele care nu s-au găsit şi au fost ţinute în evidenţă în ordinea anilor, după ce au fost găsite să se poată pune mai uşor la anii lor. Acest prim lucru după cîte ştiu este îndeplinit în arhivă (declara autorul instrucţiunilor).

2) După ce s-au grupat actele pe ani în modul de mai sus, arhivarul care le ordonează va lua mai întîi actele din primul an filă cu filă în ordine cronologică unul după altul. Pentru aceasta, se va uita mai întîi la dată, spre a vedea dacă actele s-au creiat în toate lunile anului pe care îl are în lucru, după care le va ordona pe luni. După ce s-a făcut această operaţie va lua separat actele din fiecare lună şi le va aşeza în ordine cronologică, act cu act, începînd de la prima zi pînă la ultima zi a lunii. După ce s-a făcut această grupare, actele dintr-un an legate în pachete mici, le va aşeza în despărţămintele lor din arhivă, în ordine perfectă, cele din prima lună la început, apoi din celelalte luni în mod succesiv. În felul acesta trebuie procedat cu actele din fiecare an, care se găsesc în arhivă, pentru că aceasta este începutul şi izvorul bunei orînduieli.

3) După ce ordonatorul a executat în mod deplin îndrumările date în cele două articole de mai sus, trebuie să separe actele ordonate pe epoci sau perioade anumite. Astfel toate actele începînd de la cel mai vechi an, dacă permite volumul lor, vor fi înregistrate într-un index, pînă la anul cînd s-a înfiinţat Tabla continuă (ceea ce s-a întîmplat în 1764). Mai departe, a doua epocă ar trebui să fie tot timpul cît şi-a desfăşurat activitatea Tabla continuă, care a durat pînă la anul 1786. A treia perioadă ar trebui să fie începînd de la 1786, pînă în luna mai 1790, întrucît în acest interval de timp chestiunile s-au dezbătut conform ordinei iosefine. Ultima sau a patra perioadă ar fi de la anul 1790, pînă în vremea noastră. Actele din aceste perioade vor trebui înregistrate în indexe separate. În cazul însă că actele nu s-ar putea despărţi pe aceste perioade, va trebui să ne străduim a cuprinde la un loc, actele dintr-un anumit număr de an şi dacă volumul indexului este suficient de mare, se vor înscrie într-un singur index. Se va proceda în felul acesta cu toate actele din arhivă, dar trebuie bine socotit dinainte, ca un index să nu aibă un volum prea mare, pentru că în acest caz înregistrarea se face mai greu iar mai tîrziu cercetarea devine incomodă.

4) Ar fi necesar în ce priveşte ordonarea, a separa actele judiciare de cele politice, începînd de la cel mai vechi an pînă acum, dar această operaţie ar cere prea multă muncă, cu toate că s-ar fi putut executa la timpul cînd după modul arătat la articolele 1 şi 2, actele au fost grupate pe ani, luni şi zile. Totuşi întrucît constatăm că mai demult nu numai aici dar chiar la Guberniul regesc, actele judiciare au fost înscrise în acelaşi registru împreună cu cele politice, este de prisos a pierde timpul cu acest lucru pînă la actele din anul 1786. Dar de aici începînd, o pretinde însăşi buna ordonare mai ales că şi registrele sînt alcătuite de acum în acest fel, de aceea începînd de la acest an, actele judiciare trebuie despărţite de cele politice şi după ce s-au notat cu numere deosebite să fie înscrise în indexe separate.

* A se vedea observaţiile de la nota 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

5) Pentru ca actele care s-au ordonat să poată fi găsite este de la sine înţeles că începînd de la cel dintîi pînă la cel din urmă trebuie să fie notate în mod vizibil cu numere, în colţurile de jos, ca mai ales cercetătorului să-i atragă atenţia. Cînd apoi se vor trece în indexe, numerele lor se vor înscrie şi acolo în dreptul fiecărui act. La numerotarea actelor trebuie să avem grijă ca începînd de la nr. 1 să se continue numerotarea chiar dacă numărul lor s-ar urca la mai multe mii, pînă cînd se termină cu toate actele ce urmează a fi înregistrate într-un index. Mai ales trebuie să fim atenţi ca actele ce privesc aceeaşi chestiune să nu fie înregistrate la numere deosebite, ci pe fiecare act să se scrie numai acel număr care s-a pus pe actul de bază, astfel ca anexele să se poată găsi oricînd lîngă actele de bază. Tot astfel se vor numerota şi celelalte acte care trebuie înscrise în mai multe indexe. După ce s-a încheiat numerotarea actelor în modul de mai sus, se vor întocmi indexele.

6) Întrucît indexele au de scop ca pe baza lor fiecare să poată şti cum să afle mai uşor actele căutate, este necesar ca atît în ce priveşte alcătuirea lor, cît şi în ce priveşte modul de înregistrare, să se ţină seama de următoarele :

La alcătuirea indexelor trebuie stabilit de la început că într-un volum cîte acte şi din care an vrea să înregistreze arhivarul. După ce s-a stabilit acest lucru, indexul trebuie legat în raport de această cantitate, căci dacă se vor lega în index file mai multe decît trebuie se va pierde o mulţime de hîrtie albă. După ce s-a terminat legarea indexului, i se vor aplica pe margini litere mari, începînd de la A, pînă la ultima literă V, încît cu ajutorul lor să se poată ajunge la actele căutate, afară de aceasta este necesar a se face socoteala că pentru fiecare literă cîte file trebuie lăsate. În această privinţă este bine a se avea în vedere următoarea regulă :

a) Dacă actele de înscris în index nu trec de 10 000, pentru o literă e suficient de cel mult 32 file, excepţie făcînd literele X şi Y, pentru care 1—2 file sînt îndeajuns. Mai există în afară de aceasta. şi alte litere care nu cer atîtea file ca A şi B, cum sînt de exemplu D şi alte litere, prin care încep numeroase denumiri de nume şi lucruri, tot astfel sînt literele E, O şi U. Pentru ca înregistrarea actelor să fie mai uşoară pentru arhivar, iar căutarea lor să nu fie plicticoasă pentru cercetător, este recomandabil ca cercetătorul să separe literele pe silabe, de exemplu Ab, Ac., Ad, etc. sau Ba, Bi, Bo, Bu, cu celelalte litere mari procedîndu-se la fel.

b) Dacă numărul actelor se urcă numai pînă la 7 000, este deajuns ca după modul de mai sus să se lege în index pentru fiecare literă 20 sau 22 de file, dar şi atunci se va menţine separarea pe silabe.

c) În cazul că numărul actelor se urcă la 4 000, pentru o literă sînt suficiente 13 sau 14 file. În acelaşi fel se va proceda şi la întocmirea celorlalte indexe.

Pentru înscrierea mai departe a actelor în indexe trebuie să avem în vedere următoarele :

a) Înainte de toate arhivarul în extragerea cuprinsului actelor să fie foarte scurt, concentrîndu-şi atenţia numai asupra fondului problemei, căci dacă în descrierea acestora va fi lung sau prea pe larg, nu va întocmi index sau repertor ci protocol, care însă existînd deja, nu mai este nevoie de el a doua oară.

b) După ce arhivarul are deja formulate în scris sau în memorie extrasele foarte scurte ale obiectelor, le va înscrie la acele litere sub care trebuie scrise numele petiţionarilor sau ale părţilor, avînd grijă întotdeauna şi de silabe. De exemplu la silaba Ab va trebui să fie scris Abraham, nu Adorian, pentru că acesta se ţine de silaba Ad — căci dacă silabele, numele şi obiectele se vor înscrie schimbat, cercetătorul care obişnuieşte a privi numai silabele, nu şi-ar ajunge *scopul cercetării, întrucît ar fi indus în eroare de schimbarea silabelor.*

c) Arhivarul care întocmeşte un index bun, trebuie să înscrie în index nu numai numele de persoane ci uneori şi obiectele, deoarece se întîmplă des ca cercetătorul să nu-şi amintească de nume ci numai de obiect — de aceea trebuie înscrise neapărat şi obiectele mai importante, ca : praejunctura, egenus, magazinum, cause, via, pons şi altele.

d) Întrucît într-un index nu se înregistrează numai actele dintr-un an, căci aceasta ar fi prea puţin, ci din mai mulţi ani, pe fiecare filă a indexului trebuie despărţite prin linii două rubrici, dintre care în prima se va scrie anul care rezultă din actul ce se găseşte în mîna arhivarului, iar în a doua rubrică pe margine, se va scrie numărul de regestru sau de arhivă.

e) La decretele guberniale se vor forma însă pe marginea din stînga a filei două rubrici, ca într-una să se poată scrie numărul actului dat de guberniu, în a doua, anul, iar în rubrica de la cealaltă margine a filei se va scrie numărul dat de arhivar.

În sfîrşit după ce arhivarul a ordonat arhiva conform regulelor de mai sus, nu mai rămîne de făcut altceva decît ca despărţămintele unde a depozitat pachetele cu acte, să le prevadă cu etichete începînd de la anul cel mai vechi pînă la anul cel mai nou. Pe etichete se va scrie ce fel de acte cuprinde pachetul, din care an şi de la care număr de înregistrare pînă la care număr, astfel ca arhivarului să-i atragă atenţia din primul moment, locul unde se găsesc actele. Pentru mînuirea mai uşoară a pachetelor este indicat ca acestea să nu cuprindă mai mult de o sută de acte.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Se recomandă atenţie şi precizie la scoaterea din despărţăminte a vreunui act, ca persoana căreia i se predă să fie înscrisă în registrul de acte împrumutate, iar în locul actului scos să se pună o filă de hîrtie, pe care se va scrie numărul actului şi numele căruia a fost împrumutat. Cînd actul se aduce înapoi se va pune la locul şi la numărul său, căci dacă în aceasta nu va fi atent şi actul de sub un număr îl va pune la alt număr, mai mult nu-l găseşte ci doar întîmplător.

În arhivă se păstrează uneori şi acte pe care nu sînt trecute nici un fel de date de indentificare. Aceste acte trebuie legate într-un pachet şi dacă prin cuprinsul lor sînt importante, se vor înscrie într-un registru separat sub denumirea de Miscellanea, numerotîndu-se în modul de mai sus. Dacă însă actele respective nu merită osteneala aceasta, după ce au fost revăzute şi verificate şi avîndu-se aprobarea şefului ierarhic vor fi arse, pentru a nu mai ocupa locul degeaba.

După ce s-au ordonat şi idexat actele din arhivă în felul de mai sus, se va proceda la întocmirea unui index şi pentru protocoale.

RÉSUMÉ

En partant des réformes progressistes de Joseph II dans tous les secteurs de l'administration de la Transylvanie, le magistrat de la ville de Tg. Mureş a pris au commencement du XIX-ème siècle des mesures pour moderniser la chancellerie et pour introduire de nouvelles méthodes du classement des actes et de leur index.

Une de ses décisions de l'année 1801, précise que les 12 membres du sénat de la ville doivent aider éfectivement les notaires dans les travaux administratifs qui, à cause de l'administration autrichienne devenaient de jour en jour plus difficiles. On a pris aussi la décision de moderniser de différents registres et surtout d'introduire au commencement de l'année 1801, les registres type d'entrée et d'issue, que ont été employés tant que le magistrat des villes a existé.

Dans la deuxième partie c'auteur expose les méthodes du classement et d'inventorisation des actes telsque les instructions archivistiques dès lors, nous les consignent.

Ces instructions qui se réfèrent a toutes les opérations contemporaines ayant trait au classement et à l'inventarisation des archives, en commençant du classement des actes cronologiquement jusqu'à leur transcription dans les indexes, sont restés en vigeur dans la Transylvanie pendant tout le XIX-ème siècle.

La connaissance de ces méthodes archivistiques aujourd'hui aussi est utile pour classer et inventorier les actes créés par les archives des villes.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ALEXANDRU IPSILANTI VOIEVOD PROTECTOR AL ARHIVELOR

M. REGLEANU

După încheierea tratatului de la Kuciuk-Kainargi (10/21 iulie 1774), Poarta încredințează domnia Țării Românești marelui dragoman, Alexandru Ipsilanti. Preluînd domnia la 15 septembrie 1774, acesta găsește țara pustiită și ruinată, ca urmare a războiului ruso-turc, care a durat mai bine de cinci ani. Boierii autohtoni s-au opus la numirea de către Poartă a acestui domn fanariot, pretinzînd să fie numit un domn dintre boierimea pămînteană. Conflictul însă a fost aplanat prin angajamentul luat de noul domn de a acorda principalele slujbe ale țării exclusiv boierilor pămînteni.

În cei șapte ani cît a cîrmuit țara, Alexandru Ipsilanti ¦s-a dovedit un om învățat, înțelept și bun gospodar. Încă din primii ani a luat măsuri pentru repopularea țării prin elaborarea unui nou așezămînt fiscal; acesta a fost urmat de reforma justiției și reorganizarea administrației. El a acordat o deosebită atenție și dezvoltării învățămîntului prin crearea de noi școli și reorganizarea celor vechi.

În al doilea an de domnie, în mai 1776, Alexandru Ipsilanti emite un hrisov pentru reorganizarea vieții monahale din mănăstiri și administrarea averilor acestora [1]. Hrisovul expune normele de conducere a acestor așezăminte în zece paragrafe.

Cuprinsul protocolului hrisovului înfățișează haosul găsit de el în administrarea țării în următoarele cuvinte: „Din mila lui Dumnezeu înălțîndu-ne la acest scaun domnesc a toată Ungrovlahia și ca mai înainte de zidirea tuturor, beznime de neorîndueli aflînd înlăuntru în'oraș pentru nestăpînirea trecuților ani și întuneric întru Divanurile judecăților, pentru lipsa luminii pravilelor și mulțime nespusă de nedreptăți întru alisverișuri (pentru aceleași mai sus numite pricini) găsind, cu totdinadinsul ne-am silit ca și a locuitorilor neobläduire să o tocmim (fiește cărui a hotărîndu-i căzuta sa datorie) [2] și a Divanurilor nepovățuire să o luminăm cu pravila ce însine noi, cu mare osîrdie le-am tocmit și neclintirea cumpenii dreptății către toți cei ce se neguțătoresc, prin orînduitul nart a fiește cărui a hotărînd".

Referindu-se la situația mănăstirilor în protocolul hrisovului se spune: „Deci, din hrisoavele ce s-au arătat domniei mele pentru toate

[1] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, ms. nr. 3 f. 340—345 v; ed. V. A. Urechia, *Istoria românilor*, București, 1891, vol. I, p. 50—56.

[2] Se referă la așezămîntul fiscal.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sfintele mănăstiri [3] care se află întru această blagoslovită ţară a domniei mele, văzînd orînduelile cele în multe chipuri tocmite de însuşi ctitorii lor, nesocotite şi neurmate, ca o deosebită datorie am socotit a noastră a fi ca să le aducem toate iarăşi la tocmirea lor cea mai dinainte".

Paragrafele 1, 2 şi 3 din cuprinsul hrisovului stabilesc calităţile ce trebuie să aibă, precum şi îndatoririle celor trei principali conducători ai fiecărei mănăstiri şi anume, chinoviarhul (egumenul), schevofilaxul şi iconomul.

Dintre aceştia trei, cel cu cea mai mare răspundere ni se pare a fi schevofilaxul, ale cărei calităţi şi îndatoriri sînt cuprinse în paragraful al doilea, care spune: „Fieştecare din mănăstiri trebuie ca să aibă schevofilax, adică păzitor de vase [4], carele să fie dintru adevăratul postrigul mănăstirii, bătrîn cu vîrsta şi cărunt cu mintea ... ales fiind de toţi, căruia să i se încredinţeze prin catastih curat iscălit, odoarele mănăstireşti de aur şi argint şi toate celelalte; aşijderea odăjdiile şi cărţile, hrisoavele, scrisorile şi ceialaltă avere toată a mănăstirii, încă şi banii cari se adună de pretutindeni. Pentru care, de toate, se cuvine să se îngrijească ca de un lucru sfînt, nedeosebind nimic dintru cele de obşte, nici spre trebuinţa sa, nici a altora fără blagoslovenie. Şi să aibă purtare de grijă ca, cărţile, scrisorile şi hrisoavele să se cerceteze des ca nu cumva din trecere cu vederea să se strice de molii sau de şoareci, că de toate va da seama, osîndindu-se pentru cea mai mică nebăgare de seamă, de aceia i se cuvine acestuia o dată pe săptămînă a le cerceta toate. Şi i se cade ca să aibă ajutor credincios pe vreunul dintru postrigul mănăstirii, carele să fie aşezat la mănăstire, întreg la fire şi statornic pentru ca oricînd s-ar întîmpla să cază schevofilaxul ca în vreo boală sau se va răpi de boală năpraznică [5] să ştie acela toate pînă la cele mai mici lucruri, ca să nu se strice nimic dintru acestea, nici să se răpuie".

Din cele relatate mai sus observăm că în concepţia celor care au redactat hrisovul şi a celui care l-a sancţionat, documentele constituie o avere sfîntă a mănăstirilor. Schevofilaxul era obligat să verifice o dată pe săptămînă documentele şi cărţile ca să nu sufere degradări, „osîndindu-se pentru cea mai mică nebăgare de seamă". Pe lîngă aceasta se remarcă şi grija pentru formarea temeinică a unui înlocuitor al schevofilaxului pentru momentul cînd acesta nu va mai putea răspunde de păstrarea acestor valori.

Tot în legătură cu păstrarea documentelor şi ceva mai mult, pentru elaborarea unei istorii a ţării, acelaşi domn, în a doua domnie, emite la 20 iulie 1797 hrisovul pentru înfiinţarea Logofeţiei de obiceiuri [6], care, pe lîngă alte atribuţii avea menirea de a transcrie în condici speciale, „obiceiurile" stabilite la diferite ceremonii, desfăşurarea ceremoniilor de la curtea domnească cu diverse prilejuri, la întîmpinarea solilor curţilor străine, a privilegiilor ţării, precum şi colecţionarea letopiseţelor.

[3] Desigur domnul a cerut mitropolitului şi episcopilor eparhioţi să-i aducă şi să-i arate hrisoavele ctitorilor tuturor mănăstirilor de pe cuprinsul ţării ca să se documenteze în elaborarea acestor norme.

[4] Păzitor de vase este traducerea ad-literam a termenului grec schevofilax.

[5] Ciumă.

[6] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, ms. nr. 34, f. 94—95 v. ed. V. A. Urechia, *Istoria românilor*, Bucureşti, 1894, vol. VII, p. 55—57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ca şi în celălalt hrisov şi în acesta, Alexandru Ipsilanti arată necesitatea înfiinţării acestei instituţii prin cuvintele: „O rîvnă desăvîrşită avînd domnia mea de a pune în faptă cîte sînt de folosul, trebuinţa şi podoaba aceştii de Dumnezeu păzite ţării noastre, nu am lipsit şi acum într-a doua domnie ... văzînd la orînduiala şi obiceiurile politiceşti o nestatronicie, pricinuind dintr-o aceasta defăimare ţării şi stăpînirii ei şi socotind mijlocul cel cuviincios de a supune şi aceasta la îndreptare, am găsit că este de mare trebuinţă şi de folos a avea ţara o canţelarie sau cămară osebită adunătoare de toate obiceiurile şi orînduielile politiceşti şi de priveleghiurile pămîntului acestuia, cîte mai jos le vom numi". În acest scop, domnul aşează un mare logofăt de obiceiurri „sau rednic", ajutat de cîte un logofăt al doilea şi al treilea şi de patru logofeţi mici „şi voiu ca prin îngrijirea, nevoinţa şi strădania numiţilor să se scrie istoria, orînduiala politicească şi dregătoriile ţării noastre ... şi să se păstreze la această cămară".

Acest mare logofăt de obiceiuri va sta în rang după marele logofăt al Ţării de Jos şi, avînd toiag va participa cu ceilalţi boieri la Divanul domnesc şi la alte adunări, judecînd împreună cu ceilalţi.

Atribuţiile acestei Logofeţii de obiceiuri sînt stabilite în cinci paragrafe şi anume: 1. „În istoria domnilor Valahiei: adică să facă adunare de toate letopiseţile ce s-au scris după vremi de oameni cu ştiinţă, pentru oblăduirea ţării cu schimbările şi prefacerile ei, împreună cu hronologhia domnilor şi ocîrmuitorilor pe scurt. 2. În gheografia ţării: cum se hotărăşte cu cele de afară ale ei, adică cu preaputernica împărăţie şi cu pămînt strein, precum hotărnicia ţării despre partea Bănatului şi cu Transilvania, ce s-au făcut prin oameni împărăteşti la 1792, după pacea de la Ştistov [7] i sinetul ce s-au dat nemţeşte şi turceşte pentru cercetarea hotarelor de către comisarii Austrii la mîna efendiilor hududui [8] ai preaputernicii Porţi şi hotărnicia hasurilor a trei cetăţi [9] ce s-au făcut din poruncă împărătească, cu mumbaşir în domnia lui Ştefan voievod [10], cum şi cercetările ce s-au făcut mai în urmă şi priveleghiurile ţării i hatişerifurile ce s-au dat după vremi pentru priveleghiurile ei, iar cele adevărate să se păstreze la Mitropolie, de unde să se ia adeverinţă în scris, cum că s-au dat acolo, care adeverinţă să se treacă la condică. 3. În cele ce se cuvin la domn de la începutul domniei pînă la sfîrşit: adică venirea domniei de la Ţarigrad pînă se aşează în scaunul domniei; ţeremoniile ce se obicinuesc a se face mai des sau mai rar, precum alaiuri, sărbări, felurimile de ieşiri ale domnilor din curtea domnească afară; ţeremoniile ce se fac peste an la curtea domnească: nunţi domneşti, cununii şi botezuri domneşti, întîmpinări de soli şi de alţi musafiri".

Paragraful al patrulea se referă la sarcinile acestei Logofeţii de a stabili modul desfăşurării ceremoniilor la instalarea mitropoliţilor, a episcopilor şi a egumenilor în funcţiile lor, care urmează să fie trecute în condicile acestei cancelarii. Ultimul paragraf, al cincilea, cuprinde atribuţiile acestei instituţii în legătură cu acordarea boieriilor şi a dregătoriilor şi anume, de a consemna în condici care sînt boieriile şi veniturile lor, înda-

[7] August 1791.
[8] Hotarnici — în limba turcă.
[9] Giurgiu, Turnu şi Brăila.
[10] Ştefan Racoviţă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

toririle dregătorilor mari şi mici, precum şi veniturile lor. La înălţarea unei persoane într-o „boierie" şeful acestei cancelarii era dator să dea acesteia „însemnare în scris", care să cuprindă orînduiala acestei boierii şi îndatoririle ei, precum şi leafa ce i se cuvine, cu toate că este trecută în catastiful Vistieriei, care le plăteşte.

Grija deosebită manifestată pentru păstrarea în bune condiţiuni a documentelor mănăstireşti — unul din izvoarele nepreţuite pentru isoria patriei noastre — înfiinţarea Logofeţiei de obiceiuri cu atribuţiile concret de a trece în condicile ei a actelor, evenimentelor şi dregătorilor ţării, colecţionarea letopiseţelor, scrierea unei istorii, precum şi întocmirea unei liste cronologice a domnilor, dovedeşte preocuparea lui Alexandru Ipsilanti de a pune oarecare ordine în arhivele ţării deţinute de aşezămintele ecleziastice şi de cancelaria acestei instituţii. Faptul că dădea îndatorire marelui logofăt de obiceiuri de a lua adeverinţă de la Mitropolie pentru primirea documentelor ce se depuneau spre păstrare acolo, demonstrează încă o dată preţuirea ce o acorda acest domn arhivelor naţionale.

În timpul domniilor fanariote se dădea o deosebită importanţă ceremonialului şi existau tratate bizantine care prescriau foarte amănunţit ceremoniile şi obiceiurile ce se făceau la ocazii solemne. Dintre acestea menţionăm cartea lui Constantin Porfirogenetul, *Descrierea ceremoniilor* şi aceea a lui Pseud-Codin, *Despre demnităţile palatului*, aceasta din urmă fiind tradusă în limba greacă populară la 1691 de Hrisant Nottara, din îndemnul stolnicului Constantin Cantacuzino [11]. Probabil din acestea şi alte tratate s-a inspirat Alexandru Ipsilanti cînd a înfiinţat Logofeţia de obiceiuri, ale cărei atribuţii însă le-a extins şi asupra elaborării unei istorii a ţării precum şi a altor activităţi menţionate mai sus. Ne punem întrebarea legitimă, unde se vor fi aflînd acum condicile create de această instituţie?

În secţia de manuscrise a Academiei R. S. România se găseşte *Condica de obiceiuri a lui Gheorgachi al doilea logofăt*, care ocupă un loc deosebit în vechea noastră istoriografie. Această este o lucrare de ceremonial — asemănătoare celor bizantine — alcătuită la Iaşi în 1762 din ordinul voievodului Grigore Calimachi [12]. Unele ceremonii cu alaiuri desfăşurate la diferite ocazii, datînd din anii anteriori înfiinţării Logofeţiei sînt trecute în condicile cancelariei domneşti a Ţării Româneşti.

[11] D. Russo, *Studii istorice greco-române*, Bucureşti, 1939, tom. II, p. 533—534.
[12] C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, p. II, Bucureşti, 1946, p. 477.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

RÉSUMÉ

Parmi les réformes entreprises par Alexandru Ipsilante durant le premierè et le second règne en Valachie, il y a aussi des instructions concernant la conservation des documents.

Dans le parchemin de Mai 1776 pour la réorganisation de la vie monacale et l'administration des biens monastiques on décide que chaque monastère doive obliger un de ses moines, le plus capable, de garder en bonnes conditions les documents.

Celui-ci devait contrôler chaque semaine l'état des documents, en se mentionnant que pour n'importe quelle irrégularité, le coupable sera puni.

Par le parchemin du 20 Juillet 1797 le même voïvode fonde „Logofeţia de obiceiuri", une sorte de service de protocole, qui a côté de la mission d'établir les règles obligatoires pour de différentes cérémonies, avait aussi l'obligation de recueillir toutes les chroniques ayant trait à l'histoire de la patrie, tous les actes concernant les frontières de notre pays et aussi les privilèges obtenus. Les deux dernières catégories des actes devaient être inscrites dans des registres spéciaux et l'original était remi à la conservation de l'Eglise Metropolitaine Orthodoxe.

Dans autres registres on devait transcrire les événements les plus importants du commencement jusqu'ä la fin de chaque règne.

Enfin, pour les dignitaires de l'Etat il y avait aussi des registres dans lesquels on transcrivait leurs attributions, leurs revenus et aussi les appointements respectifs.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

BIBLIOTECI PERSONALE ÎN MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

VIRGINIA ISAC

Cartea, circulaţia cărţii, existenţa şi componenţa bibliotecilor au o deosebită importanţă în cunoaşterea dezvoltării spirituale a unui popor. Se cunosc biblioteci ale statului, particulare şi mai puţin cele personale. Despre acestea din urmă, arhivele, acest minunat tezaur, adevărată memorie a naţiunii, ne oferă ştiri preţioase. Fie că e vorba de cataloage detaliate sau simple liste de cărţi, anexate odată cu alte inventare de averea mobilă sau imobilă la dosarele succesorale sau de tutelă, sau în nenumăratele şi obişnuitele litigii din trecut dintre moştenitori, în care apare şi biblioteca decedatului ca avere ce trebuia împărţită, pînă la listele de venituri şi cheltuieli ale unei gospodării, cum se obişnuia să se ţină pe vremuri, ele constituie toate izvoare importante pentru toţi acei ce vor întreprinde cercetări în trecutul cultural al poporului român.

Astfel, în condica de venituri şi cheltuieli a casei lui Grigore Sturza, pe anii 1803—1805 [1], găsim că la 15 noiembrie 1803 s-a cheltuit 1,20 lei „pentru pusul giamurilor la bibliotică". Cîte cărţi conţinea în acest timp biblioteca nu cunoaştem, doar atît că la 4 februarie 1804 s-a cumpărat „un lexicon Varini pentru cuconaş" , pe care s-au dat 50 lei şi o gramatică de „Lascareos"[2], probabil a lui Ion Lascaris, savant grec care a trăit la curtea familiei Medici. La 9 aprilie 1804 se dau „508,25 lei în 65 galbeni împărăteşti dascălului franţuz, pentru globuri, hărţi şi alte cărţi de la Paris"[3]. În acelaşi an se mai cumpără de la căminarul Hrisoverghi o carte „a unui Panaite grec", în valoare de 40 lei [4]. Se mai dau bani pentru „gazeta dascălului franţuz", pentru un *Anastasimatar* un *Ermologhion* şi un lexicon al „cuconaşului"[5]. Cuconaşul nu este altul decît viitorul domn al Moldovei, Mihalache Sturza, care, în noiembrie 1818, cumpăra cărţi de la „dugheana lui Gane", de 210,60 lei, iar în decembrie dădea 41,30 lei „pe cinci trupuri de cărţi ce s-au cumpărat". În anul următor cumpăra cărţi de la căminarul Bernard, printre care 37 tomuri de J. J. Rousseau, apoi „o carte cu figuri de la un franţuz". Se mai abonează „la gazeturi" pînă la sfîrşitul anului, iar în noiembrie face abonament „la aghenţie" pentru primul semestru din anul 1820. În decembrie 1819, în condica de cheltuieli sînt trecuţi „90 lei cumpărătura lexicoanelor Academiei"[6].

[1] Arh. St. Iaşi, Colecţia „Documente", pach. 536/1, 25 file.
[2] Ibidem, f. 8.
[3] Ibidem,
[4] Ibidem f. 11.
[5] Ibidem, f. 12, 21, 23 verso, 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ştirile sînt puţine şi sporadice, dar biblioteca lui Mihai Sturza, care era un om cult, desigur că era foarte bogată, dacă în 1839 donează pentru începutul Bibliotecii publice din Iaşi, 600 volume [7], poate unele şi din biblioteca sa personală.

Căile de procurare a cărţilor ar putea forma un studiu separat de un mare interes. Bogatul material din arhive ne stă la îndemînă în acest sens. Deoarece ne-a căzut în mînă un asemenea document, din perioada informaţiilor date mai sus, vom face o paranteză pentru a-l pomeni. Este vorba de plîngerea lui Zaharia Carcalechi „ferlegheru crăeştei tipografii din Buda" din 5 mai 1818, pe care o trimite mitropolitului Moldovei, Veniamin Costache, pentru că i-au fost oprite la graniţă cărţile româneşti, pe care le aducea la cererea mai multor boieri în anul 1817 cînd fusese la Iaşi. Cere să i se trimită „slobozenie de cărţile ce le poate aduce"[8]. Anexează şi „Insemnarea cărţilor ce am a aduce în Moldova şi Ţara Muntenească"[9], pe care le împarte în religioase [10] şi „politiceşti", dînd şi numărul exemplarelor, între 50 şi 500.

Revenind la biblioteca lui Mihai Gr. Sturza, mai avem o ştire din anul 1886 [11]. La 25 aprilie 1884 Mihail Sturza încetează din viaţă la Paris. La Iaşi, Ioan C. Barozzi, procuratorul general al prinţului Grigore M. Sturza, fiul cel mai mic al fostului domn, cere să se aplice sigiliile — dat fiind că celălalt fiu, Dimitrie, nu se găsea în Iaşi — pe mobilierul, corespondenţa şi documentele defunctului, aflate în casa din str. Lozonschi. Inventarierea averii s-a făcut abia în iulie 1886. Dosarul cuprinde cinci inventare, din care unul este intitulat „Inventar de lucrările defunctului principe Mihail Sturza voevod, aflat în odăile palatului Sturza, ocupate astăzi de principele Grigore M Sturza şi care lucruri sînt astăzi proprietatea prinţului Dimitrie M. Sturza". În acest inventar găsim trecută biblioteca [12], care se afla în „patru dulapuri cu uşi cu steclă . . . ca la 1400 — 1500 volume cărţi, aşezate pe 61 polițe". În acelaşi inventar, la alt punct, găsim că într-o cămăruţă din pod se aflau „una sută pîn la una sută cincizeci volume cărţi vechi legate"[13].

Din titlul inventarului se pare că aceste cărţi aparţineau lui Dimitrie Sturza. Trebuie să fi fost cărţi de la tatăl său şi personale. Acelaşi lucru îl putem spune şi despre cele aproape 150 „cărţi vechi legate" din cămăruţa din pod, Dimitrie Sturza fiind un mare iubitor de cărţi. Ca hatman al Moldovei a creat prima bibliotecă militară la Iaşi [14] şi sigur că avea

[6] Ibidem, Colecţia „Manuscrise", nr. 1492, f. 4 verso şi urm.; vezi şi Gh. Ungureanu, *Însemnări pe marginea unui manuscris cuprinzînd cheltuielile unei case boiereşti din Iaşi în anii 1818—1819*, extras din „Studii şi articole de istorie", II, 1957, p. 369—378.

[7] „Albina românească", X, (1839), p. 363.

[8] Ibidem, Colecţia „Documente", pach. 334/11.

[9] Ibidem, pach. 334/9.

[10] La biserica de pe moşia Stînca, a familiei Rosetti Roznovanu se găseau 12 minee româneşti tipărite la Buda în anii 1804—1805 şi cumpărate de vistiernicul Nicolae Rosetti Roznovanu în 4 septembrie 1820, cf. Gh. Ghibănescu, *Stînca Roznovanului (judeţul Iaşi)*, extras din Buletinul „Ioan Neculce", fasc. 7, 1928.

[11] Arh. St. Iaşi, fond Tribunalul Iaşi, secţia III-a, dosar nr. 313/1884.

[12] Ibidem, p. 32 verso.

[13] Ibidem.

[14] Vezi N. Georgescu-Tistu, *O bibliotecă militară la Iaşi în 1846*, în „Studii şi cercetări de bibliologie", III, 1960, p. 73—88. Despre această bibliotecă pomeneşte şi Teodor Codrescu în autobiografia sa, publicată în volumul VII din „Uricarul", p. 203—221. Iată ce scrie:

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

şi o frumoasă bibliotecă personală. În sprijinul acestei afirmaţii stă factura din 17 decembrie 1867 trimisă prinţului Dimitrie Sturza de „Librairie du Luxembourg" din Paris, care îi expediază 37 volume în valoare de 60 de franci [15]. În factură se dă autorul, titlul şi preţul. Toate volumele se referă la Principatele române şi la ţările vecine — în special Rusia şiUngaria —, la evenimentele din această vreme din ţara noastră, de unde reiese interesul şi preocupările lui Sturza. Dăm mai jos cîteva din titluri :*

— La Hongrie et les slaves.
— La liberté en Roumanie
— L'emancipation israélite en Roumanie.
— La question d'Orient et la nation roumaine.
— Chainoi, Dernière occupation des Principautés danubiennes.
— Appel des Roumains à la Conférence.
— Bataillard, la Moldo—Valachie dans...
— Le gouvernement du Prince Couza
— Quelques mots sur la sécularisation de biens.
— Les Principautés — Unies
— Poids de la Moldo—Valachie dans la question d'Orient.
— Note sur les Principautés Unies de Moldavie et V.
— Levy, L'autonomie roumaine et les puissances
— La France, le prince Couza et la liberté en R.
— Episod de la question d'Orient, Rusie, Valachie et M.
— Documents diplomatiques Union de la Mold. V.
— Le code Couza devant la religion et la famille.
— L'Autriche et le prince roumain.
— La révolution roumaine (ş.a.)

Situaţia principatelor, domnia lui Cuza cu reformele ei, atitudinea străinătăţii faţă de această domnie, stîrniseră un puternic ecou, mai ales în familia Sturza, în care toţi trei candidaseră la tron.

O altă bibliotecă creată la începutul secolului trecut a fost aceea a comisului Ion Balş, un mare boier, care a moştenit o imensă avere. Din scrisorile geografului Jean Denis Barbié du Bocage cu care Balş se împrietenise în timpul studiilor făcute în Franţa, se cunosc cîteva din cărţile pe care acesta i le-a trimis de la Paris [16]. În colecţia de documente a Arhivelor din Iaşi am găsit catalogul bibliotecii acestui om de vastă cultură care a fost Ion Balş.

Balş moare la Viena în 9 februarie 1839 [17]. Catalogul datat 6 mai 1840, este intitulat „Inventarium der nach Selig Standesreth Johann

„bezedea Dimitrie Sturza au înfiinţat cel dintîi, în Hătmănie, o bibliotecă militară. Cumnatul fratelui Manolachi <Codrescu>, colonelul And. Stamati mă recomandă să fac catalogul acestei biblioteci". Şi generalul Iacovachi, fostul comandant al Miliţiei Moldovei, primea în octombrie 1864 de la librăria militară din Paris a lui J. Dumaine, 90 volume în valoare de 483,65 franci, instrucţiuni, ordonanţe, decrete, cursuri şi regulamente privind tactica şi strategia militară, tratate asupra fortificaţiilor, ş.a. probabil pentru biblioteca sa personală. (Arh. St. Iaşi, Colecţia „Documente", pach. 1018/167).

[15] Arh. St. Iaşi, Colecţia „Documente", pach. 470/14.

* Transcrierea este fidelă facturii.

[16] Constantin I. Karadja, *Un bibliophile moldave au début du dix neuvième siècle. Le grand écuyer Ion Balş*, în „Académie Roumaine, Bulletin de la section historique", tome XXVIII, I, Bucureşti, 1947, p. 106—130.

[17] „Albina românească", nr. 16 din 23 februarie 1839, p. 61.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

v. Balsch zu Galbena verliebenen Bibliothek" [18]. Are formatul 36 × × 22 cm., 20 pagini din care 14 scrise, iar hîrtia un sigiliu timbrat. Pe prima filă este trecut titlul. Notaţia este următoarea : numărul curent, numărul volumelor, autorul şi titlul, formatul, locul de apariţie şi anul. Cărţile sînt împărţite după conţinut în 24 de grupe.

Prima grupă este rezervată autorilor clasici latini şi greci. Cuprinde 17 titluri în 53 volume, tipărituri făcute la Leipzig, Paris, Veneţia, ş.a. între anii 1542—1805. Citäm pe cele mai vechi : *Eustatii, Comentationes in Homerum*, in — folio, Roma, 1542 [19] şi *Aristophanis, Comediae* in — folio, Aureliae, 1607, apoi *Hesiodi, Operi opera*, Lipsca, 1603.

În grupa a doua găsim literatură, 54 titluri, 604 volume, dintre anii 1733—1832. În capul grupei îl găsim pe D'Alembert *Oeuvres philosophiques, historiques et littéraires*, tipărite la Paris în 1805. Sînt desigur volumele de care vorbeşte Barbié du Bocage în scrisorile sale [20]. Apoi operele complete ale lui Beaumarchais, Boileau, Chateaubriand, Rousseau, Molière, Voltaire, fabulele lui La Fontaine, Le Sage, Torquatto Tasso, W. Scott, ş.a.

Urmează grupa cărţilor de filozofie, 8 titluri în 38 volume apărute între anii 1732 şi 1803. Menţionăm operele complete ale lui Condillac, ediţia 1798, pe care i le trimisese Barbié [21]. Mai găsim pe Kant, pe Volney etc.

Grupa a patra intitulată „Geographie", cuprinde 12 volume, 7 titluri, dintre anii 1694—1809. Găsim şi aici un in-folio tipărit la Lugdunum în 1694 şi anume *Stephanus Bizantinus de Urbibus*.

În grupa „Geschichte" găsim printe altele traducerea franceză a *Istoriei imperiului otoman* a lui Dimitrie Cantemir, făcută la Paris în 1743. Apoi o traducere din Polyb apărută la Londra, Thucidide *De bello peloponesiaco*, o istorie a Americii, a Rusiei, Greciei, un dicţionar istoric, ş.a. Într-una din scrisorile primite de Balş de la Barbié du Bocage, acesta trimite un exemplar din *l'Examen des Historiens d'Alexandre* pentru „l'abbé Daniel", Găsim şi printre cărţile lui Balş, din această grupă *Examen critique des histor. d'Alexandre le gr*, de Barbié, fără date de apariţie.

Grupa a VI-a „Statistik" are 8 volume referitoare la Franţa şi coloniile sale.

În grupa „Topographie", sînt 20 titluri în 25 volume, tipărite între anii 1788 şi 1811 : ghiduri pentru diferite oraşe mari din Europa, un curs de topografie. De asemenea *Le Ciceron de Versailles* şi *Guide des etrangers à Versailles*, poate acele lucrări despre care vorbea Barbié în scrisoarea din 1807 [22].

Cea de a opta rubrică, „Reisebeschreibungen" cuprinde 16 titluri în 46 volume. dintre anii 1768—1818, cărţi de călătorii în Grecia, Rusia, Marea Nordului şi altele. Găsim pe Jean Jacques Barthélemy cu *Voyage du jeune Anarchasis en Grèce*, Paris, 1794, apoi, Neale, *Voyage en Allemagne, en Polonie (sic) en Mold.*, Paris, 1818, şi trei volume *Chandler, Voyage en Asie mineur*, 1806.

[18] Arh. St. Iaşi, Colecţia „Documente", pach. 552/2.

[19] Probabil ediţia pe care dorea să o cumpere din biblioteca lui Villoisin, vezi C. I. Karadjas, *op. cit.*, p. 121 şi 124.

[20] *Ibidem*, p. 120 şi 124.

[21] *Ibidem*, p. 120.

[22] *Ibidem*, p. 128.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Din scrisorile lui Barbié du Bocage ştim că acesta a tradus *Voyage de Richard Chandler en Grèce* în 1806 şi i-a trimis volumele şi lui Balş, „l'exemplaire le mieux relié"[23]. Deoarece în catalog este trecut cu creionul şi foarte slab, *Chandeler, Voyage en Asie mineur* poate fi şi o greşală a persoanei care a întocmit catalogul.

În rubrica „Politische Schriften" sînt 15 titluri, 28 volume dintre anii 1784—1822. Aici găsim două cărţi despre ţara noastră, anume: Salbery, *Essais sur la Valachie et la Moldavie*, Paris 1821, şi *La Valachie et la Moldavie*, Paris, 1822.

În scrisorile sale Barbié vorbeşte şi de un „monsieur Codrica (sau Codrika), pe care-l găsim în această grupă ortografiat însă Cordika, cu *Observation sur l'opinion de quelques helenists*, Paris, 1801 [24].

Codica ţivilă a Prinţipatului Moldovei, Iaşi, 1833 şi *Codica politicească a lui Alex. Ipsilant vv*, le găsim în grupa intitulată „Rechtswissenschaften". Tot în această grupă mai găsim două cărţi de pravile, moldoveneşti, tipărite, una în 1805 şi una în 1813.

Această grupă cuprinde 14 titluri în 44 de volume dintre anii 1578—1833. Mai citäm de aici *Theophili, Institutionum Justiniani, lib. IV*, tipărită în 1578.

„Haus und Landwirthschaft" se intitulează cea de a XI-a grupă de cărţi. Sînt 30 titluri, 99 volume dintre anii 1774—1822. Mare moşier, Balş se preocupă probabil şi de îmbunătăţirea cultivării pămîntului, a creşterii vitelor, a culturii arborilor fructiferi. Găsim de asemenea şi un volum intitulat *Description de noureaux instrumens d'agriculture*, de Thaïr. Apoi două tratate de vînătoare şi *Le bon jardinier* de Louny, pe care i-a trimis-o Barbié [25].

Grupa cărţilor tehnice este mai mică, 5 autori, 8 volume dintre anii 1791—1819.

În grupa „Pedagogische Schriften" sînt 15 titluri, 31 volume dintre anii 1760—1811.

În cea de a XIV-a grupă „Sprachlehren", printre gramaticile franceze, engleze, germane, ba chiar şi o gramatică caldeică şi sirică de Bustorfi tipărită în 1685, găsim şi Gramatica lui Eliade Rădulescu, tipărită la Sibiu în 1828. Alcătuitorul catalogului fiind însă un străin, o trece Gramatică moldovenească tipărită la Bucureşti. Cea mai veche tipăritură din această grupă este din 1547, la Lyon, anume *De corrupti sermonis emendatione*.

Urmează grupa „Wörterbucher", 43 volume dintre anii 1637—1828. Din 1637 S c a p u l a e, *Lexicon graeco-latinum*, in -folio tipărit la Londra şi S u i d a e, *Lexicon graece et latine*, in -folio, Londra, 1637, desigur acel pe care Barbié du Bocage il cumpărase cu 75 livre din biblioteca chimistului Villoisin [26]. De asemenea, tot în această grupă figurează S t e p h a n i, *Thesaurus linguae graecae*, in — folio, Londra 1673 şi apendicele tipărit tot la Londra în 1746. Barbié vorbeşte în scrisorile sale că le-a plătit foarte scump [27]. Mai găsim un lexicon grec, de Varini, tipărit la Veneţia în 1779.

[23] Ibidem, p. 124.
[24] Anul adăugat cu creionul în documentul original.
[25] C. I. Karadja, *op. cit.*, p. 124.
[26] *Ibidem*, p. 125.
[27] *Ibidem*, p. 121 şi 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Nu lipsesc din biblioteca lui Balş istoriile naturale, deşi mai puţine. Sînt 5 titluri, în 22 volume, din anii 1791—1807. Din aceste volume, 15 formează Dicţionarul de istorie naturală a lui Bomar-Valmont, tipărit la Lyon în 1791.

Se pare că Balş avea înclinaţii deosebite pentru ştiinţele exacte. În 1806, acelaşi Barbié îi trimite instrumente de optică, de matematică şi de fizică [28]. În catalog, capitolele cuprinzînd cărţile de fizică,mecanică, matematică şi geometrie sînt bine reprezentate.

În grupa „Physik" găsim 62 volume dintre anii 1707—1805, printre care şi trei volume din Tratatul de mecanică celestă al lui Laplace [29].

Găsim apoi 17 volume din domeniul mecanicii din anii 1746—1831; 24 volume de matematică şi geometrie dintre anii 1621—1804, o ediţie din 1621 a aritmeticii lui Diophantos, operele lui Euclid, in-folio tipărit în 1703 la Oxford, ş.a.

În grupa a XX-a, „Bau und feldmessung Kunst" sînt 28 titluri în 37 volume dintre anii 1680—1830, tratate de arhitectură, de construcţii rurale, ş.a.

19 volume formează grupa „Biographie" şi cea mai veche tipăritură din această grupă este din 1715 *Histoire du cardinal Martinusius*. Găsim apoi biografii privind pe Napoleon, contele Lavallete, Potemkin, pictori celebri, etc.

Grupa a XXII-a este intitulată „Medicin und Thierheil—Kunde" şi are 18 volume dintre anii 1808—1828, în special de medicină veterinară.

În grupa a XXIII-a, „Schriften über schönen Künste" sînt 49 volume dintre anii 1648—1809, lucrări teoretice asupra picturii, desenului, sculpturii, printre care şi un tratat de pictură de Leonardo da Vinci, o ediţie tipărită la Paris în 1805. Apoi descrieri de muzee, ca Muzeul Napoleon, Galeriile din Viena.

Ultima grupă „Schriften Vermischten Inhaltes" cuprinde 59 de titluri şi 429 volume dintre anii 1641—1833. Citäm din această grupă două volume *Histoire de la campagne du conte Souvorow*, Londra, 1799, operele prinţului de Ligni, almanahul Gotha din 1826 şi 1833, dicţionare bibliografice, lucrări cu caracter militar, 224 volume *Encyclopedie méthodique*, ş. a.

Biblioteca cuprinde deci 1815 volume (462 titluri) din diferite domenii, în diferite limbi, franceză în deosebi, apoi germană, rusă, română.

Ne-am oprit mai mult asupra acestui catalog, fiind cel mai deosebit din materialul pe care-l prezentăm. Este catalogul bibliotecii unui mare iubitor de cărţi şi sîntem convinşi că nu numai raritatea şi frumuseţea ediţiilor l-a determinat să-şi alcătuiască o atît de frumoasă bibliotecă.

Ce s-a întîmplat cu această bogată bibliotecă? Date precise nu avem deocamdată. O informaţie ne spune că, nepotul său, Iorgu Balş, ar fi moştenit-o, iar după moartea lui, în 1857, Biblioteca municipală din Chişinău a intrat în tratative cu moştenitorii pentru a o achiziţiona [30].

---

[28] *Ibidem*, p. 125.

[29] *Ibidem*.

[30] C. I. Caradja, *op. cit.*, p. 106, nota 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Tot din această vreme este cunoscută biblioteca unei alte familii de mari boieri, a familiei Rosetti Roznovanu de la Stînca [31]. Creată de Iordache Rosetti Roznovanu şi îmbogăţită de fiul său, vistiernicul Nicolae Rosetti Roznovanu [32], a moştenit-o fiul acestuia din urmă, Nicolae (Nunuţă)[33]. La moartea acestuia în 1891, rămînînd o mare avere mobilă şi imobilă şi doi copii minori, se instituie o tutelă. Dosarul tutelei cuprinde şi inventarul averii de la Stînca, inventar alcătuit de judecătorul de ocol, asistat de soţia defunctului şi fiul din prima căsătorie, Gheorghe Rosetti Roznovanu [34]. În inventar, pe lîngă mobilele, sutele de pahare şi garafe de cristal şi farfurii din cele mai fine porţelanuri, găsim şi lista cărţilor care au alcătuit biblioteca, a trei generaţii, în palatul de la Stînca.

În salon se aflau şase dulapuri cu cărţi, un dulap cu cărţi în „antretul ce duce la salon", un altul în apartamentul doamnei Rozonovanu, în apartamentul defunctului pe etajere, pe diferite mobile, iar pe un pat 1123 cărţi aduse de la Iaşi şi Paşcani. Numărînd cărţile şi revistele din această listă [35], constatăm că se ridică la circa 7000 de volume. Creşterea este simţitoare faţă de 1939 volume cît totaliza biblioteca în 1821 [36]. Parte din cărţile din dulapul aflat în apartamentul doamnei Roznovanu îi aparţineau, ca şi o parte din cele aflate într-una din camerele pe care le locuise soţul său [37].

Desigur că dulapurile cu cărţi din salon, din vestibul şi poate şi cărţile din apartamentul defunctului au alcătuit biblioteca bunicului şi tatălui său.

În această bogată bibliotecă se află operele clasicilor latini şi greci, ediţii complete sau disparate, lucrări de istorie, istorie naturală, biografii, lucrări de chimie, medicină, mineralogie, fizică, astronomie, matematică, legislaţie, gramatici, dicţionare — de limbi şi geografice — memorii, lucrări de medalistică, scrieri privind arta litografiei, literatură franceză şi engleză, atlase şi albume militare şi alte scrieri cu caracter militar, religios, periodice franţuzeşti, în deosebi „Revue de deux mondes". Mai găsim Repertoriul teatrului francez din 1817 şi 1820 şi multe scrieri despre

[31] Despre această bibliotecă vezi articolul Corneliei Teofana Papacostea, *O bibliotecă din Moldova la începutul secolului al XIX-lea, biblioteca de la Stînca*, în „Studii şi cercetări de bibliologie" V, 1963, p. 215—220. Amintită şi de Radu Rosetti în *Familia Rosetti*, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 93 şi 96.

[32] *În 1832 în casele de la Stînca exista „un dulap cu steclă cu cărţi", în gherghir 12 lăzi* cu cărţi franţuzeşti, 172 cărţi în dulapul din „şăliţă", 3 hărţi şi 2 perii pentru cărţi, iar în gherghirul caselor din Iaşi, într-o ladă „13 cartine, 1 atlas, o carte cu figuri roşăşti (sic), o hartă a Evropei". (Arh. St. Iaşi, Colecţia „Manuscrise", nr. 1633, p. 2,12 şi 20). În 1851, în cabinetul lui N. Rosetti Roznovanu, din casele din Iaşi, se afla „un dulap mare pentru bibliotecă (care şi stă în el), de lemn de nuc, cu lustru, lucrat masiv, cu opt figuri de om..." (Arh. St. Iaşi, Colecţia „Manuscrise", nr. 29, f. 41 verso).

[33] Radu Rosetti, în *op. cit.*, p. 173—174, ne spune că era fiul lui Neculai R. Roznovanu din căsătoria cu Maria Ghica, născut în 1842. A fost căsătorit de două ori şi a avut trei fii. Studiile şi le-a făcut în Franţa, unde şi-a luat licenţa în drept. În 1861—1863 a luat lecţii de limba română la Iaşi cu Titu Maiorescu. A fost unul din conducătorii mişcării separatiste din Iaşi de la 3/15 aprilie 1866. Ca ofiţer, în luptele de la Plevna s-a purtat vitejeşte (a obţinut „Crucea trecerii Dunării" şi încă alte cinci decoraţii, cf. Arh. St. Iaşi, fond Tribunalul Iaşi, Secţia III-a, dosar nr. 468/1891, f. 58 verso.)

[34] Arh. St. Iaşi, fond Tribunalul Iaşi, Secţia III-a, dosar nr. 468/1891, f. 17—58.

[35] În listă se dă autorul, titlul şi numărul volumelor, dar de multe ori numai titlul volumelor.

[36] C. T. Papacostea, *op. cit.*, p. 216 şi R. Rosetti, *op. cit.*, p. 93, 96.

[37] Arh. St. Iaşi, fond Tribunalul Iaşi, Secţia a III-a, dosar nr. 468/1891, f. 60.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Statele Unite. Alături de acestea se află şi scrieri româneşti sau despre România ce e drept puţine. Amintim cîteva titluri : I. Alexi, *Gramatica daco-română*, Viena, 1826, *Letopiseţele* lui Mihail Kogălniceanu, *Cronica* lui Şincai, toate trei volumele, *Regulamentul Organic al Moldovei*, în mai multe exemplare, *Veniturile şi cheltuielile Moldovei, pe 1853*, ediţia greceaşcă — nu ştim care — *a Codului civil al principatului Moldovei*. În listă întîlnim : *Istoria Moldovei* în franţuzeşte, 1620. Desigur că este *Histoire des troubles de Moldavie*, de Iopecourt, care a fost tipărită la Paris în 1620. Apoi se află o lucrare intitulată : *Statul actual al Turciei, statul geografic, civil şi politic al Principatelor Române*, în două volume. Ca periodice întîlnim, *Revista română* pe 1861 şi 1862, *Monitorul oficial, 1859*, *Buletinul şedinţelor Adunării ad-hoc a Moldovei*, *Protocoalele şedinţelor Adunării legislative pe 1862*, *Dezbaterile Adunării legislative a României*, sesiunile 1863—1864 şi 1864—1865, ziarul „Moldova"[38]. Lista mai cuprinde multe hărţi şi planuri şi două lăzi cu documente şi planuri ale moşiilor familiei. De asemenea şi 20 caiete de drept roman „manuscripte", probabil caietele de curs ale lui Roznovanu din vremea studenţiei.

Împărţirea averii s-a făcut la un an după moartea lui Nunuţă Roznovanu, în 1892. Deocamdată nu avem ştiri despre acest partaj, aşa că nu ştim cui i-a revenit biblioteca.

Deosebit de interesante sînt ştirile în legătură cu bibliotecile personale ale unor soţii de boieri fapt ce ne dovedeşte preocupările lor culturale.

Casandra Ghica de exemplu avea la conacul de la moşia Herţa, în una din cele opt odăi „două mici biblioteci de lemn, cu lustru, cîti cu trii policioari, aninati către păretili odăii"[39].

La inventarierea averii rămase de pe urma Casandrei Costachi (Negeloaia), în 1854, s-au găsit 10 cărţi bisericeşti[40], iar de pe urma vornicesei Smaranda Sturza, în 1862, în „Casa pe uliţa ce merge la Copou", cu două rînduri, 20 camere cu atenanse, „un dulapaş de părete pentru cărţi", care a fost evaluat la 14 lei[41].

Din cele spuse despre bibliotecile acestor „cucoane" nu putem trage o concluzie generală.

Cu cîteva decenii mai tîrziu, anume în 1899, la moartea Mariei Hermeziu, fiica vitregă a lui Mihail Kogălniceanu[42], în casa din strada Paladi, s-a găsit şi un dulap de bibliotecă, din stejar, sculptat, în care erau aproximativ 200 de cărţi, literatură franceză şi românească, unele legate, altele nu. Toate au fost evaluate la suma de 200 lei[43]. Aceste cărţi au fost cumpărate — averea fiind vîndută la licitaţie — de Dimitrie Miclescu cu 350 lei[44].

Din cei trei fraţi Adamachi ; Hristodor, Iancu şi Vasile, fiii bogatului negustor Ioanul Adamachi[45], cunoaştem ca iubitori de cărţi pe Hristo-

[38] Care a apărut la Iaşi şi Bacău, între 1866 şi 1869.
[39] Arh. St. Iaşi, tr. 1788, op. 2039, dosar nr. 1333/1851 f. 110.
[40] Ibidem, dosar nr. 2045/1854 f. 25 verso.
[41] Ibidem, dosar nr. 5525/1862 f. 61.
[42] Soţia lui Mihail Kogălniceanu mai fusese căsătorită cu colonelul Crupenschi.
[43] Arh. St. Iaşi, fond Tribunalul Iaşi, Secţia III-a, dosar nr. 294/1899, f. 16 verso şi 17.
[44] Ibidem, f. 133 verso şi 134.
[45] Gh. Ungureanu, *Din viaţa lui Vasile Adamachi*, Iaşi, 1941, extras din „Revista ştiinţifică", V. Adamachi, vol. XXVII, nr. 1, 1941.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

dor şi Vasile. Hristodor Adamachi, el însuşi mare negustor [46], pe care-l găsim printre prenumeranţii Bibliotecii române din Arad [47], moare în 1854. În inventarul averii [48] figurează numai 59 cărţi, fără a se menţiona autorul sau titlul.

Vasile era fratele cel mai mic (1817—1892), foarte bogat şi el. Cunoştea cîteva limbi şi a ocupat mai multe funcţii publice [49], pentru care i se dă rangul de comis, apoi de spătar. Meritul său constă în donaţiile pe care le-a făcut : în timpul vieţii o casă pentru deschiderea unei şcoli primare [50], iar prin testament [51], în afară de sumele de bani pe care le lasă copiilor surorii sale Elenco, lasă legatară universală asupra averii sale Academia Română. Punctul 4 din testament spune : „Biblioteca mea cu tot ce aparţine ştiinţei o las Universităţii din Iaşi".

Într-adevăr, după moartea sa, 8 martie 1892 [52] cînd se face inventarierea averii rămase, din partea Bibliotecii Centrale din Iaşi este delegat custodele L. Săvescu cu întocmirea catalogului bibliotecii. Catalogul [53], datat 29 martie 1892, are o foaie de titlu „Catalogul cărţilor bibliotecii defunctului Vasile Adamache, 1892", iar ca rubrici, numărul curent, autorul, titlul cărţii însoţit de numărul volumelor şi format. Cuprinde 715 numere curente, dar la ultimul număr sînt trecute cele două dulapuri de bibliotecă, apoi trebuie să mai scădem globul terestru, patru hărţi, un plan şi un tablou şi 7 manuscrise. Adăugînd şi numărul volumelor trecut în dreptul fiecărui titlu de carte sau revistă, vedem că biblioteca lui Vasile Adamachi număra 1126 volume. Bibliotecii Universităţii îi revenea deci o frumoasă donaţie.

Conţinutul bibliotecii era foarte divers : literatură, istorie, scrieri juridice, pedagogice, cu caracter religios, lucrări de matematică, fizică, cărţi tehnice, de medicină, statistică, dicţionare de limbi şi geografice, gramatici (pentru limba spaniolă, ungară, arabă, gramatica macedo-română a lui I. C. Massimu), cărţi de călătorii, albume de artă, atlase, librete de operă (Traviata, Rigoletto, Somnambula, ş.a.), tratate de gramatică, etc. Dintre scriitorii români găsim pe Cantemir, Şincai, I. Cihac şi A. Cihac, Bolintineanu, V. A. Urechia, Erbiceanu, P. Rîşcanu, I. E. Rădulescu, A. T. Laurian, dr. Cuciuran, Grigore Alexandrescu, I. Maiorescu, Ion Ionescu, V. Alecsandri, Bărnuţiu, Cipariu, Gh. Sion, ş.a. Ca autori străini — în original sau traduceri — citäm pe Silvio Pellico, Cervantes, Le Sage, W. de Kotzebue, Homer, Polibiu, Xenophon, Humbold, G. Sand, Hugo (Balade în traducerea lui C. Negruzzi), La Fontaine, Garibaldi, Al. Dumas, Shakespeare, Lope de Vega, Voltaire, Molière, Beaumarchais şi alţi clasici francezi, englezi şi germani sau din antichitate. Mai găsim

[46] N. A. Bogdan, *Din trecutul comerţului moldovenesc şi mai ales al celui ieşan*, Iaşi, 1925, p. 182.

[47] Vezi „*Bibliotecă românească sau adunări de multe lucruri folositoare... tipărită pentru neamul romăeesc prin Zaharie Carcalechi*, p. IV, Buda, 1830, p. 63.

[48] Arh. St. Iaşi, tr. 1788, op. 2039, dosar nr. 1908/1854, f. 27—33.

[49] Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 5.

[50] Arh. St. Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 51/1870 vezi şi Academia Română, *Fundaţiunea Vasilie Adamachi. Acte privitoare la familia donatorului şi la regularea donaţiunii*, 1793—1894, Bucureşti, 1894, p. 71.

[51] Arh. St. Iaşi, Colecţia „Documente", pach. 166/47, publicat şi în *Fundaţiunea Vasile Adamachi*, p. 21—22.

[52] Arh. St. Iaşi, fond Tribunalul Iaşi, Secţia III-a, dosar nr. 127/1892, f. 29.

[53] Ibidem, f. 140—150 verso.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

scrieri în limba rusă şi greacă. Dintre periodice amintim : „Revista Carpaţilor", „Buletinul telegrafo-poştal, 1865", „Arhiva românească", „Dacia literară", „Contemporanul", „Românul", „Revista socială", „Steaua României", „Alegătorul liber", „Reforma", „Trompeta Carpaţilor", „Bondarul", „Ghimpele", „Calendarul Ghimpelui", ş.a. Dintre revistele străine „Figaro", „Journal des débats", „Mellon", „Revue de deux mondes", etc.

Am vorbit mai sus de hărţi, planuri şi manuscrise. Din cele şapte manuscrise numai unul are autor şi titlul *Alecu Beldiman, Eteriştii în Moldova.* Pentru unul se menţionează că este un manuscris de matematică, iar restul numai trei mai au menţiunea că sînt în folio. Planul este al oraşului Iaşi, de Peytavin. Dintre hărţi, o hartă în „limba greacă, veche", harta României din 1855 de C. Bolliac, harta Valahiei din 1788, harta Ţărilor Române de Roşculescu şi un tablou reprezentînd „o scenă din Apus".

După catalogare cărţile au fost transportate la Biblioteca Universităţii, plătindu-se pentru catalogare şi transport 140 lei [54].

Ştiri mai mărunte ne spun că serdarul Grigore Alixandri avea „ 96 de cărţi greceşti şi moldoveneşti, bisăriceşti şi istorii, mici şi mari"[55], aga Grigore Docan tot 96 de cărţi „mari şi mici"[56], care după moartea lui au rămas în păstrarea fratelui său Nicolae Docan.

În 1856, în ograda din Iaşi a logofetesei Maria Miclescu, încetează din viaţă Dimitrie Perini, grec de origine, care locuia într-o cameră în rîndul de jos al caselor. Între puţinele lucruri care au rămas de pe urma lui — şi care au fost depuse la biserica Talpalari pentru a fi vîndute la licitaţie — erau şi 33 de cărţi „în mai multe dialecturi" [57]. La licitaţia din iunie 1857, cărţile le cumpără Alecu Vasiliu cu 13,14 lei [58].

În Fălticeni, serdarul Neculai Goncescu, în casa sa frumos mobilată, avea şi 26 de cărţi „bisericeşti şi instructive"[59].

O bibliotecă al cărui conţinut vădeşte dragostea de ţară şi de scrisul românesc, a fost a postelnicului Manolache Codrescu, fratele mai mare al publicistului şi pentru scurt timp arhivist al statului, Teodor Codrescu [60]. După săvîrşirea sa din viaţă s-au găsit în casa lui aproximativ 265 volume, cărţi, ziare şi calendare [61] şi 700 exemplare din *Cvestia relaţiilor dintre proprietarii de moşii cu lăcuitorii*, pe care le luase de la tipografia „Albinei" spre a le desface [62].

„Buletinul oficial al Moldovei", „Foaia sătească", „Zimbrul" şi calendarele lui Asachi nu lipseau din biblioteca lui Manolache Codrescu Biblioteca mai cuprindea cărţi vechi bisericeşti ca *Bisericeasca istorie a lui Meletie*, apoi, Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, cele trei volume ale *Cronicii*

[54] Fundaţiunea Vasile Adamachi, p. 40.
[55] Arh. St. Iaşi, tr. 1788, op. 2039, dosar nr. 2064/1856 f. 316.
[56] Ibidem, dosar nr. 2461/1856 f. 79 verso.
[57] Ibidem, dosar nr. 2404/1856 f. 5.
[58] Ibidem, f. 41.
[59] Arh. St. Iaşi, Colecţia „Documente", pach. 92/72 din anul 1860.
[60] Vezi „Uricarul", VII, p. 203—205 şi D. Ivănescu, *Teodor Codrescu*, în „Revista Arhivelor", nr. 1/1966, p. 213—226.
[61] Arh. St. Iaşi, tr. 1788, op. 2039, dosar nr. 5267/1861, vol. I, f. 217—218 v.
[62] Ibidem, vol. II, f. 312 verso.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lui Șincai, *Letopisețele* lui Kogălniceanu [63], capitole din *Regulamentul Organic*, *Condica civilă* și *Condica criminală*, „Uricarul" — numai trei volume. Ca literatură, *Satirele* lui Antioh Cantemir, *Alexandria*, *Floarea darurilor*, probabil una din ediţiile tipărite la Braşov sau Sibiu. Poeziile lui Costache Conachi, tipărite în 1856; *Istoria lui Numa Pompiliu*, *Matilda*, d-nei Cottin în traducerea lui Conachi și alte traduceri din vreme sa, tipărite la Iași sau București, *Gonzalv de Cordova*, *Întîmplările lui Telemah*, *Ierusalimul eliberat*, *Paul și Virgina*, *Coliba lui moș Toma* în traducerea fratelui său Teodor Codrescu.

După moartea postelnicului Manolache Codrescu, 14 septembrie 1861, lucrurile i s-au vîndut la licitaţie. Fiul său Iancu cumpără majoritatea lucrurilor printre care și biblioteca, cu 507 lei și un „album de portreturi moldovene din mai multe timpuri, în număr de 21 bucăţi".

Învăţatul pravilist Christian Flechtenmacher [64] avea în biblioteca sa „108 bucăţi cărţi de pravile în dialectul nemţăsc, franţuzăsc, latinesc și grecesc"[65]. Averea lui era modestă, familia numeroasă, poate de aceea nici biblioteca nu era prea mare, dar avea probabil tot ce-i era necesar în munca sa de om de legi. Autorii menţionaţi în manuscrisele sale [66] desigur că se aflau în rafturile bibliotecii. După moartea sa — 1843 — și pînă în 1856 cînd i-a murit soţia, cărţile au rămas încă în casă [67]. Dar, în 1857, consiliul de familie hotărăște să se vîndă clavirul și cărţile [68]. Într-adevăr, în același an, clavirul a fost vîndut cu 1120 lei [69], iar în octombrie 1858 se vînd și cărţile cu 418 lei [70]. Ele au fost cumpărate pentru biblioteca școlilor din Moldova, iar evaluarea lor s-a făcut de către o comisie compusă din Teodor Codrescu, bibliotecarul școlilor librarul Hennig și doi profesori de la Academie [71].

Se pare că a existat și un catalog al cărţilor, căci între hîrtiile rămase de la căminarul Flechtenmacher este menţionat și „un izvod neiscălit de nimine, arătător pe 108 cărţi, aceli scrisă în catagrafie"[72].

O frumoasă bibliotecă a avut și doctorul Osvald Dreuttel, care venit probabil din Germania, s-a stabilit în Moldova, unde s-a și căsătorit.

Dintr-un raport din 19 octombrie 1853, al doctorului L. Steege, aflăm că acesta era chirurg al oraşului Iași, cu rangul de spătar [73]. Moare în plină maturitate, la 52 de ani, 23 decembrie 1860, lăsînd o familie numeroasă și o avere neîndestulătoare. Soţia sa cere Tribunalului Iași, în ianuarie 1861, să se ridice peceţile de pe dulapurile cu cărţi și instrumente medi-

[63] Prima ediţie, deoarece Manolache Codrescu moare în 1861.

[64] Despre viaţa și activitatea lui Christian Flechtenmacher vezi Andrei Rădulescu, *Pravilistul Flechtenmacher*, Bucureşti, 1923, extras din „Academia Română", Memoriile secţiunii istorice, seria III, tomul I, mem. 4 și Gheorghe Ungureanu, *Jurisconsultul Christian Flechtenmacher*, Iași, 1931.

[65] Arh. St. Iași, tr. 1788, op. 2039, dosar nr. 1898/1854 f. 16—17.

[66] A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 48 și urm.

[67] Arh. St. Iași, tr. 1788, op. 2039, dosar nr. 1898/1854 f. 49.

[68] Ibidem, f. 69.

[69] Ibidem, f. 114 v.

[70] Ibidem, f. 115 v.

[71] Vezi și G. Botez, *Biblioteca școalelor din Moldova (1839—1860)* în „Studii și cercetări de bibliologie", V, Bucureşti, 1963, p. 257—266.

[72] Arh. St. Iași, tr. 1788, op. 2039, dosar nr. 1898/1854 f. 39.

[73] Gh. Băileanu, ș.a. *Istoricul Spitalului orășenesc clinic de adulţi din Iași*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 350.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cale, ca să le poată vinde [74]. Tribunalul roagă pe doctorii Anastasie Fătu, Hristodor şi Zisu să evalueze cărţile şi instrumentele [75]. Biblioteca [76] cuprinde 549 volume, din care 112 volume medicină şi istoria medicinii, iar restul literatură, scrieri istorice, ş.a. Numai o carte este în limba română, cartea doctorului Cuciureanu, *Descrierea spitalelor Franţei şi Angliei*, două latineşti, cîteva în limba franceză, iar celelalte în limba germană. Doctorul Dreuttel citea Iliada şi Odiseea lui Homer, poeziile şi teatrul lui Schiller, pe poetul liric Uhland, pe Lenau şi Lessing, pe Shakespeare şi Byron. Istoria ţării sale şi a altor popoare pare să fi fost una din îndeletnicirile plăcute din orele sale libere, căci nu puţine sînt scrierile de acest gen din biblioteca sa. Găsim de asemenea celebra lucrare a luiAlexandru Humbold, *Voiaj în regiunile echinoxiale*, apoi un dicţionar mitologic, Fabulele lui Florian, ş.a. În lista cărţilor din bibliotecă sînt trecute şi zece manuscrise, dar numai pentru unul se menţionează că este „manuscris himic în dialectul german".

În iunie 1861 biblioteca se vinde la licitaţie. Cumpărătorul este tot de origine germană, copia foii de licitaţie nu menţionează însă decît „iscălit nemţeşte"[77].

Dintre bibliotecile personale ale feţelor bisericeşti sînt cunoscute din acest secol bibliotecile lui Melchisedec şi Iosif Naniescu [78]. Ştirile pe care le dăm despre o altă bibliotecă personală nu se referă decît la numărul volumelor. Este vorba de biblioteca arhierului Varlaam Răileanu Craioveanul, directorul Seminarului „Veniamin Costache" din Iaşi [79]. Locuia în incinta seminarului şi răspundea şi de biblioteca şcolii, încît în dulapurile sale, cărţile personale erau amestecate cu cele ale şcolii [80]. Arhiereul încetează din viaţă la 12 mai 1899, pe cînd se afla la lucrările Sinodului, la Bucureşti [81]. Noul director al Seminarului, economul P. Savin, împreună cu procurorul Tribunalului Iaşi, la inventarierea lucrurilor fostului arhiereu, separă cărţile, cele ale defunctului purtînd semnătura şi iniţialele V.R. pe cotor, le aşează în două cufere şi le sigilează. Varlaam Răileanu avusese în biblioteca sa personală 644 volume cărţi şi multe reviste, ziare şi broşuri, care nu s-au mai numărat [82]. Între cărţi s-a găsit un volum purtînd iscălitura, „M. Grumăzescu" şi anume, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur*, von Karl Krümbacher.

Arhiereul Varlaam fusese şi egumen al mănăstirii Sf. Spiridon şi împrumutase de aici cîteva cărţi, pe care acum Epitropia le revendică; o biblie veche, un ceaslov legat în piele şi un liturghier nou, în fascicule[83].

În 1903 cărţile din cele două cufere au fost vîndute la piaţă pentru achitarea datoriilor [84].

---

[74] Arh. St. Iaşi, tr. 1788, op. 2039, dosar nr. 4723/1861 f. 29.
[75] Ibidem, f. 31.
[76] Ibidem, f. 57–62.
[77] Ibidem, f. 260–263 verso.
[78] N. Georgescu-Tistu, *Bibliografia literară română*, Bucureşti, 1932, p. 132–135.
[79] Arh. St. Iaşi, fond Tribunalul Iaşi, secţia III-a, dosar nr. 12 (233)/1899.
[80] Ibidem, f. 82.
[81] Ibidem, f. 1.
[82] Ibidem, f. 86–88.
[83] Ibidem, f. 389 verso.
[84] Ibidem, f. 481.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Alte ştiri ne vorbesc de biblioteci mai mici. Astfel Vasile Kirnischi, profesor din Iaşi, avea o mică bibliotecă „de lemn de tei, conţinînd patru rafturi cu diferite cărţi, parte broşate, parte legate şi un sertar cu cărţi"[85].

Mihail Săvescu, profesor la Liceul Internat din Iaşi, care studiase filozofia, moare în vîrstă de 27 de ani şi iată ce avere lasă : 275 cărţi germane, franceze şi româneşti, Schiller, Goethe, Lessing, Lenau, dicţionarul Sachs-Villate în două volume, Biblioteca de filozofie contemporană, ediţia Alcan, celelalte volume nefiind intitulate [86].

Avocatul Grigore N. Macri avea în biblioteca sa 376 volume, cărţi de drept civil, roman, comercial şi internaţional, economie politică, economie rurală, ş.a.

Lista întocmită după moartea sa, de cele mai multe ori nu dă titlul, nici autorul, iar atunci cînd îl dă este ortografiat greşit. Citäm doar Regulamentul Organic, Papiu Ilarian, Taine, Elisée Reclus [87].

O bibliotecă de specialitate avea şi inginerul Vasile Bantaş, fost inspector general silvic. Biblioteca sa de nuc american conţinea cărţi de silvicultură, dar şi literatură, reviste şi alte cărţi de ştiinţă [88].

Cu mult interes am găsit şi cercetat lista cărţilor care au aparţinut fraţilor Ion şi Nicolae Ionescu.

În inventarul de estimare a averii moşiei Brad, întocmit în martie 1901, găsim şi lista cărţilor, aflate în două dulapuri în sufragerie şi în patru dulapuri din salon[89].

Lista întocmită de ajutorul de judecător al Judecătoriei ocolului din care făcea parte moşia Brad şi de doi experţi, Dimitrie Filipescu şi C. Dimitriu, cuprinde aproape 1000 de volume. Nu se dă decît titlul şi autorul, numărul volumelor şi uneori preţul. Lista a fost scrisă probabil de grefier, după dictarea judecătorului sau a experţilor, căci are foarte multe greşeli în ceea ce priveşte transcrierea corectă a numelui autorului sau a titlului cărţii. Conţinutul bibliotecii este foarte variat, aproape din toate domeniile : clasicii latini şi greci, ca Homer, Demostene, Tucidide, Tit Liviu, Tacit, Cicero, Horaţiu, Vergiliu ; literatură, lingvistică, cărţi vechi bisericeşti, filozofie, scrieri juridice, gramatici — printre care una turcă — dicţionare geografice şi de limbi, colecţia Hurmuzaki, memorii, scrieri despre România, despre Transilvania. Apoi economie politică, tratate, convenţii, statistică, finanţe şi comerţ, antropologie, astronomie, agricultură, viticultură, botanică, zoologie. Găsim şi lucrări ale unor economişti şi socialişti premarxişti. Citäm lucrarea economistului german Maurice Block, *Socialismul modern* ; *Le colectivisme*, *Examen critique du nouveau socialisme* de Paul Leroy Beaulieu, apărută la Paris în 1885, trei lucrări de Leon Say, *Le socialisme d'Etat*, Paris, 1884, *Contre le socialisme*, Paris 1896 şi *Les solutions démocratiques de la question des impôts*, Paris, 1886 ; *Le socialisme contemporain* de Emile de Laveleye, Bruxelles, 1881, apoi Alfred Fouillé, *La propriété sociale et la démocratie*, Paris, 1884, şi P. J. Proudhon cu „*Du principe fédératif et de la nécessité de reconstituer*

[85] Ibidem, dosar nr. 11 (228)/1899, f. 6 verso.
[86] Ibidem, dosar nr. 24 (558)/1899.
[87] Ibidem, dosar nr. 6/1905.
[88] Ibidem, dosar nr. 89/1914.
[89] Ibidem, dosar nr. 359/1901, vol. II, f. 120—130 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

parti de la révolution, Paris, 1863[90] şi *Système de contradictions économiques ou philosophiques de la misère*, Paris, 1846. Dar biblioteca fraţilor Ionescu conţinea şi *Capitalul* lui Karl Marx. Nu putem şti ce ediţie era şi în ce limbă.

Nu lipsesc din bibliotecă lucrările lui Ion Ionescu, deşi puţine din tot ce a scris. Găsim şi o lucrare de Eugen Ionescu, fiul adoptiv al lui Nicolae Ionescu, intitulată : *Dicţionarul antichităţilor greceşti*, în limba franceză.

Lista cuprinde şi cîteva titluri de periodice : „Buletinul Societăţii geografice române", „Analele Academiei Române", „Analele statistice ale României", „Monitorul oficial", „Dezbaterile parlamentare", „Tribuna română", „Jurnalul de agricultură practică" şi cîteva franceze.

Este uşor, dar în acelaşi timp şi greu de deosebit cărţile care au aparţinut unuia sau altuia.

Desigur, lucrările de agricultură şi tot ce se referă la astfel de probleme au aparţinut lui Ion Ionescu, la fel şi cele de economie politică[91], finanţe ori statistică.

Cercetări ce vor fi făcute cu răbdare ar putea duce la reconstituirea, chiar în parte numai, a acestei biblioteci. Aflarea lor ar putea lămuri posesia unuia sau altuia, iar adnotările, în cazul cînd ar fi, ar completa şi mai mult cunoaşterea acestor doi oameni, cu o viaţă ştiinţifică atît de bogată.

Primăria Iaşi este rugată în noiembrie 1897 de către Inspectoratul învăţămîntului primar din Iaşi, să dispună confecţionarea unor dulapuri pentru cărţile donate de Ana Conta Kernbach, şcolii primare de băieţi „Vasile Conta" din Iaşi. Scopul donaţiei era înfiinţarea unei biblioteci publice în cartierul unde se afla şcoala, cartier mai îndepărtat de centrul oraşului[92]. Se anexează şi o copie, făcută de directorul şcolii, de pe inventarul cărţilor donate[93].

Inventarul cuprindea numărul curent, autorul, titlul cărţii, locul şi anul de apariţie sau editura, numărul exemplarelor şi indicaţia, broşate sau legate. În inventar sînt 433 titluri în 756 volume dintre anii 1838—1897. Primele numere din inventar sînt rezervate lucrărilor lui Vasile Conta, patru exemplare din *Origine des espèces*, Iaşi 1888, patru exemplare din *Premiers principes composant le monde*, tipărită tot la Iaşi, acelaşi an- *Les fondements de la métaphysique*, Paris, 1890, ediţia românească şi franceză a *Teoriei ondulaţiunii universale* din 1895, *Încercări de metafizică*, ediţia românească şi *Bazele metafizicii*, Iaşi, 18...*. Inventarul cuprinde şi alte scrieri de filozofie, psihologie, etică, lucrările de pedagogie abundă, economie politică, istorie, istoria artelor frumoase, literatură, astronomie, manuale didactice, dicţionare, ş. a. Remarcăm multe lucrări ale unor mate-

[90] Din această lucrare lista menţionează „13 bucăţi".

[91] Într-o scrisoare a lui Nicolae Ionescu către Gheorghe Sion, trimisă din Paris în 1852, el spune că : „Studiile mele au trebuit să fie neapărat foarte variate, deşi concentrate cu totul numai la ce privea de-a dreptul deşteptarea ştiinţelor morale şi politice în ţara noastră... tot ce se atinge de om privit în societate (economie politică şi istorie), iată materia necontenit telor mele meditaţii ; filozofia morală, economică, politică, istoria critică şi literară, iată cîmpul îndeletnicirilor mele în anii dintîi". Originalul scrisorii se găseşte la Biblioteca Universităţii din Cluj ; publicată de Gh. Ungureanu în *Istoria avocaturii în Moldova*, Iaşi, 1938, p. 208—209.

[92] Arh. St. Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 156/1896, f. 125.

[93] Ibidem, f. 126—140.

* necompletat în inventar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rialiști germani și francezi și *Karl Marx și economiștii noștri*, broșură editată de „Revista socială".

Autorii români sînt bine reprezentați : Titu Maiorescu, Eduard Gruber, Ion Ghica (Convorbiri economice), A. C. Cuza, Dobrogeanu Gherea cu *Studii* critice și *Literatură și știință*, *Schițe umoristice* de D. Teleor, *Poveștile* și *Amintirile* lui Ion Creangă (ediția Biblioteca pentru toți) și *Învățătorul copiilor* de Creangă și Receanu, *Din viața meseriașilor* de I. Popovici Bănățeanu, *Schițe* de I. L. Caragiale, apoi A. Philippide, Sofia Nădejde, Negruzzi Costache și Jack, Gheorghe din Moldova, Versuri și proză de Păun Pincio, Vlahuță, ș. a. Apoi clasicii antici, Homer, Demostene, Tacit și Cezar, din literatura franceză Villon, Margareta de Navara, Malherbe, Racine, Boileau, Molière, Voltaire, Rousseau, romantici Hugo, Musset, Georges Sand, Chateaubriand, Balzac, Maupassant apoi Emile Zolla, Jules Verne, englezii Swift și Dickens, din literatura italiană, Leopardi și Manzoni, Silvio Pellico, din cea rusă Pușchin, Dostoiewschi, Turgheniev și Tolstoi.

Sînt și multe reviste românești : „Șezătoarea" lui Artur Gorovei, „Arta" lui Titus Cerne, „Arhiva", „Aurora română", „Revista pedagogică", „Contemporanul", „Dacia viitoare", „Ciomagul", „Revista socială", Cultura" (N. Beldiceanu), ș.a.

Nu putem crede că Ana Conta și-a donat toate cărțile personale pentru înființarea bibliotecii din cartierul Nicolina, deși numărul lor este atît de mare. În 1897 nu avea decît 34 de ani, vîrstă care pentru o femeie cu o cultură atît de serioasă și cu o personalitate atît de puternică, însemna încă mulți ani de rodnică activitate.

Nu am găsit încă, deocamdată, alte documente care să completeze informațiile date mai sus.

Multe din bibliotecile pomenite vor forma desigur obiectul unor studii dezvoltate. Ne bucurăm că le-am putut măcar semnala cu acest prilej.

Cercetări viitoare vor duce poate pe urmele lor, cîte vor mai fi păstrate, înfruntînd uneori vitregia timpurilor, alteori nepăsarea oamenilor, căci repetînd, pentru a nu ști cîtea oară, cuvintele poetului Terentianus Maurus „Habeant sua fata libelli", credem că nu greșim.

RÉSUMÉ

S'appuyant sur la considération que l'existence des bibliothèques et leur contenu contribuent à une meilleure connaissance du développement culturel d'un peuple, l'auteur donne des informations inédites — tirées des documents et dossiers gardés aux Archives de Iassy — sur certaines bibliothèques personnelles.

On passe en revue quelques bibliothèques : celle du grand écuyer Ion Balș, une bibliothèque d'un bibliophile, la bibliothèque de la famille Rossetti—Roznovanu, fruit de trois générations, celle de l'agronome Ion Ionescu de la Brad et de son frère Nicolae Ionescu, celle d'une intellectuelle, Ana Conta Kernbach, d'un chirurgien, d'un juriste, d'un représentant de l'église et d'un autre amateur de livres, Vasile Adamachi.

Les livres de ces bibliothèques reflètent les préocupations de leurs propriétaires, les goûts du temps ou les problèmes qui avaient agité l'époque.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ANII DE STUDII AI LUI NICOLAE BĂLCESCU ÎN COLEGIUL NAȚIONAL „SF. SAVA" DIN BUCUREȘTI (1832—1835)

HORIA NESTORESCU-BĂLCEȘTI

Cercetătorul vieții lui Nicolae Bălcescu întîlnește numeroase lacune în biografiile care i-au fost consacrate de-a lungul a peste o sută de ani. Una dintre acestea este lipsa informațiilor privind perioada studiilor școlare, a formării sale intelectuale [1].

Primul său biograf, Ioan Voinescu II, în necrologul publicat la Paris în anul 1853 scria numai că „la vîrsta de 17 — 18 ani el sfîrși cu distincție învățăturile colegiale din Colegiul „Sf. Sava" din București"[2]. Prietenul și biograful său de mai tîrziu, Ion Ghica, în afara povestirii bătăii pentru halviță cu „Goliatul, căruia toți îi ziceau Sotea", nimic altceva; „l-am văzut în ușa clasei a IV-a de umanioare" [3], cînd? Ghica nu face nici o precizare.

Ceilalți biografi ai săi și, în special, Gr. G. Tocilescu — care își scrie opera pe cînd trăiau toți frații Bălcești — nu aduc știri noi. Gr. G. Tocilescu, în 1876, înserează, desigur din tradiție, că „la vîrsta de 7 ani începu să învețe carte grecească, după obiceiul timpului, de la un arhimandrit grec, care venia acasă de-i preda lecțiuni" [4].

---

[1] Vom corecta cu acest prilej și o seamă de erori cu privire la anii de studii ai lui Nicolae Bălcescu. Printre ele, cea mai importantă ni se pare aceea care îl arată elev al lui Ion Heliade Rădulescu, deși este știut că marele dascăl părăsise directoratul, iar mai apoi catedra Colegiului, încă din anul 1828, pentru a se dedica activității politice întemeind, un an mai tîrziu, „Curierul românesc".

[2] J. Voinesco, *Nicolae Bălcesco*, De Soye et Bouchet, Paris, [1853], p. 2 (Bibl. Acad., ms. rom., Arhiva Ion Ghica, mapa V, f° 225^{v}).

[3] Ion Ghica, *Nicu Bălcescu*, în *Scrieri*, vol. II, ed. Petre V. Haneș, Edit. Minerva, București, 1914, p. 379—380.

[4] Gregoriu G. Tocilescu, *Nicolae Bălcescu. Viața, timpul și operile sale (1819—1852)*, Noua typografie a Lucrătorilor români, București, 1876, p. 27. G. Tocilescu ținuse încă din 1874, la Ateneul Român, o conferință despre „Nicolae Bălcescu și scrierile sale" <„Telegraphul", 4 (1874), nr. 826 (21 decembrie), p. 3>.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Singură, biografia din anul 1920 pe care o datorăm prof. P. P. Panaitescu [5] aduce — preluînd informaţiile lui V. A. Urechia[6] şi ale lui Nicolae Iorga [7] — unele ştiri noi. Ele n-au fost depăşite, pînă astăzi, de nici unul dintre biografii săi.

*

Pînă în anul 1831 este puţin probabil că familia îl va fi dat pe copilul Bălcescu la şcoala publică [8]. Perioada turbure a războiului şi ocupaţiei ruseşti, cît şi epidemia de holeră care, în mai 1829, „a sbucnit cu atîta furie, încît s-a închis şi tipografia, unde se imprima „Curierul", adecă tipografia Mitropoliei" [9], nu erau, desigur, favorabile frecventării şcoli publice pentru un vlăstar de viţă boierească. De altfel, o parte din acest timp, Colegiul de la Sf. Sava a şi fost închis (1828 — septembrie 1831) [10]. Este, deci, demnă de crezare afirmaţia lui Gr. G. Tocilescu, potrivit căreia familia îi adusese copilului Bălcescu un preceptor grec. Fie că a avut, fie că nu, un atestat de la acest „arhimandrit", Bălcescu va fi putut intra direct în prima clasă a ciclului de „umanioare" depăşind, cu puţinele cunoştinţe obţinute [11] cele două clase „începătoare".

Redeschiderea şcolii de la Sf. Sava era proiectată pentru „primăvara anului 1830 după încetarea boalei" [12]. Provizoriu ea nu s-ar fi putut deschide — aşa cum, de altfel, se şi poruncise de către Kiselev [13] — decît în Hanul Şerban Vodă, în care scop se alocă peste 3 000 de lei pentru „repararea camerelor" [14]. Vechiul local de la Sf. Sava, transformat în cazarmă şi spital [15], urma să fie supus reparaţiilor corespunzătoare; pentru aceasta, bugetul anului 1831/1832 prevedea suma de 30 000 de lei [16].

---

[5] P. P. Panaitescu, *Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu, după corespondenţa sa inedită cu A. G. Golescu*, în „Convorbiri literare", 52 (1920), 8—9, p. 549—552; patru ani mai tîrziu, în 1924, lucrarea apare şi în volum separat, tipărirea ei fiind subvenţionată de Radu N. Mandrea strănepot al lui Nicolae Bălcescu.

[6] V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor de la 1800—1864*, tom. 1, Imprimeria statului, Bucureşti, 1892, *passim*.

[7] N. Iorga, *Viaţa şi domnia lui Barbu Ştirbei, Domn al Ţerii Româneşti (1849—1856)*, memoriul II. Extras din „Analele Academiei Române", seria II, tom. XXVIII, Memoriile Secţiunii Istorice, Carol Göbl, s-sor, Bucureşti, 1905, p. 141, 143.

[8] V. A. Urechia caracterizează perioada premergătoare acestui an drept „şapte ani de doliu şi de risipă a ţărei" (V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. I, p. 110).

[9] V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. 1, p. 123.

[10] *Ibidem*, p. 134 nota ***, p. 137, 138. „Încă din 1823 armata turcească, de ocupaţie îşi făcuse la „Sf. Sava" depozitele ei de orz şi porumb" <Ştefan Pop, *Colegiul Naţional Sf. Sava*, în „Boabe de grîu", 4 (1933), nr. 7, p. 395>.

[11] Gh. Georgescu-Buzău în biografia consacrată, în 1956, lui N. Bălcescu presupune acelaşi lucru (Gh. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956, p. 41) citînd „un biograf al său"; din contextul citatului rezultă că nu poate fi altul decît Gr. G. Tocilescu, dar o astfel de afirmaţie autorul biografiei din 1876 nu face niciodată (Gr. G. Tocilescu, *op. cit.* p. 27). În *Introducere* la ediţia din 1960 a *Operelor alese* ale lui N. Bălcescu, acelaşi autor, Gh. Georgescu-Buzău, pune afirmaţia de mai sus în seama altui biograf, Ioan Voinescu II, citat acum expres (Gh. Georgescu-Buzău, *Introducere*, la Bălcescu, *Opere alese*, vol. I, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960, p. VII—VIII); spre nefericirea autorului, nici acesta din urmă nu a făcut, niciodată, o atare afirmaţie (J. Voinesco, *op. cit.*, p. 2).

[12] V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. 1, p. 132.

[13] *Ibidem*, p. 134, nota ***).

[14] *Ibidem*, p. 134.

[15] *Ibidem*, Cf. şi Nerva Hodoş, *Documente privitoare la Istoria Românilor 1825—1846*, vol. XVII al Colecţiei „Hurmuzaki", Carol Göbl, Bucureşti, 1913, p. 102, doc. CLII (19 septembrie 1828).

[16] *Ibidem*, p. 136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Colegiul, „cu toată stăruinţa pusă" [17] este gata a-şi primi elevii „numai la fine <le> anului 1831" cînd profesorii [18] întocmesc şi un regulament despre ce „au să se înveţe la şcoala centrală din acest oraş" [19]. Cursurile anului şcolar 1831/1832 se deschid, numai cu şcolarii „ce se adunase" [20] la 8 septembrie 1831 în localul provizoriu din Hanul Şerban Vodă[21]. Nu avem nici o menţiune despre frecventarea de către Nicolae Bălcescu a şcolii publice, în acest an — 1831/1832.

Ştefan Pop acreditează ideea că Bălcescu s-ar fi aflat printre elevii cursului privat de limbă franceză ţinut de J. A. Vaillant prin anii 1830 — 1831, alături de Ion Ghica, Gr. Alexandrescu şi alţii [22]. Cel mai indicat să confirme această afirmaţie, Ion Ghica, nu o face [23].

Anul şcolar 1832 — început la 1 martie şi încheiat cinci luni mai tîrziu[24] ne aduce primele informaţii despre elevul Nicolae Bălcescu aflat în prima clasă a ciclului de „umanioare".

Considerăm acest an — 1832 — drept primul din viaţa de elev a lui Nicolae Bălcescu. Afirmaţia necesită, evident, explicaţii. Ştefan Pop îl arată înscris în clasa a III-a Colegiului, de fapt, *întîia* a ciclului de „umanioare". Potrivit organizării şcolii, din această perioadă, anterior primei clase de „umanioare" existau clase „începătoare", I — II, unde se preda „după metodul lancasterian". În general, însă „şcoalele de la 1830 — 1832 — după amintirile lui Al. Orăscu, fost elev al Colegiului, în această perioadă, reproduse de dr. Al. N. Vitzu — nu aveau organizarea ce s-a dat mai tîrziu, aşa pentru exemplu o diviziune în clase ca astăzi nu exista pînă în 1832, cînd li s-a dat o mai bună organizare prin aplicarea regulamentului şcoalelor " [25]. Înscrierile făcîndu-se în funcţie de cunoştinţele copilului [26] exista o mare latitudine în frecventarea unei clase (an de studiu) sau alteia

[17] *Ibidem*, p. 137.

[18] Eufrosin Poteca, Ion Pop, G. Ioanid, Gh. Pop şi Costache Moroiu (*Ibidem*, p. 137).

[19] V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. I, p. 137; Cf. textul integral al regulamentului în *op. cit.*, tom. IV, p. 273—310.

[20] *Ibidem*, p. 223.

[21] *Ibidem*, p. 138. După dr. Al. N. Vitzu cursurile încep „în luna lui Noiembrie" şi se sfîrşesc la 1 martie 1832 (Dr. Alexandru N. Vitzu, *Studiu asupra învăţămîntului secundar în România*, F. Göbl fii, Bucureşti, 1888, p. 17). Aceeaşi lună, noiembrie 1831, indică şi Barbu Ştirbei, pe atunci membru al Eforiei Şcoalelor, într-o cuvîntare rostită în februarie 1833 (V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 223).

[22] Ştefan Pop, *op. cit.*, p. 396. Dintre biografii săi de mai tîrziu, numai Gh. Georgescu-Buzău preia această idee (Gh. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956, p. 51).

[23] Ion Ghica, *Scrieri*, vol. III, ed. Petre V. Haneş, Edit. Minerva, Bucureşti, 1914, p. 170, 365—366.

[24] *Ibidem*, p. 187. După N. Iorga care îl citează pe N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei* (Chişinău, 1927), cursurile încep la 1 martie 1832 (N. Iorga, *Istoria învăţămîntului românesc*, Edit. Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1928, p. 200). Se remarcă, ca un fapt curios, că acest an şcolar, 1832, are o desfăşurare extraordinară. El este precedat cronologic, firesc, de cursurile anului şcolar 1831/1832, începute în septembrie (sau noiembrie) 1831 şi încheiate la 1 martie 1832 (Dr. Al. N. Vitzu, *op. cit.*, p. 17), şi urmat de cele ale anului şcolar 1832/1833 începute în octombrie 1832 şi încheiate la 17 august 1833 (Dr. Al. N. Vitzu, *op. cit.*, p. 22).

[25] Dr. Al. N. Vitzu, *op. cit.*, p. 22. După V. A. Urechia nici în acest an nu se aplică noul regulament al şcoalelor (V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. 1, p. 177 nota ***).

[26] Noul regulament al şcoalelor prevedea, *în mod expres*, că şcolarii trebuie să aducă „atestaturi doveditoare de a lor vrednicie pentru clasul în care vor să intre", iar cei ce nu aveau astfel de atestaturi „se vor cerceta mai întîi asupra învăţăturilor ce vor fi urmat şi apoi se vor aşeza în clasurile ce li se cuvine" (V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. IV, p. 295—296).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

unui obiect de studiu sau altuia. De altfel, „atestaturile" de învăţătură şi purtare nu se eliberau pentru absolvirea unei *clase* (an de studiu) ci pentru fiecare *obiect* de studiu în parte, de către profesorul respectiv [27]. Numai în acest fel s-ar putea explica cum, Ion Ghica, de pildă, putea fi, în acelaşi timp, în clasa a III-a (deci, coleg „de clasă" cu N. Bălcescu) numai la obiectul *aritmetică* [28], în clasa a IV-a, la obiectul *geometrie* [29] şi, în fine, în clasa a V-a, la obiectele *desen* şi *limba franceză* [30]. Bălcescu însuşi, în clasa a III-a, la obiectele *gramatică* şi *caligrafie* [31] şi, în clasa a V-a, la cursul de *limba franceză* [32]. Şi tot astfel — chiar şi în anii următori — spre exemplu, Sevastian Zisu, în anul şcolar 1834/1835 urma *geometria* şi *latina* predate în clasa I a învăţămîntului complimentar şi *trigonometria* predată în cea de a doua. La fel, în acelaşi an şi la aceleaşi materii Alecu Chirculescu [33].

Este exclus, de asemenea, ca Bălcescu, care de la vîrsta de 7 ani lua lecţii particulare de *limbă greacă* şi care, chiar în acest an — 1832 — fiind în clasa a III-a frecventa cursul de *limbă franceză* cu elevii din clasa a V-a, să fi buchist, un an mai înainte, la vîrsta de 12 ani, slovele unui abecedar ! El care — doi ani mai tîrziu — făcea extrase din cronici într-o vreme cînd, după amintirile lui Ghica, „nu se pomenea în şcoalele noastre de istorie naţională " [34].

Cea mai veche matricolă şcolară, cunoscută, a Colegiului Naţional „Sf. Sava" este din anul 1832. Astăzi ea — ca şi multe altele — nu se mai găsesc în Arhiva Liceului „Nicolae Bălcescu" din Bucureşti. Ştefan Pop care reproduce într-un facsimil, o parte a matricolei, ni-l arată pe Bălcescu, în 1832, elev în clasa a III-a de „umanioare", înscris la obiectele : *gramatică* şi *caligrafie* şi, în clasa a V-a, ultima a ciclului de „umanioare" frecventînd cursul de *limba franceză*.

Cursul de *gramatică* predat, în anul 1832, de profesorul Ion Pop era frecventat de 83 de elevi ; „între aceştia — scrie Ştefan Pop — este înscris sub nr. 16 (p. 38), elevul Bălcescu Nicolae, vîrsta 13 ani, locul naşterii Bucureşti" [35]. Printre colegii săi se pot număra : Papadonatu Nicolae, de 13 ani, fiu de lipcan, născut în Bucureşti, şi locuind în mahalaua Sfîntul Ilie, pe podul Caliţii nr. 2367 [36], Alecu Bassarabescu (tatăl scriitorului

[27] Vezi, în acest sens, actele de studii ale lui Ion Ghica (Bibl. Acad., ms. rom., Arhiva Ion Ghica, mapa IV).

[28] Ştefan Pop, *op. cit.*, p. 397.

[29] *Ibidem*, p. 398.

[30] *Ibidem*, p. 398—399.

[31] *Ibidem*, p. 397—398.

[32] *Ibidem*, p. 398.

[33] Arh. Liceului „Nicolae Bălcescu" — Bucureşti, *Registrul de numărul şcolarilor ce urmează în învăţămînt în şcolile de umanioare în Colegiul Sfîntul Sava din Bucureşti* <1>*835*—<1>*836*.

[34] Ion Ghica, *Nicu Bălcescu*, în *Scrieri*, vol. III, ed. Petre V. Haneş, Edit. Minerva, Bucureşti, 1914, p. 380.

[35] Ştefan Pop, *op. cit.*, p. 397.

[36] Nicolae Papadonat, considerat de Ştefan Pop (*op. cit.*, p. 397) a fi viitorul scriitor Nicolae Filimon. George Baiculescu, *Viaţa şi opera lui Nicolae Filimon*, în N. Filimon, *Ciocoii vechi şi noi*, Craiova, Scrisul românesc, [1931], p. XI—XII), bazat pe datele furnizate de matricolele Şcolii de la Sf. Sava şi pe amintirile unor contemporani culese de Pr. George Negulescu-Batişte» „Spunîndu-i [— Nicolae Filimon] mami-sii că el învaţă „filade greceşti" cu coconii [— Scarlat şi Mitică Bărcănescu] şi „apoi se duce la Colegiu" (Pr. G. Negulescu-Batişte şi dr.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de mai tîrziu, Ion Al. Bassarabescu) [37], de 14 ani, 3-logofăt şi Costache Prezan, de 13 ani, locuind în mahalaua Antim la numărul 1028 [38].

În catalogul cursului de *caligrafie* (prof. Alexandru Pop) Nicolae Bălcescu este trecut al 26-lea, printre alţi 137 de elevi. Avea 12 ani (!) şi locuia în mahalaua Boteanu nr. 686 [39].

Numele său nu figurează printre elevii cursurilor de *aritmetică* (prof. Gh. Pop) [40] şi *geografie* (prof. Iosif Genilie) [41], ambele predate în acelaşi an de studii (clasa a III-a de „umanioare").

Urmează însă, alături de alţi 38 de elevi, cursul de *limba franceză* predat la clasa a V-a de Simeon Marcovici. Limba franceză fusese introdusă printre obiectele de studiu, în şcoala publică, chiar în acel an [42]. Simeon Marcovici preda „pentru şcoalarii înaintaţi", iar Ion Pop „pentru cei începători" [43]. Nicolae Bălcescu care, desigur, luase anterior lecţii particurae cu Vaillant sau alţii, frecventa clasa profesorului Simeon Marcovici, împreună cu Costache Bălcescu — fratele său [44], Grigore Filipescu [45], Ion Creţeanu, Constantin şi Nicolae Lahovari [46], Nicolae Prejbeanu, Ioniţă Poenaru [47],

---

N. Vătămanu, *Amintiri şi însemnări despre Nicolae Filimon*, în N. Filimon, *Nuvele*, Edit. „Universul", Bucureşti, 1926, p. 55) », crede a fi fost elev al colegiului. George Călinescu (*N. Filimon*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1959, p. 15) şi George Ivaşcu (*Introducere* la Nicolae M. Filimon, *Opere*, vol. 1, E.S.P.L.A., [Bucureşti, 1957], p. 9—10) nu împărtăşesc această identificare.

[37] La 1848 era secretar al magistraturii din Giurgiu (*Anul 1848 în Principatele Române* Carol Göbl s-sor, Bucureşti, 1902, tom. 1, p. 613; tom. II, p. 63), unde probabil că se va stabil, definitiv, căci fiul său Ion se naşte aici, în 1871 (George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1941, p. 515).

[38] Constantin Prezan era la 1848 praporcic în polcul al 2-lea dislocat la punctul Călăraş (*Almanah al Statului pe anul 1848*, p. 142; *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. VI, Carol Göbl s-sor, Bucureşti, 1910, p. 22).

[39] Ştefan Pop, *op. cit.*, p. 398.

[40] Printre elevi întîlnim pe: Ion Ghica, de 16 ani, fiu de hatman, locuind pe podul Caliţii la nr. 2336 şi pe Iancu Zalomit (viitorul profesor), de 12 ani, fiu de sluger, locuind în mahalaua Brezoianu.

[41] Ştefan Pop, *op. cit.*, p. 398. Ceea ce nu-l împiedică pe unul dintre biografii săi să-l arate premiant la...*geografie*! (Gh. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956, p. 52. Vezi, referitor la această biografie recenzia acad. Andrei Oţetea în „Studii" 9 (1958), nr. 1, p. 145—147. Cf. şi Gh. Georgescu-Buzău, *Introducere*, la Bălcescu, *Opere alese*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960, vol. I, p. IX, unde persistă în aceeaşi eroare).

[42] V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. I, p. 145; Ştefan Pop, *op. cit.*, p. 395—396.

[43] *Ibidem*.

[44] Costache Bălcescu (1813—1902), economist, autorul unui *Proiectu pentru o casă de păstratu şi împrumutare*, (Bucureşti, 1845). Participant la revoluţia de la 1848, exilat (1848—1858), ministru de finanţe sub Cuza (1861), ad-interim preşedinte al Consiliului de Miniştrii (1861) sub acelaşi domnitor. (George Stanciu, *Costache Bălcescu*, Edit. Cartea Românească, Bucureşti, 1936, *passim*).

[45] Grigore Filipescu (1817—1881), poreclit Gâţă sau Gâgâţă, fiul căminarului N. Filipescu şi al Saftei Hrisoscoleu (George Fotino, *Boierii Goleşti*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, vol. II, p. 43, nota 3, p. 279 nota 1 şi p. 297 nota 1); „mărginit şi neînsemnat (I. Ghica apud G. Zane, *Indice de nume* la N. Bălcescu *Opere* [vol.] IV, Corespondenţa ... Edit. Acad. R.P.R. Bucureşti, 1962, p. 611). Este tatăl lui Nicolae Filipescu (1861—1916).

[46] Ambii viitori ofiţeri: *Constantin* — parucic, în polcul 1; *Nicolae* (1817—1883) — colonel, aghiotant domnesc. Aceasta din urmă viitor om politic, secretar al adunării electorale a marilor proprietari din judeţul Vîlcea (1859), deputat. Tatăl lui Alexandru Lahovari (1841—1897).

[47] Ioan Poenaru, pitar, era profesor în Bucureşti la clasele începătoare (*Almanahul Statului*, 1844, 1848, 1851, 1853).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Mihail Bîţcoveanu [48], Teodor Arion [49], Manolache Budculescu, Alexandru Persiceanu [50], Gh. Paraschivescu [51] şi alţii [52].

Examenul public are loc la 28 august 1832 „de faţă cu Prea Sf. Părintele Ocîrmuitorul Sf. Mitropolii, Prea Sf. Sa Părintele Episcopul Buzăului, toată boierimea şi o mulţime de privitori" [53]. „Curierul românesc" din 1 şi 4 septembrie 1832 informează detaliat despre desfăşurarea examenului notînd printre altele: „sala cea mare a şcoalei era împodobită de cununi şi gherlande de flori, în partea cea d-înainte sta înaltul cliros, şi boierii de întîia treaptă; în mijlocul salei, dinaintea unei mese era d. d. Eforii şcoalei şi Ministrul celor Bisericeşti şi al Instrucţiunei publice; şi d. colonel Fonton, unul din mădulariile Comisiei orînduite spre revizarea şcoalelor; în faţă se afla orînduite toate cîte erau de trebuinţă pentru cercetare, precum sfere, harte ş.c.l., şi de aicea se începea cealaltă adunare şi se sfîrşea pînă în fund cu mulţimea de şcolari, unde era orînduit un cor de cîntăreţi. De îndată cu baterea ceasului zece, corul începi să cînte Cîntarea dimineţii, dupe muzica evropinească, de d. Esse" [54].

Ocazia îi prilejuieşte fostului secretar al lui Tudor Vladimirescu [55], Petrache Poenaru, acum „provizor al şcoalelor naţionale" un „foarte elocvent şi simţitor" discurs „în care a dat o răpede idee despre istoria şi începutul şcoalei românești". Vorbind despre rolul şcolii, „cea dintîi îngrijire ce trebuie să aibă o naţie", Petrache Poenaru, spunea printre altele: „fericirea unui neam atîrnă de buna creştere a tinerimii; aşadar, buna educaţie <a> fiecăruia în parte şi fericirea tuturor de obşte se ţin mînă în mînă" [56].

Examenul public s-a desfăşurat „scoţînd din fieşce-care clas cîte doui şcolari". După examinare, premiile cuvenite sînt împărţite „din mîna d. Provizorul şcoalelor şi făcîndu-se cunoscut în obşte asemenea ce anume daruri primesc". Treizeci şi doi elevi sînt premiaţi.

---

[48] Lista abonaţilor la „Magazin istoric pentru Dacia", îl arată lucrînd la Tribunalul Ilfov (Horia Nestorescu, *Ştiri inedite privind tipărirea şi răspîndirea „Magazinului istoric pentru Dacia" în Ţările Române*, în „Studii şi articole de istorie", XI, (1967), p. 45—73); era procuror (1844—1848) la secţia a doua cu numele Mihalache Bîţcoveanu. (*Almanahul Statului*, 1844, 1846, 1848). Un Mihai Bîţcoveanu era, în 1848, cilean al Sfatul Orăşenesc al Capitalei (*Almanahul Statului, 1848*).

[49] Teodor Arion, serdar, era cilen la Tribunalul Ialomiţa (*Almanahul Statului*, 1846, 1948).

[50] Un Al. Piersiceanu, pitar, aflăm în 1846—1853 vătaf de aprozi la Curtea Apelativă civilă din Bucureşti, secţia a II-a (*Almanahul Statului*, 1846, 1848, 1850 — 1851, 1853).

[51] Gheorghe Paraschivescu (n. 1817— ?), viitor ofiţer, fiul vătafului de visterie Paraschiva şi al jupînesii Manda din mahalaua Popa Soare din Bucureşti. În 1838, iuncăr şi învăţător la şcoala ostăşească de la Dudeşti, împreună cu Nicolae Bălcescu şi Toma Constantin. Unterofiţir (1834), parucic (1838), ajutorul sefului secţiei a III-a (1846—1848), căpitan (1853), maior şi şeful secţiei a III-a (1858). Pentru detalii vezi, Cornelia Bodea şi Paul Cernovodeanu, *Primele şcoli ostăşeşti din Ţara Românească (1838—1840). Activitatea lui N. Bălcescu ca iuncăr-învăţător*, în „Studii şi articole de istorie", VIII, (1966), p. 105—123.

[52] Ştefan Pop, *op. cit* , p. 398.

[53] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 186.

[54] *Ibidem.*

[55] George Potra, *Petrache Poenaru, Ctitor al învăţămîntului în ţara noastră, 1799—1875*, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1963, p. 63—70.

[56] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 186.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Din lista premiaţilor clasei a V-a de „umanioare", publicată de „Curierul românesc", aflăm că Nicolae Bălcescu obţinea accesit (menţiune) la *gramatica limbii franţozeşti*; premiul I fiind luat de Nicolae Lahovari, iar al II-lea de Iancu Florescu [57].

Premiaţii celorlalte cursuri frecventate de Nicolae Bălcescu, în acest an, sînt: Alecu Bassarabescu, premiul I şi Ioniţă Gheorghe Popa, premiul al II-lea la *caligrafie*; Costache Călinescu, premiul I, Scarlat Boerescu, premiul al II-lea şi Spirache Dragodan, accesit la *gramatică* [58] (toate obiecte ale clasei a III-a de „umanioare").

„Redeschiderea anului şcolar 1832/1833 se face în Bucureşti, cu mare solemnitate, în prezenţa generalului Kiselev, la 17 octombrie" — se nota într-una din istoriile şcolilor noastre [59].

În acest an, potrivit studiului doctorului Al. N. Vitzu „şcoala de umanioare" a fost prelungită de la trei la patru clase [60], schimbîndu-se, totodată, şi numerotarea claselor [61].

În clasa a II-a de „umanioare" (clasa a IV-a după vechea numerotare) se preda: *geografia* şi *cronologia* (cu Iosif Genilie), *limba franceză* (cu Costache Aristia), *gramatica română* (cu Ion Pop) şi *desenul* (cu Carol Wallenstein) [62], iar în clasa a III-a; *istoria universală* (cu Florian Aaron), *limba franceză* (cu Costache Aristia), *aritmetica raţională* pînă la fracţii inclusiv, (cu G. Pop) şi *desenul* (tot cu Carol Wallenstein). În clasa a IV-a — înfiinţată în acest an — se predau aceleaşi materii ale clasei a III-a, în plus *retorica şi compunerea în limba română* (cu Simeon Marcovici) [63].

Nu avem nici o referire la Nicolae Bălcescu. Dintre colegii lui, Papadonatu Nicolae figurează în clasa a II-a [64]. Ştefan Burchi, Sevastian Zisu — colegi de mai tîrziu — ca şi Ioan Florescu, Alecu Hristea, cu un an în urmă sa, frecventau cursurile claselor III-IV, căci îi aflăm în lista premianţilor [65]. În ce clasă va fi fost Bălcescu? Printre atestaturile prezentate cu ocazia intrării în oştire [66], el menţionează şi pe cele de la cursurile de *istorie universală* şi *aritmetică* obiecte predate în clasele a III-a şi a IV-a, În plus indică cunoaşterea limbilor: *franceză*, *latină* şi „*elinească*" care, toate, se predau în aceleaşi clase. Nu e indicat însă cursul de „*retorică*", predat numai în clasa a IV-a. Credem totuşi că Nicolae Bălcescu s-a aflat în

[57] Iancu Florescu (1818—1869), unul din fii lui Iordache Florescu, frate cu Luxiţa Florescu prietena lui Nicolae Bălcescu. Pitar (1840), serdar (1844), paharnic (1851), clucer (1854), consilier la Înalta Curte de Casaţie (1864), vice-preşedinte al Consiliului de Stat (1865—1866). Pentru detalii vezi, George D. Florescu, *Istoricul unei vechi case bucureştene: Casa Floreştilor din mahalaua Scorţarului*. Extras din Buletinul Societăţii Arheologice „Bucureştii vechi", anul I—V, Bucureşti, 1935, p. 13.

[58] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 186.

[59] *Ibidem*, p. 193.

[60] Dr. Al. N. Vitzu, *op. cit.*, p. 22.

[61] În anii anteriori: clasele începătoare (I—II); umanioarele (III—V) şi învăţămîntul complimentar (VI—VII). Din acest an şcolar: clasele începătoare — I—IV; umanioarele — I—IV; după care urma învăţămîntul complimentar şi cursurile „slobode" (Vezi *Programa* cursurilor la dr. Al. N. Vitzu, *op. cit.*, p. 24—30).

[62] Dr. Al. N. Vitzu, *op. cit.*, p. 22.

[63] *Ibidem.*

[64] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 235.

[65] *Ibidem.*

[66] N. Bălcescu, *Opere* [vol.], IV, Corespondenţa ..., p. 35—36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

această din urmă clasă, fără a urma cursul de retorică sau nu l-a considerat aşa de important pentru întrarea sa în oştire spre a prezenta, cu această ocazie, un atestat. Optăm pentru clasa a IV-a, întrucît în anul şcolar imediat următor, 1833/1834, îl aflăm în clasa I a învăţămîntului complimentar. Bălcescu nu se află printre premianţi : la *istorie* era Scarlat Turnavitu şi Toma Strîmbeanu, la *aritmetică* — Ştefann Burchi, Ioan Florescu şi Alecu Hristea, la *limba latină* — Scarlat Boerescu şi Matache Rîmniceanu, la *limba greacă veche* — Gheorghe Panait şi Sevastian Zisu, iar la *sintaxa limbii franceze* — Grigore Bîţcoveanu şi Matache Rîmniceanu [67]

Ion Ghica în cunoscuta scrisoare către Vasile Alecxandri intitulată „Nicu Bălcescu", după povestirea episodului bătăii pentru halviţă, scrie şi el că „a doua zi ... l-am găsit în uşa clasei a IV-a de umanioare". Filele risipite ale caietului zdrenţuit în luptă, fuseseră, „lipite şi cîrpite fiecare la locul lor, cu o minuţioasă îngrijire. Dar ce m-a mirat mai mult a fost să văd pe unele pagini scrise cu litere majuscule fraze ca acestea :

Petru Maior spune ...
Fotino zice ...
Din Constantin Căpitanul ...
După logof. Radu Greceanu ..." [68]

Este anul în care — după spusele aceluiaşi biograf — nu se pomenea în şcolile noastre de istorie naţională, iar cursul elementelor de *Istorie universală* al lui Florian Aaron, urmat şi de Bălcescu în acest an, „vorbea despre Asirieni şi Egipteni ; nu ajunsese nici la Greci nici la Romani" [69]. Primul volum de istorie a Principatului — în limba română, căci un Gebhardi şi Engel o scriseseră în nemţeşte, iar Fotino, în greceşte — apare, cîţiva ani mai tîrziu, în 1835. Sînt cu atît mai remarcabile preocupările elevului de 14 ani, Nicolae Bălcescu, de a studia cronicile ţării aflate, în acea vreme, în manuscris [70].

★

Anul şcolar 1833/1834 ne aduce noi şi importante informaţii despre elevul Nicolae Bălcescu. Îl aflăm în clasa I a învăţămîntului „complimentar". Aşadar, în cei doi ani anteriori — 1832 — 1833 — el încheie cursurile ciclului de „umanioare". Urmase : *gramatica română*, *caligrafia*, *aritmetica*, *istoria universală* şi *limbile franceză*, *latină* şi *greacă*.

Învăţămîntul complimentar — pe care N. Iorga îl considera „începutul universitar" [71] — cuprindea doi ani de studiu : în clasa I se preda *algebra* şi *geometria* (cu Dimitrie Pavlidis, întors chiar în acel an de la Paris unde fusese bursier [72], iar în clasa a II-a — *trigonometria* şi *topografia practică* (cu Petrache Poenaru, iar din anul următor tot cu Dimitrie Pavlidis) [73]. După alte surse, în învăţămîntul complimentar se mai preda, de asemenea *latina*, în clasa I şi *legile*, în cea de a doua [74].

[67] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 235.
[68] Ion Ghica, *Nicu Bălcescu*, în *op. cit.*, p. 380.
[69] *Ibidem*.
[70] Mihail Kogălniceanu mărturiseşte şi el că a început studiul cronicelor la vîrsta de 16 ani.
[71] N. Iorga, *Istoria învăţămîntului românesc*, p. 200 şi 202.
[72] Ştefan Pop, *op. cit.*, p. 401.
[73] N. Iorga, *Viaţa ei domnia lui Barbu Dimitrie Ştirbei*, p. 140.
[74] *Ibidem*, p. 140 şi 146 ; la Dr. Al. N. Vitzu, *op. cit.*, p. 24 şi 29—30 ; la V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 232.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Într-o listă de „şcolari ce iasă la eczamenul general şi iau premii" — publicată de Nicolae Iorga — îl găsim pe Nicolae Bălcescu „rumân, ‹fiu de›pitar, ecstern", luînd premiul al II-lea, în urma lui Ştefan Burchi „rumân, ‹fiu de› stolnic exostern" [75] şi înaintea lui Costache Comănescu „rumân, ‹fiu de› boiernaş, ecstern" [76], premiat cu „accesit" [77]. Nu ni se precizează la ce obiect anume, dar coroborînd cu faptul că obiectul înserat următor, în listă, este *trigonometria* şi că, la acest obiect, predat în clasa a II-a, va fi premiat în anul următor, 1834/1835, rezultă, în mod cert că, în acest an, 1833/1834 este premiat la *geometrie* sau *algebră*.

Anul şcolar, după noua organizare, nu se mai încheia în septembrie, ci în iunie cînd sînt date şi examenele, iar împărţirea premiilor se făcea de sf. Petru [78].

★

Bălcescu urma, în anul şcolar 1834/1835, cursul de *trigonometrie* în clasa profesorului Dimitrie Pavlidis [79]. După o „listă de şcolarii ce primesc cărţi în dar la eczamen, 1835 iunie 30 " [80], aflăm că acesta este premiat cu „accesit"; premiul I este luat de Ştefan Burchi, iar al II-lea de Costache Comănescu. Precum se vede, cei trei colegi îşi disputau, an de an, premiile.

Lui Burchi îi sînt înmînate trei cărţi : *Bibliothèque* [81], *Leçon française de litterature et morale* şi *Scrierile lui Einechie*"; lui Costache Comănescu : *Oevres complètes d'Horace, Scrierile lui Einechie* şi *Catihismul*, iar lui Nicolae Bălcescu numai acestea două din urmă : *Scrierile lui Einechie* şi *Catihismul*.

Identificînd cărţile primite în dar de Nicolae Bălcescu aflăm că „scrierile lui Enechie" sînt opera lui Johan Gottlieb Heineccius (1681 — 1741), jurist, profesor de filosofie la Halle, în 1713, profesor de drept la Franken în Olanda, în 1720, la Frankfurt pe Main, în 1724 şi, din nou la Halle, în 1733. „Scrierile" sînt lucrarea : *Filosofia cuvîntului şi a năravurilor, adecă Loghica şi Itica elementare, cărora să pune înainte Istoria Filosoficească srise întîiu latineşte de lăudatul profesor Io. Gottlieb Ainekie fiind în catedra filosf. din Alla. Apoi traduse în limba elineastică de dumnealui mareleBan Grigore Brîncoveanu, iar acum în limba rumânească de Eufrosin Dimitre Poteca Ierom. şi profesor de filosofie de la Bucuresci spre povăţuire la legile sale de filosofie. Logica und Moral-Philosophie walachisch. La Buda în*

---

[75] Ştefan Burchi, şef masă la secţia a 3-a a Departamentului Dreptăţii (1838—1840), grefier la Curtea Apelativă din Bucureşti (1841—1848), şeful secţiei a II-a a Departamentului Dreptăţii (1850), şeful secţiei I a aceluiaşi departament (1851—1853). Pitar (1839—1846), serdar (1848), paharnic (1850), mare clucer (1853). În 1857 îl aflăm deputat din partea marilor proprietari în Divanul ad-hoc (partida Bibescu-Ştirbei), considerat ultraconservator „*l'un des instruments les plus serviles de prince Stirbey*".

[76] Costache Comănescu „scriitor" la Curtea Apelativă din Bucureşti, secţia comercială (1848); ajutor de grefier la Curtea Apelativă Comercială din Bucureşti (1850), şeful mesei a II-a a „mezaturilor" din secţia I-a a Departamentului Dreptăţii (1851—1853). În 1857—1858 era şef de masă, iar mai apoi, şef de secţie la Ministerul Justiţiei.

[77] N. Iorga, *Viaţa şi domnia lui Barbu Dimitrie Ştirbei*, p. 141.

[78] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 258.

[79] Arh. Buc. St., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (Ţara Românească), dosar nr. 8309/1835, f. 4.

[80] Ibidem.

[81] Lista nu dă titlul integral; în acest an elevilor li se dau două cărţi al căror prim cuvînt din titlu este Bibliothèque : *Bibliothèque française* şi *Bibliothèque des enfans* (Ibidem, passim).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Crăiasca Tipografie a Ouniversitatei Oungariei, 1829[82]. În ceea ce priveşte *Catihismul*, credem a fi lucrarea lui Florian Aaron apărută cu un an mai înainte *Catihismul omului creştin, moral şi soţial. Pentru trebuinţa tinerilor din şcoalele începătoare de F. Aron. Profesor de istorie generală în Colegiul Naţional din Bucureşti. Bucureşti, In Tipografia lui Eliad, 1834* [83].

În arhiva fostului Colegiu „Sf. Sava" din Bucureşti (astăzi Liceul „Nicolae Bălcescu") există, din vremea cînd Nicolae Bălcescu a fost elevul său, o singură matricolă cu următoarea foaie de titlu : *1835. Registru de numărul şcolarilor ce urmează învăţămîntul în şcoalele umanioare în Colegiul Sfîntului Sava din Bucureşti. 835—836.* Nicolae Bălcescu este trecut la cursul de *trigonometrie* [84] (pentru anul şcolar 1835/1836 !?) curs pe care — după cum rezultă din lista premianţilor, purtînd semnătura lui Petrache Poenaru, din care dăm un extras în anexe [85] — îl absolvise în anul anterior, 1834/1835.

Comparînd matricola presupusă 1835/1836 cu lista premianţilor acestui an, constatăm, cu surprindere că toţi elevii luau premii la obiecte predate într-o clasă superioară, cu un an, celei în care sînt înscrişi în matricolă. Dimpotrivă, dacă comparăm aceeaşi matricolă cu lista „de şcolarii ce primesc cărţi în dar la examen 1835", constatăm o identificare perfectă, atît în ceea ce priveşte vîrsta elevilor, trecută în matricolă şi, respectiv, în listă. cît şi privind clasele din care aceştia fac parte [86] .

Va trebui, din acest motiv, să conchidem că matricola aparţiue anului şcolar 1834/1835.

---

[82] [48] + 390 p.
[83] 102, p.
[84] Matricola nu conţine alte obiecte ale clasei a II-a din învăţămîntul complimentar.
[85] Anexele nr. 1 şi 3.
[86] Tabelul pe care-l dăm mai jos credem că oferă toate elementele necesare acestei comparaţii :

Numele şi prenumele elevului	Lista premianţilor 1834/1835		Matricola presupusă 1835/1836		Lista premianţilor 1835/1836		Lista premianţilor 1837/1838	
	Clasa	Vîrsta	Clasa	Vîrsta	Clasa	Vîrsta	Clasa	Vîrsta
Alecu Zanca	2	14	2	14	3	15	5	18
Tache Frumuşanu	2	16	2	16	3	17	5	19
Anton Rahtivanu	3	16	3	16	4	16	6	19
Nestor Heruvim	3	16	3	16	4	17	6	20
Iancu Bozianu	4	18	4	18	5	19	—	—
Iorgu Costaforu	4	14	4	14	5	15	—	—
Iancu Zalomit	5	16	5	16	6	15	I compl.	18
Nicolae Donat	6	17	6	17	I compl.	17	—	—
Alex. Popescu	6	21	6	21	I compl.	22	—	—
Ioan Florescu	I compl. geometrie	17	I compl geometrie	17	II compl. legi	18	II compl. legi	19
Alecu Hristea	I compl. geometrie	19	I compl. geometrie	19	II compl. trigonom. legi	20	II compl. legi	22
Sevastian Zisu	I compl. geometrie	18	I compl. geometrie	18	II compl. trigonom.	19	II compl. legi	20
Burchi Ştefan	IIcompl.	18	IIcompl.	18	—	—	—	—
Comănescu Const.	II compl.	18	II compl.	18	—	—	—	—
Bălcescu Nic.	II compl.	15	II compl.	15	—	—	—	—

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Aşadar, Bălcescu, de 15 ani, fiu de pitar, locuind la părinţi în mahalaua Boteanu, nr. 686, este imatriculat, în cel de-al doilea an al învăţămîntului complimentar, în clasa profesorului Dimitrie Pavlidis, la cursul de *trigonometrie*. Colegi săi sînt : Sevastian Zisu, de 18 ani, fiu de pitar, locuind la părinţi în mahalaua Biserica Enei, nr. 2259 [87], Ştefan Burchi, tot de 18 ani, fiu de stolnic, locuind, de asemenea, la părinţi în mahalaua Cişmigiului, Costache Comănescu, de 18 ani, Alecu Chirculescu, de 19 ani, fie de serdar, locuind la părinţi, în mahalaua Sf. Sava şi, în fine, Alecu Marinovici [88]. În total 6 elevi [89].

Matricola — din care dăm în anexă datele referitoare la cursul de *trigonometrie* — ne pune la dispoziţie şi unele informaţii de amănunt privitoare la frecvenţa, purtarea şi gradul învăţăturii elevilor. După cum se observă, toţi, fără excepţie, au o frecvenţă şi o purtare foarte bună, de asemenea, un nivel de pregătire bun (exceptînd, poate, unele note mai mici ale lui Alecu Chirculescu). Notarea se făcea de la 0 (zero) la 5 şi E (eminent) valoarea notei descrescînd faţă de creşterea ei aritmetică, astfel 0 e cea mai mare şi 5 cea mai mică. Cu note de 4 şi 5 se repeta clasa [90]. Tot din acestă matricolă putem observa că, de fapt, tot cursul a fost predat în numai două luni — aprilie şi mai — deşi anul şcolar începea în noiembrie şi se termina în august anul următor.

Matricola nu cuprinde cursul de *legi*, astfel că nu putem şti dacă Bălcescu l-a absolvit în acest an (1834/1835) sau în cel următor. Cert este că, în anul 1835/1836 nu-l aflăm printre premianţii acestui curs, ei fiind Alecu Hristea şi Ioan Florescu, pentru *drept comercial* şi F. Marcovici pentru *drept criminal*. Dacă avem în vedere numele premianţilor (care erau exact cu o clasă în urma lui), putem presupune, cu suficientă certitudine, că Nicolae Bălcescu a frecventat cursul de *legi* în anul şcolar 1834/1835. Obiectul nu putea fi decît cel menţionat de el însuşi : *drept civil român* [91].

Învăţăturile colegiale de la Sf. Sava elevul Nicolae Bălcescu le încheie aşadar în anul 1835, la vîrsta de 16 ani împliniţi cu o zi înainte de examen.

P. P. Panaitescu apreciează că „în această epocă de biurocraţie a Regulamentului Organic ‹nu mai era› nici entuziasmul primelor zile ca pe vremea lui Lazăr, cînd cultura se da ca de pe amvon, dar nici nu se ajunsese la o perfecţionare ştiinţifică a învăţămîntului" [92].

Colegiul Naţional „Sf. Sava" — căruia i se da o vădită importanţă prin participarea la deschiderea cursurilor ori la examene a generalului

---

[87] Sevastian Zisu, ajutor şef masă la Departamentul Dreptăţii (1841—1842), grefier la Tribunalul de comerţ din Brăila (1844—1846), grefier la Tribunalul Comercial Ilfov (1848—1850), revizor la Departamentul Dreptăţii (1853).

[88] Alecu Marinovici, profesor supleant la clasele începătoare (1837), profesor la clasa a IV începătoare (1838—1846), secretar la redacţiile gazetelor „Muzeul naţional" şi „Curierul românesc" (1837), redactor la „Foaia satului" (după reorganizarea ei sub conducerea lui N. Bălcescu — 1848). Participant la revoluţia din 1848.

[89] Anexa nr. 2.

[90] V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. IV, p. 283.

[91] Datorită unei lecturi eronate, în cererea lui N. Bălcescu de intrare în oştire, publicată în volumul al IV-lea al *Operelor* sale, apare forma *drept civil Roman*; în realitate Bălcescu nu a urmat cursul de *drept roman* care, de altfel, încă nu figura printre obiectele de studiu, în aceşti ani. Se pare că bazele acestei catedre le pune Eftimie Murgu începînd cu anul şcolar 1837/1838, catedră preluată după demisia acestuia şi o dată cu reorganizarea cursurilor de *legi* (1838) de către Costache Moroiu.

[92] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Kiselev şi, ulterior, a domnitorului şi pe băncile căruia se întîlnesc acum, pentru prima dată, atît fii marilor boieri, cît şi ai burgheziei, negustorilor şi meseriaşilor înstăriţi — se afla într-o epocă de continuă organizare. Este greu de presupus, tocmai datorită acestui fapt, că el îi va fi asigurat elevului Bălcescu, mai mult decît un minim de cunoştinţe. Cursurile de „umanioare" ca şi cele „complimentare", pe care Bălcescu le frecventase în colegiul de la Sf. Sava răspund mai mult predilecţiei sale pentru matematici şi mai puţin pasiunii pentru istorie.

Bălcescu, caracterizat de contemporani ca un copil „înzestrat de natură cu o inteligenţă întinsă, cu o imaginaţie bogată şi cu o memorie rară" [93] nu se putea opri aici. Stăruinţele sale de a fi trimis la studii superioare în străinătate se lovesc însă de greutăţile prin care familia sărăcită trecea în această perioadă.

„Ardent şi entuziast" cu „o mare dorinţă de a învăţa", Bălcescu se adresează bănăţeanului Eftimie Murgu cu rugămintea de a-i îngădui participarea la cursul liber ce acesta ţinea, la Bucureşti, în anii 1836 — 1837 [94]. Din amintirile contemporanilor rezultă că acesta „văzînd atîta aplecare la un june de 17 — 18 ani ... primi cu bucurie" [95]. Cursul de *filosofie formală* cum însuşi îl numeşte, va fi fost urmat prin 1836, 1837, mai de grabă în acest din urmă an. Vîrsta indicată de Ioan Voinescu II — 17 — 18 ani — pledează şi ea pentru aceşti ani. Mai mult, cu ocazia interogatoriului luat, în 1840, lui Eftimie Murgu acesta spune că îl cunoaşte pe iuncărul Bălcescu „de cînd au învăţat cu mine" [96], precizînd că aceasta s-a întîmplat „mai înainte de trei ani" [97]. Cum, interogatoriul este luat la data de 15 noiembrie 1840, putem presupune, cu destulă certitudine, că Eftimie Murgu, sosit în Ţara Românească, după propria sa declaraţie, din 1840, de „patru ani trecuţi" [98], adică în 1836, îi va fi dat lecţiuni particulare proaspătului absolvent al învăţămîntului colegial de la Sf. Sava, un an mai tîrziu, adică în 1837. Certitudinea ne este conferită şi de distincţia pe care însuşi Eftimie Murgu o face atunci cînd numără anii trecuţi de la venirea sa în ţară — *patru* ani (1836 — 1840) — şi anii trecuţi de cînd îl cunoştea pe Bălcescu — mai înainte de *trei* ani (1837 — 1840)!

Fără îndoială Bălcescu este un autodidact [99], căci şcoala vremii sale nu-şi propunea decît a scoate buni „amploiaţi", dar influenţa pe care profesorii săi şi, în special, Eftimie Murgu — „apostolul naţionalităţii româneşti, [100] îşi va fi pus desigur amprenta asupra formării sale. Informaţiile pe care

[93] Voinesco J., *op. cit.*, p. 2.

[94] Eftimie Murgu, căruia Eforia Şcoalelor îi întîrzia deschiderea cursului „îşi pierde răbdarea şi deschide prelegeri private la care accurgea junimea din Bucuresci, inca şi din familiile mai de frunte" < [Gh. Barițiu ?] + *Dr. Eftimiu Murgu*, în „Transilvani'a", III (1870), nr. 11 (1 iun.), p. 131> deci, nu este vorba de lecţii destinate, în exclusivitate, lui Bălcescu cum s-a crezut pînă acum, ci acesta din urmă participa, împreună cu alţii, la un curs particular ţinut de Efitimie Murgu în Bucureşti. Fireşte că obiectul acestui curs nu putea fi altul decît „filosofia" pe care Murgu dorise atît de mult s-o predea la Iaşi, ca şi la Bucureşti.

[95] J. Voinesco, *op. cit.*, p. 2.

[96] G. Zane, *Mişcarea revoluţionară de la 1840 din Ţara Românească*, în „Studii şi materiale de istorie modernă", III, 1963, p. 256.

[97] *Ibidem*, p. 257.

[98] Ibidem, p. 255.

[99] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 10.

[100] [Gh. Barițiu], *op. cit.*, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

le avem despre atmosfera din colegiul „Sf. Sava" atestă o stare de puternică receptivitate a elevilor la ideile progresiste şi revoluţionare. Reunirea pe băncile aceleiaşi şcoli a fiilor de boieri şi ai burgheziei în formare [101], pleiada profesorilor cu studii superioare reîntorşi din marile centre universitare ale occidentului şi, în special, de la Paris, sînt tot atîţia factori care vor fi înoculat elevilor germenii unui nou mod de a privi lumea şi societatea în care trăiesc. Să ne amintim numai cuvintele cu care profesorii justificau regulamentul şcoalelor din 1831/1832 propus lui Kiselev : „educaţia trebuie să fie la îndemîna tuturor claselor sociale, nu numai a uneia singure" sau însăşi „gluma" domnitorului care în dreptul numelui elevului Rudolf Roset a scris : *preşedintele republicii* [102] O glumă, da, desigur, dar o glumă care atestă, în cel mai înalt grad, starea de spirit care domnea în colegiu. Corneliu Dima-Drăgan, într-un studiu publicat acum cîţiva ani, semnala existenţa în biblioteca Colegiului de la Sf. Sava, în 1846, a fulminantului pamflet al lui J.P. Marat : *Les chaînes de l'esclavage*, scoasă de cenzură abia în 1850 şi considerată a fi „un fel de tratat practic la îndemîna viitorilor revoluţionari, în care se găsesc înşirate, analizate şi comentate diferite probleme ale strategiei insurecţiei" [103]. Cu astfel de cărţi drept lectură este explicabilă evoluţia multora dintre profesorii şi elevii Colegiului, pe care-i aflăm în primele rînduri ale mişcării de regenerare a ţării.

„La douăzeci de ani" — îşi amintea Ion Ghica — Bălcescu „citise pe ici pe colo tot ce se putea citi despre istoria naţională". Mult mai tîrziu, colindînd capitalele şi oraşele Europei şi, în special, Parisul, Bălcescu va avea prilejul să se desăvîrşească la şcoala revoluţiei franceze.

ANEXE

1

Listă de şcolari[i] ce iasă la eczamenu formal şi priimescu premii

No. Preţuri	Pronumele	Numele	Vîrsta ani	Neam	Prof/esia/ părintelui	Numele Profesorilor
	Trigonometria cl. II					D. Pavlidis
79 Pr[emiu] 1	Burchi Ştefan		18	Rumân	Boer	
80 ,, 2	Comănescu Costache		18	,,	Boer	
81 Accesit	Bălăcescu (!) Nicolae		15	,,	Pitar	

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Ţara Românească, dosar nr. 8304/1835, f. 4[r].

[101] Din datele furnizate de „Registrul de numărul şcolarilor ce urmează în învăţămînt în şcoalele de umanioare în Colegiul Sfîntul Sava din Bucureşti", pentru anul 1834/1835, constatăm că frecventau cursurile : 122 fii de boiernaşi (46,8%), 87 fii de negustori (33,4%), 30 fii de intelectuali (11,4%) şi, în fine, 22 fii de meşteşugari (8,4%).

[102] N. Iorga, *Viaţa şi domnia lui Barbu Dimitrie Ştirbei*..., p. 141.

[103] Corneliu Dima-Drăgan, *O carte revoluţionară în biblioteca Colegiului naţional „Sf. Sava"*, în „Călăuza bibliotecarului", XII (1959), nr. 12 (decembrie),p. 40—42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

2.

Matricola clasei a II-a de ,,complimentare'' la obiectul

Luna	Ziua	Prenumele [şi] numele	Vîrstra	Profesia [părinţilor]	Locul naşte:ii	Naţia	Corespondentul	Lăcuinţa	Nr. casii
		Zisu Sevastian	18	Pitar	Bucu-resci	Ru-mân	Părinţi[i]	B. Enei	2259
		Burche Ştefan	18	Stolnic	Bucu-[reşti]	Ru-[mân]	Părinţi[i]	Cişmigiu	
		Bălăcescu (!) Nicolae	15	Pitar	Bucu-[reşti]	Ru-[mân]	Părinţi[i]	Mh. Bo-teanu	676**)
		Comănescu Cos-tache	18***						
		Chirculescu Alecu	19	Serdar	Bucur [eşti]	Rum [ân[	Părinţi[i]	Sf. Sava	[1112]****)
		Marinovici Alecu							

(Arhiva Liceului ,,Nicolae Bălcescu'' Bucureşti, Registru de numerul Scolerilor ce urmează învăţămîntul în şcoalele umanioare în Colegiul Sfîntul Sava din Bucureşti).

3.

Listă de şcolarii ce primescu cărţi în dar la eczamenul 1835 iunie 30

No. şcolarului	Preţuri	Prenumele	Numele	Vîrsta	Neamul	Profesia părintelui	ce cărţi să se dea
		Trigonometrie cl. II-lea					
79	Premiul 1	Burchi Ştefan		18	[rumân]	Boer	Bibliothèque, Leçon françaises de litterature et morale.
80	,, 2 lea	Comănescu Costache		18	,,	Boer	Scrierile lui Einechie Oeuvres complètes d'Horace. Scrierile lui Einechie. Catihismu.
81	Accesit	Bălăcescu (!) Nicolae		15	,,	Pitar	Scrierile lui Einechie, Catihismu.
		(ss.) P. Poenaru					

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Ţara Românească, dosar nr. 8309/1835, f. 30v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

„trigonometriei", în anul şcolar 1834/1835

Frecvenţia										Purtarea										Gradul învăţăturii										Semestru I-iu			Semestr[u] II		
Noiemvrie	Decemvrie	Genarie	Fevroarie	Martie	Aprilie	Mai	Iunie	Iulie	August	Noiemvrie	Decemvrie	Genarie	Fevroarie	Martie	Aprilie	Mai	Iunie	Iulie	August	Noiemvrie	Dechemvrie	Genarie	Fevroarie	Martie	Aprilie	Mai	Iunie	Iulie	August	Frecvenţia	Purtarea	Gradul învăţăturii	Frecvenţia	Purtarea	Gradul învăţăturii
					0	0									1	0									1	0									
					0	0									1	1									1	1									
					0	0									1	1									1	1									
					0	0									1	1									1	1									
					0	0									1	1									2	3									
					0	0									1	0									1	0									

RÉSUMÉ

En étudiant la vie de N. Bălcescu on rencontre de nombreuses lacunes, dans les biographies qui lui ont été consacrées plus de cent ans. L'une de ces lacunes est aussi celle qui concerne ses études scolaires, sa formation intellectuelle.

N. Bălcescu après des leçons prises en particulier chez un „archimandrit" grec, suit les cours du collège St. Sava de Bucarest. Les documents consignent qu'il a suivi ces cours pendant les années 1832 et 1835, étant parmi les premiers élèves, surtout aux sciences exactes, par exemple aux mathématiques.

Désirant se perfectionner et faute de possibilités matérielles pour suivre les cours supérieurs à l'étranger, Bălcescu suit les cours de philosophie pour les jeunes gens de Bucarest, sous la conduite d'Eftimie Murgu, l'un des combattants du Banat pour l'émancipation sociale et nationale des Roumains.

Sans doute Bălcescu a été un autodidacte car l'école de l'epoque n'avait autre but que de former des „émplyoés", mais l'influence de ses proffesseurs et spécialement Eftimie Murgu „l'apôtre de la nationalité roumaine" comme était-il nommé par ses contemporains et aussi par ceux qui lui ont succedé, le milieu scolaire dans lequel il a commencé faire sa formation intellectuelle auront bien mis leurs empreintes sur sa formation. Plus tard errant dans les capitales et les villes de l'Europe et particulièrement à Paris, Bălcescu a eu l'occasion de parachever ses idées d'avant-garde à l'école de la révolution française.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

O MISIUNE FRANCEZĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ, MOLDOVA ȘI DORBOGEA ÎN ANUL 1848

AL. UNGUREANU

În Arhiva Istorică Militară a Franței, care se păstrează în castelul Vincennes din apropierea Parisului, se găsesc documente bogate în informații asupra așezărilor, economiei, situației politice și sociale din țările române, în special din secolul al XIX-lea.

Printre aceste documente am întîlnit o serie de materiale rezultate dintr-o expediție de recunoaștere organizată de Franța în vara anului 1848, moment istoric pentru Imperiul otoman, primejduit din nou de mișcările de emancipare socială și națională din țările dunărene.

Expediția a fost inițiată de generalul Aupick, ambasadorul Franței la Istanbul în vederea obținerii unor informații cît mai exacte și complete asupra acestor teritorii marginale ale imperiului, situate spre frontierele Austriei și Rusiei. Semnificativ pentru importanța acordată acestei misiuni este faptul că în componența ei au intrat doi din primii adjuncți ai ambasadorului : căpitanul de geniu Cr. Sabatier [1] și căpitanul J. Desaint [2], ofițeri bine pregătiți, cu serioase cunoștințe de topografie și cartografie.

Materialele misiunii constau dintr-un memoriu rezumativ, redactat de căpitanul Sabatier [3], din două registre pentru observațiile și măsurătorile la teren, efectuate de căpitanul Desaint [4] și dintr-o hartă formată din 3 foi, cu itinerariul expediției ridicată tot de Desaint.

Registrele de observații și măsurători (primul pentru Țara Românească și Moldova iar al doilea pentru traseul Tulcea-Istanbul) au fost întocmite în primul rînd pentru a servi la ridicarea hărții topografice. Este descrisă cu detalii zona parcursă, pe o lățime de 5 — 10 km de ambele părți ale itinerariului și se indică cu o mare precizie distanțele. Observațiile sînt notate pe două coloane, corespunzătoare zonei din dreapta și, respectiv din stînga parcursului. Printre observații sînt intercalate crochiuri topografice, profile și calcule topografice. Dintre aceste desene și

---

[1] care, așa cum arată Ubicini, ajunsese în 1857 consul general la Alexandria.

[2] pe care Ubicini ni-l indică în 1857 colonel de stat major.

[3] cu titlul „Mémoire sur la Valachie et la Moldavie", datat 1 februarie 1849, Constantinopol. Arhiva istorică militară, Paris, castelul Vincennes, Manuscrise, cutia 1620 nr. 6.

[4] cu titlul : „Itinéraire à l'appui d'un levé à vue executé dans les Principautés Danubiennes (Valachie et Moldavie) pendant les mois de août-septembre 1848" și „Itinéraire à l'appui d'un levé à la boussole exécuté dans la Dobroudja, la Bulgarie et la Roumélie (août-octobre 1848)". Colecția manuscrise (M.P.), cutia 1620, mapele 10 și 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

calcule remarcăm un profil transversal, foarte exact executat al aşa numitului „val al lui Traian" din Dobrogea Centrală ; profilul arată, în mod evident, orientarea acestuia spre sud.

Harta a fost întocmită la scara 1 : 400.000. Cele trei foi reprezintă, respectiv, itinerariul parcurs în Ţara Românească, Moldova şi Dobrogea. Aşa cum indica Desaint, harta a fost ridicată în mod destul de expeditiv, cu busola şi cu măsurători de distanţe doar în lungul traseului, celelalte distanţe fiind doar aproximate [5]. Pe hartă se reprezintă în mod fidel aceeaşi fişie de teren, cu o lăţime de 5 — 10 km de ambele părţi ale traseului ; restul teritoriului este redat doar în linii cu totul generale.

Relieful este reprezentat *în curbe de nivel*, ce-i drept, destul de aproximative, cu scopul de a reda doar liniile generale ale configuraţiei reliefului, fără a se baza pe o ridicare altimetrică precisă. Credem totuşi că este prima hartă care reprezintă în curbe de nivel o suprafaţă atît de întinsă din ţara noastră.

Aşezările sînt redate mult mai detaliat, prezentîndu-se atît conturul cît şi textura stradală. Se dă o atenţie deosebită reprezentării drumurilor (clasificate calitativ), podurilor, vadurilor, staţiilor de poştă şi punctelor de reper.

Unele porţiuni ale traseului au fost neglijate, fiind parcurse probabil seara tîrziu sau chiar noaptea. Aşa sînt : ultima porţiune dinainte de Bucureşti, începînd de la Moara Domnească, porţiunea dintre Teslui şi Craiova, întregul traseu de pe valea Oltului în amont de Ioneşti, ultimii kilometri dinainte de Curtea de Argeş etc.

Toponimia hărţii este bogată şi există o strictă corespondenţă între aceasta şi toponimia notată în registrele de observaţii. Pentru traseul parcurs în ţările române sînt menţionate 224 oiconime şi 37 hidronime, dar numai 2 oronime şi 2 denumiri de păduri.

Identificarea aşezărilor este, în general, destul de uşoară, cu toate deformările, datorită precizării poziţiei topografice. S-au utilizat pentru comparaţie o serie de hărţi contemporane, în primul rînd harta rusească din 1829 (1835) şi reambularea acesteia din 1850 (1853), apoi hărţile româneşti derivate din harta rusească, harta Ţării Româneşti a lui Fligely (1856) ş.a. Totuşi, unele sate n-au putut fi identificate cu precizie, datorită deformărilor exagerate în redarea toponimiei. În această situaţie se află satele : *Ititcheny* (situat pe malul stîng al Argeşului, pe vechiul drum de poştă Bucureşti-Slatina), *Abeschan* (pe valea Oltului, la sud de Drăgăşani), *Saska* (dintre Olt şi Topolog,), *Kadjieni* (la vest de Buzău), *Talifo* (pe malul drept al Cîlnăului), *Pirnesty* (la sud de Roman).

Este evident faptul că membrii misiunii n-au folosit nici un alt material informativ şi, în special, nici un alt material cartografic anterior. Aceasta reiese tocmai din frecventele greşeli de transcripţie a toponimiei, care autentifică însă informaţia exclusiv orală, de la locuitori şi de la însoţitorii de pe teren. În această ordine de idei, ni se pare caracteristică redarea multor oiconime cu antepunerea prepoziţiei *la*, adică aşa cum au fost auzite din gura interlocutorilor (*Lassaouchesty* = la Săucesti, *Laskinelly* = la Schineni, *Lagoura Krazé* = la Gura Crasnei ş.a.). Unele oiconime păs-

[5] Călătoria a fost făcută relativ repede. Plecarea din Istanbul a avut loc la 8 august 1848; ofiţerii francezi au ajuns la Bucureşti la 18 august şi au plecat după 25 august, în cursul lunii septembrie ei ajung la Galaţi şi în octombrie se reîntorc, pe uscat la Istanbul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

trează o alură fonetică regională (*Sirgui* = Sîrghi, adică Sîrbi în dialect moldovenesc). Sînt şi denumiri extrem de deformate, de nerecunoscut; probabil aceasta se poate explica prin luarea drept toponime a unor alte cuvinte din vorbirea interlocutorilor : numai aşa ne putem explica cum satul Poieni a ajuns *Woranloubanof* pe harta francezilor. Alte confuzii au dus la dublarea denumirii unei singure localităţi. Astfel, Tîrgul Cucului de pe valea Rîmnei apare dedublat sub forma a două localităţi distincte : *Tirgokouko* şi *Tirgoformo*.

Este adevărat că nu lipsesc nici unele greşeli mai grave. Se menţionează, astfel, la 3 km nord de Constanţa, cam pe la Anadolchioi, satul *Tadlazick* (confundat cu satul Tatlageac, azi 23 August, de la nord de Mangalia). Se mai inversează ordinea unor localităţi în succesiunea lor pe traseu, de exemplu, Doba şi Arceşti, de pe valea Oltului.

Itinerariul expediţiei a fost, pe scurt, următorul : de la Istanbul pînă la Brăila, Sabatier şi Desaint au călătorit pe mare şi pe Dunăre cu un vas ; pentru această parte a călătoriei orice fel de alte detalii lipsesc. De la Brăila ei s-au îndreptat spre Bucureşti pe cel mai scurt drum de poştă, prin Făurei şi Urziceni. De la Bucureşti au mers la Craiova prin Slatina, au revenit la Olt în faţa Slatinei, au urcat pe valea Oltului pînă la Rîmnicul Vîlcea şi apoi au traversat, cu multe greutăţi, pe sub munte, colinele înalte şi văile paralele dintre Rîmnicul Vîlcea, Curtea de Argeş şi Cîmpulung. De la Cîmpulung, reluînd un drum de poştă, peste Dealul Mătăului, au coborît pe valea Dîmboviţei pînă la Tîrgovişte, de unde, pentru a ajunge la Ploieşti, au făcut un mare ocol pe la sud, urmărind mult timp valea Ialomiţei. De la Ploieşti, urmărind contactul Subcarpaţilor cu Cîmpia au ajuns la Focşani, apoi, traversînd Siretul, au urcat pe valea Bîrladului de la Vaslui continuînd pe noul drum de poştă de pe valea Vasluieţului, pînă la Iaşi. De la Iaşi, s-au îndreptat spre Galaţi, trecînd prin Tîrgul Frumos, Roman, Bacău, Adjud şi Tecuci. Se pare că de la Galaţi Sabatier s-a întors direct la Constantinopol pe mare, căci memoriul său nu se mai referă şi la drumul pe uscat de la Tulcea la Istanbul, prin Dobrogea şi Bulgaria, drum descris doar în registrul de observaţii şi în harta lui Desaint.

Informaţiile cuprinse în materialele expediţiei sînt de natură foarte diversă. Ele se referă atît la cadrul natural, populaţie şi aşezări, cît şi la culturile agricole, creşterea animalelor, meşteşuguri, industrie, mijloace de transport, comerţ, nivel de trai, amenajări edilitare, organizare administrativă şi monumente istorice. Memoriul lui Sabatier se încheie cu o serie de consideraţii referitoare la starea de spirit a locuitorilor şi cu o sumă de propuneri menite să contribuie la propăşirea economică şi socială a principatelor.

Din *cadrul natural*, călătorii francezi au notat ceea ce era, de sigur, mai frapant pentru ochii lor : întinderea nemărginită a stepei din estul Cîmpiei Române şi ariditatea acesteia, apa sălcie şi rară, păduricile de stejar din silvostepă, zonele de contact dintre pădure şi stepă (de exemplu, la Hamangia, în Dobrogea), creşterea suprafeţelor de pădure odată cu înaintarea în amonte pe văile Oltului şi Bîrladului, paralel cu creşterea gradată a înălţimilor. Pe versantul sudic al Munţilor Făgăraşului ei notează limita superioară a pădurii, iar în luncile Ialomiţei, Bîrladului şi Siretului frumoasele păduri de stejar. Oltul şi Argeşul sînt remarcate pentru regimul lor torenţial iar în Cîmpia Moldovei nu sînt scăpate din vedere

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

iazurile (se notează un iaz pe Valea Oilor). Pe cordonul de nisip dintre lacul Taşaul şi mare, Desaint îşi dă seama de prezenţa dunelor, existente, de altfel, şi astăzi. El caută, necunoscînd probabil rezultatele expediţiei lui Moltke din 1837, să clarifice şi vechea problemă a văii Cara-Su şi ajunge, prin măsurători topografice să demonstreze absurditatea existenţei unui vechi curs al Dunării spre mare, pe această vale.

Extrem de bogate sînt datele referitoare la *populaţia* şi la *aşezările omeneşti* din Principate. Pentru Ţara Românească, Sabatier dă 2.500.000 locuitori (32 locuitori la 1 km²) iar pentru Moldova 1.500.000 locuitori (24 locuitori la 1 km ²) — sînt, de altfel cifre comune pentru toţi autorii timpului. Pentru oraşe şi tîrguri se indică cifra populaţiei în suflete, iar pentru sate se dă numărul de case sau focuri [6]. Sînt de sigur, evaluări foarte aproximative, totuşi ele corespund, uneori, surprinzător de bine cu alte evaluări din aceeaşi perioadă, în special cu cele de pe harta rusească din 1850 (1853). Majoritatea oraşelor sînt vizibil supraevaluate : se dau 100.000 locuitori pentru Bucureşti, 60 000 pentru Iaşi, cîte 30 000 pentru Craiova şi Galaţi, 28.000 pentru Focşani şi 25.000 pentru Ploieşti. Brăila ar fi avut 14.000 locuitori, Rîmnicul Vîlcea 9.000, Cîmpulung, Tecuci şi Tulcea cîte 8.000. Pentru Bacău se dau numai 3.000 suflete iar pentru Constanţa doar 2.500.

Este sesizată diferenţa dintre satele mari şi rare din Cîmpia Română şi satele mici dar dese din zonele de podiş şi coline. Cele mai mari sate întîlnite sînt : Coşăreni (pe Ialomiţa), Şindrilita, Colibaşi (pe Olt), Cornesti (judeţul Dîmboviţa, unde se indică şi reşedinţa unui subcîrmuitor) şi Inoteşti, toate cu 1.500 locuitori. Cel mai mare sat din Podişul Moldovei este Schitul Ducăi, cu 1.500 locuitori. În aceeaşi categorie intră şi Ostrov din Dobrogea, cu 1750 locuitori. Dimensiunea medie a satelor din Podişul Getic era de numai 200—300 locuitori.

Sînt considerate sate o serie întreagă de tîrguri, într-adevăr încă insuficient desprinse din mediul rural, ca Drăgăşani (400 locuitori), Balş, Mizil (600 locuitori), Podul Iloaiei, Tîrgul Domneşti. Nu este uitat nici Docolina, tîrguşor astăzi dispărut căruia însă nu i se atribuie mai mult de 100 locuitori.

Francezii remarcă gradul slab de impopulare a zonelor stepice din estul Cîmpiei Române (Cîmpia Brăilei, Cîmpia piemontană a Putnei) şi din Dobrogea, în comparaţie cu Podişul Getic şi în special cu valea Oltului. În Cîmpia Brăilei se indică numeroase tîrle dispărute ulterior, odată cu trecerea de la păstorit la agricultura cerealieră.

Pentru Dobrogea, harta lui Desaint este mult superioară hărţii ruseşti din 1850 (1853), dovedind că reambularea hărţii ruseşti, din 1829 (1835) a fost efectuată doar în Principate. Astfel, o serie de sate distruse în 1829 şi menţinute tot ca sate distruse pe ediţia din 1853 a hărţii ruseşti se refăcuseră între timp, în realitate, după cum arată harta franceză : Ceamurlia, Poturi, Caranasuf, Gargalîc, Poarta Albă, Burlat (acesta din urmă distrus din nou şi de data aceasta definitiv în timpul războiului din 1854). Se menţionează şi Satul Nou (de la gura Taiţei) apărut între 1829 şi 1848.

Din aspectele fizionomice ale satelor, călătorii francezi sînt frapaţi mai ales de alungirea extremă a satelor-stradă din Oltenia (pe valea Oltu-

[6] Populaţia satelor, din anexă, a fost obţinută, în modul obişnuit, prin înmulţirea cifrei gospodăriilor cu coeficientul 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lui) şi remarcă cu interes aspectul, probabil familiar, al satelor cu case risipite din podgorie (la est de Craiova sau pe colinele înalte dintre Topolog şi Olt).

Des întîlnite sînt remarcile asupra structurii naţionale a populaţiei. În principate, populaţia neromînească este menţionată doar în cîteva oraşe : negustori greci la Brăila, meseriaşi germani la Craiova etc. În Dobrogea se face însă greşeala de a nu se indica deloc o populaţie românească. Se menţionează doar tătari (la Ienichioi, Cataloi, Hagilar, Congaz, Caranasuf, Poarta Albă), turci (la Babadag, Constanţa şi Tulcea), bulgari (la Peletlia şi Poarta Albă), greci (la Tulcea). Această scăpare este contrazisă de toponimia uneori curat românească : Satul Nou, Frecăţei, Mîrleanu, Oltina. Ni se pare, apoi, interesantă forma foarte românească, de antroponimice la plural sub care sînt redate numeroase toponime dobrogene de origine turco-tătară : *Jenikeni* (Ienichioi), *Sarriourkeny* (Sariurt), *Kapsakeny* (Casapchioi) ş.a. Aceste forme nu puteau fi auzite decît de la localnicii români.

Numeroase observaţii ale membrilor misiunii franceze au ca obiect *agricultura*, ramura economică principală a ţărilor române în acea perioadă. Arăturile erau în plină expansiune în dauna păşunilor, cu deosebire în partea de est a Cîmpiei Române şi autorii francezi surprind foarte concret acest fenomen. Porţiuni întinse de păşune încă nedeşţelenită se mai păstrau în Cîmpia Brăilei, în cîmpia piemontană dintre Buzău şi Putna, pe conul de dejecţie al Prahovei, în Cîmpia Covurluiului şi, bine înţeles, în stepa Dobrogei. Zonele deşţelenite din estul Cîmpiei Române (de exemplu , în jurul Urleascăi) erau cultivate aproape exclusiv cu cereale (grîu şi — mult mai puţin — porumb) şi această monocultură, ca şi lipsa aproape totală a culturilor de legume provoacă surpriza. Mai departe, după acest prim contact cu ţările române făcut prin intermediul stepei, călătorii aveau să întîlnească şi alte tipuri agricole, mult mai complexe. Grădini de legume sînt consemnate la Gîrbovi, la Mirila (pe valea Olteţului), la Mănesti (pe valea Dîmboviţei) şi chiar pe valea Vasluieţului în Podişul Moldovei. Valea Ialomiţei era încă insuficient pusă în valoare şi se propune chiar irigaţia, cu *norias*. O impresie foarte frumoasă a fost lăsată de luncile fertile ale rîurilor din centrul, vestul şi nordul Ţării Româneşti (văile Argeşului, Oltului, Topologului, Rîului Tîrgului, Dîmboviţei) ca şi Cîmpia Siretului, văile Siretului şi Bîrladului din Podişul Moldovei. Viile acopereau suprafeţe întinse pe terasele Jiului, în podgoria Drăgăşanilor, în dealurile Istriţei, coborînd mai rar în cîmpie (la Babele, pe valea Neajlovului). Livezi frumoase sînt menţionate pe valea Oltului (la Şanţ), la Ulmi în Cîmpia Tîrgovistei şi la Poieni în Podişul Moldovei.

„Turme imense" păşteau pe văile Bîrladului şi Bahluiului, ca şi în Dobrogea de sud (Ostrov). La Coşăreni se evaluează 1.200 vite mari la o populaţie de 1.500 locuitori. Mulţi porci erau crescuţi în lunca Argeşului iar în Dobrogea de nord se remarca un mare număr de cai.

Industria era încă aproape inexistentă şi călătorii francezi sînt uimiţi de lipsa oricărui efort în această direcţie. Nici în Bucureşti, nici în Craiova, nici în Focşani sau alte oraşe mai însemnate nu se putea vorbi de vreo fabrică demnă de a fi luată în consideraţie. Doar la Bacău se vorbeşte despre existenţa mai multor fabrici, a căror natură nu este precizată,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mînate de apele Bistriţei. La Tulcea funcţiona un mic şantier naval care construia vase fluviale ce nu depăşeau 300 t. Exploatarea lemnului (pentru corăbii) era vizibilă doar în Dobrogea de nord, în Principate călătorii observînd doar despăduriri prin incendiere (de exemplu, între Argeş şi Topolog). Ateliere meşteşugăreşti de prelucrare a lemnului şi a metalelor sînt menţionate doar la Craiova şi la Buzău. Apele Argeşului, Vîlsanului şi Riului Doamnei purtau numeroase mori şi Desaint notează o moară chiar pe valea Teliţei. Regiunile stepice din estul ţării foloseau încă multe mori de vînt ; acestea sînt menţionate în Cîmpia Covurului (lîngă Şendreni), în Cîmpia Siretului (Blăjeri), pe dealurile din împrejurimile Bîrladului, şi mai ales în Dobrogea (Peletlia, Beilic etc.).

Comerţul exterior reflecta aceeaşi profundă înapoiere economică. Cel mai important port de export era Galaţi, pe unde se trimiteau la Istanbul grîne, vite, lînă, piei, ceară, seu, miere, unt şi in. Grîul lua, în cea mai mare parte, drumul străinătăţii ; colectat în Buzău, Focşani, Tecuci sau Bîrlad el era îndreptat spre Brăila şi Galaţi. Cei doi străini întîlnesc chiar lungi convoaie de care cu boi transportînd spre porturi grînele româneşti. Rîmnicul Vîlcea trimetea în Transilvania lînă şi animale, prin Tulcea se trimitea în Turcia lemn. Cîmpulungul era deja decăzut sub aspect comercial, Constanţa exporta o cantitate mică de cereale iar Bucureştii nu aveau nici pe departe viaţa comercială a unei capitale. Aproape totalitatea obiectelor fabricate erau aduse din străinătate (Germania, Austria), încît membrii misiunii ajung să creadă că pînă şi postavul hainelor ţărăneşti este de fabricaţie germană.

Călătorii francezi indică foarte exact rolul comerţului intern în viaţa oraşelor, acesta fiind principalul element funcţional distinctiv dintre oraş şi sat în epoca respectivă. Este surprins schimbul produselor cîmpiei cu cele ale dealurilor şi munţilor care înviora oraşe ca Tîrgovişte şi Ploieşti. La Focşani, important nod de drumuri, se negoţau grîne şi vite, la Roman — grîne, vite şi lînă, la Bîrlad — vin şi grîne. Carasu (Medgidia) era un cunoscut tîrg de cai. Se indică şi frecvenţa zilelor de tîrg: săptămînale la Focşani, bisăptămînale la Roman.

Drumurile mijloacele, şi modalităţile de transport se bucură de o atenţie cu totul particulară, de altfel, uşor de înţeles. În general, expediţia franceză a urmat drumurile obişnuite de poştă, drumuri bine cunoscute, deşi unele au dispărut ulterior sau şi-au schimbat destul de sensibil traseul, aşa cum este vechiul „drum al olacului" Bucureşti-Slatina, părăsit odată cu trasarea căii ferate prin Piteşti.

Cea mai lungă porţiune de drum în care nu s-a urmat traseul vreunui drum de poştă a fost porţiunea Rîmnicul Vîlcea-Curtea de Argeş-Cîmpulung ca şi cea mai pare parte a drumului prin Dobrogea Un traseu curios a fost cel urmat între Tîrgovişte şi Ploieşti, unde, în locul drumului direct, pe traseul poştei s-a preferat un lung ocol pe la sud, trecîndu-se Ialomiţa abia la Socetu. Mai menţionăm, traseul drumului de poştă de la nord de Vaslui, încă nou şi neprecizat, care, pe atunci mergea încă de la Vaslui pe stînga Vasluieţului, pînă la Soleşti.

Drumurile deşi de cele mai multe ori erau „simple piste", erau jalonate la o distanţă medie de 20 — 22 km de staţii de poştă, pe care francezii le notează de obicei cu multă grijă. Multe staţii de poştă, cu hanurile (rateşele)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

aferente au generat ulterior sate (Poşta Ianca, Poşta Baciu de pe Glavacioc, Poşta Talpa de pe Claniţa, Poşta Cîlnău, Hanul Conachi, menţionat încă doar ca staţie de poştă de francezi etc.). Odată cu dispariţia poştelor, multe din aceste aşezări s-au risipit : Poşta Muftiu din Cîmpia Brăilei, Poşta Pereschiv şi Strîmtura de pe valea Bîrladului, Peneul ş.a. Sigur că şi dispariţia Docolinei este de încadrat în acest proces.

Trimişii francezi nu uită să noteze pînă şi numărul de cai disponibili la staţiile de poştă (150 cai la Ţuguiatu, 50 cai la Vadul Lat etc.), şi, mai ales, calitatea cailor, care li se pare mult superioară în Moldova faţă de Ţara Românească ; se mai notează cai de calitate la Poşta Cîlnău, în schimb cei mai „rahitici" erau cei de la Poşta Talpa.

În Moldova, călătorii mai apreciază buna calitate a primelor şosele împietruite „mihăilene". Tronsoane din aceste şosele au fost întîlnite în lungul văii Siretului de la „Doi Lei" prin Roman, Bacău, Adjud şi Tecuci pînă la Hanul Conachi (de aici pînă la Galaţi, noua şosea nefiind terminată) şi între Movila lui Burcel şi Iaşi. În Ţara Românească începuturile de construire a şoselelor erau încă mult mai timide : se indică cîteva porţiuni mici între Craiova şi Slatina, 2 km între Sabar şi Argeş, drumul ce urca de la Tîrgovişte pe valea Dîmboviţei.

Majoritatea drumurilor erau însă cu totul primitive şi neîntreţinute. Cele mai rele tronsoane de drum erau, după cum era şi de aşteptat, cel ce traversa numeroasele culmi paralele dintre Olt şi Argeş şi drumul peste Dealul Măţău. Foarte greu de parcurs era şi porţiunea Iaşi—Tîrgul Frumos.

Podurile se bucură de o atenţie egală, se dau date referitoare la calitatea, rezistenţa, lungimea şi lăţimea lor, numărul de pile. Ce-i drept, se mai trecea încă prin vad în multe puncte : peste Rîul Doamnei, Leaot, Teleajen şi Buzău. În schimb, poduri rezistente, de zidărie, erau deja construite la Slatina pe Olt, peste Cîlnău, Bîrlad (aşa numitul „pod al Doamnei", existent şi astăzi), peste Moldova la Roman. Cele mai multe poduri erau însă de lemn, unele destul de bune (peste Neajlov), altele acceptabile (peste Călmăţui, Cotorca, Ialomiţa, afluenţii mărunţi ai Oltului şi Bîrladului, Cricovul Duce, Bistriţa, Trotuş). Multe poduri de lemn erau însă sub orice critică : peste Sabar, Glavacioc, Claniţa, Teleorman, Burdea, Olteţ, peste Argeş la Curtea de Argeş ; de multe ori, în astfel de cazuri se prefera trecerea prin vad. Peste rîurile mai mari se trecea deseori pe poduri de vase : peste cursul inferior al Argeşului, peste Siret, atît la Ionăşeşti cît şi la Furceni şi Miclăuşeni. La Rîmnicul Vîlcea se trecea Oltul cu bacul.

Călătorii remarcă superioritatea căruţelor moldoveneşti faţă de cele munteneşti : cele dintîi erau mai mici, dar cu roţile strînse în şine de fier, care lipsesc în Ţara Românească.

Navigaţia pe Dunăre începuse a se înviora. Vase maritime urcau pînă la Tulcea, Galaţi şi Brăila, în acest din urmă port debarcînd şi călătorii noştri la un cheu de lemn, în acelaşi timp, portul Constanţa era aproape necercetat. Se indică plutărit pe Olt, la ape mari, dar ne miră faptul că nu a fost observat plutăritul pe Bistriţa şi Siret.

Registrele de itinerariu şi memoriul abundă în observaţii referitoare la nivelul de trai al locuitorilor, la aspectele edilitare ale aşezărilor, la situaţia socială a populaţiei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Bucureştii fac o impresie foarte rea, cu toate dimensiunile mari şi cele 300 de biserici. Desaint descrie astfel oraşul : „simţi o profundă decepţie intrînd în această capitală a Valahiei care nu are nimic remarcabil şi a cărei stare de mizerie a fost agravată de urmele unui violent incendiu care a distrus foarte recent circa 2.000 de case".

Sabatier este izbit de aspectul insalubru al malurilor mlăştinoase ale Dîmboviţei, de faptul că doar cîteva străzi sînt pavate şi iluminate, de izolarea mahalalelor.

Prin contrast, Iaşii megalomanului Mihai Sturza, cu proaspetele sale case şi palate boiereşti, cu străzi pavate „depăşeşte cu mult Bucureştii" (Sabatier). „Aici se găsesc luxul şi resursele demne de o capitală", notează şi Desaint.

Oraşe cu un aspect mai civilizat, cu case de piatră şi cărămidă, cu străzi largi şi drepte, mai erau : Craiova, Ploieşti, Cîmpulung, Tîrgovişte şi Roman. O impresie agreabilă lasă şi Focşanii, ca şi Rîmnicul Sărat iar despre Bacău se spune că „aspectul său denotă bogăţia" (Desaint). Oraşul Galaţi este găsit „rău construit" iar în Constanţa „domneşte o mizerie groaznică". În acest din urmă oraş, ca şi la Brăila se notează fortificaţiile construite de turci şi distruse în ultimul război. Orăşelele şi tîrgurile lasă o impresie excesiv de rurală (Tîrgul Frumos, Babadag).

În sate, călătorii au întîlnit deasemeni aspecte foarte diverse. Satele din estul Cîmpiei Române şi din Cîmpia Găvanu-Burdea — cu rare excepţii : Meteleu — cu case de pămînt, cu locuitori ce ard tizic, lasă o impresie de mizerie (vezi notele pentru Filipeşti, Cotorca, Glodeanu-Siliştea, Vadul Lat). În Cîmpia Vlăsiei aspectul se schimbă iar cele mai frumoase şi avute sate sînt cele de pe valea Oltului şi mai ales din Cîmpia Tîrgoviştei (Măneşti, Ulmi, Corneşti ş.a.).

În ce priveşte situaţia socială, Sabatier şi Desaint denunţă mizeria ţărănimii clăcaşe, luxul exagerat şi contrastant al boierilor, venalitatea administraţiei, abuzurile domnitorilor. Printre observaţii se strecoară note referitoare la marile latifundii din Cîmpia Română, inclusiv la proprietăţile bisericii. În unele sate se remarcă prezenţa unor impozante case boiereşti : casele familiei Conachi de la Ţigăneşti ş.a.

Cei doi observatori ajung să-şi dea seama că este imposibilă utilizarea sentimentelor naţionale ale românilor pentru apărarea dinspre nord a Imperiului Otoman, aşa cum sperau superiorii lor. Dimpotrivă, ei susţin ideea creării unui stat românesc unitar, cu o populaţie de 8.000.000 locuitori, ca un factor de echilibru politic în sud-estul Europei, „On aura ainsi aux bouches du Danube des gardiens fidèles", scrie Sabatier.

Nu lipsesc nici o serie de propuneri privind progresul social al Principatelor, propuneri care pot fi sintetizate în patru puncte : emanciparea ţăranilor, introducerea unei administraţii oneste, reforma clerului şi introducerea unei adevărate justiţii.

In esenţă atitudinea trimişilor Franţei reflectă contradicţiile propriei lor situaţii politice : privind prin prisma intereselor politicii externe a Franţei, ei nu înţeleg pînă la capăt mobilurile şi ţelurile revoluţiei din 1848, despre care evită să vorbească, dar îşi dau totuşi seama de necesitatea imperioasă a transformărilor sociale şi politice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ANEXĂ

LISTA AŞEZĂRILOR DIN ITINERARIUL MISIUNII SABATIER – DESAINT[1])

A. Oraşe (villes) şi tîrguri (bourgades)

Ibrahilow (Brăila) — 14.000, *Oursitcheny* (Urziceni) — 1.500, *Bucharest* — 100.000, *Slatina* — 1.800, *Crayova* — 30.000, *Rimnik* (Rîmnicul Vîlcea) — 9.000, *Kurte-Argis* (Curtea de Argeş) — 3.000, *Kimpoloung* — 8.000, *Tergovist* — 6.000, *Ploesty* — 25.000, *Bouzéo* — 10.000 *Rimnic* (Rîmnicul Sărat) — 4.000—4.500, *Foktchani* — 25.000, *Tekoutsch* — 8.000, *Burlat* — 6.000, *Waslouy* — 4.000, *Jassy* — 60.000, *Tirgo Formos* (Tîrgul Frumos) — 2.500—3.000, *Roman* — 5.000, *Bakeo* — 3.000, *Ac'schioud* —1.800, *Galatz* — 30.000, *Toultcla* — 8.000, *Babadagh* — 4.000, *Kustendje* (Constanţa) — 2.500, *Karasou* (Medgidia), *Rassova* (Rasova) — 1.250—1.500.

B. Sate

Moustiou (Poşta Muftiu), *Ianca* (Poşta Ianca) — 600 (cifra include probabil şi Ianca-Sat), sat fără nume (probabil Surdila Grecilor) — 600, *Glaparia* (Graporica, astăzi Filipeşti) — 500, *Faurei* (probabil Făureii Noi) 400 (cifra include probabil şi Făureii Vechi), *Strimbou* (Strîmbu) — 500, *Machilavey* (Movila Oii), *Loutchy* (Luciu), *Tschougourian* (Ţuguiatu, astăzi contopit cu Caragelile), *Lipanesko* (Meteleul Lipănescu) — 500, *Méléleou* (Meteleul Scutelnici sau, simplu, Scutelnici) — 350, *Kotosk* (Cotorca sau Cotorca Mică) — 350, *Kekatzé* (Frecăţei sau Glodeanul-Frecăţei, ulterior Glodeanul-Siliştea) — 300, *Guirbozith* (Gîrbovi) — 750, *Monastia* (Manasia) *Barboresko* (Bărbuleşti), *Sassariera* (Coşăreni) — 1.500, *Movila* (Moviliţa sau Moviliţa Veche) — 600, *Schindrilita* (Şindrilita) — 1 500, *Maretomniaska* (Moara Domnească) — 1.000, *Sabar* (Slobozia Bulgaru ?) — 250, *Itchelinko* (Clinceni) — 500, *Ilitcheny* (?), *Prézitcheny* (Presiceni) — 400, *Baboley* (Babele) — 250, *Vadoulat* (Vadul Lat) — 1.000 (cifra include probabil şi Obedeni), sat fără nume (Angheleşti ?) — 300, *Batchou* (Baciu-poştă) — 400 (cifra include probabil şi Baciu-sat), *Seriska* (Serica), *Talpa* (Talpa-la-poştă)-600(cifra include probabil şi Talpa-sat), *Tilorman* (de fapt Lada) — 750, *Tscholonesty* (Poşta Ciolăneşti) — 1.000 (cifra include probabil şi Ciolăneşti-sat), *Lembrata* (Jimbreasca sau Zimbreasca) — 500, *Baloutchy* (Balaciu) — 1.000, *Jacounduru* (Tecuciul Calenderu), *Stoboresti* (Stoborăşti), *Cherbonesti* (Şerbăneşti), *Mirlesti* (Mierleşti, însă amplasat greşit), *Greschiy* (Greci), *Petsche* (de fapt Brebeni, însă confundat cu Recea), *Slativera* (Slătioara) — 1.000, *Warnech* (Corneşti) — 300—400, *Bergoum* (Belgunu) — 300, *Mirilah* (Mirila) — 400—500, *Baschou* (Balş) — 300, *Teiouch* (Teişu), *Balchitza* (Balşiţa, azi Spineni) — 200, *Touzlou* (Poşta Tesluiu) — 250—300, *Isworah* (Izvoru) — 1.100, *Archesti* (Arceşti), *Doba* (Doba) — 1.000, *Collibach* (Colibaşi) — 1.500, *Rounka* (Runcu), *Aschantz* (Şanţ) — 250, *Abeschan* (?), *Ragaschan* (Drăgăşani) — 400, *Brazeru* (Bîrsanu), *Akalih* (Călina) — 250, *Ionesti* (Ioneştii Micului ?), *Modayo* (Goranu) — 250, *Médari* (Blidari) — 150, *Saska* (?) — 500, *Casasuschversesti* (Alimăneştii de Sus ?), *Famara* (Tigveni), *Iammali* (Valea Uleului ?), *Iachaloui* (Valea Iaşului) — 200, *Muchetesty* (Muşeteşti) — 150, *Stanisty* (Stăneşti), *Stanigou* — 200, *Brabogesty* (Berevoieşti) — 150, *Matzao* (Măţău) — 250, *Valeny* (Văleni, dar ca poziţie este, de fapt, Boteni), *Voinesty* (Voineşti) — 200, *Riouballi* (Riul Alb, prin care se înţelege probabil grupul de sate Suduleni — Rudari) — 300, *Iswohri* (Izvoru sau Izvoarele) — 350, *Guiboeni* (Gheboeni) — 250, *Monesti* (Măneşti), *Oulmi* (Ulmi) — 1.000, *Bretesti* (Brăteşti) — 450, *Arestodoblesta* (?) — 750, *Baleny* (Băleni) — 150—200, *Bernaccialo* (Cornăţelu) — 200, *Boschietto* (Socetul) — 300, *Cornesti* (Corneşti) — 1.500, *Austernach* (Păstîrnac) — 1.000, *Bokoresty* (Cocorăşti sau Cocorăşti-Colţi) — 350, *Stangest* (Stăneşti) — 500, *Zanai* (Zalhanaua) — 200, *Labratienne* (Berceni) — 250, *Partavie* (Pantazia), *Lamourana* (Murul) — 400, *Bolceska* (Loloiasca) — 200, *Imotesti* (Inoteşti) — 1.500, *Tirgowesilo* (Tîrgul Menzilu, azi Mizil), *Lacondira* (Clondiru), *Kadjieni* (?), *Talifo* (?), *Kilineo* (Cilnău, Poşta Cilnău) — 750, *Slabodseio* (Slobozia Coroteni sau Slobozia Bradului) — 350, *Tirgoformo* — 300 şi *Tirgokouko* (Tîrgul Cucului sau Plăineşti), *Strajescu* (Străjescu sau Pomii Străjescului), *Fourtcheny* (Furceni) — 250, *Malonesko* (Mălureni) — 400, *Vadonesko* (Ţigăneştii Vechi) — 600, *Danesco* (Ţigăneştii Noi) — 1 000, *Blanesty* (Slobozia Băneasa, azi Munteni), *Preetchy* (Poşta Berheci) — 200, *Paraschieva* (Poşta Pereschiv, azi dispărut) — 150, *Schilowa* (Simila), *Kojoregno* (Zorleni), *Ungoura-Ploeschy* (proba-

[1] Toponimicele în cursive sînt cele date de francezi iar cele din paranteze sînt cele reale. Cifrele indică populaţia în suflete.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

bil rateşul Floreşti, azi dispărut) — 150, *Swandoura* (Strîmtura, azi dispărut) — 100—150, *Sirgui* (Sîrbi), *Dokowlena* (satul Docolina, azi dispărut) — 100, *Tirgo* (tîrgul Docolina, azi dispărut), *Lagoura Kraze* (Gura Crasnei) — 200, *Torois* (Babarea), *Lipcweski* (de fapt Slobozia Băcăoani, confundat cu Lipovăţ) — 150, *Santo Montielo* (Muntenii de Jos) — 250, *Lipovel* (Lipoveni) — 500, *Mora greschi* (Moara Grecilor) — 1.000, *Untielo* (Muntenii de Sus), *Domusesty* (Moara Domnească), *Valtaresty* (Valea Rea), *Solesty* (Soleşti) — 1.000, *Mowilah* (Movila sau Movila lui Burcel) — 200, *Pribiesty* (Pribeşti), Vovoschieni (Coropceni), *Akernoia* (Poiana Cîrnului, astăzi simplu Poiana) — 300, *Donitziesti* (de fapt Schitul Ducăi, confundat cu cătunul alăturat Dumitreştii Ducăi) — 1.500, *Woranlcutanof* (Poieni !) — 1.000, *Liskany* (Leţcani) *Hoesesti* (Hoiseşti) — 500, *Potliloy* (Podul Leloaiei, azi Podul Ilcaiei) — 1.250, *Surka* (Sîrca) — 300, *Zabochesty* (Hăbăşeşti), *Miklcuscheny* (Miclăuşeni), *Pirnesty* (?), *Gretschy* (Cîrligi), *Kalbeni* (Poşta Galbeni) — 150, *Beresty* (Bereşti, astăzi Bereşti-Bistriţa), *Laskinelly* (Schineni) — 300, *Lassaouchesty* (Săuceşti), *Recatcheny* (Răcăciuni), *Manareska* (Mîndrişca), *Sassekout* (Sascut-Sat), *Acheskana* (Şişcani), *Adschioud Vechio* (Adjudul Vechi), *Tirgo Domnesty* (Tîrgul Domneşti) — 250, *Marechesty* (Mărăşeşti) — 400, *Iowanesty* (Ionăşeşti) — 1.250, *Kchernikai* (Cernicari) — 300, *Respach* (Răstoaca, astăzi dispărut) — 400, *Reganesty* (Drăgăneşti) — 300, *Torchesty* (Torceşti) — 600, *Blagesty* (Blăjeri) — 450, *Prevala* (Prevala, azi dispărut), *Schiesko* (Piscu) — 600, *Penichao* (Peneul, astăzi dispărut) — 300, *Braina* (Braina) — 300, *Sherbesty* (Şerbeşti-Braniştea, astăzi simplu Braniştea) — 500, *Serbechti Vecchio* (Şerbeştii Vechi) — 250, *Sardar* Serdaru, astăzi Şendreni) — 200, *Barbochi* (Barboşi) — 200, *Jenikeni* (Ienichioi, astăzi Mihail Kogălniceanu), *Kotolowy* (Cataloi), *Frikatche* (Frecăţei) — 400, *Hadjelar* (Hagilar), *Satanova* (Satul-Nou) — 300, *Konkatsé* (Congaz) — 600, *Bisternia* (Visterna) — 400, *Tchamourly* (Ceamurlia de Jos), *Amandgy* (Hamangia) — 400, *Potoury* (Poturi azi Panduru) — 600, *Sarriourkeny* (Sariurt, astăzi Mihai Viteazul) — 750, *Kapsakeny* (Casapchioi, astăzi Sinoie), *Vevently* (Caranasuf, astăzi Istria), *Dokoundzy* (Duingi, astăzi Nuntaşi) — 750, *Peretly* (Peletlia, astăzi Săcele) — 1.000, *Kargalik* (Gargalic, astăzi Corbu) — 400, *Meidankeny* (Mamacchioi, astăzi Mamaia-sat), — 200, *Tatladzick* (probabil Anadolchioi, confundat cu Tatlageac) — 250, *Alakapy* (Alacapi, astăzi Poarta Albă), *Bourlac* (Burlat, astăzi dispărut), *Mirlianjo* (Mîrleanu) — 900, *Bedjilick* (Beilic), *Voltinazo* (Oltina), *Adakeny* (Ostrov) — 1.750.

RÉSUMÉ

On présente les documents d'une mission française qui, en août-octobre 1848, a entrepris un voyage de reconnaissance dans les Principautés Roumaines et en Dobroudja sous les auspices de l'ambassade de France à Constantinople.

Ces documents comprennent : un mémoire sur la Valachie et la Moldavie, rédigé par le capitaine Cr. Sabatier, deux journaux d'itinéraire, correspondant, respectivement, au trajet dans les Principautés et au trajet à travers la Dobroudja et la Bulgarie et une carte d'itinéraire à l'échelle 1 : 400.000. Les journaux et la carte sont l'œuvre du capitaine J. Desaint.

Tous ces matériaux sont riches en renseignements sur l'état des pays roumains au milieu du XIX-e siècle. Ces informations concernent le cadre naturel, la population, l'habitat, l'économie, les routes, le commerce, l'état social et la situation politique. En fin de compte l'auteur du mémoire propose aussi une série de réformes nécessaires à l'amélioration de la vie sociale et économique de la Valachie et de la Moldavie.

On compare les données de l'éxpédition française avec celles des autres sources documentaires et cartographiques contemporaines et surtout avec la carte russe de 1829 (1850).

En annexe on donne une liste des localités mentionnées, avec la toponimie de la carte française, leur localisation et la population evaluée par les membres de la mission.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CUM S-A INTRODUS FORȚA ABURULUI ÎN INDUSTRIA MORĂRITULUI DIN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ

I. COJOCARU

Transformarea cerealelor în făină se constată a fi, pentru Moldova și Țara Românească, pînă tîrziu în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o ramură a micii industrii, care cunoaște o largă răspîndire pe întregul teritoriu al Principatelor. În rîndurile ce urmează nu ne propunem a explica ce anume a stimulat aici dezvoltarea acestui gen de morărit, nici conținutul noțiunii „moară", la noi, în perioada premergătoare marii industrii. Vom încerca a da numai cîteva date asupra dezvoltării acestei îndeletniciri pe o treaptă superioară.

Multe secole de-a rîndul, în cele două Principate au fost folosite pentru măcinatul cerealelor morile de tip mic, construite din lemn — material ce se găsea din abundență în pădurile țării — de meșteri autohtoni. O răspîndire largă aveau morile de apă, datorită rețelei de rîuri ce izvorau din munți și-și mînau apele spre cîmpie, pînă la vărsarea lor în Dunăre. Deși în unele regiuni — cum ar fi județele Brăila și Covurlui — documentele semnalează numeroase mori de vînt, totuși răspîndirea lor, sporadică în restul teritoriului, este explicabilă. „Vîntul era prea puțin constant și prea puțin controlabil" — scrie Marx [1]. Energia hidraulică fiind la îndemînă, se construiesc mori de apă în cîmpie dar în număr mult mai mare la munte. Astfel, în multe județe de munte, acest fel de mori se numărau cu sutele.

Fără îndoială că și micile mori acționate pe principiul roții hidraulice prezentau dezavantaje. Perioadele de secetă din anotimpul călduros micșorau debitul apelor, după cum pe vremea înghețului funcționarea lor suferea de asemenea întrerupere. Oamenii se obișnuiseră de aceea — dacă vreo restriște nu-i împiedica — să-și macine din timp rezerve de cereale, ceea ce totuși se verifica a nu fi suficient. Se recurgea atunci la mori acționate manual — denumite pe alocuri „rîșnițe" — sau hipo. Morile cu cai (iar rareori, cu boi) se întîlnesc atît prin județe (ținuturi), cît și la Iași și București. Folosirea forței motrice vii dădea putința de a se produce făină în orice anotimp, dar nu în cantități prea mari.

Inconvenientele de mai sus au fost eliminate prin adoptarea mașinii cu abur drept forță motrice și în morărit. Lipsa cărbunilor — drept com-

[1] Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, Editura de Stat pentru Literatură Politică, ediția a III-a, București, 1957, p. 391.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

bustibil — pe alocuri, nu constituia un impediment deoarece acesta putea fi înlocuit prin lemne. Este cazul celor două maşini cu abur, care pe vremea domnitorului Gh. Bibescu au fost importate şi instalate la Bucureşti pentru alimentarea cu apă a unei părţi din oraş.

Cel mai cunoscut antreprenor din ramura morăritului în această perioadă la noi a fost George Assan, un negustor marchitan cu patentă de categoria („clasa") I [2]. El a adus moara sa cu abur în 1853, de la Viena. Pînă atunci, acest antreprenor — mai exact: firma „Martinovici şi Assan" — nu posedase decît o mică instalaţie de prese pentru ulei, acţionate manual, precum şi moară de cai. După cum relatează periodicul semioficial „Anunţătorul român", de fapt, „lucrarea fabricii de făină cu vapor" a început abia în 1857.

Această întreprindere are meritul de a fi pus baze solide morăritului prin maşină cu abur la Bucureşti, reuşind să reziste, ba chiar să se dezvolte de-a lungul unei lungi perioade de timp, spre deosebire de alte fabrici de la noi, ce sucombau încă în faza lor incipientă.

Despre George Assan (adică firma „Martinovici şi Assan") [3], ce a întemeiat moara de mai sus, s-a zis în trecut că-i revine meritul de a fi introdus maşina cu abur în industria română. Cercetarea documentelor ce se păstrează la Arhivele Statului permite lămurirea acestei chestiuni. Astfel, la 16 ianuarie 1845 Chircor Anusoglu vinde prin zapis lui H. Agop Ghenovici „moara de vapor, clădită lîngă şosea pă moşia Colentina". Fără a se şti cu cît timp înaintea acestei vînzări avusese loc construirea morii, se precizează că ea ocupa un teren avînd cam următoarele dimensiuni: 140 m. lungime şi 110 lăţime. Tot la Bucureşti, îşi începuseră funcţionarea în timpul lui Gheorghe Bibescu Vodă, 2 mici maşini cu abur — — pomenite mai sus — ce acţionau pompele de alimentare cu apă a Podului Mogoşoaei. La Iaşi ia fiinţă o moară cu abur, construită în 1847 de o societate din Moldova, maşinile fiind livrate de firma F. Calla Fils din Paris (care de altfel oferă a instala o asemenea moară şi la Bucureşti) [4].

De asemenea, negustorul Petre Apostol din Craiova importă în 1851 de la Marsilia [5] o moară cu abur, care are o productivitate de 6000—7000 ocale făină în 24 ore. „Maşinile aceştii mori sînt aşa organizate, încît singure ridică productul de jos pînă la al 3-lea rînd, de unde ciuruindu-se singur prin mai multe ţilendre ciuruitoare, îl curăţă prin mijlocu vîntului, ce iarăşi maşina îl dă", relatează proprietarul morii [6].

În anul 1854, după cum rezultă dintr-o statistică a vremii, în cuprinsul ocolului Bahluiul funcţionau nu mai puţin de 20 mori cu abur, cu un total de 48 pietre. Problema revoluţiei industriale, inclusiv în morărit, a făcut şi la noi obiectul unor cercetări recente [7].

---

[2] Biblioteca Academiei R. S. România, doc. rom., 31 DLXXVII.
Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond R.E.A.Z. dosar nr. 183/1858, f. 68—73, orig.

[4] Ibidem, fond Departamentul lucrărilor publice, Ţara Românească dosar nr. 61/1847, f. 4, orig.

[5] Ibidem, Interne, Ad-tive, dosar nr. 141/1851, f. 1, orig.

[6] „Vestitorul românesc", nr. 41 1/852, p. 164.

[7] Citäm studiile din lucrarea *Revoluţia industrială*, Ed. Politică, 1963 (p. 228 din studiul tov. N. N. Constantinescu despres revoluţia industrială în ţara noastră), precum şi lucrarea recentă a lui V. Roman: *Revoluţia industrială în dezvoltarea societăţii*, Editura Ştiinţifică, 1965, p. 43—69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pe lîngă un randament mărit, pe lîngă funcţionarea instalaţiei pe orice anotimp, un alt avantaj al morilor cu abur constă în diversitatea sorturilor de produse ce scot. Astfel, moara lui Petru Apostol dădea 6 categorii de făină, care se desfăcea clienţilor la magazinul propriu al fabricantului, în Craiova (clădirea din faţa cazinoului Minerva, de atunci). Se măcinau şi grînele altora, contra plată. Făina morii „Martinovici şi Assan", tot de mai multe sorturi [8], se vindea în magazinul acestei firme, situat la Bucureşti în strada Lipscani [9]. În acest magazin, pe lîngă făină se mai găsea de cumpărat : ulei de rapiţă pentru iluminat (produs în întreprinderea proprie), ceai din Moscova, caşcaval de Penteleu, icre negre de Rusia, urdă de Braşov, apă „anaterină" preparată de doctorul dentist I. G Pop din Viena, ciocolată de Paris, Viena şi Bucureşti [10], etc.

Referitor la plata forţei de muncă, deşi nu se cunosc deocamdată suficiente date pentru caracterizarea acestui început de dezvoltare capitalistă în ramura morăritului, există totuşi unele indicii elocvente. Pe moşia, Ţigăneşti (districtul Tecuci) la anul 1859 funcţiona moara cu abur ce fusese construită de „fraţii Petaven", pe baza contractului încheiat de aceştia cu Nicolae şi Catinca Conachi-Vogoride, stăpînii moşiei. La 18 martie 1859, prefectura Tecuci sesizează ministerul interior că a primit o reclamaţie scrisă, din partea personalului morii Ţigăneşti. Aceşti oameni, în număr de 18, „fiecare cu meşteşugul său", se plîng că „au venit acum într-o tristă poziţie, neavînd nici zilnica hrană pentru ţinerea familiilor şi a copiilor, din cauză că în timp de doi ani de cînd servesc, n-au primit nici o plată, cerînd grabnic punerea la cale întru căpătarea mijloacelor de veţuire" [11].

Această plîngere colectivă denotă starea de lipsuri în care îşi duceau viaţa lucrătorii de la una din morile cu abur, care — din cauzele enumerate mai sus, inclusiv numărul insuficient al braţelor de muncă din Principate — luau naştere din ce în ce mai frecvent pe moşii, precum şi prin oraşele ţării.

Pe scurt

— În Moldova şi Ţara Românească au fost construite mori de apă de vînt, precum şi cu tracţiune animală, dintre care primele au avut cea mai largă răspîndire. Fiind nişte întreprinderi mici, înfiinţarea lor necesita fonduri băneşti destul de reduse şi un personal puţin numeros.

Prima moară „de vapor" în Principate este semnalată la începutul anului 1845 într-un act de vînzare şi se afla contruită lîngă Bucureşti, pe moşia Colentina.

— Următoarele două mori cu abur (cea dintîi la Iaşi, aparţinînd u nei societăţi, iar a doua la Craiova, a unui neguţător), au fost importate din Franţa. Se marchează astfel introducerea forţei aburului în industria n oastră, pe la mijlocul secolului al XIX-lea.

— La cîţiva ani după aceea, ia fiinţă la Bucureşti o a 2-a moară cu abur. Ea este importată de la Viena de către firma „Martinovici şi Assa n"

[8] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond R.E.A.Z., dosar nr. 18/3 1858, p. 68—73.
[9] „Anunţătorul român", nr. 17 1857; 79 1859.
[10] Ibidem, nr. 17 1857, 49, 83 1858.
[11] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Interne, Moldova I, dosar nr. 118/1859, f. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

şi această întreprindere capitalistă a cunoscut o perioadă de funcţionare destul de lungă.

— Capitalul investit în industria cu abur — incipientă — a morăritului aparţine unor comercianţi şi el se concentrează mai ales în principalele oraşe ale ţării : Bucureşti, Iaşi şi Craiova ; pe moşii, o densitate maximă a acestui fel de mori înregistrează ocolul Bahluiul.

— Grupînd un număr de lucrători superior faţă de întreprinderile de mici proporţii ce le preced, morile cu abur presupun un profit capitalist mărit, în timp ce plata forţei de muncă lăsa de dorit, ca în cazul de la moşia Ţigăneşti semnalat mai sus.

RÉSUMÉ

Un intéressant domaine de la recherche scientifique c'est celui concernant l'évolution de la technique industrielle de la meunerie dans les Principautés de la Moldavie et de la Valachie — où la culture des céréales est connue depuis l'antiquité. Ici, l'existence documentaire des moulins à éau est multiséculaire ; on commence à installer dans cette contrée des moulins a vapeurs à peine dans la premiere moitie du XIX-ème siècle.

Le premier moulin à vapeurs est attesté — dans nos documents des Archives d'État — en 1845 à Bucarest et notammement près de Colentina. Quelques années plus tard, on en construit d'autres deux : à Iassy et à Craiova, dont l'outillage était importé de France.

La deuxième moitie du XIX-ème siècle est inaugurée dans les Principautés par l'installation de plusieurs moulins a vapeurs (a côté desquels continuaient, bien sûr, à fonctionner des moulins ; à'eau, plus rarement à cheval et à vent). Le plus connu à Bucarest est celui d'Assan, importé en 1853 de Vienne. Cette dernière entreprise a connu un développement assez important et de longue durée.

Par l'extension de l'industrie des moulins mécaniques, ce sont les patrons qui obtenaient d'importants profits pendant que les ouvriers étaient mal payés, comme le prouve le cas du moulin Ţigăneşti en Moldavie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DEPOSEDAREA CLĂCAȘILOR DE LOTURILE LOR (1859—1864)

GH. GEORGESCU-BUZĂU

Știm că trecerea de la producția restrînsă, de consum, caracteristică orînduirii feudale, la producția de schimb, de cereale-marfă, caracteristică orînduirii capitaliste a determinat, pe de o parte, agravarea exploatării țărănimii, iar pe de altă parte deposedarea de pămînt a țăranilor care mai rămăseseră liberi, precum și a rumânilor și vecinilor mai întîi, iar apoi a clăcașilor, de loturile ce aveau în folosință de la boieri și mănăstirii.

Deposedarea acestora se constată din prima jumătate a secolului al XVII-lea, cînd au loc eliberării din starea de rumânie, la care boierii consimt, punînd, de regulă, clauza : „însă numai capetele lor fără de moșie" [1]. Sînt foarte rare, în această vreme, exemplele cînd „eliberarea" individuală se face în deplinătatea ei, adică înapoindu-se celui „eliberat", celui „judecit" și ocina bineînțeles în schimbul unui greu preț de răscumpărare [2].

Numai eliberările colective, pe care rumânii și vecinii le obțin cu greu de la unii domnitori, în urma unor procese îndelungate pentru „slobozenie" sau prin unele inițiative domnești, sînt însoțite și de restituirea ocinelor, ceea ce aduce domnitorilor respectivi venituri importante.

Această tendință a boierimii de a elibera pe rumâni și vecini fără pămînturi, se va accentua spre sfîrșitul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Ea este concretizată pe plan general pentru Țara Românească, în reforma din 1746 de desființare a rumâniei [3] iar pentru Moldova în reforma similară din 1749 [4].

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, și anume după tratatul de la Adrianopol (1829) care, ca factor extern, a impulsionat procesul intern al producției și schimbului de mărfuri, această tendință este exprimată în Regulamentul organic. În art. 144 din Regulamentul organic

---

[1] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 330—331, nota 2, documentele din : 1650 mai 10, 1653 august 5, 1661 ianuarie 16.

[2] Mitrea paharnicul din Mihăești (Vîlcea) judecește în anul 1625 pe rumânul său, „pre Martin de la Tătești, pre el și pe feciorii lui cîți vor fi di la trupul lui și cu toată casa lui și *cu silișteа lui și cu un loc supt Mlac*, derept 20.000 de aspri gata" (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Colecția Achiziții Noi, doc. nr. CCLXXXVIII/2.

[3] *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, Edit. Acad. R.P.R. [1961], nr. 300.

[4] *Ibidem*, vol. II, Moldova, nr. 260.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

al Ţării Româneşti se precizează că „proprietarul", respectiv boierul, va fi slobod „să depărteze pe lăcuitorii ce ar avea prea mulţi după asemănarea întinderii moşiei sale", iar în art. 127 din Regulamentul Moldovei se prevede, în acelaşi sens, că „este volnic şi stăpînul a depărta ... pe sătenii carii ar fi de prisos piste analoghia moşii sale". Se dădea astfel contur tendinţei mai vechi de a degreva proprietatea boierească şi mănăstirească de servituţiile feudale, pentru a fi transformată în proprietate de tip capitalist, „sacră şi inviolabilă". În acest sens Regulamentul organic pune în circulaţie şi termenul de „proprietar" în locul aceluia de boieri, stăpîn de moşie de tip feudal.

Reprezentanţii boierilor în „Comisia proprietăţii" din cadrul revoluţiei de la 1848 în Ţara Românească au susţinut aceeaşi formulă a eliberării clăcaşilor fără împroprietărire. În contrast cu aceştia şi exprimînd punctul de vedere, unanim acceptat, al conducerii revoluţiei, N. Bălcescu va scrie în articolul său *Mersul revoluţiei în istoria românilor* că : „Revoluţia de la 1848 a vrut ca românul să fie nu numai liber, dar şi proprietar, fără care libertatea şi egalitatea e minciună" [5].

Cele două legiuiri din 1851, date în Ţara Românească de Barbu Ştirbei şi în Moldova de Grigore Ghica, precum şi proiectul de reformă agrară conceput de Comisia centrală de la Focşani în sens reacţionar, prezentînd eliberarea clăcaşilor fără împroprietărire, au reflectat mai accentuat această tendinţă. Proiectul de lege rurală al Comisiei Centrale de la Focşani astfel conceput în anul 1860, a şi fost prezentat în Adunarea Legiuitoare în mai 1862 şi votat în şedinţa din 11 iunie 1862, „ca batjocoră a aniversării zilei de 11 iunie 1848" [6]. Cunoscutul şi vibrantul discurs pe care Mihail Kogălniceanu l-a ţinut împotriva acestui proiect în şedinţa Adunării de la 25 mai 1862, acuzînd pe autorii lui că veneau cu o lege care era mai înapoiată chiar decît legiurile din 1851, pentru că îi arunca pe ţărani pe drumuri sau, cum spune el, le dădea „doar libertatea păsărilor care se gonesc de pe un copac plin de fructe pe un copac cu crengi goale", a fost zadarnic [7].

Numai că domnitorul Alexandru Ioan Cuza a refuzat să sancţioneze legea, proiectul nefiind „conform dorinţelor" sale şi neîmpăcînd „interesul naţional", cum argumentează însuşi domnitorul [8].

Paralel, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, boierimea tinde să lichideze ultimele resturi de proprietate moşnenească şi răzeşească. Astfel sînt jefuiţi în masă răzeşii din ocolul Cîmpulungului Moldovenesc de Constantin Vodă Ipsilanti şi apoi de familia Balş, cei din ocolul Vrancei de la Iordache Ruset vistiernicul, moşnenii din Brăneşti (Dîmboviţa) [9], moşnenii din Bezded şi Ţiţa (Dîmboviţa) de către logofătul Ştefan Belu, pe care Iordache Golescu l-a caracterizat plastic, în versul „Belu beleşte" [10];

[5] N. Bălcescu, *Opere*, ediţie critică de G. Zane, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 106.

[6] M. Kogălniceanu, *Dezrobirea ţiganilor, ştergerea privilegiilor boiereşti, emanciparea ţăranilor*, Discurs rostit la Academia Română, Bucureşti, 1891, p. 42.

[7] Gh. Georgescu-Buzău, *Mihail Kogălniceanu înnoitorul*, Edit. de Stat, Bucureşti, 1947.

[8] L. Rădulescu Pravăţ, *Activitatea lui Mihail Kogălniceanu pînă la 1866*, Iaşi, 1913, p. 204.

[9] I. Ionaşcu, *Răpirea pămîntului ce aparţinea moşnenilor din Brăneşti de către boierul Diamandi Cărpeneşeanu în preajma anului 1821*, în „Studii şi cercetări de istorie medie", I, (1950), vol. I, iulie — decembrie, p. 102—111.

[10] I. Ghica, *Scrieri* ediţia P. V. Haneş, Bucureşti, 1914, vol. III, p. 40—42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Alexandru Vodă Suţu deposedează pe tîrgovişteni [11], iar Mihai Vodă Sturza acaparează o seamă de moşii răzeşeşti de pe văile mănoase ale rîurilor Moldovei [12]. N. Suţu arată că prin anul 1838, din 1933 de moşii din Moldova, 1092 erau deţinute de familiile boiereşti, adică aproximativ 56%, 396 de mănăstiri, sau aproximativ 21%, iar cele 140.818 familii de ţărani stăpîneau 448 moşii sau aproximativ 30% [13]. Pe la 1840, N. Istrati recunoaşte că „ în ziua de astăzi foarte puţine moşii au mai rămas pe la răzeşi, din pricină că unora dintre noi le vine mai uşor să numere bani pe cîţiva stînjeni de pămînt în moşia răzeşească şi apoi, încetişor, prin feliuri de amestecături, să se lăţească peste bieţii răzăşi" şi conchide că „încă puţin, şi răzăşi cu moşie în Moldova nu se va mai afla" [14].

Această deposedare de pămînturi a ţăranilor liberi s-a intensificat şi în Ţara Românească. Cam în aceeaşi vreme, repartiţia proprietăţii, aici, era următoarea : din totalul de 3590 sate, 2416, adică aproximativ 67% aparţineau boierilor, 527, adică aproximativ 15%, aparţineau mănăstirilor, şi numai restul de 637, adică 18%, mai rămăsese în proprietatea moşnenilor [15].

Deposedările [16], fie ale puţinilor ţărani liberi de pămînturile lor, fie ale clăcaşilor de loturile ce aveau în folosinţă, se înmulţesc după formarea statului naţional la 24 ianuarie 1859. Unirea Principatelor, dublată de consolidarea pieţei interne, a înlesnit atît devzoltarea comerţului intern, cît şi a celui extern. În primul an după Unire, în 1860, exportul s-a ridicat, valoric, la suma de 166.166.407 lei iar importul la 62.718.263 lei pentru ca în 1868 exportul să atingă suma de 198.025.684 lei, iar importul 90.789.519 lei[17], ceea ce reprezintă o creştere de aproximativ 70% în decurs de 9 ani.

Ţărănimea îşi legase mari speranţe de Unirea ţărilor române, în sensul că aceasta va fi urmată de reforme democratice şi în deosebi de reforma emancipării şi împroprietăririi clăcaşilor. Întîrzierea înfăptuirii acestei reforme epocale, cerută ultima oară de reprezentanţii ţărănimi în Adunările ad-hoc nu poate fi cîtuşi de puţin motivată nici măcar pînă la recunoaşterea Unirii de către marile puteri europene spre sfîrşitul anului 1861, cum s-a încercat a se demonstra [18]. Cu ani în urmă [19] am încercat să arăt care este adevărul istoric în această problemă.

Drama ţărănimii a continuat, aşa dar, după 24 ianuarie 1859, adăogîndu-i-se un nou act, mai sumbru, care s-a prelungit pînă la decretarea

[11] *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 681.

[12] Gh. Georgescu-Buzău, *Un mare latifundiar în Moldova după tratatul de la Adrianopol: Mihail Sturza*, în „Studii şi referate de istorie modernă", Bucureşti, 1957, vol. I, p. 1—24.

[13] N. Sourzo, *Notices statistiques sur la Moldvaie*, Bucureşti, 1941, p. 276.

[14] N. Ist ati, *Citeva documente moldoveneşti*.

[15] J. A. Vaillant, *La Roumanie*, Paris, 1844, tom. III, p. 1—37. Admitem datele lui J. A. Vaillant pînă la o încercare de evaluare pe bază de izvoare interne. Ne gîndim în primul rînd la cele 3 catagrafii din perioada regulamentară.

[16] Pentru Moldova vezi şi Gh. Platon, *Frămîntări ţărăneţşi în Moldova în preajma Unirii*, în „Studii", XII (1959), nr. 1, p. 115—126.

[17] P. S. Aurelian, *Tera nostra*, Schiţe economice asupra României,Bucureşti, 1875, p. 179.

[18] Dan Berindei, *Problema agrară în dezbaterea divanului ad-hoc şi a Adunărilor Ţării Româneşti (1857—1861)*, în „Studii", XI (1958), nr. 1.

[19] Gh. Georgescu-Buzău, *Aspectul agrar al revoluţiei din 1848 în Ţara Românească*, Edit. de Stat, Bucureşti, 1948; *Mihail Kogălniceanu, ţăranilor*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

reformei agrare în august 1865, devenită posibilă numai în urma loviturii de stat de la 2 mai 1864.

Documentele privind frămîntările ţărăneşti în perioada 1859—1864 — adunate în cadrul Institutului de istorie „Nicolae Iorga" al Academiei R. S. România de un colectiv din care am făcut parte — ne dau posibilitatea să reconstituim acest ultim act al îndelungatului feudalism prelungit pînă în această vreme în cele două ţări române.

Ne vom opri, în acest studiu, numai asupra unui aspect — deposedarea clăcaşilor de loturile lor în perioada premergătoare reformei din 1864.

Din materialul documentar reiese că deposedarea ţăranilor, în această vreme a clăcaşilor, de pămîntul aflat în folosinţă cunoaşte intensitatea cea mai mare după primele patru valuri anterioare [20].

Intensificarea deposedării clăcaşilor de loturile lor în această vreme a fost, pe de o parte, consecinţa dezvoltării schimbului de mărfuri în noile condiţii create de Unirea ţărilor române, iar pe de altă parte s-a datorat tendinţei „proprietarilor" de a degreva moşiile de sarcinile feudale în ajunul reformei agrare care devenise iminentă încă din 1863.

Dosarele masive privitoare la aşa zisele „strămutări" arată proporţiile acestei deposedări.

Nu ne referim decît în treacăt la strămutările „de bunăvoie", cerute de clăcaşi de la proprietari şi obţinute de multe ori cu uşurinţă — firesc, prin acoperirea pretenţiilor acestora prevăzute în cele două legiuiri din 1851. Observăm că aceste cereri de strămutare din partea ţăranilor erau acceptate de proprietarii interesaţi să-şi „elibereze" moşiile şi să reia loturile date în folosinţa clăcaşilor. Dintre numeroasele exemple de acest fel menţionăm strămutarea cerută în toamna anului 1862 de 20 de clăcaşi de pe moşia Rusăneştii de Jos (Romanaţi) a lui Al. G. Golescu. Acesta a consimţit la strămutarea „prin împlinirea tuturor formelor prevăzute de lege" [21]. Zece familii de clăcaşi s-au strămutat atunci pe proprietatea Plăviceanca a bisericii Creţulescu din Bucureşti, cinci familii pe proprietatea Rusăneştii de Mijloc a lui Nicolin Jianu iar alte cinci familii pe moşia Studina [22].

Dar nu strămutările „de bună voie", ci alungările de pe moşii, „isgonirile" — termen folosit frecvent în actele oficiale şi mai ales în plîngerile ţăranilor — exprimă adevărata realitate şi asupra lor vom stărui.

Multe cereri de „strămutare", în această categorie, făcute de proprietari sau arendaşi, se bazează pe art. 144 al legiurii de la 1851 din Ţara Românească sau, în Moldova, pe art. 23 al legiuirii agrare analoage, prin care se tinde la transformarea stăpînului feudal în proprietar absolut, de tip capitalist, mai categoric decît o făcuse Regulamentul organic. „Pro-

[20] Primul val, în perioada dezvoltării feudalismului, după legătura lui Mihai pînă la reformele lui Constantin Mavrocordat (1746 şi 1749); al doilea, după aceste reforme pînă la Regulamentul organic (1831—1832), adică în perioada descoperirii feudalismului şi a începuturilor capitalismului; al treilea, după punerea în aplicare a Regulamentelor organice pînă la legiuirile din 1851; al patrulea după aceste legiuiri pînă la unirea ţărilor române (1859).

[21] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, Rurale — Comunale, dosar nr. 1516/1863, f. 50.

[22] Ibidem, f. 41 şi 65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

prietatul'', conform articolelor citate, putea folosi moșia cum credea mai bine, lăsînd pe ea sau expulzînd atîți țărani cîți va voi [23].

Strămutările sînt cerute de proprietari și arendași în complicitate, cum procedează „proprietarul" D. Polizu pentru alungarea a doi clăcași de pe moșia Polizești [24].

Unii „proprietari", care pînă atunci nu se grăbiseră să parceleze loturile lăsate în folosință țăranilor după legea din 1851, în 1859 și după aceea, cînd reforma agrară devenea inevitabilă, trec în grabă la împărțirea acestor loturi, fără a se gîndi la consecințe, fapt ce îngrijorează organele ad-tive care iau unele măsuri de prevenire a „dezordinilor". Astfel, la 24 aprilie 1859, administratorul județului Dolj, N. Opran, scria Ministerului de Interne : „Mai mulți dintre proprietarii și arendașii din acest district în curs de șase ani de zile de cînd s-a făcut legiuirea pentru darea pogoanelor legiuite locuitorilor chiriași în tarlale, n-au făcut nici o punere la cale, ci tocmai acum, în cel din urmă an, voește a pune în faptă expusa legiuire, cînd se așteaptă de toți îndeobște promulgarea noilor legiuiri, din care cauză la mai multe proprietăți locuitorii s-au eczaltat văzînd că arendașii voește a-i strămuta din vechile lor locuri ce le au curățate din topor, încît subsemnatul s-a văzut silit, ca să eviteze orice scandal, mai vîrtos în timpul de astăzi cînd se cere unire în toate clasele'', să ceară subcîrmuitorilor a împiedica pe proprietari și arendași de a mai strămuta pe locuitori „tocmai acum în timpul muncii pămîntului" [25]. Ministerul, deși dă dezlegarea cerută administratorului, observă totuși că strămutările sînt îngăduite în ultimul an al „periodului" [26]. Asemenea practici se constată și în județul Dîmbovița [27] iar din Vlașca prefectul raportează alarmat despre creșterea împotrivirii țăranilor față de cele „în ființă legiuiri" semnalînd „pornirea lor în gloată la Capitală", în aprilie 1859 [28]. Presiunile săvîrșite de proprietari și arendași asupra clăcașilor, pe diverse căi, aveau ca scop îndepărtarea acestora din urmă. În martie 1859, locuitorii clăcași din Izvorul de Sus (Argeș), într-o jalbă către Ministerul de Interne, arată că din cauza unor asemenea presiuni „sîntem gata a ne sparge satul" [29].

Marii proprietari hotărăsc ei înșiși izgonirile, fără respectare termenului legal de un an, punînd autoritățile — care trebuiau totuși să-și dea aprobarea — în fața faptului împlinit. Așa procedează N. Bibescu, izgonind pe clăcașul Costache Vînătorul de pe moșia Brezoaia [30].

Sub amenințarea izgonirii, proprietarii sau arendașii fac adesea presiuni pentru a sili pe clăcași să consimtă la condiții mai grele de exploatare, iar alteori pentru a smulge de la cei mai înstăriți chiar sume de bani spre a-i „tolera" să șadă mai departe pe moșie. Locuitorul Ștefan Radu,

[23] O analiză minuțioasă a acestor articole vezi la Marcel Emerit, *Les pays roumains depuis le traite d'Adrinople jusqu'à la liberation des terres (1829—1864)*, Paris, 1937, 577 p. V. Maciu a reluat această analiză, în 1955, în articolul *Caracterul legiunilor agrare din România din deceniile VI și VII ale secolului XIX*, în „Comunicări și articole de istorie", Societatea de științe istorice, București, 1955, p. 59—79.

[24] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, Țara Românească, Rurale-Comunale, dosar nr. 900/1860, f. 524.

[25] Ibidem, Administrative, dosar nr. 16/1859, f. 745.

[26] Ibidem.

[27] Ibidem, f. 773.

[28] Ibidem, f. 688.

[29] Ibidem, f. 780.

[30] Ibidem, Rurale-Comunale, dosar nr. 900/1860, f. 524.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

izgonit din Comuna Crovu (Vlaşca), de pe moşia Marghioalei Arion, împreună cu alţi 3 clăcaşi, s-au statornicit vremelnic în comuna Naipu. Într-o jalbă către Ministerul de Interne, în martie 1865, Ştefan Radu arată că ceilalţi trei s-au întors la urma lor, „primindu-i arendatorul cu profit de opt lire", iar pe el l-a respins „neiertîndu-mă mijloacele să dau ce-mi cerea aflîndu-mă sărac" [31].

Consimţămîntul clăcaşilor pentru a se strămuta, pe care proprietarii sau arendaşii trebuiau totuşi să-l aibă, este, de cele mai multe ori, impus printr-o adevărată teroare. Astfel clăcaşu Matache al Popii, izgonit de proprietarul Grigore Balotă, arată că a consimţit să plece spre a scăpa de „nişte asemenea arbitralităţi şi şicane din partea d-lui Balotă" [32].

Proprietarii manevrează unele consilii săteşti pentru a cere ele izgonirea unor consăteni, prezentîndu-i autorităţilor ca „răi năravişi", cum face obştea satului Lupşanul (Ialomiţa) la 28 septembrie 1862. Unele consilii comunale spirijină pe proprietari, cînd cei izgoniţi fac cerere de revenire, aşa cum procedează consiliul comunal al comunei Creţeşti (Ilfov), declarîndu-se de acord cu izgnoirea clăcaşului Mihăiţă Anastase Grecu pentru că : „Este unul din aceia ce în toată vremea umblă cu intrigi la toţi lăcuitorii şi îndemnează pentru contra (sic !) proprietăţii..." [33].

Proprietarii cer adesea ca strămutările să se facă imediat, uneori în momente imposibile, în pragul iernii sau în plină iarnă, fără respectarea termenului legal, alteorii înainte de strîngerea recoltei, pentru a-şi însuşi recolta celor izgoniţi [34]. Abuziv, proprietarii impun izgonirea chiar cînd sînt în curs de judecare procesele intentate de clăcaşi împotriva izgonirilor. Strămutările abuzive sînt recunoscute chiar de unele organe locale sau de Ministerul de Interne. Strămutările cerute primăvara, înainte de a începe munca cîmpului aveau drept scop însuşirea loturilor clăcaşilor pentru a fi cultivate de proprietari sau de arendaşi.

Evaluarea despăgubirilor pentru ţăranii izgoniţi se face, de obicei, sub orice aşteptări, de către proprietari în complicitate cu autorităţile locale iar uneori prin sfidarea acestora. Clăcaşul Niţă Fianu de pe moşia Valea Foii (Muscel), de pe care încearcă să-l izgonească, încă din 1862, proprietarul Grigore Angheleanu prin fel de fel de samavolnicii şi distrugeri se plînge prefectului de Muscel, în aprilie 1864, că dacă îl va izgoni, va rămîne pe drumuri cu un cîrd de copii şi fete de măritat. Referindu-se la despăgubirea fixată de proprietar, socotindu-l chiar dator, clăcaşul protestează spunînd : „mai are să-mi mai dea, iar nu să-i dau[35]". Uneori proprietarii pentru a-şi degreva moşia, consimt la despăgubiri mai mari decît cele legale spre a determina pe clăcaşi să se strămute. Aşa procedează proprietarul moşiei Dîrvari (Ilfov), dar sătenii nu se lasă ademeniţi [36]. Adesea proprietarii nu plătesc despăgubirile evaluate legal. De pildă clăcaşul Toader Mareş izgonit în anul 1860 de pe moşia Valea Lungă (Prahova), nu era despăgubit de proprietarul Iorgu Cantacuzino, nici în mo-

[31] Ibidem, dosar nr. 1519/1863, f. 142.
[32] Ibidem, dosar nr. 1070/1862, partea II-a, f. 74.
[33] Ibidem, dosar nr. 900/1860, f. 749.
[34] Ibidem, dosar nr. 819/1859, f. 289. Cerere de îndepărtare „în vremea muncii", pe moşia Fierbinţi (Ilfov) a lui Alex. Scarlat Ghica.
[35] Ibidem, dosar nr. 1512/1863, f. 39.
[36] Arh. St. jud. Ilfov, Prefectura Ilfov, dosar nr. 565/1861, f. 369.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mentul decretării reformei agrare, în 1864, cu toate ordinele date de Ministerul de Interne în urma petiţiilor celui prigonit. În jalba sa din 18 februarie 1863, Toader Mareş spune: „Am luat ştiinţă că d. proprietar voeşte <el> a-mi preţui averea. Oare drept va fi, d-le ministru, de va fi adevărat, cu sudoarea ostenelelor părinţilor mei şi a mea pînă în vîrsta în care mă vedeţi, să muncesc o sută de ani şi să mi se ia averea ca lucru ce nu ar fi fost al meu? Şi dacă aţi găsi de cuviinţă a mi se lua averea mie şi altor săteni ce au suferit ca mine, fi-va drept a ne mai aşeza pe pămînturile române?... Nu am găsi mai multă mîntuire în alte ţări streine?" [37]. M. Kogălniceanu, în calitate de ministru de interne, a dat un ordin drastic în iunie 1864, către prefectul de Prahova ca „din orice avere mişcătoare a d-lui Cantacuzino să îndestule pe suplicant... pînă în zece zile" şi să trimită ministerului chitanţa petiţionarului că a primit suma [38]. Deşi trebuia ca pînă la începutul lunii iulie să fie executat ordinul ministrului de interne, prefectul de Prahova de-abia la 7 august intervenea cu o nouă amînare, cerînd dosarul referitor la deferendul dintre Toader Mareş şi moşierul Cantacuzino [39].

Un alt caz asemănător, dintre multe altele, este acela al clăcaşului Ştefan Radu, care nu primise nici pînă în iulie 1865 despăgubirea ce-i fusese fixată de prefectura judeţului Vlaşca la 20 septembrie 1863, cînd fusese izgonit de pe moşia Crovu a Marghioalei Arion [40].

Unii dintre ţăranii nedespăgubiţi refuză să plece din satele respective, adăpostindu-se pe la cănsăteni, care se solidarizează cu ei.

Cele mai frecvente motive invocate de proprietari în sprijinul cererilor lor de strămutare sînt acelea de „intriganţi", „instigatori" sau de nesupunere la îndeplinirea drepturilor „proprietăriceşti". Dacă în multe cazuri această acuzare corespunde realităţii uneori ea nu e decît o mistificare, un simplu pretext. Una dintre cele mai flagrante mistificări de acest gen găsim în cazul ţăranului Lupu Andronoiu, a cărui izgonire din comuna Greabănu (Rîmnicul—Sărat) a fost cerută de proprietăreasa Luxandra Racoviţă, prin fratele ei Gr. Suţu, sub pretextul că atentase la viaţa arendaşului, Hristu Anghelidis care, de spaimă, ar fi părăsit moşia în toiul secerişului. Ţăranul fusese deferit justiţiei, dar pus în libertate pe cauţiune şi lăsat mai departe în sat. „Atentatorul", într-o jalbă adresată domnitorului, cu prilejul trecerii acestuia prin „district" arăta adevărul: „Domnul prefect al districtului Rîmnicul-Sărat... prin subprefectul Rîmnicului de sus mă executează cu asprime de a eşi din comuna Greabănu, unde îmi am locuinţa de mai bine de 80 de ani, sub pretext că aşa este voinţa plenipotentului doamnei Ruxandra Racoviţă".

Domnitorul convingîndu-se de dreptatea ţăranului a ordonat verbal la 3 septembrie 1864 să oprească izgonirea bătrînului [41].

Pentru izgonirea fraţilor Dincă şi Ilie Craia de pe moşia Goştinari (Ilfov) a lui Barbu Belu s-a invocat ca motiv faptul că instigaseră pe ţărani, mai întîi în plasa Sabarului, să participe la mişcarea din ianuarie 1862 de

[37] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, Rurale — Comunale, dosar nr. 1070/1862, partea II, f. 251 şi 291.
[38] Ibidem, f. 362.
[39] Ibidem, f. 365.
[40] Ibidem, dosar nr. 1519/1863, f. 140.
[41] Ibidem, dosar nr. 1515/1863, f. 94 şi 97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sub conducerea lui Mircea Mălăieru [42], iar apoi în plasa Cîlnîştii (Vlaşca), în comuna Fălăştoaca, unde fuseseră strămutaţi, precum şi în comunele vecine Comana şi Budeni [43].

Sub învelişul tuturor motivelor şi pretextelor invocate de proprietari şi arendaşi se ascundea, tendinţa acestora de a valorifica întreaga suprafaţă a moşiilor în beneficiul lor. Acest adevărat motiv este arătat chiar de unele autorităţi care observă „lăcomia de cîştig" sau „rea nărăvirea" proprietarilor şi arendaşilor.

Fie prin oamenii lor, fie cu concursul unor autorităţi locale, proprietarii şi arendaşii întrebuinţează împotriva ţăranilor pe care vor să-i izgonească o teroare de neînchipuit, distrugîndu-le casele, grajdurile vitelor, coşarele, luîndu-se vitele şi recolta pentru a-i sili să se mute [44].

Şase locuitori din Glăvăneşti (Tecuci) se plîng Ministerului de Interne la 27 decembrie 1863 că „posesorul" (arendaşul) „li-au stricat casile în lipsa lor şi le-au izgonit fimeile" [45].

„Mi-au tăiat casa şi tot cuprinsul ce l-am avut" — se plînge Petru Sîrbu din Cernica (Ilfov) în urma unui astfel de act de vandalism săvîrşit de doi călugări ai mănăstirii cu mai mulţi ţigani [46].

Alteori casele locuitorilor sînt ocupate, pur şi simplu de proprietari şi arendaşi.

În afară de însuşirea locurilor de hrană ale clăcaşilor izgoniţi, deposedarea se mai face prin scoaterea lor din „vechile pogoane", mai fertile şi expedierea parţială în pămînturi mai proaspete sau mai depărtate. Este cazul clăcaşilor de pe moşia Segarcea (Teleorman) cu suprafaţă de 14.000 pogoane, în primăvara anului 1863. [47].

Ţăranii nu sînt deposedaţi numai de locurile de hrană ci şi de izlazurile pe care proprietarii le ară apoi pentru a le transforma în ogoare. Arendaşul moşiei Cartojani şi Sadina (Vlaşca), după ce a arat, în primăvara anului 1858, un izlaz al vitelor, „rămînîndu-ne vitele muritoare de foame" — cum se plîng ţăranii — în primăvara anului 1859 vrea să are şi al doilea izlaz [48].

Uneori urmărind deposedarea clăcaşilor, proprietarii şi arendaşii delimitează moşiile astfel încît să taie căile de comunicaţie ale ţăranilor. Un astfel de caz s-a petrecut la Chirnogi în primăvara anului 1863 [49].

Victime ale izgonirilor sînt uneori clăcaşii înstăriţi care dispuneau de mai mult loc de hrană [50], alteori bătrîni care nu mai puteau munci [51] sau „vechilii" (reprezentanţii, înlocuitorii) ţăranilor la procese [52]. Se în-

---

[42] Ibidem, Administrative, dosar nr. 36/1862, f. 7.

[43] Ibidem, f. 1—5.

[44] Ibidem, Rurale — Comunale, dosar nr. 1070/1862, partea II, f. 76 şi 97.

[45] Ibidem, Administrative, dosar nr. 70/1864, f. 39 v—40.

[46] Ibidem, Rurale — Comunale, dosar nr. 1069/1862, partea I, f. 340.

[47] Ibidem, fond Ministerul Agriculturii, Bunuri mici, dosar nr. 3/1863, f. 384.

[48] Ibidem, fond Ministerul de Interne, Ţara Românească, Administrative, dosar nr. 6/1859, p. 445, ibidem, dosar nr. 146/1861, f. 6.

[49] Bibl. Acad. R.S. România, ms. 4866, f. 164.

[50] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, Ţara Românească, Rurale — Comunale, dosar nr. 1513/1863, f. 8 şi 16; 1510/1863, f. 146, 149—150 şi 163.

[51] Ibidem, dosar nr. 1512/1863, f. 5; ibidem, Administrative, dosar nr. 18/1859, f. 190 şi 191 etc.

[52] Ibidem, Rurale — Comunale, dosar nr. 1800/1863, f. 2, 7—8 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tîlneşte şi cazul izgonirii rudelor unor ţărani care au ucis pe proprietar, cum s-a întîmplat la Cojasca (Dîmboviţa) [53].

În afară de strămutări mai restrînse, proprietarii făceau uneori şi cereri de izgoniri în masă, invocînd regulamentul pentru alinierea satelor [54]. Căpitanul Ahil Teohari, proprietarul moşiei Ciocăneşti (Romanaţi) cere, la începutul anului 1859, desfiinţarea unui întreg cătun alcătuit din 40 familii de ţărani, invocînd acest regulament [55]. Alte cereri de izgoniri masive înregistrăm pentru un cătun al satului Amărăşti (Dolj) în primăvara anului 1860 [56], pentru 18 clăcaşi din Bălceşti (Argeş) [57], pentru 22 „chiriaşi" din Gîrla Mare (Mehedinţi) [58], pentru 37 locuitori din Stăneşti (Vlaşca) [59], pentru mai mulţi ţărani din Plopi (Mehedinţi) [60] şi pentru 36 locuitori din Scheia (Dîmboviţa) [61]. Unele cereri sînt aprobate de Ministerul de Interne, altele respinse, probabil pentru a se preveni eventualele răzvrătiri locale.

Dacă la aceste strămutări forţate se adaugă numeroasele strămutări „de bună voie", unele masive, ne putem da seama de proporţiile ce luase deposedarea clăcaşilor de către proprietari în această perioadă premergătoare reformei agrare din 1864.

Strămutările devin mai frecvente din anul 1863, odată cu venirea guvernului Mihail Kogălniceanu de care se temeau marii proprietari întrucît avea în programul său problema agrară. În unele documente se arată precis că ele sînt făcute pentru că „vine reforma" [62]. Printr-o circulară din 9 noiembrie 1864 M. Kogălniceanu, ca ministru de interne, recomandă prefecţilor paza ordinei şi legalităţii în aşteptarea soluţionării chestiunii rurale [63]. În această vreme, mulţi dintre ţăranii izgoniţi cer anularea strămutării lor, pentru a beneficia de reforma agrară iminentă [64]. Paralel, şi mai ales după 2 mai 1864 proprietarii recurg la diverse amăgiri şi samavolnicii pentru a intensifica deposedarea clăcaşilor de pămînturi [65]. După 14 august 1864, rolul acestor silnicii creşte.

Pentru a opri strămutările M. Kogălniceanu, în afară de anularea unora prin ordine ministeriale, dă cîteva circulare pentru stăvilirea abuzurilor, dar acestea nu sînt pretutindeni executate de autorităţile administrative locale care pactizau cu reacţiunea [66]. Aşa fiind, proprietarii au mai continuat, prin unele supterfugii, strămutarea ţăranilor, chiar după de-

[53] Ibidem, dosar nr. 900/1860, f. 376 etc.
[54] Ibidem, dosar nr. 819/1859, f. 809—910 şi 909—910.
[55] Ibidem, f. 178—179 şi 866—868.
[56] Ibidem, dosar nr. 900/1860, f. 156—158.
[57] Ibidem, f. 219—222.
[58] Ibidem, dosar nr. 1511/1863, f. 27.
[59] Ibidem, dosar nr. 1519/1863, f. 60.
[60] Ibidem, dosar nr. 1069/1862, partea I, f. 64, 65, 77, 108 109, şi 131.
[61] Ibidem, f. 142—143.
[62] Ibidem, dosar nr. 1518/1863, f. 34.
[63] Ibidem, dosar nr. 1839/1863, f. 5 şi 6.
[64] Ibidem, dosar nr. 1508/1862, f. 6.
[65] Ibidem, dosar nr. 1893/1863, f. 12.
[66] Ibidem, Administrative, dosar nr. 272/1864, f. 193 şi 229.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cretarea reformei [67]. Paralel, ţăranii strămutaţi anterior cer revenirea la vechile locuri pentru a beneficia de legea rurală [68].

Din numeroasele documente ale acestei perioade reiese, pe de o parte, că reforma agrară de la 1864 se datoreşte şi presiunii crescînde a ţărănimii, iar pe de altă parte că o mare parte a ţăranilor nu a mai putut beneficia de reforma agrară, din cauza stratagemei la care au recurs moşierii, fie amăgindu-i pe clăcaşi cu eliberarea în anii dinaintea reformei, fie izgonindu-i printr-un şir de samavolnicii aproape de neînchipuit. Prin urmare, faptul că foarte mulţi, clăcaşi n-au mai putut beneficia de reforma agrară de la 1864 a fost epilogul acestei dezmoşteniri prealabile practicate de moşieri între anii 1859—1864.

RÉSUMÉ

La loi rurale de 1864, ne peut être bien comprise sans de sérieuses connaissances de l'époque qui a succédé aux lois agraires de 1859, une période dont les recherches étaient encore au commencement de notre historiographie.

Dans la conception des boïards le passage au nouveau régime suppose non seulement le dégrèvement de grandes propriétés des servitudes féodales, mais aussi la transmission tant qu'il est possible, de toute la surface des domaines dans la propriété absolue, de type capitaliste. Voici pourquoi, surtont après l'année 1851 en pressentant l'apparition de la nouvelle réforme, de nombreux boïards ont recours par des moyens perfides ou des plus forcés, en se prévalant de certaines prévisions de la loi de 1851, a l'écartement des serfs de leur domaine, pour n'être pas obligés a une future attribution de terre de leur propriété.

Dans cet article l'auteur s'appuyant sur des données concrètes, aborde cet aspect grave de la question agraire, de 1859 a 1864, quand on a décrété la loi rurale.

[67] Ibidem, Rurale — Comunale, dosar nr. 1508/1863, f. 3, 6 şi 20; 1506/1863, f. 85; 1513 1863, f. 27; 1448 1862, f. 6.

[68] Ibidem, dosar nr. 1448/1862, f. 8; alte cereri de repunere în drepturi: ibidem, Administrative, dosar nr. 444/1864, f. 11 şi 22; ibidem, Rurale — Comunale, dosar nr. 1505/1863, f. 55.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DIN ECOUL PROCESULUI MEMORANDIST

C. CĂZĂNIȘTEANU, GH. PÎRVULESCU

Mișcarea memorandistă, cu toate implicațiile sale sociale, politice și ideologice marchează una din etapele de vîrf ale luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania. Ea reprezintă expresia cea mai deplină și fidelă a unității de vederi și de acțiune a românilor de pretutindeni, din totalul inițiativelor întreprinse în acest sens în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Procesul intentat în primăvara anului 1894 fruntașilor români, ce elaboraseră și înaintaseră încă din 1892 suplica revendicativă a națiunii române din Transilvania, se așează printre marile momente care jalonează drumul spre desăvîrșirea unității de stat. Vestea înscenării judiciare de la Cluj, îndreptată împotriva unor oameni care nu ceruseră nimic altceva decît recunoașterea drepturilor legitime ale unui popor oprimat, a stîrnit o puternică reacție protestatară și de sprijin la toate nivelele societății românești. Ea s-a transformat treptat într-o amplă acțiune populară în a cărei arie și manifestări au fost cuprinse categoriile sociale cele mai diferite de la țărani și muncitori pînă la reprezentanții micii burghezii, intelectualității sau ai cercurilor conducătoare din cele mai influente. Dacă manifestările de simpatie, sprijin sau protest ale populației transilvane din perioada anterioară procesului, din timpul dezbaterilor și a pronunțării sentinței, precum și a celor ce au urmat acesteia pînă la eliberarea condamnaților sînt îndeobște cunoscute, fie grație unor însemnări memorialistice, fie unor studii mai vechi sau cercetări recente, [1] adeziunea totală a maselor populare din România veche și a românilor din celelalte provincii aflate sub dominație habsburgică, și formele pe care această adeziune le-a îmbrăcat, sînt mai puțin cunoscute. Nu au fost suficient studiate și subliniate nici ecourile pe care mișcarea memorandistă le-a stîrnit în diversele state europene. Încercăm în rîndurile de față să împlinim aceste lacune — fie și parțial — convinși fiind că aprofundarea

[1] Amintim în acest sens Ion Lepădatu, *Din anii memorandului*, București, 1941, extras din volumul „Omagiu profesorului Ion Lupaș"; Vasile Gionea, *Ecoul memorandului în școlile secundare*, Brașov, 1942; dr. Emil Micu, *Memorandul*, Brașov, 1944; V. Netea, *Istoria memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1946; R. Patiția, *Amintiri din timpul Memorandului*, publicate de E. Hulea în „Transilvania", an. 7, din 1944; Z. Piclișanu, *Guvernele ungurești și mișcarea memorandistă a românilor din Ardeal*, în „Revista fundațiilor regale" an I, nr. 5, din 1934; Șt. Pascu, *Răsunetul procesului memorandist în masele populare* Sibiu, 1944; M. Danciu, *Din frămîntările maselor populare în timpul procesului memorandist* în „Studia Univ. Babeș Bolyai", Historia, fasc. 1, din 1959, etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

investigaţiei va putea adăuga alte noi elemente, de natură să întregească tabloul solidarităţii româneşti de la sfîrşitul veacului trecut.

Încă cu cîteva luni înaintea deschiderii procesului de la Cluj opinia publică din România a început să se agite. Presa şi „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor" s-au făcut în chipul cel mai cuprinzător şi militant exponentele frămîntărilor şi hotărîrii de acţiune a maselor, neliniştite de măsura samavolnică pe care prevedeau că intenţionează să o ia împotriva conducătorilor memorandişti reacţiunea imperială. Apropierea judecării memorandiştilor a dus la intensificarea sensibilă a activităţii de solidaritate şi susţinere. Ziarele înserau tot mai frecvent ştiri despre pregătirile ce se făceau, demascînd caracterul lor abuziv şi chemau totodată la luptă pentru împiedicarea intenţiilor opresive ale stăpînitorilor străini. „Clujul, vechea capitală a Transilvaniei, va fi transformată în acea zi (a procesului n.n.) în golgota românilor de peste munţi — scria „Curierul român" — căci în acea zi menită a rămîne veşnic memorabilă în analele neamului nostru, vor pleca la Cluj douăzeci şi cinci de fruntaşi ai celor trei milioane de români subjugaţi din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş spre a fi judecaţi şi osîndiţi..." [2]. S-au editat numeroase manifeste, gazete sau foi volante speciale. Prin ele se dădeau asigurări şi garanţii de ajutorare impricinaţilor, le era stimulată bărbăţia, era reafirmată unitatea în gînd şi faptă a tuturor românilor. La Bucureşti apare într-un număr unic ziarul „Golgota" [3], adevărat rechizitoriu al nedreptăţilor la care erau supuşii românii din Transilvania. El cuprindea un înflăcărat elogiu adus echităţii şi libertăţii, ce vor aureola în ultimă instanţă lupta eliberatoare a memorandiştilor şi în genere a întregului popor din lanţurile robiei. Sub semnăturile lui V. A. Urechia, P. S. Aurelian, Al. Vlahuţă, George Coşbuc sau Mariei Perieţeanu-Buzău, în paginile sale au fost publicate materiale străbătute de un cald patriotism, de încredere în izbînda finală. În rîndul acestora se înscrie şi poezia „Eroilor martiri" a lui Al. Vlahuţă.

Pe lîngă susţinuta campanie de presă, în întreaga ţară au avut loc mari întruniri de protest şi simpatie, organizate în special de „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor", la care au participat sute de mii de oameni, aparţinînd tuturor păturilor şi claselor sociale. La 15 aprilie *1894* „*Liga*" *lansa un apel către toate* filialele din ţară, mobilizîndu-le să organizeze la 19 aprilie o adunare de protest împotriva simulacrului judiciar de la Cluj. „În faţa acestui proces — se spunea în apelul amintit — fără seamăn în istoria popoarelor ne-am mişcat adînc şi ne-am revoltat şi mai mult. De aceea am făcut apel la toată lumea ca în mitinguri mari şi entuziaste să-şi arate iubirea şi solidaritatea lor întreagă cu fraţii care suferă în numele întregului popor român" [4]. Organizaţiile provinciale erau chemate să-şi trimită delegaţi la marele miting ce avea să aibă loc la Bucureşti „pentru ca să putem da manifestaţiunii — explicau iniţiatorii — caracterul pulsului românesc" [5]. La fel, filialele din Moldova, trebuiau să-şi desemneze reprezentanţi la adunarea de la Iaşi. Aceasta ex-

[2] „Curierul român", an. IX, nr. 13—14, din 12 aprilie 1894

[3] *Desăvîrşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Bucureşti, 1968, p. 65 Cf. şi V. Netea, *op. cit.*, p. 444—445.

[4] Bibl. Acad. R.S. România, Arhiva Al. Perieţeanu-Buzău, I, imprimate 2.

[5] Ibidem

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

plică în parte participarea masivă la mitingurile din cele două oraşe, adunări considerate pe bună dreptate drept cele mai puternice din cîte au avut loc în această perioadă în principalele centre ale ţării. Amploarea pregătirilor din Bucureşti şi Iaşi îngrijorau. Goluchowski, consulul Austro-Ungariei, la Bucureşti, îi trimetea lui Kalnoky, ministru de externe habsburgic, traducerea germană a unui articol apărut în „Universul" privitor la pregătirile ce se făceau în vederea adunărilor de la 24 aprilie [6]. Asemenea ştiri vor constitui obiectul intervenţiei de peste cîteva luni a ministrului de externe pe lîngă guvernul român.

La mitingul de la Bucureşti, din 24 aprilie 1894, înaintea unei mulţimi impresionante s-au perindat la tribună reprezentanţi de frunte ai vieţii culturale şi politice, printre care preşedintele „Ligii culturale" V. A. Urechia, scriitorul Barbu Ştefănescu-Delavrancea, omul de stat C. A. Rosetti, fostul ministru C. Costaforu, M. Săulescu, Nicolae Filipescu şi alţii [7]. Toţi aceştia au înfierat în cuvîntul lor actul abuziv al autorităţilor habsburgice, manifestîndu-şi solidaritatea cu membrii comitetului supus judecăţii. Acum a fost scoasă publicaţia festivă „Golgota". În moţiunea adoptată cu acest prilej, cetăţenii capitalei îşi arătau pe lîngă deplina lor simpatie şi admiraţie „întregii naţiuni române" din Transilvania, încrederea nestrămutată în izbînda cauzei acesteia, „care este cauza dreptăţii şi civilizaţiunii" [8].

O adunare aproape similară s-a desfăşurat în aceiaşi zi la Iaşi. Răspunzînd chemării secţiunii din Iaşi a „Ligii culturale", de a veni „în număr cît de mare spre a afirma încăodată prin prezenţa noastră simţămintele patriotice care ne însufleţesc, dovedind astfel că nu ne vom abate niciodată de la tradiţiunea străveche de a lupta pentru triumful marei idei naţionale" [9], mii de ieşeni, cărora li s-au alăturat alte mii de delegaţi din diverse oraşe moldovene ca Roman, Vaslui, Bîrlad, Piatra-Neamţ, Moineşti, Botoşani, au luat parte la adunarea de protest ţinută, din pricina ploii, în incinta circului din localitate [10]. Dintre vorbitori amintim pe profesorii A. D. Xenopol, Al. Suţu, Culianu, rectorul universităţii, pe Gr. Macri, decanul baroului ieşean şi pe Al. Bădărău [11], delegatul grupului radical din Iaşi, însărcinat să pronunţe o scurtă alocuţiune [12]. Şi aici a fost adoptată o moţiune prin care cei prezenţi se declarau solidari cu fraţii lor de peste munţi şi-i „încurajau la luptă neînfricată, căci cu ei este dreptatea şi al lor va fi şi triumful" [13]. În încheiere adresa un apel insis-

[6] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 21/1894, f. 50. Vezi articolul *Manifestaţiile de mâne* în „Universul", an. XII, nr. 94, din 24 aprilie 1894.

[7] Vezi V. Netea, *op. cit.*, p. 359 şi V. Netea, V. Curticăpeanu, *Contribuţia societăţilor cultural-politice la realizarea unităţii naţionale*, în „Analele Institutului de studii istorice şi social politice de pe lîngă C.C. al P.C.R." nr. 3—4/1968, p. 169; Ştefan Pascu, *Mişcarea memorandistă şi lupta pentru unitatea de stat*, *în* „Desăvîrşirea unităţii statului naţional român", Bucureşti, 1968, p. 65.

[8] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 2/1894, f. 13.

[9] „Evenimentul", an. II, nr. 359, din 22 aprilie 1894.

[10] „Evenimentul" an II nr. 361, din 26 aprilie 1894

[11] Ibidem

[12] Grupul radical din Iaşi hotărîse în unanimitate să desemneze pe Al. Bădărău ca să rostească un discurs la miting şi dispusese cu toţi membrii „să fie invitaţi special a lua parte la această întrunire" („Evenimentul", an II, nr. 356, din 17 aprilie 1894).

[13] „Evenimentul", an. II, nr. 361 din 26 aprilie 1894.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tent presei româneşti şi străine, ca şi oamenilor politici români şi celor din restul Europei, să intervină în favoarea memorandiştilor [14].

Dar conform deciziei „Ligii culturale", cu cinci zile mai înaintea adunărilor de la Bucureşti şi Iaşi, adică la 19 aprilie 1894, se ţinuseră asemenea adunări în toate capitalele de judeţ şi în toate centrele unde „Liga" avea secţiuni şi chiar în unele tîrguri sau sate. Sînt atestate documentar 42[15] de mitinguri desfăşurate în toate unghiurile ţării : Piatra Neamţ, Bîrlad, Roman, Moineşti, Botoşani, Rîmnicul Sărat, Buzău, Tîrgovişte, Topolog-Ţigani, Slănic, Caracal, Alexandria, Cîmpulung-Muscel, Tr. Măgurele, Fălticeni, Tecuci, Giurgiu, Cîmpina, Calafat, Hîrşova, Ploieşti, Curtea de Argeş, Drăgăşani, Craiova, Călăraşi, Paşcani, Galaţi, Bacău, Dorohoi, Piteşti, Predeal, Tr. Severin, Brăila, Oltenita, Zimnicea, Isaccea, Putna, Focşani, Constanţa, Vaslui, Iaşi şi Bucureşti unde se pare că totuşi au avut loc întruniri de proporţii restrînse în această zi. Într-adevăr se păstrează un manifest al „Ligii culturale" şi al Comitetului studenţilor, prin care locuitorii Bucureştiului erau invitaţi marţi 19 aprilie 1894 la o întrunire de protest împotriva procesului memorandist [16], şi telegrama trimisă de participanţii la mitingul de la Iaşi Preşedinţiei Consiliului de Miniştri [17].

La fiecare din mitingurile de la 19 aprilie 1894, la care au vorbit numeroşi oratori, s-au adoptat moţiuni de protest semnate uneori de sute de persoane [18], în care se cerea printre altele, lucru demn de reţinut, intervenţia statului român pentru acordarea unui sprijin eficace memorandiştilor, implicit luptei de eliberare a românilor din Transilvania. Iată cîteva exemple ilustrative :

Adresîndu-se preşedintelui Consiliului de miniştri cetăţenii Galaţilor îl rugau „ca în interesul păcii şi al umanităţii să nu părăsiţi cauza sfîntă a fraţilor noştri de neam din Transilvania şi Ungaria şi să faceţi tot ce stă în putinţa domniilor voastre pentru triumful dreptăţii" [19]. Participanţii la adunarea de la Călăraşi, în moţiunea trimisă regelui, după ce arătau că românii sînt chemaţi înaintea judecăţii şi condamnaţi pentrucă avuseseră îndrăzneala — în marginile garanţiilor constituţionale — de a se ridica împotriva nedreptăţilor şi persecuţiilor sistematice îndreptate în contra lor, conchideau : „Iubirea de frate şi marele interes naţional al existenţei românilor de pretudindeni nu ne pot lăsa indiferenţi la *strigătele de durere ale fraţilor noştri de peste Carpaţi şi la tendinţele de* deznaţionalizare îndreptate în contra lor ; între ei şi noi există cea mai strînsă solidaritate..." [20]. Subliniind că „nedreptatea ce i se pregăteşte (poporului din Transilvania n.n.) a mişcat dureros inimile tuturor româ-

[14] Ibidem

[15] Ştefan Pascu indică 23 (Vezi Şt. Pascu *op. cit.*, p. 23) iar V. Netea circa 40 (Vezi V. Netea, *Istoria Memorandului* Bucureşti, 1946, p. 359). Am ajuns la această cifră confruntînd datele furnizate de Ştefan Pascu, *op. cit.*, p. 65, cu cele ale lui I. Burlacu şi Tr. Rus, *Contribuţii documentare privind rolul Ligii culturale în făurirea statului naţional-unitar român*, în „Revista Arhivelor", XI (1968), nr. 2, p. 105—121 şi cu documentele Arhivei istorice centrale, fond Casa Regală, dosar 2/1894.

[16] Bibl. Acad. R.S. România, Arhiva Al. Perieţeanu-Buzău, I., imprimate 1.

[17] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 2/1894, f. 41.

[18] Ibidem, f. 11. Moţiunea de la Rm. Sărat spre exemplu fusese semnat de 171 de persoane.

[19] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 2/1894, f. 20.

[20] Ibidem, f. 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nilor", în telegrama expediată regelui de la Fălticeni, în numele cetăţenilor judeţului Suceava, se cerea imperios să se arate că „poporul român de peste munţi nu este răsleţ în lume şi că este nu numai în interesul păcii europene dar şi în al imperiului austro-ungar ca să nu se permită a fi zdrobit pe nedrept" [21]. Numărul celor prezenţi la mitingurile din 19 aprilie 1894 a fost deosebit de ridicat. O dovedesc pe de o parte procentele mari ale semnatarilor telegramelor-moţiuni adresate Preşedinţiei Consiliului de Miniştri sau direct regelui, iar pe de alta o demonstrează relatările — — sumare este adevărat — ce ne-au rămas despre desfăşurarea lor. Aşa de pildă la Brăila au participt 4.000 de oameni [22]. Şi dacă la 24 aprilie secţiile provinciale au trebuit să-şi trimită reprezentanţii la Bucureşti sau Iaşi, la 19 aprilie centralele „Ligii culturale" din cele două oraşe şi-au avut delegaţi la o bună parte din adunări [23]. Obiceiul editării unor ziare ocazionale, legate de aceste evenimente, datează din ziua de 19 aprilie cînd a apărut gazeta „19 aprilie 1894" [24].

Un alt mijloc folosit pentru mobilizarea maselor populare în sprijinul luptei românilor din Transilvania l-au constituit simpozioanele şi conferinţele. În multe părţi, membrii conducerilor locale ale „Ligii" sau deseori membrii ai corpului profesoral, în însufleţite discursuri au elogiat măreţia luptei românilor pentru drepturi şi libertăţi şi au menţionat necesitatea susţinerii ei pe toate căile [25].

Muncitorii din România veche nu puteau privi cu indiferenţă la evenimentele ce se petreceau peste Carpaţi. De aceea, curînd după primirea veştii punerii sub acuzare a reprezentanţilor cei mai autorizaţi ai naţiunii române din Transilvania, aceştia aveau să-şi formuleze poziţia lor înaintată. Drept urmare, cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai, la Ploieşti, proletarii prahoveni au votat o moţiune prin care protestau cu energie în contra asupririi pe care o exercitau clasele dominante din imperiul habsburgic „asupra fraţilor noştri de peste munţii[26]. Moţiunea muncitorilor prahoveni a produs o mare satisfacţie dincolo de Carpaţi fiind consemnată prompt de ziarul „Dreptatea", ce apărea la Timişoara, subliniind că: „... În adunarea de 1 Mai a lucrătorilor din Ploieşti s-a votat o moţiune de protestare..." [27].

În chip asemănător şi-au manifestat simţămintele studenţii şi ziariştii. De multe ori în fruntea acţiunilor de protest, sau informînd cu scrupulozitate despre *iniţiativele luate de populaţia transilvăneană* în ajutorul memorandiştilor, şi unii şi alţii au ţinut să asiste la înscenarea de la Cluj nu numai din îndatorire profesională ci şi din convingerea că prezenţa lor însemna un nepreţuit suport moral pentru cei implicaţi în ceea ce unii numeau „procesul secolului". Astfel în zilele dezbaterilor s-au găsit alături de fraţii lor, pe lîngă o impunătoare delegaţie a studenţilor bucureş-

[21] Ibidem, f. 1.

[22] „Lupta Naţională", an. II, nr. 17, din 28 aprilie 1894.

[23] La Vaslui, la mitingul din 19 aprilie 1894 a vorbit despre legitimitatea luptei transilvănenilor şi I. Petreanu delegatul „Ligii" din Iaşi („Evenimentul", an. II, nr. 358, din 21 aprilie 1894).

[24] Cf. Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 65.

[25] Vezi „Evenimentul", an. II, nr. 358, din 21 aprilie 1894, p. 3 relatează despre conferinţa intitulată „Un proces celebru" ţinută de profesorul I. Mitru.

[26] „Munca", an. V, nr. 9, din 24 aprilie 1894.

[27] „Dreptatea", an. I, nr. 91, din 25 aprilie/7 mai 1894.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

teni, şi reprezentanţii principalelor cotidiene din capitala ţării [28]. În pofida opreliştelor şi a atitudinii oficiale, presa a ţinut la curent opinia publică cu preparativele din jurul procesului. [29].

În Bucovina dovezile de adeziune patronate de societatea „Concordia" au fost numeroase. Deschise printr-o declaraţie de „aderenţă" a Societăţii „Concordia" în numele tuturor românilor bucovineni, faţă de acţiunea îndreptăţită şi legală a fraţilor din Transilvania ele s-au continuat printr-o adunare desfăşurată la hotelul Weiss în aceiaşi zi de 24 aprilie, ca şi în restul ţării, la care au participat peste 300 de oameni. Cam tot pe atîţia fuseseră întorşi din drum de către jandarmi şi împiedicaţi să-şi exprime sentimentele favorabile luptei transilvănenilor. Printre oratorii perindaţi la tribună s-au numărat Modes Grigorcea, dr. Zotta, ţăranul Vasilovici din Vicov şi alţii. La sfîrşitul întrunirii s-a „subscris" o scrisoare de „aderenţă" doctorului Ion Raţiu [30]. Atari scrisori de solidaritate către I. Raţiu urmau a fi trimise din fiecare comună. [31] Şi femeile au ţinut să-şi manifeste simpatia faţă de memorandişti, trimiţîndu-le „adrese de aderenţă" [32]. Dealtfel mişcarea de solidaritate cu memorandiştii a avut un puternic răsunet şi printre celelalte femei din ţară. Peste 500 de bucureştence — ne informează „Dacia" — şi-au dat „obolul lor pentru a face daruri martirilor naţionali" [33]. Tot în acelaş scop şi-a canalizat activitatea şi „Societatea de binefacere a femeilor române" din Capitală. [34]

Campania promemorandistă începută sub auspicii aşa de favorabile şi desfăşurată pe cea mai mare parte a teritoriului locuit de români îşi va păstra gradul de intensitate atît pe toată durata lucrărilor procesului cît şi în lunile următoare sentinţei. În acest răstimp s-au organizat mitinguri de înfierare a condamnărilor conducătorilor memorandişti, s-au editat ziare ocazionale, s-au deschis liste de subscripţie pentru ajutorarea celor închişi şi a familiilor lor, s-au întocmit şi răspîndit note de protest, s-au expediat pe adresa lui Ion Raţiu, Vasile Lucaciu, Gheorghe Pop de Băseşti sute şi mii de scrisori de îmbărbătare şi simpatie etc.

Una dintre cele mai grandioase demonstraţii împotriva sentinţei tribunalului din Cluj, poate cea mai mare din cîte s-au ţinut, a avut loc la Bucureşti în ziua de 22 mai 1894. Numărul manifestanţilor s-a ridicat la peste 50.000, mulţi participanţi fiind veniţi din provincie, în special din Ploieşti [35]. Cu ocazia mitingului din Capitală pe adresa „Ligii culturale", for organizatoric s-au primit telegrame de protest din toate unghiurile ţării. Participanţii au adoptat „Apelul la dreptate", adresat tuturor cetăţenilor ţării, în care era demascată asuprirea românilor din Transilvania, apel pe care aveau să se depună zeci de mii de semnături [36]. O manifestare similară a avut loc la aceiaşi dată la Iaşi, ai cărei protagonişti

[28] R. Boilă, *La aniversarea a 50 de ani de la procesul memorandului*, Sibiu, 1945, p. 14.

[29] Vezi „Dacia", an II, nr. 30 din 1 mai 1894 şi nr. 32 din 15 mai 1894; „Timpul" an. XVI, nr. 91, din 26 aprilie 1894; „Farul", an. I, nr. 9.

[30] „Gazeta Bucovinei", an IV, nr. 33, din 28 aprilie 10 mai 1894.

[31] „Evenimentul", an II, nr. 358, din 21 aprilie 1894.

[32] „Dreptatea", an I, nr. 91, din 25 aprilie/7 mai 1894.

[33] „Dacia", an II, nr. 27, din 10 aprilie 1894

[34] Ibidem

[35] „Democratul", an XVIII, nr. 1060, din 26 mai 1894.

[36] „Curierul român", an IX, nr. 15—16 din 8 mai 1894. Vezi şi „Naţionalul", an V, nr. 132, din 28 mai 1894.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

principali au fost studenţii [37]. Din iniţiativa lor, mai cu seamă a acelora care erau membri ai Societăţii „Solidaritatea" s-a deschis o listă de subscripţie „pentru ajutorarea familiilor martirilor din Transilvania" [38]. Pe o primă listă se depuseseră 557 lei [39], iar pe o alta, publicată de ziarul „Legalitatea" din Iaşi [40], erau înscrise zeci de nume cu donaţii de sume apreciabile în dreptul fiecăruia. Liste de subscripţie au fost apoi completate de aproape toate secţiile „Ligii culturale" [41]. În acelaş scop se crea la Ploieşti o societate purtînd numele lui Horia [42]. La Bucureşti ziarul „L'Independence roumaine", deschisese şi el o listă de subscripţie [43].

Dintre nenumăratele proteste ce s-au înălţat atunci de pretutindeni, amintim pe cel al celor 35 de cadre universitare de la Iaşi, printre care P. Poni, A. D. Xenopol, Gh. Mîrzescu, A. Obreja, P. Missir. Totodată universitarii ieşeni îşi manifestau „simpatia şi admiraţiunea pentru atitudinea neînfricată şi hotărîtă pe care memorandiştii o dovediseră în apărarea „sfintei cauze naţionale" [44].

În acest timp la Universitatea din Bucureşti, profesorul V. A. Urechia în locul prelegerilor obişnuite, înfăţişa studenţilor „suferinţele românilor de peste Carpaţi" şi aspecte ale procesului de la Cluj. [45] Cadrele didactice din liceele bucureştene „văzînd că profesorii universitari din Bucureşti şi Iaşi şi-au făcut „datoria de a protesta în faţa Europei", au convocat în ziua de 4 iunie în localul Liceului „Sf. Sava" o adunare a tuturor profesorilor secundari din Capitală şi din restul ţării, pentru „aprobarea unei asemenea protestări„ din partea corpului didactic [46]. Indignarea şi revolta lor se alătura unei rezoluţii de aceeaşi natură a medicilor din Bucureşti. [47]

Academia Română forul cultural şi ştiinţific cel mai înalt al ţării s-a ridicat cu toată autoritatea în apărarea românilor transilvăneni şi a victimelor procesului din mai 1894. „Academia Română — se spunea în manifestul pe care l-a dat publicităţii — cercetătoare a istoriei neamului românesc, păstrătoare a limbii naţiunii româneşti şi centrul de activitate a culturii româneşti, face un călduros apel la membrii institutelor de cultură ale întregului neam românesc, să se intereseze de cauza cea dreaptă a românilor din Transilvania şi Ungaria, care e totodată o cauză culturală generală. Numai încetînd dintre naţiuni luptele cu scop de a se distruge unele pe altele, paşnica şi armonica dezvoltare a omenirii, prin ştiinţe şi arte va fi asigurată şi lumea va da un spectacol demn de sforţările ce au făcut şi fac spiritele superioare, care de secoli lucrează la progresul constant al omenirii" [48].

---

[37] „Evenimentul", an II, nr. 383, din 22 mai 1894
[38] Ibidem.
[39] Ibidem, din 1 iunie 1894.
[40] „Legalitatea", an I, nr. 20, din 29 mai 1894.
[41] V. Netea, *op. cit.*, p. 359.
[42] „Legalitatea", an I, nr. 21 din 2 iunie 1894
[43] „Naţionalul", an V, nr. 125 din 18 mai 1894
[44] „Evenimentul", an II, nr. 384, din 24 mai 1894.
[45] „Dacia", an. II, nr. 33, din 22 mai 1894
[46] „Legalitatea", an. I, nr. 20, din 29 mai 1894
[47] „Democratul", an. XVIII, nr. 1 061, din 29 mai 1894.
[48] T. V. Păcăţean, *Cartea de aur sau luptele naţionale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, vol. VII, p. 676. Vezi şi Eugen Brote, *Chestiunea română din Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895, pag. 329.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ţărănimea se pronunţă şi ea în forme din cele mai vehemente „Unindu-ne slabul nostru glas cu al tuturor românilor, ce simt strivindu-i-se inima de cele ce văd în Transilvania, nu găsim cuvinte să protestăm, şi trimiţînd peste hotare nenorociţilor noştri fraţi o salutare frăţească, le zicem din toată inima curaj şi răbdare, adevărul şi dreptatea nu pier niciodată, ieşi-vor din lupta voastră a tuturor cîndva biruitoare" [49].

Mişcarea muncitorească a înfierat la rîndu-i judecarea şi condamnarea memorandiştilor în 1894. „Toţi oamenii cinstiţi şi serioşi — subliniază ziarul „Munca" — simpatizează cu acuzaţii, cu poporul românesc din Ungaria, care se agită şi vrea să-şi aibă drepturile lui. În ţară la noi s-au făcut mitinguri de protestare, de solidaritate cu acuzaţii din Cluj, cu poporul suferind" [50]. Atitudinea socialiştilor români este sintetizată fără echivoc în formularea că ei nu pot „fi de cît pentru drepturile naţionalităţilor şi dezrobirea popoarelor, mai ales pentru dezrobirea tuturor românilor."[51]. De aceea protestează contra sentinţei juraţilor de la Cluj, calificînd procesul intentat românilor „condamnabil din toate punctele de vedere"[52].

În afara acestor proteste şi declaraţii de principii merită a fi semnalate şi alte modalităţi de luptă. Între 22 mai şi 20 iunie, din iniţiativa unui grup de tineri studenţi a fost editată gazeta „Tinerimea română" prin intermediul căreia s-a dus o susţinută propagandă împotriva opresiunii şi jugului naţional. Printre colaboratorii ei s-au aflat nume prestigioase ca cele ale lui V. A. Urechia, Al. Vlahuţă, B. P. Hasdeu, Barbu Ştefănescu-Delavrancea, Radu R. Rosetti, Cincinat Pavelescu, Th. D. Speranţia [53]. Sute de telegrame de îmbărbătare au fost trimise celor închişi. Gălăţenii, printre mulţi alţii, scriau plini de încredere : „Cu sufletul şi inima suntem între voi. Aderăm la toate hotărîrile ce luaţi. Prin fapte mergem la sigur triumf" [54]. Iar studenţii din Iaşi felicitau pe dr. I. Raţiu cu cuvintele : „Membrii societăţii studenţilor universitari «Solidaritatea » vă felicitează pentru curajul şi demnitatea ce arătaţi şi au speranţa că era dreptăţii va suna în curînd [55]". Presa şi-a făcut o datorie de onoare din a publica articole privitoare la cei închişi, materiale de înfierare a sentinţei nedrepte, de încredere în victoria cauzei unităţii româneşti. Deosebit de puternic a fost protestul românilor din Bucovina, deşi se aflau şi ei sub stăpînirea imperiului habsburgic. Ziarul ce se adresa românilor a înfiinţat o rubrică specială sub titlul „Procesul naţiunii române", pe care a menţinut-o pe toată durata acestuia. Într-unul din articolele apărute în zilele procesului se sublinia profunda semnificaţie a acestuia „Procesul acesta a înălţat unda vieţii naţionale de peste munţi la o înălţime neaşteptată. Ce-a clocotit pînă acum ţîşneşte cu putere... Poporul are o atitudine admirabilă"[56]. Pe adresa redacţiei soseau moţiuni de solidaritate din toată provincia. Numai într-o singură zi s-au primit ..aderenţe" din 19 localităţi printre

[49] „Gazeta săteanului", an. XI, nr. 4 (220) din 5 mai 1894, p. 109.
[50] „Munca", an. V, nr. 12, din 15 mai 1894.
[51] „Munca", an. V, nr. 13, din 22 mai 1894.
[52] Ibidem, nr. 12, din 15 mai 1894.
[53] V. Netea, *op. cit.*, p. 366.
[54] „Dacia", an. II, nr. 34, din 29 mai 1894.
[55] „Evenimentul", an. II, nr. 368, din 4 mai 1894.
[56] „Gazeta Bucovinei", an. IV, nr. 35, din 5/17 mai 1894.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

care : Berchișești, Videști, Chilișeni, Dănila, Solca, Todirești, Șerbăuți, Bosanci, Cîmpulung, Dorna-Vatra și Vama [57]. „Simțămintele noastre cele mai profunde pentru energia cu care vă luptați — scriau sătenii din Horodnicenii de Jos — și de devotare pentru cauza ce o apărați"[58]. Vestea sentinței arbitrare avea să producă consternare, întristînd „toate sufletele românești", care urmăreau cu încordare acest proces [59]. Tineretul la rîndu-i a remis o scrisoare de simpatie dr. V. Lucaciu. [60]

Trecerea în revistă a formelor și mijloacelor variate prin care poporul român și-a exprimat profunda sa nemulțumire față de procesul memorandiștilor, vehemența protestului său împotriva sentinței de condamnare, solidaritatea necondiționată cu fruntașii mișcării naționale din Transilvania, demonstrau odată mai mult unitatea sa indestructibilă de simțire și acțiune. Se cuvine subliniat că marea majoritate a acțiunilor au fost întreprinse peste capul și voința oficialităților, constrînse să le interzică datorită obligațiilor internaționale ale statului român față de imperiul habsburgic. În discursul său din 18 și 19 septembrie 1894, contele Kalnoki, ministrul afacerilor externe austro-ungar referindu-se la „chestiunea română" declara : „Negreșit guvernul român are puterea conform legii a opri întruniri sub cerul liber, procesiuni tumultoase și a suprima transgresiunile de stradă și manifestațiile îndreptate împotriva unor puteri amice, și în această direcțiune guvernul a luat deja o atitudine hotărîtă iar eu am primit declarația pozitivă că dînsul e decis să procedeze cu cea mai mare hotărîre și energie" [61]. Pe deasupra tuturor garanțiilor guvernamentale primite de demnitarul imperial, manifestările de sprijinire a memorandiștilor vor continua totuși poate cu mai puțin zgomot și insistență ca pînă atunci. Chiar în ziua de 25 septembrie 1894 s-a ținut la sala „Orfeu", din București, o mare întrunire publică, care a prilejuit un aspru rechizitoriu politicii opresive exercitate în Transilvania și chema la acțiune pentru eliberarea „românilor asupriți" [62].

După un an și ceva lupta poporului român avea să-și justifice rațiunea Sub apăsarea presiunilor convergente exercitate de români din interiorul imperiului habsburgic și a celor ce-și cîștigaseră independența, conducătorii mișcării memorandiste sînt eliberați. Anunțînd marea izbîndă ziarul „Adevărul" din 8 septembrie 1895 scria : „În București a fost unanimă veselia, o ușurare generală s-a produs și fără expansiuni zgomotoase, mulțimea s-a manifestat în presă, la Ligă, în toate convorbirile" [63]. Referindu-se la semnificația actului, cotidianul remarca : „Nu se poate tăgădui importanța acestei grațieri, căci pe de o parte ea deschide o eră de politică împăciuitoare, iar pe de alta șovinismul exagerat al unor politiceni.. a fost învins"[64].

Un ton similar adoptă și celelalte gazete, unele reamintind esența politicii românești în privința conaționalilor subjugați : „Libertatea martirilor întemnițați ai cauzei române din Transilvania și Ungaria, este actua-

[57] Ibidem, nr. 34 din 13 mai 1894
[58] Ibidem, nr. 36, din 8/20 mai 1894.
[59] Ibidem, nr. 39, din 19/31 mai 1894
[60] Ibidem.
[61] Eugen Brote, *op. cit.*, p. 341—342.
[62] Ibidem, p. 354—355.
[63] „Adevărul", an. VIII, nr. 2308, din 8 septembrie 1895.
[64] Ibidem, nr. 2307, din 7 septembrie 1895.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mente cel mai însemnat eveniment naţional şi continuă a fi obiectul discuţiei ziaristice în toate ţările locuite de români... Libertatea martirilor a cauzat ce e drept, o nespusă şi legitimă bucurie. Dar ea nu schimbă întru nimic linia de conduită a politicii române de peste munţi" [65].

Începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, rezolvarea problemei naţionale a românilor preocupa în mod serios Europa. De aceea şi procesul memorandumului, departe de a constitui doar o dispută între poporul român şi forţele opresoare, a stîrnit interesul şi a antrenat deopotrivă opinia publică progresistă de pe aproape întregul continent. „Astăzi — se sublinia într-un articol din „Era nouă" — chestiunea românilor din Ardeal nu mai este o simplă chestie de interes naţional numai pentru români. Astăzi ea aparţine publicităţii celei mari şi o lume străină se interesează de soarta românilor" [66]. O dovadă în plus a interesului cu care erau înconjurate lucrările procesului de către străinătate este prezenţa la Cluj a diferiţilor corespondenţi de presă, precum Roberto Fava (Roma) Rudolf Eigel (Viena), Emil Gavrilla (Belgrad), Pavel Blacho (Praga) [67].

O recunoşteau şi gazetarii străini ca Frederic Amouretti, care spunea: „Procesul de la Cluj, care interesează în Orient atîtea milioane de persoane şi o naţionalitate atît de vie ca naţionalitatea română, are o adevărată importanţă europeană"[68].

În Anglia cu mitingul de la 5 martie 1894 din sala de festivităţi a colegiului St. Johns al Universităţii din Oxford — cea mai grandioasă manifestare engleză de simpatie de altfel —se deschide campania de susţinere a revendicărilor naţionale formulate de românii transilvăneni.

Adunarea de la Oxford, la care au putut fi văzuţi cîteva sute de studenţi, publicişti şi alţi intelectuali, s-a desfăşurat sub preşedinţia apreciatului filozof W. R. Morfill şi s-a bucurat de asistenţa altor renumiţi profesori.[69]

La 12 aprilie în oraşul Swansea un anume H. D. Swyne a dezvoltat — în faţa unui imens auditoriu — o conferinţă cu o temă apropiată celei dezbătute la Oxford. La sfîrşitul conferinţei — ale cărei lucrări au fost publicate în ziarul local — s-a propus votarea unei „adrese de simpatie către poporul român din Transilvania în lupta energică şi dreaptă ce a întreprins"[70]. Este de remarcat că atari conferinţe au mai ţinut şi alte personalităţi engleze precum lordul E. Fitzmaurice, [71] şi că presa britanică, ca şi-a altor ţări, a acordat locul cuvenit problemei memorandiste.

Manifestările de simpatie şi solidaritate din Franţa par a fi mai diversificate şi viguroase. La 11 mai 1894 la Sorbona s-a organizat un mare miting, un fel de replică a celui de la Oxford, avînd o asistenţă similară cifrată însă la peste 3.000 de persoane [72]. Mai mulţi oameni de cultură din capitala Franţei au fondat „Liga franceză pentru apărarea şi ajuto-

[65] „Gazeta Bucovinei", an. V, nr. 73, din 14/26 septembrie 1895.
[66] „Era nouă", an. V, nr. 259, din 1 mai 1894.
[67] „Timpul", an. XVI, nr. 96, din 1/13 mai 1894.
[68] V. A. Urechia, *Voci latine*, Bucureşti, 1894, p. 83.
[69] Pentru amănunte vezi George Moroianu *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, Bucureşti, 1929, p. 18 şi următoarele şi V. Netea, *op. cit.*, p. 315.
[70] „Evenimentul", an. II, nr. 350, din 9 aprilie 1894.
[71] George Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj, 1923, p. 2 şi „Adevărul", an. V, nr. 1 226 din 5 iulie 1894.
[72] G. Moroianu, *Unirea de la 1859 şi contribuţia vechiului regat la unirea cea mare*, Cluj, 1927, p. 37

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

area românilor transilvăneni"[73], iar presa se arăta de asemeni mai vivace, mai pătrunzătoare, mai atentă cu momentul politic respectiv, cuprinzînd pe lîngă informaţii şi articole analitice asupra tuturor laturilor şi articulărilor posibile sugerate de fenomenul memorandist.

În Italia chestiunea memorandului românesc a constituit obiectul unei interpelări parlamentare. Radicalul R. Imbriani, sprijinit de alţi opt deputaţi, întreabă, la 27 mai 1894, pe primul ministru ce intenţionează să facă „pentru a ocroti drepturile naţionalităţilor şi mai ales ale unui popor latin din Austro-Ungaria" [74]. La refuzul primului ministru Crispi, de a răspunde, cunoscute fiind vederile lui politice germanofile, Imbriani cere ca din parlamentul italian „să pornească o semeaţă protestare şi în acelaş timp cuvinte de simpatie pentru nişte popoare care luptă pentru independenţa lor" [75]. Inimosul publicist Roberto Fava, un admirator al poporului nostru scrie, în vara anului 1894, o broşură [76] în care sînt cuprinse admirabile caracterizări la adresa poporului român: „Aceşti bravi campioni ai rasei latine, descendenţi direcţi ai coloniştilor aduşi de Traian în Dacia — declara R. Fava — au fost veacuri de-a-rîndul bastionul şi scutul bătrînei Europe pe care au apărat-o cu piepturile lor în calea tuturor invaziilor barbare. Zeloşi apărători ai drepturilor lor şi ai propriei independenţe, ei au rezistat totdeauna cu cel mai mare eroism contra tuturor încercărilor făcute pentru a le distruge existenţa naţională. Lungile suferinţe n-au făcut altceva decît i-au cimentat tot mai mult şi au întărit în ei tenacitatea şi vitalitatea lor deosebită." [77] Poetul Giossue Carducci, animat de aceleaşi simţăminte de prietenie şi fraternitate transmitea, la 11 iunie 1894 „românilor de lîngă Carpaţi, de lîngă Columna Traiană, un salut pentru viaţa nemuritoare a gintei noastre"[78].

În alte state, fără a cunoaşte amploarea din Anglia, Franţa sau Italia, sensurile esenţiale ale mişcării memorandiste au fost cunoscute şi dezbătute cuprinzător în presă.

Cauzei româneşti i s-au raliat neîntărziat şi celelalte popoare care gemeau sub apăsarea regimului dominaţionist habsburgic. Printre apărătorii fruntaşilor memorandişti au fost avocaţii slovaci Miloş Stefanovici, Matei Dula şi Stefan Fainor şi avocatul sîrb dr. Emil Gavrilla, directorul ziarului „Zastava" [79].

Ziarul „Politika" din Praga împărtăşea părerea că întreg procesul a fost „un" atentat asupra sentimentului de dreptate al unui întreg popor"[80]. Organul opoziţiei croate „Agramer Tageblatt", ce apărea în limba germană la Zagreb, nutrea o evidentă „simpatie pentru cauza română". pentru „lupta naţională a poporului românesc". [81]

Pînă şi în imperiul austro-ungar s-au auzit voci care au condamnat trimiterea în judecată a memorandiştilor şi au recunoscut justeţea cere-

[73] „Drapelul", an I, nr. 26, din 22 mai 1894
[74] „Timpul", an XVI, nr. 108, din 17/29 mai 1894
[75] Ibidem
[76] *La chestione Rumena egli agenti le signior Wekerle in Italia.*
[77] D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul memorandumului* Sibiu, 1942, p. 54.
[78] A. V. Urechia, *op. cit.*, p. 18
[79] Vezi „Timpul" nr. 91 din 26 aprilie/8 mai 1894 şi nr. 96 din 1/13 mai 1894.
[80] „Dreptatea", an I, nr. 110, din 15/30 mai 1894.
[81] Ibidem nr. 96, din 29 aprilie/11 mai 1894

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rilor şi a luptei lor. În acest sens s-a pronunţat deputatul austriac Lueger, fapt ce la determinat pe preşedintele Comitetului „Ligii culturale" din Iaşi să-i trimită următoarea telegramă: „Cuvintele generoase pe care dvs. le-aţi rostit în sînul Camerei deputaţilor austriece, în favoarea dreptei cauze a românilor din Transilvania, a umplut inima oricărui român de cele mai vii sentimente de admiraţie, stimă şi recunoştinţă faţă de dvs." [82] Unele materiale din ziarul „Reichsport" se plasau pe o platformă apropiată. [83]

Presa maghiară la rîndu-i a recunoscut lipsa de justeţe a antrenării fruntaşilor români în procesul de la Cluj, [84] iar unul din juraţii chemaţi să-i condamne pe memorandişti a refuzat să mai ia parte la proces, pe motivul că dezbaterile au dovedit nevinovăţia acuzaţilor şi că nu voieşte să contribuie la o judecată nedreaptă. [85] Ca el vedea o bună parte a populaţiei maghiare din Transilvania, ca de altfel şi celelalte minorităţi. Articolul „În ceasul din urmă" din publicaţia săsească „Kronstädter Zeitung", de la Braşov, considera că modul cum a acţionat poporul român pentru salvgardarea intereselor sale naţionale trebuia să „umple de admirare" [86] şi populaţia săsească. Un alt ziar săsesc „Siebenbur gisch Deutsche Tageblatt", în numărul său din 30 mai 1894, întrebîndu-se dacă cumva juraţii din Cluj au adus vreun serviciu cauzei păcii în această parte a Europei, socotea că sentinţa în procesul memorandiştilor nu va putea face să înceteze această puternică mişcare şi însufleţire a românilor [87].

* * *

Ecoul intern şi internaţional al procesului memorandist ilustrează locul important pe care-l ocupa rezolvarea problemei naţionale în conştiinţa şi programul românilor, precum şi interesul opiniei publice europene pentru lupta naţională a românilor. Procesul a imprimat un puternic impuls luptei pentru desăvîrşirea statului naţional unitar român, oferind totodată un exemplu de solidaritate naţională. „Datoria noastră mai cu seamă a românilor din România liberă — atrăgea atenţia o publicaţie a vremii — este să dovedim Europei de azi înainte, că nu numai ne facem solidari cu suferinţele şi durerile fraţilor noştri, dar că avem conştiinţa despre plenitudinea aspiraţiilor lor şi că, cu jertfe nesfîrşite, sîntem hotărîţi de a lupta neîncetat, fără preget, pînă vom duce la bun sfîrşit realizarea măreţului nostru ideal" [88] Unitatea de monolit şi solidaritatea manifestată în jurul procesului de la Cluj a fost expresia cea mai concludentă a unităţii de vedere a întregului nostru popor asupra drepturilor şi rosturilor sale în lume. A prilejuit de asemenea chemarea şi participarea la viaţa politică conştientă a maselor celor mai largi, ale căror aspiraţii s-au identificat pe de-a întregul cu idealul major al naţiunii române rămas

[82] „Evenimentul", an. II, nr. 370, din 6 mai 1894; „Democratul", an XVIII, nr. 105, din 9 mai 1894

[83] George Moroianu, *op. cit.* p. *1429*

[84] Şt. Pascu, *Memoires et protestations des roumains de Transylvanie*, Bucureşti, 1939, p. 26.

[85] „Farul", an I, nr. 9, din 15 mai 1894

[88] „Timpul", an XVI, nr. 112, din 21 mai/2 iunie 1894

[87] „Dreptatea", an I, nr. 113, din 21 mai/2 iunie 1894

[88] „Drapelul", an I, nr. 24, din 8 mai 1894.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

neîmplinit. Mişcarea memorandistă şi acţiunile de solidaritate din vechea Românie au reamintit popoarelor continentului nostru legitimitatea cerinţelor româneşti, marea lor majoritate însuşindu-şi strigătul de dreptate a românilor, sprijinindu-le cauza . Prin răsunetul său, dincolo de fruntarile politice ale ţării, el a atras din nou atenţia lumii asupra necesităţii stringente a rezolvării chestiunii naţionale din sud-estul european.

Prin toate acestea procesul memorandist, şi mişcarea memorandistă în întregul ei, au reprezentat cea mai de seamă manifestare a dorinţei de unire a românilor de pretutindeni pînă la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, în a cărei pregătire ele au constituit o fază importantă.

RÉSUMÉ

Le procés intenté au printemps de l'année 1894 contre ceux qui avaient demandé la reconnaissance des droits légitimes des Roumains de la Transylvanie a déclenché un puissant flot de protestations à l'échelon de toutes les classes de la société roumaine.

La presse et la „Ligue pour l'unité culturelle de tous les Roumains" ont été les représentants des tourments des masses et de leur décision d'agir. Par de nombreuses manifestations de protestation, de résolutions, des lettres d'adhésion à ceux qui ont été impliqué dans le procès, elles ont condamné l'action abusive des autorités autrichiennes

Le mouvement mémorandiste et les actions de solidarité déroulées dans l'ancienne Roumanie et au — délà des frontières ont attiré l'attention sur la résolution des problèmes nationaux du sud-est européen.

Le procès du „memorandum" et le mouvement mémorandiste ont représenté la plus concluante manifestation du désir pour l'union des Roumains jusqu'à la Grande Assamblée d'Alba-Iulia du 1 décembre, pour les préparations de laquelle ils ont constitué une phase importante.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DIN ACTIVITATEA DIPLOMATICĂ A ROMÂNIEI PENTRU DESFIINȚAREA COMISIEI INTERALIATE A DUNĂRII (1919—1920)

IULIAN CÎRȚÎNA

Printre preocupările importante ale politicii externe românești în perioada de după primul război mondial regimul Dunării ocupă un loc de frunte.

În condițiile istorice de la sfîrșitul războiului cînd în Europa se formează state naționale noi, altele își reciștigă independența sau se făuresc state naționale unitare printre care și România, se desfășoară o intensă activitate politico-diplomatică din partea statelor aliate riverane la Dunăre cu scopul de a se stabili pentru acest mare fluviu un regim, care fără a ignora interesele generale ale tuturor națiunilor, să le respecte independența și suveranitatea, să țină seama înainte de toate de interesele lor legitime.

Dar, imediat după încheierea armistițiului cu Puterile Centrale, Marile puteri ale căror armate controlau întreaga navigație pe fluviu, avînd interese economice, politice și strategice determinate de tendințele lor de dominație, recurgeau, din ce în ce mai mult, la presiuni asupra statelor mici riverane pentru a schimba statutul politico-juridic al Dunării în favoarea lor.

Fluviul, împărțit de Comandamentul armatelor aliate în mai multe sectoare, a fost pus sub controlul unei comisii militare, —denumită Comisia Interaliată a Dunării —al cărei sediu s-a stabilit la Budapesta. În perioada existenței sale, această Comisie a luat o serie de măsuri care au lezat suveranitatea și independența statelor mici riverane.

România, care în ceea ce privește Dunărea avusese de suportat, nu cu mult înainte, regimul înrobitor impus de Puterile Centrale prin Tratatul de la București, nu putea accepta să fie supusă chiar din partea aliaților ei la un regim asemănător, să renunțe la drepturile ei suverane asupra Dunării românești. De aceea, ea va desfășura o intensă activitate politico-diplomatică, pentru a se pune capăt regimului militar instituit pe Dunăre de puterile aliate, pentru ca, Conferința de pace de la Paris, să stabilească pe Dunăre, un regim juridic echitabil de adevărată libertate, în conformitate cu principiile dreptului internațional

Cercetări recente cu privire la regimul Dunării în primii ani după încheierea războiului, modul în care s-a creat și a funcționat Comisia Intera-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

liată de la Budapesta, poziţia României faţă de regimul stabilit de aliaţi ne-au dat posibilitatea să punem în lumină unele date noi, despre lupta politico-diplomatică a ţării noastre, pentru respectarea drepturilor sale de de stat independent şi suveran.

În vara şi la începutul toamnei anului 1918, armatele Puterilor Centrale sufereau înfrîngeri pe toate fronturile. Forţele aliate, mai ales cele franceze, pătrunzînd la Dunăre, izbutesc să bareze la Lom-Palanca, retragerea vaselor şi materialelor de război inamice aflate în partea de jos a fluviului, care nu fuseseră distruse sau retrase în perioada anterioară. La începutul lunii noiembrie 1918 Comandamentul Armatelor Aliate din Balcani, care avea ca şef pe generalul francez Franchet-d' Esperey îşi stabileşte sediul său la Belgrad, punînd în acest fel capăt dominării fluviului de către flotele Puterilor Centrale. România care a reînceput la sfîrşitul lunei octombrie 1918 acţiunea militară împotriva centralilor intră în posesia teritoriilor sale ocupate de aceştia inclusiv a gurilor Dunării.

La 11 noiembrie 1918, Germania era silită să încheie armistiţiu, punîndu-se astfel capăt războiului pe cît de lung, pe atît de pustiitor.

În condiţiile de armistiţiu, impuse Germaniei, se prevedea printre altele, ca în Orient, să fie evacuate fără amînare (sans délai) toate teritoriile care fuseseră ocupate după 1 august 1914 şi să se renunţe printre altele la tratatele de la Brest-Litowsk şi Bucureşti [1].

Deci prin însăşi prevederile armistiţiului, Puterile Centrale erau obligate să declare nule toate condiţiile înrobitoare impuse ţării noastre prin pacea de la Bucureşti, iar statul român să fie repus în drepturile sale.

Făurirea statului naţional unitar prin Unirea Transilvaniei şi Banatului cu România, mărise porţiunea de fluviu ce intra sub jurisdicţia statului român, incluzîndu-se şi sectorul Porţilor de Fier şi a Cataractelor, punct atît de însemnat în navigaţia fluvială.

România în mod normal, trebuia să intre în toate drepturile sale suverane atît asupra Dunării maritime, cît şi în apele sale teritoriale pe porţiunea de la Galaţi în sus. Cu toate că starea de război încetase, Comandamentul suprem interaliat, acţionînd în numele marilor puteri, va prelua el în stăpînire întreaga navigaţie pe Dunăre iniţial sub imperiul necesităţii aprovizionării trupelor, iar apoi vizînd direct şi controlul asupra comerţului şi navigaţiei civile.

La început, Dunărea a fost împărţită de către aliaţi în două sectoare distincte : Dunărea de Sus, de la Orşova pînă la Ulm pusă sub comanda amiralului englez Troubridge şi Dunărea de Jos, de la vărsare pînă la Orşova sub comanda comandorului francez Belloy[2].

Această departajare semnifica, lucrul lesne de înţeles, împărţirea fluviului în zone de influenţă între cele două mari puteri.

Mai tîrziu,în urma unei înţelegeri intervenite între comandamentele celor două sectoare, cu aprobarea guvernelor lor, această împărţire a fost modificată. Astfel sectorul Porţilor de Fier şi al Cataractelor, a trecut sub comanda amiralului englez Troubridge, care a folosit în continuare vechea administraţie cesaro-crăiască fără să considere necesar să consulte măcar

[1] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, Ferdinand, dosar nr. 105 f.1

[2] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.) fond 8, Convenţii D. 18, vol. I. Adresa nr. 569 din 5 iunie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pentru aceasta, statele riverane, sectorului : România şi Regatul Sîrbo-Croato-Sloven[3].

Misiunea militară americană de aprovizionare a armatelor, la care s-a asociat şi misiunea engleză, s-au plîns Consiliului Suprem al Conferinţei de pace, că serviciile de navigaţie de pe partea de jos a fluviului, puse sub control francez, nu funcţionează în condiţii bune şi produc greutăţi transporturilor militare pe Dunăre[4]. De fapt cele două mari puteri, încercau în acest fel să-şi întindă influenţa şi asupra acestui sector. Ele intenţionau să introducă în transporturile pe fluviu restricţii de circulaţie şi să favorizeze cît mai mult societăţile lor de navigaţie care se formau în locul şi pe seama vechilor societăţi fluviale germane, austriece şi ungare [5].

Consiliul Suprem a ţinut la 19 mai 1919 o şedinţă specială sub preşedinţia premierului Cleménceau, în care s-a analizat modul în care au funcţionat pînă în momentul respectiv serviciile militare de transport pe Dunăre şi a luat unele hotărîri privitoare la navigaţia vaselor comerciale şi militare [6].

În aceeaşi zi, hotărîrile luate au fost transmise generalului Franchet d'Esperey, comandantul şef al Armatelor Aliate. Comandantului i se transmitea că în vederea uşurării transporturilor de aprovizionare şi comerţ pe Dunăre „navigaţia va fi pusă în ceea ce priveşte aceste transporturi sub controlul superior al unei Comisii Interaliate, care va depinde de Înaltul Comandament" [7].

Această Comisie militară, din care făceau parte, delegaţii Angliei, Franţei, Statelor Unite ale Americii şi Italiei, era pusă sub preşedinţia amiralului englez Troubridge [8]. Ea comunica direct cu Secţiunea de transporturi a Consiliului Suprem Economic al Conferinţei de pace avînd misiunea : să uşureze circulaţia vapoarelor de aprovizionare şi comerţ, eliberînd permise valabile pe toate sectoarele ; să asigure, colaborînd cu misiunile de comunicaţii stabilite şi cu statele riverane întreţinerea vapoarelor şi aprovizionarea lor cu combustibil peste tot unde va fi necesar ; să îmbunătăţească rapid mijloacele de comunicaţie şi de legătură între comandanţii de sector [9].

La 5 iunie 1919 şeful Misiunii Navale Franceze în România, căpitanul Belloy, comunica printr-o notă guvernului român aceste măsuri şi propunea o colaborare strînsă româno-franceză pe Sectorul Dunării de Jos pentru ca să contracareze — spunea el — planurile engleze şi americane „ale căror interese îi îndeamnă să facă bloc contra noastră" [10].

Guvernul român îngrijorat de hotărîrile luate de Consiliul Suprem, în privinţa Dunării, a trimis şefului delegaţiei române la Conferinţa de pace, Ion I. C.Brătianu, la 9 iunie 1919 o lungă notă în care, expunînd punctul său de vedere arăta că prin măsurile luate de aliaţi, se stabilea „încetul cu încetul pe Dunăre, un regim de exclusivitate şi care corespunde

[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem, fond Biblioteca „Ion I. C. Brătianu", vol. IV, f. 564.
[6] Ibidem, fond 8, Convenţii D. 18, vol. I, adresa din 5 iunie 1919.
[7] Ibidem, telegrama din 19 mai 1919.
[8] Ibidem.
[9] Ibidem.
[10] Ibidem, nota nr. 569 din 5 iunie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cu tendinţa celor trei mari din Paris de a-şi aşeza şi aici, supremaţia politică şi economică în paguba celor mici şi contra principiilor moderne de interes general. Se caută să se transforme într-un regim permanent măsurile provizorii luate odată cu înaintarea armatei în perioada de operaţii"[11].

Nota sublinia faptul că acest regim vexatoriu, se aplica nu numai pe porţiunile de fluviu ce aparţineau statelor învinse, ci şi pe acelea ale statelor riverane aliate ştirbindu-se în acest fel , independenţa şi suveranitatea lor [12].

Referindu-se la mobiliriie notei franceze care propunea să colaboreze cu România pentru organizarea navigaţiei pe Dunărea de Jos, guvernul român, subli nia că această propunere, nu urmărea apărarea intereselor româneşti, aşa cum pretindea, ci viza consolidarea poziţiilor franceze pe această parte a fluviului [13].

Nota sugera lui Brătianu să ceară Consiliului Suprem „reintegrarea statului român în toate drepturile sale dinainte de război şi a se restabili pe Dunăre, regimul de libertate al comerţului, deocamdată pentru statele aliate cu rezervele ce comportă starea de război şi situaţiunea impusă pavilioanelor duşmane" [14].

La 21 iunie 1919, printr-un ordin al comandantului şef al Armatelor Aliate din Orient, se instituia Comisia Interaliată a Dunării care urma să funcţioneze sub controlul Comandamentului acestei armate [15].

Prin acest ordin, se punea la dispoziţia acestei Comisii militare, toate vasele capturate sau sechestrate de la foştii inamici, indiferent de proveniența lor, pentru a le folosi în aprovizionarea armatelor aliate şi pentru comerţ, pînă la împărţirea lor definitivă, între puterile aliate şi asociate. Totodată se comunicau atribuţiile ce-i reveneau acestui organism conform hotărîrii Consiliului Suprem [16].

Înţelegînd gravitatea situaţiei care se crea României în apele sale teritoriale, delegaţia română la Conferinţa de pace, a înaintat la 26 iunie 1919, Consiliului Suprem un memoriu de protest în care arăta că : „Atribuţiile acordate în ultimul timp Comisiei de Control a navigaţiei pe Dunăre ies din cadrul măsurilor de aprovizionare pur militare. care ele însuşi sînt reduse la minim de cînd trupele aliate din occident nu se mai compun în această regiune decît din contigente franceze care se găsesc în centrul vechii Ungarii ; ele se întind la comerţul în general pe Dunăre şi prin eliberarea permiselor de navigaţie, ele ating, principiile de libertate a navigaţiei pe Dunăre, declarat fluviu internaţional, principiu consacrat de asemenea prin Tratatul de pace" [17].

Prin acest memoriu, România reclama Consiliului Suprem, să se restabilească pe Dunăre regimul de libertatea navigaţiunii existente înainte de război la gurile fluviului, să se restituie de urgenţă statului român vasele sale, capturate de către armatele inamice şi transportate în apele lor teritoriale, care se găseau în posesia provizorie a Armatelor Aliate şi comple-

[11] Ibidem, nota din 9 iunie 1919.
[12] Ibidem.
[13] Ibidem.
[14] Ibidem.
[15] Ibidem, ordinul nr. 2009/4 din 21 iunie 1919.
[16] Ibidem.
[17] Ibidem, fond 1, Convenţii B. 10, vol. 1, memoriul din 25 iunie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tarea Comisiei Interaliate cu reprezentanţii Republicii Cehoslovace, ai Regatului Sîrbo-Croato-Sloven şi României, state riverane aliate [18].

La 28 iunie 1919 s-a semnat la Versailles, Tratatul de pace între Puterile Aliate şi Asociate şi Germania. Acest Tratat, stipula menţinerea vechii Comisii europene la gurile Dunării şi înfiinţarea pe restul fluviului a unei alte Comisii Internaţionale, arătînd că o conferinţă special convocată va fi chemată să fixeze definitiv statulul ei politico-juridic.

Era normal, ca după fixarea acestor măsuri de către Conferinţa de pace, Comisia Interaliată a Dunării, rezultat al unei situaţii de tranziţie de la starea de război la cea de pace să-şi înceteze activitatea, locul ei, urmînd să fie ocupat de Comisia Internaţională, prevăzută în Tratat. Marile Puteri nu erau însă dispuse să renunţe la dominarea fluviului. Ele continuă să menţină Comisia Interaliată cu caracter militar cu scopul de a le apăra mai bine, interesele pe Dunăre.

La 23 august 1919, Consiliul Suprem a transmis delegaţiei române la Conferinţa de pace, o notă de răspuns la memoriul său din 26 iunie. În nota Consiliului se arăta că : „Pentru moment singurul regim internaţional posibil pe Dunăre, este un regim militar, pus sub conducerea comandantului şef al Armatelor Aliate din Orient, care au sub controlul lor statele inamice în virtutea condiţiilor de armistiţiu şi al mijloacelor de care dispun pentru menţinerea ordinei [19]. Documentul încerca să justifice măsurile militare luate pe Dunăre inclusiv scoaterea sectorului de la Porţile de Fier de sub jurisdicţia riveranilor şi punerea lui sub administraţia Comisiei militare de la Budapesta [20].

Marile Puteri au fost silite să ţină seama însă de sugestiile făcute de guvernul român şi au admis ca din Comisia Interaliată să facă parte, în afara reprezentanţilor lor şi delegaţii Republicii Cehoslovace, Regatului Sîrbo-Croato-Sloven şi ai României, state riverane aliate [21].

La 25 august 1919 comandantul şef al Armatelor Aliate din Orient pe baza instrucţiunilor primite de la Paris, a dat un nou ordin, prin care aduce la cunoştinţa comandaţilor de sectoare, modificarea intervenită în componenţa Comisiei Interaliate, făcînd totodată cunoscut că atribuţiile Comisiei rămîn în vigoare, aşa cum au fost ele fixate iniţial de Consiliul Suprem. [22]

Ordinul nu suprima comandamentele militare ale sectoarelor, care încălcau şi suveranitatea statelor riverane.

Misiunea Navală Franceză din România, din însărcinarea guvernului francez, a informat guvernul român despre schimbările aduse în componenţa Comisiei Interaliate, cerîndu-i să numească de urgenţă delegatul său în această comisie [23].

Guvernul român a desemnat, la 8 septembrie 1919, pe comandorul Paul Popovăţ, directorul Serviciului Maritim Român, ca delegat în comisia Interaliată a Dunării. Cu acest prilej guvernul României atrăgea din nou

[18] Ibidem.
[19] Ibidem. fond 8, Convenţii D. 18, f. 116–117.
[20] Ibidem.
[21] Ibidem.
[22] Ibidem, vol. I, ordinul nr. 3692/4 din 25 august 1919.
[23] Ibidem, referatul din 3 septembrie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

atenţia asupra caracterului temporar al Comisiei Interaliate a Dunării şi a hotărîrilor ei [24].

Comisia Interaliată a luat o serie de măsuri cu privire la navigaţia pe Dunăre, fără să consulte statele riverane aliate. Astfel în sectorul Porţilor de Fier a reintrodus administraţia fostei monarhii austro-ungare, a refuzat să înapoieze României vasele sale fluviale identificate, a eliberat datorită atribuţiilor cu care fusese investită, permise de navigaţie ş.a

Măsurile comisiei nu numai că au produs numeroase dificultăţi navigaţiei pe Dunăre dar au nesocotit drepturile şi interesele statelor riverane recunoscute prin tratatele de pace.

Starea de lucruri creată determină delegaţia română la Conferinţa de pace să prezinte Consiliului Suprem, la 20 septembrie 1919, un nou memoriu, în care după ce protesta contra măsurilor vexatorii luate de Comisia Interaliată în apele româneşti, cerea să se treacă la aplicarea imediată a prevederilor Tratatului de pace încheiat cu Germania [25]. Prin el se cerea să se restituie imediat vasele româneşti capturate de inamici şi folosite de aliaţi, să se pună la dispoziţia României şi Regatului Sîrbo-Croato-Sloven instalaţiile existente în sectorul Porţilor de Fier, să se permită celor două state să-şi organizeze ele singure administrarea acestui sector şi să se înfiinţeze imediat, potrivit clauzelor Tratatului de pace, Comisia Internaţională a Dunării, deoarece Comisia Interaliată de la Budapesta „nu poate fi identificată cu aceea prevăzută în art. 347 din suszisul Tratat" [26].

Guvernul român insista ca în secţiunea fluviului cuprinsă între Galaţi şi Sulina să-şi reia activitatea Comisia Europeană a Dunării, iar în amonte de Galaţi pînă la Orşova să fie menţinută starea de lucruri existentă înainte de război, cînd România îşi exercita pe deplin drepturile sale de stat riveran independent.

Ignorarea sau neglijarea cererilor au determinat delegaţia română să adreseze Conferinţei de pace la 27 noiembrie 1919 un alt memoriu în care se revenea asupra revendicărilor prezentate anterior [27].

Pe măsura scurgerii timpului Comisia militară, căuta să lase impresia că de fapt, nu este altceva decît Comisia Internaţională a Dunării prevăzută în Tratatul de pace de la Versailles.

Preşedintele Comisiei Interaliate de la Budapesta, acţionînd în numele marilor puteri, a convocat prima sesiune a acestei Comisii la Belgrad, la 29 noiembrie 1919, fără să anunţe statul român despre data şi locul unde urma să aibă loc. Guvernul de la Bucureşti era informat, la 28 noiembrie 1919, de Langa Răşcanu, trimisul României la Belgrad că a doua zi urma să înceapă, în capitala ţării vecine, prima reuniune a Comisiei Interaliate a Dunării, şi că delegatul Franţei amiralul Fatou, insista să vină de urgenţă şi delegatul român [28].

Ministerul Afacerilor Străine, comunica drept răspuns la telegrama primită de la Belgrad : „Noi nu avem nici un fel de cunoştinţă despre

[24] Ibidem, nota nr. 4092, din 8 septembrie 1919.
[25] Ibidem, fond 1 Convenţii B. 10, vol. I, memoriul din 26 septembrie 1919.
[26] Ibidem.
[27] Ibidem, fond 8 Convenţii, D. 18, vol. I. memoriul din 27 noiembrie 1919.
[28] Ibidem, telegramă nr. 898.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

convocarea la Belgrad a unei Conferinţe Interaliate de navigaţie pe Dunăre şi în consecinţă, noi ignorăm compoziţia, competenţa şi măsurile pe care ea le va propune" [29].

În zilele de 29 noiembrie şi 2 decembrie 1919, Comisia Interaliată a Dunării şi-a ţinut întrunirile la Belgrad pe bordul vasului „Sofia", fiind prezenţi delegaţii Angliei, Franţei, Italiei, Regatului Sîrbo-Croato-Sloven şi Republicii Cehoslovace.De la dezbateri au lipsit delegaţii Statelor Unite ale Americii şi României [30]. În cadrul reuniunilor au fost puse în discuţie problema privind organizarea activităţii Comisiei, serviciile de la Porţile de Fier, sediul central, lucrările tehnice de executat pe fluviu, bugetul, taxele de navigaţie, personalul, constituirea unui birou hidrometric etc. care interesau în mod nemijlocit şi România [31].

Ca urmare a presiunilor exercitate de Anglia şi Franţa, Comisia a hotărît să menţină sub controlul său în continuare serviciile de laPorţiile de Fier, mărind totodată de 20 de ori taxele de navigaţie la trecerea vaselor prin acest sector [32].

Totodată Comisia a însărcinat Secretariatul general, să pregătească pentru următoarea şedinţă, un proiect de regulament de navigaţie, care să fie valabil pe întreaga porţiune navigabilă a fluviului, un proiect de pavilion al Comisiei şi un proiect de buget. Aceste fapte atestă intenţia marilor puteri de a transfera Comisiei Interaliate sarcinile stabilite prin tratatele de pace pentru Comisia Internaţională a Dunării [33].

Comisia Interaliată şi-a asumat şi alte atribuţii pe seama statelor riverane aliate, numind în porturile dunărene, fără consimţămîntul guvernelor acestora, agenţii săi speciali, agenţi care se bucurau de imunitate [34].

România nu putea accepta măsurile stabilite la Belgrad fără ea şi împotriva intereselor sale de către Comisia Interaliată, întrucît ele nu numai că contraveneau principiilor dreptului internaţional dar aduceau ţării grave prejudicii de natură economică şi politică. Ea a protestat la 3 ianuarie 1920 pe lîngă guvernele Angliei, Franţei şi Statelor Unite ale Americii împotriva modului în care fusese convocată reuniunea de la Belgrad şi a hotărîrilor adoptate, atrăgîndu-le atenţia că nu se consideră în nici un fel obligată să le aplice pe porţiunea sa de fluviu [35].

Note de protest similare au fost adresate şi generalului Franchet d'Esperey comandantul şef al Armatelor Aliate din Orient, precum şi guvernelor Republicii Cehoslovace şi Regatului Sîrbo-Croato-Sloven ai căror reprezentanţi votaseră în favoarea măsurilor adoptate [36].

La 4 ianuarie 1920 guvernul român însărcina delegaţia sa la Conferinţa de pace să protesteze la rîndu-i pe lîngă Consiliul Suprem şi să atragă atenţia asupra pericolului ce-l implică pentru independenţa şi suveranitatea statelor riverane aliate, continuarea activităţii Comisiei Interaliate a Dunării.[37]

---

[29] Ibidem, telegrama nr. 18 091 din 5 decembrie 1919.
[30] Ibidem, procesele-verbale ale şedinţelor din 28 noiembrie şi 2 decembrie 1918.
[31] Ibidem.
[32] Ibidem.
[33] Ibidem, Vezi şi nota nr. 98 din 10 decembrie 1919.
[34] Vintilă Brătianu, *Chestiunea Dunării*, Bucureşti 1920, p. 21.
[35] A.M.A.E. fond 8 Conventii, D. 18, vol. I, nota nr. 00139 din 3 ianuarie 1920.
[36] Ibidem, nota nr. 143/1920.
[37] Ibidem, fond Biblioteca „Ion I. C. Brătianu", vol. IV, f. 85—86.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

La rîndul său Ministerul Afacerilor Străine al României a trimis, la 7 ianuarie 1920, o notă de protest președintelui Comisiei Interaliate a Dunării arătînd că : „Guvernul român, nu poate considera lucrările consemnate în procesele — verbale din 29 noiembrie și 2 decembrie 1919, decît ca simple propuneri, destinate a da oarecari indicațiuni asupra aplicării unor măsuri cu totul provizorii, pînă cînd Comisiunea de 9 reprezentanți ai țărilor aliate și asociate va hotărî statutul definitiv al regimului fluviului — pe baza căruia vor începe să funcționeze Comisiunea Internațională desemnată în Tratatele de pace cu Germania. Pentru ca aceste indicații să poată fi valabile, urmează să fie ascultate toate țările riverane interesate, spre a se putea ajunge la deciziuni echitabile și folositoare libertății navigației, cu respectarea dreptului de suveranitate a țărilor riverane și cu păstrarea principiilor de libertate, egalitate și continuitate, consacrate în discuțiunile Conferinței de pace de la Paris".[38]

La 19 ianuarie 1920 delegația română la Conferința păcii a prezentat și ea așa cum i se ceruse din țară, un lung memoriu Consiliului Suprem prin care protesta împotriva măsurilor luate de Comisia Militară de la Budapesta și cere să fie instituită imediat Comisia Internațională a Dunării prevăzută în Tratatul de la Versailles, pentru a se pune capăt regimului provizoriu impus navigației pe Dunăre după război, subliniind că România nu va aplica hotărîrile luate la Belgrad dacă ele nu vor fi rediscutate în viitoarea sesiune a Comisiei la care să poată lua parte și delegatul român [39].

În urma protestelor repetate ale României aliații au fost nevoiți să repună în discuție Comisiei Interaliate la reuniunile sale de la Budapesta, ținute între 2 și 9 februarie 1920, de această dată și în prezența reprezentantului român, problemele în care se luaseră deja hotărîri la Belgrad [40].

În prima ședință din 2 februarie 1920 marile puteri au încercat să impună statelor riverane aliate, acceptarea măsurilor luate la Belgrad, dar acum se vor ridica împotriva acestora alături de România și Regatul Sîrbo-Croato-Sloven și Republica Cehoslovacă, deopotrivă interesate în respectarea drepturilor lor suverane pe Dunăre.[41]

Delegatul României în această Comisie, Paul Popovăț, din însărcinarea *guvernului român, a protestat împotriva măsurilor adoptate la* Belgrad, arătînd că România nu poate accepta o administrație străină la Porțile de Fier, unde conform tratatelor de pace, toate problemele acestui sector : pilotaj, remorcaj ca și alte lucrări necesare trebuiau să fie rezolvate pe baza unui acord între cele două state riverane.[42]

Marile Puteri, interesate în a păstra în mîinile lor sectorul Porților de Fier au susținut, prin delegatul Angliei, că : „Prin internaționalizarea Dunării, prescrisă de tratatele cu Austria și Germania, se înțelege că executarea serviciilor de pilotaj, remorcaj, tehnice, etc. să se facă de Comisiune, care va aplica deocamdată această interpretare la Porțile de Fier, din cauza

[38] Ibidem, f. 1—5.
[39] Ibidem, fond 1 Convenții, B. 10, vol. I, memoriul din 19 ianuarie 1920.
[40] Ibidem, fond 8 Convenții, D, 18, f. 34.
[41] Ibidem.
[42] Ibidem, vol. I, raport nr. 3 din 15 februarie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

deosebitei importanţe ce are această regiune în chestiunea libertăţii de navigaţiuni".[43]

Reprezentanţii României şi Regatului Sîrbo-Croato-Sloven, au luat din nou poziţie arătînd că interpretarea dată internaţionalizării Dunării este deosebit de periculoasă, deoarece aplicată în practică, aduce grave atingeri dreptului de suveranitate al riveranilor.[44]

În ciuda tuturor protestelor, preşedintele Comisiei, în numele Marilor Puteri, a declarat că pe acest sector se va menţine în continuare principiul internaţionalizării, administraţia propriu zisă revenind Comisiei Interaliate a Dunării.[45]

În şedinţa de la 6 februarie 1920 delegatul român a căutat să convingă pe ceilalţi membrii ai Comisiei că România nu poate accepta măsurile preconizate, întrucît ele contravin spiritului tratatelor de pace care nu au dat mandat Comisiei militare să se ocupe de administrarea fluviului, această sarcină revenind ţărilor riverane şi noii Comisii Internaţionale ce urma să ia fiinţă.[46]

Marile Puteri au acreditat însă ideea exprimată şi în cuvîntarea amiralului Troubridge în şedinţa de închidere a sesiunii de la Budapesta din 9 februarie 1920, că internaţionalizarea unui fluviu implică în mod necesar, renunţarea de bună voie din partea riveranilor, la drepturile lor suverane asupra porţiunilor care le aparţin în folosul comunităţii internaţionale[47]

Teoretizarea unor asemenea principii erau necesare Marilor Puteri pentru a-şi impune dominaţia lor pe aceste fluvii în dauna intereselor economice, politice şi strategice ale riveranilor.

În urma şedinţelor de la Budapesta, surprinzînd cu clarviziune care erau intenţiile Marilor Puteri privitoare la Dunăre şi ce urmăreau ele în fapt, delegatul supleant al României în Comisia Interaliată, comandorul Eugeniu Botez, scria în ţară la 17 febr. 1920 : „Aliaţii intrînd în Dunăre, au adoptat sistemul zonelor de influenţă pe sectoare : francezii pe Dunărea de Jos, englezii pe Dunărea de Sus. Francezii cu vasele capturate se grăbesc a întocmi o companie de navigaţie independentă sub autoritatea militară, cu scopuri comerciale.

Englezii întrebuinţează alt mod de procedare : nu fac societăţi independente, ci se folosesc de persoanele şi organizaţiile locale ungureşti, austriace, sîrbeşti, punînd în acelaşi timp mîna pe administraţia ungară a Porţilor de Fier.

Francezii, văzînd că sînt devansaţi efectiv de englezi, părăsesc sistemul zonelor de influenţă pe sectoare şi încearcă a introduce un sistem de extensiune pe tot ansamblul reţelei fluviale, prin intermediul acestei Comisii Interaliate a Dunării ... prin această Comisie tind să obţină acum rezultate care ar putea să rămînă definitive şi care în stare normală nu s-ar putea realiza. Au tendinţa de a împinge cît mai departe internaţionalizarea Dunării, cu scopul de a ajunge la întinderea regimului de la gură pe tot fluviul".[48]

[43] Ibidem.
[44] Ibidem.
[45] Ibidem.
[46] Ibidem, D. 18, f. 161—162.
[47] Ibidem, fond Biblioteca Ion I. C. Brătianu, vol. IV, f. 115—116.
[48] Ibidem, f. 564—565.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Aceste fapte semnificative coroborate cu altele, ne întregesc mai bine imaginea despre adevăratele scopuri ale Marilor Puteri în chestiunea Dunării. Încă din 1920 Anglia a înfiinţat pe Dunăre societatea sa „Danube navigation Company" cu un capital de 1 200 000 lire sterline prin cumpărarea de la statul austriac a acţiunilor societăţii „Bayerischer-Lloyd" şi ale societăţii „Suddeutsche Donau-Danupfschif fahrtsges". La aceasta trebuie adăugat şi faptul că în navigaţia dunăreană a Bulgariei, Cehoslovaciei şi Regatului Sîrbo-Croato-Sloven, pătrunsese puternic capitalul britanic.[49]

De aceea România, înţelegea ca şi înainte de primul război mondial să accepte principiul internaţionalizării Dunării prin libertatea de navigaţie pentru toate pavilioanele, dar nu putea admitea ca porţiunea sa de fluviu să aparţină în fapt altor puteri.

Ea nu dorea ca prin diferite tratate să fie scoase de sub jurisdicţia sa atribute de bază ale suveranităţii şi independenţei sale.

După ratificarea de către Germania a tratatului de pace încheiat la Versailles ca urmare a activităţii diplomatice româneşti şi a celorlalte state riverane s-a ajuns în mai 1920 la desfiinţarea Comisiei Interaliate a Dunării[50] şi la intrarea în funcţie a noii Comisii Internaţionale a Dunării.

În iunie 1920 noua Comisie ţinea prima sa reuniune de lucru, la Paris, conform prevederilor tratatului de pace[51], punîndu-se astfel capăt situaţiei de provizorat şi nesiguranţă inspirate de existenţa şi activitatea Comisiei Interaliate a Dunării.

Aşa s-a trecut de la regimul de ocupaţie militară la situaţia reală, de pace care trebuia să urmeze marii conflagraţii.

RÉSUMÉ

Dans cet article l'auteur présente l'intense activité politique-diplomatique déployée par la Roumanie contre les tentatives des grandes puissances alliées à contrôler la navigation sur le Danube durant les années 1919—1920, par la fondation d'un organisme militaire „la Commission interalliée".

En s'opposant à ces tentatives, l'Etat roumain poursuit l'établissement d'un régime d'une liberté complète pour la nvaigation, qui doit tenir compte des intérêts généraux de tous les Etats, mais un régime qui doit respecter en même temps la souveraineté et l'indépendance de l'Etat roumain et des autres Etats riverains alliés.

[49] Grigore Antipa, *Chestiunea Dunării*, în „Politica externă a României, 10 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român", Bucureşti, f. a, p. 152.

[50] A.M.A.E., fond 8, Convenţii, D. 19, vol. I, raport nr. 80 din 31 mai 1920.

[51] Ibidem, D., 18, vol. I., Telegrama nr. 658 din 26 iunie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

INFORMAȚII REFERITOARE LA ACTIVITATEA DESFĂȘURATĂ DE CĂTRE COMISIA SUPERIOARĂ A MONUMENTELOR PUBLICE

VIRGILIU TEODORESCU

Preocuparea pentru asigurarea realizării și amplasării în condiții tot mai bune, a unor monumente de artă a determinat în al treilea deceniu al secolului nostru înființarea, pe lîngă Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, a unei Comisii Superioare a Monumentelor Publice*. Intervenția Ministerului de Război pe lîngă Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor a dus la crearea acestei comisii care, încă din primii ani de activitate, a determinat demontarea unor monumente, refacerea altora, impunînd totodată revizuirea proiectelor monumentelor care se găseau în stadiu de execuție.

La 14 noiembrie 1929, se consemna înființarea și se precizau atribuțiile acestei comisii, ca organ consultativ de îndrumare și control pentru problemele de estetică a monumentelor publice ce urmau să se ridice pe teritoriul țării.

În competența Comisiei intrau următoarele : examinarea și avizarea proiectelor, machetelor de monumente comemorative, statui, fîntîni publice și oricare alt gen de lucrare de artă plastică executată de către instituții de stat, comitete de inițiativă sau particulari ; reglementarea obligațiilor care revenea instituțiilor de stat pentru respectarea punctului de vedere al Comisiei Superioare a Monumentelor Publice ; stabilirea obligativității pentru solicitant de a înainta comisiei, pentru realizarea și amplasarea unor lucrări de artă, datele referitoare la scopul lucrării, informații despre terenul unde va fi amplasată precum și relații despre execuția artistică [1].

Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, la propunerea Comisiei Superioare a Monumentelor Publice a intervenit la 4 iunie 1930 pe lîngă

* În anul 1893 a fost creată Comisia Monumentelor Publice, care și-a desfășurat activitatea în domeniul restaurării și conservării monumentelor, devenind pe parcursul anilor Comisia Monumentelor Istorice. La 10 februarie 1939 profesorul Nicolae Iorga, președintele Comisiei Monumentelor istorice, intervenea pe lîngă Ministerul Cultelor și Artelor pentru a fi schimbată denumirea Comisiei superioare a Monumentelor Publice cu scopul de a nu se provoca confuzii (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar nr. 56/1939, f. 1.)

[1] „Monitorul Oficial" nr. 52 din 5 martie 1930, decizia nr. 30544 din 27 februarie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ministerul de Interne şi Ministerul Armatei cu rugămintea de a da dispoziţiunile necesare prefecturilor, primăriilor şi comandamentelor militare din ţară în vederea respectării prevederilor cuprinse în regulamentul privitor la monumentele publice[2].

Învingînd greutăţi inerente începutului, făcînd cu greu faţă deselor schimbări organizatorice din cadrul ministerelor, şi în mod deosebit restructurărilor de posturi comisia a contribuit la acţiunea de ridicare a unor monumente corespunzătoare din punct de vedere estetic şi al execuţiei tehnice. În acest sens sînt grăitoare argumentele folosite de ministrul Instrucţiunii, Cultelor, şi Artelor în referatul adresat Consiliului de Miniştri, pentru continuarea activităţii Comisiei Superioare a Monumentelor Publice [3].

Comisia era formată din pictori, sculptori, decoratori, arhitecţi, oameni de litere. La 30 decembrie 1929, au fost numiţi ca membri ai comisiei sculptorii Fr. Ştork şi I. Jalea, pictorul J. Al. Steriade şi arhitectul Duiliu Marcu. Ca preşedinte a fost numit Z. Pîclişanu care ulterior, fiind detaşat la Preşedinţia Consiliului de Miniştri a fost înlocuit din 4 octombrie 1930 cu scriitorul Ion Minulescu, inspector general al artelor, iar ca secretar al comisiei a activat ani de zile Ion Paşa. Pe parcursul anilor au intervenit unele modificări în componenţa comisiei. Procesele verbale ale şedinţelor poartă semnăturile pictorilor Ştefan Popescu, Camil Ressu, sculptorilor Cornel Medrea, I. Gr. Popovici, M. Onofrei, arhitecţilor Horia Theodoru, Horia Creangă, Gh. Ionescu, a literatului Adrian Maniu.

Condusă cu competenţă de Ion Minulescu, Ion Jalea, Adrian Maniu, comisia şi-a desfăşurat activitatea prin şedinţe de lucru în care erau dezbătute principalele probleme la ordinea zilei precum şi prin deplasări pe teren. Avînd în componenţa ei laureaţi ai premiilor naţionale, Ion Jalea, Ştefan Popescu, profesori universitari la Academia de Arte Frumoase, Fr. Ştork, Cornel Medrea, Horea Theodoru, creatori de valoroase construcţii arhitecturale, monumente artistice, constituind un detaşament de frunte al artei din ţara noastră, comisia a reuşit să se impună tot mai mult în anii următori. Încă în primii trei ani de activitate (1930—1932) comisia a ţinut 16 şedinţe de lucru în cadrul cărora au fost dezbătute nenumărate proiecte pentru monumente publice, avizîndu-se 58 de lucrări, contribuind astfel din plin la realizarea unor monumente valoroase [4].

Din anul 1938 activitatea Comisiei Superioare a Monumentelor Publice se conduce după un nou regulament de organizare a activităţii în care se reflectă experienţa cîştigată şi totodată gradul de exigenţă faţă de noile monumente artistice care urmau să se realizeze. În noul regulament un accent deosebit se pune pe concursurile publice care urmau să fie organizate pentru ridicarea unor opere reprezentative [5].

Parcurgerea materialelor de arhivă create în cadrul anilor de activitate oferă cercetătorului posibilitatea de a lua cunoştinţă de preocupările comisiei pentru asigurarea ridicării unor monumente care să evoce mo-

[2] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond: Ministerul Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor, Inspectoratul Artelor, dosar nr. 61/1933, f. 53, 53 v.

[3] Ibidem, dosar nr. 86/1934, f. 38.

[4] Ibidem, dosar nr. 61/1933, f. 53.

[5] Ibidem, fond Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor, Direcţia Artelor, dosar nr. 87/1942, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mente semnificative din istoria patriei, personalităţi ale culturii şi vieţii politice naţionale şi, în mod deosebit, să cinstească memoria celor căzuţi în luptele din primul război mondial.

* * *

Din materialele documentare care se păstrează la Arhivele Statului Bucureşti, în cadrul fondului Ministerului Instrucţiunii Cultelor şi Artelor se desprinde bogata activitate desfăşurată de-a lungul unui deceniu şi jumătate (1930—1944) de Comisia Superioară a Monumentelor Publice. De asemenea numeroase acte oglindesc străduaniile unor oameni de bine, din diferite colţuri ale ţării, pentru ridicarea de monumente închinate memoriei înaintaşilor noştri.

Astfel, memoriul [6] înaintat Ministerului Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor, la 9 octombrie 1934, de către Preşedintele comitetului format pentru a ridica monumentul în amintirea lui Mihai Veliciu informează despre străduinţele locuitorilor din Chişinău Criş de a evoca, cu prilejul aniversării a 40 de ani de la judecarea procesului „Memorandumului", pe Mihai Veliciu — unul din conducătorii acţiunilor revendicative — originar din această localitate. Iniţiativa aparţinea unor intelectuali care au participat alături de Mihai Veliciu la evenimentele anilor 1891—1910. Bustul executat de către Andrei Gal, absolvent al şcolii de belle arte din Viena, a fost amplasat în piaţa comunei Chişinău Criş.

Sculptorul Ion Jalea se adresa [7], la 12 aprilie 1934, forului competent pentru autorizaţia necesară amplasării a două valoroase lucrări în oraşul Bucureşti. Statuia realizată pentru a-l reprezenta pe omul de ştiinţă şi cultură, reoganizator al învăţământului , Spiru Haret avea să fie ridicată în Piaţa Universităţii. A doua lucrare — Monumentul Infanteriei — urma să fie situată în primul rond de la şoseaua Kiseleff.

Alte materiale [8] oferă o suită de informaţii referitoare la istoricul înfiinţării Muzeului Militar Naţional din Bucureşti şi a unor unităţi din teritoriu.

O bogată corespondenţă [9] între Comitetul de iniţiativă din Braşov şi Comisia superioară a Monumentelor Publice informează despre hotărîrea lor de a cinsti memoria poetului Cincinat Pavelescu, care a activat ca magistrat ani de zile în oraşul de la poalele Tîmpei, şi prin ridicarea unui bust aşezat lîngă cel al lui Ştefan O. Iosif, în centrul oraşului. Preşedintele Comitetului de iniţiativă Gr. Trancu — Iaşi prezenta comisiei lucrarea sculptorului Oscar Späthe.

Ridicarea unui monument la Alba Iulia [10], care să evoce jertfa ţăranilor răsculaţi conduşi de către Horea, Cloşca şi Crişan, a provocat în cadrul Societăţii ASTRA dezbateri aprinse, luări de poziţie mai ales faţă de atitudinea unor oameni politici care se opuneau acestei iniţiative prilejuite de împlinirea a 150 de ani de la martiriul conducătorilor răscoalei. Planu-

[6] Ibidem, fond Ministerul Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor, Inspectoratul Artelor, dosar nr. 82/1934, f. 60—61.

[7] Ibidem, dosarele nr. 82/1934, f. 22—23 şi nr. 86/1934, f. 15.

[8] Ibidem, dosar nr. 84/1934.

[9] Ibidem, dosarele nr. 60/1935, f. 2, 70—72 şi nr. 61/1935, f. 4,5,12.

[10] Ibidem, fond Ministerul Cultelor şi Artelor, Direcţia Artelor, dosarele nr. 56/1936, f. 27—32, şi nr. 57/1936, f. 14, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 5/1937.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rile monumentului obelisc-far au fost întocmite de către D. Mihalţan, arhitectul judeţului Alba.

Interesante ne apar informaţiile [11] referitoare la contribuţia adusă de o serie de artişti plastici la definitivarea Arcului de Triumf, monomentala lucrare înălţată după planurile arhitectului Petre Antonescu, care cinsteşte jertfa celor căzuţi în luptele din timpul primului război mondial, pentru făurirea statului nostru naţional unitar. Printre cei care au contribuit la realizarea desenelor şi sculpturilor se remarcă Costin Petrescu, Artur Verona, Cecilia Cuţescu Ştork, Militza Pătraşcu (medalionul „Împăratul Traian"), Mac Constantinescu (medalionul „Decebal"), Ion Jalea (basorelieful „Curajul"), Constantin Baraschi (basorelieful „Credinţă"), Mihai Onofrei, Cornel Medrea, Alexandru Călinescu ş.a.

Evocarea lui Decebal [12] a oferit hunedorenilor prilejul înălţării unui monument în Parcul de la poalele cetăţii din Deva. Documentele oferă date preţioase despre etapele prin care a trecut această iniţiativă, transpusă în viaţă prin strădania sculptorului Radu Moga. Omagiu al locuitorilor acestor meleaguri adus înaintaşilor pentru a aminti despre originea daco -romană a neamului românesc, monumentul se compune din statuia lui Decebal şi 4 basoreliefuri. Unele din filele dosarului aduc la cunoştinţă participarea scriitorului Ion Minulescu la festivităţile de inaugurare a monumentului ca delegat al Comisiei Superioare a Monumentelor Publice.

Alte documente [13] informează despre preocuparea locuitorilor oraşului Lugoj de a ridica în faţa Prefecturii judeţului Logoj, în anul 1938, o statuie care să evoce figura lui Alexandru Mocsonyi, reprezentant de seamă al gîndirii social politice progresiste a burgheziei române din Transilvania, unul din conducătorii luptei românilor din Banat pentru drepturi egale cu celelalte naţionalităţi din Imperiul austro-ungar. Statuia realizată de sculptorul Radu Moga a fost aşezată în centru oraşului lîngă Monumentul Unirii.

Alte materiale ne permit să trecem în revistă activitatea desfăşurată la Cluj de artistul Eugen Ciucă, Varietatea documentelor (memorii, extrase din ziare, programe de expoziţii, recomandări) reliefează totodată străduinţile şi căutările artistului [14].

Numeroase materiale arhivistice oglindesc iniţiativele comunelor rurale şi urbane de a cinsti pe cei căzuţi în luptele din anii primului război mondial. Există astfel informaţii [15] despre Cimitirul de Onoare şi Monumentul Eroilor din 1916—1918, ridicat în anii 1936—1937 la Turnu Măgurele, prin strădania Societăţii „Cultul Eroilor". În criptă au fost depuse osemintele a 30 de soldaţi români, 30 soldaţi inamici şi 76 neidentificaţi. Lucrările de sculptură au fost executate de artistul Spiridon Georgescu.

Un alt dosar [16] redă componenţa Comisiei de recepţie a lucrărilor executate la Mausoleul de la Mărăşeşti. Comisia formată din arhitectul Horia Theodoru, pictorul Ion Teodorescu Sion şi sculptorul Mac Constan-

[11] Ibidem, fond Ministerul Cultelor şi Artelor, Direcţia Artelor, dosar nr. 60/1936.
[12] Ibidem, doar nr. 89/1937, vol. I, f. 35—40, 126.
[13] Ibidem, dosar nr. 96/1938, f. 184.
[14] Ibidem, dosar nr. 92/1938, f. 2—34.
[15] Ibidem, dosar nr. 127/1938, f. 5.
[16] Ibidem, dosar nr. 94/1938, f. 81.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tinescu, a participat, la 12 septembrie 1938, la recepţionarea lucrărilor în vederea inaugurării Mausoleului.

Evocarea lui Costache Negri în comuna natală, printr-un bust reprezentativ a preocupat pe localnici încă din anul 1934, însă datorită greutăţilor materiale a „secetei şi sărăciei" n-au putut fi strînse fondurile necesare. În anul 1938 se realizează în sfîrşit dorinţa acestora. Bustul lui Costache Negri realizat de Gh. Popoiu va fi aşezat în centrul satului. [17]

Cercul Juridic Bănăţean, cu sediul la Timişoara, hotărăşte să obţină aducerea, de pe meleaguri străine în comuna natală Hodoni, a rămăşiţelor pămînteşti ale juristului, profesorului, ziaristului şi omului politic Vincenţiu Babeş şi reînhumarea lor precum şi ridicarea unui bust realizat de sculptorul Romulus Ladea [18] pentru a-i cinsti memoria şi a-l evoca pe luptătorul pentru drepturile naţionale a românilor din Transilvania, unul din fruntaşii Partidului Naţional Român din Transilvania pînă în anul 1891. Dezvelirea bustului a fost programată pentru data de 2 octombrie 1938.

Garnizoana Militară din Făgăraş se adresa [19] la 6 septembrie 1938 Comisiei Superioare a Monumentelor Publice cerînd aprobarea pentru a ridica în apropierea Cetăţii Făgăraş, pe malul exterior al şanţului de apărare, bustul care s-o evoce pe Doamna Stanca, soţia lui Mihai Viteazul, realizîndu-se pe această cale, una din iniţiativele profesorului Nicolae Iorga. Bustul a fost executat de sculptorul Spiridon Georgescu,

O corespondenţă [20] a Comisiei Monumentelor Istorice cu Ministerul Cultelor şi Artelor ne informează că imobilul din strada Castelului nr. 36 din Braşov, unde a locuit poetul revoluţionar Andrei Mureşanu, în ultimii ani ai vieţii sale, a fost declarat monument istoric.

Dintr-o petiţie [21], a lui Virgil Cioflec păstrată în copie la Direcţia Artelor aflăm măsurile luate de către unii iubitori de artă plastică cu prilejul împlinirii a 70 de ani de la naşterea pictorului Ştefan Luchian. Pe lîngă organizarea unei mari expoziţii retrospective de către Academia Română în sălile Fundaţiei Ion I. Dalles, s-a preconizat aşezarea unei plăci comemorative pe peretele casei din strada Nicolae Bălcescu nr. 29, fostă Primăverii. Placa a fost executată din granit de Bulgaria, cu un portret şi o inscripţie din bronz patinate verde. Pentru achitarea lucrării, încredinţată sculptorului Dumitru Anastasescu, erau necesare fonduri. Petiţionarul obţine următoarea rezoluţie din partea scriitorului Ion Marin Sadoveanu : „Recomand cu căldură şi ajutorul şi intervenţia", iar o altă rezoluţie consemna : „s-a aprobat 10 000 lei ...".

Sculpturile realizate în bronz de Constantin Baraschi pentru Universitatea din Iaşi reprezentînd pe savanţii Vasile Conta, Titu Maiorescu şi A. D. Xenopol au fost expuse în anul 1940 în faţa clădirii Fundaţiei Ion I. Dalles. Corespondenţa [22] purtată între Universitatea din Iaşi, Academia Română, organizatorii manifestărilor prilejuite de centenarul naşterii lui Titu Maiorescu, relevă preocuparea Comitetului din Iaşi de a ridica aceste

[17] Ibidem, dosarele nr. 93/1938, vol. II, f. 189—190, 247—248 şi nr. 96/1938, f. 149.
[18] Ibidem, dosarele nr. 93/1938, vol. II, f. 242—244, 94/1938, f. 72 şi nr. 96/1938, f. 112.
[19] Ibidem, dosarele nr. 93/1938 vol. II, f. 203—206 bis şi nr. 96[6]1938, f. 153—154.
[20] Ibidem, dosar nr. 56/1939, f. 2.
[21] Ibidem, dosar nr. 58/1939, f. 177—178.
[22] Ibidem, dosar nr. 89/1940, f. 27—30, 36—43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

statui în jurul unei coloane a ştiinţei, conform unei iniţiative din anul 1927.

Din alte materiale [23], aflăm hotărîrea luată de a declara monument istoric ansamblul de la Goleşti obţinîndu-se sumele necesare restaurării sale, urmînd ca aici să se amenajeze şi un muzeu regional.

Ţinem să mai menţionăm corespondenţa [24] purtată între anii 1942—1944 de Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor, Primăria Municipiului Bucureşti şi diferiţi artişti plastici în vederea realizării busturilor unor reprezentanţi de seamă ai culturii româneşti. Astfel numeroşi artişti au avut prilejul să dăltuiască în piatră chipurile lui M. Eminescu, V. Alecsandri, I. L. Caragiale, Al. Vlahuţă, G. Coşbuc, O. Goga, Şt. O. Iosif, Al. Odobescu, T. Maiorescu, N. Bălcescu, B. P. Hasdeu, D. Zamfirescu, P. Cerna, Al. Macedonschi, I. Creangă, P. Ispirescu, Gr. Alecsandrescu, D. Bolintineanu, N. Gane pentru a fi expuse la Bucureşti în grădinele Cişmigiu şi Icoanei sau a lui C. Negruţi, V. Pogor, C. Meissner, N. Gane, V. Micle, la Iaşi. Astfel în aceste două centre culturale s-a creat o interesantă galerie care ne evocă azi personalitatea marilor noştri înaintaşi.

* * *

Parcurgerea filelor dosarelor de către cercetătorul interesat de a găsi mărturii referitoare la istoria culturii româneşti oferă o gamă variată de informaţii din domeniul arhitecturii, sculpturii, restaurării monumentelor precum şi din bogata activitate desfăşurată de înaintaşii noştri preocupaţi de a realiza valori spirituale ale poporului român care să înfrunte veacurile. Informaţiile redate vor contribui la reliefarea profilului acestor materiale, la folosirea lor în circuitul ştiinţific, prilejuind totodată surse de informaţii pentru lucrările de popularizare a trecutului istoric al monumentelor care, de la o zi la alta, sînt tot mai mult solicitate de noile generaţii.

Materialele documentare create pe parcursul anilor de către Comisia superioară a Monumentelor Publice, valorificate împreună cu corespondenţa Comisiei Monumentelor Istorice, vor putea oferi o imagine mai amplă a strădaniilor şi eforturilor depuse, de înaintaşi în condiţiuni materiale modeste, pentru salvarea vestigiilor trecutului, pentru înălţarea de noi monumente evocatoare.

RÉSUMÉ

L'auteur s'appuyant sur des documents relève l'activité déployée plus de deux décennies par la Commission Supérieure des Monuments publics. Ayant comme but a coordonner l'activité, dévoillé par de différents institutions d'Etat ou particulières pour la construction des monuments précieux au point de vue artistique, qui évoquent des moments significatifs de l'histoire de la Roumaine ou de la rares personnalités culturelles.

Les matériaux documentaires créés par le ministère des Cultes et des Beuax-Artes corroborés avec d'autres sources d'informations offrent la possibilité au chercheur à connaître les efforts mis par nos précurseurs dans les modestes conditions dès lors, pour sauvgarder les vestiges de notre passé par la construction des monuments représentatifs.

[23] Ibidem, fond Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor, Direcţia Artelor, dosarele nr. 97/1943, f. 28 şi nr. 98/1943, f. 40.

[24] Ibidem, dosarele nr. 100/1943, 44/1944, f. 35—36, 40, 44—46 şi nr. 47/1944, f. 31—38, 22—25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ȘCOALA DE ARHIVISTICĂ

TR. RUS, IOANA BURLACU

După primul război mondial arhivistica parcurge o etapă de consacrare. Această disciplină începe să intre tot mai mult în atenţia opiniei publice, dovedindu-şi necesitatea pe o mare diversitate de planuri : în ştiinţă, în viaţa politică, în viaţa cotidiană.

Asistăm deci la o mişcare de renaştere a arhivelor în cadrul căreia se manifestă cu tărie idei înnoitoare îndreptate spre îmbunătăţirea organizării acestor instituţii, potrivit cerinţelor vremii, pentru progresul ei în conformitate cu însemnătatea şi cu sarcinile ce le împlinea. Tot acum, unanim, se recunoaşte necesitatea de a se da lucrătorilor din arhive o pregătire ştiinţifică superioară,

Pînă la război şcolile speciale erau puţine. Totuşi în unele ţări astfel de instituţii au fost întemeiate cu mult înainte. [1]

După război numărul lor se ridică continuu. Era deci normal ca acest curent nou să se manifeste cu putere şi în ţara noastră.

Ca urmare, în anul 1924, se înfiinţează o astfel de şcoală pe lîngă Direcţia generală a Arhivelor Statului, care în decursul anilor şi-a desfăşurat activitatea cu un program mereu îmbunătăţit sub următoarele denumiri : Şcoala practică de arhivari-paleografi, Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie, Şcoala de arhivistică, Institutul de arhivistică, bibliografie şi muzeografie.

I. *Şcoala practică de arhivari — paleografi (1924—1931)*

Încă din anul 1862 colonelul Bengescu, primul director general al Arhivelor Statului proiecta crearea unui Institut de paleografie. Ideea rămasă în proiect e reluată de Gr. Manu care propune Ministerului Ins-

[1] Iată cîteva dintre acestea : École des Chartes înfiinţată la Paris în 1821, Scuola di Paleografia la Milano în 1842 iar la Viena în anul 1854 Institut für oesterreichische Geschicht forschung, În 1854 la Veneţia s-a instituit o şcoală de paleografie similară cu cea din Milano iar în 1857 ia fiinţă la Madrid Escuola di diplomatica, de archiveros, bibliotecarios y antiquarios.

La 1858 s-a deschis o Scuola di paleografia e diplomatica pe lîngă Arhiva Centrală de Stat din Florenţa. Aceasta se reorganizează în 1870, ca Scuola di paleografia pe lîngă Facultatea de litere iar prin decretul din 29 octombrie 1919 e transformată în Scuola per bibliotecari e archivisti paleografi. În 1867 se întemeiază Societatea istorică maghiară cu scopuri similare iar pentru Transilvania, Franz Zimmermann iniţiază cursuri de paleografie la Sibiu în anul 1876. În 1877 ia fiinţă Şcoala de arhivistică de la Petrograd iar în 1884 o şcoală de paleografie şi diplomatică la Vatican. O şcoală similară se fondează în 1909 la Liverpool : School of locale history and records. (A. Sacerdoţeanu, *Pregătirea arhiviştilor*, în „Hrisovul", V, 1945, p. 12—13).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

trucţiunii Publice la 9 octombrie 1870, înfiinţarea unei şcoli de arhivari [2]. Fără a se realiza nici de data aceasta ideea înfiinţării unei şcoli de arhivistică în ţara noastră va fi îmbrăţişată mai tîrziu cu multă stăruinţă şi căldură de Constantin Moisil. Încă în timpul primului război mondial acesta propune lui Dimitre Onciul înfiinţarea unui institut de paleografie pe lîngă Arhivele Statului din Bucureşti, idee pe care în anul 1923 o va expune astfel : „Cu concursul cîtorva savanţi şi specialişti s-ar putea organiza pe lîngă Arhivele centrale un fel de École des Chartes, care în scurt timp ar ridica şi ar crea elemente competente pentru publicarea şi studierea documentelor noastre după metode riguros ştiinţifice" [3].

Pentru traducerea în viaţă a acestei idei Constantin Moisil începe o muncă metodică de studiere a programelor şcolilor similare din alte ţări pe care o conjugă cu consultaţii şi convorbiri cu numeroşi specialişti din domeniul istoriei şi ştiinţelor auxiliare [4].

După terminarea acestor studii C-tin Moisil îşi va expune concluziile sale într-un memoriu pe care îl înaintează la 15 februarie 1924 Ministerului Instrucţiunii [5].

Argumentînd necesitatea înfiinţării unei şcoli de arhivistică pe lîngă Direcţia generală a Arhivelor Statului memoriu arăta : „Intemeierea unei astfel de şcoli se impune astăzi cu atît mai mult, cu cît nu avem decît foarte puţine elemente pregătite spre a descifra şi interpreta vechile documente româneşti scrise cu litere antice, iar cît priveşte documentele slave, latineşti sau greceşti, emanate din cancelaria domnilor noştri, citirea şi traducerea lor sînt rezervate cîtorva rari specialişti. În acelaş timp, studiul vechilor noastre peceţi şi steme este ca şi inexistent iar cursuri de arhivistică nu se fac în nici o şcoală din ţara noastră".

Şcoala îşi propunea pregătirea de specialişti pentru Arhivele Statului, centrale şi regionale, ca şi pentru arhivele judeţene şi comunale, precum şi răspîndirea în publicul nostru cult a cunoştiinţelor practice necesare pentru studierea şi înţelegerea documentelor, sigiliilor şi monumentelor noastre heraldice şi deci pentru apărarea de distrugere şi înstrăinare a acestor importante urme culturale ale trecutului nostru[6].

Normele de organizare şi funcţionare a şcolii urmau să fie precizate în legea pentru organizarea Arhivelor Statului lege care n-a putut fi însă discutată în 1924 în Parlament. Pentru a nu se pierde un an şcolar, s-a cerut aprobarea Ministerului Instrucţiunii pentru funcţionarea şcolii în mod provizoriu de la 1 noiembrie 1924. Totodată se prezenta ministerului planul de învăţămînt cu sublinierea că orele de curs , „se vor preda cu referinţă specială la români şi lucrările practice — care vor forma de altfel partea lor esenţială — se vor face pe bază de documente şi monumente româneşti", iar „dacă nevoia o va cere se vor putea adăuga şi alte cursuri speciale ca studii comparative de instituţii, arte minore etc."[7]. Ca urmare a aprobării primite de la minister şcoala începe să funcţioneze

[2] Ibidem, p. 13—14.

[3] „Cronica numismatică şi arheologică", IV, 1933, p. 22.

[4] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Instrucţiunii Publice şi Cultelor, dosar nr. 540/1924, f. 1.

[5] Ibidem, f 1—2.

[6] Ibidem, f 1.

[7] Ibidem, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 1/1924, f. 64.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de la 24 noiembrie 1924 cu următoarele obiecte de studiu : arhivistica, paleografia română, latină şi slavă, izvoarele istoriei românilor, la anul I, şi sigilografia, heraldica, diplomatica, instituţiile vechi româneşti şi dreptul vechi românesc, la anul II. Ministerul Învăţământului l-a însărcinat pe C.-tin Moisil ca împreună cu N. Iorga să alcătuiască un ante-proiect de lege pentru înfiinţarea şcolii, fără însă a-şi lua obligaţia în ceea ce priveşte plata corpului profesoral [8]. Proiectul de lege întocmit, a fost intercalat în legea de organizare a Arhivelor Statului din 1925, prin care şcoala practică de arhivari-paleografi a primit confirmarea legală.

Pe lîngă obiectele de studiu amintite, urmau să se predea în baza acestei legi miniaturistica, cronologia, genealogia şi numismatica. Cursurile puteau fi frecventate de două categorii de elevi ; elevi asistenţi care posedau diplomă de bacalaureat şi elevi audienţi, absolvenţi de şcoli secundare [9]. După terminarea cursului de doi ani, pe baza susţinerii şi trecerii cu succes a unui examen, absolvenţii obţineau titlul de diplomaţi ai şcolii practice de arhivari — paleografi. Cursurile erau predate de către specialişti recrutaţi dintre profesorii secundari, sau alte persoane cu lucrări sau studii termeinice în vreuna din specialităţile ce se predau, în şcoală.

În anii următori sfera de activitate a şcolii s-a lărgit, fiind adaptată mai mult necesităţilor ştiinţifice şi culturale ale ţării. Aşa de exemplu, avîndu-se în vedere că în România nu exista o şcoală specială pentru formarea de lucrători ai bibliotecilor, s-a creat în cadrul şcolii, la sfîrşitul anului 1925, prin gruparea unei părţi din obiectele de studiu cu caracter mai general şi a celor privitoare la biblioteci, secţia de bibliologie. De asemenea, în anul 1926, s-a creat secţia de expertiză grafică a cărei scop era să pregătească „viitori experţi necesari justiţiei, experţi care vor avea o pregătire ştiinţifică superioară" [10]. Totodată, prin crearea acestei secţii s-a urmărit punerea „la îndemîna tineretului şi mijloacele de a putea constata, după metodele cele mai noi şi cu aparatele cele mai moderne autenticitatea actelor şi documentelor" [11]. În cadrul acestei secţii, pe lîngă obiectele cu caracter general, s-a introdus expertiza grafică şi grafologia [12].

O atenţie deosebită s-a acordat de către conducerea şcolii procurării materialului didactic. La început multe cărţi şi albume paleografice nece-

[8] C. Moisil, *Din istoria şcoalei de arhivistică*, în „Hrisovul", I, 1941, p. 24.

[9] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 7/1928, f. 12.

[11] Ibidem, dosar nr. 4/1926, f. 64.

[11] Ibidem, f. 13.

[12] În şcoală, în această perioadă se predau următoarele cursuri. — Anul I — cursuri comune : arhivistica (C-tin Moisil), paleografia română (N. Cartojan), instituţiile româneşti (C. C. Giurescu), izvoarele interne ale istoriei românilor (I. Vlădescu), dreptul vechi românesc (I. C. Filitti) ; cursuri speciale : paleografia slavă (P. Cancel), paleografia latină (Zoe Balş, iar din 1926 Maria Holban), paleografia greacă (Iulian Ştefănescu), expertiza grafică (H. Sthal) şi biblioteconomia (Al. Ionescu-Sadi, pînă la moartea sa în septembrie 1928 iar din decembrie 1928 Nicolae Georgescu-Tistu).

— Anul II — cursuri comune : sigilografia şi heraldica (C-tin Moisil), diplomatică (N. Constantinescu, iar din 1929 A. Sacerdoţeanu) izvoarele externe ale istoriei Românilor (P. P. Panaitescu) cursuri speciale : aceleaşi ca la anul I. (Ibidem, dosarele nr. 3/1925, I, 1941, p. 502—503). f. 9 ; nr. 4/1 /1926, f. 5, 7 şi 64 ; nr. 7/1928, f. 32 şi 86, nr. 8/1929, f. 89 şi 92 ; „Hrisovul", I, 1941, p. 502—503

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sare şcolii au fost aduse din străinătate [13], apoi s-a trecut la editarea de către şcoală a unor albume paleografice pe baza documentelor din depozitele Arhivelor Statului. Primul album editat a fost cel de paleografie română întocmit de profesorii I. Bianu şi N.Cartojan. Autorii şi-au propus ca să întocmească această publicaţie în genul albumului de paleografie latină şi franceză a lui M. Prou şi A. de Boürd. Dar conducerea şcolii le recomandă să cuprindă în album „facsimilele de pe manuscripte, hrisoave, zapise şi scrisori — pe cît va fi posibil inedite — din toate epocile şi din toate ţinuturile româneşti. Materialul va fi astfel ales încît să înfăţişeze un interes multilateral prin cuprinsul cît mai bogat, mai variat şi mai interesant atît din punct de vedere istoric, cît şi literar. La sfîrşit se vor alege cîteva planşe cu semnături de domni, boieri, mitropoliţi, precum şi de finale de hrisoave cu numele şi titulatura domnilor — pentru studiul ligamentelor de litere" [14]. Şi într-adevăr albumul de paleografie română, pentru tipărirea căruia s-au plătit peste 100 000 lei, cuprindea „facsimile de manuscripte şi documente de la cele mai vechi pînă la cele mai noi, alese şi dispuse astfel, încît nu numai să înlesnească urmărirea evoluţiei scrisului chirilic, dar să se poată deştepta interesul — prin cuprinsul lor variat — pentru trecutul nostru istoric şi literar" [15]. Albumul astfel conceput a fost un preţios ajutor şi profesorilor secundari care l-au folosit ca un bun auxiliar pentru ilustrarea cursului de istorie naţională şi de istoria limbii şi literaturii române. Astfel se explică şi editarea lui în 3 ediţii mereu îmbunătăţite [16].

Conducerea şcolii hotărăşte, începînd cu vara anului 1925 să editeze şi primul anuar al şcolii, în care urmau să fie valorificate lucrările profesorilor şi ale elevilor, precum şi cele mai însemnate documente de arhivă. Pentru realizarea acestuia, s-a cerut arhivelor regionale părerea asupra metodelor de publicare a documentelor, precum şi concursul în întocmirea unor studii de arhivistică, paleografie sau alte ştiinţe auxiliare, schiţe ale istoriei arhivelor noastre regionale, judeţene, comunale, sau relaţii asupra fondurilor arhivistice din depozite [17].

Un loc important în cadrul şcolii îl ocupau aplicaţiile practice. De aceea conducerea şcolii îşi propune dotarea acesteia cu un laborator înzestrat cu aparatura şi materialele necesare. În noiembrie 1927, prof. Henri Stahl, a fost însărcinat cu organizarea unui *laborator fotografic* al şcolii, pentru amenajarea căruia era necesară pentru început suma de 30 000 lei. Aceasta s-ar fi acoperit în scurtă vreme din taxele pe care urmau să le plătească cei interesaţi de a obţine fotocopii de pe documente. Cu venitul realizat, după amortizarea costului laboratorului, urmau să se cumpere treptat „microscoape, colorimetre, aparatele de proiecţiuni

[13] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 1/1924, f. 60.

[14] Ibidem, f. 3.

[15] Ibidem, dosar nr. 3/1925, p. 12.

[16] N. Cartojan, I. Bianu. *Album de paleografie românească*, (Scriere chirilică), Bucureşti 1926, 2 f, XXXII pl. (Arhivele Statului, Şcoala Superioară de Arhivistică şi Paleografie); Idem ed. a II-a, Bucureşti, 1929, 2 f. + XXXV pl., Idem, ed. a III, Bucureşti, 1940, 12 p. + XLIV pl.

[17] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 3/1925 f. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

şi utilajul chimic necesar studiului falsurilor, analizei cernelurilor, hîrtiei, pergamentelor, peceţilor, monedelor etc." [18].

În rezoluţia pusă de conducerea şcolii pe propunerile făcute de prof. Henri Stahl, se menţionează că „se va interveni la timp la minister pentru acordarea sumei necesare" [19].

Aceste gînduri şi preocupări îmbrăţişate cu entuziasm de toţi lucrătorii şcolii, legate de editarea unui anuar şi crearea unui laborator, n-au putut deveni realitate din cauza condiţiilor grele în care şcoala şi-a desfăşurat activitatea încă din primul an de funcţionare [20].

Referindu-se la greutăţile prin care a trecut şcoala prof. H. Stahl arăta în anul 1939 : „Şcoala aceasta soră cu vestita École des Chartes din Paris, deşi are o misiune infinit mai grea de împlinit decît colega din Paris, a fost o soră vitregă, pentru că pe cîtă vreme şcoala din Paris este răsfăţata autorităţilor şcolare superioare din Paris, şcoala din Bucureşti a avut de luptat cu nesfîrşite greutăţi" [21].

În situaţia grea în care se afla şcoala ameninţată mereu cu desfiinţarea [22], conducerea ei cu asentimentul întregului corp profesoral, a fost nevoită să apeleze la ajutorul unor instituţii de stat şi particulare care aveau legături mai strînse cu Arhivele Statului şi care au înţeles rostul acesteia [23]. Iată ce se spune, printre altele, în apelul adresat Ministerului Agriculturii : „Cum dintre toate autorităţile publice Ministerul Agriculturii are legăturile cele mai strînse cu Arhivele Statului, căci mereu se concentrează şi se transcriu pentru acest minister acte şi dosare necesare pentru procesele de proprietate, îmi permit a face apel la sprijinul dv., domnule ministru, rugîndu-vă să binevoiţi a ne acorda o subvenţie spre a putea acoperi măcar în parte marile cheltuieli ce trebuie să le suportăm, atît cu muzeu, cît şi cu şcoala de arhivistică şi paleografie" [24]. Majoritatea instituţiilor la care s-a apelat au acordat o serie de ajutoare în bani cu care s-a reuşit să se plătească diurnele profesorilor şi să se acorde un număr redus de burse elevilor săraci [25].

Cu toate greutăţile pe care le-a întîmpinat şcoala, încă din primul an de existenţă, cursurile s-au desfăşurat, datorită străduinţii depuse de profesori, în mod regulat la un înalt nivel ştiinţific, fiind frecventate cu interes de elevi. Totodată, cadrele didactice au desfăşurat o bogată activitate ştiinţifică. În cadrul acesteia se remarcă ciclul de conferinţe, pe teme de specialitate care începînd din anul 1927 devin publice. În acest an seria

[18] Ibidem, dosar nr. 5/1927, p. 71.

[19] Ibidem.

[20] Ibidem, dosar nr. 20/1938, f. 12—13. În anul şcolar 1924—1925, s-a acordat suma de 20 000 lei pentru achitarea salariilor corpului didactic şi personalului angajat temporar pentru aranjarea arhivei vechi la care s-a adăugat, din luna martie 1925 şi suma de 15 000 lei. Începînd cu noul an şcolar s-a prevăzut în bugetul Ministerului Instrucţiunii, suma de 100 000 lei care s-a acordat şcolii mulţi ani în şir, deşi în anul 1927, de pildă, întreţinerea şcolii se ridica la 280 000 lei. Din această sumă alocată s-a putut achita profesorilor salariile numai pe 6 luni, iar în 1928 pe 3 luni. Tot din această cauză C-tin Moisil, a condus şcoala în mod gratuit.

[21] Ibidem, fond D.G.A.S., dosar nr. 1122, vol. II/1939, p. 38.

[22] Ibidem, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 3/1925, f. 36.

[23] C-tin Mosil, *op. cit.*, p. 35.

[24] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 1/1924, f. 63.

[25] Ibidem, dosar nr. 7/1928, f. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

este deschisă de către eruditul expert grafolog francez I. Crépieux Jamin cu conferinţa „Principiile fundamentale ale grafologiei" [26].

Din anul 1929 această acţiune de a prezenta public expuneri cu subiecte în legătură cu izvoarele şi ştiinţele auxiliare ale istoriei României, se intensifică. Pe lîngă profesorii şcolii, au fost invitaţi să conferenţieze specialişti, de seamă ca: N. Iorga, Gh. Ghibănescu, Sextil Puşcariu, I. Lupaş, Silviu Dragomir, Bogdan Duică, S. Mehedinţi [27].

Ciclul de conferinţe din 1929 a fost deschis la 14 februarie, în localul Arhivelor Statului, de către N. Iorga cu conferinţa „Arhivele Veneţiei" [28].

De asemenea, periodic s-au organizat cu elevii şcolii, vizite la cele mai importante muzee şi biblioteci din Bucureşti [29].

II. *Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie (1931—1938)*

Începînd cu anul şcolar 1926—1927, cursurile s-au desfăşurat în trei secţii: arhivistico-paleografică, de bibliologie şi de expertiză grafică. Din acel moment şcoala a primit denumirea de Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie, prin aceasta recunoscîndu-se „că era o instituţie de învăţămînt superior, caracterizată atît prin obiectele ce se predau cît şi prin pregătirea profesională şi calitatea elevilor, aceştia din urmă fiind cu toţii absolvenţi de curs secundar (bacalaureaţi) [30]. Noua situaţie a şcolii a fost recunoscută însă numai în 1931 prin: Regulamentul de funcţionare al ei [31] şi apoi prin modificarea ce s-a adus în 1932 legii de organizare a Arhivelor Statului [32].

Prin noul regulament sfera de activitate a şcolii s-a lărgit. Astfel, se face precizarea că şcoala cu durată de doi ani urmăreşte: să promoveze studiile de specialitate în disciplinele ce au legătură cu arhivele şi bibliotecile; să răspîndească cunoştinţele necesare pentru înţelegerea şi studierea documentelor, sigiliilor, monumentelor heraldice, miniaturistice, numismatice etc. precum şi pentru adunarea şi conservarea lor; să pregătească specialişti pentru arhivele autorităţilor centrale, judeţene şi comunale, pentru arhivele instituţiilor publice şi particulare etc.; să pregătească funcţionari speciali necesari bibliotecilor publice; să formeze experţi grafici cu pregătire ştiinţifică pentru instanţele judecătoreşti.

Avînd în vedere că absolvenţii şcolii „sînt tineri cu studii superioare şi că pregătirea ce o primesc în şcoală, la toate secţiile, este cît se poate de temeinică atît din punct de vedere teoretic cît şi din punct de vedere practic, de altă parte ţinînd seama că diplomaţii şcolii sînt adevăraţi specialişti în disciplinele ce se predau în secţia respectivă şi întrunesc toate condiţiile unor intelectuali cu pregătire ştiinţifică modernă", în Regulament s-au inclus şi propunerile făcute de conducerea şcolii la 9 iunie 1931 Preşedinţiei Consiliului de Miniştri şi anume [33] ca diplomaţii Şcolii

[26] Ibidem, dosar nr. 5/1927, f. 35.
[27] Ibidem, dosar nr. 8/1929, f. 10—11
[28] Ibidem, f. 14.
[29] Ibidem, dosar nr. 4/1926, f. 22.
[30] C-tin Moisil, *op. cit.*, p. 29.
[31] „Monitorul oficial", partea I, 10 iunie 1931.
[32] *Arhivele Statului, 125 de ani de activitate 1831—1956*, Bucureşti, 1957, p. 210—213.
[33] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 10/1931, f. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

superioare de arhivistică şi paleografie să fie preferaţi în viitor la numirile de funcţionari pentru arhivele şi bibliotecile de stat sau subvenţionate de stat, judeţe şi comune şi de experţi grafici de pe lîngă toate instanţele judecătoreşti sau de pe lîngă autorităţile statului judeţelor şi comunelor.

Obiectele de studiu ce se predau în şcoală, înscrise în regulament, erau : obiecte comune tuturor secţiilor şi obiecte speciale. În categoria obiectelor comune tuturor secţiilor intrau arhivistica (ştiinţa şi serviciul arhivelor), paleografia română, instituţiile româneşti, izvoarele interne şi externe ale istoriei românilor, diplomatica generală şi românească (cu critica textelor), cronologia, genealogia, sigilografia, heraldica, numismatica, miniaturistica şi dreptul vechi românesc. Obiectele speciale erau : paleografia latină (medievală şi modernă), paleografia slavo-română şi paleografia greacă (medievală şi modernă) pentru secţia arhivistico-paleografică, bibliologia (istoria cărţii), biblioteconomia (legislaţia şi organizarea bibliotecilor) şi bibliografia pentru secţia de bibliologie, grafologia şi expertiza grafică pentru secţia de expertiză grafică.

Prin modificările aduse legii de organizare a Arhivelor Statului în anul 1932, se omit cursurile de bibliologie, biblioteconomie, bibliografie, grafologie şi expertiză grafică, iar izvoarele istoriei românilor şi dreptul românesc devin facultative.

Cu toate acestea în anii următori aceste cursuri au fost predate elevilor şcolii [34] cursul de numismatică, fiind introdus în mod obligatoriu printre obiectele comune tuturor secţiilor abia în anul 1935 [35]. Introducerea numismaticii ca obiect de studiu a contribuit la dezvoltarea acestei ştiinţe şi la formarea unor buni specialişti în acest domeniu.

Momentele grele prin care a trecut şcoala, ameninţată cu desfiinţarea din cauza refuzului autorităţilor de a plăti vreo subvenţie şi a sistării de către instituţii a ajutoarelor acordate, din cauza crizei, au putut fi trecute datorită entuziasmului, pasiunii şi atitudinii demne şi dezinteresate a profesorilor. Timp de 7 ani, cadrele didactice făcînd un gest de înaltă abnegaţie şi de mare devotament, au predat cursurile în mod gratuit [36] interesîndu-se de toate problemele şcolii cu dragoste şi bunăvoinţă [37]. Pe această linie se înscrie organizarea, pe lîngă şcoală, în 1936 a cursurilor cu viitorii funcţionari de la arhivele armatei [38], frecventate de o serie de tineri militari care, s-au pus la curent din punct de vedere teoretic cu principalele probleme ale ştiinţei arhivistice şi ale celorlalte ştiinţe auxiliare, iar în mod practic s-au deprins cu inventarierea, clasarea şi catalogrrarea materialului arhivistic [39].

Din februarie 1932 s-au organizat în cadrul şcolii cursuri cu elevii şcolilor secundare din Bucureşti, pentru a le înlesni cunoaşterea şi preţuirea monumentelor arhivistice [40]. La aceste cursuri elevilor li se arătau şi explicau documentele, sigiliile, piesele heraldice şi stampele mai interesante

[34] Ibidem, dosarele nr. 19/1937 şi nr. 20/1938.
[35] Ibidem, dosar nr. 15/1935, f. 5.
[36] Ibidem, fond D.G.A.S., dosar nr. 122, vol.II 1939, f. 38—39
[37] C-tin Moisil, *op. cit.*, p. 36.
[38] Arth. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică, dosarele nr. 13/1934, 15/1935.
39 C-tin Moisil, *op. cit.*, p. 33.
[40] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 11/1932, f. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

şi mai instructive în legătură cu trecutul românesc, păstrate în depozitele Arhivelor Statului. Aceste cursuri au fost frecventate cu interes de foarte mulţi elevi şi profesori.

De asemenea, pentru elevii şcolii, sub conducerea lui C. Moisil şi Maria C. Golescu, s-a organizat un ciclu de lecţii privind antichităţile bizantine. În acest scop Maria C. Golescu a participat în 1934 la Congresul internaţional de studii bizantine de la Sofia şi a vizitat monumentele bizantine din Bulgaria, iar în 1935 a participat în calitate de delegată a şcolii la cursurile de artă bizantină, organizate de Institutul interuniversitar italian la Ravena în perioada 27 aprilie—10 mai 1935[41].

Conducerea şcolii a creat condiţii cadrelor didactice de a-şi extinde cercetările şi asupra arhivelor străine. Menţionăm deplasarea la Paris în luna septembrie a anului 1935 a prof. Maria E. Holban în vederea efectuării unor cercetări în arhivele naţionale, biblioteca naţională (secţia manuscriselor) şi în arhivele Ministerului Afacerilor Străine pentru completarea publicaţiilor sale asupra „rapoartelor consulare din secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea privitoare la ţările noastre" [42]. Tot cu această ocazie a studiat în cadrul École des Chartes cele mai noi metode şi materiale didactice pentru predarea paleografiei şi epigrafiei latine.

Scopul şcolii fiind mai ales formarea de elemente bine pregătite din punct de vedere practic, cadrele didactice au dat aplicaţiilor practice ale obiectelor de studiu o extensie şi o importanţă deosebită. O atenţie mărită s-a acordat în special susţinerii probei practice la examenul de diplomă.

Proba practică pentru absolvenţii secţiei arhivistico-paleografică consta din descifrarea şi interpretarea unui document original, inedit din specialitatea paleografică a candidatului, pentru absolvenţii secţiei de bibliologie, din determinarea cotei unei tipărituri după diferite sisteme şi în special după sistemul zecimal, iar pentru absolvenţii secţiei expertiză grafică din identificarea unui scris cu caractere latine sau chirilice, după probe grafice a unui fals total sau parţial, a unei omonime şi a unui act cu scris alterat din cauze patologice.

Un accent deosebit s-a pus pe întocmirea tezei de diplomă, care trebuia să trateze un subiect din specialitatea candidatului şi se baza pe cercetări şi observaţii personale făcute de acesta în arhive, biblioteci sau în depozite cu material de expertiză grafică. De asemenea, candidatul trebuia să dovedească o pregătire suficientă în ceea ce priveşte adunarea şi interpretarea materialului de studiu după metode strict ştiinţifice.

În perioada 1924—1938, cursurile şcolii au fost absolvite de 729 de elevi. Dintre aceştia, 28 şi-au luat diplome pe bază de lucrări originale, după cercetări de arhivă scoţînd la lumină nepreţuite informaţii [43].

Deşi şcoala a fost absolvită de cadre bine pregătite care şi-au început activitatea în arhive şi biblioteci şi pe lîngă instanţele judecătoreşti, totuşi ea n-a reuşit să satisfacă, în această perioadă, nevoile crescînde ale activităţii arhivistice din ţara noastră. Era nevoie de un număr tot

[41] Ibidem, dosar nr. 15/1935, f. 10.

[42] Ibidem, f. 34.

[43] Vezi lista completă cu diplomaţii şi elevii şcolii din perioada 1924—1940, publicată de Aurelian Sacerdoţeanu, în „Hrisovul", I, 1941 p. 505—513.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mai mare de arhivişti bine pregătiţi care să adune, să păstreze în condiţiile cele mai bune şi să studieze după cele mai exigente norme ale ştiinţei, toate depozitele noastre arhivistice pline de atîtea informaţii de cea mai mare importanţă, deseori unică. „Ne trebuie acest corp — susţinea în 1938 în faţa autorităţilor şcolare superioare, prof. A. Sacerdoţeanu — ca să dea la lumină tot acest material, ori să-l pună la îndemîna cercetătorilor cu toată dragostea, cu toată înţelegerea şi cu toată pasiunea pe care o merita... Ne trebuie un întreg corp de bibliotecari pregătiţi, să fie cei mai buni îndrumători — şi îndrumători prietenoşi — ai doritorilor de cărţi. Ne trebuie să înmulţim mănunchiul de experţi grafici care să poată da cu competenţă avizul asupra falsurilor moderne şi a arăta cu certitudine falsurile pe care întîmplător le pot avea arhivele istorice" [44].

III. *Şcoala de Arhivistică (1938—1948)*

La 4 noiembrie 1938, şcoala a fost încadrată în rîndurile şcolilor superioare, sub denumirea de Şcoala de Arhivisitcă [45], cu o durată de 3 ani. Sub această denumire şcoala îşi va desfăşura activitatea pe drumul trasat de la început cu clarviziune şi hotărîre de către Constantin Moisil, într-un climat de căutări creatoare, am putea spune fără egal în istoria ei. Activitatea şcolii s-a desfăşurat mereu ascendent datorită noului director prof. A. Sacerdoţeanu şi muncii pline de abnegaţie depuse de cadrele didactice. „Munca aceasta — se arată într-un raport al şcolii din 1942 — nu este dintre cele mai plăcute, dar rămîne cea mai necesară formării noastre culturale, sîntem însă, bucuroşi să ne înhămăm la ea cu toată puterea noastră de muncă" [46].

Natura şi scopul pregătirii în această instituţie sînt eminamente ştiinţifice, accentuîndu-se preocupările de metodică şi tehnică în cercetarea şi munca ştiinţifică în general şi cea istorică în special, precum şi pregătirea unor specialişti în domeniul arhivei, bibliotecii şi muzeului, cele trei mari instituţii de cultură destinate păstrării şi prezentării materialului pentru cercetări în toate domeniile. Din aceste motive recrutarea corpului didactic s-a făcut conform prevederilor legii învăţămîntului superior, referitoare la profesorii titulari iar regimul cursurilor şi studenţilor a fost acelaş ca şi în instituţiile de învăţămînt superior, tehnico-ştiinţific, cursurile fiind urmate nu numai de bacalaureaţi ci şi de studenţii sau licenţiaţii facultăţilor de drept, litere şi filozofie, ştiinţe etc.

Posturile vacante de la şcoală se ocupau prin concurs, ceea ce a permis recrutarea persoanelor „care s-au dedicat prin studii şi activitate acestei specialităţi" [47]. Dintre aceştia amintim pe: Maria Dumitrescu (catedra de bibliografie, biblioteconomie şi bibliologie), M. Berza (catedra de metodologie şi istoriografie, genealogie şi heraldică), E. Bogdanovici (catedra de expertiză grafică şi grafologie).

Pentru a satisface nevoile acestui învăţămînt de o deosebită importantă pentru disciplinele metodologice şi pentru a-i acorda rangul deţinut de şcolile similare din străinătate, în 1945, consiliul profesoral a propus reorganizarea şcolii în instituţie autonomă de învăţămînt superior, iar

[44] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 20/1938
[45] Ibidem, dosar nr. 42/1943, f. 133.
[46] Ibidem, dosar nr. 33/1942, f. 100.
[47] Ibidem, dosar nr. 49/1944, f. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

„actualii profesori definitivi şi agregaţi ai şcolii de arhivistică urmează a fi încadraţi la catedrele corespunzătoare cu gradul de profesori universitari titulari, respectiv profesorii universitari agregaţi şi cu toate drepturile cîştigate în învăţămînt" [48].

Pentru o mai bună repartizare a materiilor şi completarea programului de studiu „consiliul profesoral a propus crearea catedrei de genealogie, sigilografie, heraldică şi numismatică" şi transformarea parţială a unor catedre existente. Aceste propuneri şi-au găsit expresia în decretul lege pentru reorganizarea şcolii de arhivistică [49].

Aceste catedre cu mici modificări au existat din anul 1940 excepţînd anul 1941 cînd prin hotărîrea Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor Şcoala de arhivistică a fost desfiinţată deşi în cadrul Facultăţii de Litere nu se predau majoritatea acestor discipline. În faţa acestei situaţii şcoala a desfăşurat o largă campanie pentru a face cunoscut lumii ştiinţifice şi culturale din ţară necesitatea funcţionării şi-n continuare a acestei instituţii de cultură.

În numele corpului didactic, prof. Aurelian Sacerdoţeanu directorul şcolii înaintează la 30 mai 1941 Ministerului Culturii Naţionale şi Cultelor un emoţionant memoriu în care sînt expuse pe larg temeinicele motive ce concură la păstrarea şcolii. Memoriu publicat în primul număr al buletinului Şcolii de arhivistică „Hrisovul" susţine printre altele : „Şcoala de arhivistică nu trebuie desfiinţată dar nici nu poate fi adăogată la vreo facultate. La Facultatea de Litere nu există nici o disciplină care să înglobeze, măcar în capitole izolate, toate disciplinele noastre. Nimeni acolo nu poate dirija facerea unui inventar, alcătuirea unei fişe descrierea unui fond arhivistic sau bibliografic, formarea unui funcţionar de carieră, lucrări pe care le cerem de acum, mai mult decît orice teorie... În sfîrşit, nici o facultate nu va putea pune la dispoziţia studenţilor săi materialul pe care îl au Arhivele Statului atît în biblioteca de specialitate, plecînd de la incunabile pînă la ultimele cărţi alese să reprezinte toate dificultăţile bibliograficeşti, cît şi în depozitele de manuscrise, documente originale (peste 200 000) peceţi, monezi (originale şi mulaje) piese de muzeu şi bogate colecţii de albume paleografice de tot felul.

Pentru toate aceste discipline numai Arhivele Statului sînt în măsură să servească tot materialul de care este nevoie".

În faţa acestei situaţii, numeroase personalităţi ale vieţii noastre culturale şi ştiinţifice dezaprobă măsura pripită luată de autorităţile şcolare superioare. Iată cîteva scrisori venite la direcţia şcolii din partea diferitelor personalităţi sau instituţii : „Existenţa ei nu trebuia întreruptă. Eu mă înscriu pentru continuarea, cu titlul gratuit, a preda un curs săptămînal despre antichităţi naţionale pînă la întemeierea Principatelor". (D. I. Andrieşescu, 30 ianuarie 1942) [50], „existenţa şcolii de arhivistică

[48] Ibidem, dosar nr. 61/945, f. 98.

[49] În conformitate cu acest decret, în cadrul şcolii funcţionau catedrele : arhivistică, diplomatică, şi cronologie ; bibliografie, biblioteconomie şi bibliologie : expertiza grafică şi grafologică ; muzeografia şi arheologia medie şi modernă ; paleografia latină şi limba textelor ; paleografia română şi limba textelor ; paleografia slavă şi limba textelor ; paleografia medie şi neogreacă şi limba textelor ; izvoarele interne şi externe ale istoriei românilor ; instituţii vechi româneşti şi istoria vechiului drept românesc ; metodologie, istoriografie şi critica textelor ; genealogia ; sigilografia ; heraldica şi numismatica. (Ibidem, dosar nr. 61/1945, f. 100—101).

[50] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 32/1941—1942, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

este absolut necesară" (M. Costăchescu, 30 ianuarie 1942)[51]. „Fără ea nu vom mai putea avea specialişti bine pregătiţi în materie, din care să se recruteze funcţionari arhivişti şi nici laboratorul de stimulare ce reprezintă această şcoală pentru tinerii cu tragere de inimă spre aridele şi puţin răsplătitele studii şi cercetări în domeniul trecutului istoric românesc. Şi e păcat că e aşa" (Conducerea revistei „Arhivele Olteniei", 26 decembrie 1941)[52], „Ne trebuie o şcoală specială de arhivistică" (Conducerea Academiei române, 23 ianuarie 1942)[53]; „Această instituţie care şi-a dovedit atît de temeinic valoarea pentru progresul studiilor istorice, trebuie să-şi continue activitatea şi locul ei nu va putea fi decît tot pe lîngă Arhivele Statului ca şi pînă acum" (Radu Vulpe, 21 ianuarie 1942)[54]; „Necesitatea şcolii de arhivistică o consider ca fiind mai presus de orice îndoială" (I. Lupaş, 20 decembrie 1941)[55].

Sub presiunea opiniei publice ministerul va reveni asupra măsurii luate. După redeschiderea ei prin activitatea ştiinţifică şi metodică desfăşurată, şcoala de arhivistică se impune tot mai mult atenţiei specialiştilor din ţară şi străinătate, afirmîndu-se ca o importantă instituţie de cultură. Acest lucru este confirmat în special de publicaţiile editate sub egida ei. Dintre acestea amintim: Carnetul studentului; Culegerea de facsimile pentru şcoala de arhivistică (seriile română, latină, slavă, greacă şi turcă)[56], lecţiile de deschidere pe diferite teme, adevărate programe analitice ale cursurilor de ştiinţe auxiliare (diplomatică, cronologie, arhivistică, genealogie), catalogul expoziţiei precum şi lucrările profesorilor în afara orelor de curs şi seminar etc. Cea mai mare realizare însă rămîne editarea buletinului şcolii de arhivistică, „Hrisovul".

Încă de la apariţia primului număr, datorită ţinutei ştiinţifice, a problemelor de specialitate tratate şi a îndrumărilor metodice date, a fost primit cu multă căldură de către specialiştii din ţară şi străinătate. Iată cîteva aprecieri: „Literatura noastră istorică, precum şi disciplinele înrudite (printre ele în primul rînd filologia) se îmbogăţesc cu o revistă excelentă" (Iorgu Iordan)[57]; „Conţinutul e bogat şi variat, totul util"

[51] Ibidem, f. 5.

[52] Ibidem, f. 7.

[53] Ibidem, f. 34.

[54] Ibidem, f. 36.

[55] Ibidem, f. 23.

[56] Vezi: *Carnetul studentului*, ed. a 2-a (Prefaţă de prof. Sacerdoţeanu Aurelian), Bucureşti, Cartea Românească, 1945, 87 p. (Şcoala de arhivistică); Aurelian Sarerdoţeanu, *Culegere de facsimile pentru Şcoala de Arhivistică*, Seria română. Fasc. I, (nr. 1—18); Maria Holban şi Virginia Sacerdoţeanu, *Culegere de facsimile pentru Şcoala de Arhivistică*, Seria latină, Fasc. I (nr. 1—25), Bucureşti, 1942 (Colecţiile Arhivelor Statului, Ediţii îngrijite de prof. Aurelian Sacerdoţeanu, directorul general al Arhivelor Statului); Aurelian Sacerdoţeanu şi Damian P. Bogdan, *Culegere de facsimile pentru Şcoala de Arhivistică*, Seria slavă. Fasc. I (nr. 1—20, Bucureşti, 1934 (Colecţiile Arhivelor Statului, Ediţii îngrijite de prof. Aurelian Sacerdoţeanu, directorul general al Arhivelor Statului); A. Sacerdoţeanu, şi M. Regleanu, *Culegere de facsimile pentru Şcoala de Arhivistică*, Seria greacă, Facs. I, (nr. 1—25), Bucureşti, 1924 (Colecţiile Arhivelor Statului, Ediţii îngrijite de prof. Aurelian Sacerdoţeanu, directorul general al Arhivelor Statului); H. Dj. Siruni, *Culegere de facsimile pentru Şcoala de Arhivistică*, Seria turcă, Fasc. I (nr. 1—28), Bucureşti, 1943 (Colecţiile Arhivelor Statului, Ediţii îngrijite de prof. Aurelian Sacerdoţeanu, directorul general al Arhivelor Statului).

[57] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică, dosar nr. 32/1942, f. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

(C. I. Andreescu) [58], „Te felicit din toată inima pentru această impunătoare realizare ştiinţifică" (J. Lupaş) [59]; „Rog să primiţi cele mai calde felicitări pentru această realizare atît de izbutită, de o ţinută atît de aleasă şi de un conţinut atît de preţios" (Radu Vulpe) [60]; „L-am citit cu mult interes şi găsesc că apariţia şi existenţa lui este foarte necesară. De ar fi asemenea lucrări cît mai multe, ar fi numai bine. Studiile din el toate sînt foarte importante prin seriozitatea lor" (M. Costăchescu) [61]; „Conţinutul acestui volum onorează pe deplin şcoala dv. arhivistică şi pot să adaug că m-a interesat atît cuvîntul dv. introductiv cît şi în special contribuţia dv. proprie" (Lothar Cross, Viena) [62]; „E o publicaţie care face onoare vouă, şcolilor voastre şi României. Din numeroasele articole mi-am putut da seama imediat şi de caracterul ştiinţific care le dă lor o valoare universală; unele mă interesează în mod direct şi am de gînd să le citesc în întregime cu ajutorul prietenilor români din Roma. Sînt sigur că revista va servi în mod eficace la cunoaşterea şi-n străinătate a studiilor române" (Giulio Battelli, Roma) [63].

Începînd din anul 1943, activitatea ştiinţifică se desfăşoară sub controlul şi îndrumarea Institutului de cercetări ştiinţifice, înfiinţat acum şi avînd ca scop pregătirea cercetărilor de specialitate în legătură cu izvoarele trecutului, cu arhivele, bibliotecile, muzeele, etc. şi răspîndirea cunoştinţelor şi metodelor necesare adunării, păstrării, studierii şi folosirii mărturiilor istorice [61]. Potrivit regulamentului de funcţionare acesta avea următoarele atribuţiuni: să colaboreze la periodicele de specialitate a şcolii, să publice opere de sinteză, monografii, ediţii critice de texte, documente sau alte izvoare istorice, albume paleografice, manuale şi studii de metodică istorică etc., să organizeze şedinţe ale membrilor săi sau şedinţe publice în care să facă comunicări cu caracter ştiinţific sau didactic, să organizeze conferinţe publice sau excursii de studii în ţară sau străinătate, să întreţină relaţii cu instituţiile de cercetări istorice şi juridice din ţară şi străinătate, să ia parte prin delegaţii săi, la conferinţele internaţionale de specialitate, să organizeze un serviciu de informaţie şi documentare ştiinţifică, pentru cercetătorii români şi străini ai mărturiilor istoriei româneşti, alcătuind în acest scop o bibliotecă de specialitate, o bibliografie critică şi un fişier de documentare, să organizeze cursuri de specialitate cu profesorii şcolii de arhivistică şi cu profesorii facultăţilor de litere şi filozofie sau drept din ţară sau cu specialiştii din ţară şi străinătate, în vederea propăşirii cercetărilor arhivistice sau în vederea obţinerii certificatului de specializare, să organizeze cursuri libere pentru completarea cunoştinţelor de specialitate ale funcţionarilor netitraţi de la arhive, biblioteci, muzee etc.

Institutul era condus de un comitet format din directorul şi doi profesori definitivi ai şcolii, delegaţi pe termen de 3 ani de către consiliul profesoral.

[58] Ibidem, f. 1.
[59] Ibidem, f. 23.
[60] Ibidem, f. 35.
[61] Ibidem, f. 5.
[62] Ibidem, f. 39.
[63] Ibidem, f. 38.
[64] Ibidem, dosar nr. 42/1943, f. 174.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Activitatea ştiinţifică desfăşurată de cadrele didactice a fost apreciată de către comisia consultativă a şcolii „Comisia ia act cu satisfacţie — se arată în concluziile din 28 iunie 1947 — că membrii corpului didactic al şcolii au desfăşurat în ultimii ani o bogată activitate publicistică de specialitate, participînd cu comunicări şi conferinţe la instituţiile ştiinţifice" [65].

Prin activitatea bogată desfăşurată în toţi aceşti ani şcoala de arhivistică a continuat să se menţină şi să-şi păstreze locul în rîndul celor mai de seamă instituţii ştiinţifice ale ţării.

IV. *Institutul de arhivistică, bibliologie şi muzeografie (1948—1950)*

În urma reformei învăţămîntului din anul 1948, Şcoala de Arhivistică a fost transformată în Institut de Arhivistică, bibliologie şi muzeografie.

Menirea institutului nu se oprea numai la formarea de specialişti pentru arhive, biblioteci şi muzee; activitatea lui trebuia să se simtă mai departe, în mijlocul tuturor celor care se interesează de una sau alta din disciplinele care stau la baza ei şi de lucrările care cad în competenţa celor care o frecventează. De aceea institutul urmărea şi formarea elementelor bine pregătite pentru cercetarea ştiinţifică în general şi pentru cercetarea istorică în special.

Reorganizarea şcolii de arhivistică s-a impus deci, deoarece „organizarea arhivelor, bibliotecilor şi muzeelor publice trebuie făcută pe baze ştiinţifice pentru ca aceste instituţii să poată fi puse în slujba poporului şi să nu mai fie rezervate unui cerc restrîns de specialişti" [66]. Acest lucru însă, nu putea fi făcut decît de cadre bine pregătite profesional care să fie capabile că conducă, îngrijească şi valorifice comorile culturale acumulate de cele trei instituţii amintite.

Pregătirea acestor cadre, începînd cu toamna anului 1948, s-a făcut de către Institutul de arhivistică, bibliologie şi muzeografie, cu o durată de trei ani fiind asimilat cu facultăţile din cadrul universităţii, cadrele didactice bucurîndu-se de aceleaşi drepturi şi datorii morale şi materiale ca şi corpul didactic universitar.

Activitatea de învăţămînt se desfăşura în trei secţii: arhivistică, bibliologică şi muzeografică [67].

În cadrul secţiei de arhivistică se predau disciplinele: arhivistica şi diplomatica, paleografiile română, slavă, latină şi greacă *, izvoarele istoriei României, instituţiile vechi româneşti, istoriografia şi metodologia, cronologia, genealogia, heraldica şi sigilografia, expertiza grafică.

Un accent deosebit s-a pus pe studierea paleografiilor avîndu-se în vedere că paleograful a cărui răspundere este foarte grea, trebuie să poată îndeplini cu folos rolul de om de ştiinţă şi de tehnician.

Se urmărea specializarea în una din aceste discipline, tocmai pentru ca viitorul paleograf să poată adînci disciplina în care va lucra, pentru

[65] Ibidem, dosar nr. 78 /1947, f. 68.
[66] Ibidem dosar nr. 83/1948, f. 30.
[67] Ibidem, dosar nr. 96/1949, f. 101—102.
* S-au prevăzut şi posturi pentru paleografia turcă, maghiară şi germană, care însă n-au fost ocupate din lipsă de specialşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

a da un randament maxim şi de calitate superioară, pentru a înlătura diletantismul şi improvizarea.

În cadrul acestor cursuri viitorul paleograf, adică viitorul cercetător, învaţă odată cu scrierea veche şi limba respectivă. Se studia alfabetul, materialele şi uneltele scrisului, prescurtările, prosodiile, semnele numerale, vechile măsuri, greutăţi şi monede, evoluţia şi diferenţierea scrierii pe epoci şi provincii, identificarea, localizarea şi datarea textelor după particularităţile grafice [68]. În încheiere se prezenta problema metodologic şi un fapt extrem de important a editării critice a textelor, adică punerea în practică a tuturor cunoştinţelor adunate.

Pregătirea tehnică necesară bibliotecarilor se făcea în cadrul secţiei bibliologică. Menirea secţiei bibliologică din cadrul Institutului de arhivistică, bibliologie şi muzeografie singurul de acest fel din ţară şi care reprezenta treapta cea mai înaltă de învăţământ pentru bibliotecari, era de a pregăti cadre pentru biblioteci, care să aibe cunoştinţe nu numai din domeniul strict al tehnicii, cărţii şi bibliotecii, ci şi cunoştinţe ştiinţifice ajutătoare, care să-l facă apt pentru rolul său nou.

Tocmai în acest scop, s-a prevăzut ca în cadrul acestei secţii să se predea două categorii de materii : materii de strictă specialitate (bibliologie, biblioteconomie şi bibliografie) şi materii ajutătoare pentru completarea culturii generale a bibliotecarului şi pregătirea sa ca om de ştiinţă şi îndrumător cultural, ţinînd seama de specificul şi istoria poporului nostru (metodologia, istoriografia şi instituţii, româneşti, izvoarele istoriei României, cronologia, heraldica, paleografiile română, slavă, latină şi greacă, elemente de arhivistică şi muzeografie).

Un accent deosebit se punea în cadrul cursurilor şi seminariilor practice pe însuşirea de către studenţi a principalelor probleme din munca bibliotecarului : organizarea, administrarea şi folosirea bibliotecii. În lucrările practice studenţii făceau aplicaţii imediate a celor predate la curs, iar prin lucrările de seminar ei se deprind să studieze şi să înfăţişeze într-o formă personală aspecte ale problemelor ridicate la curs. Prin aceasta s-a dat studenţilor „cea mai înaltă calificare profesională spre a-i face apţi să lucreze în orice bibliotecă, să conducă şi să controleze orice activitate de bibliotecar" [69].

Rolul secţiei de muzeografie era să pregătească tehnicieni de muzee şi experţi de artă. Pentru ca aceste cadre să fie apte a-şi îndeplini misiunea, se predau materiile : muzeografia, introducerea în istoria artelor, introducerea în ştiinţele naturale, tehnologia, introducerea în arheologie, introducerea în etnografie.

Ţinîndu-se seama de categoriile de obiecte ce se pot întîlni la noi în ţară, în lecţiile practice şi chiar în cele teoretice s-a insistat în mod deosebit asupra celor care se pot prezenta mai uşor în muzee : arta populară, arheologia, obiectele de artă plastică veche românească, din epoca feudală, arta românească modernă, obiecte de faună, floră etc. Aceste piese erau studiate mai ales sub raport economic şi evolutiv.

O atenţie mare s-a acordat predării şi însuşirii de către studenţi a muzeografiei, deoarece acestei discipline nouă în cadrul învăţământului

[68] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Şcoala de arhivistică dosar nr. 140/1950, p. 4—5.

[69] Ibidem, dosar nr. 123/1949, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

superior îi revenea sarcina să formeze elemente bine pregătite şi familiarizate cu metodele şi sistemele ce se aplică la organizarea, funcţionarea şi administrarea muzeelor.

Programa cursului de muzeografie prevedea expunerea sistemelor generale şi speciale experimentate pentru a da posibilitate studenţilor să se folosească de ele cînd le vor întîlni în viitor cu ocazia realizării noului tip de muzeu. De asemenea se expunea istoricul dezvoltării muzeelor din antichitate pînă în zilele noastre. Prin cursuri şi seminarii se urmărea şi pregătirea elementelor care să efectueze corect şi după procedee cît mai ştiinţifice, toate operaţiunile de inventariere, catalogare şi clasificare la care este expus un obiect din momentul intrării în muzeu şi pînă cînd este expus şi pus cît mai bine în valoare.

În afară de lecţiile teoretice şi de lucrările de seminar, care cuprindeau subiecte ce permiteau studenţilor să-şi verifice noţiunile dobîndite la curs, se tindea ca prin repetate vizite în muzee şi ateliere de specialitate, să se dea posibilitate studenţilor, încă din perioada de studii, să vină în contact direct cu materialul de studiu şi să se deprindă cu caracterul special al muncii ce vor avea de desfăşurat în calitatea lor de viitori conservatori de muzee. Tot în acest scop, s-a întocmit o colecţie de 700 diapozitive, o serie de materiale de ştiinţe naturale şi etnografie şi s-au efectuat cercetării pe teren asupra unor probleme specifice, cum ar fi cunoaşterea vechiului port românesc. În acelaşi timp s-a trecut la alcătuirea unui repertoriu al muzeelor din ţară şi al tezaurelor monetare descoperite pe teritoriul ţării noastre [70]. De asemenea, studenţii au prezentat o serie de referate, apreciate de către cadrele didactice. Aşa au fost de pildă referatele : utilitatea cercetărilor pe teren pentru viitorii muzeografi : expoziţia grafică sovietică ; alcătuirea unui album de paleografie română etc.[71]

Cadrele pregătite de această secţie, prin munca depusă au transformat muzeul într-o forţă vie, pozitivă, într-un important instrument de culturalizare a maselor populare din ţara noastră.

Institutul de arhivistică, bibliologie şi muzeografie şi-a desfăşurat activitatea pînă în septembrie 1950, cînd printr-o hotărîre a Consiliului de Miniştri a fost transformat în secţie de arhivistică în cadrul Facultăţii de istorie Bucureşti [72].

* * *

În sistemul învăţămîntului din ţara noastră, Şcoala de arhivistică, acest „aşezămînt de mare valoare corespunzător cu École de Chartes din Paris" [73], după cum o considera N. Iorga, a îndeplinit cu cinste rolul important de a pregăti specialişti care să păstreze şi popularizeze nepreţuitele tezaure aflate în cele trei mari instituţii ale culturii umane : arhiva, biblioteca, muzeul. Numeroşi elevi după absolvirea şcolii au desfăşurat o activitate ştiinţifică susţinută, afirmîndu-se nu rareori, prin lucrări remarcabile în domeniu lor de specialitate. Este suficient să amintim aici activitatea desfăşurată de Damian P. Bogdan, Aurel O. Boia, George

[70] Ibidem, dosar nr. 92/1949, f. 36.
[71] Ibidem, dosar nr. 146/1950.
[72] Ibidem, dosar nr. 157/1950, f. 1.
[73] Ibidem, dosar nr. 20/1938, p. 61.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Buzdugan, Ileana Leonte, Mihai Regleanu, Aurelian Sacerdoţeanu, Dan Simonescu, Mircea Tomescu, Dr. Th. Vasiliu pentru a evidenţia o dată mai mult utilitatea şi însemnătatea Şcolii de arhivistică în cultura românească şi deci necesitatea reînfiinţării ei.

RÉSUMÉ

L'idée de la fondation d'une école archivistique dans la Roumanie nous la rencontrons pour la première fois en 1862, quand le colonel Bengescu, le premier directeur général des Archives d'Etat projetait un Institut de paléographie.

L'idee projetée est reprise dans 1870 par Gr. Manu, qui propose au Ministère d'Enséignement Public la fondation d'une école des archivistes. Mais cette initiative est restée un simple désidératum.

Grâce aux insistances de C. Moisil dans l'année 1924, on met les basses d'une école archivistique et elle fonctionne jusqu'à 1950, avec un programme toujours amélioré.

Au cours de son activité l'école a connu les suivantes dénominations ; l'école pratique des archivistes paléographes ; l'école supérieure d'archivistique et paléographie, l'école archivistique ; l'institut d'archivistique ; l'institut d'archivistique, de bibliographie et muséographie.

Créée dans le but de former des spécialistes pour les archives centrales et régionales, et pour les archives du district ou des communes, aussi elle a diffusé parmi le grand public lse connaissances nécessaires pour comprendre les documents, les sceaux et les monuments héraldiques, pour sauver de la destruction et de l'aliénation les vestiges culturels du notre passé au coursdes années, l'école archivistique a élargi sa sphère d'activité.

Les auteurs poursuivent les étapes du développement de l'école les programmes d'enseignement à differentes époques, les efforts des proffesseurs pour un bon déroulement du processus d'enseignement, la riche activité des proffesseurs et des élèves.

Dans le système d'enseignement de notre pays, l'école archivistique a accompli honorablement son important rôle de former des spécialistes pour les trois grands établissements : les archives, les bibliothèques et les musées, qui gardent et mettent à la portée de ceux qui sont intéressés les documents et les sources nécessaires pour le parachèvement du travail scientifique.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

UTILIZAREA POLIETILENEI PENTRU RESTAURAREA MATERIALULUI DOCUMENTAR

NATALIA DRĂGHICI
MARGARETA PLATON
ELEONORA SENCHIEVICI

De-a lungul timpului, prin folosire, materialele documentare au suferit fenomene de degradare mai mult sau mai puțin avansate, cu efect de îmbătrînire a suportului papetar. Cele mai grave forme de degradare însă se datoresc atacului microorganismelor, care, procovînd descompunerea celulozei și substanțelor însoțitoare din compoziția hîrtiei, determină scăderea pînă la anulare a rezistențelor fizico-mecanice.

Aceste materiale, aflate într-un stadiu atît de înaintat de degradare, încît nu mai pot fi păstrate ca atare fără riscul de a se pierde definitiv, nu se pot restaura decît prin placare cu folii sintetice ; prin aplicarea acestora se realizează o bună consolidare a materialului, fără a se pierde cu nimic claritatea textului scris, documentul recăpătîndu-și elasticitatea, rezistența la solicitările mecanice, cu aspect semi-mat ce permite studierea și fotocopierea sa, în condiții bune.

În Direcția generală a Arhivelor Statului, procedeul utilizat pentru restaurarea documentelor puternic degradate prin placarea cu folii sintetice se aplică încă din anul 1960[1], ca material pentru consolidare folosindu-se polietilena sub formă de folii de grosimi de 30 microni, care se aplică cu ajutorul termopresei *Impregnator tip K, la o temperatură de 110°C* timp de 30 sec., cu o presiune de 6 kg/cm^2.

Pentru verificarea comportării eficacității restaurării cu polietilenă au fost efectuate, în laboratorul de cercetare al Direcției generale a Arhivelor Statului, o serie de studii care au urmărit comportarea documentului în timpul laminării, precum și în timpul păstrării.

Astfel, pentru a se stabili influența procesului de laminare cu folii de polietilenă, s-au efectuat lucrări de microscopie optică, cu ajutorul microscopului universal de cercetare tip MCI-IOR, atît asupra suprafeței documentului cît și asupra secțiunilor efectuate la microtom. Aspectul suprafeței indică o acoperire cu un film continuu de polietilenă, la nivelul documentului ; pătrunderea acesteia în masa de material fibros se apreciază în limitele de 10—15 microni, respectiv 13—18% din grosimea hîrtiei,

[1] N. Damian, V. Cristescu, *Noi procedee tehnice de întărire a documentelor deteriorate*, în „Revista Arhivelor" III (1960),nr. 2, f. 262—270.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pentru o singură faţă, fiind în funcţie de netezimea şi porozitatea documentului de restaurat. Se poate deci considera că folia de polietilenă acţionează ca o barieră care împiedică pătrunderea agenţilor externi dăunători hîrtiei, realizînd pe lîngă consolidare o conservare a materialului documentar.

Pentru a se stabili comportarea în timp a documentului restaurat prin acest procedeu, au fost efectuate o serie de determinări atît asupra materialelor ca atare cît şi asupra laminatelor, toate analizele efectuîndu-se în paralel atît înainte cît şi după aplicarea tratamentului de îmbătrînire artificială.

Au fost analizate în acest mod, pentru obţinerea rezultatelor comparative, diferite sorturi de hîrtie de fabricaţie recentă sau extrase din arhivă din diferite epoci, cu compoziţii fibroase variind de la 100% celuloză bumbac, 100% celuloză sulfit albită, 25% celuloză sulfit albită în amestec cu 75% pastă mecanică, precum şi cîteva sorturi de polietilenă ca: polietilenă granule KDG din Anglia tip L 728 prelucrată în folii de 0,030 mm grosime la Fabrica de Mase Plastice Bucureşti, polietilenă daneză de 0,020 mm şi polietilenă indigenă de 0,030 mm grosime produsă de Combinatul Petrochimic Ploieşti.

Pentru reproducerea accelerată a condiţiilor de păstrare existente în depozitele de arhivă, îmbătrînirea artificială a fost realizată cu diferite aparate ca:

— etuvă de laborator, la o temperatură de 105°C timp de 24—48—72 ore, cu circulaţie de aer;

— aparatul Whether-o-Meter Atlas, parametrii de tratament stabiliţi fiind: iradierea cu lumină albă produsă de 2 lămpi cu arc voltaic închis de 7,5 KW, fiecare la o distanţă de 200 mm, cu o distribuţie spectrală a luminii comparativ cu lumina solară conform tabelului (1).

TABELA 1

Distribuţia spectrală a luminii la care au fost expuse epruvetele în aparatul Atlas

Domeniu spectral	Lumina solară		Dublu arc închis	
	Waţi/m²	% din radiaţia totală	Waţi/m²	% din radiaţia totală
Sub 400 milimicroni	65,6	5,9	321,8	20,3
400—700 milimicroni	504	49,5	158	9,6
700—1400 milimicroni	422	38,1	288,5	18
peste 1400 milimicroni	72,2	6,5	833	52,1

Expunerea probelor s-a făcut în două cicluri complete de 72 ore şi 144 ore, cu o menţinere a temperaturii în limitele 42 ± 2°C cu circulaţie continuă de aer la o umiditate relativă de 85% fără reproducerea precipitaţiilor atmosferice.

— Aparatul de climatizare tip Feutron, expunerea probelor fiind făcută în cîte 5 cicluri complete (15 zile) şi 10 cicluri complete (30 zile), parametrii aleşi pentru un ciclu reprezentînd ansamblul următoarelor variaţii climatice succesive:

— 16 ore la o temperatură de 40°C şi umiditate relativă 98%.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

— 8 ore la o temperatură de 21°C şi umiditate relativă 98%.

— 48 ore la o temperatură de 65°C cu o umiditate relativă de 10% sub acţiunea simultană a radiaţiilor ultraviolete şi infraroşii.

Trebuie menţionat faptul că acest tratament, în special cel reprezentat prin 10 cicluri complete, a avut un caracter excesiv, exagerînd la maximum condiţiile de îmbătrînire artificială, pentru a verifica comportarea polietilenei în cazuri extreme.

ANALIZE FIZICO-MECANICE

Efectul îmbătrînirii artificiale asupra probelor analizate s-a stabilit prin determinarea caracteristicilor probelor de hîrtie şi polietilenă ca atare şi a laminatelor, atît înainte cît şi după îmbătrînire artificială. Au fost efectuate următoarele tipuri de analize :

Încercări fizico-mecanice — rezistenţa la tracţiune la duble îndoiri, rezistenţa absolută la sfîşiere şi plesnire, grad de alb, efect de bloc, migraţia cernelii.

Analize de spectroscopie în infraroşii — degradarea structurală a polietilenei îmbătrînite, modificările chimice în macromoleculă de polietilenă.

Analize de microscopie optică — aspectul foliei de polietilenă ca atare şi laminată pe suport, înainte şi după îmbătrînire.

Din analiza rezultatelor obţinute s-au putut trage următoarele concluzii :

— Determinările fizico-mecanice efectuate asupra probelor tratate cu polietilenă, au indicat, înainte de îmbătrînire o creştere în medie a rezistenţelor faţă de probele martor neconsolidate, astfel : sarcina de rupere efectuată la dinamometrul Schopper creşte cu 60%, rezistenţa absolută la plesnire, efectuată cu aparatul Schopper Riegler creşte cu cca 120%, rezistenţa la duble îndoiri efectuată cu aparatul Schopper şi rezistenţa la sfîşiere, determinată cu aparatul Brecht-Imset crescînd la valori mari de peste 10 ori. Gradul de alb al probelor, determinat la Leucometrul Zeiss rămîne nemodificat.

— După efectuarea diferitelor tratamente de îmbătrînire artificială, probele au fost analizate comparativ atît cu probele iniţiale înainte de îmbătrînire, cu probele de polietilenă cît şi cu probele de hîrtie ca atare netratate îmbătrînite, determinîndu-se modificarea aspectului şi caracteristicilor fizico-mecanice, prin aceleaşi metode. Rezultatele au indicat scăderi diferite ale caracteristicilor în funcţie de procedeul utilizat pentru accelerarea îmbătrînirii şi de compoziţia chimică a polietilenei utilizate. Cele mai bune caracteristici au fost obţinute asupra probelor de polietilenă daneză, cifrele limită specificate mai jos, indicînd scăderile valorilor ca urmare a aplicării condiţiilor diferenţiate de tratament, respectiv de la tratamentul de îmbătrînire termică la etuvă timp de 24 ore pînă la expunerea în 5 cicluri complete la aparatul de climatizare Feutron, astfel :

— Sarcina de rupere scade în medie cu 3—16%, rezistenţa absolută la sfîşiere scade în medie cu 18—35% ; rezistenţa absolută la plesnire scade în medie cu 7—15% ; numărul de duble îndoituri scade în medie cu 10—23% ; gradul de alb scade cu 13—27% condiţionat fiind însă şi de compoziţia fibroasă a suportului papetar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Rezultatul obţinut asupra probelor menţinute 10 cicluri în acest aparat, nu au fost luate în consideraţie, condiţiile fiind prea excesive pentru a putea constitui situaţii existente pe durata păstrării documentelor, determinările au fost numai de orientare.

ANALIZĂ SPECTROSCOPICĂ

Studiul modificărilor compoziţiei chimice a polietilenei înainte şi după tratamentul de îmbătrînire s-a efectuat prin analiza spectroscopică, cu ajutorul spectroscopului (UR 10 Karl Zeiss Jena) în zona de lumină infraroşie cu banda de 700—3200 cm^{-1}, bandă caracteristică polietilenei, utilizînd prisme de NaCl. S-a urmărit reproductibilitatea în special în banda de 710—740 cm^{-1}, bandă din care s-a calculat cristalinitatea. Rezultatul analizelor este indicat în diagramele din fig. 1 şi 2 pentru probele îmbătrînite la aparatul Whether-ometer Atlas.

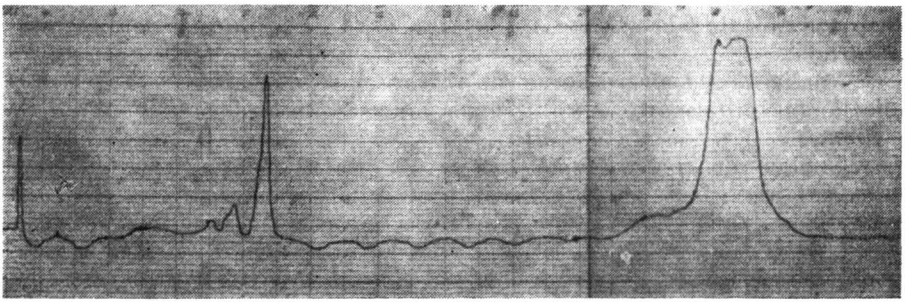

Fig. 1. — Diagrama reprezentînd spectrograma foliei pe polietilenă după îmbătrînire artificială (aparatul U. R. 10 — Karl Zeiss Jena).

Din analiza diagramei rezultă că dubletul CH caracteristic polietilenei, cu frecvenţe de 721—730 cm^{-1} dă la răcire o intensificare a benzii de 730 cm^{-1}. Aceasta se atribuie porţiunii cristaline spre deosebire de banda 721 cm^{-1} care se atribuie porţiunii amorfe. Din raportul intensităţilor aparente ale celor 2 benzi rezultă o scădere a cristalinităţii polietilenei după îmbătrînire avansată, cu cca 10%, fapt ce poate atrage după sine o oarecare scădere a caracteristicilor de rezistenţă sau transparenţă. Valoarea însă fiind mică, scăderile respective vor fi la rîndul lor nesemnificative.

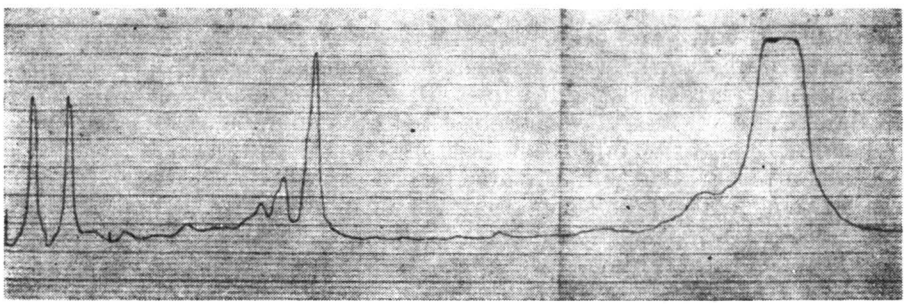

Fig. 2. — Diagramă reprezentînd spectrograma foliei de polietilenă înainte de îmbătrînirea artificială (aparatul U. R. 10 Karl Zeiss Jena).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Din punct de vedere chimic, studiul diagramelor nu pune în evidenţă vreo modificare a compoziţiei chimice a polietilenei după procesul de îmbătrînire. La degradarea termică şi oxidativă înaintată, polietilena nu dă naştere la produşi auxiliari, descompunîndu-se în procente scăzute, de 1% monomeri şi în fragmente de catene cu monoolefine inofensive suportului papetar.

ANALIZE DE MICROSCOPIE OPTICĂ

Aceste analize au fost efectuate cu ajutorul microscopului universal de cercetare (MCI-IOR), folosind lumina vizibilă filtrată, cîmp întunecat şi contrast de fază.

Din analiza cîmpului microscopic şi al fotografiilor executate s-a constatat că folia de polietilenă prezintă aceeaşi transparenţă şi suprafaţă atît înainte cît şi după îmbătrînire. La o îmbătrînire avansată, timp de 144 ore la Aparatul Atlas şi 5 cicluri complete la aparatul Feutron, apar pori în proporţie redusă însă, şi în special în cazul foliilor subţiri, sub 0,03 mm grosime.

Rezultă că după îmbătrînire avansată stratul acoperitor de polietilenă nu mai este continuu, ci apar pori care permit ca fibrele suportului să comunice cu mediul înconjurător.

Pentru a urmări comportarea materialelor documentare restaurate cu polietilenă în dosare sau volume legate în timpul depozitării, s-au efectuat determinări ale efectului de bloc respectiv fenomenul de lipire între paginile învecinate presate în rafturi timp îndelungat, şi al migraţiei cernelurilor prin traversarea pigmentului către faţa exterioară a documentului restaurat şi alterarea reciprocă a textului celor 2 pagini alăturate.

Reproducerea accelerată a acestor fenomene, chiar în condiţii exagerate faţă de metoda clasică (aplicarea unei presiuni de 7 kg/100 cm^2 asupra unui pachet format din 10 file placate cu polietilenă pe ambele feţe la o temperatură de 40° C timp de 24 ore pentru provocarea apariţiei efectului de bloc şi respectiv menţinerea unor epruvete cu dimensiuni de 12,5 × 9 cm între 2 hîrtii de filtru, între plăci de sticlă timp de 24 ore la 70°C sub o presiune de 5 kg pentru provocarea migraţiei diferitelor tipuri de cerneluri recoltate din depozitele de arhivă), nu au indicat apariţia acestor efecte.

În eventualitatea ivirii de-a lungul păstrării a necesităţii recuperării documentului la starea în care acesta se afla înainte de restaurare, fie în scopul refacerii consolidării printr-un alt procedeu, fie în scopul unui alt tratament, s-au făcut încercări de înlăturare a polietilenei. S-a urmărit astfel comportarea diferitelor tipuri de cerneală la tratamentul cu solvenţi şi efectul acestora asupra structurii fibroase şi caracteristicilor documentului. Determinările s-au făcut asupra documentelor consolidate înainte şi după îmbătrînire prin îndepărtarea foliei de polietilenă cu toluen la 60°C. S-a constatat că îndepărtarea polietilenei este totală după 3 minute de menţinere a probei imersată în solvent atît în cazul laminatelor recente

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cît și în cazul probelor îmbătrînite, fără a se produce modificări ale caracteristicilor fizico-mecanice comparativ cu probele martor. Din cele 28 tipuri de cerneluri experimentate, 5 au prezentat decolorări parțiale.

Avînd în vedere faptul că cele mai bune rezultate au fost obținute cu polietilena de import, cercetările noastre au urmărit și obținerea unui sort de polietilenă indigenă adecvată, cu caracteristici tehnice corespunzătoare restaurării materialului documentar. În cursul anului 1968 în colaborare cu Combinatul Petrochimic Ploiești, s-au realizat o serie de sorturi de polietilenă, din care prin selecție și îmbunătățiri s-a obținut sortul 512/02. Acest sort, prin conținutul de aditivi cu acțiune antioxidantă ca Topanol 200 părți/milion împotriva termooxidării și Tinuvin 0,5% ca stabilizator împotriva acțiunii radiațiilor ultraviolete, a fost considerat cel mai indicat pentru utilizare în tratamentul de restaurare al materialelor documentare.

Rezultatele analizelor obținute în condițiile specificate mai sus au indicat caracteristici superioare față de celelalte tipuri de polietilenă experimentată, respectiv scăderi mai mici ale valorilor ca urmare a tratamentului de îmbătrînire. Comparativ cu acestea, noul tip de polietilenă prezintă caracteristici îmbunătățite, astfel : sarcina de rupere crește cu 9%, numărul de duble îndoiri cu 33%, rezistența absolută la sfîșiere cu 30%, iar rezistența la plesnire cu 28%. Caracteristicile se mențin superioare și după îmbătrînirea artificială, pierderile de rezistență prezentînd scăderi mai mici cu 32—51% față de celelalte tipuri de polietilenă utilizată, analizată în aceleași condiții. O eficacitate mai evidentă o indică modificarea gradului de alb după îmbătrînire, protecția polietilenei sort 512/02 ducînd la scăderi de maximum 12% grad de alb, în condiții limită de îmbătrînire accelerată (aparat de climatizare Feutron, 5 cicluri complete).

Din experimentările efectuate pentru stabilirea eficacității polietilenei la restaurarea materialelor documentare se desprind următoarele concluzii :

Polietilena aditivată corespunzător este un produs care, datorită caracteristicilor sale fizico-mecanice și chimice, este indicat în scopul restaurării materialelor documentare în stare avansată de degradare; consolidarea cu polietilenă permite o mecanizare a operațiilor, pentru mărirea productivității ,fiind în anumite cazuri posibilă aplicarea pe ambele fețe ale documentului un suport de hîrtie japoneză de 20 g/m², în vederea măririi rezistenței pe de o parte și completarea spațiilor lipsă pe de altă parte; în acest caz polietilena plasată între document și hîrtia japoneză, jucînd rol de liant, pătrunde între fibrele hîrtiei japoneze, dîndu-i o transparență corespunzătoare pentru a nu împiedica citirea textului.

Utilizarea acestui material pune însă aceleași probleme ca și utilizarea celorlalte folii sintetice utilizate curent în restaurarea documentelor. Modificările de aspect pe care le prezintă documentul astfel restaurat, fac ca acest material să se folosească numai în cazuri extreme pentru restaurarea documentelor în stare deosebit de gravă, ce nu pot fi păstrate sau studiate ca atare fără riscul de a se distruge pentru totdeauna și asupra cărora nu se pot aplica alte procedee de restaurare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

RÉSUMÉ

L'article se réfère a l'étude du folio de poliéthylène comme matériel usité pour consolider les documents trouvés dans un stade avancé de dégradation, spécialement comme suite de l'attaque des microorganismes.

Pour restaurer ces documents le folio de poliéthylène appliqué par le moyen d'un thermopresse assure aux documents une résistance élevée en les faisant aptes à être étudiés et conservés pendant un long espace de temps.

De l'étude effectuée sur le folio de poliéthylès et aussi sur les documents restaurés par cette méthode, résultent une bonne efficacité et une bonne résistance à l'usure, traits caractéristiques nécessaires pour tous les matériaux utilisés dans le processus de restauration. Les recherches qui se sont effectuées, se sont axées sur des analyses phisico-mécaniques, des analyses chimiquo — structurales et des analyses optiques, les détérminations ayant été faites sur les matériaux initials, et aussi sur les preuves soumises à l'usure accélérée avec des installations spéci-fiques pour ce type de travaux.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

SCAUNUL SĂSESC SEBEŞ

I. FRĂŢILĂ
M. ANDRIŢOIU

Se ştie că după ce au fost colonizaţi în Transilvania, saşii, ca apărători ai graniţelor, s-au bucurat de o serie întreagă de privilegii economice, politice şi religioase. Acest lucru a favorizat ca aşezarea lor să se întindă peste unele vechi organizări româneşti. Ei se organizează în scaune (sedes) încă de la sfîrşitul secolului al XIII-lea şi începutul celui de al XIV-lea.

Modul de organizare al saşilor în scaune, de altfel şi al secuilor, pare a fi împrumutat de la românii băştinaşi, care după cum se ştie erau organizaţi în cnezate şi voievodate. Această formă de organizare nu a existat în altă parte înainte.

Scaunele îşi aveau reşedinţa în oraşe (Sibiu, Sighişoara, Mediaş, Sebeş, Orăştie) sau în tîrguri (Mercurea, Rupea, Nocrich, Cincul). În scaunele care îşi aveau reşedinţa în oraşe magistratele orăşeneşti îndeplineau şi funcţiile de magistrate ale scaunelor, iar cele cu reşedinţă în tîrguri aveau oficialitatea scaunelor.

Funcţionarii superiori ai scaunelor erau primarii din Sibiu, Sighişoara şi Mediaş (după 1553), juzii primari din Bistriţa, Braşov şi Mediaş (pînă la 1553), juzii regali din Sibiu, Sighişoara, Sebeş, Orăştie şi juzii scaunului din Sibiu, Sighişoara, Mediaş, Sebeş, Orăştie.

Juzii scaunelor, de la început erau aleşi de locuitori ca adjutanţi ai juzilor regali, constituind judicatul scaunului ca primă instanţă în procesele civile şi organ de anchetă în problemele criminale. Concomitent cu acest judicat al scaunelor, funcţionau şi alte instanţe speciale, ele avînd dreptul de primă instanţă. Acestea erau unele comune privilegiate, primarii şi vilicii oraşelor lor.

Problemele administrative şi judecătoreşti, mai însemnate se rezolvau de către adunarea scaunului care se întrunea de patru ori pe an, judele regesc fiind cel care prezida adunarea şi aducea la îndeplinire sentinţele date de către aceasta. În atribuţiile scaunelor intrau şi probleme militare, judele regal fiind totodată şi conducătorul militar al scaunului, avînd sarcina să participe personal la campaniile militare. El se ocupa deasemenea cu repartizarea, strîngerea şi administrarea impozitelor.

Scaunul Sebeşului (Sedes Sebus) apare documentar în secolul al XIV-lea.[1] Primul act din care rezultă o organizare politică a Sebeşului

[1] P. I. Şchiopul, *Diploma Andreiană din 1224*, Cluj, 1934.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

este scrisoarea sibienilor, din 1301, prin care aceştia cer sebeşenilor dreptul de a trece nestingheriţi peste teritoriul lor.[2]

Un alt act ce se referă la vechimea Scaunului Sebeş propriu-zis, datează de la 1303 cînd pe plenipotenţa dată de Decanatul săsesc din Sebeş lui Berhold din Cîlnic, apărătorul decanatului amintit, în procesul cu Capitlul din Alba-Iulia se face amintire de scaunul judiciar provincial al Sebeşului, iar o menţiune din 1345 se referă neîndoios la pecetea oraşului.[3]

În secolul al XIV-lea Scaunului Săsesc Sebeş îi aparţinea oraşul liber Sebeş şi comunele Lancrăm, Pianul de Jos, Răchita, Strungari, Loman, Petreşti, Reci, Cîlnic şi Deal. Celelalte sate din Valea Sebeşului (Sebeşel, Săsciori, Laz, Cacoviţa, Căpîlna, Jina) erau enclave ale Comitatului Alba.

Fiind aşezat în partea de sud a Transilvaniei, încă din cele mai vechi timpuri, Scaunul Sebeşului a avut un rol economic şi politic, dar mai ales militar. În secolul XIV şi XVII principii transilvăneni îşi adunau de regulă aici oştile care porneau împotriva turcilor.

Scaunul Săsesc Sebeş îşi desfăşoară activitatea pînă în anul 1876, cînd pămîntul crăiesc este desfiinţat şi înglobat în noile comitate create.

Arhiva instituţiei de care ne ocupăm totalizează o cantitate de 149 m.l., cu anii extremi 1438—1876 fiind preluată la Arhivele Statului Hunedoara-Deva de la fostul Sfat popular al oraşului Sebeş.

Materialele documentare create de Scaunul Săsesc Sebeş au fost constituite cu registre, separat pentru cele administrative, economice şi politice şi separat pentru cele judecătoreşti. După un studiu amănunţit s-a constatat că materialele în majoritatea lor sînt răvăşite şi că se păstrează o parte din instrumentele contemporane de evidenţă a acestora; protocoale de şedinţe şi registre de intrare şi ieşire, această situaţie impunînd mai întîi operaţiunea de inventariere a acestora. La încheierea acestei lucrări am constatat că instrumentele contemporane de evidenţă lipsesc pe anii: 1743—1767, 1769, 1774—1776, 1784—1785, 1787—1788, 1790—1799 şi 1808.

Prelucrarea fondului a constat în ordonarea materialelor cronologic, după registrele de intrare şi ieşire sau după protocoalele de şedinţe, făcîndu-se liste cu poziţiile din aceste instrumente la care materialele lipseau. Materialele care nu au fost cuprinse în registru s-au constituit pe probleme ce au fost incluse în listele anexe ce s-au aşezat la fiecare registru.

Pentru perioadele mai sus arătate, cînd lipsesc instrumentele de evidenţă, s-a adoptat metoda grupării materialelor pe probleme, care apoi s-au fişat.

Studierea materialelor documentare ale fondului de care ne ocupăm dă posibilitatea cercetătorului de a cunoaşte sau aprofunda unele aspecte privind dezvoltarea manufacturilor şi activitatea breslelor meşteşugăreşti, viaţa grea a maselor populare sub dominaţia otomană şi habsburgică, nemulţumirile acestora, unele date inedite referitoare la Răscoala din 1784, Revoluţia burghezo-democratică de la 1848 etc.

---

[2] *Documente privind Istoria României, veacul XIV*, seria C. Transilvania, vol. I(1309—1329), doc. nr. 8, p. 6—7.

[3] Ibidem, Introducere, vol. II, p. 613.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dezvoltarea manufacturilor a cunoscut un oarecare avînd în oraşele Transilvaniei, mai ales sub stăpînirea habsburgică. Pînă la mijlocul secolului al XVI-lea oraşele săseşti, meseriaşii şi negustorii saşi s-au bucurat de anumite privilegii, ceea ce a determinat ca în Scaunul Sebeşului să se dezvolte diferite manufacturi pentru prelucrarea materiilor prime; a cerealelor în primul rînd, a cărnii, pieilor, a metalului, iar mai tîrziu a celulozei, prin înfiinţarea Morii de hîrtie de la Strugari. Astfel aflăm dintr-un tabel al bunurilor arendate din proprietatea locală comunală, pe anul 1797, că în Sebeş exista o moară cu patru roţi, la Petreşti una cu trei roţi, la Pianul Săsesc o moară cu trei roţi iar la Pianul Românesc una cu două roţi. În acelaşi an moara de hîrtie de la Strugari este trecută de la arendatorul Barth în administraţia oraşului.[4]

Pentru a ne face o imagine mai aprofundată a dezvoltării breslelor e necesar să arătăm că determinaţi de pierderea statutului breslei cuţitarilor, în urma grozaviilor ce s-au abătut asupra oraşului Sebeş, în numele lui Michael Schletters starosetele acestei bresle, primarul şi judele regal al scaunului hotărăsc a cere o copie de pe acest statut, care se afla la Universitatea Săsească din Sibiu, scris pe pergament „dat şi întărit cu sigiliul, în 30 decembrie 1665".[5] Într-una din prevederile acestui statut se precizează că o condiţie a celor ce vor să înveţe meserie e să fie de origine germană, fapt ce explică dece populaţia românească n-a ajuns în acel timp să-şi însuşească unele meserii în breslele meşteşugăreşti.

Activitatea puterii centrale pentru încurajarea producţiei meşteşugăreşti manufacturiere, dar mai ales pentru limitarea monopolurilor de breaslă este de asemenea bine oglindită în paginile fondului. În 1792 comitele saşilor atrage atenţia magistratului Scaunului Săsesc că în domeniul breslelor şi meşteşugarilor, pînă la noi ordine rămîn în vigoare dispoziţiile date în timpul Mariei Tereza şi a lui Iosif al II-lea. El constată cu nemulţumire că unele bresle şi maiştrii breslaşi ţin adunări fără să-l anunţe pe inspectorul breslei, sau să-l invite şi pe el, că fac de la sine putere tot felul de statute etc.[6]

Dacă de la începutul secolului al XVII-lea dominaţia otomană în Transilvania era oarecum mai uşoară, pe la mijlocul secolului aceasta devine tot mai apăsătoare. „În perioada de criză prin care trece principatul autonom al Transilvaniei după expediţia dezastruoasă din Polonia şi mazilirea lui Gheorghe Rákoczi al II-lea (1657), pretenţiile Porţii cresc în chip sensibil. Tributul este stabilit în 1661 la 40.000 galbeni, sau 80.000 de taleri anual, valoare la care se menţine pînă la sfîrşitul dominaţiei otomane asupra Transilvaniei, adică pînă în 1686."[7] De obicei plata se pretindea în aur, monedele de argint (taleri, asprii, etc.) trebuiau schimbate în monede de aur, în galbeni. Această stare este oglindită şi în adresa din 23 mai 1668 a consulului din Sibiu Mathias Semriger prin care arată: „Vă este fără nici o îndoială, pe deplin cunoscut, că binele nostru, al tuturora rămîne şi constă în plătirea anuală, la timp şi fără lipsuri a tributului şi birului pe care-l datorăm Porţii Otomane. Pentru că acest

[4] Arh. St. Deva, fond Scaunul Săsesc Sebeş, u.p. 6/17äö.
[5] Ibidem, u. p. 12/1761.
[6] Ibidem, u. p. 10/1792.
[7] *Istoria României*, Edit. Acad. R.P.R., 1964, vol. III, p. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

timp se apropie, să fiţi zilnic severi în administraţie, să nu aveţi restanţe, vă recomand ca la început să vă ocupaţi de porţia d-voastră de 17 taleri aur."[8]

Prin pacea de la Carlovitz (1699) Imperiul otoman a fost nevoit să renunţe la suzeranitatea asupra Transilvaniei în favoarea Curţii din Viena, care pe baza diplomei leopoldine va organiza principatul în aşa fel încît autonomia ţării să fie cît mai limitată. Într-o astfel de situaţie garanţia împotrivirii tuturor nemulţumirilor nu se putea asigura decît printr-o armată numeroasă, care se înţelege, au constituit un mare consumator al produselor agricole, o greutate pe care au suportat-o, în primul rînd masele producătoare. Obligaţiile de tot felul privind transportul şi abuzurile acestei armate constituiau o adevărată calamitate pentru localităţile unde era incartiruită. Pentru a ilustra acest lucru citǎm o parte a plîngerii locuitorilor din Sebeş şi împrejurimi către guvernatorul Transilvaniei: „Cu mare umilinţă sîntem siliţi a ne pleca la picioarele dumneavoastră, în starea noastră neputincioasă deoarece localităţile noastre sînt în aşa fel de situaţie că trebuie să transportăm cu căruţele pe cei care vin şi pe cei care pleacă din ţară — dinspre Banat, precum şi dinspre Alba Iulia — tot la a treia zi sau la săptămîna cu căruţele trase de cai sau de boi, fără întrerupere ca şi în luna aprilie, fără răgaz. Dovedim aceasta cu comisarii ţinutuali şi cu comisarul principal şef Bellinus. Aşa cum arătam în nenumăratele memorii pe care vi le-am făcut dorim ca vitele şi căruţele noastre să fie puse la privaţiuni mai uşoare ca să putem şi noi cîştiga cu ele. ...şi cei mai de jos ofiţeri ne silesc să-i onorăm cu diferite cadouri ca miei, viţei şi alte atenţii, însă cu puţine rezultate că ei totuşi îşi fac interesele lor. Deoarece nu toţi din această ţară nobilă ci doar unii au simţit aceasta, numai cei de o treaptă cu noi pot să dea crezare celor pe care vi le-am arătat, cu mare stimă ne aplecăm înaintea privirii părinteşti a Excelenţei Voastre, rugîndu-vă ca localităţile noastre sărace să primească odihnă şi pace, asigurîndu-vă că noi serviciul îl vom face în măsura puterilor noastre..."[9]

Diferitele contribuţii şi taxe după semănături, după animale, după fumuri, după venituri, după cap etc. sporeau din ce în ce mai mult greutatea sarcinilor. Acestea au determinat ca numărul plîngerilor să fie din ce în ce mai mare. Iată ce se spune într-o asemenea plîngere a celor zece comunităţi din Scaunul Săsesc Sebeş la 1796: „Întru-cît sarcinile noastre cresc zi de zi ...cu voinţa noastră unanimă ne-am învoit într-aceia ca să trimitem înaintea Excelenţei Voastre pe diaconul Ioan Maxim din Lancrăm care în numele nostru şi reprezentarea noastră să vă arate multele jeluiri şi sarcini ce ne apasă. El a îndeplinit dorinţa noastră, dar ca lucrul să fie făcut mai cu desăvîrşire ne-a întrebat pe noi, pe fiecare sat prin doi nobili veritabili dacă dorim cu toţii ca să prezentăm jeluirile noastre. Înalt Consiliu Directorial suprem, noi sperăm că această faptă a sa nu a fost în contrazicere nici cu Dumnezeu şi nici cu legile Ţării, ci a făcut-o numai pentru legitimarea sa în viitor dacă vor fi întrebate comunităţile, dacă au voit, sau că s-au înţeles şi cu intenţia ca să fie arătate jeluirile. Ce fel de jeluiri sînt acelea, am arătat mai sus.

[8]. Arh. St. Deva, fond Scaunul Săsesc Sebeş, u.p. 3/1688
[9] Ibidem u.p. 12/1730

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pentru aceasta cu plecăciune ne rugăm Excelenţelor Voastre să daţi ascultare rugăminţilor fierbinţi ale noastre şi să daţi poruncă ca să fie eliberat din robie săracul diacon al nostru care în mod blăstămat a fost prins de către domnii din Sebeşul Săsesc şi ferecat în fiare tari ca şi un rău făcător, adică răsculător de ţară. Noi sîntem gata să îndeplinim domniilor voastre milostivi toate care sînt legale şi se potrivesc cu poruncile Domniilor Voastre, dar asupra noastră apasă şi astfel de greutăţi care nu izvorăsc din legi şi nici din poruncile Excelenţelor Voastre. Ne rugăm dumneavoastră pentru eliberarea diaconului nostru întrucît noi sîntem gata să luăm garanţie pentru el.

În aşteptarea răspunsului binevoitor şi părintesc al Excelenţelor Voastre semnăm cu aplecată stimă."[10] (Semnează reprezentanţii celor 10 comunităţi din Scaunul Săsesc Sebeş).

Numeroase sînt cazurile cînd locuitorii satelor înaintează plîngeri prin care arată lipsa de pămînt, păşuni sau că anumite dări şi contribuţii sînt prea mari. Astfel locuitorii din comuna Lancrăm arată în noiembrie 1787 că „nu au lemne de foc, nici bani ca să le cumpere" şi fac propunerea ca ei să se ocupe cu tăiatul lemnelor din păduri precum şi cu transportul lor în oraşul Sebeş, iar ca răsplată pentru aceste munci să primească şi ei lemne de foc.[11] În urma unor plîngeri legate de „strîmtoarea hotarului şi luarea pămîntului", a locuitorilor din Pianul Românesc autorităţile au efectuat mai multe cercetări ce sînt consemnate în corespondenţa scaunului cu guberniul. Tot datorită numeroaselor plîngeri, prin adresa 3265 guberniul cere să se facă cercetări în legătură cu taxele ce trebuiau să se plătească în fiecare an de locuitorii din Cîlnic cu ocazia împărţirii pămînturilor sau pentru lipsa de teren necesar păşunatului vitelor.[12]

De asemenea locuitorii comunei Strungari se plîng „că de cînd li s-a luat pămîntul pentru construirea morii de hîrtie de la Strungari, în urmă cu 20 de ani (1767) încă nici acum nu au fost despăgubiţi".[13]

O parte însemnată a corespondenţei anului 1763 se referă la plîngerile repetate ale meşteşugarilor din breasla măcelarilor din Sebeş referitoare la drepturile lor (libertăţile orăşeneşti) etc.[14]

O conscripţie din anul 1785, care s-a făcut cu scopul „de a lua în evidenţă populaţia şi schimbările ce au survenit în toate comunităţile scaunului"[15] reflectă o creştere relativă a populaţiei, dar nu în măsura posibilităţilor, situaţie ce trebuie explicată prin desele distrugeri ale războaielor din secolele XVII şi XVIII, a trecerilor destul de numeroase ale românilor peste Carpaţi, dar mai ales a dublei exploatări; feudale şi străine. Această conscripţie precum şi alte documente de mai tîrziu scot în evidenţă procentul mare al românilor şi răspîndirea lor pe pămîntul acestui Scaun Săsesc, lupta lor pentru a obţine drepturi, pentru a nu mai fi socotiţi „toleraţi", ci ca a patra „naţiune", pentru ştergerea iobăgiei în scaunele secuieşti, unde oficialităţile sileau pe români la robotă cu toate că erau liberi. În memoriul scris în limba română şi înaintat de către

[10] Ibidem, u.p. 5/1796
[11] Ibidem, dosar nr. 15/1787
[12] Ibidem.
[13] Ibidem, dosar nr. 30/1787
[14] Ibidem, dosar nr. 113/1763
[15] Ibidem, u. p. 3/1785

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

locuitorii români din oraşul şi scaunul Sebeş magistratului scaunului, privind nemulţumirea lor cu prilejul restaurării magistratului şi a alegeri, care s-au făcut în lipsa lor se spune : „E lucru de obşte cunoscut precum că noi locuitorii români din astă cetate şi scaun văzînd nedreptăţile comise cu prilejul restaurării Magistratului de aici, şi mai vîrtos văzîndu-ne chiar şi dela reprezentaţiunea noastră excluşii, am protestat, nu am luat parte la alegeri şi pînă azi la nimica. Deci auzind, că magistratul nostru s-au restaurat şi fără de noi şi că de curînd s-a şi început transpunerea oficiului şi împărţirea comunelor noastre după inspectorate, şi e de prevăzut şi acea, că în zilele următoare să începeţi introducerea inspectorilor după obicei în comunele noastre, tot în interesul bunei înţelegeri a cărui ajungere dorindă am şi fost încercat-o, dela începutul lucrului —însă durere, că fără resultat, — grăbim a vă face cunoscut cum că noi neci reprezentaţiunea Oraşului Sebeş, în care românii, ca majoritate absolută a populaţiunei nu sînt reprezentaţi de loc, neci alegerea senatorilor şi a juzilor făcută de voi fără de noi, nu o putem recunoaşte şi primi de loc. Noi şi de azi înainte, ca pînă aici nu volim a ne opune la nimica, pentru susţinerea ordinei de azi încolo pînă la deciderea cauzei noastre comune şi ascultarea poporului nostru de două luni încoce, de cînd abia discutînd numai avem jurisdicţiune cunocută, şi aşa dară numai consecinţii, volim a vă spune respicat că noi de orece răsimat pe înaltele ordinaţiuni împărăteşti prin care ni se asecura asemenea drepturi la toţi, văzînd că conlocuitorii noştri fraţii saşi ignorînd dreptele noastre postulate, dispun şi fac de noi fără de noi, să le afle dela început şi pînă la sfîrşit nu le putem recunoaşte şi primi. Bine ar fi ensă cînd locuitorii noştri saşi ai acestui oraş, considerînd precum avend anima de om în piept, de bune prebine să recunoască dreptele noastre postulate, lepedîndu-şi de nu şi ştiutul egoism înrădăcinat ar lucra însuşi întra-colo ca să ne mulţumească şi mulţumindu-ne se trăiască cu noi în pre necesaria dragoste şi bona înţelegere."[16] (semnează reprezentanţii oraşului Sebeş şi ai comunelor din scaun).

Mersul răscoalei din 1784 în comitatul Zarandului, al Hunedoarei sau al Sibiului, măsurile de prevenirea extinderii răscoalei în Sebeş şi comunele aparţinătoare precum şi participarea la răscoală a păturilor sărace din suburbiile[17] Sebeşului sînt consemnate în actele ce compun acest fond. La 5 noiembrie 1784, cînd o parte din trupele răsculaţilor din Zarand trecuseră în Comitatul Hunedoara, înaintînd pe Mureş în sus, magistrul oraşului Sebeş consemnează în raportul său că în această zi nu s-a ţinut şedinţa consiliului din cauza măsurilor ce a trebuit să le ia împotriva răsculaţilor şi face cunoscut guvernului de la Sibiu ştirea izbucnirii răscoalei ţărăneşti în comitatul Zarand, cerînd acestuia să

[16] Ibidem u.p. 12/1861

[17] În afara oraşului cetate ce cuprindea în anul 1785 o suprafaţă de 8924 stj. pătraţi cu 284 case şi 241 familii,,, se întindeau două suburbii. Una din acestea era locuită, în anul 1785 de 248 familii româneşti cu 47 familii văduve, 17 familii greceşti şi 26 familii ţigani. A doua suburbie, compusă din două străzi, una de-alungul rîului Sebeş, constituită în 149 şi alta situată spre nord, construită în 1771, număra în 1749, 105 familii cu 15 văduve. În afară de cele două suburbii în hotarul oraşului Sebeş locuiau 126 familii de inclivini români. (Lucas Marienburg, *Geographie des Grassfürstentums Sibenbürgen*, II, p. 274—275).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

asigure autorităţile din Sebeş că nu va fi lipsit, în caz de nevoie, de ajutorul militar necesar.[18]

Cînd răscoala a cuprins satul Cioara din apropierea Sebeşului, cu o zi mai tîrziu, la 6 noiembrie, magistratul consemnează din nou faptul că nu s-a ţinut şedinţa consiliului din aceleaşi motive ca şi în ziua precedentă[19] şi hotărăşte să se ceară din nou ajutor militar guvernului, întrucît „răscoala se apropie şi de ţinutul nostru şi poporul răsculat înaintează mereu".[20] La acestea guvernatorul Transilvaniei S. Brukenthal răspunde că s-a dispus trimiterea trupelor grănicereşti şi a celor două divizii de husari „Toscana" de la Rupea şi Nocrich şi cere luarea de măsuri pentru aprovizionarea lor.[21]

Ca urmare a unei noi cereri a magistratului, guvernul promite din nou ajutor militar oraşului Sebeş recomandînd totodată populaţiei linişte şi curaj. Luînd în dezbatere această problemă, se hotăreşte să se comunice guvernului că magistratul a luat măsurile cerute şi că armata promisă nu a sosit la Sebeş, iar răsculaţii încă nu s-au liniştit, devastînd totul în comunele Vurpăr şi Vinţul de Jos.[22]

Pe lîngă măsurile de siguranţă concretizate în repetatele cereri adresate guvernului pentru a trimite armată oficialităţile scaunului iau şi unele măsuri de prevenirea răscoalei. Astfel, în virtutea unui ordin al guvernului din 2 decembrie 1784, se dispune confiscarea armelor ce se găsesc în posesia locuitorilor din suburbiile oraşului şi se interzice comerciantului de arme vînzarea prafului de puşcă, a gloanţelor, a armelor şi pistoalelor, fără o prealabilă încuviinţare.[23] De asemenea s-a întărit şi paza porţilor oraşului, tot ca măsură de prevenire, deoarece cetăţenii oraşului se plîng de greutăţile provocate de aceartă pază şi cer ca şi senatorii şi văduvele scutite să presteze pază. La 28 decembrie este sigur că paza porţilor continuă încă să se facă de către locuitorii oraşului şi se dispune, tot atunci, continuarea ei pînă la sosirea armatei[24].

Semnificativ este un ordin al guvernului din 22 noiembrie prin care se cere ca răsculaţii să dea ascultare superiorilor şi stăpînilor de moşii, să execute muncile datorate. Oficialităţile scaunului hotărăsc publicarea acestui ordin în suburbiile oraşului şi în comunele Săscior şi Sebeşel.[25] Acest lucru se face deoarece populaţia din comunele amintite a luat parte la răscoala din comuna Cioara de la 6 noiembrie şi se găsesc la o depărtare mică de aceasta. Dar cu toate aceste măsuri, în lunile noiembrie şi decembrie spiritul revoluţionar continuă să se manifeste cu destulă intensitate. Documentele atestă participarea locuitorilor din suburbiile Sebeşului şi din comunele Vinţul de Jos, Vurpăr şi Cioara la devastarea pădurilor din Poiana Răscaie şi Negrila alături de cei din Pianul Românesc.

Starea de spirit este caracterizată într-un raport, în care printre altele, se spune : „Chiar dacă unele ştiri vor să asigure că poporul răsculat de acum începe să se liniştească şi liniştea şi pacea ar fi restabilite din nou

[18] Arh. Stat. Deva, fond Scaunul Săsesc Sebeş, reg. 53/1784
[19] Ibidem
[20] Ibidem
[21] Ibidem
[22] Ibidem
[23] Ibidem reg. 63/1784.
[24] Ibidem.
[25] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

aceasta nu este acceptat cu adevărat şi este contrazis de multe ameninţări şi aluzii la noi revolte. Acei ce cunosc revolta acestui popor (a poporului valah de rînd) şi cunosc natura valahului, au temeiuri destul de întemeiate să creadă că pe cît de groaznic a fost anul acesta, mai teribil şi mai groaznic ar putea deveni primăvara".[26]

Deosebit de importante sînt materialele din acest fond care se referă la unele aspecte privind Revoluţia burghezo-democratică de la 1848. Starea de spirit a maselor populare se oglindeşte pregnant într-o serie de rapoarte înaintate către Universitatea Săsească din Sibiu. Acte, informări dar mai ales procesele verbale ale adunărilor din majoritatea comunelor scaunului se referă la alegerea noilor funcţionari, ocazie care dovedeşte impunerea unor funcţionari români, chiar dacă reprezentanţii oficiali nu sînt de acord cu acest lucru.[27]

Începutul anului 1848 este caracterizat în cea mai mare parte a corespondenţei scaunului printr-o avalanşe de cereri ale românilor de a fi primiţi în gărzile naţionale.[28] Într-un raport întocmit de către Al. Şuluţiu se relatează pe larg despre activitatea revoluţionară a tribunilor lui Avram Iancu, scoţîndu-se în evidenţă rolul lui Buteanu, Dragoş, Groza etc. în luptele de la sfîrşitul anului 1848 şi începutul lui 1849 pentru apărarea Munţilor Apuseni ca ţară românească, iar altul întocmit de autorităţile militare se referă la ascultarea unor martori privind activitatea desfăşurată de către revoluţionarul bănăţean Eftimie Murgu.[29]

O serie de ordine şi altă corespondenţă se referă la urmărirea revoluţionarilor români fugiţi din ţară sau a persoanelor suspecte, precum şi la interzicerea diferitelor broşuri, publicaţii sau ziare emise de către aceştia. Astfel într-o adresă către forurile ierarhice, Scaunul Săsesc Sebeş informează că a aflat oficial despre editarea unui manifest al Propagandei revoluţionare române din Paris, semnat de D. Florescu şi Mazzini cu titlul „La populaţia română". Din conţinutul acestui manifest se poate vedea legătura revoluţionarilor români cu Asociaţia democrată europeană din Londra [30].

În prezentarea fondului de faţă am scos în evidenţă doar cîteva aspecte, cercetătorii trecutului nostru istoric avînd posibilitatea, printr-o amănunţită studiere a fondului să găsească încă multe altele.

[26] Ibidem.
[27] Ibidem dosar nr. 1721/1848.
[28] Ibidem dosar nr. 741, 742, 743/1848
[29] Ibidem dosar nr. 13/1850.
[30] Ibidem dosar . nr. 15/1850.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

MAGISTRATUL ORAȘULUI PITEȘTI

CORNEL TAMAȘ

Veche așezare românească, atestată pentru prima dată în documentul dat de Mircea cel Bătrîn la 20 mai 1388 [1], orașul Pitești, datorită poziției sale geografice, s-a bucurat de o dezvoltare economică relativ rapidă, devenind una din așezările prospere ale Țării Românești.

În decursul vremii, Piteștiul a fost organizat și condus de diferite instituții. Printre acestea, cea care a exercitat un rol mai deosebit în viața orașului, a fost Magistratul, înființat în anul 1831 potrivit prevederilor Regulamentului organic. Conducerea Magistratului era formată dintr-un „prezident" și trei membrii aleși anual de către deputații orașului.

Primele alegeri pentru „mădularile" sfatului orășenesc din Pitești au avut loc la 21 octombrie 1831, cînd „prezident" a fost ales Mihai Popovici [2]. Pentru bunul mers al treburilor magistratului „prezidentul" numea un secretar, un „cinovnic" precum și unul sau doi scriitori.

Dreptul de a alege îl aveau locuitorii orașului care depășeau vîrsta de 25 ani și posedau o avere imobilă în valoare de peste 2 000 lei.

Magistratul trebuia să se îngrijească de asigurarea, păstrarea și administrarea veniturilor orașului provenite din zeciuiala patentelor, a capitației și a accizelor (taxe pe băutură și pe vite la intrarea în oraș, de la cîntarul tîrgului, măsurarea vaselor de băutură, marcarea măsurilor de capacitate, numerotarea trăsurilor), din embaticuri, amenzi, podărit, taxa drumurilor, ierbărit, impozite pe proprietăți funciare etc. De asemenea Magistratul se ocupa de aprovizionarea orașului cu diferite produse, stimularea comerțului, întreținerea școlilor de stat și a instituțiilor de sănătate, a secției de pompieri, lua măsuri pentru înfrumusețarea orașului, iluminatul public, coordona construcțiile edilitare, organiza tîrgurile și administra moșia și proprietățile orașului.

Această instituție controla listele de alegători pentru Camera de Comerț și Camera de Agricultură, centraliza tabelele pentru recrutarea tinerilor și îndeplinea unele obligații de notariat ca eliberări de adeverințe, autentificări de zapise și înscrisuri, legalizări de acte de dobîndă, de închirieri, de împrumuturi, de vînzări etc.

---

[1] *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veac. XIII, XIV și XV (1247—1500)*, Edit. Acad. R.P.R., p. 41—42.

[2] Arh. St. Pitești, fond Magistratul orașului Pitești, dosar nr. 8/1831.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fondul Magistratului oraş Piteşti, perioada 1831—1840, a fost predat Arhivelor Statului Piteşti, de către Direcţia generală a Arhivelor Statului în anul 1955, iar perioada 1856—1864, de către Sfatul Popular al oraşului Piteşti în anul 1953.

Materialele documentare din perioada 1831—1840 nu sînt în întregime. Astfel, dacă pentru anul 1833 avem 87 u.p., pentru anul 1835 numai 2 u.p. iar pentru anul 1836 5 u.p.

Nu ştim ce s-a întîmplat cu materiale arhivistice din perioada 1841—1855, deoarece nu posedăm decît 2 unităţi de păstrare : una din anul 1843, şi alta din 1847 şi conţin numai actele de proprietate ale moşiei oraşului Piteşti.

Fondul însumează totuşi un bogat material documentar, oferind date importante în legătură cu creşterea populaţiei [3], modul de organizare a oraşului pe văpsele sau plăşi şi mahalale, alegerile deputaţilor din 1857 pentru divanul ad-hoc [4] şi pentru camera legislativă, situaţia birnicilor de patentari şi a proprietarilor de moşii, „strămutările sătenilor spre oraş" — fenomen caracteristic în perioada dezvoltării meşteşugurilor iar mai tîrziu a manufacturilor.

Unele documente privesc modul de organizare a corporaţiilor, a calfelor şi ucenicilor, sau munca depusă de aceştia din urmă şi nemulţumirile lor privitoare la plata salariului şi existenţa următoarelor categorii de meseriaşi : abagii, argintari boiangii, brutari, căldărari, cărămidari, ceaprazari, chirigii, cismari, ciurari, cofetari, cojocari, coşari, croitori, dogari, dulgheri, felinargii, fierari, fîntînieri, grădinari, lînari, lumînărari, măcelari, mămulari, papugii, pastramagii, pescari, plăpumari, povarnagii, sacagii, saltelari, simigii, sticlari, rotari, tăbăcari, tinichigii, tulumbagii, tutungii, vinari, zarzavagii, zidari, zugravi etc.

Numeroase informaţii se referă la activitatea comercială. Transporturile de mărfuri erau controlate la intrările şi ieşirile din oraş, la bariere unde se percepeau taxe. Încă din primii ani ai existenţei acestei instituţii avem ştiri despre următoarele bariere : Neculceşti, Sf. Ilie, Ceaprazar, Sf. Troiţă, Sf. Ion, Trivalea, Tîrgul din Deal şi Poşta.

Ca urmare a creşterii numărului negustorilor şi al carelor cu mărfuri în transit au început să se înmulţească în oraş numărul hanurilor dintre care cel mai cunoscut a fost hanul Episcopiei. Proprietate a Episcopiei Curtea de Argeş, hanul situat în piaţa centrală a Piteştiului a existat pînă la sfîrşitul secolului trecut, cînd odată cu sistematizarea oraşului a fost demolat.

În oraş se ţinea un tîrg săptămînal, pe locul denumit azi Tîrgul din Vale şi două anuale: unul primăvara şi altul toamna, în Tîrgul din Deal.

Intensificarea schimbului de mărfuri duce la creşterea numărului negustorilor şi meseriaşilor, la apariţia unor noi pieţe în cartierele oraşului, la înmulţirea numărului de prăvălii, magazii pentru mărfuri şi zalhanale.

Negustorii, băcanii, cîrciumarii etc. sînt ajutaţi şi încurajaţi de Magistrat în exercitarea meseriilor lor chiar şi prin acordarea de credite băneşti [5].

---

[3] După statisticile aflate între celelalte documente rezultă că în anul 1832 oraşul Piteşti avea 4 000 de locuitori iar peste 30 de ani un număr dublu.

[4] Arh. St. Piteşti, fond cit., dosar nr. 10/1857.

[5] Ibidem, dosarele nr. 22/1859, 14/1837 şi 40/1859.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Materialele documentare conţin situaţii de clasificare a comercianţilor din oraş, numele celor care făceau comerţ cu alte oraşe din ţară şi în deosebi cu Bucureştiul [6]. Ele oglindesc faptul că dezvoltarea continuă a comerţului determină Magistratul să ia măsuri mai serioase împotriva speculei pentru stabilirea preţurilor pe bază de liste lunare a produselor care se vindeau pe piaţă — carne, pîine, sare etc. necesare „îndestulării oraşului" [7].

În ceea ce priveşte industrializarea oraşului Piteşti, cercetătorul găseşte informaţii despre atelierele de lumînări, fabricile de tăbăcărie, fabricile de cărămidă de pe malul rîului Argeş, fabrica de oţet, cazanele pentru fabricat ţuică şi nenumăratele mori [8].

O îndeletnicire importantă a populaţiei oraşului era creşterea animalelor. În 1832 numărul animalelor (cabaline, bovine, ovine şi porcine) trecea de 2 100 capete. O altă parte a locuitorilor se ocupa cu apicultura [9], deosebit de rentabilă în acel timp. Sînt documente care atestă deschiderea în anul 1862 a unei expoziţii industrial-agrare în oraş [10].

Munca edililor ca şi contribuţia locuitorilor pentru o bună gospodărire şi sistematizare a oraşului, pentru construcţia şi întreţinerea podului de peste Argeş, consolidarea malului rîului, repararea stricăciunilor în urma inundaţiilor, amenajarea de podeţe, canalizarea şi revizuirea canalelor, ca şi pentru iluminatul public, asigurarea apei potabile, destul de dificilă cu toate că Piteştiul se află la confluenţa Rîului Doamnei cu Argeşul, este relevată de multe documente interesante pentru cercetătorul acestor probleme [11].

Înfrumuseţarea oraşului a constituit una din preocupările Magistratului şi a unora dintre locuitorii săi cum a fost Anica Enghel care în 1852 donează un zăvoi pe malul Argeşului spre a fi transformat în grădină publică. Pentru amenajarea unui alt loc de recreere şi odihnă Magistratul a avut de luptat cu clerul de la Schitul Buliga care se opunea prin toate mijloacele vînzării sau schimbării unui teren din centrul oraşului care-i aparţinea. În favoarea oraşului a fost necesară intervenţia hotărîtă a domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

Prelucrarea fondului Magistratului oraşului Piteşti ne-a dat posibilitatea să constatăm existenţa unui număr însemnat de documente care înfăţişează pe de o parte sprijinul acordat de autorităţile oraşului manifestărilor culturale, turneelor artistice, construirii uni teatru după anul 1848 în locul sălii de spectacol căzută pradă incendiului, iar pe de altă parte relevă organizarea şi dezvoltarea învăţămîntului particular organizat pe lîngă biserici, externate, institute, pensioane şi a învăţămîntului de stat din această localitate. Bazele „şcolii naţionale" s-au pus aici în anul 1832 cînd a luat fiinţă prima instituţie de acest fel subvenţionată de stat. Din anul 1859, Magistratul se preocupă de cumpărarea unui teren pe care să se construiască un imobil pentru funcţionarea viitorului colegiu [12]. Sînt de

[6] Ibidem, dosarele nr. 4/1832 şi 3/1833.
[7] Ibidem, dosarele 37/1859 şi 14/1837.
[8] Ibidem, dosar nr. 20/1857.
[9] Ibidem, dosar nr. 60/1832.
[10] Ibidem, dosar nr. 24/1862.
[11] Ibidem, dosarele nr. 46/1859, 17/1860, 36/1839, 54/1833, 5/1856, 14/1939 şi 36/1859.
[12] Ibidem, dosar nr. 18/1859 (liceul s-a înfiinţat în anul 1866)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

asemenea referiri la vizitarea şcolii de către unii domnitori sau la unele inspecţii cum este aceea a lui P. Poenaru care a invitat personalităţile oraşului la o adunare la şcoală cu scopul de a pune „oarecare străjuire ce privesc la folosul şcoalei de aici" [13].

Fondul oferă un bogat material documentar referitor la prevenirea şi combaterea unor epidemii, în deosebi a celor de holeră care făceau zeci de victime [14], asigurarea igienei şi sănătăţii publice, îngrijirea şi tratarea bolnavilor în spitalul judeţean, asigurarea instituţiilor sanitare cu medicamentele şi instrumentele medicale necesare, la greutăţile întîmpinate de personalul sanitar din cauza reducerilor alocaţiilor acordate pentru susţinerea spitalelor [15], precum şi la eforturile Magistratului de a obţine ajutorul autorităţilor centrale pentru a se numi în oraş un medic şi un subchirurg [16].

În timpul războiului Crimeii localurile închiriate pentru spital au fost ocupate de către trupele austriece, iar în anul 1858, populaţia oraşului sprijină comisia obştească instituită pentru buna funcţionare a spitalului reuşind să mărească numărul paturilor la 30 [17], iar mai tîrziu să determine construirea unui nou local de spital care există şi astăzi.

Materialul mai prezintă informaţii despre înfiinţarea primei „spiţerii" în oraş, despre modul de vînzare a medicamentelor, despre rolul de poliţie-sanitară pe care l-a avut personalul medical în ceea ce priveşte inspecţia stabilimentelor publice şi controlul produselor animale care se vindeau pe piaţa oraşului.

O importanţă deosebită — s-a acordat măsurilor pentru prevenirea şi preîntîmpinarea incendiilor, dotarea, „comandei de foc" cu materialul pompieristic necesar, înfiinţarea de rezervoare de apă, întreţinerea imobilului pompierilor, a instrumentelor de foc şi a animalelor de tracţiune, organizarea unei echipe de coşari, plătiţi de Magistrat, care trebuiau să cureţe periodic coşurile caselor din oraş [18].

Straja de noapte era plătită de către populaţia oraşului [19], Magistratului revenindu-i sarcina de a strînge sumele cuvenite de la contribuabili, de a planifica sectorul de patrulare şi de a urmări modul efectuării serviciului. Straja de noapte ajunge în 1860 să fie formată din 20 oameni puşi sub comanda unui căpitan. Ea dispare o dată cu înfiinţarea, în 1864 în oraşul Piteşti, a Gărzii Naţionale care a preluat cele mai multe din atribuţiile sale [20].

Pentru studierea miliţiei pămîntene [21], a felului în care se făcea recrutarea tinerilor, întreţinerea garnizoanei şi a cazarmei dorobanţilor, ajutorarea armatei prin subscrieri benevole de către Magistrat şi de către unii cetăţeni, cei interesaţi pot găsi multe documente utile. Printre patrioţii

[13] Ibidem, dosar nr. 54/1833.
[14] Ibidem, dosar nr. 23/1834 (peste 45 de vieţi au fost secerate de holeră în anul 1834).
[15] Ibidem, dosar nr. 5/1856.
[16] Ibidem, dosar nr. 9/1861.
[17] Ibidem, dosar nr. 24/1858, f. 1.
[18] Ibidem, dosar nr. 5/1831, f. 7.
[19] Ibidem, dosar nr. 1/1831, f. 1.
[20] Ibidem, dosar nr. 7/1864.
[21] Ibidem, dosar nr. 4/1831.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

care au subscris sume însemnate pentru noua armată naţională se numără şi revoluţionarul de la 1848, Scarlat Turnavitu [22].

Fondul mai cuprinde documente privind moşia şi proprietăţile oraşului, modul de administrare a lor, planul moşiei, încălcarea moşiei de către sătenii clăcaşi din Smeura, Izvorani, Papucești, Hinţeşti şi Albota, conflicete cu sătenii din Smeura şi Hinţeşti, obligaţia locuitorilor de pe moşia oraşului de a face cîte 12 zile de clacă, catastive de zilele lucrate de sătenii de pe moşia oraşului etc., administrarea proprietăţilor bisericeşti prin epitropie, arendarea prăvăliilor Episcopiei şi ale bisericilor, repararea bisericilor, schimburi de proprietăţi, înfiinţarea bisericii armene şi a celei reformate în oraş, asigurarea cimitirelor pentru ortodocşi şi catolici şi reclamaţiile clăcaşilor de pe moşiile bisericeşti [23].

În ceea ce priveşte transporturile şi telecomunicaţiile fondului Magistratului cuprinde documente referitoare la mersul diligenţelor, solicitarea de ajutoare pentru înfiinţarea telegrafului în oraş, organizarea poştei etc.

Fondul Magistratului oraşului Piteşti mai conţine referiri la obiceiurile de Anul Nou, la modul de păstrare şi de depunere a arhivei la Arhivele Statului din Bucureşti [24], la trimiterea de delegaţi la Bucureşti pentru a întîmpina intrarea lui Cuza cu ocazia alegerii lui ca domnitor şi al Ţării Româneşti, precum şi la felul cum au fost primiţi, de către locuitori Bibescu Ştirbei şi Cuza în Piteşti.

Magistratul a acordat o serie de ajutoare băneşti familiilor nevoiaşe, văduvelor, săracilor ca şi şcolii de copii orfani din Bucureşti, azilului Elena Doamna, sinistraţilor din Moldova şi din Bucureşti, cît şi soldaţilor francezi răniţi în Italia în timpul războiului cu Austria [25].

Nenumărate alte informaţii mai poate afla cercetătorul sîrguincios şi dornic de a-şi îmbogăţi cunoştinţele dacă studiează cu migală materialul documentar al fondului Magistratul oraşului Piteşti. Pentru el cele de mai sus sînt numai cîteva indicii orientative necesare semnalării acestei surse de bogăţii istorice.

[22] Ibidem, dosar nr. 34/1860.
[23] Ibidem, dosar nr. 4/1858, f. 68.
[24] Ibidem, dosar nr. 11/1838.
[25] Ibidem, dosar nr. 43/1859.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

EPITROPIA BISERICII „SF. ILIE" CRAIOVA

RUSANDA MIHAI

Printre numeroasele şi importantele fonduri arhivistice aflate în depozitele Arhivelor Statului Craiova se numără şi fondul Epitopria bisericii „Sf. Ilie".

Zidită în jurul anului 1720 de vornicul Ilie Otetelişanu în plin centru negustoresc, biserica „Sf. Ilie" este refăcută în urma stricăciunilor suferite de la cutremurul din anul 1838, de ctitorii Iordache şi Grigore Otetelişanu.

Este rezidită în forma ei actuală între anii 1889 — 1893. Actul de temelie al instituirii epitropiei acestei biserici îl constituie diata fondatorului, vornicului Ilie Otetelişanu, din 11 decembrie 1732 [1].

Cu trecerea vremii, ctitorii ce au urmat din neamul Otetelişenilor au adăugat din bunurile lor materiale la zestrea bisericii, aşa că epitropii au avut „ce chivernisi".

Materialele documentare ce constituie acest fond, totalizează 1561 u.p. reprezentînd 4 m.l., din anii 1557—1929 şi au fost preluate de Arhivele Statului în anul 1955. Fondul alcătuit din : dosare, registre, documente privind neamul Otetelişenilor, manuscrise şi planuri, a fost reordonat cronologic, inventariat şi expertizat putînd fi pus astfel la îndemîna cercetărilor; o parte din documente au fost publicate în lucrarea *Meşteşuguri şi neguţători în trecutul Craiovei.*

Ca instrumente de evidenţă s-a întocmit un inventar urmînd ca atunci cînd timpul ne va permite să alcătuim şi un catalog.

---

[1] În copia diatei aflată în lucrarea : *Şapte biserici cu averea lor proprie*, a lui Petre Gîrboviceanu publicată de administraţia Casei bisericii, Bucureşti, 1904 la pagina 240 şi următoarele, citim : „Pentru a mea dulce nădejde beserica mea din Craiova, de vreme ce se află la acest loc cu scaun de stăpînire, de a ei chiverniseală în vremea trecătoare şi viitoare, socotit-am a rămînea după cum se află starea ei în mijlocul tîrgului, să fie pe *seama a doi cinstiţi neguţători* care vor fi căpetenie tîrgului să o chivernisească, adăogînd lîngă aceasta pe bunii vecini provoslavnici creştini să ajute cine cu ce va putea spre bună chiverniseală. Iar după primenirea vremilor, eu aleg să rămîie unul din neamul meu acum de loc, dumnealui vărul Barbu Otetelişanu ... îl fac ctitor şi slujitorii bisericii să-l cunoască ctitor".

După ce enumeră bunurile imobile pe care le lasă bisericii ca moşia de la vadul Diului Vidin, casele din Craiova, via din Suteşti etc. menţionează : „deci pe cine va rîndui acei mai mari ai sfintei beserici a chivernisi acestea cu bună socoteală şi va strînge toate veniturile dîndu-le în mîinile cinstiţilor neguţători cu socoteală prin ştirea ctitorului să le pună la lada sfintei biserici ... şi dintr-acel venit pe an, socotească ctitorul ce va trebui înoire a drege la sfînta biserică să facă şi să dreagă iar ce mai prisosi să se dea milostenie, mai vîrtos să îmbrace săracii să scoată datornicii din temniţă, să hrănească bolnavii".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Materialul documentar creat oferă cercetătorului unele informaţii preţioase asupra istoricului oraşului Craiova şi Calafat, asupra stării sociale, economice şi culturale de la finele veacului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea.

În urma slobozirii hrisovului lui Barbu Dimitrie Ştirbei în anul 1852, Calafatul devenind oraş cu o întindere de 1 296 000 stînjeni pătraţi, mulţi dintre locuitorii lui împrumută de la epitropie diverse sume de bani cu dobînda legală pentru a cumpăra locuri din moşia Calafat, proprietatea acesteia, sau pentru diferite construcţii de clădiri pe locurile cumpărate pentru înfrumuseţarea oraşului [2].

Se iscă o serie de procese din pricină că nu toţi locuitorii au înapoiat la timp banii împrumutaţi.

În legătură cu exploatarea moşiei Calafat, pe care epitropia o închiria la diverşi arendaşi, se pare că nemulţumirea locuitorilor ajunsese la maximum din pricina lăcomiei arendaşilor şi nepăsării epitropilor, deoarece în anul 1909 ei trimit Ministerului de Interne şi primului ministru o petiţie în care se plîng că din moşia Calafat nu s-a făcut ofertă pentru constituirea izlazului comunal, şi că arendaşii acestei moşii au arătat şi porţiunile de teren ce serviseră de izlaz din care pricină vitele lor sînt expuse să moară de foame [3].

În anul 1904, guvernul de atunci încearcă să îmbunătăţească starea sătenilor prin acordarea a diferite paleative. Ministerul Instrucţiunii Publice adresează un apel epitropiei cerîndu-i să înfiinţeze pe moşiile sale *cîte o şcoală de gospodărie rurală* care : „ar costa puţin, ar fi adevărat operă de binefacere şi ar fi de mare folos practic mai ales", pentru că „în mişcarea ce pretutindeni s-a început pentru îmbunătăţirea stării săteanului sînt încă multe mijloace de încercat spre ajungerea acestui scop" [4],

În urma unui memoriu adresat epitropiei în anul 1870 de 119 locuitori ai oraşului Calafat, prin care se plîng că se face „o nemărginită nedreptate celor două biserici din acest oraş din partea mumei lor, biserica Sf. Ilie, care le-a lăsat într-o deplorabilă stare de sărăcie şi lipsă încît şi străinii critică şi murmură", aceasta (ce stoarce numai din moşia Calafat un venit de peste 8 000 galbeni anual) [5] acordă în anul 1873 o subvenţie de 1200 lei pentru întreţinerea celor două biserici şi 300 lei pentru îngrijirea fîntîni Baba Lupa [6].

În anul 1871, Primăria oraşului Craiova solicită epitropiei, pentru trebuinţele comunei, un împrumut de 1 400 napoleoni de aur cu dobîndă de 6% pe an „avînd în vedere starea de lipsă în care se află casa comunală" [7].

Datorită caracterului său de instituţie de „binefacere", abundă cererile pentru acordarea de ajutoare în preajma sărbătorilor religioase, de pensii ce se dau mai ales la persoane ce se trag din neamul fondatorului bisericii, la foştii preoţi şi funcţionari ai epitropiei, la diferite văduve etc. [8]. Epitropia avea 8 burse pentru studii în străinătate de care beneficiau îndeo-

[2] Arh. St. Craiova, Epitropia bisericii „Şf. Ilie", dosar nr. 1/1859, f. 92, 96, 98, 99, 104.
[3] Ibidem, dosar nr. 6/1909, f. 103, 129,.
[4] Ibidem, dosar nr. 8/1904, f. 36.
[5] Ibidem, dosar rr. 1/1870, f. 30—31.
[6] Ibidem, dosar nr. 1/1873, f. 2—56.
[7] Ibidem, dosar nr. 3/1871, f. 18.
[8] Ibidem, dosar nr. 2/1872, 8/1873, 10/1874, 2/1875, 8/1876, 3/1877, 2/1900. etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sebi nepoţii Otetelişenilor ca fiul doctorului Dimitrie Culcer, fiica lui Constantin Otetelişeanu, fiul pictorului Constantin Lecca [9] ş.a.

În 1910, epitropia primeşte un apel însoţit de o listă de subscriere al comitetului de acţiune instituit din profesorii şi elevii liceului Carol I din Craiova, secretar fiind profesorul progresist Vasile Mihăilescu, cu scopul de a ridica în acest oraş un bust lui Ion Maiorescu, fost profesor şi director al liceului [10].

În anul 1865, epitropia închiriază prin licitaţie prăvăliile proprietatea bisericii, la cererea ctitorului Grigore Otetelişanu, care, după ce le enumeră, face menţiunea : „iar casele din curtea bisericii şi catul de sus al caselor de lîngă clopotniţă vor rămînea pe socoteala bisericii fiind destinate cele dintîi pentru *muzeu* şi *bibliotecă publică* iar cele din urmă pentru locuinţa unui preot, trebuincios după cererile enoriaşilor". Epitropii sînt invitaţi să întocmească o catagrafie a obiectelor de muzeu care se aflau în încăperile şcoalei externe de fete, în păstrarea unui oarecare Bekner. Pentru această sarcină i se trec în buget cîte 150 lei pe lună iar după aceea i se va fixa acestuia un salariu „potrivit ostenelilor ce-şi va da spre înfrumuseţarea şi învăţuirea muzeului".

La întocmirea bugetului pe anul 1865 prin devizul arhitectului oraşului era prevăzută o sumă pentru reparaţia radicală a încăperilor din curtea bisericii dinspre strada Copertarilor, cărora să li se dea împărţirea şi aranjamentul corespunzător la „trebuinţa de a se aşeza întrînsele *un muzeu* şi *bibliotecă publică* ce se va aşeza îndată după reparaţia şi mobilarea necesară". De asemenea epitropilor li se cere să prevadă o sumă şi pentru repararea pavajului din curtea bisericii, dărîmarea zidului din faţa străzii Lipscanilor şi pavarea din nou a locului liber ce este destinat pentru piaţă, pentru grilaj, bănci şi plantarea cu pomi a acesteia [11].

Cu douăzeci de ani mai înainte la 7 decembrie 1845, Ioan Bibescu comunica lui Grigore Otetelişanu că s-au strîns 50 000 lei pentru „formarea unei încăperi de teatru" în Craiova şi-l ruga şi pe el să înscrie o sumă de bani din venitul bisericilor Sf. Ilie şi Maica Precista Dudu, unde era ctitor [12].

Dar Otetelişenii sînt ctitori nu numai ai bisericii Sf. Ilie ci şi ai primei şcoli primare de fete din oraşul Craiova. Înfiinţată în anul 1837 de Constantin Lazaro şi fraţii Iordache Otetelişanu, mare vornic şi Grigore Otetelişanu, mare agă şcoala funcţiona cu patru clase în imobilul situat lîngă şcoala centrală de băieţi. Între timp devine pension unde, în decembrie 1852, găsim ca directoare pe Marieta Masenţa. În iunie 1853, Eforia şcoalelor naţionale îi trimite un regulament de administrare în care se spunea că profesorii şi guvernantele sînt sub autoritatea directă a directoarei, iar inspectorul gimnaziului de băeţi era dator să cerceteze din cînd în cînd, starea învăţăturii la acest pension [13].

La 1 iunie 1841 vornicul Grigore Otetelişanu înfiinţează şcoala externă de fete căreia, în anul 1873, Epitropia îi înmînează un regulament de ordine şi disciplină întocmit de ea şi aprobat de Ministerul Cultelor şi

[9] Ibidem, dosar nr. 1/1871, f. 162; 1/1872, f. 47; 5/1873i f. 27,96
[10] Ibidem, dosar nr. 8/1910.
[11] Ibidem, dosar nr. 1/1865, f. 32, 33, 35, 65.
[12] Ibidem, doc. XXIV/18.
[13] Ibidem, fond Liceul Carol I, Craiova, dosar 1/1851, f. 232, 233.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Instrucțiunii Publice în care se menționa că scopul acestui institut era de a da societății bune mame de familie, educate și instruite din părinți săraci. Elevele erau interne și externe, cele dintîi erau „stipendiste" întreținute cu totul de școală iar cele din urmă erau absolvite de orice taxă școlară. La administrarea școalei concura consiliului profesoral, directoarea și pedagoagele sub privegherea superioară a Epitropiei care numea profesori numai dintre cei cunoscuți și prin concurs [14].

Școala era subvenționată de Epitropie cu jumătate din veniturile ei provenite din exploatarea moșiilor Calafat și Vlădila, prăvăliile din Craiova și embaticuri.

O problemă ce preocupa pe toți locuitorii orașului Craiova era lipsa apei în oraș. În 1837, Iordache Otetelișanu și Ioan Pleșoianu fac socoteală de cît a costat aducerea apei Obedeanului în oraș pînă în dreptul bisericilor Obedeanu și Maica Precista Dudu și facerea a două cișmele la cele două biserici [15].

În 1844 pitarul Viișoreanu scriindu-i lui Iordache Otetelișanu îi schițează și un plan relativ la aprovizionarea orașului cu apă [16].

În anul 1875, Primăria orașului Craiova în fruntea căreia se afla Barbu Bălcescu, se decide în fine să facă toate sacrificiile pentru aducerea apei în oraș, dar mijloacele proprii fiind restrînse se adresează Epitropiei rugînd-o să prevadă în bugetul anului 1878 „o sumă ce va crede de cuviință ținînd seama de importanța acestei lucrări de utilitate publică", la care apel ctitorul de atunci Ion Otetelișanu propune înscrierea în buget în acest scop a sumei de 5 000 — 6 000 lei noi [17]. În anul 1900, primarul de atunci, colonelul M. Fălcoianu, solicită Epitropiei să aloce în bugetul anului 1900/1901 o sumă de bani pentru a se putea înființa în acest oraș o baie populară sistematică, unde populația sărmană să facă băi gratuite [18].

În anul 1873 secretarul Epitropiei cere să se prevadă în bugetul anului 1874 înființarea uni post de arhivar de care se simțea mare nevoie [19]. Dacă postul s-a înființat sau nu, știință nu avem deoarece pe raportul secretarului nu este nici o rezoluție iar în legătură cu această chestiune nu există nici o corespondență. Imbucurător este totuși faptul că la acea epocăi și într-o instituție particulară, există preocuparea pentru păstrarea arhive, create în bune condițiuni.

Registrele în număr de 247 unități de păstrare create în perioada 1852 — 1929, păstrate în bună stare; în afară de cele de intrare—ieșire și procese-verbale sînt registre contabile de venituri, cheltuieli, jurnale de casă și bugete. Dintr-un registru de cheltuieli din anul 1891 aflăm că Biserica Sf. Ilie a fost pictată de pictorul Tătărăscu care a încasat în anul 1892 suma de 22 000 lei iar în 1893 alți 11 500 lei [20].

Documentele, 934 unități de păstrare, cuprind anii 1557 — 1882. Se poate să fi fost mai multe și anterioare anului 1557 „dar or fi pierit cînd cu călcarea casei și moșiei Benești-proprietatea Otetelișenilor de către

[14] Ibidem, fond Epitropia bisericii Sf. Ilie Craiova, dosar nr. 2/1873, f. 204.
[15] Ibidem, doc. CXC/4.
[16] Ibidem, doc. CL. XXIV/11.
[17] Ibidem, fond Epitropia bisericii Sf. Ilie, Craiova, dosar nr. 9/1875, f. 23.
[18] Ibidem, dosar nr. 3/1900, f. 200.
[19] Ibidem, dosar nr. 4/1873, f. 98.
[20] Ibidem, dosar nr. 3/1891—1893, p. 56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rebeliştii sîrbi şi arnăuţii lui Tudor Vladimirescu" [21] sau din cauza vicisitudinii vremurilor ce au urmat. După obiectul la care se referă, s-ar putea împărţi în mai multe categorii :

Cele de familie se referă la întreg neamul Otetelişenilor. Din mulţimea membrilor acestei familii ce au ocupat aproape toate rangurile de boierie, se reliefează puternic personalitatea lui Grigorie Otetelişanu care, pornind de la rangul de clucer, agă, a ajuns pînă la a fi mare paharnic. Ieşit inginer hotarnic întocmeşte prima hotărnicie în anul 1816 însoţită de o schiţă de plan [22]. Sînt numeroase documente care reflectă activitatea lui ca hotarnic [23], profesie pe care o practica pînă în jurul anului 1852 [24]. Construia şi poduri, după cum arată el însuşi Divanului Săvîrşitor al Valahiei la 12 iulie 1829. Cu toate că trebuia atunci să plece la băile Olăneşti — pare-se construite tot de Otetelişeni după cum reiese din două documente, nedatate, în care sînt însemnate cheltuielile pricinuite cu facerea băilor [25] pentru a se tămădui de gălbinare a venit totuşi la Prooroci în Olt ca să facă podul între Colibaşi şi Cilieni [26]. Pregătit în profesia lui era foarte solicitat să efectueze hotărnicii. În anul 1844 mai mulţi moşneni crăpătureni şi sescioreni îi aduc mulţumiri pentru alegerea făcută moşiilor Crăpăturile, Călimăneşti şi Sescioara [27].

În anul 1848, pitarul Ştefan Viişoreanu scrie clucerului Grigorie Otetelişanu relativ la *cotul exact* pe care l-a găsit la Mănăstirceanu şi l-a copiat, dar cum nici el nici acesta din urmă nu cunosc modul întrebuinţării cotului şi mai ales al socotelii măsurătorii, îl roagă pe el să le dea o relaţie asupra felului întrebuinţării unui asemenea cot.

Dar în afara acestei activităţi, ce constituia profesia lui de bază, Otetelişanu era membru al Curţii de Apel secţia I şi a II-a Craiova, al diferitelor comisii printre care a îmbunătăţirilor regulamentare din Capitală, a încartiruirilor ; ctitor al celor două şcoale : Pensionul şi Externatul de fete, al bisericii Sf. Ilie, epitrop al bisericii Maica Precista Dudu.

În anii 1830 şi 1848 Europa se afla în plină efervescenţă revoluţionară. Ideile înaintate, în deosebi ale cărturarilor francezi lasă urme într-un spirit cultivat ca al lui. E concludent în această privinţă faptul că în biblioteca lui se aflau printre altele şi 664 cărţi franţuzeşti. Abundă enciclopediile, dicţionarele, operele complete ale lui Voltaire, J. J. Rousseau, Molière, La Fontaine, Buffon, Pascal, Montesquieu, Boileau, tratate de filozofie, geometrie analitică şi descriptivă, algebră, calcule diferenţiale şi integrale, astronomie, mecanică industrială, topografie şi geodezie aşa după cum reese din catalogul cărţilor franţuzeşti din biblioteca lui Grigore Otetelişanu [28]. Preocupat de ridicarea culturală a oraşului, de înlăturarea ignoranţei Otetelişanu pusese temeliile celor două şcoli pentru fete ce-i poartă numele, înfiinţează o bibliotecă publică şi un muzeu.

La 9 octombrie 1839 Pensionul de fete din oraş îi mulţumea pentru darurile trimise, iar în 1842 şi 1843 mai mulţi orăşeni, negustori şi meş-

[21] Ibidem, doc. CL. XXVII/9—1836.
[22] Ibidem, doc. CLXXXV/1.
[23] Ibidem, doc. CL.XXIV/7, 10 ; CL. XXII/17,18 etc.
[24] Ibidem.
[25] Ibidem, doc. CL. XXXVIII/33, 34.
[26] Ibidem, doc. XXXVIII/4.
[27] Ibidem, doc. CXVIII/13.
[28] Ibidem, fond Epitropia bisericii Sf. Ilie, manuscrise, dosar nr. 97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

teşugari ai Craiovei în frunte cu starostii respectivi îşi exprimau recunoştinţa pentru „generoasele sentimente ce nutreşte în folosul obştei şi pentru numeroasele bunătăţi făcute în oraş". Mărturisesc că „această mulţumire şi recunoştinţă le-a pătruns îndoit inima cu prilejul examenului şcoalei externe de fete înfiinţată din patrioticeasca sa rîvnă la 1 iulie 1841" [29].

Că şcoala se afla în centrul preocupărilor sale o dovedeşte şi testamentul lui făcut la Craiova, la 9 decembrie 1867 [30]. Ceea ce îl caracteriza pe Grigorie Otetelişeanu erau dreptatea, cinstea şi corectitudinea. Nu admitea înşelătoriile şi furturile [31]. Pe cei nevoiaşi îi ajuta cu produse iar pe cei ce umblau cu înşelătorii îi demasca [32].

Fondul conţine multe scrisori de la nepoţii lui Grigorie Otetelişanu : Petrache Poenaru, Panait Copcea, Dimitrie Culcer şi mai ales de la pictorul Constantin Lecca [33] care se referă mai mult la relaţiile de familie.

Într-o scrisoare din 4 februarie 1848 Petrache Poenaru, directorul Eforiei şcoalelor [34], pomeneşte printre altele şi despre „răscoala din Paris care ne îngrijeşte foarte mult", iar în alta din anul 1851 referindu-se la numirea D-nei Vaillant ca directoare a Pensionului din Craiova îşi exprimă satisfacţia arătînd că numirea acesteia este de mare folos pensionului : „pentru că ea este o doamnă nu numai cu învăţătură ci şi cu destulă experienţă, deoarece a ţinut multă vreme un pensionat în Bucureşti". Tot în 1851, într-o scrisoare, Constantin Lecca făcînd apologia a tot ceea ce constituie cultura sugerează lui Otetelişanu ideea să-şi ia vreme să viziteze măcar în treacăt „acele mărite locuri" — este vorba de muzeele din apusul Europei — n.a.

Cel mai mare număr de documente privesc însă moşiile : Vlădila de la trecerea ei în stăpînirea Jienilor apoi a clucerului Dincă Zătreanu şi a Mariei Sevastianca — ce se trăgea după mamă din neamul Jienilor — devenită apoi soţia lui Gr. Otetelişanu,[35] Unguriţi, dar mai ales moşia Beneşti [36]; hotarnicii, construcţii, reparaţii, administrarea veniturilor etc. Există de asemenea o corespondenţă bogată cu Vlăduţ Medeleanu îngrijitorul moşiei Beneşti.

Manuscrisele cuprind perioada 1834—1869 şi sînt alcătuite din catastihuri referitoare la banii primiţi din veniturile bisericii Maica Precesta Dudu, la vama ce se ia de la cei ce macină la moara din Beneşti, la venitul *băilor Olăneşti şi moşia Tia, la oamenii ce scot trupini cu bani la Braniştе* şi la toate primirile în bani din venitul moşiei Beneşti, 1 perilipsis de

[29] Ibidem. doc. CL XXIV/8 şi 10 bis.

[30] *Şapte biserici cu averea lor proprie*, Petre Gîrboviceanu, f. 245, 246. La punctul 5 citim : „las însărcinare şi îndatorez pe nepotul meu Costică N. Otetelişanu (căruia îi las toată averea) ca din avera mobilă lăsată d-lui să dea şcoalei de fete externe Lazaro-Otetelişanu toate cărţile ce compun biblioteca mea precum şi instrumentele de inginerie şi alte şciinţe ce am putut agonisi şi ordonisa ca din fondurile acestei şcoale şi ale bisericii Sf. Ilie să se facă o clădire în care se va aşeza atît această bibliotecă şi instrumente pentru înlesnirea junimei studioase precum şi obiectele de muzeu care s-au adunat pînă acum şi se vor mai aduna în viitor dacă însă această dispoziţiune nu se va efectua de mine cît voi mai trăi".

[31] Ibidem, fond Epitropia bisericii Sf. Ilie, doc. CL.XXV/59.

[32] Ibidem, doc. CL. XXXII/27.

[33] Ibidem, doc. CL. XXII/30, 32, 33, 35, 36, 37.

[34] Ibidem, doc, Cl.XXII/25, 32, 33.

[35] Ibidem, doc. CL. XXX/4,8, 20.

[36] Ibidem, doc. CL. XXV/3—81.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

diferite acte vechi din secolele XVI—XIX, o explicaţie a tabloului Istoriei Universale, şase file din catalogul cărţilor franţuzeşti din biblioteca lui Grigore Otetelişanu, un fragment dintr-o piesă de teatru, un fragment dintr-un manuscris de geometrie ş.a.

Cele cîteva planuri privind moşia Vlădila şi unele clădiri completează tabloul preocupărilor lui Grigore Otetelişanu.

Deşi format din puţine unităţi de păstrare fondul prezentat este important întrucît contribuie la cunoaşterea trecutului acestui oraş, la desfăşurarea frămîntărilor veacului trecut şi începutul celui actual, la cercetarea dezvoltării burgheziei din Oltenia, precum şi a preocupărilor ce sălăşluiau în minţile luminate ale timpului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

NOI ACHIZIȚII DE XEROGRAFII DUPĂ DOCUMENTE DIN ARHIVELE VIENEZE

EL. MOISUC

Parte din documentele privitoare la țara noastră, depistate în arhivele din Viena și achiziționate sub formă de microfilme și xerografii de către Direcția generală a Arhivelor Statului — în cadrul vastei acțiuni de completare a izvoarelor istorice interne — a fost semnalată cititorilor noștri [1].

În rîndurile de față încercăm să atragem atenția cercetătorilor istorici asupra altor serii de documente de aceeași proveniență.

În primul rînd, amintim cele cîteva sute de rapoarte consulare austriece din anii 1824—1827, ce îmbogățesc sensibil informația privind domniile pămîntene în preajma unui eveniment hotărîtor pentru evoluția Principatelor române, încheierea convenției de la Akkerman.

Stagiul îndelungat în funcția de consul austriac la București, precum și împrejurarea de a fi girat afacerile consulatului rus timp de 5 ani cît a durat întreruperea relațiilor diplomatice ruso-turce, îl pun pe Fleischhackl v. Hakenau în situația de a cunoaște de aproape evenimentele interne din Țara Românească și implicațiile lor de politică externă. Nu mai puțin informat era și colegul lui de la Iași, Johann Lippa, ca și locțiitorul rînd pe rînd al amîndorura, Jgnaz Boleslav v. Liehmann.

Un număr mare de documente relatează despre situația economică extrem de grea în care se găseau Principatele române, ca urmare a mișcării revoluționare din 1821 și a staționării îndelungate de trupe turcești pe teritoriile române, precum și despre măsurile financiare luate de domnii pămînteni, Grigore Ghica în Țara Românească și Ioniță Sandu Sturza în Moldova, spre a face față obligațiilor interne și mai ales externe.

Într-o scrisoare confidențială către Minciaki, însărcinatul cu afaceri al Rusiei țariste pe lîngă Poarta Otomană, Fleischhackl v. Hakenau arată că „Tudor Vladimirescu, proclamînd printre alte frumoase teorii la modă, și pe cea foarte bine primită de contribuabili, anume că nu vor mai avea de acum înainte nici un impozit de plătit" [2], încasările statului au fost reduse aproape la nimic. Dispersarea contribuabililor prin munți și în

[1] Tiberiu Moț, *Documente privitoare la țara noastră în arhivele de război din Viena*, în „Revista Arhivelor", X, (1967) nr. 2, p. 279—288.

[2] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția Xerografii, doc. LXVII/23 (Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien, Staatskanzlei Moldau-Walachei, Berichte aus Bukarest, 1825, Karton 31, în continuare se va cita H.—H.—Sta. Stk. M.—W.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ţările vecine a redus numărul ludelor (familii contribuabile) de la 17 000 cît prescria regulamentul din 1818 la 13 000 şi nici acestea nu-şi achitau obligaţiile. Iar cheltuielile făcute numai de Ţara Românească pentru întreţinerea trupelor de ocupaţie turceşti din ţară şi din fortificaţiile dunărene sînt evaluate în 1824 la 15 milioane piaştri [3]. În acelaşi timp schimburile comerciale stagnaseră aproape complet, din cauza prezenţei trupelor străine, a unor măsuri administrative interne şi nu mai puţin datorită cumplitului flagel al ciumii care, cu scurte intermitenţe, a bîntuit în aceşti ani.

În aceste împrejurări, datoriile publice ale Ţării Româneşti ajunseseră în 1825, aşa cum reiese dintr-un extras de cont [4], la cifra de 5 milioane piaştri.

Dar Poarta Otomană soma în 1824 pe domnitorul Ţării Româneşti să achite 460 000 piaştri, reprezentînd haraciul pe doi ani, restant din timpul domnitorului Suţu, pe care acesta îl încasase de la populaţie şi pe care actualul domn nu-l putea încasa a doua oară „de la ţăranul complet sărăcit, acesta fiind singurul contribuabil"; 800 000 piaştri, pe care Poarta pretindea că i-a cheltuit cu mobilizarea corpului de armată trimis să ocupe Principatul; 600 000 piaştri din partea domnitorului personal, „sub denumirea care nu s-a mai întîlnit niciodată pînă acum de bani de buzunar pentru Înălţimea Sa Sultanul" [5]. În acelaşi an, Grigore Ghica trimitea capuchehaiei sale de la Constantinopol 100 000 piaştri pentru susţinerea cheltuielilor de confirmare în domnie [6]. Iar în 1826, Poarta cerea să se plătească anticipat darurile anuale obişnuite pentru sultan şi miniştrii săi, precum şi plata în numerar a unei părţi de „naturalii" pe care Ţara Românească avea obligaţia să le livreze anual [7].

Uneori — aflăm din rapoarte — Ghica avea curajul să răspundă ministerului turc că atît ţara, cît şi el personal nu sînt în stare să îndeplinească dorinţele Porţii şi se referea la arzmahzarul din anul 1802, care specifica obligaţiile faţă de Poartă, precum şi la asigurările date lui cu ocazia numirii. Dar în acelaşi timp, el se străduia să achiziţioneze poliţe de Constantinopol, „voind să cumpere pe miniştrii turci, spre a scăpa de sumele care pe nedrept i se cer de Poartă" [8].

Somaţii similare primea şi domnul Moldovei, „dar el va şti să le îndeplinească", căci — după aprecierea consulului austriac — „se sinchiseşte prea puţin de binele ţării şi cînd e vorba de a stoarce bani nu se dă în lături de la nici un fel de mijloc fie el cît de crud şi nedrept" [9].

---

[3] Ibidem, LXIII/50, 51 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest 1824, Karton 30).

[4] Ibidem, LXVII/23 (H.—H. — Sta. Stk. M. — W., Berichte aus Bukarest 1825, Karton 31).

[5] Ibidem, LXIII/50 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest, 1824, Karton 30).

[6] Ibidem, LXIII/18.

[7] Ibidem, LXVIII/7 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest, 1826, I—VI Karton, 32).

[8] Ibidem, LXIII/50 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest, 1824 , Karton 30).

[9] Ibidem, LXVIII/7 (H.—H.—Sta. Stk. M.— W., Berichte aus Bukarest, 1826, I—VI Karton 32); LXVI/16 (H.—H.—Sta. Stk. M—W., Berichte aus Iassy, 1824, Karton, 30).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dar cererile de bani şi „naturalii" ale Porţii erau nenumărate. Astfel, într-un raport [10] se relatează despre îngrijorarea lui Ghica în legătură cu schimbarea vizirului, căruia trebuie să-i facă daruri în valoare de 100 000 piaştri „şi în doi ani s-au schimbat cinci viziri". Altă dată [11], Poarta cere lui Ghica „un împrumut" de 3 milioane piaştri. Cu ocazia trecerii prin Moldova a delegaţilor turci care au purtat negocierile de la Akkerman, Sturza primea ordin să avanseze acestora cîte 20 000 piaştri lunar pe timp de trei luni „aşa zicînd pe socoteala vistieriei otomane", „deşi este puţină speranţă că i se va restitui suma" [12]. Prin firmane se cereau mari cantităţi de grîu de la cele două Principate române, considerate drept „grînare ale Porţii", de asemenea piei, seu, lemne pentru construcţia navelor şi pentru afete de tun, beilicul oilor; iar saigii cumpărători de oi nu respectau preţul curent al pieţii [13].

Pentru a face faţă deficitului bugetar şi multiplelor pretenţii otomane, cei doi domnitori sînt nevoiţi să recurgă la măsuri financiare excepţionale. Astfel, folosesc o parte din veniturile mănăstirilor închinate la patriarhiile de Ierusalim şi Muntele Sinai şi la Muntele Athos, trecute temporar în administraţia clerului român. Dar la presiunile clerului grec, Poarta cere curînd nu numai veniturile încasate, ci şi acont asupra viitoarelor arenzi ale moşiilor aparţinînd acestor mănăstiri [14]. Grigore Ghica a sporit arenda pe doi ani a huzmeturilor (vinărici, oierit, goştina din porci şi stupi), a impus pe timp de un an pe boieri să plătească taxe pentru scutelnici şi poslušnici şi a renunţat el însuşi la acea parte din venitul domnesc care rezulta din reînnoirea privilegiilor [15]. În acelaşi timp în Moldova se hotăra aplicarea unei contribuţii extraordinare asupra isnafurilor, a armenilor, evreilor şi a supuşilor străini care făceau negoţ în ţară, precum şi un impozit general asupra ţării pentru acoperirea cheltuielilor cu trupele turceşti [16].

Asemenea măsuri au stîrnit, firește, nemulţumiri, proteste atît în interiorul celor două Principate, cît şi din partea Puterilor străine, care-şi simţeau lezate interesele.

Rapoartele relatează despre gravele conflicte dintre domnitori şi boieri, în special în Moldova, unde Ioniţă Sandu Sturza acorda, contra bani, ranguri de boierie unor oameni lipsiţi de moşie, stîrnindu-şi împotrivă pe vechii şi marii boieri. În februarie 1824, cîţiva boieri „din cele mai nobile familii", în frunte cu mitropolitul, anunţă pe domnitor despre

[10] Ibidem, LXIII/58 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest, 1824, Karton, 30).

[11] Ibidem, LXXIII/47 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest I—XII 1827, Karton, 34).

[12] Ibidem, LXXII/16, 17 (H.—H.—Sta. Stk., M—W., Administrative Berichte aus Jassy, 1826, Karton, 33).

[13] Ibidem, LXV/20 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Jassy, 1825, Karton 31); LXVI/5, 35, 44 (H.—H.—Sta.Stk. M.—W., Berichte aus Jassy, 1824, Karton 30); LXXIII/42 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest, I—XII, 1827, Karton 34); LXXVII/11, 14, 17 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Jassy, 1827, Karton 35).

[14] Ibidem, LXVIII/7 (H.—H.—Sta. Stk., M.—W., Berichte aus Bukarest, 1826, I—VI, Karton 32).

[15] Ibidem, LXVII/15, 23 (H.—H.— Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest, 1825, Karton 31).

[16] Ibidem, LXVI/31 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Jassy, 1824, Karton, 30).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

intenţia lor de a trimite la Poartă o delegaţie care să ceară diminuarea poverilor care apasă ţara. Dar Sturza, simţind că plîngerile acestei delegaţii ar fi îndreptate de fapt împotriva lui şi a funcţionarilor care exercită administraţia, „rude şi creaturi ale domnului", încearcă să zădărnicească plecarea delegaţiei. Pe de o parte, el pune la cale, împreună cu cîţiva boieri divaniţi, redactarea unui act către Poartă, în care administraţia sa este lăudată, iar membrii delegaţiei sînt prezentaţi ca autori ai jafurilor şi intrigilor domnitorilor greci; pe de altă parte, el se adresează boierilor refugiaţi în Bucovina şi Basarabia, încercînd să-i determine a dezavua demersul delegaţiei. Nereuşind să întrunească un număr suficient de semnături şi fiind ameninţat că va fi denunţat Porţii că şi-a înrolat doi fii în corpul eterist al lui Al. Ipsilanti, Sturza renunţă la trimiterea acelui act. Boierii aflaţi peste hotare şi-au exprimat deschis solidaritatea lor cu membrii delegaţiei şi nemulţumirea, „văzînd că în ţară privilegiile lor sînt încălcate, ţăranii şi săracii sînt împovăraţi şi oprimaţi, iar corupţia politică şi morală prosperă" [17].

Neputînd împiedica plecarea delegaţiei, nu-i mai rămînea lui Sturza decît să trimită pe beizade Alecu la Constantinopol cu sume importante de bani, pentru a acoperi plîngerile boierilor „cu contra-argumente grele, sunătoare" [18].

În adevăr, el obţine un firman de exilare a boierilor din delegaţie, care nu ajung decît pînă la Silistra, unde sînt arestaţi. Sturza aplică de asemenea domiciliu forţat şi celorlalţi boieri angajaţi în această acţiune [19].

Parte din boieri şi cler contestă justeţea socotelilor privind debitul ţării faţă de domn, nu recunosc sumele date de domn la diferiţi potentaţi turci, „din proprie iniţiativă şi pentru avantajul personal", şi îi atrag atenţia că nu este îndreptăţit să ceară de la popor mai mult decît este stabilit în statutele ţării şi în hatti-humaiumul din 1802 [20].

Dificultăţi îi fac boierii lui Sturza — care preferase să-şi angajeze în garda Curţii 40 plăieşi români, în loc de neferi turci — şi în chestiunea retragerii trupelor turceşti din ţară. Retragerea parţială a acestora era condiţionată de garanţia scrisă a boierilor pentru liniştea ţării şi siguranţa restului de trupe turceşti şi a supuşilor turci din ţară. Numai la insistenţele ambilor consuli austrieci şi numai după ce aceştia, ca şi Woronzov, guvernatorul Basarabiei, şi-au asumat răspunderea că liniştea ţării nu va fi tulburată *nici din partea supuşilor austrieci, nici din partea eteriş*tilor refugiaţi în Basarabia, boierii au semnat anaforaua privind reducerea numărului beşliilor. Dar în acelaşi timp, boierii ostili lui Sturza au insinuat comandantului beşliilor că anaforaua a fost semnată numai de boierii „nou creaţi, care nu au moşii, parveniţi ai timpurilor noi", nu însă de marii boieri, care roagă Poarta să lase mai departe pe neferii turci, pînă se va face o epurare a supuşilor străini [21].

Faţă de opoziţia permanentă a boierilor mari, nu este de mirare că Sturza se situează alături de boierii mici şi mijlocii în problema proiectului de constituţie, care viza zdruncinarea orînduirii feudale. În aprilie

[17] Ibidem, LXVI/4, 6, 11.
[18] Ibidem, LXVI/1.
[19] Ibidem, LXVI/13, 14, 15.
[20] Ibidem, LXVI/31.
[21] Ibidem, LXVI/27, 30, 34, 35, 39, 42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1824, consulul austriac rapoarta că proiectul „a fost din nou pus pe tapet", fiind discutat în Divan, cu aprobarea domnului. Aşa numita „constituţie a cărvunarilor", care, după cum se ştie, proclama unele idei progresiste, ca domnie constituţională, libertate, egalitate, alarmează pe consulul austriac, ca şi pe Minciaki. Acesta din urmă autorizează pe consulul austriac să atragă atenţie „instigatorilor" asupra pericolelor la care se expun, „închipuindu-şi că pot să aducă schimbări unor instituţii garantate de tratate şi de hattişeriful din 1802" şi că „ei se încarcă de cea mai gravă răspundere faţă de suzeranul lor, cît şi faţă de Curtea care este chemată să le protejeze ţara". „Poate că n-au observat că şansele favorabile care se anunţă pentru restabilirea relaţiilor diplomatice ale Curţii mele cu Poarta ar putea să pună capăt curînd iluziilor lor, că atunci ei vor răspunde de tot răul pe care au voit să-l facă, ca şi de tot binele pe care nu l-au făcut" [22].

Deşi domnitorul Ţării Româneşti este prezentat în rapoarte şi în scrisorile adresate lui Minciaki ca „un bun părinte al ţării", care acoperă uneori din avutul personal deficitul bugetar, aduce ameliorări în administraţie, desfiinţează abuzuri „încît locuitorii acestei provincii se găsesc cu mult mai uşuraţi decît au fost sub domnia precedentă" [23], Grigore Ghica are de întîmpinat şi el ostilitatea boierilor, ba chiar şi a maselor populare.

Un număr de documente [24] aduc amănunte în legătură cu încercarea de reeditare a revoluţiei de către partizani ai lui Tudor Vladimirescu, anume căpitanul Simion, Ghiţă Cuţui, căpitanul Dimitrache ş.a., care, după 1821, trăiau la graniţa bănăţeană, mai mult în Orşova şi împrejurimi. Din îndemnul şi cu banii serdarului Toma Brătianu, care şi el sprijinise revoluţia lui Tudor, iar acum trăia ca refugiat la Sibiu, se încearcă în iunie 1826 un atac în Oltenia, după o prealabilă pregătire, cu proclamaţii „în spiritul lui Tudor" către pîrcălabii satelor. Cîştigînd de partea lor pe grănicerul cezaro-crăiesc Gheorghe Nicolici şi înlăturînd pe vătaful de Cloşani, rebelii, în număr de vreo 27, s-au îndreptat spre Cerneţi, încercînd să atragă de partea lor pe ţărani „prin promisiuni înşelătoare şi iluzorii". Dar măsurile luate atît de autorităţile române, cît şi de cele austriece îi pun pe fugă. Ei îşi caută refugiu în mănăstirea Topolniţa, dar fiind încercuiţi, parte se predau, parte sînt omoriţi, parte reuşesc să se refugieze pe teritoriul austriac. Dintre aceştia din urmă, au fost extrădaţi: Iancu Mirtea, Gheorghe Ivestescu, Gheorghe Petulia şi Radu Netedu. Deşi, în nota guvernului român, Toma Brătianu este considerat drept „motorul prim" al acestei acţiuni, iar comandantul de graniţă austriac este şi el de părere că „participanţii din Banat au fost conduşi de refugiaţi români din Transilvania mai puternici, căci, acestor oameni simpli nu li se poate atribui un plan larg cu scopuri politice", totuşi nu se efectuează extrădarea lui Toma Brătianu, nu numai fiindcă acesta reuşise să se ascundă, ci şi fiindcă Grigore Ghica nu insistă în acest sens, „întrucît nu i-ar plăcea

[22] Ibidem, LXVI/17.

[23] Ibidem, LXVII/23, 45 (H.H.—Sta. Stk.M.—W., Berichte aus Bukarest, 1825, Karton, 31).

[24] Ibidem, LXVIII/26, 28, 29, 40, 44 (H.—H.—Sta, Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest, 1826, I—VI, Karton 32); LXX/21, 22 (H.H.—Sta. Stk. M.—W.II, Karton 44, Weisungen 1823 — 1829); LXXV/2,3,4,5, (H.H. — Sta. Stk. M.—W., Noten an den Hofkriegsrat, Faszikel, 41, 1825.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ca un boier din Ţara Românească să apară ca trădător faţă de domn şi patrie". În timp ce căpitanul Simion şi Ghiţă Cuţui sînt condamnaţi la spînzurătoare, iar ceilalţi participanţi, la ocnă pe viaţă, împotriva lui Toma Brătianu se dispune îndepărtarea lui la o anumită distanţă de graniţă şi confiscarea corespondenţei. În baza corespondenţei, se iau interogatorii boierilor Costache Belu şi Al. Filipescu, intră sub suspiciune în special supuşii ruşi Vrana şi Ioan Scufa. Domnitorul se mulţumeşte să facă investigaţii asupra ramificaţiilor complotului şi să raporteze Porţii.

Rapoartele consulilor austrieci aduc informaţii preţioase nu numai asupra evenimentelor interne, ci şi a relaţiilor externe ale ţărilor române cu Austria şi Rusia.

Veghind cu stricteţe la menţinerea imunităţilor şi privilegiilor supuşilor austrieci, asigurate lor prin tratatul de la Şiştov, precum şi urmînd directivele de promovare a comerţului austriac în răsărit, cei doi consuli pun în mişcare toate resorturile pentru a înlătura piedicile în calea intereselor ţării lor. În bune relaţii cu domnitorul Ţării Româneşti, Fl. v. Hakenau obţine de la acesta reînnoirea privilegiilor pentru oierii transilvăneni [25]. În Moldova însă relaţiile dintre consulul austriac şi guvernul lui Sturza au fost mai spinoase, ajungîndu-se chiar la întreruperea relaţiilor diplomatice pe timp îndelungat. Ordinele prohibitive ale guvernului moldovan ca supuşii străini să nu posede avere imobilă, să nu exercite anumite meserii, să nu vîndă mărfuri cu amănuntul, precum şi impunerea negustorilor şi arendaşilor străini la o contribuţie extraordinară, amestecul autorităţilor moldovene în jurisdicţia Agenţiei austriece şi ordinul de desfiinţare a stărostiilor Agenţiei austriece din districte [26], constituie obiectul bogatei corespondenţe pe care o poartă Lippa nu numai cu Viena, ci şi cu internunţiul de la Constantinopol, precum şi cu Minciaki. Din conflictul deschis dintre consulul austriac şi domnitor vor fi rezultat, desigur, şi aprecierile foarte negative pe care le face Lippa despre Ioniţă Sandu Sturza ca om şi ca domnitor.

În urma ultimatumului dat Porţii de către ţarul Nicolaie la 17 martie 1826, în care, printre altele, se cerea restabilirea statu quo-ului în Principate, armatele turceşti de ocupaţie se retrag în cea mai mare parte, iar consulatele ruse se redeschid la Bucureşti şi Iaşi. Rapoartele consulilor austrieci relatează despre instalarea consulilor ruşi, Minciaki şi Lellie, trecerea prin Principate a lui Ribeaupierre, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, şi a delegaţilor turci în drum spre Akkerman, asupra convenţiei ruso-turce încheiate în această localitate la 7 octombrie 1826, ceremonialul publicării hattişerifului privind această convenţie şi efectele ei imediate asupra Principatelor. Printr-un articol adiţional al convenţiei de la Akkerman, care reglementa dreptul la domnie în Principate, limitînd suzeranitatea Porţii Otomane în favoarea puterii protectoare ţariste, cei doi domni pămînteni îşi văd spulberate visurile de a introduce domnia pe viaţă şi ereditară, iar familii de boieri, ca Roznovanu, Ghica, Cantacuzino-

[25] Ibidem, LXVII/23, (H.H.—Sta. Stk. M. — W., Berichte aus Bukarest, 1825, Karton, 31).

[26] Ibidem, LXV/7,9, 10, 13, 26, 28 (H.H.— Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Jassy,1825, Karton 31); LXVI/31, 38, 46, 50 (H. H. — Sta. Stk. M. — W., Berichte aus Jassy, 1824, Karton 30); LXX/6,8 (H.H.—Sta.Stk. M.W. II, Karton, 44, Weisungen 1823—1829); LXXI/3, (H.H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Jassy, 1826, IŢ —XII, Karton 33).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Paşcanu, Sturza în Moldova, Văcărescu şi Belu în Ţara Românească îşi intensifică intrigile pe lîngă cele două Puteri străine, în speranţa de a ajunge la domnie [27]. „La puissance protectrice" se simţea ofensată cînd plîngerile boierilor împotriva domnului o ocoleau, adresîndu-se Porţii [28] şi căuta să cîştige de partea ei pe oamnii de încredere ai domnilor. Grigore Ghica ia măsuri ca parte din scrisorile consilierului aulic v. Gentz să nu-i fie adresate direct şi nici traduse de secretarul lui particular, dr. Apostol Arsachi, ci pe numele consulului austriac şi să fie traduse de beizade Gheorghe [29]. Boierii nu mai îndeplineau ordinele domnului, ştiindu-se oarecum ocrotiţi printr-o dispoziţie a articolului adiţional, iar domnul nu îndrăznea să ia măsuri împotriva lor, „temîndu-se să nu greşească fie faţă de Poartă, fie faţă de Rusia" [30].

O dispoziţie a numitului articol, care prevedea ca la fixarea impozitelor şi la menţinerea privilegiilor ţării să se ţină seamă de observaţiile reprezentanţilor Puterii protectoare, dă prilej nu numai de a ţine sub control finanţele statului, ci şi de a interveni în administrarea lor [31]. Rapoartele consulare austriece relatează despre extinderea influenţei Puterii protectoare în toate domeniile administraţiei, inclusiv justiţia şi numirile în funcţii publice şi despre sentimentele declanşate de această situaţie în rîndurile localnicilor ca şi ale reprezentanţilor consulatelor străine [32]. Grigore Ghica mărturisea lui Fl. v. Hakenau că „nu doreşte nimic mai arzător decît de a fi eliberat cît mai curînd de demnitatea şi sarcina lui" [33].

Rapoartele ne mai arată ce a însemnat în practică acea stipulaţie a convenţiei de la Akkerman — scutirea de impozit pe doi ani — care trebuia să aducă o uşurare maselor largi ale poporului. Pentru susţinerea cheltuielilor statului, cele 17 000 lude au fost obligate să plătească 2 278 000 piaştri pe an, adică pe jumătate din ceea ce plăteau mai înainte [34].

Rapoartele consulilor austrieci cuprind nu numai informaţii de interes pentru istoria politică, ci şi pentru istoria bisericii, istoria învăţămîntului, istoria medicinii. Semnalăm numeroasele rapoarte sanitare şi în special pe cel al dr.-ului Martini, medicul Agenţiei, care face o descriere amănunţită — pe o întindere de 80 de file [35] — a condiţiilor de carantină şi a tratamentului aplicat bolnavilor de ciumă.

---

[27] Ibidem, LXVI/31 (H.H. Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Jassy, 1824, Karton 30); LXXII/25, 34, 36 (H.H.—Sta. Stk. M.—W., Administrative Berichte aus Jassy, 1826, Karton 33); LXXIII/11, 19, 24, 25, 28 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest, I—XII, 1827, Karton 34).

[28] Ibidem, LXXIII/13 (H.—H.—Sta.Stk., M.—W., Berichte aus Bukarest I—XII, 1827, Karton 34).

[29] Ibidem, LXXIII/5.

[30] Ibidem, LXXIII/18.

[31] Ibidem, LXXIII/28, 41.

[32] Ibidem, LXXIII/27, 36, 41; LXVIII/54 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest, 1826, I—VI, Karton 32); LXXVII/33, 43, 47 (H.—.H.—Sta. Stk. M.—W. Berichte aus Jassy, 1827, Karton 35).

[33] Ibidem, LXXIII/25, 36, (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Bukarest, I—XII, 1827, Karton 34).

[34] Ibidem, LXXIII/41.

[35] Ibidem, LXVI/44 (H.—H.—Sta. Stk. M.—W., Berichte aus Jassy, 1824 Karton 30).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Se găsesc de asemenea, în aceste rapoarte, ştiri politice şi militare privind evenimente din afara Principatelor române : coaliţia anglo-franco-rusă, intervenţia în problema grecilor, pregătirea războiului ruso-turc ş.a.

O altă serie de documente, deosebit de importante, o constituie rapoartele şi corespondenţa diplomatică a Legaţiei austriece de la Bucureşti din anii 1913—1916. Ele completează cu date noi documentaţia similară [36] din arhiva noastră privind această perioadă.

Numit ministru plenipotenţiar la sfîrşitul anului 1913, Ottokar Czernin venea la Bucureşti cu misiunea specială „de a clarifica situaţia" ce decurgea din tratatul de alianţă „şi anume în sensul de a cîştiga România pentru o alăturare cît mai strînsă la monarhia austro-maghiară" pentru ca „în caz grav să putem conta pe sprijinul ei" [37]. În rapoartele sale, Czernin redă convorbirile purtate cu factorii politici hotărîtori şi constată ca „un fapt ciudat" că, în afară de rege şi de Maiorescu, nu ştie nimeni despre tratatul secret de alianţă încheiat în 1883 şi prelungit în 1913, nici măcar Porumbaru, ministrul de externe, nu cunoştea această problemă fundamentală a politicii externe [38]. Regele Carol I, ca şi Brătianu — care ştia despre tratat, nu însă şi despre prelungirea lui — i-au declarat din capul locului că tratatul nu poate fi publicat şi deci nici efectuat, avînd în vedere întreaga opinie publică din România. Iar opinia publică, în unanimitate, se manifesta — cum reiese din rapoartele consulilor austrieci din diferite localităţi din ţară către Czernin [39] — din ce în ce mai ferm şi mai zgomotos, prin demonstraţii de stradă, prin presă, conferinţe publice, reprezentaţii teatrale, împotriva Austro-Ungariei şi pentru unirea politică a tuturor românilor. Chiar şi Marghiloman ţinea discursuri în care vorbea despre scopul urmărit „fără deosebire de partid, de a uni cu Regatul pe toţi românii care trăiesc încă în afara graniţelor ţării" [40].

Factorii politici decisivi din Bucureşti — raportează Czernin — i-au declarat că sînt constrînşi să ţină seamă de starea de spirit a poporului şi că această stare de spirit „este legată prin mii de fibre şi nervi de tot ceea ce se petrece dincolo de graniţă", în Transilvania. Şi Czernin, care era un bun cunoscător al problemei naţionalităţilor din monarhia austro-maghiară, adaugă : „Acest lucru este atît de firesc şi de omenesc, încît o argumentare contrară ar purta din capul locului ştampila improbabilului — trăim doar într-o epocă a înfrăţirii naţionale şi întreaga noastră viaţă *politică osto străbătută de spiritul naţional*". *Dacă într-un stat plurinaţional*, ca monarhia austro-maghiară, se poate ignora mai mult sau mai puţin starea de spirit a naţionalităţilor, fiindcă nu există o singură stare de spirit, ci mai multe, care se paralizează şi anihilează reciproc, iar în caz de război nu se poate conta pe adeziunea tuturor, „în statul naţional

[36] Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală. dosarele nr. 16/1914 şi nr 45/1914

[37] Ibidem, Colecţia Xerografii, LVII/15, 19, (H.—H.—Sta., I/Karton, 492 — Liasse Geheim XLIV, Varia 1912—1914).

[38] Ibidem, LVII/7,12; vezi şi Constantin C. Giurescu, *România şi primul război mondial. Ştiri noi din Arhivele Vienei*, în „Unitate şi continuitate în istoria poporului român", Bucureşti, 1968, p. 345—357.

[39] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecţia Xerografii. LVII/14, (H.—H.—Sta., I/Karton, 492, — Liasse Geheim, XLIV, Varia, 1912—1914); XIV/6 (H.—H.—Sta., Gesandtschaftsarchiv, Bukarest, Karton 22).

[40] Ibidem, XLVI/12, (H.—H.—Sta. Gesandtschaftsarchiv, Bukarest, 1914, Karton 17).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

unitar, unde în anumite momente nu există decît o singură voinţă a întregului popor, nici un monarh nu va putea purta război împotriva voinţei poporului său, ori cît de multe tratate scrise l-ar lega din punct de vedere moral. Dacă încearcă acest lucru, îşi va risca tronul şi dinastia şi tot nu va realiza nimic" [41].

În aceste împrejurări, Czernin raportează că tratatul cu România nu valorează decît ca hîrtie şi cerneală şi că alianţa, fiind lipsită de o bază populară, este inexistentă, dacă nu de jure, în mod cert de facto [42]. „Ordinul Excelenţei Voastre de a determina publicarea tratatului de alianţă este un lucru imposibil „fără rezolvarea revendicărilor românilor din Transilvania şi fără schimbarea completă a opiniei publice din România [43].

Cu mari cheltuieli, Czernin se străduieşte fără succes să exercite o influenţă asupra opiniei publice române, înfiinţînd ziarul „Ziua", organ al propagandei austro-germane, şi strecurînd în presa locală cîte un articol favorabil Austriei, plătit cu sume mari. Aceeaşi presă însă nu renunţa de a publica în coloanele alăturate articole nefavorabile Austriei [44].

În acelaşi timp, Czernin pleda călduros pentru concesii largi faţă de românii din Transilvania în negocierile româno-maghiare care tocmai atunci aveau loc la Budapesta. „E un impuls natural ca fiecare popor să-şi îmbunătăţească situaţia. A face ca acest impuls natural să fie în concordanţă cu integritatea statală a monarhiei austro-maghiare — aceasta e problema naţionalităţilor îngrozitor de dificilă din Reich-ul nostru. Problema aceasta nu poate fi rezolvată opunîndu-te acestui impuls natural. Acest impuls este de mii de ori mai puternic decît toate guvernele" [45].

După eşuarea negocierilor româno-maghiare, demonstraţiile antiaustriece devin şi mai vehemente. Plenipotenţiarul austriac îşi dă seama că România este iremediabil pierdută ca aliat al monarhiei austro-maghiare. Fără priză rămînea argumentul pe care i-l punea la îndemînă arhiducele Franz Ferdinand, anume că pentru România este un imperativ al necesităţii politice, izvorît din situaţia ei geografică, a fi alături de monarhia austro-maghiară, singură care îi poate da o contrapondere faţă de vecini mai puternici [46]. Czernin presa la Viena pentru a se acorda României o garanţie teritorială faţă de Bulgaria, iar cercurile politice din Viena făceau unele promisiuni teritoriale, concepînd chiar planul unei cedări provizorii a Transilvaniei, pe care mai tîrziu să o încorporeze cu întreaga Românie la monarhia austro-maghiară.

Rapoartele lui Czernin cuprind informaţii preţioase despre reacţia oamenilor politici şi a opiniei publice româneşti faţă de atentatul de la Sarajewo şi faţă de ultimatumul dat Serbiei; apelul împăratului Wilhelm către regele Carol I de a intra în luptă; situaţia politică din România după moartea lui Carol I; audienţa la principele moştenitor Ferdinand; pregătirile de război ale românilor; întrunirile şi demonstraţiile ostile

[41] Ibidem, LVII/5, (H.—H.—Sta., I/Karton, 492, Liasse Geheim XLIV, Varia, 1912—1914).

[42] Ibidem, LVII/7, 12.

[43] Ibidem, LVII/5.

[44] Ibidem, XLVI/5, 12, (H.—H.—Sta. Gesandtscharftsarchiv, Bukarest, 1914, Karton 17).

[45] Ibidem, LVII/5, (H.—H.—Sta., I/Karton, 492 — Liasse Geheim, XLIV, Varia 1912—1914).

[46] Ibidem, LVII/4, 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Austro-Ungariei şi de simpatie faţă de victoriile francezilor; congresul Ligii culturale şi hotărîrea de a accelera eliberarea românilor subjugaţi; dezertarea ofiţerilor austrieci de naţionalitate română; punerea învăţătorilor români din Transilvania la dispoziţia organelor de stat române. Toată atmosfera politică-socială din România în timpul celor doi ani care au precedat intrarea ei în război este înregistrată de diplomatul austriac cu luciditatea celui ce nu caută să se amăgească nici pe sine, nici pe şefii săi ierarhici asupra lipsei de succes a misiunii sale diplomatice şi care ţine mai presus de toate să evite reproşul de a nu fi avertizat la timp despre pericolul ce creşte aici pentru monarhia austro-maghiară. Spre deosebire de ministrul său de externe, care considera că România face momentan o politică în sine nejustă şi periculoasă chiar pentru ea, mai tîrziu, Czernin afirma cu obiectivitate că tactica politică a României în perioada neutralităţii este corespunzătoare [47].

În această arhivă a Legaţiei austro-maghiare din Bucureşti se găsesc şi unele materiale privind administraţia germană în teritoriile române ocupate. Ele tratează situaţia economică în regiunea ocupată, acordul dintre Germania şi Austro-Ungaria în legătură cu exploatarea în comun a bunurilor economice, internări în lagăre, confiscări de materiale scriptice de la locuinţele lui Tache Ionescu, C. Mille şi Rosenthal, urmăriri de conspiraţii şi măsuri luate de Administraţia germană pentru prevenirea unei răscoale, indice nominale de confidenţi ai Legaţiei austro-maghiare, precum şi de persoane suspectate [48].

Nu lipsite de importanţă sînt şi cele peste o sută de rapoarte din arhiva Biroului de informaţii din Viena, scrise de F. Lachmann, agent de informaţii la Bucureşti, în anii 1880/81. Fost corespondent de presă la Augsburger Allgemeine Zeitung, Pester Lloyd şi Schlesische Zeitung în timpul războiului independenţei, el îşi cîştigase, pe lîngă o decoraţie din partea guvernului român, cele mai bune legături în cercurile militare cele mai înalte din România. Desfăşurînd oficial o activitate de gazetar la ziarul militar „Ostaşul", el primise de la Viena sarcina secretă de a transmite informaţii militare privind reorganizarea şi sporirea armatei române[49]. Lachmann nu se limitează la informaţii de domeniul militar, ci cuprinde şi domeniul politic. Rapoartele păstrate în arhiva Biroului de informaţie au mai mult un caracter politic, celelalte fiind înaintate Ministerului de Război austriac. Informaţiile politice sînt bazate mai rar pe surse directe, personale, şi mai des pe ştiri din presa locală, în special cea de opoziţie. El citează pagini întregi din ziarele: „Democraţia naţională", organul grupării politice din jurul lui Grigore Sturza, „România liberă", organ al românilor din Transilvania, „Războiul român", „Telegraful", „Binele public", „Timpul", „Românul", „l'Indépendance roumaine" ş.a. El selectează în special acele articole şi informaţii care conturează o stare de spirit anti-austriacă în legătură cu problema dunăreană, încheierea convenţiei comerciale între România şi monarhia austro-maghiară, pregătirea alianţei României cu Austro-Ungaria şi Germania [50].

[47] Ibidem, LVII/15.

[48] Ibidem, LIV/30, 31, 32,34 (H.—H.— Sta., Gesandtschaftsarchiv, Bukarest 1916—1917, Karton 18); XLIV/1,2,3,4 (H.—H.— Sta. Gesandtschaftsarchiv, Bukarest, Karton 22).

[49] Ibidem, XLI/33, (H.—H.—Sta. Informationsbureau, Karton 115).

[50] Ibidem, XLI/15, 16, 21, 22, 23, 24, 25, 31, 38, 40, 44, 45, 48, 50, 52; XLIII/10, 19, 30, 31, 36, 44, 47, 55, 59, 61, (H.—H.—Sta. Informatonsbureau, 1881, Lachmann, Karton 133).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dintre evenimentele de politică internă, ridicarea României la rangul de regat şi încoronarea, cu serbările legate de ele, sînt relatate pe larg în rapoartele lui Lachmann [51]. Ecoul pe care aceste evenimente l-au avut la românii din Transilvania, intensificarea acţiunii politice de o parte şi de alta a Carpaţilor pentru unirea Transilvaniei cu Regatul României stau în centrul atenţiei lui Lachmann [52]. Curînd după încoronare, el primeşte misiunea specială de a întreprinde o călătorie în Transilvania în scopul culegerii de informaţii despre starea de spirit a românilor de acolo. După cîteva săptămîni de cutreierare prin satele şi oraşele româneşti, el întocmeşte un amplu raport [53] despre acţiunea desfăşurată în special de preoţii şi învăţătorii români din Transilvania pentru unire cu România. În alt raport [54], el arată că sistarea afacerilor şi sărăcirea crescîndă din Transilvania îi determină chiar şi pe saşi să mărturisească „că singura lor speranţă este ca provincia să devină odată românească". Iar Diamandi Manole, preşedintele Camerei de comerţ din Braşov, care venea adesea la Bucureşti, întreţinînd strînse legături cu colonia din Bucureşti a românilor transilvăneni, îi declara deschis că „singurul mijloc de a îmbunătăţi situaţia românilor din Transilvania ar fi revoluţia [55]. Lachmann raporta că harta editată de col. Gorjan, „expresie a cutezanţei naţionale", care avea ca scop „să facă intuitivă şi să întărească în orice şcolar ideea viitorului României", se vinde rapid, cu toate asigurările oficiale că n-a avut aprobarea guvernului [56]. Ordinul ministrului învăţămîntului de a trata în învăţămînt pe românii din provinciile înstrăinate ca şi cum ar face parte din viitorul stat român stîrneşte entuziasm, dar şi un nou val de manifestaţii ostile faţă de monarhia austro-maghiară [57].

În rapoartele lui Lachmann găsim de asemenea reproduse atacurile la adresa acelor persoane care în ochii opiniei publice române reprezentau o politică străină de interesele româneşti, o politică favorabilă tendinţelor de dominaţie economică şi politică a monarhiei austro-maghiare în România. Aceste persoane erau : Carol I, Boierescu, ministrul de externe, şi Bălăceanu, ministrul plenipotenţiar de la Viena. Astfel, găsim aici în traducere germană broşura lui Anton Dimitrie Sturza, intitulată *Spionul prusac sau principele Carol I de Hohenzollern*, apărută cu ani în urmă sub pseudonimul unui baron Haan şi reprodusă în 1880 în „Războiul"; de asemenea articolul apărut în acelaşi periodic sub titlul *Sentimentele dinastice ale lui Brătianu şi Rosetti şi proiectul de a ucide pe principele Carol*, atacurile lui Grigore Sturza împotriva lui Carol din „Democraţia naţională", ş.a. [58], atacurile împotriva lui Boierescu şi Bălăceanu [59] din „România liberă", „Binele public", „l'Indépendance roumaine".

[51] Ibidem, XLIII/32, 39, 40, 46, 47, 50 , 53, 54.

[52] Ibidem, XLIII/40, 50, 56, 60, 62, 65.

[53] Ibidem, XLIII/6.

[54] Ibidem, XLI/47, (H.—H.—Sta. Informationsbureau, Karton 115).

[55] Ibidem, XLIII/66, (H. H. — Sta. Informationsbureau, 1881, Lachmann, Karton 133).

[56] Ibidem, XLI/50, (H.—H.—Sta. Informationsbureau, Karton, 115); XLIII/67, (H.—H.—Sta. Informationsbureau, 1881, Lachmann, Karton, 133).

[57] Ibidem, XLIII/70, (H.—H.—Sta., Informationsbureau, 1881, Lachmann, Karton 133).

[58] Ibidem, XLI/7, 11, 12, 13, 36, 45, 54 (H.—H,—Sta. Informationsbureau, Karton 115).

[59] Ibidem, XLI/16, 47, 48.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În rapoartele lui Lachmann se găsesc informaţii şi despre începuturile mişcării socialiste din România, apariţia organului social-democrat „Înainte", redactorul Dunca, dr. Russel, fraţii Nădejde [60]. De asemenea informaţii cu caracter economic: afacerea răscumpărării căilor ferate, acordarea de concesiuni unor firme străine, comenzi de armament în străinătate, începutul emiterii de bancnote de către Banca Naţională [61], sau cu caracter cultural, înfiinţarea Academiei militare, invenţia unui submarin de către Traian Teodorescu [62] ş.a.

Tot din arhiva Biroului de informaţii din Viena provin şi rapoartele Legaţiei austro-maghiare din Bucureşti şi ale consulatelor din Iaşi şi Brăila [63]din anii 1880/81 cu informaţii despre evenimentele politice interne, ca activitatea desfăşurată în jurul lui Laurian de către românii din Transilvania stabiliţi în România, agitaţia ziarelor „România liberă", „Binele public" şi „Războiul" pentru separarea Transilvaniei de Ungaria, introducerea în şcoli a poeziilor transilvăneanului Scipione I. Bădescu, care întrevede viitoarele graniţe ale României Mari, sprijinirea expoziţiei industriale-agricole de la Sibiu, organizată de ASTRA, unele măsuri luate de autorităţile austro-maghiare pentru împiedicarea difuzării în Transilvania a periodicelor „România liberă" şi „Războiul" ş.a.

Un alt grup de documente [64] din Arhiva Biroului de informaţii din Viena priveşte activitatea 48-iştilor români emigraţi la Paris. Datorită măsurilor luate de autorităţile austro-maghiare, în înţelegere cu domnitorii Principatelor române, de a împiedica difuzarea scrierilor cu conţinut revoluţionar, a intrat la acest Birou din Viena materialul scriptic confiscat. Astfel, găsim aici periodicul „Junimea română", tipărit la Paris şi care se adresa şi românilor din Bucovina, Transilvania, Banat, nr. 1 şi 2 (singurele numere apărute din mai şi iunie 1851. Apoi, lucrările: N. Bălcescu, N. Golescu, C. A. Rosetti, *Dreptate, frăţie*; I. Eliade, *Mémoire sur la régéneration roumaine*; I. Eliade, Tell, Golescu, *Scrisori*, *Memoriu către cabinetul englez despre ocuparea Moldo-Valahiei*; D. Bolintineanu, *Apel către români*, *O scrisoare din Bucureşti*, *Albumul pelerinilor* (versuri; C. A. Rosetti, *A treia epistolă către Barbu Ştirbei*, *Prima epistolă către femeile claselor privilegiate*, *Apel către români*; D. Brătianu, *Situaţia românilor din Transilvania*, publicat în „La Presse"; culegerea intitulată *Cîntecele României*, Paris, 1850; Ledru-Rollin, Giuseppe Mazzini, Arnold Ruge, *Manifest către populaţiile române* ş.a. Între aceste materiale se găseşte şi o scrisoare a contesei Sturza-născută Ghica, intervenind pentru a se permite lui N. Bălcescu intrarea în Transilvania. Documentele din această grupă oferă informaţii despre sprijinul acordat revoluţionarilor de către Grant, însărcinatul cu afaceri al consulatului englez; legăturile revoluţionarilor români cu librarul austriac din Bucureşti, Winterhalder; despre

[60] Ibidem, XLI/18, 20, 27.; XLIII/4, 37, 38, 45, 46, (H.—HH.—Sta. Informationsbureau, 1881, Lachmann, Karton 133).

[61] Ibidem, XLI/26, 54 (H.H.—Sta. Informationsbureau, Karton 115); XLIIII/2, 9, 23, 51, (H.—H.—Sta. Informationsbureau, 1881, Lachmann, Karton 133).

[62] Ibidem, XLI/10, (H.—H.—Sta. Informationsbureau, Karton 115), XLIII/26, 57, 73, 77 (H.—H.—Sta. Informationsbureau, 1881, Lachmann, Karton 133).

[63] Ibidem, LXII/1—25 (H.—H.—Sta. Informationsbureau, nr. 14/1881).

[64] Ibidem, LXXIX/1—53, (H.—H.—Sta. Informationsbureau, Haute Police, Brüssel und Bukarest, Karton 13).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pictorul revoluționar C. Rosenthal; despre Rusciuc, ca centru revoluționar al ungurilor.

Chiar și din informarea succintă de mai sus asupra conținutului unor documente achiziționate din arhivele vieneze se poate întrevedea marea valoare a acestor arhive pentru o mai bună cunoaștere a istoriei patriei noastre și utilitatea de a cerceta în continuare aceste izvoare și de a îmbogăți depozitele noastre de arhivă cu materiale la îndemîna cercetătorilor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CERCETĂRI ÎN ARHIVELE DE PESTE HOTARE ÎN ANUL 1968

VALERIA ȘINDELARU

Încă din secolul trecut personalități de seamă ale culturii românești au susținut nevoia completării mărturiilor documentare existente în țara noastră cu cele privitoare la istoria României aflate dincolo de hotarele țării. Mihail Kogălniceanu, de pildă, considera că istoria țării nu putea fi îndeajuns cunoscută fără studierea documentelor din țări străine, ce conțin știri despre noi. Astfel menționa Ungaria, Polonia, Rusia, Austria și Suedia, țări în ale căror arhive au fost ulterior efectuate cercetări.

În același sens, cu o splendidă elocință, Nicolae Iorga a arătat rolul și importanța cuprinderii în cît mai largă măsură a surselor de informare, inclusiv a celor aflate dincolo de hotarele țării, pentru înțelegerea faptelor istorice : „Personalitatea lui Ștefan cel Mare", spunea marele istoric, „rostul vieții lui de veșnică luptă înțeleaptă cu nevoi ce nu se puteau da în lături cu totul, nu se poate lămuri decît studiind acte și monumente ce se află împrăștiate de la Veneția pînă la biserica umilă a Războienilor fără noroc, de la podul Bîrladului pînă la marile arhive rusești ale Moscovei ; cutare răzeș sărac, ce strînge cu frică, în decadența lui, un petec de vechi pergament îngălbenit, pe care se înșiră frumoase slove, necunoscute lui, alcătuind într-o limbă ce nu se mai întrebuințează, povestea unui interes material care s-a spulberat în schimbarea oamenilor, a datinelor și a temeiurilor traiului, acest coborîtor al unui trunchi mai puternic stăpînește încă o scînteie, din care se poate aprinde lumina desăvîrșită asupra unei fapte mari" [1].

De la căutările din trecut în arhivele străine [2], mai mult sau mai puțin sporadice, cu posibilitățile limitate de atunci, și pînă la acțiunile

[1] N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor*, în „Prinos lui D. A. Sturdza, la împlinirea celor șaptezeci de ani", Institutul de Arte grafice „Carol Göbl", București, 1903, p. 3.

[2] Fără a trece cu vederea pe reprezentanții Școlii ardelene, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, care au studiat la Roma, Viena și Budapesta manuscrise și documente diplomatice, menționăm cercetările efectuate de : Treboniu Laurian și Eudoxiu Hurmuzaki la Viena ; A. Papiu Ilarian în Biblioteca de la Karnik în Polonia prusiană, la Viena și în Italia la Padova ; Gr. G. Tocilescu la Odesa, Kiev și Moscova ; N. Densușianu la Viena, Budapesta și în Arhivele Vaticanului ; I. Ardeleanu în Biblioteca Ambroziană din Milano ; I. Bianu la Arhiva Propagandei din Roma, Galiția și Lituania ; B. P. Hasdeu la Varșovia și Lemberg ; N. Iorga la Paris, Berlin, Leipzig, Nürnberg, München, Innsbruck, Veneția, Cracovia etc. ; I. Filitti la Paris, Viena ; Andrei Veress la Budapesta, Viena, Praga, Varșovia, Vatican, etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

organizate în zilele noastre s-a făcut un pas important. Nicolae Bălcescu mărturisea că nu pot fi întreprinse călătorii prea îndepărtate cu mijloacele cercetătorilor, pentru adunarea ştirilor din „izvoarele originale" şi considera util să se înfiinţeze o societate istorică, cu ale cărei fonduri să se întreprindă asemenea acţiuni, exprimîndu-şi speranţa că guvernele române vor îmbrăţişa această lucrare şi vor înlesni mijloacele necesare.

De-a lungul anilor statul nostru a întreprins acţiuni de depistări de materiale documentare referitoare la istoria poporului român, aflate în arhivele statelor cu care ţara noastră a avut legături. Începînd din 1964, aceste acţiuni organizate de Direcţia generală a Arhivelor Statului s-au dezvoltat an de an [3].

Urmărind scopul de a contribui la lărgirea bazei documentare a activităţii de cercetare ştiinţifică Direcţia generală a Arhivelor Statului a avut în vedere necesitatea continuării cercetărilor efectuate în trecut. In centrul atenţiei sale a stat studierea publicaţiilor ce conţin date referitoare la arhivele şi fondurile din străinătate în care se găsesc documente privind istoria României. Delegaţii, pornind astfel pe drumul străbătut de înaintaşi, au completat continuu documentaţia, care le-a înlesnit studierea de materiale din numeroase fonduri şi colecţii.

Depistările realizate au dus la îmbogăţirea Fondului arhivistic de stat al R.S. România cu un număr însemnat de microfilme, fotocopii şi xerografii, reproduse de pe documente care conţin informaţii preţioase referitoare la istoria poporului român sub aspect economic, social şi politic, prezentînd un deosebit interes pentru completarea informaţiilor existente, necesare tratării şi elucidării unor perioade şi evenimente importante din istoria patriei noastre.

Referindu-ne la depistările efectuate în anul 1968 [4], dorim să ilustrăm succint conţinutul important al unei largi serii de documente, reprezentînd

[3] Acţiunile de depistare s-au desfăşurat în cadrul acordurilor culturale şi ale unor înţelegeri speciale încheiate de statul nostru cu o serie de ţări, după cum urmează : 1964 — în U.R.S.S. şi R. S. F. Iugoslavia ; 1965 — în R. P. Bulgaria, R.S.F. Iugoslavia şi R. P. Ungară ; 1966 — R. P. Bulgaria, R. P. Polonă, R. P. Ungară, U.R.S.S., Austria, Belgia, Franţa şi Turcia ; 1967 — R. P. Bulgaria, R. S. F. Iugoslavia, R. P. Polonă, R. P. Ungară, U.R.S.S., Austria, Franţa, Italia şi Turcia ; 1968 — Polonă, R. P. Bulgaria, R. S. F. Iugoslavia, R. P. Polonă, R. P. Ungară, U.R.S.S., Anglia, Austria, Franţa, Italia şi Turcia. Din colectivele de cercetare au făcut parte arhivişti cu o temeinică pregătire de specialitate şi buni cunoscători ai limbilor şi paleografiilor în care erau scrise documentele respective. Au fost de asemenea cooptaţiin delegaţiile Arhivelor Statului cercetători cu activitate ştiinţifică recunoscută din cadrul Institutelor de Istorie din Bucureşti şi Cluj, ale Academiei R. S. România şi al Institutului de cercetări economice. Componenţa colectivelor : dr. docent Cornelia Bodea, Ileana Bozac, Andrei Caciora, Aurel Corui Miriana Costan, Gheorghe Dăscălescu Mihai Fănescu, prof. univ. dr. docent Constantin C. Giurescu, Iulia Gheorghian, Constantin Goncearîu, Mihai Guboglu, Matei Ionescu, Ileana Leonte, conf. univ. Nicolae Marcu, Andrei Moldovan, Liviu Moldovan, Tiberiu Moţ, Mehmet Mustafa, Ion Nacu, Gernot Nussbächer, Ecaterina Petrescu, Ion Ranca, Mihai Regleanu, Alexandru Tămaş, Gheorghe Ungureanu şi Dumitru Zaharia.

[4] Arhive cercetate : *Anglia* — Arhivele de stat engleze, Biblioteca Beaverbrook, Muzeul Britanic, Comisia manuscriselor istorice şi evidenţa naţională a arhivelor engleze din Londra ; *Austria* — Arhiva Casei, Curţii şi a Statului, Arhivele de război, Arhivele Administraţiei generale, Arhivele Camerei aulice, Arhivele financiare din Viena ; *R. P. Bulgaria* — Biblioteca Naţională Chiril şi Metodiu şi Arhivele de Stat din Sofia, Veliko-Tîrnovo, Varna şi Bazargic ; *Franţa* — Arhivele Naţionale, Arhiva Istorică militară şi Biblioteca de documentaţie internaţională contemporană din Paris ; *Italia* — Arhivele Centrale ale Statului, Arhiva istorică a Ministerului Afacerilor Străine, Arhiva Ministerului Apărării, Arhiva Vaticanului, Arhiva Institutului „Risorgimento" din Roma şi Arhivele Statului din Florenţa ; *R. P. Polonă* — Arhi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

scrisori ale voievozilor români, rapoarte diplomatice, memorii, proclamații, manifeste, corespondența unor personalități de seamă, statistici etc.

Menționăm astfel materialele care atestă relațiile țărilor române cu Raguza, începînd din secolul al XIV-lea și rolul însemnat al lui Iancu de Hunedoara în apărarea acesteia împotriva turcilor, precum și corespondența dintre domnii români și Poarta otomană din secolele XVII—XIX.

Numeroase documente cuprind informații referitoare la răscoalele din 1735, 1760—1761, răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784) — descrierea acțiunilor desfășurate de răsculați în diferite localități, măsurile luate împotriva lor, fuga iobagilor de pe moșii, refuzul de a plăti dările, urmărirea și prinderea conducătorilor răsculaților etc., războiul austro-ruso-turc din 1787—1792, răscoala condusă de Tudor Vladimirescu (1821) și raporturile acestuia cu Ipsilanti, războiul ruso-turc din 1828—1829 și ocuparea principatelor, dominația otomană asupra țărilor române.

Desfășurarea evenimentelor din anii 1848—1849 în Moldova, Țara Românească, Transilvania și Banat sînt strălucit oglindite într-un număr apreciabil de documente. În Arhiva Ministerului Afacerilor Străine din Franța, de pildă, se păstrează rapoartele din anul 1848 ale consulului Franței la București, constituind două volume cu peste 1000 de file. Într-un raport privind evenimentele din Moldova și Transilvania se consemnează că în Moldova „se descoperise o conspirație cu ramificații foarte întinse", iar în Transilvania tulburările cresc avînd loc numeroase adunări la Brașov. Un alt raport din 4 iunie 1848, al consulului de la Viena, relatează: „Această mișcare română se pare că va juca un mare rol în reconstituirea estului Europei. O populație mai mult de 8 milioane de locuitori de origine latină, așezată pe un pămînt de o magnificență și o fertilitate recunoscută, care s-a menținut în mijlocul tuturor vicisitudinilor dezastruoase la care ea nu a încetat să fie pradă, de la căderea imperiului roman și care totuși simte astăzi atîta forță vie ca să aspire la o reconstituire independentă, o asemenea populație este cu totul demnă de atenție și interes".

Alte documente conțin știri despre războiul Crimeii (1853—1854), Tratatul de la Paris (1856), poziția marilor puteri la Conferința de la Paris (1858) în problema unirii Principatelor române, consolidarea statului național român, lovitura de stat din 1864, reformele înfăptuite de Alexandru Ioan Cuza, activitatea pentru înlăturarea jurisdicției consulare, lupta împotriva despotismului austriac, războiul pentru independență (1877), răscoalele țărănești din 1907 și situația economică a României după răscoale, evenimentele din 1913, atitudinea favorabilă a României față de țările balcanice.

Bogat ilustrată este lupta pentru făurirea unității de stat, starea de spirit a românilor din Transilvania — „care tind spre unire după ce au

---

vele Centrale ale Actelor Vechi și Arhivele Actelor Noi din Varșovia; Arhivele de Stat, Biblioteca Academiei de Științe și Biblioteca Czartoryski din Cracovia; *Turcia* — Arhiva Consiliului de Miniștri, Arhiva Ministerului de Externe, Arhiva Muzeului Topkapı Sarayı, Biblioteca de Stat „Bayazit", Institutul de turcologie din Istanbul; Arhiva tapiurilor și cadastrului din Ankara, Biblioteca orașului Manisa, Biblioteca Muzeului din Brusa și Biblioteca Națională din Izmir; *R. P. Ungară* — Arhivele Naționale și Biblioteca „Széchenyi" din Budapesta; *U.R.S.S.* — Arhiva Centrală de Stat a Actelor vechi, a Literaturii și Artei și a Revoluției din Octombrie din Moscova; Arhiva istorică Centrală a R.S.S.-Ucraina din Chiev.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fost despărțiți de vicisitudinile vremii", participarea României la primul război mondial și înfăptuirea actului de la 1 Decembrie 1918.

Menționăm ca deosebit de interesantă scrisoarea lui Alexandru Ioan Cuza din 17 mai 1859, adresată contelui Cavour, primul ministru al Piemontului. Cerîndu-i sprijin, domnitorul român arată că „Unirea completă, definitivă, este mai mult ca niciodată nevoia celor două principate"... „În numele principiilor de umanitate și de civilizație pe care Excelența Voastră caută să le facă să triumfe cu prețul unor atît de mari sacrificii, vă reînnoiesc nădejdile unui popor care urmărește cu orice preț unirea pentru că el dorește să fie și să trăiască". (Arhiva Institutului pentru istoria Risorgimentului italian).

Nenumărate sînt dovezile de prețuire și solidaritate față de acțiunile românilor, exprimate în documentele depistate. În acest sens citățm frumoasele cuvinte adresate românilor de Giuseppe Garibaldi, într-o scrisoare cu data probabilă 1863 : „Așezați cu mîndrie la postul vostru în concertul Națiunilor, vă meritați frăția și dragostea Italiei cu care aveți comunitate de sînge, comunitate de origine.

Ca fii generoși ai Romei vom merge strîns uniți pe maiestuoasa cale umanitară și împreună vom da ultima lovitură tiraniei". (Biblioteca Museo et Archivio del Risorgimento a Roma).

Într-un raport din aprilie 1894, păstrat în Arhiva istorică militară a Franței, tratînd despre problema memorandumului, ataşatul militar francez mărturisește : „Noi nu putem decît să felicităm pe români pentru această mișcare și să dorim din suflet momentul cînd solidarizarea va fi completă între cele două elemente de aceeași origine etnică, despărțite de secole ca urmare a vicisitudinilor politice".

Stadiul de dezvoltare economică și relațiile comerciale dintre țara noastră și alte state sînt reflectate de un număr important de documente datînd din secolele XVIII—XX. Semnalăm cîteva din problemele pe care le conțin : producția manufacturieră de sticlă și topitoriile de fier din Banat, desfacerea produselor (1725); orientarea comerțului spre Marea Adriatică cu produse naturale din Banat ; extracția de minereu și producția de aur, argint și plumb între anii 1793—1802 la stabilimentele imperiale de la Rodna, date privind cuprul transportat din Banat la Viena, Budapesta și Alba-Iulia (1784, 1785, 1804); importul în Austria de bumbac din Moldova și Transilvania în anii 1802—1821 ; rapoarte ale Camerei de Comerț și industrie din Timișoara ; statistici referitoare la economia Transilvaniei în perioada 1873—1918 ; activitatea uzinelor de fier și oțel din Cugir, Hunedoara, Arad, Ghelari etc. ; activitatea desfășurată de Banca comercială maghiară din Budapesta, cu sucursalele din Transilvania, de Banca Ardeleana, Societatea de căi ferate Petroșeni-Livezeni-Lupeni ; exportul de produse din România în Bulgaria — piei, carbid, derivate ale petrolului, seu, sare ș.a.

Nu vrem să încheiem fără a arăta că, în țările în care au fost efectuate cercetări, delegații Direcției generale a Arhivelor Statului s-au bucurat de multă solicitudine, fiindu-le înlesnit accesul la o serie de arhive importante, cum sînt Arhivele ministerelor de externe, Arhivele militare, economice și chiar unele fonduri particulare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Scoase la iveală din rafturile Arhivelor din diferite țări, documentele depistate se referă la perioade extinse din istoria României și permit, prin confruntarea știrilor, o analiză mai profundă a faptelor, o viziune mai clară asupra împrejurărilor în care au avut loc, o înțelegere mai largă a năzuințelor și luptei neînfricate dusă de poporul român de-a lungul timpurilor pentru libertate și independență.

Continuarea acțiunilor de depistare a materialelor documentare referitoare la istoria patriei noastre, aflate peste hotare, rămîne și pentru anii ce urmează o vrednică și înaltă datorie națională.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

SURSE DE INFORMARE ENGLEZE PRIVIND ȚARA NOASTRĂ *

CORNELIA BODEA

Sînt cîțiva ani de cînd Direcția generală a Arhivelor Statului întreprinde acțiunea de investigare a marilor arhive din străinătate cu scopul de a aduce în țară — reproduse în microfilme sau xerografii — izvoare documentare oglindind trecutul nostru istoric atît în desfășurarea sa internă cît și în relațiile de ordin extern. Sînt cîțiva ani de cînd în depozitele Arhivelor Statului București se răftuiesc anual mii de metri liniari de peliculă sau copii în mărime autentică cu acte și documente aduse din Arhivele de stat turcești, austriece și franceze, maghiare, sîrbe, și polone, belgiene și italiene, menite să ateste cu mărturii noi date și fapte cunoscute din istoria României, dar mai ales să deschidă orientări noi, spre drumuri nebătătorite încă sau nici măcar bănuite.

În anul care a trecut, numărul misiunilor științifice inițiate de D.G.A.S. s-a mărit prin operațiile de depistare și identificare a fondurilor documentare engleze.

Am avut sarcina efectuării acestor noi investigații, în arhivele londoneze, timp de trei săptămîni — în luna decembrie 1968.

Raportată la vastitatea cîmpului de cercetare, fără îndoială durata afectată investigațiilor, chiar și pentru o simplă prospecție, a fost scurtă. De aceea, pentru o cît mai parcimonioasă utilizare a timpului, mi-am concentrat atenția cu precădere asupra secolelor al XIX-lea și al XX-lea, lăsînd în subsidiar investigarea perioadei premergătoare. Această preferință a fost determinată, în bună măsură firește, de importanța și amplitudinea relațiilor româno-engleze din secolele al XIX-lea și al XX-lea, ca și de faptul că timpul cheltuit pentru identificarea materialelor — sporadice în secolele anterioare — chiar și numai din *State Papers* (Foreign), fondul principal în arhivele Ministerului de Externe englez, pentru perioada dinainte de înființarea instituțiilor consulare și diplomatice — ar fi fost disproporționat cu rezultatul obținut; și nu ar mai fi lăsat nici răgazul necesar pentru alte investigații. Am ținut însă seama, în și mai mare măsură, de considerentul că prima perioadă din istoria relațiilor româno-engleze ca și primele decenii din secolul al XIX-lea, au mai constituit

* Autoarea prezentului articol a ținut o comunicare pe aceeași temă — lărgită — la Institutul de Istorie „N. Iorga" al Academiei R. S. România, în ziua de 27 februarie 1969. [*n. red.*].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

obiect de cercetare arhivistică sistematică, în împrejurări precedînd misiunii încredințată mie [1].

Mă refer în mod special, la campania de depistare și transcriere a documentelor întreprinsă din însărcinare oficială, și urmărită pe mai multe direcții arhivistice, sprijinită și de misiunile noastre diplomatice. Așa cum s-au realizat, de altfel, copiile de pe actele și rapoartele franceze — publicate în colecția Hurmuzaki — ; rapoartele consulare și diplomatice austriece 1782—1916, publicate doar în mică măsură ; și seria mai modestă în proporții, de rapoarte ale reprezentanților Sardiniei la Constantinopol pe anii 1856—1859, culese din 1924 dar fără a fi utilizat ca atare pînă acum.

În Anglia, o detectare și copiere masivă de documente privind istoria României a fost realizată sub supravecherea lui *D. N. Ciotori* în perioada 1927—1936 ; — aceste date ar corespunde anilor extremi între care a funcționat el în cadrul Legației române de la Londra. O primă tranșă din materialul depistat — conținînd rapoarte consulare și diplomatice din anii *1782—1836* — a fost predată în copii dactilografiate Academiei Române, prin Nicolae Iorga, la 27 martie 1936[2]. O altă tranșă — dar se pare nu și ultima — reprezentînd documente din anii *1584—1599*, a fost predată Academiei în 1939[3].

Cercetările privind Istoria Transilvaniei au început, pe altă linie, prin 1858, tot cu perioada veche 1521—1717[4]. În depozitele Bibliotecii Academiei se păstrează două caiete manuscrise, reprezentînd rezultatul investigațiilor făcute în anii 1887—1888, de către Alexandru Sturdza (probabil A. C. Sturdza), pentru perioada 1515—1538[5].

Tot între manuscrisele Academiei însă mai există și o mapă cu circa 135 copii de pe rapoarte engleze — texte integrale și regeste pentru anii *1769—1799*. Despre proveniența și apartenența inițială a acestor copii nu am putut găsi nici o precizare pînă acum în afară de simpla constatare, lesne de făcut de altfel, că ele sînt anterioare culegerii Ciotori. Materialul

[1] Primul istoric al relațiilor româno-engleze a fost *Nicolae Iorga*. Dar lucrările sale — *Les premières relations entre l'Angleterre et les pays roumains du Danube, 1427—1611*, publicată în *Mélanges historiques offerts à Charles Bémont*, Paris, 1913, p. 559—570 ; cît și *Histoire des relations anglo-roumaines* apărută în 1917, la Iași, 172 p. și tradusă în *A History of Anglo-Roumanian Relations*, București, 1931, 126 p.—nu se bazează pe cercetări speciale în arhivele engleze cf. și N Iorga, *Cum am văzut eu Anglia*, în „Cuget clar", IV, 1939, nr. 5—7.

Nu este în intenția mea să enumăr accidentalele semnalări de documente, nici studiile privind relații româno-engleze întemeiate pe alte baze decît cercetări arhivalice istorice, cum sînt acelea de folklor sau relatări de călătorii. De aceea nu mă refer nici la publicațiile lui M. Gaster sau Marcu Beza și nici la celelalte mici semnalări documentare. În schimb, menționez ca *prime studii istorice* bazate pe documentare de la *Public Record Office* — : Elvira Georgescu, *Le séjour d'un prince moldave à la cour de Jacques I-er, roi d'Angleterre* în „Mélanges de l'École roumaine en France", XII, 1934, și Ion I. Podea, *A Contribution to the study of Queen Elisabeth's Eastern Policy (1590—1593)* în „Mélanges d'Histoire Générale" — Cluj, vol. II, 1938.

[2] Ele sînt înregistrate la secția de manuscrise ale Bibliotecii Academiei : *Arhiva consulară. Consuli englezi*, sub titlul *Materiale documentare în limba engleză relative la istoria românilor, Culegere D. N. Ciotori*, vol. I, *1872—1821*, 458 p. dact. ; vol. II, *1825—1836*, 525 p. dact. ; vol. III. *Anexe cu extrase de presă contemporană engleză relative la anul 1821 în Principatele Române*, 165 p. dact.

[3] Sînt două volume dactilografiate, de proporții mai mici : vol. I, *1548—1594* (State Papers-Foreign, Turkey), 166 p. și vol. II, *1594—1599*, din același fond, 341 p.

[4] Simony Ernö, *Magyar történelmi okmánytár Londoni könyv-és levéltárakból (1521—1717)*. Pesta, 1859, 318 p. (Monumenta Historica Hungariae. Diplomataria V). Vezi și D. Angyal, *Erdély politikai érintkezése Angliával a Mohácsi vesztöl a Szatmáry békeig* în „Századok", 1900.

[5] Materialul este semnalat de către P. Cernovodeanu în lucrarea sa de doctorat *Relațiile Angliei cu țările române între 1660—1714* (în ms.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

a fost prevăzut şi cu rezumate în limba română, ceea ce ar indica o intenţie de pregătire a lor în vederea publicării. Ca perioadă şi conţinut, începînd cu anul 1782, textele la care ne referim se suprapun cu documentele din mapele Ciotori. Din confruntarea lor reise însă că — în afară de piesele comune şi uneia şi alteia din cele două colecţii — există în fiecare din ele piese complimentare. Un avantaj al culegerii manuscrise, este că ea conţine, de pildă, corespondenţa dintre Woronzov şi ducele de Leeds din 1789; tot aşa, anii 1793—1796 sînt reprezentaţi numai în copiile manuscrise.

Din culegerea Ciotori — care se găseşte într-un exemplar mai complet la Paris — a intrat o parte în culegerea engleză de documente privind istoria României 1427—1601 îngrijită de E. D. Tappe şi prefaţată de Constantin Marinescu [6]. Documentele primelor decenii ale secolului al XIX-lea au fost amplu utilizate de către acad. A. Oţetea în monografia asupra lui Tudor Vladimirescu [7].

O parte din documentele perioadei 1828—1836 au fost cunoscute şi de *I. C. Filitti*, din 1916, pe baza volumului publicat în 1878 pentru informarea confidenţială a Ministerului de Externe englez în negocierile de la Berlin. (Un exemplar din volumul *Correspondence respecting the organization of the Danubian Principalities 1828—1836. Printed for use of the Foreign Office. July 1878. Confidential no. 3666* — se află în arhivele Ministerului Afacerilor Externe al României, de unde a putut fi consultat)[8].

Pentru secolul al XIX-lea materiale de la *Public Record Office* au fost folosite pentru studii de istorie românească, în special de către William G. East (Anglia) şi T. W. Riker (Texas). Lucrarea lui East, *The Union of Moldavia and Wallachia 1859. An Episode in Diplomatic History*, a apărut la Cambridge, în 1929. T. W. Riker, preocupat cîţiva ani mai devreme de istoria Unirii Principatelor şi de formarea statului român modern, publică în 1931 *The Making of Roumania* carte, încă actuală ca informaţie, tradusă şi în româneşte sub titlul *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale 1856—1866*[9].

Cercetările primilor doi istorici englezi sînt valorificate (şi completate pentru perioada 1828—1832) de R. W. Seton Watson în *A History of the Roumanians from Trajan to Trianon*, Cambridge, 1934, iar în versiune franceză *Histoire des Roumains de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité*, 1937, VIII + 665 p.

În 1936—1937, şi cunoscutul istoric al războiului Crimeii, Harold Temperley, consacră o serie de articole poziţiei Angliei faţă de Unirea Principatelor şi îndeosebi pactului de la Osborne de la 9 august 1857. Nicolae Iorga îi găzduieşte *trei articole* în revistele sale, toate trei în 1937; şi anume, două în „Revue Historique du Sud Est Européen" nr. 7—9, şi un al treilea

[6] *Documents concerning Rumanian History 1427—1601 collected from British Archives* by E. D. Tappe, *With an Introduction* by C. Marinesco, Londra, The Hague, Paris, 1964, 162 p.

[7] A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în Ţările române 1821—1822*, Bucureşti, 1945, 411 p.

[8] I. C. Filitti, *Corespondenţa consulilor englezi din Principatele Române 1826—1836* în Analele Academiei Române, vol. XXXVII—XXXVIII, 1916, 82 p.

[9] Traducere datorată lui Alice Bădescu, şi publicată la Bucureşti, între 1940—1944, 700 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

în „Revista istorică" nr. 11, împreună cu un alt articol scris de Alice Carter asupra aceluiași subiect[10].

În vremea din urmă, istoria relațiilor româno-engleze și în special perioada premergătoare Unirii Principatelor au constituit subiect predilect pentru Radu R. N. Florescu de la Universitatea din Boston (U. S. A.), inaugurîndu-l cu teza de licență *A History of Anglo-Roumanian Relations*, susținută la Oxford în 1950. Lucrarea sa principală pentru perioada 1821—1854, *The Struggle against Russia in the Roumanian Principalities 1821—1854*, este publicată în 1962, la Roma, în seria *Acta Historica* editată de Societas Daco-romana.

Rapoarte consulare și diplomatice din Principatele române, perioada 1848—49 se găsesc utilizate, cîteva și reproduse, de Eva Haraszti în *Az Angol külpolitika a magyar szabadsághare ellen* (Politica externă engleză împotriva luptei de eliberare maghiară), Budapesta, 1951.

E. D. Tappe dovedește de asemenea o stăruitoare preocupare de detectare a documentelor privind România, și pentru secolul al XIX-lea[11].

În răstimpul 28 noiembrie—21 decembrie 1968, cît am stat la Londra, am făcut cercetări la *Public Record Office*; la *Beaverbrook Library* (Biblioteca Beaverbrook); la secția de manuscrise a Muzeului Britanic (*British Museum Manuscripts*) și la *Historical Manuscripts Commission and National Register of Archives* (Comisia manuscriselor istorice și evidența națională a arhivelor engleze).

La Public Record Office, material major pentru probleme și aspecte legate de istoria României e de găsit în primul rînd în masivele fonduri cuprinzînd corespondență diferită — oficială, privată sau confidențială — dintre reprezentanții consulari și diplomatici englezi și Ministerul de Externe din Londra (Foreign Office, prescurtat F. O.). Am cercetat fondurile intitulate *F. O. General Correspondence*; *F. O. Embassy and Consular Archives*; *F. O. Private Colections* și *F. O. Various*.

În interiorul primelor două categorii, materialele sînt rînduite pe țări și misiuni: *Austria* de pildă, poartă indicele *7* în General Correspondence și *120* la Embassy and Consular Archives; *Rusia* are indicele 65 în primul caz și 181 în al doilea; *Franța*, 27 și 146; *Turcia*, 78 și 195, etc. Aceste serii de documente cuprind mai multe mii de dosare-pachete, care în arhivele engleze se prezintă în marea majoritate a cazurilor legate în volume. Numai din seria General Correspondence Turcia, între anii 1780—1878, numără 4.781 astfel de volume; Franța pentru aceeași perioadă are 2.413 volume. În numărul atît de mare din seria Turciei se cuprind și numeroasele agenții diplomatice și consulare din țăriile dependente de imperiul otoman.

[10] Harold Temperley, *Four Documents on the future of Roumania by Henry Stanley, D Brătianu, Lord Palmerston and Albert, Prince consort. 1855—1856* „Revue Historique du S. E Européen" 1937; *The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley*, ibidem; *Mai multă lumină asupra punctului de la Osborne*, „Revista Istorică" (N. Iorga), 1937, nr. 11; Alice Carter, *O nouă lumină asupra pactului de la Osborne 9 august 1857*, ibidem.

[11] E. D. Tappe, *Rumania after the Union as been seen by two english Journalists* în „The Slavonic and East European Review", XXXIX, nr. 92, 1960; *E. E. and J. A. Crowe and Roumanian Union, Some unpublished Letters of 1857*, ibidem, XLI, nr. 96, 1962; *A letter of Vasile Alecsandri*, ibidem, XLII, nr. 98, 1963; *A Bible Society Agent in the Roumanian Principalites*, ibidem, XLII, nr. 99, 1964; *Roumania and Bible Society until the Crimean War*, ibidem, nr. 106, 1968.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Consulatul englez la Bucureşti se înfiinţează în 1803; dar în fapt a funcţionat din 1800, primul său reprezentant fiind *Francis Summerers* (1800—1807), al doilea *William Wilkinson* 1813—1818, urmîndu-i în 1826 E. L. Blutte[12]. Rapoartele trimise de la Bucureşti, de la Iaşi, Brăila, Galaţi, Tulcea, Sulina, Constanţa, Focşani etc., sînt cuprinse, pînă la 1878, în seria *Turcia*. Începînd din iulie 1878, România Independentă apare sub rubrică separată, *Rumania*, (Cotele : *F. O. 104* General Correspondence; *F. O. 770* Embassy and Consular Archives; Bucharest *F. O.786* Embassy and Consular Archives etc.). Diviziunea 104 cuprinde anii 1878—iulie 1905, în 170 de volume; cota 770, pentru aceiaşi ani 1879—1900 şi 1908, are numai 57 volume, în timp ce cota Bucureştilor (786), cuprinzînd perioada 1826—1884, numără 120 de volume.

După anul 1905, gruparea volumelor din seria *General Correspondence* se face, în cadrul unei cote unice *F. O. 371*, rînduită pe ani, şi în interiorul fiecărui an pe ţări. Astfel, *pentru România:* anul 1906 este cuprins în volumele 117, 118; anul 1907 în volumele 316, 317; 1908 corespunde volumelor 510 şi 511, anul 1913 volumului 1742; anul 1914 volumului 2089 şi aşa mai departe.

Materialele privitoare la problemele româneşti nu se circumscriu, bine înţeles, numai la rapoartele trimise din centrele româneşti indicate mai sus. Pînă la 1878, ele trebuiesc căutate în egală măsură în corespondenţa purtată direct între Foreign Office şi *Ambasada de la Constantinopol*, fiind aceasta din urmă prima treaptă ierarhică unde se concentrau ştirile din ţările române şi de unde mergeau mai departe „acasă" la Londra sau rămîneau pe loc.

După 1878, între reprezentanţii britanici din România şi Foreign Office nu se mai înterpune ierarhic o treaptă intermediară. Ecourile de politică externă pot veni în schimb de oriunde.

Spre exemplu: am găsit, în materialele primului război mondial, dovezi despre o tendenţioasă acţiune cu privire la problema Transilvaniei, încercată — putem spune de la început — fără succes de către J. Hampel de Pulszki, preşedintele Comitetului din Buenos Aires, pe lîngă Arthur J. Balfour, Secretarul Departamentului de Externe englez, în 1917 (F. O. 371, vol. 2864). Tot astfel, în volumul 2 505 (The War, 1915) se găseşte un schimb de scrisori şi depeşe secrete dintre Foreign Office şi ambasadele britanice de la Roma şi Paris, în legătură cu „propunerile de pace separată făcute de Ungaria, Aliaţilor" în luna ianuarie 1915. Un text din pisele amintite ni se pare ilustrativ atît pentru importanţa problemei în sine, cît şi pentru a cunoaşte poziţia — favorabilă — a Angliei faţă de România, în perioada neutralităţii. Textul aparţine lui Arthur Nicholson, expertul pentru afacerile est-europene din Foreign-Office; destinatarul fiind însuşi ministrul de Externe, la această dată încă Edward Grey.

Pentru orientarea şi identificarea surselor, cercetătorul găseşte o înlesnire consultînd şi volumele inventare: 1. *Registers*; 2. *Indices* sau

[12] Cf. W. G. East, *The Union of Moldavia and Wallachia*, p. 170—181 (*The Beginning of British Relations with the Principalities: Francis Summerers and William Wilkinson*) Radu R. N. Florescu *The Struggle*; p. 78 şi anexa. P. Simionescu et R. Valentin, *Documents inédite concernants la créatin du consulat britannique à Bucarest 1803* în „Revue roumaine d'Histoire", VIII, 1969/2

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

3. *Calenders.* Pentru România după 1878 există inventarele nr. 29 134—29 136 pentru anii 1878—1890; n-rele 25 092—25 101 sau 29 403 pentru anii 1890—1911; n-rele 27 948, 28 229, 28 323, pentru perioada 1912—1919. Cotele de arhivă ale materialelor nu figurează în aceste inventare, ele fiind instrumente de orientare de cancelarie şi nu de depozit. Dar nu e mai puţin important a şti că răsfoind rapoartele cutărei ambasade sau agenţii diplomatice într-un anumit interval de timp poţi găsi informaţii în directă legătură cu probleme la ordinea zilei în România.

Cîteva exemple pot fi concludente: În Registrul pe 1878, la grupa „Comercial negotiations", de pildă, în afară de rapoartele trimise de la Bucureşti, se află menţionate toate ecourile privind politica noastră comercială cu celelalte ţări europene. Din rezumatul raportului trimis de la Bruxelles la 29 aprilie 1878 luăm cunoştinţă că tratatul comercial Belgia-România nu era încă semnat, dar că lucrările erau în curs. La 30 aprilie, din Berna se anunţă că guvernul elveţian a încheiat tratatul cu România. La 6 mai, din Atena aflăm despre încheierea tratatului dintre Grecia şi România etc. Foarte probabil în textul propriu-zis al documentelor se găsesc şi alte amănunte.

O altă serie de materiale importante privind nemijlocit probleme de istorie românească există dispersate în „Colecţiile private" (*Private Collections*). Ele reprezintă în genere tot hîrtii oficiale sau corespondenţă cu caracter confidenţial primită de diferitele personalităţi diplomatice şi politice în calitatea lor oficială, dar reţinute ca arhivă personală. Este ceea ce în Arhivele de Stat din Viena se întîlneşte sub denumirea de „Nachlass". Citez cîteva astfel de colecţii:

1. *Stratford Canning Papers* (F. O. 352). Prin funcţia sa de ambasador la Constantinopol, între 1825—1830, 1841—1858, corespondenţa lui Stratford Canning (mai tîrziu Stratford de Redcliffe) ilustrează în mod implicit aspecte din cele mai însemnate din secolul XIX românesc; momentul tratatului de la Adrianopol, revoluţia de la 1848, perioada Unirii Principatelor. De aici, frecvenţa numelor reprezentanţilor englezi din ţările române în „lista principalelor personalităţi" mai des întîlnite în corespondenţa sa: consulii E. L. Blutte, R. G. Colquhoun, Samuel Gardner, John Cunningham, Ef. Grant, St. Vincent Lloyd, etc., lîngă alte nume din lumea diplomatică şi politică avînd conexiuni cu problemele româneşti, ca Alison, H. L. Bulwer, baronul Cowley, John Ponsonby, Prokesch Osten, Fuad Paşa, Alai Paşa, Reşid Paşa etc. Dar, lista amintită nu este edificatoare pentru întregul material privind România şi nici pentru importanţa lui. De n-ar fi să ne referim decît la o scrisoare surprinsă în mod întîmplător în colecţie, a lui Nicolae Cretzulescu, din 1855, şi argumentul pledează convingător pentru necesitatea parcurgerii sistematice a cutiilor şi volumelor, în număr de peste 200.

2. Colecţia Cowley (*Henry Richard Charles Wellesley Papers*, F. O. 519), conţine şi ea materiale importante în ce ne priveşte. Referirile şi scrisorile publicate de H. Temperley citate mai sus ca şi un articol al lui W. E. Mosse (Glasgow) despre *England, Russia and the Rumanian Revolution of 1866* (în „The Slavonic and East European Review" 1960, nr. 92) sînt ele însile o dovadă. Baronul Cowley, înainte de a fi fost ambasador la Paris, 1852—1858, a fost secretar de ambasadă la Constantinopol, de la 1843 la 1848, deţinînd interimar şi postul principal între 1846—1848, ceea ce

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

explică în parte unele legături, începute din această vreme cu fruntași politici români.

3. Sub cota F. O. 356, este păstrată *colecția Bloomfield*. Lordul John Arthur Douglas Bloomfield, 1802—1879, a fost reprezentant extraordinar al Angliei la Petersburg, 1844—1851; apoi la Berlin și după 1860 la Viena.

Mai puțin masive, dar cu materiale nicidecum neglijabile sînt alte cîteva colecții din seria F. O. 800 (Various). De aici putem cita materialele *Fr. Lascelles*, ministru al Angliei în România în perioada 1887—1891, a cărui corespondență din România înregistrată sub cota F. O. 800 volumele 15, 16 se cifrează la aproximativ 90 scrisori. Din hîrtiile lui *Edward Grey*, fostul ministru de Externe între 1905—1916, materialele privitoare la România poartă cota F. O. 800 vol. 77. De asemenea între hîrtiile lui *Francis Bertie* (ca ambasador la Paris) sînt referiri la România, în F. O. 800 vol. 176, pentru anii 1914—1916. În colecția *A. J. Balfour* se găsesc ilustrați anii 1917—1919 sub cota F. O. 800 vol. 204; și așa mai departe.

Cu titlu informativ adăugăm un amănunt nelipsit nici el de importanță, și anume că în volumul 8 din F. O. 323 (Private Collections-Miscellaneous) se află o interesantă scrisoare, achiziționată prin dar în 1947 din România, și adresată de către consulul Angliei la Iași, Henry Churchill, către domnitorul Al. I. Cuza, în ianuarie 1861.

Considerate în ansamblul lor, natura informațiilor cuprinse în materialele amintite este pe cît de variată pe atît de interesantă. Momente cheie în evoluția statului român modern, atît de clar ilustrate începînd din perioada premergătoare tratatului de la Adrianopol, și a redactării Regulamentelor organice ale Munteniei și Moldovei; perioada frămîntată a revoluției de la 1848; anii unirii Principatelor; anii domniei lui Cuza și tot ce a urmat, an de an, moment de moment, politicul se împletește cu economicul și socialul ca pe o imensă peliculă descriptivă. În multe cazuri: tarife, export, import, negocieri economice sînt grupate aparte. Negocierile comerciale cu România pe perioada 1863—1877, de pildă, sînt cuprinse în șase volume (F. O. 78 vol. 2 759—2 764), în afară de obișnuitele rapoarte consulare comerciale înregistrate fiecare la emitenții și anii respectivi. În anul 1878, numărul actelor privind relațiile comerciale ale României, în genere, ating cifra de 238 piese documentare.

Deosebit de prețioase sînt și rapoartele generale de sfîrșit de an, cuprinzînd sinteza anului întreg sistematizată pe domenii de activitate. Pentru ilustrarea unui asemenea gen de rapoarte, citez „Cuprinsul" raportului pe 1906, redactat pe 28 pagini mari tipărite pentru uzul strict intern al guvernului britanic (cf. F. O. 371 vol. 316). Raportul începe cu cap. privind Relațiile Externe: o notă introductivă, e urmată, pe rînd, de a) Politica externă a României în general; sistemul tratatelor și alianțelor; b) Relații economice și politice cu Marea Britanie; poziția supușilor britanici; c) Relații cu alte state independente. Apendice: Tabloul tratatelor încheiate. Cap. 2: Politica navală și militară, armamentele. Considerații strategice. Cap. 3: Poziția suveranului și mecanismul guvernului. — 4: Instituții și procedee parlamentare. — 5: Finanțe, comerț, navigație. — 6: Comunicații, căi ferate, rîuri, canale, drumuri, poștă și telegraf. — 7: Instituții și forțe religioase. — 8: Educația (elementară, secun-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

dară, tehnică, universităţi. — 9 : Presa şi influenţa sa asupra opiniei publice. — 10 : Personalităţi, aprecieri critice.

Mult mai restrîns — conţinînd însă piese nu mai puţin importante pentru perioada 1914—1922 — este materialul de la *Biblioteca Beaverbrook*, director, istoricul de seamă A. J. P. Taylor. Aici interesul cercetătorului român este atras, în special, de materialele aflate în *fondul Lloyd George* : scrisori Take Ionescu, scrisori I. I. C. Brătianu, rapoarte din timpul conferinţei de pace de la Paris, din 1919 etc.

Tot astfel la secţia de manuscrise a Muzeului Britanic, pentru secolul XIX, se află în special două colecţii avînd materiale conexe cu istoria României *The Layard Papers* şi *The Gladstone Papers*. Austen Henry Layard a fost ataşat la ambasada din Constantinopol în perioada 1847 1852 şi membru al Parlamentului, 1852—1857. William Ewart Gladstone (1809—1898) şef al Partidului liberal englez, şi de mai multe ori ministru preşedinte, a avut legături cu fruntaşi politici români încă de la vremea cînd a fost numai membru al Parlamentului britanic, şi cancelar al Eşichierului (ministru de Finanţe). Cît mi-a îngăduit timpul am consultat volumele celei de a doua colecţii. Am detectat, corespondenţă cu Dimitrie Brătianu, cu Ion Ghica, Nicolae şi Ştefan Golescu, între anii 1850—1887, corespondenţă care completează în mod util informaţii cunoscute în parte din preţioasele documente D. Brătianu[13]. Am excerptat şi corespondenţă Gladstone cu personalităţi engleze avînd legături cu problemele româneşti (H. L. Bulwer, Cowley, Canning etc.) fără să fi ajuns însă să verific şi conţinutul acestor scrisori. Pentru importanţa şi netăgăduita contribuţie a lui Gladstone în sprijinul cauzei României, vorbeşte de la sine scrisoarea oficială trimisă lui, din partea guvernului român, la 15/27 aprilie 1867 (British Museum vol. 44 412, f. 211). O semnează Ştefan Golescu, ministrul afacerilor externe.

Muzeul Britanic are şi o impunătoare secţie de publicaţii periodice (ziare, reviste) — *British Museum Newspapers*—păstrate în parte la Colindale (Londra N. W. 9) şi parte la Bloombury. Cum tipăriturile nu intră în profilul Arhivelor noastre de Stat, cred că nu ar fi lipsit de interes totuşi ca o altă instituţie : Biblioteca Academiei sau Biblioteca Centrală de Stat, să achiziţioneze microfilme de pe articolele de ziare, care nu se găsesc la noi în ţară, interesînd direct istoria României. Un astfel de început s-a realizat, în aceeaşi acţiune supravegheată de către D. N. Ciotori, pentru *anul1821*. Volumul III din seria copiilor engleze[14] conţine, în cele 165 pagini dactilografiate, ştiri luate din *The Times* şi *The Public Ledger*. Referirile la 1821 sînt cuprinse fie în articolele de fond, fie în Corespondenţa trimisă de la : Iaşi, Bucureşti, Focşani, Braşov, Sibiu, Suceava, Craiova, alături de corespondenţă de presă din Trieste, Warşovia, Viena, Constantinopol, St. Petersburg, Odessa etc.

Un lucru pe care ţin să-l menţionez în finalul acestei scurte note de cercetător este că evidenţa tuturor fondurilor de arhive : de familie, autorităţi locale, fonduri religioase, arhive şcolare, de Societăţi şi firme din întreaga Anglie, se păstrează la *Comisia Manuscriselor istorice* din Chancery Lane, Quality Court, London W. C. 2. — Pe baza inventarelor şi a fişiere-

[13] Al. Cretzianu, *Din Arhiva lui Dumitru Brătianu*. 2 vol., Bucureşti, 1933.
[14] B.A.R. Consuli englezi, vol. III Anexe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lor indicative de acolo am putut constata existența altor depozite documentare cu legături și referiri la istoria noastră. *Arhiva Henry Lytton Bulwer* — fostul reprezentant al Angliei în Comisia Europeană de Anchetă din Principatele Române la 1857—1858, și apoi ambasador la Constantinopol — se găsește în afară de Londra, la Heydon Hall, Norwich, în districtul Norfolk. Dar din evidența conținutului colecției care se află la dispoziția cercetătorilor prin *The National Register of Archives* — secția înființată în 1945 pe lîngă Comisia Manuscriselor Istorice — am putut detecta o serie de nume românești figurînd ca emitenți în corespondența Bulwer. Am întîlnit aici numele lui Ioan Bălăceanu, a lui Vasile Alecsandri, Costache Negri, Al. I. Cuza, Pavel Panaiot Balș, Emanuel Angelescu, Anastasie Panu, C. Cantacuzino fostul caimacam, Mihail Sturdza, Alexandru C. Sturdza, Steriadi, Ciocan etc., pe lîngă alte nume ca Talleyrand de Périgord, consulii Colquhoun și Green (București), Cunningham (Galați), Barker (Tulcea); consul austriac baronul Eder etc. etc. Din această colecție E. D. Tappe a publicat o scrisoare a lui V. Alecsandri din 18/30 nov. 1858 și cîteva scrisori E. E. și J. A. Crowe (tatăl și fiul) din 1857[15]. O cunoaștere deaproape a acestui material nu poate decît să îmbogățească știrile și informațiile perioadei Unirii Principatelor.

În fond, concentrate sub o singură clasificare, materialele toate, parcurse din arhivele engleze, oglindesc ca într-o cronică amplă istoria României, scrisă fază cu fază, an de an, moment de moment, prin interferări sau comentarii marginale; o suită de izvoare venite din „altera pars", care adaugă mărturii noi, impresii și date noi în șirul cronologic al evenimentelor istorice din viața poporului român — în frămîntările și dezvoltarea sa internă și în relațiile sale din afară.

Și pentru completarea istoriografiei românești, ele se cer studiate perioadă cu perioadă, și adăogate tezaurului documentar național.

[15] Vezi mai sus nota 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DOCUMENTE DIN ARHIVELE FRANCEZE PRIVITOARE LA ISTORIA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI

N. MARCU

Arhivele franceze conţin mult şi valoros material documentar privind relaţiile economice, politice şi culturale dintre România şi Franţa.

Lucrul a atras atenţia istoricilor şi economiştilor români încă din secolul trecut [1]. Într-adevăr, paralel cu cercetarea şi valorificarea arhivelor din ţară, arhivele franceze au constituit izvoare de prima mînă în documentaţia istorică. Monumentala lucrare începută de Eudoxiu Hurmuzaki la 1877 *Documente privitoare la istoria Românilor* a găsit în arhivele din Franţa surse apreciate de iniţiator ca şi de continuatorii operei sale.

Istorici francezi de prestigiu, care în lucrările lor s-au ocupat de ţara noastră au folosit de asemenea un bogat material documentar din arhivele franceze [2].

* * *

Constituie un merit deosebit pentru Direcţia generală a Arhivelor Statului, acţiunea ce o întreprinde de cîţiva ani, pentru cercetarea arhi-

---

[1] Iată numai cîteva din lucrările întocmite pe baza materialelor arhivistice din Franţa: C. Bolliac, *Choix de lettres et mémoires sur la question roumaine 1852—1856*, Paris, 1856; N. Iorga *Acte şi fragmente cu privire la Istoria Românilor, adunate din depozitele de manuscrise ale apusului*, 3 vol. Bucureşti., 1895—1897 şi *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, Bucureşti, 1909; I. C. Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations des Principautès Roumaines avec la France 1728—1810*, Bucureşti, 1915; D. A. Sturdza, *Acte şi documente referitoare la istoria renaşterii României*, Bucureşti, 1889—1909; V. Mihordea, *Politica orientală franceză în ţările române în secolul al XVIII-lea* (după *corespondenţa agenţilor de la „Secrèt du Roi" 1749—1760*), Bucureşti, 1937; I. Hudiţă, *Repertoire des documents concernant les negociations diplomatique entre la France et la Transylvanie au XVII* — ème siécle (1635—1683), Paris, 1926: Th. Holban, *Documente româneşti din arhivele franceze*, Bucureşti, 1939 şi *Culegere de documente privind istoria ţărilor române, triate din arhivele Franţei, sec. XVI-XVIII*, Iaşi. f.a.; N. Corivan, *Date cu privire la fonduri documentare din Arhiva Ministerului de Externe de la Paris, care cuprind ştiri referitoare la istoria ţării noastre*, în „Revista Arhivelor", seria nouă, II (1959), nr. 2; Titus Georgescu, *Mărturii franceze despre 1848 în ţările române*, Bucureşti, 1968.

[2] E. Thouvennel, *La Hongrie et la Valachie*, Paris, 1840; J. A. Vaillant, *La Roumanie*, vol. I—III, Paris, 1844; E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855; A. d'Hauterive, *La Moldavie en 1785*, Paris, 1880 şi *Mémoires sur l'état de la Moldavie eu 1787*, Bucureşti, 1902; A. Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe. Depuis l'ouverture du Congrès de Vienne jusqu à la fermeture du Congrès de Berlin (1814—1878)*, vol. I--II, Paris, 1891 etc. Amintim aici şi colecţia „Archives diplomatique. Récueil de diplomatie et d'histoire", Paris, 1867—1876.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

velor altor țări, spre a se depista, microfilma, xerografia sau copia documentele care privesc istoria patriei noastre.

Grație acestei acțiuni istoricii români capătă an de an noi izvoare documentare de mare însemnătate pentru istoria României.

Ca urmare a adîncirii acestei preocupări, un accent însemnat este pus pe studierea aspectelor privind dezvoltarea economiei țării, a relațiilor ei de schimb cu alte state, pe urmărirea politicii economice duse de stat în diverse perioade și a reflectării ei în alte țări.

Cercetarea întreprinsă în anul 1967 la Paris și Bruxelles de către Gh. Ungureanu, arhivist de prestigiu al țării noastre, a dus la semnalarea unor importante fonduri de documente politice și economice referitoare la România și la obținerea unei importante cantități de microfilme [3].

Cercetarea efectuată în anul 1968 s-a axat în principal pe studiul unor fonduri ale Arhivelor Naționale din Paris și ale Arhivei istorice militare de la Vincennes.

Cu toate cercetările întreprinse în arhivele naționale franceze pînă în prezent, ele mai cuprind încă mult material important și necunoscut privind România. Dacă pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, trebuie cercetate cu atenție fondurile de documente privind Imperiul bizantin, otoman, austriac, rus, Polonia sau altele spre a găsi importante informații referitoare la țările române, pentru perioadele următoare cercetarea devine mai lesnicioasă datorită faptului că fondurile sînt individualizate, apar sub denumirea proprie a țării noastre.

În mod deosebit din anul trimiterii consulilor francezi în Moldova și Țara Românească — 1795 — corespondența acestora cu Ministerul Afacerilor Străine din Paris, rapoartele consulare privind stările de lucruri de la noi, sînt tot mai ample și constituiesc un izvor bogat de studiu pentru istoria noastră, îndeosebi pentru cea economică. Astfel, la 9 august 1813 consulul francez din Iași, Fornetty răspunzînd cererii ministrului manufacturilor și comerțului din Franța, contele de Sussi, de a-l informa cu privire la situația pieții Iașului, raporta că acesta „este numai un oraș de consumațiune și deși se găsește vecin cu regiunile austrice și ruse, nu este nici măcar loc de antrepozit, doearece apropierea de Dunăre face să fie neglijată această cale de către comerț. Comerțul nu este deci la Iași decît un comerț cu amănuntul... Nu parvin aci din obiectele manufacturate în Franța decît cîteva baloturi de pînză de batist... Stofele, mobilele și celelalte obiecte de lux vin din Austria și Germania..." În ceea ce privește exportul Moldovei, consulul francez amintește opreliștea pusă de monopolul turcesc în comerțul exterior cu grîu și vite; deasemeni faptul că nu există bursă, „nici curs de schimb în concepția obișnuită", iar dobînda percepută „este mai mult decît cămătărească" [4].

Problema politicii vamale a țărilor române preocupă îndeaproape cercurile conducătoare din Franța, care urmăreau atent orice măsură luată în acest domeniu la Iași sau București. Cu prilejul vizitei în Valahia făcută de inginerul de poduri și șosele Léon Lalaune, i se încredințează sarcina de a se informa cu privire la legislația vamală de aci. În raportul său din 10 februarie 1854 către Ministerul Comerțului, Agriculturii și Lu-

[3] Gh. Ungureanu, *Documente inedite privitoare la răscoalele țărănești din 1907 aflate în arhivele de la Paris și Bruxelles*, în „Revista Arhivelor", X (1967), nr. 1., p. 275.

[4] Arhivele Naționale Paris, Rapoartele consulare 1810—1815, dosar nr. F^{12}, 1849^{13}.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

crărilor Publice din Paris, el arată că a fost ajutat în redactarea raportului de Dl. N. Bălcescu „român care locuieşte în Franţa din 1848 şi care s-a ocupat cu o extremă amabilitate şi un complet dezinteres la revizia tuturor pasagiilor obscure din documentele originale şi a putut, graţie cunoştinţelor sale şi a funcţiilor administrative pe care le-a ocupat în ţara sa, să lumineze un număr de puncte îndoielnice" [5]. În rezoluţia sa, ministrul francez dispune să i se aducă mulţumiri D-lui N. Bălcescu şi să se publice raportul.

În lumina corespondenţei purtată în anii 1860 —1864 între Ministerul Afacerilor Străine al Franţei şi cel al Comerţului şi Agriculturii privind politica vamală a Principatelor Unite, înţelegem mai clar politica liber schimbistă preconizată de Alexandru Ioan Cuza prin mesajul domnesc din 1859 : „noi nu admitem nici un soi de sistem proteguitor".

Tendinţa marilor puteri apusene de a aplica ţării noastre dispoziţiile favorabile lor, obţinute în tratatele economice încheiate cu Turcia, de a beneficia de avantajele de ordin vamal recunoscute de această putere aflată în plin declin, este reflectată în documentele economice franceze, privind a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Din rapoartele consulilor francezi, se desprinde cu claritate hotărîrea guvernelor franceze de a aplica ţării noastre regimul capitulaţiilor turceşti şi dispoziţiile tratatelor încheiate cu Turcia şi a se opune astfel politicii duse de domnitorul român. Atunci cînd printr-un decret din 29 august 1864, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a restabilit taxa de 5% asupra exportului produselor româneşti, suprimată în mai 1862, Ministerul Afacerilor Străine al Franţei considera măsura ca o atingere adusă stipulaţiilor tratatului franco-turc din 29 aprilie 1861 ; că dreptul de liberă administraţie internă recunoscut guvernării lui Cuza, nu putea fi interpretat ca dîndu-i posibilitatea să agraveze regimul convenţial în vigoare între Franţa şi Turcia [6].

Situaţia însă în 1864 era alta decît în 1862, ceeace a permis guvernului român să reînfiinţeze taxa de export asupra cerealelor şi să o menţină [7]. În ceea ce priveşte însă taxele vamale la import au fost stabilite la un nivel scăzut, sub 8%, cît prevedeau convenţiile încheiate de Turcia cu diverse mari puteri, pentru a nu se ajunge la conflicte grave diplomatice cu aceste ţări.

O cu totul altă situaţie urma să aibă România după cucerirea independenţei naţionale la 1877—1878 [8].

Este de menţionat că încă în 1876, pe baza unei legi speciale, Franţei ca şi altor ţări (Rusiei, Germaniei, Angliei, Italiei etc.) i s-au acordat beneficiile prevăzute de convenţia cu Austro-Ungaria din 1875. În legătură cu acest fapt sînt de evidenţiat o serie de documente franceze.

Astfel, comercianţii din Marsilia prin Camera lor de Comerţ au cerut Ministerului francez al Agriculturii şi Comerţului să intervină pe lîngă guvernul român spre a nu li se aplica tariful vamal general român din 1875 — după părerea lor România fiind încă legată de tratatul franco-

[5] Ibidem, Relaţii comerciale cu România 1852—1898, dosar nr. F. 12.6589. Desigur că N. Bălsescu l-a sprijinit pe autorul raportului înainte de 1852.

[6] Ibidem.

[7] C. I. Băicoianu. *Istoria politicii noastre vamale şi comerciale de la Regulamentul Organic şi pînă în prezent*, vol. I, partea I, Bucureşti, 1904, p. 38—44.

[8] Arhivele Naţionale Paris, Relaţii comerciale cu România 1852—1898, nota asupra vămilor, pregătirea tratatelor, dosar nr. F. 12.6590.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

turc din 1861. Dar guvernul francez trata cu cel român pentru a obține un acord comercial definitiv, socotind desigur că în mod realist nici nu putea fi vorba de învocarea obligării României prin tratatul franco-turc [9]. Aceasta, încă înaintea cîștigării independenței.

Beneficiind, după încheierea de către România a convenției comericale cu Austro-Ungaria în 1875, de clauza națiunii celei mai favorizate — extinsă și comerțul ei — Franța nu a avut interes să încheie o convenție prin care să acorde la rîndu-i anumite avantagii exportului românesc pe piața franceză. Ca răspuns la aplicarea tarifului vamal din 1885, guvernul francez printr-o lege cu articol unic a supus mărfurile românești la intrarea lor din Franța la o suprataxă de 50%, ceea ce făcea extrem de greu orice export al nostru în Franța.

Împotriva acestei măsuri au protestat cu vehemență comercianții francezi. Casa J. Dreyfus frères & Co. din Paris arăta Ministerului Comerțului francez că prin măsura luată se periclita grav importul de cereale românești în Franța, iar firma va suferi pierderi foarte mari avînd cumpărate stocuri de mărfuri în porturile dunărene [10].

Consulul francez de la Galați de asemenea în raportul său din 11 octombrie 1885 către Ministerul Afacerilor Străine al Franței pleda pentru necesitatea de a nu se aplica suprataxa de 50% [11]. Deosebit de interesantă este aprecierea făcută de același consul într-un raport anterior, din 17 mai 1885, dacă nu cumva hotărîrea guvernului român de a aplica tariful autonom importului de produse franceze era doar un pretext spre a se stabili nu precedent pentru înlăturarea convenției cu Austro-Ungaria [12]. Documentul menționează intervenția lui I. Brătianu pentru normalizarea relațiilor economice româno-franceze.

Conflictul s-a încheiat la 16 iunie 1886 prin semnarea unei convenții între Franța și România, bazată pe aplicarea clauzei națiunii celei mai favorizate.

Încheierea convenției comerciale dintre Austro-Ungaria și România nu a fost privită — cum era și evident — cu indiferență de cercurile politice și de afaceri franceze. Camerele de Comerț din Franța au luat atitudine cerînd urgenta intervenție a guvernului de la Paris. La 17 februarie 1877 Camera de Comerț din Lyon se adresa Ministerului Agriculturii și Comerțului arătîndu-i că industria metalurgică franceză nu mai putea *exporta produsele sale în România, din cauza concurenței distrugătoare* a industriei austriece; același lucru îl reclama la 19 februarie 1877 Camera de Comerț din Saint-Etienne, cerîndu-se ca prin tratative cu guvernul român să se obțină și pentru exportul francez regimul vamal aplicat mărfurilor austriece [13].

Tratativele economice dintre România și Austro-Ungaria în perioada războiului vamal din anii 1886—1892 erau urmărite cu multă atenție de către guvernul francez, nu numai prin agenții săi diplomatici din București ci și prin reprezentanțele sale diplomatice din Viena și Berlin [14]. Este evi-

[9] Ibidem.

[10] Ibidem, Relații comerciale cu România 1852—1898, dosarele nr. F. 12. 6589 și F. 12. 6592.

[11] Ibidem.

[12] Ibidem, dosar nr. F. 12.6590.

[13] Ibidem, dosar nr. F. 12.6589.

[14] Ibidem, Negocieri economice cu România; documentație economică, tarife vamale, dosar nr. F. 12.8992.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

dent că cercurile economice franceze au urmărit — ca de altfel şi cele din Germania, Rusia etc. — să profite de situaţia creată, spre a întări legăturile economice cu România şi în general influenţa lor în ţara noastră. Legaţia franceză din Bucureşti, în raportul său din 20 noiembrie 1890 către Ministerul Afacerilor Străine de la Paris, insista asupra stimulării propagandei economice în România arătînd în acelaş timp că nu a fost folosit în suficientă măsură conflictul vamal cu Austro-Ungaria după 1886 spre a profita exportul industriei franceze [15]. Întrucît fabricanţii din Austro-Ungaria spre a evita rigorile tarifului vamal autonom român din 1886 încercau să exporte în ţara noastră mărfuri, declarîndu-le ca provenind din ţări care se bucurau de tarif convenţional, guvernul român a introdus obligativitatea prezentării certificatului de origină a mărfii — lucru comentat pe larg în corespondenţa diplomatică franceză. Rapoarte ample ale consulatelor franceze din România se ocupă de importul de zahăr francez în concurenţă cu cel austriac şi belgian [16] de activitatea companiei franceze de navigaţie pe Dunăre, Fraissinet, în comparaţie cu cea a Lloydului austro-ungar, a companiei ruse şi a celei italiene [17] de comerţul de vinuri şi alcool dintre România şi Franţa [18], de exportul francez de medicamente în România [19].

Camera de Comerţ din Paris atrăgea atenţia guvernului francez, la 21 octombrie 1886, ca în tratativele economice ca guvernul român să fie apărate interesele industriei franceze a hîrtiei pentru exportul produselor sale în România [20] iar la 18 februarie 1887 Camera de Comerţ din Angoulème protesta împotriva taxelor mari vamale pe care trebuia să le suporte exportul francez de hîrtie în România, în urma aplicării tarifului convenţionat adoptat între cele două ţări.

Un interes deosebit au manifestat în activitatea lor atît reprezentanţa diplomatică cît şi consulii francezi din ţara noastră pentru a se obţine în România comenzi importante pentru industria franceză, cum au fost: instalaţiile necesare construirii unui pod metalic pe Siret, la Longaciu [21], iluminarea cu gaz a oraşului Galaţi şi introducerea tramvaielor electrice la Brăila [22], furnituri mari de armament [23] etc. De asemenea, pătrunderea capitalului francez în industria României era puternic sprijinită de oficialităţile franceze prin reprezentanţele diplomatice şi consulare de aci. Pe lîngă rapoartele ample pe care aceste reprezentanţe le făceau săptămînal, lunar şi anual către Ministerul Afacerilor Străine de la Paris, în care se realizau analize economice multilaterale privind economia Ro-

[15] Ibidem, Rapoarte consulare către Ministerul Comerţului privind România 1870—1906, dosarele nr. F. 12.7166 şi F. 12.6591.

[16] Ibidem, dosar nr. F. 12.7170.

[17] Ibidem, Rapoarte consulare către Ministerul comerţului privind România 1870—1906, dosarele nr. F. 12. 7168, 7171 şi Negocieri economice cu România; documentaţie economică, tarife vamale 1890—1914, dosar nr. F. 12.8997.

[18] Ibidem, Negocieri economice cu România, documentaţie economică, tarife vamale, dosar F. 12.8992.

[19] Ibidem, Relaţii comerciale cu România 1852—1898, note asupra vămilor; pregătirea tratatelor, dosar nr. F. 12. 6591.

[20] Ibidem, dosarele nr. F. 12. 6589 şi F. 12.6590.

[21] Ibidem, Rapoarte consulare către Ministerul Comerţului privind România 1870—1906, dosar nr. F. 12. 7166.

[22] Ibidem, dosar nr. F. 12. 7170.

[23] Ibidem, 1907—1914, dosar nr. F. 12.7272.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mâniei în ansamblu şi ramurile ei, se trimeteau tabele statistice, cursul schimburilor valutare, navigaţia în porturi etc. Fie în cadrul acestor analize, fie prin rapoarte speciale, se dădeau indicaţii, sugestii, păreri, privind posibilitatea de plasare de capital francez în România, în condiţii cît mai avantajoase pentru acesta. În cadrul acestor preocupări industria petrolului ocupa evident un loc de o importanţă excepţională. Astfel, un raport din 1 iunie 1901 al Ministerului Afacerilor Străine al Franţei, însoţit de raportul însărcinatului de afaceri francez de la Bucureşti din 22 mai 1901 discută chestiunea concesiilor petrolifere în România, căderea guvernului P. Carp care a angajat discuţii cu Standard Oil Comp. şi cu Diskonto Gesellschaft şi venirea la putere a guvernului M. Sturdza [24]. Alte rapoarte consulare se ocupă de posibilităţile capitalului francez de a intra în industria cărbunelui din România sau de a plasa cărbune francez pentru căile ferate române [25]. Însărcinatul cu afaceri al Franţei la Bucureşti informa în octombrie 1900 asupra posibilităţii creierii unei industrii de sodă în România de către societatea franco-elveţiană de electro-chimie, prin arendarea salinei Doftana [26]. Industria lemnului formează de asemenea obiect de atenţie specială. Într-un raport din 6 septembrie 1883 al consulului francez de la Galaţi se dau date asupra suprafeţei ocupată de păduri, producţiei de lemn şi se insistă asupra rolului ce-l are capitalul austriac în această ramură, arătîndu-se că cea mai mare întreprindere este P. şi C. Goetz cu sediul la Galaţi [27]. Într-un alt raport al viceconsulului francez de la Iaşi privind industriile ce pot fi create în Moldova se arată pe lîngă industria textilă, a uleiurilor vegetale, a conservelor alimentare, industria exploatării pădurilor, între altele şi pentru lemn de rezonanţă[28].

Tatonările României spre a obţine împrumuturi externe pe piaţa franceză, au dat prilej cererii unor condiţii mai avantajoase la taxele vamale percepute în ţara noastră pentru exportul francez de mărfuri [29].

În mod deosebit trebuiesc relevate amplele analize economice făcute în rapoartele consulare cu privire la stadiul de dezvoltare al economiei naţionale a României, evoluţia pieţii mărfurilor, a capitalului, a cursului de schimb valutar etc. Uneori, rapoartele sînt redactate în 40—50 pagini, conţin un bogat material statistic, cuprind în anexe fie lucrări apărute în ţara noastră, fie date adunate de autor, scot în relief interesante aprecieri făcute cu competenţă şi dovedind o temeinică cunoaştere a vieţii economice şi social politice.

Este de reţinut în acest sens, raportul amplu din 24 noiembrie 1890 al Legaţiei franceze din Bucureşti către Ministerul Afacerilor Străine din Paris (32 pagini) privind situaţia economică a României şi orientarea comerţului său exterior. Cu drept cuvînt se face aici aprecierea că nu trebuie judecată economia ţării numai după faptul că balanţa comercială era pasivă, ci trebuiau luaţi în considerare toţi indicatorii sintetici ai dezvol-

[24] Ibidem, dosarele nr. F. 12. 7166 şi F. 12. 7171.
[25] Ibidem, dosar nr. F. 12. 7167.
[26] Ibidem, dosar nr. F. 12. 7166.
[27] Ibidem, dosar nr. F. 12. 7167.
[28] Ibidem, 1907—1914, dosar nr. F. 12. 7272.
[29] Ibidem. Negocieri economice cu România; documentaţie economică; tarife vamale 1890—1914, dosar nr. F. 12. 8997.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tării economice, din care rezultau cu claritate progresele însemnate obținute, faptul că avuția națională a crescut cu mult față de perioada anterioară anului 1877 cînd balanța comercială era activă [30].

Uneori, rapoartele consulare care analizează economia României sînt atît de ample încît transmise fiind Ministerului francez al Comerțului acesta le publică în broșuri tipărite ca suplimente la „Monitorul Oficial al Comerțului" [31].

Eforturile depuse în țara noastră pentru a modifica întrucîtva structura agrară a economiei naționale și a dezvolta industria erau urmărite cu interes de cercurile oficiale franceze care apreciau în 1880 că în România se duce o politică de protecționism moderat care tinde să sprijine numai dezvoltarea anumitor ramuri. De asemenea, se considera întemeiată poziția economiștilor români care militau pentru înlăturarea politicii liberschimbiste și adoptarea politicii protecționiste [32].

Criza agrară din ultimele deceni ale secolului al XIX-lea este deseori reflectată în rapoartele consulare franceze. Astfel, în 17 februarie 1876 consulul de la Galați arăta că exportul de grîne al României întîmpina greutăți din cauza marilor cantități de cereale aflate în stoc la Marsilia [33]. La 6 aprilie 1884 același consul a scris Ministerului de Externe al Franței despre lovitura pe care o dă comerțului românesc de cereale concurența grînelor americane și indiene pe piețele engleze și franceze [34]; în raportul din 27 septembrie 1892 consulul, referindu-se la prețurile deosebit de scăzute ce se ofereau pentru cerealele românești, aprecia: „criza a ajuns la o stare acută, căreia nu i se cunoaște precedent", influențînd în rău și situația economică a societăților de navigație dunăreană [35]; rapoartele consulare din 27 aprilie, 29 mai și 4 iunie 1894 arătau existența unor grave fenomene de stagnare în exportul românesc de cereale [36]; la 26 ianuarie 1899 se raporta despre perspectivele cerealelor românești, față de concurența cerealelor indiene și argentinene pe piața mondială [37]

Documentația economică privitoare la România în timpul primului război mondial, aflată în arhivele naționale franceze, este de asemenea foarte bogată și va trebui studiată în viitor cu atenție.

Remarcabile sînt anchetele și rapoartele efectuate de Oficiul Național al Comerțului Exterior francez privind relațiile comerciale franco-române, într-o perioadă cînd războiul mondial făcea dificilă circulația mărfurilor între cele două țări. Răspunzînd întrebării puse de directorul Oficiului francez privitor la mărfurile produse de industria franceză și care ar putea lua pe piața românească locul mărfurilor germane și austro-ungare, consulul francez de la Galați arăta, la 26 septembrie 1914, că blocusul împo-

[32] Ibidem, Rapoarte consulare către Ministerul Comerțului privind România 1870—1906, dosar nr. F. 12.7166.

[31] Ibidem, 1907—1914, dosar nr. F. 12.7272 (exemple: *Comerțul României în anul 1906. Comerțul franco-român*, 15 p.; *România — anul 1909. Situația economică a României, comerțul său cu străinătatea, furnizorii săi. Portul Constanța în importul și exportul anului 1908. Rolul Franței*, 28. p.; *Situația economică a României în anul 1910. Agricultura, industria, comerțul*, 32 p.; *România în anul 1914 de H. Lefeuvre-Méaulle consul general*, 164 p.

[32] Ibidem, 1870—1906, dosar nr. F. 12. 7167.

[33] Ibidem.

[34] Ibidem.

[35] Ibidem, dosar nr. F. 12.7169.

[36] Ibidem. dosar nr. F. 12.7170.

[37] Ibidem, dosar nr. F. 12.7171.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

triva puterilor centrale nu a oprit complet exportul de mărfuri al acestora în România. El prezenta și mărfurile care ar putea să fie plasate în România de către industria franceză. Un răspuns asemănător l-a dat și consulul francez de la Constanța [38].

În cadrul colecției „Dosare comerciale" oficiul a tipărit rapoartele din 23 octombrie și 30 noiembrie 1914 cu tema: Concurența ce trebuia făcută produselor germane și austro-ungare în România, pentru ca mărfurile franceze să le ia locul [39].

Aceleași preocupări reies și din rapoartele legației franceze din București, remarcîndu-se raportul întocmit la 10 martie 1917 de Dl. Tavernier (48 pagini) [40].

Problema aprovizionării puterilor centrale cu cereale din România, în anii 1914—1916, a făcut obiectul unor ample studii și rapoarte atît ale organelor diplomatice cît și ale celor militare franceze. Într-o notă a statului major al armatei franceze, din 30 ianuarie 1916, intitulată: „Vinzarea cerealelor românești. Urgența unei soluții", se insista asupra necesității ca aliații să cumpere cerealele disponibile în România, profitînd de faptul că ei pot să le plătească în aur, în timp ce Germania nu putea să-și permită un asemenea mod de plată [41]. Ministerul Afacerilor Străine al Franței a întocmit, la 18 aprilie 1916, o notă prin care-l informa pe președintele Consiliului de Miniștri, Aristide Briand, asupra acestei chestiuni [42]. Nota ministerului a fost urmată de raportul lui M. Chapsal din 22 mai 1916 care sublinia necesitatea urgentării tranzacției, transportării cerealelor cumpărate în Rusia și suportării cheltuielilor, în comun, de către aliați [43]. Interes deosebit prezintă raportul din 25 iunie 1916 al Statului Major al armatei franceze, biroul 5, care prezentînd aprovizionarea puterilor centrale din țara noastră aprecia că România s-a găsit la începutul războiului mondial într-o situație dificilă, neputîndu-și plasa disponibilitățile de cereale, în timp ce cheltuielile ei bugetare au crescut foarte mult, justificînd astfel tranzacțiile comerciale încheiate cu puterile centrale [44].

Buletinul economic al celuiași stat major, biroul 2, din anii 1916—1919 conține un bogat material informativ privitor al România [45]. Se dau aspecte referitoare la situația culturilor agricole, subliniindu-se că cu tot efortul ocupanților germani, recoltele erau mediocre. Se arătau de asemenea rechizițiionările masive de alimente, petrol, metale etc. efectuate de comandamentul de ocupație. Distrugerile întreprinse de misiunile militare aliate în retragerea din toamna anului 1916 în ceea ce privește depozitele de cereale, petrol, instalații ș.a. sînt analizate cu cifre pe baza rapoartelor misiunilor militare britanice, franceze și ruse. Buletinul din 18 ianuarie 1917 aprecia că numai daunele cauzate sondelor și rafinăriilor

---

[38] Ibidem, Oficiul Național al Comerțului Exterior; Anchete efectuate pe lîngă agenții diplomatici în timpul primului război mondial, dosar nr. F. 12.9296.

[39] Ibidem.

[40] Ibidem.

[41] Ibidem, Informații economice provenind din diverse surse, clasate pe țări. România 1916—1918, dosar nr. F. 12. 7955.

[42] Ibidem.

[43] Ibidem.

[44] Ibidem.

[45] Ibidem, Buletin economic al Statului Major al armatei franceze, biroul 2, dosar nr. F. 12.7989.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de petrol prin distrugerile amintite se ridicau la 400 milioane lei. În legătură cu efectele acestei distrugeri suferite de industria de petrol a României buletinul reproduce o informaţie apărută în „Neue Freie Presse" din 4 ianuarie 1917 după care preţul petrolului a crescut substanţial în ţările europene.

* * *

Din datele prezentate succint în rîndurile de mai sus reiese importanţa pe care o are culegerea materialului documentar referitor la istoria economică a ţării noastre aflat în arhivele franceze.

Considerăm de asemenea că vor trebui cercetate şi unele arhive din afara Parisului, care fără îndoială conţin un bogat material privitor la ţara noastră, datorită legăturilor intense comerciale ale acelor oraşe ca Marsilia, Lyon etc. cu porturile noastre.

Sprijinul deosebit şi înţelegerea de care ne-am bucurat din partea oficialităţii franceze şi îndeosebi a conducerii arhivelor în care am lucrat, constituie pentru arhiviştii români un imbold in viitoarele lor cercetări.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DOUĂ CĂLĂTORII ÎN TURCIA PENTRU CERCETAREA ARHIVELOR IMPERIULUI OTOMAN

M. GUBOGLU

Rezultatul primei noastre călătorii (ianuarie—iunie 1966) pentru depistarea materialelor arhivistice, cu privire la trecutul României, conservate în Turcia, a format obiectul unor materiale publicate cu alte prilejuri [1]. Prin cele ce urmează ne propunem să prezentăm pe scurt roadele ultimelor două călătorii, făcute în Turcia în anii 1967 și 1968.

În urma experienței din anul 1966, în timpul acestor călătorii, am dat prioritate unor anumite categorii de materiale istorice, conservate în arhivele și bibliotecile din Istanbul, oraș cu numeroase și superbe monumente istorice. Spre deosebire de prima călătorie, am evitat diversele sondaje, ne-am concentrat toată atenție numai asupra anumitor fonduri și colecții arhivistice. În același timp, cît ne-au permis împrejurările și timpul, am lărgit sfera de cercetare. Astfel, pe lîngă Ankara, unde lucrasem cîteva zile în 1966 și 1967, cu ocazia ultimei călătorii (iulie 1968), am întreprins unele cercetări și în alte orașe ale Turciei ca Brusa, Izmir, și Manissa, unde de altfel ca și la Ankara și Istanbul, am întîlnit multă simpatie pentru țara și poporul nostru.

Sosit la Ankara, cercetătorul străin nu este scutit de anumite emoții, deoarece formele de cercetare în arhive nu se obțin cu promptitudine. Dar, odată cu intrarea în posesia cuvenitei autorizații cercetătorul se găsește în fața unui bogat material istoric. Directorii de arhive și biblioteci, oameni cu reputație în viața culturală a Turciei, în frunte cu Midhat Sertoğlu, Hairullah Örs, Halil Döner și Muzaffer Gökman primesc în instituțiile lor cu multă amabilitate și simpatie pe arhiviștii, istoricii și turcologii străini, iar arhiviștii de la Topkapu ca Nigar Anafartalar, Gemil Bey, precum și cei de la Arhiva Consiliului de Miniștri ca Rauf Tuncay, Turgut, Işıksal, Dündar Gunday în frunte cu consilierul Ziya Esrek, sînt plini de solicitudine față de cercetători.

Atît în arhive cît și în alte instituții am întîlnit personalități cu munci de răspundere sau arhiviști care cunosc România și păstrează în inimile

---

[1] M. Guboglu, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru țările române* în „Revista Arhivelor", IX (1966) nr. 2, p. 174—194 + facs. și Idem *Documente despre români în arhivele din Istanbul*, în „Magazin istoric", an, I, nr. 7 (1969), p. 59—60 + facs.

[2] *Hicri 835 tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, T.T.K. Ankara, 1954, XXXVI + 158 p. + facs.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lor o frumoasă amintire poporului român. În acest sens amintim cu multă plăcere pe Nuzhet Ataman, director al Arhivei Ministerului Afacerilor Externe fost consul al Turciei în România pînă în 1967, Şemseddin Arif Mardin fost ambasador la Bucureşti, în prezent ambasadorul Turciei la Cairo, arheologul Hikmet Gürçay, director general al antichităţilor şi muzeelor din Ankara, arhivistul Dündar Günday din Instanbul. De asemenea ţinem să subliniem sprijinul primit din partea lui Aker Zübeyr, director general în Ministerul Afacerilor Externe din Ankara. Cu ocazia ultimei călătorii în Ankara am întărit prietenia noastră cu Enver Esenkova, director general al editurilor din Turcia, traducătorul lui Caragiale în limba turcă şi cu istoricul Halil Inalcik, editor al unei condici din 1431 [2], privind Albania, cu interesante referiri la vlahii balcanici.

Una din cele mai vechi şi mai importante arhive, din Turcia, se păstrează la Muzeul Topkapı Sarayı din Istanbul, fost palat imperial între anii 1472—1853, din timpul sultanului Mehmet al II-lea „Cuceritorul" (el-Fatih) (1472—1481) şi pînă la Abdul-Megid (1839—1861). Arhiva nu are decît o „călăuză", pînă la litera Hangerii Beyzade, publicată de Tahsin Öz [3] şi o completare de 5 fascicole. Are aproximativ un milion de documente şi peste 12 000 de condici, unele foarte preţioase. Cea mai veche condică (D. 12 321) păstrată în această arhivă cuprinde acte de pe la 1540, unele cu privire la noi. Cîteva condici de acest gen se păstrează şi la biblioteca acestui muzeu. Dar arhiva cea mai bogată şi mai preţioasă a Turciei este Arhiva Consiliului de Miniştri. Cele şapte depozite ale ei cuprind între 40—50 milioane documente şi cca 50 000 de condici. Este arhiva marilor viziri, începînd de la Mahmud paşa şi pînă la Mustafa Reşit paşa, cel care a introdus reforme europene în Turcia prin hatti-şeriful de la Gülhane (1839). Arhiva are instrumente de evidenţă şi informare, inventare şi cataloage, indici cronologici şi toponomastici precum şi un preţios ghid asupra conţinutului ei întocmit de Midhat Sertoğlu [4].

O arhivă mai nouă cea a Ministerului Afacerilor Externe, cu majoritatea actelor în limba franceză, cuprinde materiale din anii 1830—1924. Istanbulul are şi alte arhive pe care le-am semnalat cu alte ocazii dar, acestea trei sînt cele mai importante la care am avut acces.

Cele mai multe acte istorice, care ne privesc, s-au păstrat în arhiva marelui vizirat, adică a Consiliului de Miniştri. Aici se află o colecţie *foarte interesantă compusă din 277 de condici-registre din perioada 1553*—1906 numită „Mühimme defterh" (condicile importante). Numărul actelor înregistrate în aceste condici, copii autentice, contemporane, se ridică la 150000.

Pentru condicile „Mühimme" nr. 5—6 din anii 1564—1566 care cuprind şi documente privitoare la ţara noastră turcologul Glisa Elezovič din Belgrad a întocmit un Indice cronologic [5], iar românul Trandafir Djuvara între anii 1898—1899 a iniţiat copierea a 210 porunci turceşti, majoritatea dintre anii 1558—1568, provenite din condicele nr. 3—7 [6].

---

[3] *Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kilavuzu*, Istanbul, 1938—1940, 2 fasc.

[4] *Muhteva Bakimindan Başvekâlet Arivi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi — Ankara, 1955, XV, + 90 p.

[5] *Iz Carigradskih Turskih Arhiva Mühimme Defteri*, Beograd, 1950, 580 p.

[6] Rezumate în *Catalogul documentelor turceşti*, vol. I (1960) şi II (1965), întocmit de Mihail Guboglu (Direcţia Generală a Arhivelor Statului).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Condicele nr. 1 şi 2, cuprind alături de „tapiuri" — acte pentru acordarea de feude otomane (*timar*, *zeamet* şi *hass*) şi o serie de acte, începînd din august 1654, privind formele de stăpînire a pămîntului în părţile Timişoarei şi a Dobrogei. Unele dintre acestea includ ştiri care privesc Transilvania, Moldova şi Ţara Românească. Aşa de pildă, prin firmanul din 7 ianuarie 1555 (13 safer 962), sultanul Suleiman I Magnificul porunceşte lui Kasîm paşa, beilerbei de Timişoara, să acorde o mică feudă (*timar*) ardeleanului (*Erdel*) Ehan(?) Gaşpar, deoarece slujise cu credinţă pe „Crăişor" (Kiraloglu), adică pe Ioan Sigismund Zápolya, principele Transilvaniei (MÜD 1 doc. nr. 1542). Printr-o poruncă vizirală (*buyuruldu*) din 27 decembrie 1556 (26 safer 967) se măreşte feuda dragomanului Mahmud, tălmaci de origine polonă deoarece slujise pe acelaşi „Kiraloglu" pînă la sosirea lui în Transilvania (Müd. 2, doc. nr. 1840). În aceste condici se întîlnesc cîteva acte privind situaţia lui Iliaş II Rareş, devenit musulman, sub numele de Mehmed, bey de Silistra (MÜD 2, doc. nr. 396 şi 4, doc. nr. 240). Alte două porunci privesc călătoria lui Ionaşcu, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu vv. ostatec la Poartă, în Moldova (MÜD. 2, doc, nr. 1421 şi 4 doc. nr. 321). Dintr-o poruncă din 16 decembrie i556 (2 gemeazi II 963) aflăm prezenţa la Poartă a unui fiu de-al voievodului Ştefăniţă, din Moldova, numit Ioan (Yuvan) care e trimis în provincia Caramania din Antolia ca să încaseze bani de la o feudă imperială. (MÜD. 2, doc. nr. 505) etc. Acestea sînt printre cele mai vechi acte, care ne privesc, păstrate în primele două condici „Mühimme".

Cercetînd condicile nr. 3—7 (1558—1568), depistate la 1898—1899 de Karakaş Efendi şi Nişan Givanian care au şi copiat actele privind principatele dunărene : Moldova şi Ţara Românească, am constatat că au fost sărite unele care ne privesc, precum şi faptul că nu întotdeauna copiile care se păstrează la Biblioteca Academiei sînt fidele acelora din condici.

Cu prilejul ultimelor două călătorii, reluînd cercetarea condicilor importante (nr. 23—85) am constatat că numerele 24, 25 şi 26 cuprind un număr însemnat de documente privitoare la răscoala lui Ioan Vodă împotriva dominaţiei otomane (aprilie—iunie 1574). Astfel din firmanul dat la 18 mai 1574 (26 muahrrem 982) lui Davud, bei de Silistra, aflăm că oştile turceşti adunate la Ciocăneşti, în Ţara Românească, împreună cu hanul tătăresc, Devlet Ghirai, beiul de Bender şi voievodul Transilvaniei, au ordin să intre în Moldova, să treacă rîul Siret, şi înaintînd spre Iaşi să pedepsească pe „acel rebel", adică pe Ioan Vodă (MÜD. 24, doc. nr. 610). Într-o scrisoare din 8 iunie 1574, adresată lui Devlet Ghirai, serdar al campaniei împotriva Moldovei răsculate, se arată că deoarece Ioan Vodă s-a întărit într-o cetate, s-au trimis împotriva lui o corabie cu tunuri : 3 bakaloşca şi 2 kolomborne, iar pe uscat 25 de tunuri uşoare, de cîmp, şi 1 500 de ieniceri, buni puşcaşi, cu recomandarea ca, acei care nu s-au răzvrătit să nu fie pedepsiţi (MÜD. 26, doc. nr. 1). Aceste acte sînt cu atît mai importante cu cît în izvoarele narative contemporane nu este consemnat acest fapt.

Alte documente importante, inedite se referă la epoca lui Mihai Viteazul, perioada Movileştilor, răscoala lui Gaşpar în Moldova, relaţiile lui Moise Secuiul şi Ştefan Bócskai cu Poarta şi Austria, expediţia lui Magiarzade Ali paşa şi Iskander paşa în Transilvania. Ele completează

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cu date interesante unele documente din arhivele noastre [7]. Alte documente privesc domnia principelui transilvănean Gabriel Bethlen, relaţiile lui Abaza paşa din Silistra cu ţările române, expediţiile acestuia împotriva Poloniei, fără asentimentul Porţii, fapt pentru care a fost decapitat.

Aceste condici cuprind şi multe documente cu caracter economic, privind în special aprovizionarea cu zaherea şi vite a Istanbulului, şi a expediţiilor turceşti sau cu cherestea, şi salahori a fortăreţelor de la serhaturi. Este îndeajuns să amintim firmanul din 1 octombrie 1583 (14 ramazan 991), prin care Poarta cere domnului Moldovei, Petru Şchiopul vv. să trimită 500 de salahori, 150 harabale cu boi, 10 000 de arbori, arţari, 5 000 de harabale cu cîte doi oameni pentru repararea cetăţii Tighina fiind solicitate de beiul de acolo (MÜD. 52, doc. nr. 108). Printr-o altă poruncă, din 18 iunie 1584, Poarta comunică voievodului Moldovei că, deşi în fiecare an se aduceau din Moldova pînă la 300 000 de oi, totuşi în acest an gelepii au avut dificultăţi cu schimbarea banilor, pricinuindu-se pagube stăpînilor de oi şi fiscului (MÜD. 53, doc. nr. 294) etc.

O problemă aşa de importantă ca evoluţia şi cuantumul haraciului plătit de ţările române Porţii trebuie cercetată în primul rînd pe baza documentelor turceşti. Rapoartele ambasadorilor şi consulilor străini adesea cuprind date eronate. Unele acte păstrate în condicile „Mühimme" sînt edificatoare în acest sens. Iată cuprinsul unei porunci din 26 septembrie 1574 (9 gemazi II 982), dată ceaşului Ahmed, ruda lui Şeitanoglu — „Fiul diavolului" (Mihail Cantacuzino), şi adresată noului domn al Moldovei, Petru Şchiopul: „Poruncă voievodului Moldovei că, mai înainte de aceasta, afurisitul Ioan, fiind voievodul Moldovei i s-a venit de hac deoarece se răsculase; dar înainte de moarte, adăugînd la haraciul Moldovei (încă) zece mii de florini (*filori*) se angajase ca să trimită în fiecare an cîte 50 000 de florini la vistieria împărăţiei. Într-adevăr, vilaietul de mai sus fiind un loc de „beilerbeilic", ne-ai înştiinţat că vei încasa nu numai 50 000 de florini, ci şi mai mult. De azi înainte, poruncesc ca tu, la rîndul tău, să trimiţi an de an haraciul Moldovei de 50 000 de florini; satele din vilaietul de mai sus, care, după firman, au fost stăpînite pentru moşia împărătească, potrivit cu scrisoarea ta, din favoarea mea mărită, au fost lăsate iar în starea lor veche. Poruncesc, ca, potrivit cu sublima şi valoroasa mea poruncă, la sosirea ei, de azi încolo să trimiţi, an de an, haraciul vilaietului de mai sus de 50 000 de florini şi de asemenea, percepînd să adaugi încă 388 500 aspri lipsa din haraciul pe care l-a expediat blestematul de Ioan şi să-i trimiţi în grabă" (MÜD, 16, p. 212, doc. nr. 595). (v. fig. 1).

La fel de semnificativ ne apare cuprinsul poruncii din 1592—1593 (1002), adresat lui Alexandru cel Rău, vv. Ţării Româneşti, ca să trimită pînă la Sf. Dumitru haraciul anual al ţării, constînd din 100 de poveri aspri; sau cel al poruncii adresate vv. Moldovei, Aron, pentru un haraci anual de 70 de poveri (MÜD, 70, doc. nr. 485).

În cuprinsul acestor condici se întîlnesc şi multe acte cu caracter social. Astfel, prin firmanul din 29 octombrie 1578 (29 ramazan 986), la jalba voievodului Ţării Româneşti, Mihnea vv., Poarta porunceşte cadiilor din Giurgiu şi Turnu (*Helonik*), precum şi vameşilor din schelele Ţării Româ-

[7] Cf. „Revista Arhivelor", III (1965), nr.1 p. 212—252 + facs.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

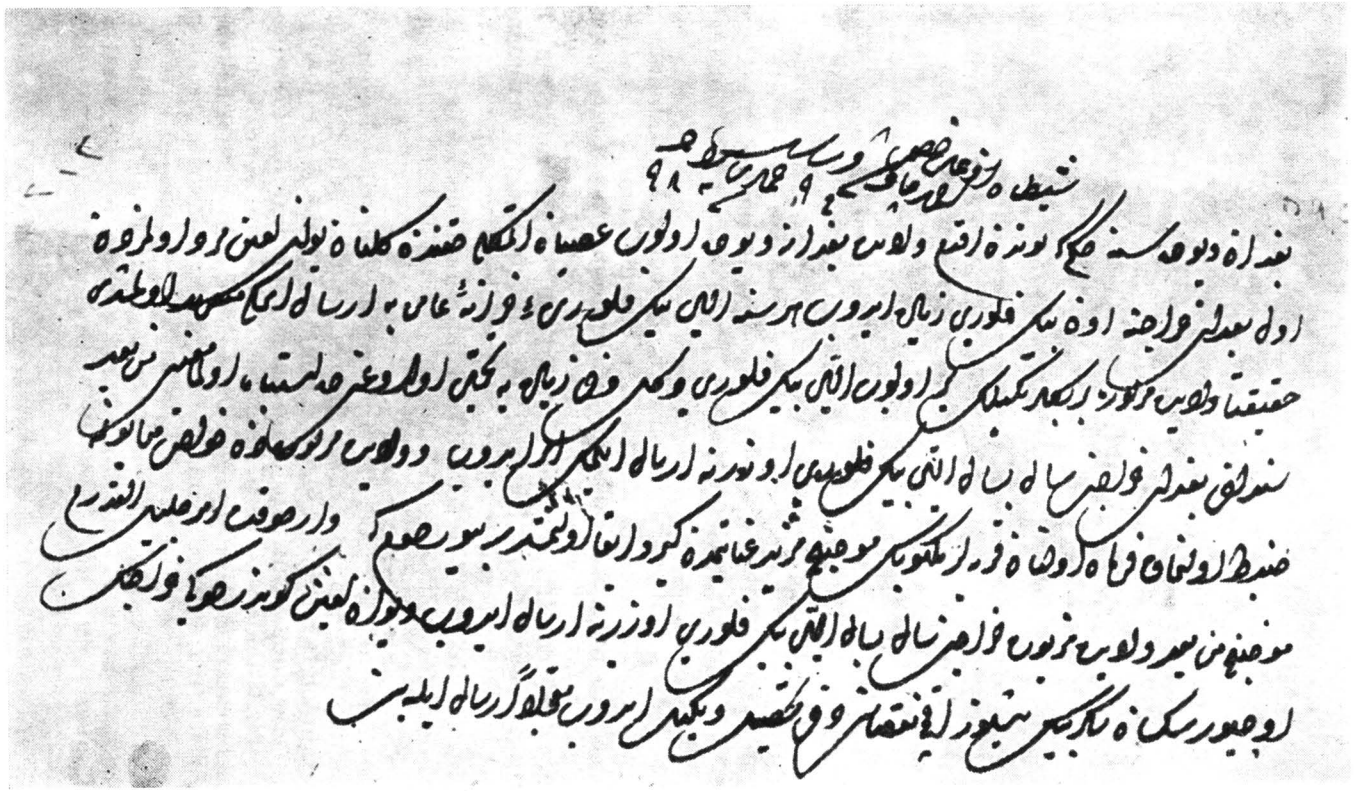

Fig. 1. — 1574 septembrie 26 (982 gemazi II 9) — Porunca sultanului Selim II către vv. Moldovei pentru un haraci de 50 000 florini. (müd 26)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

neşti, să nu permită răufăcătorilor ca, sub pretext de comerţ, să treacă în Ţara Românească şi să oprime raiaua, luîndu-i-se vitele şi distrugîndu-i păşunele (MÜD. 35, doc. nr. 995). Într-o altă poruncă de pe la 1609 la un arzuhal al capuchehaiei lui Radu Şerban, vv. Ţării Româneşti, se cere cadiilor de Nicopol şi Turnu să repatrieze, la vechile lor vetre, toate raielele româneşti, instalate în ultimii zece ani în cadiatele lor, lipsa lor îngreunînd obţinerea tributului ţării (MÜD. 78).

Alături de „condicile importante" amintim aici, pentru interesul pe care îl prezintă pentru istoria României condicile diverse ca : malije (economico-financiare), gizye (dări şi tribut), ruûs (taxe şi impozite) etc.

De asemenea în cunoscutele colecţii de „autografe imperiale" şi în diverse „dispoziţii" s-au păstrat multe acte, aparţinînd veacurilor XVIII—XIX, care ne privesc.

Zece din „condicile străine", dintre anii 1729—1906, privesc integral ţările române. Acestea sînt cunoscute şi sub denumirea mai nouă de *Romanya defterleri* — „Condicile României", în timp de mai înainte se numeau „Eflak ve Bogdan defterleri".

Cele mai vechi acte care ne privesc le-am găsit însă în arhiva fostului palat imperial, acum Muzeul Topkapı Arşivi, începînd cu o „scrisoare de cucerire", din 1416—1417, prin care sultanul Mehmed I Celebi adresîndu-se unui timurid Şah-Roh, din Samarcand îi prezintă, în limba persană, într-un stil înflorit, expediţia sa împotriva Ţării Româneşti (Kara-Bogdan). Un alt act, din 1540, este jalba cadiului Iliaş din Chilia către Poartă, privind omorîrea lui Ştefan Lăcustă, vv. Moldovei, şi întronarea lui Alexandru Cornea etc., Numărul actelor depistate, majoritatea microfilmate, se ridică la 500.

Dintre condici amintim cea mai veche condică „Mühimme", din Istanbul păstrată în această arhivă care cuprinde acte din 1544—1545 privind mazilirea lui Radu Paisie (1545). Împrejurările în care a venit la domnie Radu vv., în iunie 1535, sînt cuprinse într-un arz al boierilor mici şi mari din Ţara Românească, păstrat tot în aceasta arhivă sub E. nr. 6077 [8] [fig. 2] Majoritatea documentelor care privesc ţările române din această arhivă datează, începînd de pe la mijlocul veacului al XVI-lea.

Arhiva şi biblioteca Muzeului Topkapı Sarayı, dealtfel ca şi Arhiva Consiliului de Miniştri, păstrează o bogată colecţie de hărţi, unele privind ţările române.

În ceea ce priveşte Arhiva Ministerului Afacerilor Externe de la început, se impune precizarea că ea păstrează puţine acte care ne privesc anterioare anului 1829. Dintre acestea amintim un dosar (nr. 689) relativ la situaţia celor două Principate sau o scrisoare, datată din 1799 (dos. nr. 909), aparţinînd domnului Ţării Româneşti. De fapt în mare parte materialele acestei arhive sînt din perioada 1853—1916, cuprinzînd peste 150 de pachete, majoritatea în limba franceză. Din inventarele lor ne-am dat seama că multe acte se referă la relaţiile României cu diverse state din lume (Anglia, Franţa, Germania, Spania, Rusia etc.). Primele trei pachete (Dos. I, s. 249, 243 şi 245), cca 700 de acte, privesc situaţia politică din România, între anii 1853—1910. Grosul lor constituie corespon-

[8] În „Revista Arhivelor" IX (1966) nr. 2, p. 183 l-am considerat greşit, după o dată pusă ulterior în fruntea documentului, ca fiind pentru numirea lui Radu cel Mare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 2. — < D. 1535 iunie 12 > 'Arzul boierilor Ţării Româneşti către Poartă pentru recunoaşterea lui Radu Paisie ca domn. (T. K. S. M. Arşivi E. 6077).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

denţa consulilor turci, din Galaţi, Brăila, Iaşi, Constanţa, Giurgiu şi Turnu Severin, precum şi a Ambasadei turceşti la Bucureşti, cu miniştrii de externe ai Turciei. De asemenea, o serie de acte ale ambasadorilor şi consulilor turci din diversele ţări, pînă şi din America, privesc problemele politice ale României.

Cercetătorul, preocupat de istoria modernă a României, poate găsi în această arhivă un material bogat, variat şi interesant. Astfel dosarul nr. 2, cu acte din anul 1855, priveşte problemele clerului, mănăstirilor şi cultelor religioase din Principate (Carton 24); dosarele din 1856: „numirea şi mazilirea caimacamilor, promoţii militare" (c. 24); dosarul nr. 5 „contestaţii între autorităţile austriece şi administraţia Moldovei, misiunea lui Hamdi Bey", din 1856; dosarul nr. 41 se referă la abdicarea domnului Cuza, formarea unei locotenenţe domneşti, candidatura contelui de Flandra ca principe al României (c. 31); dosarul nr. 42, tot din anul 1865, priveşte atitudinea Curţii de la Viena faţă de principate. Alte dosare cuprind actele Independenţei României din 1877—1878, (dosarul nr. 69 c. 100) problema Dobrogei, chestiunea frontierelor din 1878 (dosarul nr. 72, c. 240); organizarea Dobrogei, în 1880 (dosarul nr. 73, c. 246), atacarea vasului român „Traian", de greci, în portul Pireu (dosarul nr. 100) etc.

MANUSCRISE DIN BIBLIOTECILE TURCIEI

Incă de la începutul călătoriei noastre, am avut în vedere nu numai izvoarele diplomatice şi ci alte categorii de surse, care ne privesc, în special cele narative; cronici, descrieri de călătorii, monumente juridice condici cu acte etc. Toate acestea se păstrează sub formă de manuscrise, în vreo 20 de biblioteci din Istanbul. Cele mai interesante, atît sub raportul conţinutului, cît şi prin latura lor artistică: scrise superb cu miniaturi splendide şi legături frumoase, adevărate monumente de artă orientală, se păstrează în Biblioteca Muzeului Topkapı Sarayı. Numărul manuscriselor din această instituţie se ridică la 25 000.

Printre manuscrisele în limbi europene, catalogate de Adolf Deissman (1933), amintim Cronica bizantină a lui Critobul din Imbros (1451—1467), cu fragmente despre noi şi Evanghelia lui Ştefan cel Mare.

În cele mai multe manuscrise turceşti, istorice, se găsesc date cu privire la trecutul ţărilor române. Amintim, printre cele mai vechi, Cronica lui Yazîgizada Ali (m. 1451), care cuprinde un mic fragment cu privire la prima colonizare a Dobrogei cu turcii din Anatolia (1263); Cronica lui Baiazid al II-lea cu referiri la istoria Moldovei, Cronica lui Idris Bitlisi (m. 1520), tratînd domnia primilor opt sultani, cu informaţii preţioase pentru istoria noastră. Acelaşi lucru se poate spune şi despre aceea a lui Gelalzade, tratînd evenimentele imperiului dintre 1520—1555 etc. Cîteva manuscrise cronici minore, prezintă cucerirea Moldovei (1538), sau a Timişoarei, Lipovei şi Aradului (1551—1552). Din 1760 ni s-a păstrat o descriere geografică şi statistică a Ţării Româneşti.

Ţinem să subliniem meritul lui F. E. Karatay (m. 1967) care a reuşit să întocmească un catalog al manuscriselor turceşti de la Muzeul Topkapı constituind o preţioasă călăuză.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 3. — Iulie 1552. — Solia Timişoarei la tabăra vizirului Ahmed paşa pentru capitularea cetăţii. Jos, lîngă picioarele paşei, sint tivdele apărătorilor cetăţii pentru intimidarea soliei. (Miniatură din Mss. T. K. S. M., Istambul, fd. Hazine nr. 1592).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

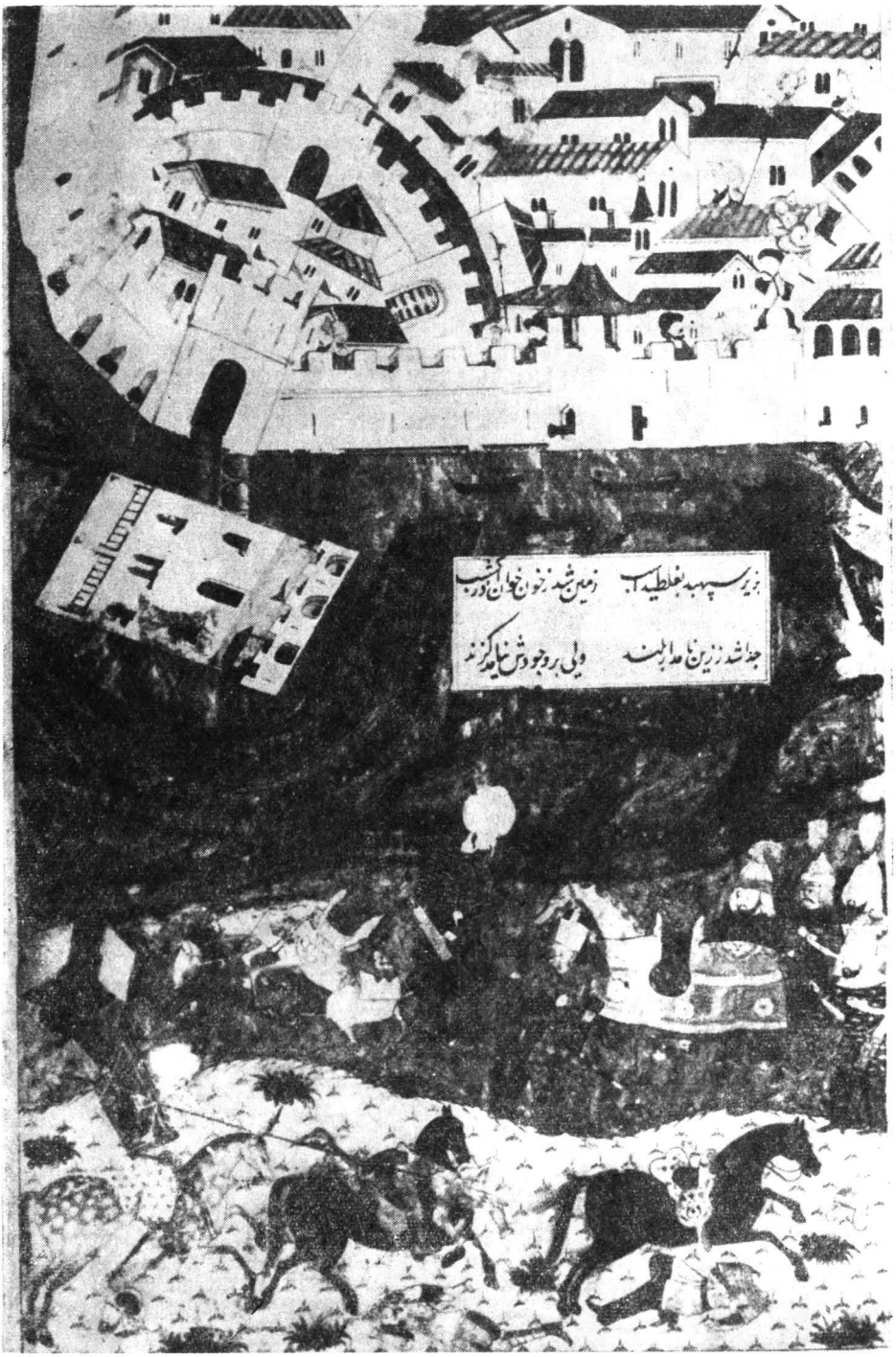

Fig. 4. — Iulie 1552. — Reluarea asedierii Timişoarei şi împuşcarea, din cetate, a calului lui Mehmed paşa, care sărind pe alt cal participă la iureş. (Mss. T. K. S. M., Hazine 1592).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 5. — Aug.—sept. 1592. — Tabăra turcească înainte de asedierea cetății Lipova, apărată de un preot (*papas*) (George Martinuzzi). (Mss. T. K. S. M., Hazine 1592).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Cele mai multe manuscrise se păstrează însă la Biblioteca Suleimanie, avînd peste 100 000 de piese. La Biblioteca „Millet" s-a găsit manuscrisul intitulat „Vaka-i Eflak" care priveşte agresiunea austriecilor din Transilvania, la 1716—1717, împotriva Moldovei şi lupta lui Mihail Racoviţă cu turcii şi tătarii. Biblioteca Universităţii dispune de 22 000 de manuscrise, multe cu fragmente privitoare la noi. Aici se găsesc manuscrisele muzicale ale lui Dimitrie Cantemir şi o istorie succintă a ţărilor române, tradusă în turceşte de unul dintre reprezentanţii generaţiei de la 1848.

Nu numai cărţi rare ci şi manuscrise preţioase şi vechi cronici turceşti se păstrează în Biblioteca de stat, cu ştiri despre ţările române.

Biblioteca „Belediye" cercetată mai bine, cu ocazia ultimei călătorii, dispune de două colecţii mari de manuscrise. Una dintre ele, numită Muallim Cevdet, şi alta Belediye cuprind ştiri cu privire la români. Aici se păstrează cîteva manuscrise, în frunte cu „Varidat" („Existenţa"), ale gînditorului Bedreddin, oaspete în Ţara Românească (1417—1418) şi conducătorul politic şi ideologic al primei răscoale antifeudale în Imperiul Otoman. De asemenea, se află acolo şi manuscrisul nr. 1084 din 1453 al nepotului său Halil bin Ismail, privind viaţa lui Bedreddin Mahmud, avînd unele ştiri privind relaţiile acestuia cu Ţara Românească, înainte de răscoala şi spînzurarea sa la Serres (1420), în Macedonia. Semnalăm şi o condică din 1698 (1110) cu situaţia financiară, veniturile şi cheltuielile arsenalului din Timişoara, în colecţia M. Cevdet B. 35. Nu se poate trece cu vederea nici manuscrisul din 1797—1798 (1212), cuprinzînd o descriere geografică a satelor şi tîrgurilor, de la Belgrad pînă la gurile Dunării, cu unele fragmente şi despre ţara noastră (M. Cevdet K. 138). Un alt manuscris, tot de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, este o descriere a Moldovei şi Ţării Româneşti, de către Resmi Ahmed (M. Cevdet K. 138). În fine, un manuscris priveşte „protecţia grecilor" şi evacuarea lor din Ţara Românească şi Moldova (1821) etc.

Acelaşi lucru îl putem spune şi despre alte biblioteci, ca Nur-i Osmaniye, sau Atif efendi, Köprülü, care este cea mai veche bibliotecă publică din Istanbul (1661).

O serie de maniscrise frumoase, cu miniaturi splendide, precum şi diplome imperiale, care ne privesc şi pe noi, se păstrează şi la Biblioteca Muzeului monumentelor vechi turco-islamice de sub direcţia lui Can Kerometli un alt prieten al ţării noastre. De aici amintim manuscrisul Cronicii rimate a lui Talikzade Mehmed Subhi, *Şehname-i humayun* („Cartea împărătească a şahului"), avînd ştiri cu privire la Agria, Transilvania, Ştefan Răzvan, vv. Moldovei, şi în general la epoca lui Mihai Viteazul (nr. 1963). De asemenea, semnalăm o diplomă imperială de pe la 1660, prin care sultanul Mehmed al IV-lea acordă o serie de privilegii unui demnitar din Timişoara etc.

Turcii au reuşit să întocmească cataloage bune ale multor manuscrise istorico-geografice din bibliotecile oraşului Istanbul[10]. La Ankara, la Societatea de istorie turcă există multe manuscrise, cîteva microfilmate,

[9] *Topkapı Sarayı Muzesi Kütüphanesi Türkce Yazmalar Kataloğu*, Istanbul, 1961, 2 vol.
[11] *Istanbul Kütüphaneleri Tarih-Cografya Yazmalari Kataloğlari*, Istanbul, 1943—1952 10 fasc (Cüz)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 6. — Apărătorii cetăţii Hotin trag din tunuri şi puşti împotriva asediatorilor turci (Miniatură din mss. T. K. S. M., Hazine 1124).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fig. 7. — Sept.—oct. 1621. — Asedierea cetăţii Hotin, cu tunuri şi elefanţi, de oastea sultanului Osman II.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ca „Scrisoarea de cucerire a Oradiei', 1660, „Grădina martirilor" de Ibrahim Temeşvari, redînd anumite aspecte din viaţa Timişoarei, între 1682—1739. Aceeaşi societate dispune şi de o bogată colecţie de manuscrise greceşti, unele cu referire la istoria noastră catalogate în admirabile condiţii de prof. dr. Paul Mauraux [11].

Alte colecţii bogate de manuscrise se mai păstrează la Biblioteca Societăţii de limba turcă (*Türk dili kurumu*) la Biblioteca Facultăţii de limbă, istorie şi geografie din Ankara şi la Biblioteca Muzeului de etnografie, fondată de M. K. Atatürk (1925).

Din bibliotecile Ankarei şi în special din cele ale Istanbulului, am microfilmat peste 100 de manuscrise istorice, majoritatea turceşti, şi cîteva în limbi neislamice. Unele dintre ele au fost prezentate succint în cadrul acestei expuneri.

Ultima călătorie din iulie 1968 ne-a prilejuit o serie de sondaje în bibliotecile din Izmir, Manissa şi Brusa, care dispun de colecţii importante de materiale arhivistice : *manuscrise şi condici*. În ceeace priveşte colecţia de condici din Manissa, capitala principatului Sarahan, avînd mai mult un caracter local, desigur că ştirile cu privire la români sînt sărace. În schimb, manuscrisele din bibliotecile regionale ale Manisei, de altfel catalogate [12], au fragmente bogate, care ne privesc. Amintim în acest sens Tarih-i Silahtar — „Cronica lui Silahtar" (1655-1721).

În ceea ce priveşte colecţia de condici ale şeriatului din Brusa în al cărui muzeu se păstrează un număr de 890 de registre din anii 1455—1923, presupunem că există informaţii bogate cu privire la ţările române. Acest oraş a avut vechi legături comerciale cu ţările noastre, apoi mulţi români şi-au petrecut amarul exilului la Brusa. În aceste condici se găsesc ştiri cu privire la renegatul domn moldovean, Iliaş II Rareş, mort de ciumă întărite de o inscripţie din cimitirul Azap-Kapusu, de care s-a ocupat dr. A. Süheyl Ünver [13]. Dar aceste condici, pe care le-am studiat numai 2 zile, sînt deocamdată foarte greu de cercetat pînă ce nu vor avea măcar un *indice toponomastic*, pe ţări, localităţi şi persoane.

Bibliotecile din Brusa, în special aceea regională, au colecţii mari de manuscrise. Acelaşi lucru se poate spune şi despre manuscrisele din vechea capitală a principatului Caramania, oraşul istoric Konya, reşedinţa turcilor selgiuchizi de Rum din inima Anatoliei. Este în deajuns să amintim de manuscrisele Bibliotecii Muzeului Mevlânâ, care au un catalog, nu demult întocmit de Abdülbâki Gölpınarlı [14]. O colecţie de manuscrise şi documente, aparţinînd unui particular, Izzet Koyunoğlu, se pare că este foarte preţioasă pentru studiile sud-est europene [15].

În bibliotecile Turciei, în special în cele din Istanbul, s-au păstrat multe cronici minore de expediţii, în care de obicei se descrie un singur eveniment, sub titulatura : *Fetihname*, *Gazavatname*, etc. unele privitoare

---

[11] *Bibliographie de la Société Turque d'Histoire, Catalogue de manuscrits grecs.* (Fonds, du Syllogos). Ankara, T. T. K. Basimevi, 1964, XXI + 265 p.

[12] *Manisa Kütüphaneleri Tarih — Cografya Yazmalari Kataloğu*, Istanbul, 1952.

[13] *Bugdan Voyvodasi oglunun vebadabn ölümü...*, în „Türk Tip Tarihi Arkivi", C. 3, nr. 12. (Instanbul 1939, p. 147—153).

[14] *Mevlana Müzesi Yazmalar Katalogu*, întocmit de ... I.T.T.K. Basimevi, Ankara, 1967, XII + 299 p.

[15] Ştirea o deţin de la Hayri Köşlü, însoţitorul regretatului turcolog şi balcanolog **Iosif Kabrda** (m. 27 mai 1968).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

la noi. Un ghid prețios pentru orientare în aceste manuscrise este catalogul întocmit de A. S. Levend [16].

Nu numai manuscrisele și documentele, conservate în arhivele și bibliotecile Turciei, ci și unele tipărituri, rarități bibliografice sînt prețioase pentru o mai bună cunoaștere a trecutului nostru istoric. Amintim, de pildă, o tipăritură cu caractere arabe, intitulată *Seyahat—Name-i Humayun* din 1847 (1264) [17], în care descriindu-se „călătoria împărătească" a sultanului Abdul-Megid în Dobrogea și pe Dunăre, se menționează prezența domnilor români în suita sa. În unele periodice, ca „Journal de Constantinople. Echo de l'Orient" (1847—1867) se găsesc de asemenea materiale privind țările române, în epoca respectivă ca de exemplu informații importante cu privire la activitatea agronomului și economistului român Ion Ionescu de la Brad (1849—1857) [18], Ion Ghica, Dimitrie Bolintineanu etc.

În Turcia s-au păstrat multe materiale arhivistice, dar depistarea și cercetarea lor științifică reclamă și pentru viitor o activitate susținută. O condiție sine qua non este asigurarea continuității studiilor turcologice în țara noastră, astfel ca tinerii să poată face cercetări în condiții mai bune.

[16] *Gazavat-Namzler ve Mihaloglu 'Ali bey'in Gazavat-Namesi*, T.T.K. Basimevi, Ankara 1956, VII + 392 p. + facs.

[17] In col. M. Cevdet K. 138 Biblioteca Belidiye.

[18] Vezi Acad. prof. dr. doc. Amilcar Vasiliu și Mihail Guboglu *Contribuții la cunoașterea activității lui Ion Ionescu de la Brad din timpul exilului în Turcia* în „Ion Ionescu de la Brad, Aniversarea a 150 de ani de la naștere", Bacău, 1968, p. 225—237.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CERCETĂRI ÎN ARHIVELE DE STAT ALE R. P. POLONE

ILEANA LEONTE

În cadrul acţiunilor organizate de Direcţia generală a Arhivelor-Statului pentru depistarea materialelor documentare privind istoria patriei noastre, păstrate în arhivele de peste hotare, se înscriu şi deplasările efectuate în R. P. Polonă în anii 1967 şi 1968, cu care prilej s-au cercetat o serie de materiale documentare păstrate în arhivele şi bibliotecile din Varşovia şi Cracovia [1].

La Arhivele de Stat din Varşovia s-au studiat o serie de fonduri şi colecţii din care menţionăm : Dokumenty pergaminów, Rachunki Poselskie, Archiwum Publiczne Potockich, Archiwum Kajetana Ghiciotogo, Dokumenty Kosciolow, Archiwum Radziwill, parţial Archiwum Zamoyschich, Libri Legationum, Metryca Koronna — subdiviziunea Nobilitacjó i indigenaty —, Ksiegi Kanclerskie, Archiwum Roskie — subdiviziunea Archiwum Potockich i Branickich z Rosi —, Przewodnik po zbiorze rekopisów Wilanowskich, Komitat Narodowy Polsky w Paryzu, 1917—1919 şi Ministerul Afacerilor Externe, Partea, I, Cabinetul Ministrului. La Cracovia s-au cercetat colecţiile : Diplome, Rusiecki şi o parte din manuscrisele de la Biblioteca Czartoryski şi Biblioteca Academiei de Ştiinţe. Activitatea de cercetare şi de depistare a fost înlesnită prin consultarea prealabilă a unor publicaţii arhivistice care ne-au furnizat o serie de date asupra existenţei documentelor referitoare la istoria ţării noastre [2].

---

[1] În anul 1967 cercetările au fost făcute de Ileana Leonte, iar în 1968 de Slavka Diamandi. Pentru deplasarea din anul 1966 vezi „Revista Arhivelor", X (1967), nr. 1, p. 313—316.

2 Siemiénski Joseph, *Guide des Archives de Pologne*, I. *Archives de la Pologne ancienne*, Varşovia, 1933.

— Casimirus Kaczmarczyk, *Catalogus diplomatum pergamenorum Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*, Cracovia, 1953.

— Adam Kamiński, Aniela Kielbicka, Stanislaw Pańkow, *Inventarze dóbr ziemskich wojevództwa Krakowskiego, 1576—1700. Wybór z ksiag relacyi gradu Krakowskiego*, Varşovia, 1956.

— *Archiwum Główne akt Dawnich w Warszawie. Prezewodnik po Zespolach, I. Archiwa dawnej rzeczypospolitej.* Varşovia, 1958.

— *Ksiega pamiatkowa 150—lecia Archiwum glownego akt dawnich w Warszawie*, Varşovia, 1958.

— Jan Czubek, *Katalog rekopisów Akademii umiejetnosci w Krakowie*, Cracovia, 1960.

— Dr. Wladislaw Wjsolcki, *Katalog recopisów, biblijoteki Universitetu Jagiellónskiego*, vol. I—II.

— Semkovicz Wladislaw, *Przewodnik po zbiorze rekopisów Wilanowskich*. Varşovia, 1961.

— *Katalog rekopisów Biblioteki Uniwersyteckiej. Acta Bibliothecae Universitas Varsoviensis*, v . Tomul I (nr. 1—262), Varşovia, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Materialele depistate conţin probleme variate şi interesante. Astfel, numeroase documente privesc probleme politice şi militare ca de exemplu războaiele moldo-polone din 1509, 1531, 1538, 1595, campania împotriva lui Mihai Viteazul, războiul turco-polon din 1620—1621, Viena 1683, războaiele austro-turco-ruse din 1716—1718, 1736—1739, 1768—1774, 1787—1791, tratatele încheiate, obligaţiile materiale şi repercusiunile asupra ţărilor române; sumele cheltuite cu soliile trimise în Polonia între anii 1547—1695 ş.a.

Documentele din epoca contemporană cuprind informaţii privind lupta Consiliilor naţionale pentru unitatea României, cît şi asupra activităţii diplomatice a diferiţilor miniştri români, printre care şi N. Titulescu.

Interesul Poloniei pentru politica balcanică rezultă dintr-o serie de acte din anii 1785—1787, politică cunoscută în istoriografia noastră mai mult din documente provenind din arhive apusene şi ruseşti.

Importante sînt documentele care privesc relaţiile comerciale-polono-române, dintre care semnalăm privilegiile care s-au acordat negustorilor poloni să vină în Moldova şi negustorilor moldoveni în Polonia. Un interes similar a existat pentru negustorii armeni din Polonia în sensul de a fi priviţi la fel cu ceilalţi supuşi poloni. Mai mult decît atît. Se constată că începe şi politica de protecţie a comerţului polono-moldovean, prin interzicerea negustorilor turci şi tătari din oraşele lor de graniţă, ca să practice comerţ în Moldova ce prejudicia atît pe poloni cît şi pe moldoveni.

Un număr însemnat de documente (corespondenţă) din sec. XVI—XVIII de la domnii Moldovei, Ţării Româneşti şi Transilvaniei aduc informaţii preţioase privind situaţia ţărilor române şi a imperiului otoman, precum şi chestiuni de familie. Cele mai multe documente provin de la Petru Schiopul, Mihai Viteazul, Ieremia şi Simion Movilă, Sigismund, Andrei şi Gabriel Bahtory, Gabriel Bethlen, Radu Mihnea, Miron Barnovschi, Vasile Lupu, Gheorghe Racoczy, Gheorghe Ştefan, Gheorghe Duca, Ştefan Petriceicu, Constantin Brîncoveanu, Mihai Apafi, Grigore Ghica, Constantin şi Alexandru Mavrocordat ş.a. În mod deosebit semnalăm corespondenţa lui Persiani, secretarul domnului Moldovei, dintre anii 1786—1788, adresată lui Ghigioti, consilierul particular al regelui polon Stanislau August Poniatowski, cît şi secretarului acestuia Piotr Lochman, care conţine informaţii asupra demisiei lui Alexandru Mavrocordat, domnul Moldovei, pătrunderea cazacilor în Moldova, organizarea armatei şi rolul avut de Nicolae Mavrogheni în războiul austro-turc (1787—1791), politica Prusiei, Austriei şi Rusiei faţă de Polonia şi ţările balcanice. O serie de documente privesc posesiunea Uscie din Polonia a lui Ieremia Movilă, solicitare de cetăţenie polonă de către boieri moldoveni ş.a.

Este evident că regii Poloniei erau interesaţi să cunoască cît mai bine istoria ţărilor vecine, aşa se explică faptul că pe lîngă alte cronici se găsesc şi opere ale cronicarilor români. În manuscrisele cercetate am găsit două din lucrările de seamă ale lui Miron Costin, Letopiseţul ţării Moldovei, traducere în limba latină şi poema în versuri, în limba polonă, Istoria otomană a lui Dimitrie Cantemir, probabil copie după ediţia princeps ş.a.

Pentru cunoaşterea interesului depus în trecut cu privire la organizarea şi folosirea materialelor arhivistice, semnalăm şi cîteva vechi inventare polone care ne interesează, cum este cel al lui Martin Cromer din secolul al XVI-lea, referitor la relaţiile cu Moldova şi Ţara Românească,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

acela din 1701 cu documentele privitoare la fixarea graniței polono-moldovene, precum și inventarul documentelor duse de mitropolitul Dosoftei în Polonia, întocmit în 1702 din ordinul episcopului Joseph Szumlanski. Din titlu reiese că documentele au fost depuse la episcopia ortodoxă din Liov, dar urma lor nu se cunoaște astăzi. S-ar putea ca, de pildă, documentele interne originale din anii 1519 și 1534, provenite de la Ștefan și Petru, domnii Moldovei, depistate în Arhivele din Varșovia, să provină din acest fond dispersat.

Din cercetarea materialelor documentare aflate în arhivele amintite urmează să se primească un număr important de microfilme, în special de pe documentele cercetate direct, care ne-au fost accesibile atît din punct de vedere al limbii cît și paleografic. Ele vor înlesni cercetătorilor completarea informațiilor cunoscute pînă acum. O parte din documentele păstrate în arhivele polone au făcut la noi obiectul unor ediții relativ bune, pe acestea nu le-am socotit necesar să fie solicitate pentru microfilmare. Documentele însă care formează un tot organic, ca de pildă o serie de documente privind perioada lui Mihai Viteazul, în parte publicate de P. P. Panaitescu, ca și acelea pentru care însuși editorul lor, Ioan Bogdan, declară că a folosit copii greșite și pe care a căutat să le îndrepte pe cît a putut în lipsa originalelor, în interesul cercetării științifice, s-a socotit că este bine să le avem în microfilm pentru eventuale confruntări sau ediții. În aceeași categorie punem și cronica lui Miron Costin și poema în versuri care s-au bucurat de ediții în trecut, dar pentru care s-au ivit discuții cu privire la exactitatea textului reprodus. Un caz deosebit l-a constituit scrisoarea din 5 septembrie, fără dată de an, prin care unii boieri munteni manifestă o atitudine de trădare față de Mihai Viteazul, pe care am considerat-o suspectă din punct de vedere al autenticității, socotind necesar s-o avem în reproducere fidelă, deși fusese publicată la noi și considerată ca autentică și veridică [3].

* * *

Din informarea prezentată de delegații care s-au deplasat în anul 1966 în Polonia, amintită mai sus, s-a putut cunoaște organizarea și o parte din conținutul Arhivei de Stat din Varșovia. În același scop informativ pentru arhiviștii români credem util să dăm cîteva relații asupra sistemului de organizare al Arhivelor de Stat ale orașului și voievodatului Cracovia [4], pe care am avut ocazia să le cunoaștem. Aceste arhive au fost organizate în forma actuală în februarie 1952 și sînt rezultatul fuzionării a două instituții existente în Cracovia și anume : Arhivele de Stat ale Cracoviei (Archivum Pánstwowe w Krakovie) — înființate în 1878 — și Arhivele documentelor vechi ale orașului Cracovia (Archiwum Aktow Dawnich Miasta Krakowia), înființate în 1871. Ambele organisme proveneau din vechile arhive polone acumulate de organele puterii și oficiile corespunzătoare, care în trecut exercitau autoritatea lor pe teritoriul orașului și ținutului Cracoviei.

[3] Această semnalare a fost făcută în informarea prezentată în luna octombrie 1967 asupra cercetărilor întreprinse în anul respectiv. Ulterior am avut plăcerea ca această constatare să fie confirmată de prof. I. Ionașcu, *Mihai Viteazul și boierii trădători*, în „Magazin istoric", anul II, nr. 1 (10) p. 80—83.

[4] vezi și Stanislawa Pánków, *Les Archives d'État a Cracovie* în „Acta Poloniae Historica", XV, 1967, p. 155—170, extras.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Depozitul Arhivelor de Stat ale oraşului şi voievodatului Cracoviei este împărţit în şase secţii :

Prima secţie cuprinde documentele autorităţilor şi instituţiilor de stat care şi-au exercitat activitatea pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea pe teritoriul vechiului voievodat al Cracoviei şi al unei părţi din vechiul voievodat al Sandomirului. Din materialele arhivistice aflate la această secţie, cele mai importante sînt documentele tribunalelor Cracoviei (acta castrensia et terrestria).

Secţia a doua păstrează documentele autorităţilor şi instituţiilor de stat din secolele XIX şi XX. În această grupă intră în primul rînd documentele privind activităţile administrative de stat, cît şi arhivele tribunalelor care au funcţionat pe actualul teritoriu al voievodatului Cracoviei.

A treia secţie deţine arhivele autorităţilor şi instituţiilor autonome, comunale, religioase, şcolare, sociale şi culturale. Aci sînt păstrate arhivele oraşului Cracovia, inclusiv privilegiile oraşului începînd din anul 1155 pînă în 1843, care constituie colecţia de pergamente.

Secţia a patra păstrează arhivele economice importante create de băncile, cooperativele şi întreprinderile industriale care au activat în regiune în secolele XIX-XX. Din acestea menţionăm arhivele : Casa de economii a oraşului Cracovia (1866—1950), Casa de economii a districtului Cracovia (1882 — 1954), Asociaţia centrală a cooperativelor din Cracovia (1899 — 1950), Camera de Comerţ şi Industrie din Cracovia (1850 — 1951) ş.a.

Secţia a cincea deţine fondurile familiale, arhivele particulare (marii proprietari funciari) şi colecţiile. Dintre acestea subliniem cîteva arhive care conţin documente privind istoria Moldovei : arhiva prinţilor Sanguszko de Gumniska (sec. XIII — XX), arhiva conţilor Tarnowski de Dzików (sec. XIV—XX), arhiva conţilor Potocki de Krzeszowice (sec. XIV — XX) şi ale familiei Chodkiewicz de Mlynow (sec. XVI-XX), colecţia Rusiecki (sec. XVI — XVIII) etc. În aceeaşi secţie sînt păstrate şi materialele cartografice, aproximativ 6.500 piese, cuprinzînd planurile şi hărţile oraşului şi districtului Cracovia, ale teritoriului Galiţiei ş.a.

În sfîrşit secţia a şasea păstrează documentele create de instituţiile publice de după cel de-al doilea război mondial, arhive deosebit de importante din toate punctele de vedere pentru istoria contemporană a Poloniei.

Din studierea unor materiale informative rezultă incontestabil că în arhivele şi bibliotecile polone mai sînt destule documente care prezintă interes pentru istoria ţării noastre, de aceea socotim util ca cercetările să fie extinse şi în alte centre arhivistice, ca de exemplu Danczik, Wroclaw şi Stettin.

În încheiere menţionăm solicitudinea nelimitată de care ne-am bucurat din partea conducerii Arhivelor şi a colegilor arhivişti în mod deosebit sprijinul dat de Irena Koberdowa, director, Irena Sulkowska şi Maria Wozniakowa de la Arhivele din Varşovia şi de Stanislawa Pánkow de la Cracovia. Nu putem trece cu vederea nici programul cultural variat care ne-a oferit, printre altele, prilejul de a vizita locul natal al lui Fr. Chopin, palatul Wilanow, monumentele istorice şi castelul Wavel din Cracovia, salinele de la Wielicka, precum şi cunoscutul lagăr de exterminare de la Oswieçim.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ARHIVISTICĂ ÎN ITALIA

MATEI IONESCU

Italia — această străveche și strălucită vatră de cultură a umanității — este pentru orice român, în ciuda distanțelor geografice, pămîntul iubit care păstrează pururi vie, amintirea strămoșilor săi, materializată în vestigii de o excepțională valoare istorică și artistică, de o impresionantă varietate și bogăție. În inima Italiei și a Cetății Eterne se înalță coloana traiană, fresca nemuritoarei epopei din anii 100 — 106, documentul de piatră ce evocă începuturile neamului românesc, iar în apropierea ei celebra Lupa Capitolina, devenită simbolul cel mai reprezentativ al latinității noastre. Pe pămîntul acestei țări au trăit oameni de seamă ai poporului român : stolnicul Constantin Cantacuzino, Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Eminescu, Grigorescu, Densușianu, Iorga etc.

În pămîntul Italiei odihnesc rămășițele scumpe ale marilor patrioți români : Inochentie Micu și Nicolae Bălcescu, morți amîndoi în exil, departe de țara lor, cu durerea vrerilor neîmplinite.

De la stolnicul Constantin Cantacuzino, de la cărturarii Școlii ardelene și pînă în zilele noastre, vestigiile Italiei au atras un mare număr de oameni de știință, cercetători ai arhivelor, muzeelor, documentelor arheologice, monumentelor de cultură de toate genurile. În timpurile mai apropiate, numeroși cercetători ai arheologiei și istoriei (N. Iorga, V. Pârvan, C. Daicoviciu, D. Pippidi, A. Oțetea, M. Berza, Al. Elian. Șt. Pascu, Francisc Pall, N. Bănescu, D. Bodin etc.), au întreprins lucrări fructuoase, soldate cu lucrări de mare valoare.

În baza unor tradiții atît de prestigioase, Direcția Generală a Arhivelor Statului, a decis în anii din urmă reluarea investigațiilor în arhivele italiene, de astă dată cu mijloacele de depistare atît de eficiente pe care le oferă tehnica modernă ca microfotografiere, mijloace de care din nefericire nu dispuneau înaintașii.

În cursul anilor 1967 și 1968 două echipe de arhiviști români trimiși de Direcția Generală a Arhivelor Statului au întreprins în arhivele italiene cercetări soldate cu rezultate importante atît sub aspect cantitativ cît și calitativ. Abordînd cu precădere fonduri arhivistice și perioade încă necercetate sau puțin cercetate anterior aceste două echipe au depistat pînă astăzi un mare volum de piese arhivistice (aproximativ 40.000 cadre microfotografice) privind istoria României și contextul ei european.

În anul 1968, în perioada 3 septembrie — 3 octombrie, delegația de arhiviști — alcătuită din semnatarul acestor rînduri și de tovarășul D. Zaharia,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Șeful Serviciului județean Bacău al Arhivelor Statului — a întreprins cercetări în fondurile documentare din următoarele unități arhivistice italiene : Archivio di Roma, Instituto per la Storia del Risorgimento Italiano Archivio Centrale dello Stato, Archivio di Stato-Firenze, Archivio del Ministero della Difesa, Archivio Segreto Vaticano și Archivio Storico del Ministro degli Affari Esteri.

Preocupările principale au vizat cu deosebire epoca de sfîrșit a feudalismului și cea a formării și consolidării statului român modern pînă în perioada realizării unității statale în 1918. Această direcționare a efortului de investigație s-a datorat nu atît și nu numai împrejurării că evul mediu românesc prezent în arhivele Italiei a format odinioară obiectul de predilecție al antecesorilor, dar și pentru că, practic, aceste arhive rezervă o impresionantă gamă de posibilități, pentru toți acei ce se apleacă asupra fenomenelor majore ale istoriei noastre moderne. Cercetările antebelice de istorie modernă, soldate cu publicarea unor importante documente din arhivele genoveze, napolitane și ale Vaticanului, întreprinse de A. Oțetea și D. Bodin au arătat importanța fondurilor arhivistice italiene pentru epoca mișcării lui Tudor Vladimirescu și pentru problematica relațiilor economice, și implicit și politice, dintre statele italiene și Principate din secolul trecut. Extinzînd aria de cercetare în timp, și diversificînd-o sub raport tematic, investigațiile noastre au cuprins atît sfîrșitul epocii fanariote cît și o importantă porțiune a istoriei moderne inclusiv perioada primului război mondial. Detaliind problematica abordată în 1968, sînt de semnalat piesele de importanță majoră privind războiul ruso-turc din1828 — 1829, situația politică și operațiunile militare de pe teritoriul Principatelor și din zona Mării Negre în timpul războiului Crimeii (în relatarea oficiilor diplomatice ale Vaticanului din Viena, Odessa, Atena și Corfu) revoluția de la 1848 și urmările ei în imperiul habsburgic (în rapoartele nunțiaturii din Viena și în corespondența emigrației revoluționare maghiare cu Mazzini și Garibaldi) situația politică din monarhia austriacă, și pregătirea pactului dualist (în aceeași relatare) politica internă și externă a României în anii 1862 — 1870 (în rapoartele consulilor italieni și în rapoartele nunțiaturii de la Paris) și, însfîrșit situația politică, economică, militară a României în anii neutralității, ai războiului mondial și ai statuării noilor condiții postbelice. Pentru această din urmă perioadă au fost continuate investigațiile, începute în 1967, asupra împrejurărilor în care a luat naștere și și-a desfășurat activitatea, legiunea română din Italia — formată cu deosebire din ostași români transilvăneni, prizonieri proveniți din armata austro-ungară — și asupra condițiilor istorice care au condus la intrarea și participarea României în războiul mondial. Rapoartele ministrului Italiei la București, Fasciotti, ca și arhivele personale ale oamenilor politici italieni din epocă : Orlando, Giolitti, Salandra, Bisolatti etc. au format baza principală de investigație. Aceste piese majore — recoltate de la Arhivele Centrale de stat de la Arhiva istorică a Ministerului de Externe și a Ministerului Apărării vor sta deci la dispoziția tuturor cercetătorilor perioadei războiului, ca de altfel și celelalte documente microfilmate aduse, în ultimii doi ani, din arhivele Italiei.

Acesta ar fi în linii foarte generale, profilul rezultatelor obținute.

Totuși, colateral, deși nu în subsidiar, sînt de menționat și rezultatele din arhivele fostului ducat al Toscanei — situate la Florența pe malurile

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

celebrului fluviu dantesc Arno — unde rapoartele diplomatice toscane de la Constantinopol din anii 1779 — 1859 conţin informaţii interesante privitoare la situaţia internă şi internaţională a Principatelor în epoca de sfîrşit a domniilor fanariote şi în conjunctura războaielor ruso-turce de la finele secolului XVIII şi din primele decenii ale secolului trecut. De pe poziţiile unei optici conservatoare, diplomaţii toscani acreditaţi la Constantinopol nu numai că au urmărit cu atenţie dar au şi consemnat cu promptitudine în informaţii şi aprecieri semnificative, evoluţia evenimentelor din timpul mişcării lui Tudor Vladimirescu, al revoluţiei române de la 1848 şi ocupaţiei ruso-turce (1848 — 1851).

În fine, se cuvine şi un adaos în legătură cu cîteva documente, puţine dar importante, din secolul al XVII-lea depistate la Archivio di Roma în fondurile Santa Croce şi Paesi Stranieri cu referire la istoria Transilvaniei şi a Principatelor. Aceste documente conţin date concludente despre istoria politică social-economică şi eclesiastică a Transilvaniei, despre mecanismul dominaţiei otomane în Moldova şi Ţara Românească şi planurile diplomaţiei habsburgice faţă de Principatele dunărene în ajunul păcii de la Carlovitz.

În munca de depistare a documentelor preocupările s-au centrat asupra principalelor evenimente ale istoriei naţionale din anii 1780 — 1920 şi, bineînţeles, asupra ecourilor şi implicaţiilor lor europene în general şi italiene în special.

Evident, corespondenţa diplomatică prevalează în mod absolut dar, departe de a evoca numai relaţii interestatale, ea redă aspecte majore de istorie economică, socială, politică internă şi externă, întregind astfel informaţia istorică şi viziunea de ansamblu, mai veche sau mai nouă, asupra anumitor momente principale din istoria ultimelor două veacuri.

Spre a evidenţa importanţa studiului arhivistic de istorie modernă din fondurile italiene e necesar să reamintim că, aşa cum pentru istoricii antichităţii, ai Bizanţului şi ai evului mediu timpuriu, documentarea în Italia este aptă să furnizeze explicaţii fundamentale pentru perioada naşterii poporului român, a vieţii sale din epoca ultimelor migraţii şi a creării primelor state feudale româneşti — tot astfel pentru cercetătorii secolului al XVIII-lea şi ai veacului trecut, vestigiile arhivistice ale Italiei fac lumină asupra începuturilor ideologiei naţionale, asupra ambiţiei revoluţionare europene din epoca napoleoniană şi post-napoleoniană în care s-a născut şi la noi ideologia carvonară aflată în directă legătură cu primele proiecte ale „republicii române". Italia este ţara care, prin ideologia Risorgimento-ului mai mult sau mai puţin contemporană cu „Tînăra Europă" din anul 1830*, iniţiată de revoluţionarii polonezi, a adus o masivă contribuţie la trezirea conştiinţei revoluţionare a naţiunilor asuprite, la crearea climatului european în care s-a elaborat ideologia paşoptistă şi s-au format generaţiile noastre de luptători revoluţionari.

Cercetarea arhivistică a faptelor de cultură italiene este de asemenea aptă să evoce unul din izvoarele care au alimentat lupta pentru alfabetul latin în Principate, începuturile teatrului operei şi în general a muzicii

* Textul original al manifestului „Tinerei Europe", existent în arhiva de la Instituto per la storia del Risorgimento se află de asemenea printre microfilmele aduse în ţară.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

culte din România. Similitudinea de situații politice a generat sprijinu reciproc dintre cele două țări în lupta pentru înfăptuirea unității statale

În acest context de posibilități și perspective de documentare, inițiativa Direcției Generale a Arhivelor Statului — concretizată prin cele două călătorii din 1967 și 1968 — se cere nu numai continuată dar și extinsă la noi teme și la noi fonduri arhivistice italiene.

Înainte de a încheia această mult prea succintă relatare se impun cuvintele cuvenite de mulțumire pentru solicitudinea deosebită, pentru primirea colegială și caldă de care ne-am bucurat din partea conducătorilor de unități și instituții arhivistice și în general din partea arhiviștilor italieni. Adresăm deci și pe această cale mulțumiri domnilor : Giovanii Antonelli, directorul general al Arhivelor de Stat din Italia, C.Pavone, conducătorul publicațiilor Arhivelor Statului, prof. Ledolini (director Arhivio di Roma), prof. Ghisalkerti Alberto (președintele Institutului pentru istoria Risorgimento-ului), prof. Sandri Leopoldo, directorul general și dr. Raoul Guèze și d-ra Rinaldi, de la Arhivele Centrale ale Statului, dr. Sergio Cameroni (Archivio di Stato Firenze), prof. Damiani (Archivio Segreto Vaticano), prof. Renato Mori, d-na Loy și dl. Giambori (Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri), colonel Sergio Longo (Archivio del Ministero della Difesa).

În cadrul contactelor realizate cu colegii italieni, s-a efectuat un rodnic schimb de experiență. Cu acest prilej am cunoscut atît sistemul de organizare a fondurilor cît și instrumentele de evidență, utilizarea personalului arhivistic, etc. Deși în privința instrumentelor de evidență am întîmpinat unele dificultăți generate de modul cu totul neobișnuit în care au fost alcătuite pe parcursul deceniilor inventarele, totuși, cu concursul binevoitor al gazdelor am reușit să depistăm în bune condițiuni materialele care făceau obiectul cercetărilor noastre.

Acțiunea, inițiată de Direcția Generală a Arhivelor Statului, în arhivele italiene, în ansamblul ei, a dus la rezultate bune care se cer cît mai curînd valorificate și dezvoltate în interesul cercetării istorice din țara noastră.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

PATRU ACTE DE LA ȘTEFAN CEL MARE

DAMIAN P. BOGDAN

Sărbătorirea în septembrie 1967 a centenarului Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România a îngăduit autorului acestor rînduri participarea la festivitățile organizate cu acest prilej prin două articole și comunicarea : *Actele lui Ștefan cel Mare din colecțiile Academiei.*

Cercetarea documentelor strălucitului domn moldovean ne-a prilejuit și aflarea în colecțiile Academiei a trei acte inedite de la Ștefan cel Mare, la care adăugînd și unul cu același caracter de la Arhivele Statului din București * constituim obiectul acestui studiu.

Actele a căror text și traducere le prezentăm mai jos sînt importante întîi prin faptul că textul lor slavon este inedit. Prezintă importanță și faptul că nici unul din hrisoavele dinaintea lui Ștefan cel Mare menționate în contextul actelor de sub nr. 2 și 3 nu sînt pînă în prezent cunoscute. Merită de asemenea atenție particularitățile grafice, ortografice și lingvistice ale acestor patru acte. Deosebita lor însemnătate reiese și din onomastica ce o înfățișează căci redau antroponimice și toponimice în cea mai mare parte necunoscute documentelor dinainte și de la Ștefan cel Mare.

Astfel actul nr. 1 este cunoscut dintr-o tălmăcire incompletă și eronată (lipsește numele destinatarului iar Măgdălina este fiica lui Ilie vătavul) a lui Ioan Stamate biv vel pitar din 27 iulie 1806, aflată la Arhivele Statului din Iași (sub cota D—1) dat fiind că textul actului se afla atunci ca și acum într-o proastă stare de conservare, cum se desprinde din următoarele cuvinte ale tălmăcitorului : „Tălmăcire în perelipsis pe cît s-au putut înțălegi pe un uric de la domnul Stefan voievod din let 6983" [1]. Textul hrisovului cuprinde o întărire lui Micul Șoșa — personagiu necunoscut pînă acum — pentru a treia parte din satul Măstiacâru din Cîmpul lui Dragoș. Toponimicul Cîmpul lui Dragoș era foarte întins, aceasta după numărul satelor aflate pe suprafața sa. Astfel de pildă după identificarea lui M. Costăchescu Cîmpul lui Dragoș „era în județul Neamț și Bacău, la nord și la sud de pârâul Nichid și între Tazlău și Bistrița" [2]. In ceea ce privește *Poiana Lungă* — poiană de fîn — ce se întărește aceluiași destinatar ni se

---

* Actele de la Academie ne-au fost comunicate de Dalila Aramă iar hrisovul de la Arhivele Statului de Veronica Vasilescu. Le exprimăm calde mulțumiri și pe această cale.

[1] Vezi *Documente privind istoria României, Veacul XIV, XV, A. Moldova*, I, București, 1954, p. 402, nr. 476.

[2] Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1932, p. 133.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pare curios că în act lipsește precizarea că e vorba numai de o jumătate a poienii respective întrucît cealaltă jumătate s-a întărit boierului Oană Grama la 5 septembrie 1458 [3]. Să fie oare o simplă omisiune?

Actul nr. 2 este destinat boierului Pătru comis fiu al voievodului Alexandru, la rîndul său fecior al lui Ștefan cel Mare. Bunicul acordă nepotului său o întărire pe jumătate din satul Grozești-aflat ca și satul Măstiacăru în Cîmpul lui Dragoș — pe care Pătru comis o cumpără de la Elisafta fiica lui Văsie Șanga, iar aceasta o avea cu uric de la bunicul ei popa Coste. Nici unul dintre personagiile care apar în act nu sînt cunoscute pînă acum [4].

Actul nr. 3 cuprinde o întărire acordată fraților Mândrea și Drăgoiu pentru un sat de pe Bahlui unde a fost Dragomir Grumaz, pe care destinatarii îl cumpără de la Mărușca soția protopopului Ivan și de la sora ei Stanca soția lui Gârtan, fiicele Nastei, nepoatele lui Coste Stravici. Vînzarea se face din privilegiul pe care Coste Stravici îl avea de la Alexandru cel Bun. Hrisovul lui Alexandru cel Bun destinat pentru satul respectiv lui Coste Stravici nu este pînă în prezent cunoscut după cum nu sînt cunoscuți nici protopopul Ivan și nici Gârtan. În schimb Coste Stravici este un personagiu știut din vremea lui Alexandru cel Bun, fiind frate cu Jurj Stravici. Cele două vînzătoare apar cu toată încrîngătura lor genealogică într-alt act — de mai tîrziu — al lui Ștefan cel Mare [5]. Exact la aceeași dată cînd se acordă întărire fraților Mândrea și Drăgoiu este cunoscut un alt act al marelui domn moldovean ce a ajuns pînă la noi într-un suret cu data 25 aprilie 1787 din colecția lui Mihai Costăchescu care-l și publică. Prin acest hrisov se întărește lui Ivan și soției sale Feda satul Străviceaniitravici, de pe Sârca, ce-l cumpără destinatarii de la nepoatele lui Coste Stravici [6].

Actul nr. 4 este destinat însăși domnului Ștefan cel Mare, prin care cumpără de la frații Iațiul Dolha și Vlaicul satul Peletiucești de jos de pe Siret, sat ce vînzătorii îl aveau de la Coste, Nasta, Vasca și Ghinda, copiii lui Andreico, nepoții ceașnicului Iliaș. Ceașnicul Iliaș este un cunoscut boier al lui Alexandru cel Bun și după datele lui M. Costăchescu el apare în actele amintitului domn începînd cu anul 1409, ultimul act în care este menționat poartă data 19 iunie 1429 [7]. Ceașnicul respectiv a avut doi fii: Andreico și Luca care apar de asemenea în acte [8]. Satul ce se vinde apare cu numele de *Peletiucii de Jos* în *Dicționarul topografic și statistic* al lui Dimitrie Frunzescu din 1872 făcînd parte din județul Bacău iar în forma *Peletucii de Jos* este prezent în *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*, publicat în 1932.

---

[3] Vezi Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, București, 1912, p. 18—19, nr. X.

[4] Un boier Iliaș Șanga este destinatarul unui act din 8 iunie 1443 (M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 155—158, nr. 45). Cît despre destinatar întrucît actul nu dovedește nici un dubiu în privința autenticității — nici contextul și nici data — și avînd în vedere că Alexandru voievod tatăl lui Petru comis se însoară în anul 1489 — dacă data e veridică — socotim că Pătru comis este probabil un fiu din flori al lui Alexandru voievod.

[5] Vezi Ioan Bogdan, *op. cit.*, I, p. 191—193, nr. XCV.

[6] Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1932, p. 228—229, nr. 73.

[7] Vezi Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 418—419.

[8] *Ibidem*, II, p. 419.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Actul nr. 1 este scris de același grămatic Andreica care este scrib și al actului lui Ștefan cel Mare din 7 mai 1475 [9].

Actul nr. 3 ca și hrisoavele din 10 ianuarie 1490 și 7 martie același an sînt scrise de un grămătic Ion care însă este altul decît omonimul său, scrib al actului din 5 martie 1487 [10]. În acest act apar ligaturile ѡ cu ρ în дѣѡрника și а cu ρ în Ярѣѕрѣ.

Actul nr. 4 este scris de același Toader care apare ca scrib al actului din 30 septembrie 1503 [11]. Actul are în ligatură pe ф cu ρ din numele lunii февρѕарь.

În aceeași ordine de idei subliniem prezența grafiei bizantine în forma lui д suprascris, în actele nr. 2, 3 și 4, aceeași origine are т în оүнѕчатѡм (ь) din actul nr. 4 ca și grafia prin suprascriere a silabelor да și дї din коѣкода (дї), și дѕ în родѕ din actul de sub nr. 3

Toate aceste patru acte sînt scrise în *minusculă diplomatică* sau *documentară* după cum în același tip grafic sînt lucrate cele mai multe dintre documentele româno-slave din secolele al XIV-lea, al XV-lea, al XVI-lea și al XVII-lea. Tot în minusculă documentară sînt scrise cele mai multe dintre izvoarele diplomatice chirilice redactate în limba română, cel mai vechi text în acest sens fiind vestita scrisoare din anul 1521, pe care Neacșu din Cîmpulung-Muscel o adresează lui Johannes Begner județul Brașovului, în grafia acestui text reproducîndu-se aproape aceeași formă minusculă a grafemului д — ѣ — ce apare pentru prima oară în rîndurile 17 — 21 din cele 22 de rînduri ale celui mai vechi act domnesc ce a ajuns pînă în zilele noastre din Țara Românească — hrisovul lui Vladislav I destinat mănăstirii Vodița. Această scriere — minuscula documentară — este o stilizare a grafiei cursive, dar se deosebește de aceasta din urmă prin următoarele particularități: 1. *hastele*, adică liniile verticale, oblice, etc. din constituția literelor, depășesc rîndul în sus — *haste superioare* sau în jos — *haste inferioare*, ori concomitent în sus și în jos la următoarele grafeme: а, в, г — (nu totdeauna), д, ж, з, ρ, т, (nu totdeauna) оү (ѕ), ф, х, ц, ш, ъ, ѣ, ıа, ѫ, ч, ѳ și ѵ; 2. datorită acestei depășiri de rînd literele se încadrează în sistemul grafic tetraliniar, adică grafemele sînt cuprinse în spațiul a patru linii paralele orizontale imaginare, aceasta spre deosebire de scrierile: capitală, uncială, semiuncială și cursivă ce se situează în sistemul grafic biliniar; 3. orizontalele literelor ъ și ѣ se lungesc, iar deseori se și ondulează; 4. alături de forma unghiulară a părții superioare a grafemelor з și ѣ devine mai frecventă forma rotunjită; 5. apare deasa intersectare întâi a hastelor inferioare și apoi a celor superioare ale literelor învecinate sau apropiate. Minuscula documentară se leagă de scrierea cursivă prin: 1. ductul rapid al literelor; 2. mai multe forme grafice pentru una și aceeași literă; 3. schițarea dintr-o singură secvență a unora dintre grafeme; 4. scrierea uneori legată a literelor vecine cît și 4. folosirea următoarelor grafeme cursive: г, ε, ї, н, к, м, н, п, ѡ, ч, ıа, ѥ, ѧ, ѫ. Din semiuncială minuscula documentară a împrumutat lungimea hastelor inferioare ale literelor: з, ρ, оү, ф, х, ц și ш pe care însă apoi le-a dezvoltat minuscul.

Dintre elementele ortografice slave vechi remarcăm palatalizarea lui *r* și *n*: господарь (nr. 2, 3 și 4) — господаръ există numai în actul

[9] Vezi actul în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România Doc. Peceți nr. 145

[10] Ibidem nr. 78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nr. 3 ; Хотарь (nr. 1 şi 4) şi пинь (nr. 1) ; prezenţa lichidelor *r* şi *l* ; потрѫдили (nr. 1—4), потрѫждєнїе (nr. 1 — 4), оутрѫдиль (nr. 1 — 4), прѣкълабы, ~ вє (nr. 2 — 4), Хрълокѣ, Хрътановѣ şi Клънъ (nr. 1 — 4) cît şi a paieroculuі aproape curent în nr. 2 — 4, însă în nr. 1 lipseşte.

Limba acestor patru acte de la Ştefan cel Mare ca şi a tuturor documentelor moldoveneşti scrise în slavonă constituie un conglomerat lingvistic [11] alcătuit din următoarele limbi : slavă veche, medio-bulgară, rusă cu ucraineană, sîrbo-croată (prea puţine elemente) la care se alătură din plin limba română. Astfel din slava veche avem de exemplu fonetismul рѣ în прѣд(ь) (1 — 4) ; gen. sing. воєводы (1 — 4), instr. sing. листомь, нашимь şi никимь (1 — 4), loc. sing. томь (1), dat. pl. късѣмъ (1 — 4) şi прѣкнѣчатомь (4) ; aoristul sing. III, sing. прїиндє (1 şi 2) şi pl. прїидошя (3 — 4) ; viitorul simplu III sing. къзритъ (3 şi 4) şi были (4) şi repetarea prepoziţiei отъ în aceiaşi frază. Medio-bulgarismele sînt atestate între altele prin nepalatalizarea lui *a* : великая (1), дрѣгая (3) etc. : (и) (ї) în loc de ъı (ы) în gen. sing. воєводи (2 şi 3) şi în вила (3) ; cazul general pentru Драгошєво поле (nr. 2), прѣкалабь (nr. 3) şi приалабове (4), є în loc de ѥ în една (1) şi едино (4).

Elementele ruso-ucrainene — mult mai frecvente ca cele medio-bulgare — se manifestă de pildă întîi prin prep. оу în loc de къ-apare numai în acuz. лѣто, оусь în loc de вьсь, în prefixele : оузѣхъ, оузритъ — dar numai în actele 1 şi 2 şi оуставши, apoi în : оунѣски, оуноучатомь şi праѣнѣчатомь ; polinoglasiile : сторонь, пелетючєщи[1]), передь — dar numai în actul nr. 2 unde alternează însă cu slav. vechi прѣдь ; o iniţial în loc de ѥ — оже ; оу (ю) în loc de ж ; милостїю, божїю, роуки, боудетъ, чтоучи, ч în loc de шт în дочьки (1 şi 2) ; ж în loc de жд în непоноужена~и, межи (1) şi межє (3) ; ол în loc de лъ (ль) în долгам şi în польнѣю. Sînt strict ucrainiene : ис în loc de съ ; и în loc de ѣ în синожати şi цинѣ (1) şi γ fricativ în : Хриньковичь (1), Хѣдичь (1) şi Г ѣдичь (2), моХила (3) şi могыла (4), дол'Хы (4) şi chiar în antroponimicul românesc *Gârtan* exprimat prin Хрътанова, Хрътана. Un sârbism apare numai în finalul єрє din такождєрє (1 — 3).

Românismele se manifestă din plin. Astfel sînt antroponimicele derivate din apelative ca : *Arbure* (1 — 4), *Fruntes* , *Gangur* (1 şi 2), *Ghinda* (4), *Gârtan* (3) — pronunţat moldoveneşte cu z palatalizat — *Mândrea* (3), *Negrilă* (3 şi 4) *Secară* (2) şi *Uriache* (1). Dar în Mândrea se întîlnesc două fenomene strict româneşti. Astfel pe lîngă sufixul *ea* apare *ân* (*în*) în care ъ are valoarea fonetică specific românească de *î*, fenomen ce s-a produs în urma creării formei nazalizate *an* a lui ж. După ce s-a realizat în mediobulgară identitatea fenomenelor ѫ — ъ = *ă*, românii au acordat şi o a doua valoare lui ъ şi anume cea de *î*. Antroponimicul Mândrea are la bază adjectivul slav comun *mǫndrŭ*. Acelaşi fenomen de transformare a lui ъ în î de către români se află şi în onomasticile prezente în actele ce publicăm şi anume în Влъчи (1), Хрълокѣ (3), Хрѣмана (1) şi Хърмана (2) care toate trebuiesc citite metatetic adică : *Vâlci*, *Hârlove* şi *Hârmana* [12]. Tot

[11] Un conglomerat lingvistic atestăm şi pentru documentele româno-slave din Ţara Românească cît şi pentru cele din Transilvania căci în documentele din aceste ţări conglomeratul respectiv este constituit din limbile : slavă veche, medio-bulgară cu neobulgară, sîrbocroată şi română.

[12] Vezi acelaşi sens î = ъ (ь) în următoarele onomastice : Брълинчь, Брълъзелъ, Гръбоюлъ, Гъта, Дъмбовница, Кобълє, Кънде, Мънжекл, Прьвълъ, Тръговище, Тръгшоръ, Фъръка (primul ъ), Хънквлъ, Хънсѣ, Хъдъръ (al doilea ъ), din textele scrise în Ţara Românească şi în Moldova cît şi în сын = сън = сан din unele acte de la Mircea cel Bătrân.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

antroponimice românești sînt *Pătru* (2), *Toader* (3 și 4) și *Vlaicul* (4) derivat din slav. *Vladko*. Articolul românesc *ul* acționează în rădăcina ucraineană — ицъ —, unde, e vorba de numele Ицъ contras din hipocoristicul Ицько, derivat din *Iacov*. Forme românizate sînt *Măgdălina* (1), *Drăgoiu* (3) și *Mărușca* (3), alături de *Marușca*.

Referitor la toponimice *Măstiacâru* (1) este un topic strict românesc redat prin rotacism din apelativul vechi *măstiacru*. Sufixele topice românești sînt prezente în *Grozești* (2) care este satul lui *Groza* [13] — antoponimicul derivînd din apelativul slav comun *groza* „horror" — și în *Peletiucești* (4) satul lui Peletiuc. Tot un românism constituie forma *potropop* (3) ca și *ă* din спътаръ (2 și 3).

CRITERIILE DE EDITARE A TEXTELOR

Problema tehnicii editării textelor românești scrise în slavonă a preocupat pe mulți dintre editorii lor. Astfel încă B. P. Hasdeu scria în 1865 că este silit „de a urma exemplul lui Venelin, substituind lectura întreagă abreviațiunilor și supra-literelor, întrebuințate în ortografia cirilică : ne scuză lipsa mijloacelor tipografice" [14].

Ioan Bogdan unul dintre cei mai temeinici editori ai izvoarelor noastre slavone după ce inițial a publicat texte cu redarea întocmai a prescurtărilor și a literelor suprascrise atît a celor care constituie prescurtări cît și a silabelor scrise deasupra rîndului fără a fi însă abrevieri [15], începînd cu anul 1905 [16] a părăsit acest sistem preconizînd : întregirea tacită a prescurtărilor — dar nu în chip consecvent [17] — , majuscule pentru nume proprii și cele derivate din acestea cum și punctuație modernă.Pentru publicitatea metodei sale începînd cu anul 1905 I. Bogdan făgăduia în iulie 1913 un studiu dezvoltat [18], pe care însă nu l-a dat.

St. Nicolaescu — discipol al lui I. Bogdan — arăta că a transcris „textele cu îngrijire întocmai ca în original ; prescurtările nu le-am împlinit, aruncăturile de litere le-am păstrat — spre a servi mai bine paleografiei " [19].

Gh. Ghibănescu — neobositul culegător și editor de documente românești vechi — se apropie de principiul Nicolaescu însă fără a păstra în cat literele suprascrise [20].

---

[13] Vezi numele *Groza* în actul nr. 2.

[14] Vezi *Arhiva istorică a României*, I, 1, București, 1965, p. 1.

[15] I. Bogdan, *Cîteva manuscripte slavo-române din biblioteca imperială de la Viena*; idem, *Cinci documente istorice slavo-române din archiva curții imperiale de la Viena*, în „Analele Academiei Române", Seria II, t. XI, 1888—1889, Memoriile Secțiunei istorice, București, 1980, p. 5 și urm.

[16] I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, București, 1905 ; idem. *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în archivul Brașovului*, extras din „Convorbiri literare", XXXIX, București, 1905.

[17] Astfel prescutările cele mai frecvente ca de pildă I (în acest sens I. Bogdan îl urmează pe E. Kałużniacki — vezi mai jos deși această particulă apa nu rareori și în formele : Іѡань, Іѡанъ. Ioan, Yoan, Іѡн, Іѡан, atit în contextul documentelor, cit și în inscripțiile sigiliilor emitenților, vezi I. Bogdan, *op. cit.*, doc. de sub nr. III, —VII, XII—XIV, XVI, XVIII, XIX, XXII, XXIX, XXXI, XXXII, XXXVII—XLIV, XLVI etc.), numele de monede și de uni nu le desface iar uneori litera rezultată în urma întregirii abrevierii o pune în ( ). (Vezi I. Bogdan, prima *op. cit.*, p. 3, 6, 11 etc.).

[18] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I. p. XVII—XVIII.

[19] St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. IV.

[20] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade* ; idem, *Ispisoace și zapise*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Al. Ştefulescu — un vrednic autodidact care a audiat cursurile de la Viena ale lui Franz Miklosich — a fost şi el un adept al sistemului Nicolaescu cu deosebirea că litera suprascrisă o coboară în rînd semnalînd-o însă printr-o titlă [21].

Cunoscutul slavist Grigore Nandriş iniţial păstrează abrevierile [22] pentru ca apoi să le desfacă punînd literele rezultate din întregirea abrevierilor în [ ], iar caracterele grafice suprapuse le coboară în rînd semnalîndu-le printr-o liniuţă orizontală pusă deasupra literelor respective [23].

M. Costăchescu — atît de meticulosul editor a multor documente moldoveneşti între care în primul rînd cele mai vechi începînd cu secolul al XIV-lea apoi secolul XV şi XVI inclusiv actele emise de Ştefăniţă — a adoptat metoda Nicolaescu cu singurul corectiv că literele suprascrise le-a coborît în rînd semnalîndu-le prin [24] ( ).

Prof. P. P. Panaitescu şi-a însuşit principiul I. Bogdan pe care l-a dezvoltat atît în ediţii [25] cît şi printr-un articol [26]. Astfel eruditul medievist este pe scurt partizanul întregirii tacite a abrevierilor, introducerea majusculelor pentru nume proprii, a punctuaţiei moderne şi a desfacerii textului în aliniate. Metoda Panaitescu a fost apoi adoptată de mulţi dintre editorii textelor noastre scrise în slavonă între care şi de autorul rîndurilor de faţă.

Astăzi însă există pe lîngă principiile enunţate mai sus şi criteriile de editare preconizate de cunoscutul erudit francez slavistul Andrè Vaillant. Acest învăţat recomandă desfacerea şi completarea tuturor abrevierilor deci şi a ierului (ieriului) rezultat din întregirea prescurtării prin suprascrierea consoanei din interiorul cuvîntului sau a celei finale [27] cuprinzînd în ( ) toate literele rezultate din completarea abrevierilor. Dintre semnele diacritice păstrează accentul dar numai acolo unde acesta indică real pronunţia ca şi paierocul pe care însă dat fiind identitatea lui fonetică cu apostroful grecesc îl înlocuieşte prin aceasta din urmă. Vaillant introduce peste tot majuscule pentru nume proprii cît şi pentru adjective derivînd din substantive proprii.

Preconizează de asemenea aliniate şi punctuaţie modernă de tip grecesc iar cuvintele adaose în traducere pentru claritatea acest ora, le cuprinde în ( ) [28].

---

[21] Alexandru Ştefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj, (1406—1665)*, Tîrgu-Jiului, 1908.

[22] Grigore Nandriş, *Patru documente de la Ştefan cel Mare* în Academia Română, „Memoriile Secţiunii istorice", seria III, t. VIII, Bucureşti, 1927—28, p. 264—277 cu 4 facsimile.

[23] Idem, *Documente slavo-române din mănăstirile muntelui Athos*, Bucureşti, 1936.

[24] Vezi ediţiile lui M. Costăchescu, citate mai sus.

[25] P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti*, I, Bucureşti, 1938; idem, *Documente slavo-române din Sibiu (1470—1653)*, (Academia Română, „Studii şi cercetări", XXXII), Bucureşti, 1938.

[26] P. P. Panaitescu, *Metoda de publicare a documentelor* în „Revista Istorică Română" VIII, 1938 p. 339—345.

[27] Completarea în ( ) a ierului (ieriului) am făcut-o conform grafiei scribului care preferă deseori pe ь în loc de ъ (de pildă ѥстьⷭ dat. pl. кънѧмь), pe ѡт l-am lăsat necompletat întrucît şi în unele texte slave vechi tot aşa este scris, la fel este scris şi în cea mai veche inscripţie din Ţara Românească anume cea de pe piatra tombală a lui Nicolae Alexandru Basarab din 1364 — aici litera *ot* are valoare cifrică. Nu am completat nici pe нс = съ cînd are pe с suprascris căci нс apare curent scris în rînd fără ъ.

[28] A. Vaillant, *Discours contre les ariens de saint Athanase*, Sofia, 1954, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Principiilor preconizate de A. Vaillant le-a pus începutul învăţatul polon slavistul Emil Kałużniacki încă în anul 1878 care întregeşte literele rezultate din completarea prescurtărilor — cu excepţia lui Io — prin [ ], introduce punctuaţie modernă şi majuscule pentru nume proprii [29].

Pornind de la ceea ce scria la noi încă în 1912 metodistul şi bizantinologul D. Russo şi anume că editorul unui text trebuie să dea „la fiecare pas socoteală de modul său de a proceda fără să introducă ceva în text *în mod tacit*" [30] ne-am însuşit criteriile de editare folosite în 1878 de E. Kałużniacki dezvoltate şi desăvîrşite în vremea noastră de A. Vaillant, cu următorul corectiv : indicăm sfîrşitul de rînd a textului din original printr-o linie verticală, iar punctuaţia este cea de la noi.

Ţinem să subliniem că redarea exactă a ortografiei — în limitele de mai sus — şi a limbii originalului pun la îndemînă istoricului şi a lingvistului — pentru a ne mărgini la două categorii de specialişti — particularităţi deosebit de importante pentru stabilirea autenticităţii şi a limbii izvorului editat [31]. Dealtfel desfacerea şi întregirea tacită a abrevierilor sau neindicarea paierocului aşa cum se practică la noi începînd cu ediţiile din 1905 ale lui I. Bogdan duce uneori la concluzii greşite [32].

1.

1475 (6983) iunie 5, Iaşi.

Ştefan voievod, domn al Moldovei, întăreşte, prin carte, lui Micul Şoşa, a treia parte din satul Măstiacâru, în Cîmpul lui Dragoş şi cu o poiană de fîn numită Poiana Lungă, ce le vinde Măgdălina fiica lui Ile Uriache, la preţul de 100 galbeni tătăreşti. Mărturie domnul şi cu sfatul său.

† Ѡ(и)л(о)стїю Б(о)жїею, мы Стефан(ъ) воевода, г(о)сп(о)д(а)рь земли Мол(ь)давьскон.

Знаменито чинимь ис сѧмь л<истомь>[1] нашимь въсѣмь кто на немь оꙋзрит(ъ) или его чтоꙋчи оꙋслышит(ъ), колиже того аще комꙋ | потребизна бꙋдет(ъ), оже прїинде прѣд(ъ) нами и прѣд(ъ) въсѣми нашими Мол(ь)давскими боꙗре <великы>[1] ми и малыми, Мъгдълина доч(ь)ка Или Оꙋрѧке, по своеи доброи коли и никимь непоноꙋ | жена а ни присилована и продала, wт своего праваго ѵрика, свою правꙋю и пито <моꙋю wтни>[1] ну, wт(ъ)ца ен, Или Оꙋрѧке, свою част(ь) села третїю част(ь) села wт Мъстѧкырѵ, оꙋ Драгошевꙋ поли | н една полѣна wт синожати, на имѣ Полѣна Дол(ь)гаѧ. Та продала сѵѵсѧ нашемоꙋ <Микѵ>-лоꙋ Шоши, оꙋ циноꙋ з ѳ злат(ъ) татарскиѫ(ъ).

И ѵ том(ъ) оꙋставши Микоꙋл(ъ) Шоша, та заплатил(ъ) | оꙋси тоти пинѣзи, ѳ злат(ъ) татарскиѫ(ъ) оꙋ роꙋки Мъгдълини, доч(ь)ци Или Оꙋрѧке, <прѣд(ъ) на>[1] ми и прѣд(ъ) въсѣми нашими Мол(ь)давскими боꙗры.

---

[29] Emil Kałużniacki, *Documenta moldawskie i multanskie z archiwum miasta Lwowa*, extras din „Akta grodzkie i ziemskie", VII, Lvov, 1878, p. 8 şi urm.

[30] D. Russo, *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*, extras din „Buletinul Comisiei istorice a României", I, Bucureşti, 1912, p. 40, sublinierea însă ne aparţine.

[31] Vezi Damian P. Bogdan, *Acte false atribuite lui Alexandru cel Bun*, în „Revista Arhivelor", III (1965), nr. 2, p. 53, 55, 57, 58, 61, 62, 67, 73, 74 şi 78.

[32] Ne mărginim la următorul exemplu : lingvistul sovietic S.B. Bernstein folosind ediţiile de documente româno — slave publicate de L. Miletič şi I. Bogdan care nu indică ortografia originalelor a formulat unele deducţii nepotrivite (vezi Damian P. Bogdan, *Textele slavo-române în lumina cercetărilor ruseşti*, în „Analele româno-sovietice", Istorie, 1957, nr. 3—4, p. 96.).

[1] Rupt şi şters în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Того роди мы видѣвше нѣ̀ѣ доброую волю | и лагодꙋ межинимі и полныи заплат(ъ) на то оусен его ≪правыми≫[1] пиѣзми, а мы та≪кож(ь)дере и wт нас(ь) есми≫[1] дали и потвръдили слꙋзѣ нашемꙋ Микоулоꙋ Шоши тоꙋ прѣд(ь)реч(е)ноую част(ь) Мъгдъ | лининоꙋ, доч(ь)ка Или Оурѣке, третїю част(ь) села wт Мъстѣкырꙋ и Полѣна Дол(ь)гаѣ . . .[1] ≪ак≫[1] . . .[1]≪да ест(ь) емѣ и wт нас(ь)≫[1] оурик(ь) и съ въсем(ь) доходом(ь), емѣ и дѣтемь его и оуноучатомь его и прав | ноучатом(ь) его и прашоурѣтомь его и въсемоꙋ родѣ < его, кто емоꙋ >[1] <бѣ >[1]дет(ь) наиближѣїи, да ≪ест(ь) емѣ≫[1] < непорѣшенно >[1] ≪николиже≫[1] на вѣки.

Я Хотарь тои третеи части села wт Мъстѣкыроꙋ да ест(ь) | wт оусиѣ(ь) сторон(ь), коꙋда Хотарил(и) Йким(ь) и Бори . . .[1] ≪ме≫[1] . . .[1].

≪Я на то ест(ь)≫[1] великаа марторїе ≪са≫[1] ≪м(а) г(о)с(по)д(ст)вами≫[1], вышеписан(ь)наго Стефана воеводы и ≪прѣ≫[1] възлюблен(ь)ныи дѣти г(о)≪с(по)д(ст)вами≫[1] Ѧлеѳан(ь)дро и Пе | траш(ь)ко и Богдан(ь) и бояре наши : пан(ь) ≪Станчоул(ь), пан(ь)≫[1] . . .[1] пан(ь) Зб≪їарѣ, панъ Бо≫[1]-≪дѣ≫[1] дворник(ь), пан(ь) Лоуса и пан(ь)≪Хръман(ь)≫[1] парка | лабове Бело < град(ь)ски >[1], пан(ь) Нѧгꙋ и пан(ь) Ивашко < паркалабове Келїнски >[1], ≪пан(ь) Ѧрбоуре≫[1] ≪паркалаб(ь) Немецьски, пан(ь) Фетꙋ, пан(ь). Влъчѧ паркалаб(ь) Новоград(ь)ски, пан(ь)≫[1] ≪Ганѓоур(ь) паркалаб(ь) Ѡрѣиски, пан(ь) Паш(ь)ко ≪пан(ь)Боꙋѣ≫[1] | те, пан(ь) Йцко Хоꙋдѣч(ь), пан(ь) Иваш(ь)ко Хрин(ь)ковиҷ(ь), пан(ь) Щефѳл(ь)ко . . .[1] ≪пан(ь) Даж(ь)гор(ь) чаш(ь)ник(ь)≫[1], пан(ь) Барсꙋл(ь) стол(ьник(ь) . . .[1] ≪и≫[1] | оуси наши Мол(ь)давскїи бояре велици и мали цо при < том(ь) были >[1].

< Я на болшее крѣпост(ь) и потвръжденїе >[1] томѣ въс < емоꙋ >[1] вышеписанномѣ, велѣлч есми нашемѣ вѣрномꙋ панꙋ Тъоутꙋ | лоꙋ логофетѣ писати и нашоꙋ печат(ь) п < ривѣси > ти[1] к семоꙋ и < аше >[1] моꙋ листоꙋ[1].

Писал(ъ) <Ян>[1]дренка ꙋ Йсѡх(ь) в лѣт(о) ҳ҃ѕ҃цпг м(ѣ)с(ѧ)ца ноꙗ (ь)ꙗ ѣ̀ ден(ь).

TRADUCERE.

+ Din mila lui Dumnezeu, noi Ştefan voievod, domn al ţării Moldovei.

Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor : care o va vedea sau o va auzi citindu-se, dacă aceasta cîndva îi va fi cuiva de trebuinţă, că a venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni mari şi mici, Măgdălina fiica lui Ile Uriache, de bună voia ei şi de nimeni nesilită şi nici asuprită şi a vîndut din uricul ei drept, a sa dreaptă şi de baştină ocină, a tatălui ei, Ile Uriache, partea sa de sat, a treia parte din satul Măstiacâru, în Cîmpul lui Dragoş şi o poiană de fîn, anume Poiana Lungă. Şi a vîndut slugii noastre Micul Şoşa, în preţul de 100 de galbeni tătăreşti.

Şi întru aceasta sculîndu-se Micul Şoşa, a şi plătit toţi aceşti bani 100 de galbeni tătărăşti în mîinele Măgdălinei, fiica lui Ile Uriache, înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni.

De aceea noi văzînd bună voia lor şi tocmeala dintre ei şi plata deplină pe toată aceasta cu ai lui bani drepţi, iar noi deasemenea şi de la noi am dat şi am întărit slugii noastre, Micul Şoşa această mai sus zisă parte a Măgdălinei, fiica lui Ile Ureache, a treia parte de stat din Măstiacâru şi Poiana Lungă. . . . . [1] să-i fie şi de la noi uric şi cu tot venitul, lui şi copiilor lui şi nepoţilor lui şi strănepoţilor lui şi răstrănepoţilor lui şi întregului <său>[1] neam, <cine îi va fi>[1] lui cel mai de aproape, <să fie lui neclintit niciodată>[1] în veci.

Iar hotarul acesteia a treia parte de sat din Măsteacâru, să fie din toate părţile, pe unde au hotărnicit Iachim şi Bori . . .[1].

---

[1] Şters şi rupt în original, textul restituit rezultă în urma lecturii actului la lampa de cuarţ cu filtrul lui Wood.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

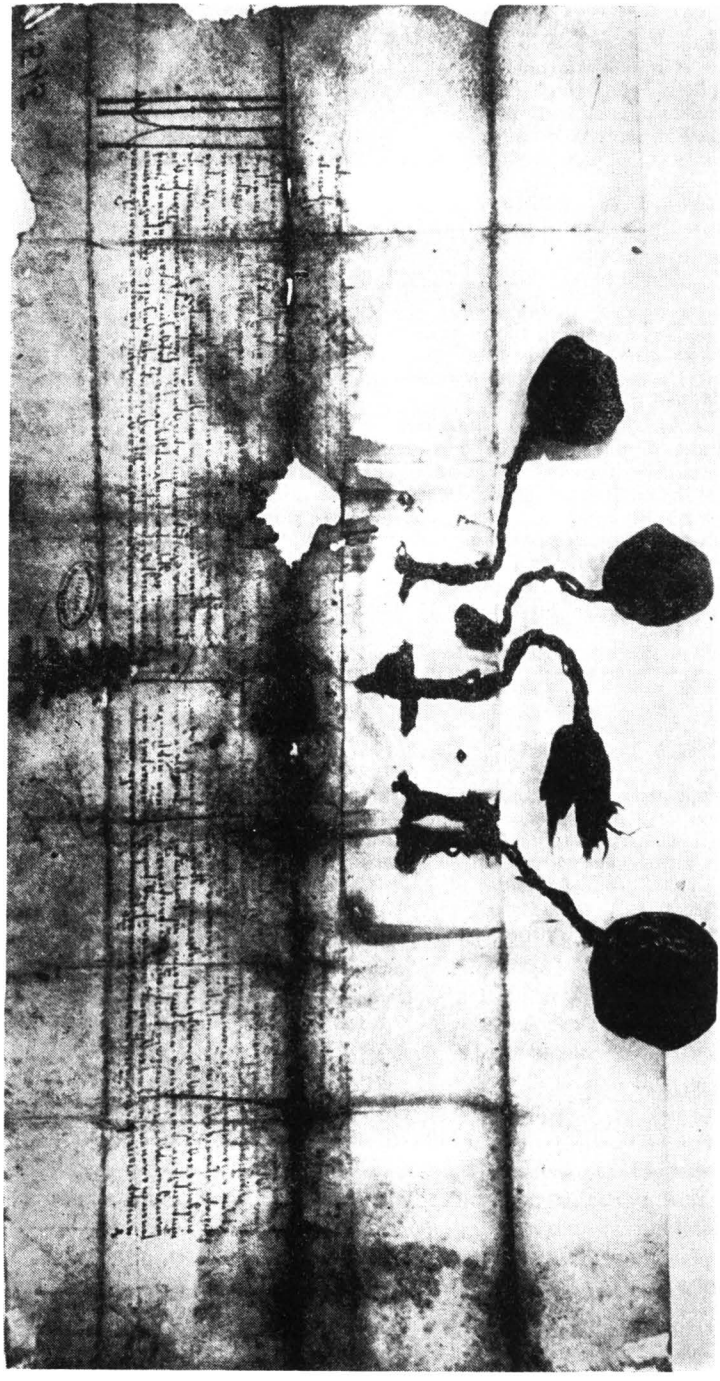

Fig. 1. — Actul lui Ștefan cel Mare din 5 iunie 1475.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

< Iar la aceasta este> [1] marea mărturie < a însumi domniei> [1] <mele> [1], a mai sus scrisului Ştefan voievod şi preaiubiţii copii ai domniei <mele> [1]: Alexandru şi Petraşcu şi Bogdan şi boierii noştri: pan <Stanciul>, [1] pan ——— [1] pan Zb<iarea, pan <Bodea> vornic, pan Luca şi pan < Hârman> pîrcălabi ai Cetăţii Albe> [1], pan Neag şi pan Ivaşco <pîrcălabi ai Chiliei, pan Arbure pîrcălab al Neamţului> [1], <pan Fete, pan Vîlcea pîrcălab al Cetăţii Noi, pan Gangur pîrcălab> <al Orheiului, pan Paşcoi[1], pan Buh> [1] te, pan Iaţco Hudici, pan Ivaşco Hrincovici, pan Ştefuł ——— [1] <pan Dajbog ceaşnic> [1], pan Barsul stolnic .——— [1] <şi> [1] toţi boierii noştri moldoveni mari şi mici care la <aceasta au fost> [1].

< Iar pentru mai mare putere şi întărire> [1] a acestuia tot mai sus scris, am poruncit credinciosului nostru pan, Tăutul logofăt, a scri şi a atîrna pecetea noastră la această <carte a> [1] <noastră> [1].

A scris Andreica la Iaşi, în anul 6983, luna iunie a 5-a zi.

Originalul slav, scris pe pergament subţire, rupt şi şters la locurile de păturire fiind într-o proastă stare de conservare încă în 1806[2] se află în Biblioteca Academiei R. S. România partida Documente cu peceţi atîrnate sub nr. 545, fiind achiziţionat, în anul 1960 (nr. de achiziţie 160). Actul a avut în partea de jos, la mijloc sigiliul mijlociu sau mic al lui Ştefan cel Mare din care a rămas numai şnurul de mătase roşie. Sigiliul domnesc a fost flancat de două peceţi boiereşti din care s-au păstrat în dreapta: din sigiliul prim numai şnurul din mătase verde închisă, al doilea există în întregime — avînd întregul sigiliu diametrul de 5cm., iar interiorul său cu emblema şi inscripţia—3,3 cm. — în a cărui cavitate din ceară galbenă s-a turnat ceară verde închisă, nu se disting însă nici emblema şi nici inscripţia.

În stînga sigiliului domnesc s-au păstrat numai pe jumătate ambele peceţi, însă prima are emblema şi inscripţia căzute, iar a doua deşi conservă jumătate din emblemă şi inscripţie acestea nu se pot distinge. Dimensiunea pergamentului pe care s-a scris actul este de 52×23,8 cm., iar întinderea textului scris în minusculă: 40×9 cm. Lungimea crismonului şi a lui **М** iniţial este de 7,2 cm, atingînd înălţimea a 11 rînduri din text. Pe verso pergamentului se află următoarele note: 1) „Ştefan vvod din let 6983 pe Măstacărul" —din secolul al XIX-lea şi 2) „Piatra N 1918. Din colecţia mea: (ss) Iosef Kaufman cronicar".

2.

1490 (6998) ianuarie 10, Suceava

Ştefan voievod, domn al Moldovei, întăreşte prin carte,boierului Pătru comis, fiu al fiului său Aexandru voievod, jumătate din satul Grozeşti din Cîmpul lui Dragoş, ce i-o vinde Elisafta, fiica lui Văsie Şanga cu 200 de galbeni tătărăşti. Partea vîndută o avea Elisafta din uricul bunicului ei, popa Coste. Cu sfat domnesc.

† **М(и)л(о)стїю Б(о)жїею, мы Стефан(ь) воєвода, Г(о)сп(о)д(а)рь земли Мол(ь)дав'ском.**

Знамєнито чинимъ(ь) нє сим(ь) листом(ь) нашим(ь) късѣм(ь) кто на н(ь) оу̑зрит(ь) или єго̀ чтѣчи ѕслышит(ь), wже прїи|дє прѣд(ь) нами и прѣд(ь) ѕсими нашими Молдав'скими бояре Єлисаф(ь)та доч(ь)ка Късїѧ Шан(ь)га, по ей доброи воли никимь непонѫжена а ни присилована|и продала свою правѣю wтчинѫ, wт оурика деда ей попа*[2] *Косте половина сєло wт Грозєщи, оу̑ Драгошево поле, ниж(ь)нѣю част(ь), слѣѕѣ нашемѣ па|нѣ пътрѣ комисѣ, с(н)на г(о)с(по)д(ст)ка ми Алєѯандра за ·с· злати татар(ь)скиХ(ь).

И оу̑ставше слѣга наш(ь) пан(ь) Пътрѣ комис(ь) и заплатил(ь) оу̑си тоти вишєпи|санїи пинѣзи, ·с· злати татар(ь)скиХ(ь), оу̑ рѣки Єлисаф(ь)ти, доч(ь)ки Късїѧ Шан(ь)га, перед(ь) нами и перед(ь) нашими бояре.

Того ради мы видѣвше иХ(ь)| доброи воли и ток(ь)меж(ь) и пол(ь)нѣю заплатѣ, мы також(ь)дере и wт нас(ь) дали и потвръдили слѣѕѣ нашемѣ панѣ

[1] Şters şi rupt în original.
[2] În original greşit папа în loc de попа.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ѩтъ҃ѕ комисѣ, тоѥ прѣд(ѣ)реченое полови|на село wт Грозещи оу Дрогошево поле ниж(ѣ)нѣю част(ѣ) да есть емѣ wт нас(ѣ) оурик(ѣ) и съ вѣсемь доходом(ѣ), емѣ и дѣтемь егѣ и братїамъ(ѣ) его и оунѣчатом(ѣ) егѡ | и прѣѕнѣчатомь егѡ и праѕнѣратомь егѡ и вѣсемѣ родѣ нх(ѣ), кто сѧ им(ѣ) изберет(ѣ) наближ(ѣ)нїи, непорѣшено николиже на вѣки.

Я Хотарь той вишеписан(ѣ)|нои половина село да ест(ѣ) wт ѕсего Хотара половина, а wт ин(ѣ)ших(ѣ) сторон(ѣ) по старомѣ Хотарѣ, кѣда из(ѣ) вѣка оживали.

Я на то ест(ѣ) вѣра нашего г(о)с(по)д(ст)ва ви | шеписан(ѣ)наго мы Стефана воеводи и вѣра прѣвъзлюлениx(ѣ) с(ы)нwв(ѣ) г(о)с(по)д(ст)ва ми, Ѧлеѯандра и Богдана — Влада и вѣра бояр(ѣ) нашиx(ѣ): вѣра пана Дѣми, вѣ|ра пана Ган(ѣ)гѣра, вѣра пана дворника Драгоша, вѣра пана Хърмана, вѣра пана Ѭицка Гѣдичь, вѣра пана Даж(ѣ)бога, вѣра пана Щефѣла пръкалаба | Хотин(ѣ)ского, вѣра пана Микотъ и пана Рѣцеша пръкалабове Немецкїи, вѣра пана Ин(ѣ)дренка Чорторов(ѣ)ского, вѣра пана Грози пръкалаба | Ѻр(ѣ)Хенского, вѣра пана < Секаръ пръкалаба > [1] Новоград(ѣ)ского, вѣра Клънѣша спътарѣ, вѣра пана < Болдора > вистѣрника, вѣра пана Ѳремїа постел|ника, вѣра пана Фрѣнтеша столника, вѣра пана Шан(ѣ)дра комиса и вѣра ѕсиx(ѣ) бояръ нашиx(ѣ) Молдав'скиx(ѣ), < великиx(ѣ) > [1] < и > [1] малиx(ѣ).

Я по нашим(ѣ) животѣ, кто бѣдет(ѣ) | г(о)сп(о)д(а)рь нашеи земли, wт дѣтеи нашиx(ѣ) или wт нашего родѣ или пак(ѣ) бѣд(ѣ) кого Б(ог)ъ изберет(ѣ) г(о)сп(о)д(а)ремь бити нашеи земли, Мол(ѣ)давскои, тот(ѣ) цо би не порѣшил(ѣ) на|шего даанїл и потврѣжденїа, али цо би емѣ оутврѣдил(ѣ) и оукрѣпил(ѣ), занѣже есми емѣ дали и потврѣдили, за его правою и вѣрною слѫж(ѣ)бѣ.

Я на | бѣл(ѣ)шее крѣпостъ и потвръжденїе томѣ вѣсемѣ вишеписаномѣ, келѣли есми нашемѣ вѣрномѣ панѣ Тѣтѣлѣ логофетѣ, писати | и нашѣ печат(ѣ) привѣсити к' семѣ листѣ нашемѣ.

Пис(а) Iwн(ѣ) дїѧк(ѣ), оу Сѣчавѣ, в л(ѣ)т < о > [1] ѕ҇ц҇ѳ, ген(арїа) | ·і· ден(ь)

†

TRADUCERE.

Din mila lui Dumnezeu, noi Ştefan voievod, domn al ţării Moldovei.

Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor: care o va vedea sau o va auzi citindu-se că a venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni, Elisafta fica lui Văsie Şanga, de bună voia ei, de nimeni nesilită şi nici asuprită şi a vîndut a sa dreaptă ocină, din uricul bunicului ei popa Coste jumătate de sat, partea de jos din Grozeşti, în Cîmpul lui Dragoş, slugii noastre panului Pătru comis al fiului domniei mele Alexandru pentru 200 de galbeni tătărăşti.

Şi sculîndu-se sluga noastră panul Pătru a şi plătit toţi aceşti bani mai sus scrişi 200 de galbeni tătărăşti, în mîinele Elisaftei, fiica lui Văsie Şanga, înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri.

De aceea noi văzînd bună voia lor şi tocmeala şi plata deplină, iar noi de asemenea şi de la noi am dat şi am întărit slugii noastre panului Pătru comis, această mai sus zisă jumătate de sat partea de jos din Grozeşti, în Cîmpul lui Dragoş, să-i fie de la noi uric şi cu tot venitul, lui şi copiilor lui şi fraţilor lui şi nepoţilor lui şi strănepoţilor lui şi răstrănepoţilor lui şi întregului lor neam, cine li se va alege cel mai de aproape, neclintit niciodată în veci.

Iar hotarul acestei mai sus scrise jumătăţi de sat să fie jumătate din tot hotarul, iar din alte părţi după hotarul vechi, pe unde din veac au folosit.

Şi la aceasta este credinţa domniei noastre, a mai sus scrisului, noi Ştefan voievod şi credinţa preaiubiţilor fii ai domniei mele: Alexandru şi Bogdan-Vlad şi credinţa boierilor noştri: credinţa panului Duma, credinţa panului Gangur, credinţa panului Dragoş vornic, credinţa

---

[1] În original şters şi rupt.

[2] În original: ялт, ar putea fi o scăpare a scribului dar nu este exclusă şi prezenţa românizatului *văleat* в лѣт (prin suprascrierea consoanei finale т).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

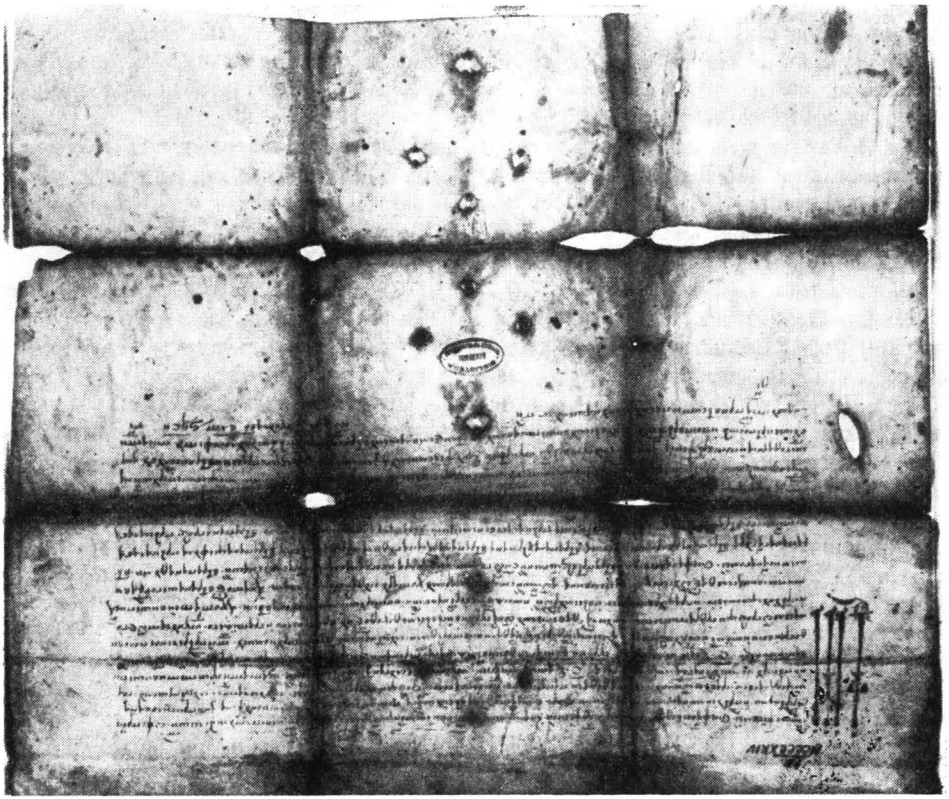

Fig. 2. — Actul lui Ștefan cel Mare din 10 ianuarie 1490.

panului Hârman, credința panului Iațco Hudici, credința panului Dajbog, credința panului Șteful pîrcălab de Hotin, credința panului Micotă și a panului Reațeș pîrcălabi ai Neamțului, credința panului Andreico Ciortorovschi, credința panului Groza pîrcălab al Orheiului, credința panului <Secară [1] <pîrcălab> al Cetății Noi, credința panului Cîlnău spătar credința panului <Boldur> vistiernic credința panului Ieremia postelnic, credința panului Frunteș stolnic, credința panului Șandro comis și credința tuturor boierilor noștri moldoveni <mari și> [1] mici.

Iar după viața noastră, cine va fi domn al țării noastre, dintre copiii noștri sau din neamul nostru, sau încă pe ori cine îl va alege Dumnezeu (spre) a fi domn al țării noastre, al Moldovei acela nu va clinti dania și întărirea noastră ci i-o va întări și împuternici, fiindcă i-am dat și i-am întărit, pentru a lui dreaptă și credincioasă slujbă.

Și pentru mai mare putere și întărire a acestuia tot mai sus scris, am poruncit credinciosului nostru, pan Tăutul logofăt a scrie și a atîrna pecetea noastră la această carte a noastră.

A scris Ion diac la Suceava, în anul 6998, luna ianuarie a 10-a zi.

Originalul slav, scris pe pergament gros, se află în Biblioteca Academiei R. S. România partida Doc. MCCCCXXIV—20, fiind achiziționat în anul 1960 de la B. Poplicher. Actul a avut sigiliul domnesc atîrnat care însă astăzi nu mai există — se văd numai cele 8 opt găuri prin care a trecut șnurul peceții. Dimensiunea pergamentului pe care s-a scris actul este de 38,9 × 32,5 cm, iar întinderea textului scris în minusculă : 31,2 × 14,7 cm. Lungimea crismonului și a lui **M** inițial este de 6,1 cm, atingînd înălțimea a 8 rînduri din text. Pe verso pergamentului nu există nici o însemnare.

[1] Șters și rupt în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

3.

1499 (7007) noiembrie 17, Hîrlău.

Ştefan voievod, domn al Moldovei, întăreşte, prin carte, lui Mîndrea şi fratelui său Drăgoiu, un sat de pe Bahlui anume unde a fost Dragomir Grumaz, ce-l vînd Mărunşca soţia lui Ivan protopop şi sora ei Stanca soţia lui Girtan, fiicele Nastei nepoatele lui Coste Stravici, la preţul de 80 de galbeni tătăreşti. Satul vindut era din privilegiul pe care Coste Stravici îl avea de la bunicul domnului, Alexandru cel Bun. Cu sfat domnesc.

† Ⰿ(и)л(о)стїю Б(о)жїею мы Стефан(ъ) воєвода, г(о)сп(о)д(а)рь земли Мол(ъ)дав'ском.

Зѣаменито чиниⷨ не сим(ъ) листом(ъ) нашим(ъ) въсѣⷨ(ъ), к'то на н(ъ) възрит(ъ) или его чтѣчи ѕслышит(ъ), ѡже прїидоша | прѫд(ъ) нами и прѣд(ъ) нашимй боıаре, Мърѕш'ка,кнѣгинѣ Ивана потропопа и сестра ея Стан(ъ)ка, кнѣгинѣ Хрътанова, доч(ъ)ки Настини, ѕнѣки Косте Стравича|, по иⷯ(ъ) доброи воли, никим(ъ) непонѫжени, а ни присиловани и продали свою правѣю wтчинѫ, wт ѕрнка дѣда иⷯ(ъ) Косте Стравича и ис привилїⷨ цо имал(ъ) Косте Стра|вич(ъ) wт дѣда нашег(о), wт Ѧлеѯан(ъ)дра воєводї, единѣ село на Баⷯ(ъ)лѣи, на имѣ где бил(ъ) Драгомир(ъ) Грѣмаѕ(ъ). Та продали слѣгам(ъ) нашим(ъ) Мѧн(ъ)дри и Дръгою за т̃ злат(ъ) татар(ъ)|скиⷯ(ъ).

И ѕстав(ъ)ше наши слѣги Мѧн'дрѣ и брат(ъ) его Дръгою та заплатили тоти пинѣзи т̃ злат(ъ) татар(ъ)скыⷯ(ъ), ѕ рѣки Марѕшки кнѣгини Ивана потропопа и ѕ рѣкы сес|три ея Стан(ъ)кы кнѣгини Хрътана прѫд(ъ) нами и прѫд(ъ) нашими боıаре.

Ино мы видѣвше меже нимн доброи иⷯ(ъ) воли и ток(ъ)меж(ъ) и пол(ъ)-нѣю заплатоѕ, а мы також(ъ)дере и wт нас(ъ) |есмы дали и потвръдили слѣгам(ъ) нашнм(ъ) Мѧндри и братѫ его Дръгою, тое прѣд(ъ)речено село, на имѣ где бил(ъ) Драгомир(ъ) Грѣмаѕ(ъ) на Баⷯ(ъ)лѣи, тое въсе вишеписан(ъ)ное да ест(ъ) им(ъ) wт нас(ъ) ѕ ники и съ въсѣⷨ(ъ) доⷯодом(ъ). Или да ест(ъ) имѣ тое село на два части, половина того села ниж(ъ)нѣѫ част(ъ), да ест(ъ) слѫѕѣ нашемѫ Мѧн'дри, а дрѣгаа част(ъ), тогож(ъ) села вышнѣѫ |част(ъ), да ест(ъ) слѫѕѣ нашемѫ Дръгою, им(ъ) и дѣтем(ъ) иⷯ(ъ) и ѕнѣчатом(ъ) иⷯ(ъ) и прѣѕнѣчатом(ъ) и прашѫрѣтом(ъ) иⷯ(ъ) и въсемѫ родѫ иⷯ(ъ), к'то сѧ им(ъ) изберет(ъ) наближ(ъ)нїи, непорѫшено ниволи|же на вѣкы.

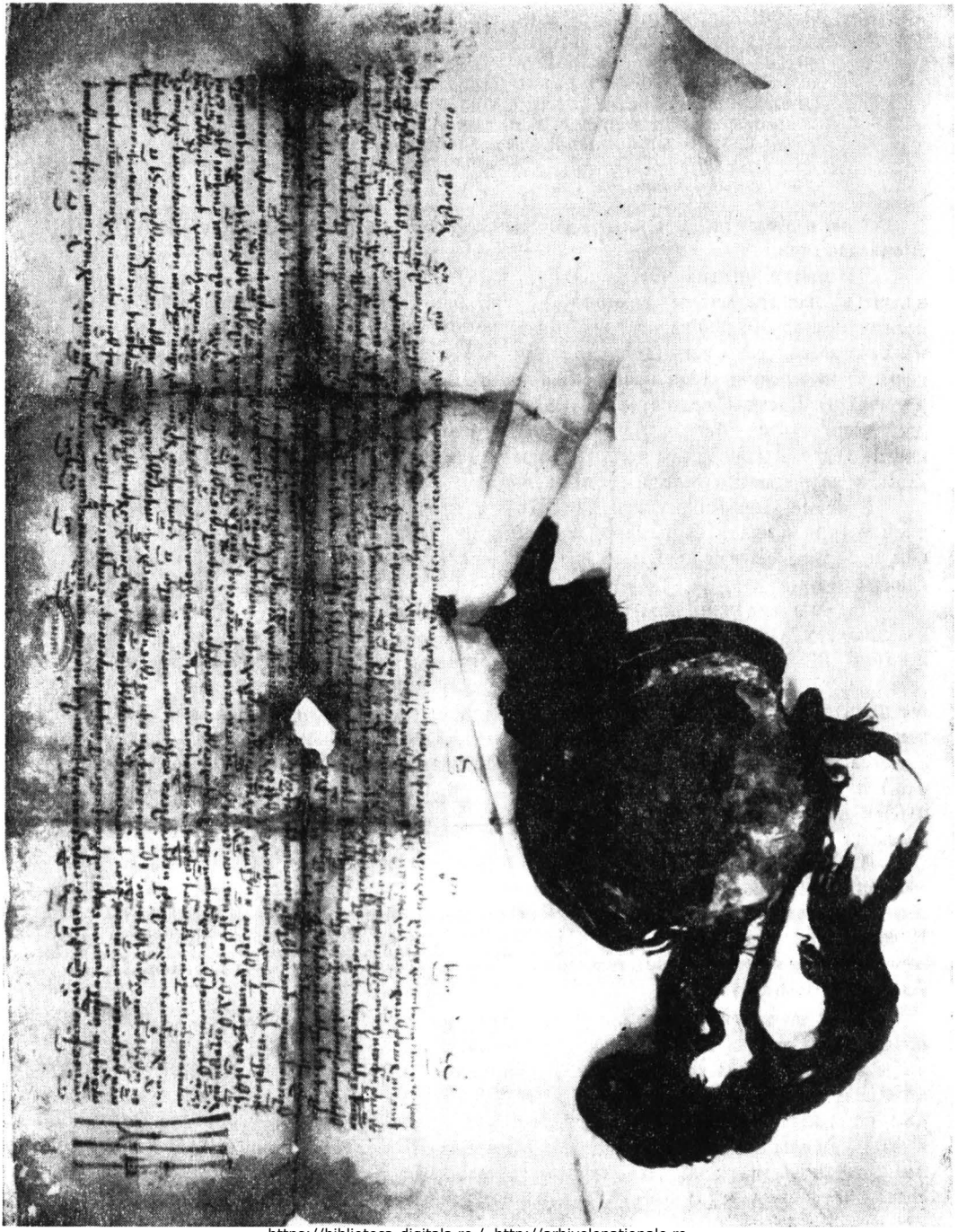
И Хотар(ъ) томѫ вишеписан(ъ)номѫ селѫ дѣ ест(ъ) wт ѕсиⷯ(ъ) сторон(ъ) по старомѫ Хотарѫ кѣда из(ъ) вѣка wжикали.

И пак(ъ) привилїѣ цо имала Марѕш(ъ)ка и сестра ея Стан(ъ)ка|, доч(ъ)ки Настини цо била дѣда иⷯ(ъ) Косте Стравича wт дѣда на<шег(о) wт>[1] Ѧлеѯан(ъ)дра воєводї на тое село, а wни ещѣ ю дали ѕ рѣкы слѫгам(ъ) нашимь Мѧн'дри и братѫ его Дръгою <прѫд(ъ) нами>[1]| и прѫд(ъ) нашими боıаре.

И на то ест(ъ) вѣра наше<г(о) г(о)с(по)д>[2]—<(ст)ва ви>[2]шепи<сан(ъ)-ног(о)[2], мы Стефана воєводї и вѣра прѣкъзаюблѣнаго <с(ы)на>[2] г(о)с(по)д(ст)ва м<ы>[2] Бог(ъ)дана воєводї и вѣра боıарь нашиⷯ(ъ) : вѣра пана Дѧми|пръкалаза, вѣра пана Бол(ъ)дора дворн(ъ)ника, вѣра пана Шефѧла, <вѣра па>[2]на Дѧми Брѣ-дѧра, вѣра пана Тоадера и пана Негрила пръкалабове Хотин(ъ)скы, вѣра пана Ѳремїа и пана | Драгоша пръкалабы Немец(ъ)ки, вѣра пана Шан(ъ)дра Новоград(ъ)ского, вѣра пана Ѧрѣѕрѣ портарѣ Сѣчав(ъ)ског(о), вѣра пана Кълнъѕ спътарѣ, вѣра пана Исака вистѣрника, вѣра пана Дѧм(ъ)ша постел(ъ)|ника, вѣра пана Ⰿоⷯила чаш(ъ)-

[1] Şters în original.
[2] Rupt şi şters în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ника, вѣра пана Фрѳн(ь)теша стол(ь)ника, вѣра пана Петрика комиса и вѣра ѳсни-
Х(ь) нашиХ(ь) бояр(ь) Мол(ь)дав(ь)скиХ(ь), великиХ(ь) и малиХ(ь).

Я по нашем(ь) животѣ, к'то бѳ|дет(ь) г(о)сп(о)д(а)рь нашеи земли, wт дѣтеи і ѡшиХ(ь) или wт нашег(о) родѹ, или пак(ь) ѹд(ь) кого Б(ог)ъ из(ь)бе-
рет(ь) г(о)сп(о)д(а)рь быти нашеи земли, Мол(ь)дав(ь)скон, тот(ь) бы емѳ не
порѳшил(ь) нашег(о) даніѣ и потвѣржденіа|, али бы им(ь) ѳтвѣдил(ь) и ѳкрѣ-
пил(ь), занѳже есмы им(ь) да <ли>[1] и потвѣдили за цо wни собѣ кѳпили за
правїи пинѣзи.

Я на бол(ь)<шѳю>[1] крѣпост(ь) и потвѣржденїе томѳ вѣсемѳ вишеписа|-
номѳ, велѣли есмы нашемѳ вѣрномѳ панѳ, Тѣѳтѳлѳ логофетѳ, писати и нашѳ пе-
чат(ь) привѣсити к'семѳ листѳ нашемѳ.

Пис(а) Іѡн(ь)(ѳ Хрѣловѣ, к л(ѣ)то |$\widetilde{ЗЗ}$, м(ѣ)с(ѧ)ца ноев(рїа) $\widetilde{з}$.

†

TRADUCERE

+ Din mila lui Dumnezeu, noi Ştefan voievod, domn al ţării Moldovei.

Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor: care o va vedea sau o va auzi citindu-se, că au venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri, Mărușca, soţia protopopului Ivan şi sora ei Stanca soţia lui Gârtan, fiicele Nastei, nepoatele lui Coste Stravici, de bună voia lor, de nimeni nesilite şi nici asuprite şi au vîndut dreapta lor ocină din uricul bunicului lor Coste Stravici şi din privilegiul cel l-a avut Coste Stravici de la bunicul nostru, de la Alexandru voievod, un sat pe Bahlui, anume unde a fost Dragomir Grumaz. Şi au vîndut slugilor noastre Mândrea şi fratelui său Drăgoiu pentru 80 de galbeni tătăreşti.

Şi sculîndu-se slugile noastre Mândrea şi fratele său Drăgoiu au şi plătit aceşti bani 80 de galbeni tătăreşti, în mîinele Maruşcăi, soţia protopopului Ivan şi în mîinile Stancăi, soţia lui Gârtan, înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri.

Aşa dar noi văzînd buna voia şi tocmeala şi plata deplină dintre ei, iar noi de asemenea şi de la noi am dat şi am întărit slugilor noastre, Mândrea şi fratelui său Drăgoiu, acest mai sus zis sat, anume unde a fost Dragomir Grumaz, pe Bahlui, acesta tot mai sus scris să fie lor de la noi uric şi cu tot venitul. Însă să le fie acest sat în două părţi, jumătatea acestui sat, partea de jos, să fie slugii noastre Mândrea, iar cealaltă parte a aceluiaşi sat, partea de sus, să fie slugii noastre Drăgoiu, lor şi copiilor lor şi nepoţilor lor şi strănepoţilor şi răstrănepoţilor lor şi întregului lor neam, cine se va alege lor cel mai de aproape, neclintit niciodată în veci.

Iar hotarul acestui mai sus scris sat, să fie din toate părţile după hotarul vechi, pe unde din veac au folosit.

Iar apoi privilegiul pe acest sat ce l-a avut Maruşca şi sora ei Stanca, fiicele Nastei, ce a fost a bunicului lor, Coste Stravici de la bunicul nostru, <de la>[2] Alexandru voievod, iar ele încă l-au dat în mîinele slugilor noastre Mândrea şi a fratelui său Drăgoiu <înaintea noastră>[1] şi înaintea boierilor noştri.

Iar la aceasta este credinţa domniei <noastre>[3], <a mai sus scrisului>[3], noi Ştefan voievod şi credinţa preaiubitului <fiu>[3] al domniei noastre Bogdan voievod şi credinţa boierilor noştri: credinţa panului Duma pârcălab, credinţa panului Boldur vornic, credinţa panului Ştefuł, <credinţa>[3] panului Duma Brudur, credinţa panului Toader şi a panului Negrilă pîrcălabi ai Hotinului, credinţa panului Ieremia şi a panului Dragoş pîrcălabi ai Neamţului, credinţa panului Şandru al Cetăţii Noi, credinţa panului Arbure portar al Sucevii, credinţa panului Călnău spătar, credinţa panului Isac vistiernic, credinţa panului Dumşa postelnic, credinţa panului Movilă ceaşnic, credinţa panului Frunteş stolnic, credinţa panului Petrică comis şi credinţa tuturor boierilor noştri moldoveni mari şi mici.

Şi după viaţa noastră, cine va fi domn al ţării noastre, dintre copiii noştri sau din neamul nostru, sau încă pe oricine îl va alege Dumnezeu (spre) a fi domn al ţării noastre, al Moldovei, acela nu-i va clinti dania şi întărirea noastră, ci le-o va întări şi împuternici, fiind-că le-am dat şi le-am întărit, pentru că ei şi-au cumpărat cu bani drepţi.

Iar pentru mai mare putere şi întărire a acestuia tot mai sus scris, am poruncit credinciosului nostru pan, Tăutul logofăt, a scri şi a atîrna pecetea noastră la această carte a noastră.

A scris Ion la Hârlău, în anul 7007, luna noiembrie 17.

---

[1] Rupt în original.
[2] Şters în original.
[3] Rupt şi şters în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Originalul slav, scris pe pergament, se află în Biblioteca Academiei R.S. România partida Doc. cu peceți atîrnate nr. 502, fiind achiziționat în 1955 (sub nr. 266). Actul are sigiliul atîrnat cu șnur roșu din mătase, pecetea avînd următoarea inscripție: † печать їѡ стефань— — — — — —[1] и мѡлдавскои. Remarcăm în inscripție o formă deosebitoare a literei т din стефань care nu este identică cu aceeași literă din cuvîntul стефань a inscripției sigiliului actului emis la 29 aprilie 1479, scris de Borcea și aflat în colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. România. Literile inscripției sigiliului actului din 17 noiembrie 1499 sînt lucrate în sistem bizantin și gotic, căci părțile principale ale literelor sînt mai groase ca cele secundare, iar literele п, д, ь, і, ф, н, и și к au extremitățile superioare și inferioare terminate într-un mic v latin răsturnat, la fel este și partea de jos a verticalelor literelor ч și т. Diametrul întregului sigiliu este de 9,5 cm, iar cel al interiorului său cu emblemă și inscripție — 7,7 cm. Dimensiunea pergamentului pe care s-a scris actul este de 43,1 × 29,1 cm. iar întinderea textului scris în minusculă: 35,5 × 14,2 cm. Lungimea crismonului și a lui **М** inițial este de 5,5 cm, atingînd înălțimea a 8 rînduri și jumătate din text. Pe verso pergamentului următoarea notă contemporană textului: **Мън(ь)дрѣ и брат(ъ) его Дръгою** = — — Mândrea și fratele său Drăgoiu. Urmează o notă posterioară avînd acest text: † **Єдьна село на Бах(ъ)лѣи где Драгомир(ь) Гр8мазѕ** = Un sat pe Bahlui unde (este) Dragomir Grumadzu. Sînt apoi două note din secolul al XVIII-lea. 1) „Ștefan voievod din lĕt 7007 noemvrie 17 pe un sat pe Bahluiu unde au fost Dragomir Grumaz" și 2) „Uric pre un sat la Bahluiu unde au șăzut Grumaze". Sînt apoi cifrele 1 și 32 care arată că actul a făcut parte dintr-o colecție.

4.

1500 (7008) februarie 10, Suceava

Ștefan voievod, domn al Moldovei, întărește, prin carte, domniei sale satul Peletiucești de Jos, de pe Siret, ce i-l vînd slugile sale Iațiul Dolha și fratele acestuia Vlaicul, la prețul de 200 de galbeni tătărești. Iațiul și Vlaicul au cumpărat respectivul sat de la Coste, Naslea, Vasca și Ghinda copiii lui Andreico, nepoții lui Iliaș ceașnic. Cu sfat domnesc.

† **И(и)л(о)стїю Б(о)жїею мы Стефань воевода г(о)сп(о)д(а)рь земли Мол'дав'ском.**

Знаменїто чинимъ(ь) ис' сим(ь) листом(ь) нашим(ь) въсѣмъ(ь), кто на нем(ь) оузрит(ь) или его чтоучи ѯслышит(ь), оже прїдоша прѣд(ь) нами и прѣд(ь)|| оусими нашими Мол'дависким боаре, наши слѹгы Иицюл(ь) Дол'Ха и брат(ь) его Еланкоул(ь) по своен доброи воли, никым(ь) непонѹжени, а ни присиловани и продали свою правѹю|' wтчинѹ и выкѹпленїе едно село на Серетѣ, на имѣ Пелетючеци нижнїи цо были коупили wни тое село wт Косте и wт сестраХ(ь) Костинних(ь): Настѣ и Каска и Гин(ь)да| с(ы)н(о)ве Ин'дреикови, оунѹкове Илїяша чашника. Та продали тое село г(о)с(по)д(ст)воу мы за ѕ̃ злат(ь) татар'скыХ(ь). И г(о)с(по)д(ст)во мы запла<ти>[1]к<ш>[1](ѣ) оуси тоти ѕ̃ злат(ь) татар'скыХ(ь), оу роукы Иицюлѧ|Дол'Хы и братоу его Еланкоуловки прѣд(ь) нашими боаре. Пак(ь) wни прикилїе коупежное цо имали на тое село т<ак(о)ж(ѣ) дали оу>[1] наши роукы прѧд' нашимиж(ѣ) боаре.

И потокмив(ь)ше и заплативше г(о)с(по)д(ст)во мы оусе, г(о)с(по)д(ст)во мы оузеХ(ь) тое село цо на Серетѣ, на имѣ Пелетючеци ниж(ь)нїи, да соут(ь) г(о)с(по)д(ст)воу мы оу...[1] вьн(ь) и съ въсем(ь) доходѧмь и дѣтем(ь) г(о)с(по)д(ст)ва мы и оунѹчатѡм(ь)|г(о)с(по)д(ст)ва мы и прѣв'нѹчатом(ь) г(о)с(по)д(ст)ва мы, непорѹшени николи на вѣкы.

И Хотарь томѹ вышеписан(ь)номѹ селѹ, да ест(ь) по старомѹ Хотароу wт оусиХ(ь) сто|рон(ь) по коуда из вѣка оживили.

---

[1] Rupt și șters în original.

- - - - Liniuțele reprezintă partea distrusă din inscripție.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Я на то ест(ь) вѣра нашего г(о)с(по)д(ст)ва вышеписан(ь)наго мы Стефана воеводы и вѣра прѣвъзлюблен'наго с(ы)на г(о)с(по)д(ст)ва мы Богдана воеводы и вѣра на|шихъ(ь) бояръ: вѣра пана Доума, вѣра пана Бол'дора двор'ника, вѣра пана Щефъла, вѣра пана Доума Броудоура, вѣра пана Тоадера и пана Негрила паркалабове | Хотин(ь)скыи, вѣра пана Ерємїа и пана Драгоша пар'калабове Немецкїи, вѣра пана Шандра паркалака Новоград(ь)ского, вѣра пана Лоука Арѣвре пор'тарь | Сочав(ь)ского, вѣра пана Клънъоу спатарь, вѣра пана Исака вистїар'ника, вѣра пана Могыла чашника, вѣра пана Фроунтеша, стол'ника, вѣра пана | Петрика комиса и вѣра въсѣхъ(ь) бояр(ь) нашихъ(ь) Мол'дав'скыхъ(ь) и великыхъ(ь) и малихъ(ь).

Я на бол'шоу крѣпкост(ь)[1] и потврьжденїе въсемъ вышеписан(ь)номъ, велѣли |есми нашемъ вѣрномъ пану Тъоу<тоу>[2]<лов>[2] и логофетъ завѣсити нашъ печать к семъ листъ нашемоу.

Тоадеръ писа оу Сочавѣ| в л(ѣ)то, ҳзи м(ѣ)с(а)ца ф<ик>[2](роуарїа) і.

Fig. 4. — Actul lui Ştefan cel Mare din 10 februarie 1500.

TRADUCERE

† Din mila lui Dumnezeu noi Ştefan voievod, domn al ţării Moldovei.

Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor: care o va vedea sau o va auzi citindu-se, că au venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni, slugile noastre Iaţiul Dolha şi fratele său Vlaicul, de bună voia lor, de nimeni nesiliţi şi nici asupriţi şi au vîndut dreapta lor ocină şi cumpărătură un sat pe Siret, anume Peletiuceştii de Jos ce-l cumpăraseră ei acel sat de la Coste şi de la surorile lui Coste: Nastea şi Vasca şi Ghinda, copiii lui Andreico, nepoţii lui Iliaş ceaşnic. Şi au vîndut acest sat domniei noastre pentru 200 de galbeni tătăreşti.

Şi domnia noastră plătind toţi aceşti 200 de galbeni tătăreşti, în mîinile lui Iaţiul Dolha şi ale fratelui său Vlaicul înaintea boierilor noştri. Iar privilegiul de cumpărătură ce ei l-au avut pe acest sat de asemenea l-au dat în mîinile noastre tot în faţa boierilor noştri.

Şi tocmindu-se şi plătind domnia noastră tot, domnia noastră am luat acest sat ce este pe Siret, anume Peletiuceştii de Jos să fie domniei mele - - - - -[2] şi cu tot venitul şi copiilor domniei noastre şi nepoţilor domniei noastre şi strănepoţilor domniei noastre şi întregului neam al domniei noastre, neclintit niciodată în veci.

Iar hotarul acestui mai sus scris sat, să fie din toate părţile după hotarul vechi, pe unde din veac au folosit.

Şi la aceasta este credinţa domniei noastre, a mai sus scrisului, noi Ştefan voievod şi credinţa preaiubitului fiu al domniei noastre Bogdan voievod şi credinţa boierilor noştri:

---

[1] Scribul a omis formula de îndemn către viitorii domni de a respecta obiectul actului altfel hrisovul este autentic.

[2] Rupt şi şters în original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

credința panului Duma, credința panului Boldur vornic, credința planului Șteful, credința planului Duma Brudur, credința panului Toader și a panului Negrilă pîrcălabi ai Hotinului, credința panului Ieremia și a panului Dragoș pîrcălabi ai Neamțului, credința panului Șandro pîrcălab al Cetății Noi, credința panului Luca Arbure portar al Sucevii, credința panului Călnău spătar, credința panului Isac vistiernic, credința planului Movilă ceașnic, credința panului Frunteș stolnic, credința panului Petrică comis și credința tuturor boierilor noștri moldoveni și mari și mici.

Iar pentru mai mare putere și întărire a acestuia tot mai sus, am poruncit credinciosului nostru, pan Tăutul logofăt a atîrna pecetea noastră la această carte a noastră.

A scris Toader la Suceava, în anul 7008 luna februarie 10.

Originalul slav, scris pe pergament gros, se află la Arhivele Statului din București făcînd parte sub nr. 1 — din pachetul I al colecției Nicolaiasa achiziționată în anul 1966 de la moștenitorii răposatului G. Nicolaiasa fost cîteva decenii în șir paleograf și șef de serviciu la Biblioteca Academiei R.S. România. Actul a avut sigiliul domnesc atîrnat care însă astăzi nu mai există, fiind rupt cu toată partea de jos a pergamentului. Dimensiunea pergamentului pe care s-a scris actul este de 41,2 × 18,8 cm., întinderea textului scris în minusculă : 38 × 11,5 cm. Lungimea crismonului și a lui **М** inițial este de 7,3 cm., atingînd înălțimea a 9 rînduri din text. Pe verso întîi o notă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea : „Peletiuci vol(ostea) Neamțu", apoi una din veacul al XIX-lea : Ștefan v(oe)v(o)d din leat 7008 fev(ruarie) 10 Peletiucești de gios".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

O MĂRTURIE CU PRIVIRE LA SOARTA UNEI VECHI ARHIVE ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

P. GYULAI

Cu prilejul unor recente cercetări întreprinse în Arhiva istorică a Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, atenţia ne-a fost reţinută de un document deosebit de interesant. Este vorba de un registru, scris în limbile latină şi maghiară, cuprinzînd patru pagini, întocmit în Alba-Iulia, în Arhiva Exactoratului Principatului Transilvaniei, la data de 2 octombrie 1696, conţinînd lista unor documente referitoare la gospodărirea centralizată a veniturilor Principatului, documente care vor fi dispărut sau zac nedepistate în diverse arhive [1].

Întocmitorii listei, rechizitori ai Capitlului din Alba-Iulia, menţionează de la un bun început că documentele de ei conscrise au fost aflate în una din încăperile Exactoratului, într-o stare de conservare lamentabilă, expuse distrugerii. Cel care a dispus salvarea şi inventarierea materialului documentar era Ştefan Apor, numit vistiernic [2] şi direct interesat în cunoaşterea activităţii anterioare a Exactoratului, oficiu însărcinat cu ţinerea evidenţei veniturilor fiscului.

Lista de care ne ocupăm enumeră un număr de 103 documente aflate în nişte „lăzi mizerabile", cu menţiunea că, în afara documentelor clasate numeric, în lăzile respective se aflau şi numeroase alte scripte, anume bilete de retrimitere (reportatoria), bilete de vamă (scheda), o mare mulţime de scrisori (missilia), porunci (comisio), chitanţe (quietantia), adeverinţe (testimonia) şi diferite dări de seamă, precum şi extrasele acestora.

La ordinul lui Apor, rechizitorii au scos şi au curăţat documentele, clasate iniţial în fascicole, aranjîndu-le din nou, conform datării şi felului lor, după care au pecetluit lăzile.

Că operaţia a fost executată de persoane competente, o dovedeşte faptul că aceştia erau arhivari ai capitlului, deci oameni care posedau elementele de apreciere şi clasare a materialului arhivistic. De altfel, acelaşi lucru îl atestă şi întocmirea, la sfîrşit a listei de care ne ocupăm.

Documentele enumerate în listă cuprind o perioadă de 21 ani, primul datînd din anul 1651, iar ultimul din 1672.

---

[1] Documentul se păstrează în Arhiva istorică a Academiei, filiala Cluj, arhiva familiei Bánffy, fondul rudenii.

[2] Cf. Dr. Biró Vencel, *Allorjai Gróf Apor István és kora*, Alba-Iulia, 1935, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În listă figurează o serie de persoane (arendatori, tricesimatori, provizori), al căror nume ne poate ajuta în cercetarea problemelor economice din epoca respectivă. Dintre aceste nume amintim pe cel al lui Dumitru Logofătul (Demetrius Logofeth) ca fiind tricesimatorul la Oarda de Mureș, precum și numele lui Mihai Száva (Michael Száva), având funcția de provizor al domeniului fiscal din Alba-Iulia.

Nu cunoaștem soarta ulterioară a documentelor inventariate. Presupunem însă că — tocmai prin operația amintită — o parte a lor a fost salvată și eventul ele poat fi regăsite și astăzi în arhive. Sperăm că lista ce o publicăm va impulsiona aflarea lor, contribuind astfel cu noi materiale documentare la cunoașterea unor aspecte ale vieții economice din Transilvania din secolul al XVII-lea.

ANEXĂ [3]

2 *octombrie 1696, Alba-Iulia.*

Anno 1696. Die 2. *8* bris Gyula Fejérvárott a' Szemtarto házban gondviseletlenöl találtatott, Exactoria hitván ládabeli Levelek Registruma.

Mellyek Groff Apor István Ur<am> eö N<agysá> ga parancsolatjából, a porbol (:melyben az egerek örlése miatt voltanak :) ki tisztogattuk, revidealgattunk és rész szerént, a' mellyeket a' dolgok<na>k fejeinek attunk, és megh ismerhettük mirol valok és micsodak légyen<ne>k inventaltuk is és azon ladak ismét viszsaza rakosgattuk, és az ladakat be pecsételven ugjan ott hadtuk.

Enyedi Cantor János Ratioji, Arenda Perceptorságárol pro Annis 1661 et 1662.
Debreczeni Harminczäd Registruma pro Anno 1657.
Szeki Kamara Uspán Ratioi, pro Anno 1656.
Debreczeni Harminczados Ratioja pro Anno 1657.
Tasnádi és Szent Királyi Harminczad jövedelme<ine>k Registruma pro Anno 1656.
Tasnádi joszágbeli Decima<kna>k partiale Registruma pro Anno 1656.
Viz Aknai Kamara Ispán Ra<ti>oja pro Anno 1657.
Registru<m> Partial<e> Super introitu vinor<um> decimaliu<m> Teloni<um> vulgo vocati ex oppido Tasnad, Szarvad, Balashaza pro Anno 1655 factu<m>.
1658-beli Ratioja a' belsö Szolnok Var<me>gyei Arenda Perceptor<na>k.
Rationes quaedam Rationistae Kapnik-Banjaien<sis> pro Anno 1653.
Ratio cujusdem Salis Camerar<ii> pro Anno 1659.
Inventariu<m> Salis fodinar<um> Aknen<sis> et Desien<sis> pro Anno 1659.
Ratio Super bonis Egres Patakien<sis> et Varsolczien<sis>, Pauli Kovács pro Annis 1655, 1656 exhibita.
Ratio Provisor<is> Egrespatakien<sis> pro Anno 1653. 1654.
Rationes Camerae ac Salis fodinar<um> Szekien<sis> Camerarii, pro Annis 1653.1654.
Rationes Castri et Ferrifodinae Belényes pro Anno 1657.1658, 1659 et 1660.
Inventariu<m> Görgenj Szent Imrehien<sis> pro Anno 1652.
Extractus Super perceptione et ad<mini>stratione proventuum Tricesimar<um> in Gjergyo et Csik pro Anno 1651.
Registru<m> introitus et exitus bonor<um> Cupri et Ferrifodinar<um> pro Anno 1659.
Item extractus Solu<ti>onis Montanistar<um> Kis-Bányaien<sem>pro Anno 1660.
Rao [4] et perceptio frugum in Gelim<is> in territorio Bányi, pro Anno 1653.
Inventariu<m> bonor<um> ad arcem Gjalu pro Anno 1653.

* * *

Perceptio Saliu<m> <?> Restan<tiarum> <?> in Fodinas Desien<sis> et Aknen<sis> pro Annis 1653 et 1654.
Item alia pro Annis 1652 et 1653.

[3] Documentul este redactat bilingv, în latină și maghiară.
[4] Se citește Ratio.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Rao Super Proventib<us> arcis Gjalu pro Annis 1652 et 53.
Ra<tio>nes Stephani Tholnai de Arendis Cottus [5] de KK [6] pro anno 1663
Rao Steph<ani> Borsai Arendator<is> Cottus Dobocen<sis> pro Anno 1664.
Rao Francisci Szabo Cottus Thorden<sis> Arendator<is> pro Anno 1665.
Rao Pauli Kibedi Portus Deven<sis> R<a>tionistae pro Anno 1665 et 66.
Rao Joannis Fábján Cottus Alben<sis> Arendator<is> pro Anno 1665.
Rao Petri Alvinczi Camerarri Ronaszekien<sis> pro Anno 1671.
Rao Mica<aelis> Vas Camerarii Thorden<sis> pro Anno 1665.
Rao Francisci Egheresi Tricesimator<is> Körös Banja pro Anno 1664.
Rao Super bonis Zalathnaien<sis> pro Anno 1667.
Rao Provisor<is> Alben<sis> pro Annis 1667, 1668.
Rao Super bonis arcis Szekelyhid, Provisore Gregorio Kömöcsei pro Annis 1664.1665.
Rao Matthiae Sztaniszlo Provisore Cserna Banjaien<sis> pro Anno 1658.
Ra<ti>on<es> Camerarii Colosien<sis> pro Anno 1667 et 68.
Ra<ti>on<es> Thomae Sárvári Camerarii Colosien<sis> pro Anno 1665.
Rao Stephani Tholnai Provisor<is> Balásfalvien<sis> pr o Anno 1662.
Rao Arendator<is> Cottus Colosien<sis> pro Annis 1662, 1 663.
Rao Andreae Horváth, 30 mator<is> Verestoronyien<sis> pro Annis 1661, 62.
Rao Petri Tornja 30 mator<is> Zajkánj et Valkánj Anno 1 669.
Rao Demetrii Logofeth 30 mator<is> M<aros> Váradja Annis 1666, 67.
Kapu szám után valo Registr<um> Belso Szolnok Vár<me>gj ere pro Anno 1665.
Rao Martini Kocsis Provisor<is> Zalatnen<sis> pro Anno 1662.
Rao ejusde<m> Martini L<ite>rati Kocsis Provisor<is> Zalathna pro Anno 1663.
Rao Stephani Fodor de Arendatoratu Cottus Hunjad et de Tricesimatoratu Szászváros pro Anno 1662.

Rao Tricesimator<is> Maros Varadgjaien<sis> pro Anno 1662.
Rao Arendar<um> Perceptor<is> Cottus Doboka pro Annis 1667 et 68.
Rao Stephani Tholnai Cottus de KK Arendator<is> pro Anno 1668.
Rao Nicolai Endes 30 mator<is> Csikien<sis> pro Anno 1662.
Rao Georgii Csüghedi Provisor<is> Zalathnen<sis> pro Anno 1665.
Rao Thomae Sárvári Camerar<ii> Colosien<sis> pro Anno 1664.
Ra<ti>on<es> 30 <mat>or<is> Desien<sis>, Hidalmas, et Retteghien<sis> yoannis Bácsi pro Anno 1658.

Rao Martini Hajdu Camerarii Thorden<sis> pro Anno 1662.
Rao Georgii Liptsei ra<ti>one portus M<aros> Varadja pro Anno 1662.
Rao allodiaturae plumatae Provisor<is> Szamos Ujvár, Michaelis Gombos pro Anno 1665.1666.
Rao Stephani Berzete 30 mator<is> Szászvárosien<sis> pro Anno 1666.
Rao 30-mae Devaien<sis>, pro Anno 1667.
Rao Petri L<ite>rati Vizaknai 30-mator<is> Verestornyien<sis> pro Annis 1659, 1660.
Rao Demetrii Logofet 30 mator<is> M<aros> Varadja pro Anno 1666.

* * *

Rao Francisci Illjes Ferri fodinae Csikien<sis> Rationistae pro Anno 1662.
Rao Stephani Berzeti [7] 30-mator<is> Szászvárosien<sis> pro Anno 1669.
Rao Petri Tornja 30 mator<is> Zajkanien<sis> pro Anno 1669.
Rao 30 simae Deva, Joanne Udvarhelyi 30 mator<is> pro Anno 1664.
Rao Petri Alvinczi Super Camer<a>r<um> Szigethien<sis> et Rona pro Annis 1671 et 1672.
Rao Stephanis Fodor junioris Perceptoris Cottu Hunjadien<sis> Arendaru<m>, pron Anno 1661.
Ra<ti<on<es> Perceptoris Arendar<um> Cottus Colosien<sis> pro Annis 1661, 1662.
Rao Michaelis Szigheti Camerarii Thorden<sis> pro Anno 1660.
Rao Martini Phülpösi Cottus Colos Arendar<um> Percep<toris> Anno 1660.
Rao Michaelis Eötvös 30 mator<is> Belenyes Pro Anoo 1659.
Inventariu<m> bonor<um> Soofalvien<sium> pro Anno 1662.
Rao 30 mae Verestornyen<sis> pro Anno 1659.
Rao Samuelis Vizkeleti Camerarii Szekien<sis> 1667.
Rao Steph<ani> Zaláni Camerarii Vizakna. Pro Anno 1660.

---

[5] Se citeşte Comitatus.
[6] Se citeşte Kisküküllö.
[7] Probabil Berzeta.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Rao Martni L<ite>rati Szász Phülpösi Perceptor<is> Arendar<um> Cottus Colos, pro Anno 1668.
Rao Stephani Borsai Perceptor<is> cottus Dobocen<sis> Arendar<um> pro Anno 1665.
Rao Francisci Szabo Perceptor<is> Arendar<um> Cottus Thorden<sis>, pro Anno 1663.
Rao Stephani Szabo de Belenjes 30 mator<is> Körös Bánjaien<sis> pro Anno 1662.
Rao Joannis Alvinczi Cottus Szol<nok> <in>t<e>rioris Arend<arum> Percep<toris> 1668.
Rao Andraeae Ersek Ujvari Portus Deva Rationistae Anno 1666.
Rao Steph<ani> Gerlestei <?> Percep<toris> Arend<arum> Cottus de KK pro Anno 1665.
Rao G<ene>ralis Provisoris Alvinoz Joan<nis> Nagy pro Anno 1666.
Rao Michaelis Vas Camerarii Thorden<sis> pro Anno 1664.
Rao Joannis Ghillyen Percep<toris> Arend<arum> Cottus Alben<sis> pro Anno 1668 [8].
Rao Steph<ani> Becsi, Percep<toria> Arend<arum> Cottus Alben<sis> pro Annis 1661, 1662.
Rao Francisci Papolczi Kis Camerarii Vizaken<sis> pro Anno 1667.
Rao Stephani Ujvárosi 30 mator<is> Colosmonostren<sis>, pro 1668,
Rao Stephani Nagy Tordai 30-mator<is> Deven<sis> pro Anno 1657,
Rao Jacobi Török 30 mae Törcsv árien<sis> Ad<mini>s<tra>tore pro Anno 1663,1664.
Rao Stephani Tholnai Perc<aptoris> Arend<arum> Cottus de KK pro Annis 1660,61,62.
Rao Michaelis Száva Provisor<is> Alben<sis> pro portic<o> [9] anni 1663.
Rao Petri Köblös 30 mator<is> Colosmonostren<sis>.
Rao Petri Tornja, 30 mator<is> Zajkán<iensis>, pro Annis 1666, 67,68.
Rao Georgii Csüghedi Provisor<is> Zalatna, pro Anno 1664.
Rao Bonor<um> Camerae Colosien<sis> pro Annis 1663,1664.
Ra<ti>on<es> Super ejusde<m> Camerae Colos pro Annis 1666,1667.
Rao Joannis Koncz, Ra<ti>onistae Camerae Soffalva pro Annis 1661,1662.
Rao Andreae Hegesi Provisor<is> Görgenj pro Anno 1661.
Ezeken küvül is vannak bennek teöbb examinata Ratiok es azokhoz valo Commissiok, Quietantiak, Testimonialisok Registrumok extractusok Reportatoriak, Schedak es holmi missilisek feles szammal, de confuse mert a' mint az exactorok Fasciculusokban kötözték, kötejek vagy elrohadott és elszakadott vagy az egerek el régtak es ide s tová hanjodtak es az hanjasban Confundaltattanak : sokat az egerek egészlen sok <na>k nagj részét, sok<na>k eleit, sok<na>k utollyát oszve rágták megh örlötték : mellyeket mi is az ládakbol ki forgatván, az egerek örlése közzül a' mellyek feléb<en> harmadáb<an> megh maradtak ki szede gettük, porábol ki tisztogattuk es ujjolagh be rakosgatván, be pecsételtük. Datu<m> Anno die locoq<ue> Supra not<a>t<is>.

Requisitores Cap<itu>li Alben<sis>
Georgius Csicsoi m.p.
Ladisl<aus> Illjej m.p.

<De o altă mînă contemporană> : Fejérvári Kultsár Házban találtatott levelek Regestruma Anno 1696.

TRADUCERE

1696 octombrie 2. Registrul documentelor găsite la Alba-Iulia în casa Exactoratului, neîngrijite, aflate în lăzi deteriorate. Care, din porunca excelenţei sale domnului conte Ştefan Apor au fost scoase din praf (unde zăceau roase de şoareci), curăţite, revizuite şi împărţite pe materii, şi am cunoscut despre ce tratează şi ce cuprind, le-am inventariat şi le-am reaşezat în acele lăzi, pe care, sigilîndu-le, le-am lăsat în acelaşi loc.

Socotelile lui Ioan Enyedi Cantor, despre perceperea arenzii pentru anii 1661 şi 1662.
Registrul tricesimei de la Debreţin pentru anul 1657.
Socotelile comitelui cămării din Sic, pentru anul 1657.
Socotelile tricesimatorului din Debreţin pentru anul 1657.
Registrul veniturilor tricesimei din Tăşnad şi Sîncraiu pentru anul 1656.
Registru parţial al dijmelor din posesiunea Tăşnad pentru anul 1656.
Socotelile comitelui cămării din Ocna Sibiului pentru anul 1657.
Registru parţial despre intrarea dijmelor de pe vinuri denumite popular telonium * din tîrgul Tăşnad, Sărăuad, Blaja întocmit pentru anul 1655.

---

[8] Urmează cuvîntul *es* şters cu cerneală.
[9] Este portul oraşului Alba-Iulia la Mureş, zis Marasportus, Partaş. — „Particum" sînt taxele portuare „portic"
* *Telonium* înseamnă „vamă"

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Socoteli din anul 1658 ale perceptorului arenzilor din comitatul Solnocului interior.
Socotelile unui oarecare socotitor din Capnic pentru anul 1653.
Socotelile unui cămăraş de sare pentru anul 1659.
Inventarul salinelor de la Ocna şi Dej pentru anul 1659.
Socotelile privitoare la bunurile din Aghireş şi Vîrşolţ ale lui Paul Kovács, întocmite pentru anii 1655, 1656.
Socotelile provizorului din Aghireş, pentru anii 1653, 1654.
Socotelile cămăraşului cămării şi salinelor din Sic, pentru anii 1653, 1654.
Socotelile cetăţii şi minei de fier Beiuş pentru anii 1657, 1658, 1659 şi 1660.
Inventarul <posesiunii> Gurghiu pentru anul 1652.
Extras despre perceperea şi administrarea veniturilor tricesimei în Gheorghieni şi Ciuc pentru anul 1651.
Registrul de intrări şi ieşiri de bunuri din minele de cupru şi de fier pentru anul 1659.
Extras privitor la plata minerilor de la Băiţa pentru anul 1660.
Socotelile şi perceperea produselor <agricole> în cuprinsul posesiunii Băiţa pentru anul 1653.
Inventarul bunurilor aparţinînd cetăţii Gilău pentru anul 1653.

* * *

Perceperea restanţelor de sare în salinele de la Dej şi Ocna pentru anii 1653 şi 1654.
De asemenea altele pentru anii 1652 şi 1653.
Socoteli asupra veniturilor cetăţii Gilăului pentru anii 1652 şi 53.
Socotelile lui Ştefan Tholnai despre arenzile comitatului Tîrnava Mică pentru anul 1663.
Socotelile lui Ştefan Borsai arendator al comitatului Dobîca pentru anul 1664.
Socotelile lui Francisc Szabo arendatorul comitatului Turda pentru anul 1665.
Socotelile lui Paul Kibedi socotitor al portului Deva pentru anul 1665 şi 66.
Socotelile lui Ioan Fábján arendatorul comitatului Alba pentru anul 1665.
Socotelile lui Petru Alvinczi cămăraş de Rona pentru anul 1671.
Socotelile lui Mihail Vas cămăraş de Turda pentru anul 1665.
Socotelile lui Francisc Egheresi tricesimator la Baia-de-Criş pentru anul 1664.
Socoteli privitoare la bunurile din Zlatna, pentru anul 1667.
Socotelile provizorului de Alba pentru anii 1667, 1668.
Socotelile privitoare la bunurile cetăţii Săcuieni, provizor fiind Grigore Kömöcsei pentru anii 1664, 1665.
Socotelile lui Matei Sztaniszlo provizor al minei Cerna pentru anul 1658.
Socotelile cămăraşului de Cojocna pentru anul 1667 şi 68.
Socotelile lui Toma Sárvári cămăraş de Cojocna pentru anul 1665.
Socotelile lui Ştefan Tholnai provizor de Blaj pentru anul 1662.
Socotelile arendatorului comitatului Cojocna pentru anii 1662, 1663.
Socotelile lui Andrei Horváth, tricesimator la Turnu Roşu, pentru anii 1661, 62
Socotelile lui Petru Tornja tricesimator la Zăicani şi Vulcan, anul 1669.
Socotelile lui Dumitru Logofeth tricesimator la Oarda de Mureş pentru anii 1666, 67.
Registru întocmit după numărul porţilor în comitatul Solnocului interior pentru anul 1665.
Socotelile lui Martin Kocsis provizor de Zlatna pentru anul 1662.
Socotelile aceluiaşi Martin Literatus Kocsis provizor de Zlatna pentru anul 1663.
Socotelile lui Ştefan Fodor din timpul funcţiei de arendator al comitatului Hunedoarei şi tricesimator la Orăştie pentru anul 1662.
Socotelile tricesimatorului la Oarda de Mureş pentru anul 1662.
Socotelile arenzilor perceptorului comitatului Dobîca pentru anii 1667 şi 68.
Socotelile lui Ştefan Tholnai arendator al comitatului Tîrnava Mică pentru anul 1668.
Socotelile lui Nicolae Endes tricesimator de Ciuc pentru anul 1662.
Socotelile lui Gheorghe Csüghedi provizor de Zlatna pentru anul 1665.
Socotelile lui Toma Sárvári cămăraş de Cojocna pentru anul 1664.
Socotelile tricesimatorului de Dej, Hida şi Reteag, Ioan Bácsi pentru anul 1658.
Socotelile lui Martin Hajdu cămăraş de Turda pentru anul 1662.
Socotelile lui Gheorghe Liptsei despre contabilitatea portului Oarda de Mureş pentru anul 1662.
Socotelile despre dările în natură transpuse în bani date de provizorul Gherlei Mihail Gomboş pentru anul 1665, 1666.
Socotelile lui Ştefan Berzete tricesimator de Orăştie pentru anul 1666.
Socotelile tricesimei din Deva, pentru anul 1667.
Socotelile lui Petru Literatus Vizaknai tricesimator de Turnu Roşu pentru anii 1659, 1660.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Socotelile lui Dumitru Logofăt tricesimator la Oarda de Mureş pentru anul 1666.

* * *

Socotelile lui Francisc Illjes socotitorul minei de fier din Ciuc pentru anul 1662.
Socotelile lui Ştefan Berzeti tricesimator de Orăştie pentru anul 1669.
Socotelile lui Petru Tornja tricesimator de Zăicani pentru anul 1669.
Socotelile tricesimei din Deva, ale tricesimatorului Ioan Udvarhelyi pentru anul 1664.
Socotelile lui Petru Alvinczi privitor la cămările din Sighet şi Rona pentru anii 1671 şi 1672.
Socotelile lui Ştefan Fodor junior perceptor al arenzilor din comitatul Hunedoara, pentru anul 1661.
Socotelile perceptorului arenzilor din comitatul Cojocna pentru anii 1661, 1662.
Socotelile lui Mihail Szigheti cămăraş de Turda pentru anul 1660.
Socotelile lui Martin Phülpösi al arenzilor din comitatul Cojocna, anul 1660.
Socotelile lui Paul Ecsedi tricesimator la Deva pentru anul 1668.
Socotelile lui Mihail Eötvös tricesimator la Beiuş pentru anul 1659.
Inventar al bunurilor din Sărăţeni în anul 1662.
Socotelile tricesimei din Turnu Roşu pentru anul 1659.
Socotelile lui Samuel Vizkeleti cămăraş de Sic, 1667.
Socotelile lui Ştefan Zaláni cămăraş la Ocna Sibiului pentru anul 1660.
Socotelile lui Martin Literatus Szász Phülpösi perceptor al arenzilor în comitatul Cojocna pentru anul 1668.
Socotelile lui Ştefan Borsai perceptor al arenzilor în comitatul Dobîcii pentru anul 1665.
Socotelile lui Francisc Szabo perceptor al arenzilor în comitatul Turda, pentru anul 1663.
Socotelile lui Ştefan Szabo de Beiuş tricesimator la Baia-de-Criş pentru anul 1662.
Socotelile lui Ioan Alvinczi perceptor al arenzilor în comitatul Solnocului interior, 1668.
Socotelile lui Andrei Ersekujvári socotitor la portul Devei anul 1666.
Socotelile lui Ştefan Gerlestei <?> perceptor al arenzilor în comitatul Tîrnava Mică pentru anul 1665.
Socotelile provizorului şef din Vinţul de Jos Ioan Nagy pentru anul 1666.
Socotelile lui Mihail Vas cămăraş de Turda pentru anul 1664.
Socotelile lui Ioan Ghillyen perceptor al arenzilor în comitatul Alba pentru anul 1668.
Socotelile lui Ştefan Becsi, perceptor al arenzilor în comitatul Alba pentru anii 1661, 1662.
Socotelile lui Francisc Papolczi Kis cămăraş la Ocna Sibiului pentru anul 1667.
Socotelile lui Ştefan Ujvárosi tricesimator la Cluj-Mănăştur, pentru anul 1668.
Socotelile Comunităţii Naţiunii Săseşti pentru anul 1662.
Socotelile lui Ştefan Nagy Tordai tricesimator la Deva pentru anul 1657.
Socotelile lui Iacob Török administrator al tricesimei de la Bran pentru anii 1663, 1664.
Socotelile lui Ştefan Tholnai perceptor al arenzilor în comitatul Tîrnava Mică pentru anii 1660, 61, 62.
Socotelile lui Mihail Száva provizor de Alba pentru portic în anul 1663.
Socotelile lui Petru Köblös tricesimator la Cluj-Mănăştur.
Socotelile lui Petru Tornja, tricesimator la Zăicani, pentru anii 1666, 67, 68.
Socotelile lui Gheorghe Csüghedi provizor la Zlatna, pentru anul 1664.
Lista bunurilor cămării din Cojocna pentru anii 1663, 1664.
Socotelile privitoare la bunurile aceleiaşi cămări a Cojocnei pentru anii 1666, 1667.
Socotelile lui Ioan Koncz, socotitor al cămării Sărăţeni pentru anii 1661, 1662.
Socotelile lui Andrei Hegesi provizor la Gurghiu pentru anul 1661.

* * *

În afară de acestea mai sînt în ele <în lăzi> mai multe dări de seamă examinate şi, alăturate acestora, porunci, chitanţe, adeverinţe, registre, extrase, bilete de retrimitere, bilete de vamă şi oarecare scrisori, din belşug, dar confuze, pentru că după ce exactorii le-au legat în fascicole, legătura fie că a putrezit şi s-a rupt, fie că a fost roasă de şoareci şi <documentele> s-au împrăştiat care încotro, fiind amestecate în cursul împrăştierii; multe au fost roase de şoareci în cea mai mare parte, la altele începutul sau sfîrşitul; pe care vărsîndu-le afară din lăzi, noi le-am scos, dintre cele roase de şoareci pe acelea păstrate pe jumătate sau o treime le-am curăţat de praf şi, reaşezîndu-le la loc, le-am sigilat.

Dat în anul, ziua şi locul menţionate mai sus.

Requisitori ai Capitlului din Alba-Iulia
Gheorghe Csicsoi m.p.
Ladislau Illjej m.p.

<De o altă mînă contemporană>: Registrul documentelor găsite în Casa Administraţiei din Alba-Iulia, Anul 1696.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

PAGINI INEDITE DESPRE BUCUREȘTII ANULUI 1833

Între numeroasele materiale documentare de un real interes pentru studiul vieții social-economice, politice și culturale românești din prima jumătate a veacului trecut, semnalate cu prilejul cercetărilor întreprinse de către o delegație de arhiviști din țara noastră la Arhiva centrală de stat istorico-militară din Moscova (Ț.G.V.I.A.) [1], o lucrare se impune atenției în chip deosebit. Este vorba, propriu zis, despre un grup de 4 voluminoase condici statistice, totalizînd peste 1700 de pagini [2], întocmite de Detașamentul geodezic al armatelor rusești staționate în Principatele Române în anii 1828 — 1834. Vastul material acumulat în cuprinsul condicilor are o valoare indiscutabilă. Iată un singur amănunt, concludent de altfel. Datele furnizate de isprăvnicii, verificate de comisii de specialitate, au fost confruntate și întregite cu informațiile incluse în statisticile și catagrafiile vremii.

Dar așa cum anunțăm în titlu, nu ne stă în intenție să ne ocupăm de condicile statistice definitivate în 1833 de Detașamentul geodezic al armatelor rusești. O facem numai în măsura în care ele conțin referiri la capitala noastră. Și conțin. Pe parcursul descrierii statistice a Valahiei un capitol special este consacrat orașelor, tîrgurilor, și satelor din tot principatul.

În această ordine de idei, descrierii orașului București, i se rezervă, firește, un loc distinct. Ca o remarcă de ordin general putem aminti că, în ceea ce privește modalitatea de realizare a acestei descrieri — faptul este evident — accentul a căzut pe observația directă ceea ce a înlesnit relevarea unor aspecte pe cît de variate pe atît de interesante din viața cotidiană a Bucureștilor de după 1830. Nu-i mai puțin adevărat că informația culeasă direct din teren este completată și cu alte surse, unele suficient de autorizate, dacă ne gîndim la lucrarea fostului consul englez în principate, Wilkinson [3], un bun cunoscător al stărilor de lucruri de atunci din această zonă a continentului european.

Cadrul și epoca sînt, pentru cercetător, tentante într-adevăr. De aceea ne-am și hotărît să publicăm paginile referitoare la capitala noastră din lucrarea statistică amintită. Închipuiți-vă un București, în care memoria mișcării revoluționare din timpul lui Tudor Vladimirescu este proaspătă încă, un București la prima privire orientalizat de dominația turcească,

---

[1] Vezi Gh. Ungureanu, *Documente privitoare la istoria României păstrate în Arhivel Statului din Moscova și Leningrad*, în „Revista Arhivelor", V (1962), nr. 1, p. 33.

[2] *Ibidem*, p. 37.

[3] W. Wilkinson, *Tableau historique, geographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, 1824, p. 78—83.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

dar în plin proces de modernizare şi în care spiritul românesc departe de a se fi îngenunchiat se manifestă cu putere pe cele mai diverse planuri.

Descrierea este cuprinzătoare — nu lipsesc nici referinţe la istoria oraşului, dar într-atît de inadvertente (autorii nu au fost prea documentaţi în această privinţă) încît am renunţat la ele, nici informaţiile privind aşezarea geografică, nici cele privind structura socială, dezvoltarea economică, administrativă, modul de viaţă a locuitorilor, nivelul de trai, obiceiurile, preferinţele bucureştenilor de atunci, într-un domeniu sau altul, învăţămîntul, cultura, arta şi aşa mai departe.

Dar să nu intrăm în amănunte, cînd „Descrierea oraşului Bucureşti" la 1833 ne stă la dispoziţie.

DESCRIEREA ORAŞULUI BUCUREŞTI *

Aşezarea. Oraşul Bucureşti este aşezat pe rîul Dîmboviţa, care curge aici printr-o vale lată de aproape o verstă. Malul stîng, care este mai apropiat de rîu, este uşor înclinat, cel drept însă este mult mai abrupt şi mai înalt, se continuă printr-o ripă paralelă cursului apei la depărtare de o verstă de la aceasta. Două părţi din oraş sînt aşezate pe malul stîng al Dîmboviţei, iar restul în valea rîului, pe malul drept al acestuia. Bucureştiul are aproape 5 verste în lungime şi tot atîta în lăţime, se prezintă aproape sub forma unui cerc şi ocupă o suprafaţă de peste 20 de verste pătrate.

Împrejurimile lui nu oferă privirii nici un fel de variaţie; poziţia este cu desăvîrşire netedă; din trei părţi oraşul este înconjurat de vii. Spre nord, la trei verste depărtare, curge, paralel cu rîul Dîmboviţa, un alt rîuleţ numit *Herăstrău* sau Colentina, pe care se află o mulţime de sate şi cîteva vile, dintre care merită atenţie *Colentina* şi *Herăstrăul*, unde locuitorii din oraş pleacă în mod obişnuit la plimbare[1].

Clădirile. Oraşul Bucureşti numără 10 974 de case. El este împărţit în 5 sectoare, care poartă numele de Galben, Verde, Roşu, Albastru şi Negru.

Sectorul Roşu ocupă centrul oraşului; aici se găseşte uliţa numită Leiptzigului sau Lipscanii. Pe această uliţă sînt construite şirurile celor mai bune prăvălii, în care fac comerţ, în majoritate, străini, apoi urmează şirul principal pentru peşte şi fructe, uliţa nemţească (locuită în cea mai mare parte de meşteşugari) şi staţia de birje. În general, centrul oraşului este format aproape în întregime din construcţii de piatră la fel cu cea mai mare parte din casele aflate pe uliţele principale, dar celelalte, de prin mahalale, sînt de lemn, aşezate în grădini mari şi înconjurate cu garduri înalte.

Cele mai bune clădiri din oraş sînt casele lui Manu, Brîncoveanu, ale fostului voievod Ghica, ale baronului Meitani, ale vistierului Villara, ale vornicului Filip şi altele cîteva. Clădirile acestea se deosebesc de celelalte prin arhitectura lor destul de reuşită; celelalte case însă construite în cea mai mare parte în stil asiatic, sînt foarte neîngrijite şi prost apărate împotriva frigului; cea mai mare parte din ele sînt făcute pe pivniţe şi subsoluri mari: împărţirea camerelor în interiorul lor constă de obicei dintr-o tindă mare şi neîncălzită, care ocupă jumătate de casă, şi din cîteva camere mici, de o parte şi de alta a tindei, care au o mulţime de gemuleţe şi de uşi.

Hanurile. Printre alte clădiri de aici ce merită atenţie sînt aşa numitele hanuri, care în Bucureşti sînt foarte multe. Ele constau dintr-o casă mare în patru colţuri cu curte în mijloc şi cu gemuleţe dînd, în cea mai mare parte, în interiorul curţii, astfel că de afară se vede numai un perete înalt; pentru ieşirea trăsurilor sînt făcute o poartă sau două, puternic ferecate în fier. Probabil că boierii din vremurile de mai înainte îşi construiau astfel locuinţele pentru ca în caz de atac neaşteptat să se poată apăra un timp oarecare în ele. Uneori în mijlocul

---

* Traducerea documentului a fost făcută de IULIA GHEORGHIAN şi GABRIELA MINCULESCU (nota red.).

[1] Astfel de vile cu grădini minunante şi locuri de plimbare publice erau, în împrejurimile Bucureştiului, foarte multe, dar toate au fost distruse de turci în timpul ultimei revoluţii greceşti; cele mai cunoscute dintre acestea erau vilele prinţului Alexandru Moruzi şi a lui Golescu, alături de Herăstrău; mai încolo — pădurica numită Băneasa, care aparţine familiei Văcărescu; de cealaltă parte Belvedere, care a fost mai înainte vreme o vilă minunată, cu grădină mare şi cu fîntîni arteziene, iar acum este cu desăvîrşire ruinată şi lăsată pe seama cazărmilor de cavalerie ale Străjii pămîntene a Valahiei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

curții se află o biserică și întotdeauna o fîntînă. În partea de jos se află prăvălii și magazii, iar sus sînt instalate multe familii.

Aproape toate hanurile cu biserici au fost în ultimul timp transformate în mănăstiri * și se folosesc de veniturile lor însemnate, care ajung uneori pînă la 40 000 de lei.

Aici se găsesc 8 mănăstiri de acestea cu hanuri mari, și anume : mănăstirea Sf. Gheorghe, Stavropoleos, Greci, Șerban-Vodă, Scutari, Spiridon, Sf. Ioan și Colțea ; aceasta din urmă a fost construită de suedezii care au rămas aici după fuga în patrie a lui Carol al XII-lea [2], acum ea a fost transformată în spital orășenesc.

Hanuri fără biserici sînt 10 mari și 28 mici ; ele servesc pentru găzduirea călătorilor sau sînt închiriate familiilor sărace ; toate au nume și aparțin în mod obișnuit unor proprietari particulari. Cea mai mare parte din aceste clădiri au fost folosite în timpul ultimului război pentru spitale și, prin aranjamentul lor, ele sînt foarte potrivite pentru acest scop.

Mănăstirile. În oraș se numără 8 mănăstiri de clasa întîia, aparținînd principatului, tot atîtea mănăstiri mari cu hanuri, care au fost menționate deja, și 10 de clasa a doua.

Printre acestea datorită poziției sale minunate se deosebește Mitropolia. Ea este așezată pe o înălțime de unde se desfășoară tot orașul ; aici se vede o cruce de piatră înălțată de d-l conte Miloradovici în amintirea ofițerilor din corpul său de armată care și-au dat viața pentru patrie în campania de atunci [3].

Mănăstirea Radu-Vodă, cunoscută aici prin vechimea ei, a fost construită în anul 1456 (sic) de Radu voievod al III-lea [4]. Ea este așezată izolat pe un muncel înalt și este remarcabilă prin arhitectura sa gotică. Celelalte mănăstiri sînt construite aproape toate într-un singur stil, sînt înconjurate cu un zid înalt de piatră sau cu clădiri în care locuiesc călugării și nu merită o atenție deosebită.

Bisericile. Aici se găsesc 72 biserici de piatră și 23 din lemn, care sînt în cea mal mare parte, risipite prin mahalalele orașului și construite în locuri atît de strîmte, încît arhitectura lor, de altfel destul de uniformă, nu face nici o impresie. Aproape toate sînt formate din două și trei turle în opt colțuri, cu cupole de aramă, împodobite în interior și uneori și pe dinafară, cu o pictură nereușită. Curtea bisericilor, împrejmuită cu gard, este acoperită de pietre de mormînt și cruci ; potrivit obiceiului de aici, morții sînt îngropați pe lîngă biserici, iar uneori, pentru o sumă mare, înăuntrul acestora. Acest obicei vătămător, și care într-un oraș foarte populat contribuie atît de mult la infectarea aerului, este desființat prin noul Regulament, dar (faptul) nu este încă adus la îndeplinire.

Denumirea tuturor bisericilor și mănăstirilor aflate în București este notată în lista alăturată. Veniturile lor, mijloacele de întreținere ale preoților, împărțirea pe eparhii și episcopii este cuprinsă într-un articol special.

În afară de aceste lăcașuri de rit ortodox, se mai găsesc două biserici catolice, una luterană, o biserică calvină, una singură evreiască. Una din bisericile catolice se află la 5 verste de București, în satul Cioplea ; aici locuiește episcopul catolic.

Edificiile de stat. Afară de cele 8 mănăstiri principale aparținînd principatului, despre care s-a mai vorbit, în București se mai găsesc doar patru edificii de stat și anume :

1) Fostul palat al domnului Ipsilanti, veche reședință a domnitorilor ; această construcție, care potrivit celor povestite de locuitori fusese ridicată cu tot luxul posibil, a ars în anul 1820, iar ruinile care au dăinuit poartă numele de palatul ars — Curtea Arsă ; acum a rămas doar mănăstirea Mihai-Vodă, cu clădirile ce țin de mănăstire, care este atît de mare, încît ultimul domn, Grigore Ghica, s-a așezat aici pentru cîtva timp cu întreaga sa curte. O dată cu venirea rușilor, aici s-a înființat un spital, în care în prezent încap pînă la 200 de bolnavi.

2) Sfatul orășenesc ; în acest scop a fost cumpărată în anul 1831 o casă cu loc mult, pe care s-a înființat un rînd de măcelării, o piață pentru zarzavaturi și alte alimente.

3) Hanu-Beilic a fost construit de ultimul domn Ghica pentru toți turcii aflați atunci în București și pentru curierii care veneau de la Constantinopol ; acum el servește de cazarmă unui batalion din Straja pămînteană.

4) Închisoarea (pușcăria), o clădire foarte strîmtă, constă numai din cinci camere, în care sînt închiși uneori pînă la 150 de arestați. Una din ele este separată pentru bolnavi. În mijlocul curții se află biserica, care are un preot. Afară de aceasta, aici există o clădire sepa-

---

* Informație inexactă deoarece nu hanurile s-au transformat în mănăstiri ci mănăstirile și-au făcut hanuri de exploatare (nota red.).

[2] Engel, *Geschichte des hungarischen Reiches und seinen Nebenländern.*

[3] Acum, din ordinul președintelui Divanurilor, general-adjutantul Kiselev, aici se mai instalează un ceas solar, se proiectează ca o parte a acestei înălțimi să fie sădită cu arbori și din locul acesta încîntător să se facă un bulevard pentru plimbarea locuitorilor orașului.

[4] Dionisie (probabil D. Fotino, *Istoria vechii Dacii*, Viena, 1818 — nota red.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rată în care este instalată cancelaria şi aproximativ 20 de soldaţi care fac de pază. Clădirea fiind în centrul oraşului, în apropierea riului Dîmboviţa, este foarte nesănătoasă prin însăşi poziţia ei, prezintă multe inconveniente pentru ţinerea în condiţii bune a arestaţilor şi nu corespunde de loc scopului său, fapt pentru care ocîrmuirea şi proiectează să se construiască o altă închisoare în afara oraşului şi cu mult mai mare decît aceasta.

De pe vremea cînd a fost distrus palatul Ipsilanti, instituţiile judiciare, poliţia şi în general toate ramurile ocîrmuirii de stat sînt instalate în case particulare, care sînt închiriate în acest scop.

Spitalele. În ultimul timp, bolnavii din armata rusă erau internaţi la mănăstirea Sf. Sava, la Hanul Beilicului şi mănăstirea Mihai-Vodă, dar în timpul războiului, din cauza numărului mare de bolnavi, au fost ocupate pentru spitale aproape toate hanurile din oraş, care, după cum s-a mai spus, datorită aranjamentului lor sînt foarte potrivite în acest scop. Pentru înlesnirea oraşului, în anul 1829 s-a construit în satul Mărcuţa un spital cu 12 saloane mari în care pot încăpea pînă la 600 de bolnavi; înainte vreme, această construcţie a servit de cazarmă pentru o companie din Brigada a 17-a de artilerie, iar acum în ea este cazat un escadron din Straja pămînteană a Valahiei.

Oraşul Bucureşti poate, la caz de nevoie, să cuprindă pînă la 20 000 de bolnavi.

Depozite. Clădiri deosebite, bune pentru magazii nu se găsesc aici, afară de vila Belu, unde şi în prezent se păstrează proviant; dar în timpul războiului, cea mai mare parte a mănăstirilor de aici şi a celor din apropierea oraşului au servit de magazii. Clădirile acestea au de obicei aici foarte multe acareturi care la caz de nevoie pot fi folosite cu uşurinţă pentru acest scop.

Străzile. Bucureştiul are patru străzi principale pavate cu piatră care, încrucişîndu-se în centrul oraşului, servesc — potrivit direcţiei pe care o au — de ieşiri principale spre diversele locuri din principat, prin urmare: spre oraşul Tîrgovişte, Piteşti şi Ploieşti se pleacă pe strada Podul Mogoşoaia; strada Podul Tîrgului — de — Afară serveşte pentru plecarea spre oraşul Brăila şi Iaşi; Podul Beilicului, spre Silistra şi Giurgiu, iar Podul Calicilor, spre Craiova, Turnu şi altele.

Afară de aceste patru căi principale, mai există încă şase mai puţin însemnate, care servesc pentru comunicaţia cu satele cele mai apropiate; toate au bariere şi se găsesc în intervalul dintre căile principale. Străzile pietruite, chiar dacă sînt mai bune decît celelalte, sînt totuşi înguste, strîmbe şi foarte prost pavate, iar celelalte care servesc de legătură între ele nu au nici o denumire, au pavaj de lemn care, fiind expus să se strice repede, este totdeauna în stare foarte proastă. Mahalalele sînt lipsite şi de acest avantaj neînsemnat, din care cauză în timpul ploios din cursul anului mersul cu trăsura prin locurile acestea este aproape cu neputinţă.

În general, orice fel de comunicaţie este, în Bucureşti, foarte anevoioasă. Năvala calcştilor şi a mijloacelor de transport de tot felul este atît de mare, încît călătorii se văd nevoiţi să aştepte uneori foarte mult ca să se descurce trăsurile intrate unele în altele pe străzile înguste: vara praful este de nesuportat, toamna noroiul de netrecut şi cel care merge pe jos prin iureşul acesta este expus, săracul, primejdiei să fie strivit.

Afară de aceasta, vînzarea diferitelor produse, ca de exemplu păcura, varza, peştele sărat şi altele de acest fel, infectează aerul, mai ales în timpul arşiţelor, fapt la care contribuie îndestul şi cizmarii, fierarii, tinichigii şi alţii ca ei care lucrează pe străzi.

Dacă mai adăugăm la aceasta şi faptul că toate murdăriile sînt aruncate pe străzi, ne putem închipui cu uşurinţă în ce stare se găsesc ele. Amestecul de eleganţă şi murdărie uluieşte privirile: adeseori poţi întîlni aici o fierărie întunecată şi un atelier mizerabil alături de o prăvălie minunată de galanterie; o colibă sărăcăcioasă pe jumătate dărîmată alături de o casă splendidă.

Ocîrmuirea a acordat pînă acum foarte puţină atenţie întreţinerii oraşului în starea cuvenită de ordine şi curăţenie; fiecare proprietar a fost însărcinat să supravegheze cu grijă ca strada din faţa casei sale să fie în stare bună, dar lucrul acesta se aducea la îndeplinire cu multă încetineală sau mai bine zis nu se îndeplinea de loc. Acum însă, prin înfiinţarea noului Regulament, au fost stabilite pentru oraş diferite venituri care depăşesc suma de 300 000 de lei pe an[5]. O parte din ele se folosesc pentru întreţinerea funcţionarilor sfatului orăşenesc şi ai poliţiei,

[5] Veniturile oraşului sînt următoarele: Otcupul pentru vama vinului, care aduce pînă la 165 000 de lei pe an. Al doilea venit constă din darea plătită de negustori şi aduce pînă la 35 000 de lei. În sfîrşit, al treilea venit provine de la proprietarii particulari ai caselor, care plătesc o sumă oarecare de bani în raport cu suprafaţa ocupată la stradă de faţada clădirii. Această dare nu a intrat în vigoare, dar se presupune că va aduce pînă la 150 000 de lei, în total 340 005. De suma aceasta dispune sfatul orăşenesc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

iar restul pentru înfrumusețarea orașului. Se proiectează secarea bălților de prin mahalale, curățirea canalului riului Dîmbovița, înființarea pompelor de incendiu, pavarea cu piatră a tuturor străzilor principale din oraș și construirea de șosele prin mahalale, repararea cismelelor, organizarea cîtorva locuri de plimbare publice și altele. În prezent se și aduce la îndeplinire cea mai mare parte din lucrările proiectate. Străzile principale sînt luminate și în ultimii doi ani a fost pavat cu piatră centrul orașului și cîteva străzi care îl traversează. Trebuie să presupunem că doar cu multă grijă și stăruință din partea ocîrmuirii vor fi stîrpite cu vremea toate neorînduielile care s-au strecurat aici și vor fi înlăturate toate inconvenientele pe care le prezintă însăși poziția joasă a orașului.

Piețele. Înainte vreme se găsea un singur loc, în centrul orașului, unde se adunau locuitorii care soseau cu produsele lor de prin sate, ceea ce în afară de înghesuiala neobișnuită mai prezenta și inconvenientul distanței mari pentru cei care locuiau prin părțile îndepărtate ale orașului; acum, s-au înființat prăvălii de mărunțișuri, măcelării și piețe de alimente. Afară de piața aceasta permanentă aici se face de două ori pe săptămînă bilci, la ieșirea din oraș, pe strada Podul Tîrgului — de — Afară. În afară de alimente, aici se mai vînd și vite, oi, și porci, iar uneori cai minunați. La 21 mai, în acest loc se adună un mare iarmaroc, care durează cam opt zile; în timpul acesta se vînd aici toate produsele ambelor principate. Locuitorii de la munte aduc brînză, unt și mînă încoace vite; Moldova vine cu multă scîndură și alt fel de lemn; vin, rachiu se aduce din toate părțile.

Turcii, ungurii și sîrbii vin și ei pentru cumpărarea unor produse și dau în schimb produse făcute de ei.

După spusele locuitorilor, acest iarmaroc își are începuturile de la obiceiul în ființă, ca, în amintirea părinților și a rudelor celor mai apropiate, să se aprindă lumini la mormintele lor; acest obicei era numit *Sumbota morților*, adică Sîmbăta morților; cam în acest timp ei se adunau într-un loc și își dăruiau unul altuia, în acest scop, vase și candele. De aceea, la acest iarmaroc se vînd în mod obișnuit o mulțime de oale și vase de forme și mărimi diferite.

Aga de aici, care în timpul iarmarocului are venituri mari, organizează pentru popor o agapă la care vine de obicei să ia parte și societatea cea mai bună din București.

Școlile. Potrivit noului Regulament, în orașul București și în alte cîteva locuri din principat s-au înființat școli primare, a căror descriere amănunțită este prezentată într-un articol deosebit, la fel cu a celorlalte așezăminte publice, ca de exemplu a spitalelor, a instituției de binefacere pentru copiii găsiți și a mijloacelor folosite în țară pentru întreținerea arestaților.

Pensioane. În afară de școlile publice, în anul trecut s-au înființat aici două pensioane particulare pentru fete și cîteva pentru băieți.

Librării. Bucureștiul are două librării, una a d-lui Thyerry, care furnizează tot felul de cărți străine, iar cealaltă a unui grec, care ține mai mult scrieri în limba greacă și valahă și vinde diferite cărți vechi în limba franceză.

Tipografii. Aici se găsesc, de asemenea, două tipografii, una din ele, așa numită Tipografia lui Caracaș, este înființată de întemeietorul spitalului Filantropia, iar cealaltă există de multă vreme în cadrul mitropoliei. La prima se găsesc litere pentru limbile greacă, valahă și franceză, iar la cealaltă numai pentru cărțile bisericești.

Populația. Din tabloul care se alătură aici se vede că populația orașului București ajunge pînă la 70 000 de locuitori, printre care 1 795 de străini. Situația aceasta va arăta împărțirea locuitorilor pe clase, numărul tuturor felurilor de construcții, socoteala vitelor și alte cîteva amănunte. Aici vom arăta doar că toți străinii din oraș și din diverse locuri din principat se află sub protecția consulilor lor. În București se află consuli ai Rusiei, Austriei, Angliei, Franței și Prusiei [7]. Aceștia poartă numele de consuli generali și principali și au în subordine reprezentanți ai poporului care locuiesc la Iași și Galați, iar ei înșiși se află sub conducerea directă a trimișilor țărilor lor, care locuiesc la Constantinopol, după cum s-a mai spus despre aceasta într-un articol separat.

Petrecerile publice. Cu toată desimea populației Bucureștiului, orașul acesta are foarte puține locuri publice de petrecere. Divergențele clasei de sus, intrigile și bîrfelile orașului sînt

---

[6] În București se găsesc 22 de cișmele, la care apa a fost adusă prin țevi de la cîteva verste, dar în timpul ultimei revoluții grecești acestea au fost stricate toate. Cea mai mare parte a locuitorilor folosesc apa Dîmboviței de obicei o curăță strecurînd-o prin piatră sau o limpezesc cu piatră acră. Unii însă își aduc apă de la Herăstrău, unde se găsește un izvor cu apă minunată. Afară de aceasta, aici, aproape în fiecare curte se găsește o fîntînă, dar apa din ele este sărată și poate fi folosită numai pentru gătitul mîncării, precum și pentru adăpatul cailor.

[7] De pe timpul intrării trupelor rusești în principat, consulul Austriei a plecat la Viena și a încredințat pe compatrioții săi protecției consulului Rusiei; pe curînd este însă așteptată reîntoarcerea sa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

principala cauză. Cu toate acestea, în timpul carnavalului, se fac cîteva reuniuni — una pentru societatea cea mai bună, alta pentru străini, care poartă numele de Clubul nemțesc, iar a treia în care se adună numai femeile de anumită categorie și meșteșugarii. Însă clasa de mijloc, legată pînă acum de prejudecățile sale, rareori ia parte la aceste petreceri și în majoritate se adună numai în case particulare sau pe cît posibil caută să se distreze fiecare în familie.

Reuniunile publice au loc de obicei de două ori pe săptămînă, astfel că o dată locuitorii se adună pentru a dansa iar a doua oară cea mai mare parte din ei se maschează și atunci doar persoanele mascate au dreptul să danseze. Dar la toate aceste reuniuni nu este chiar atît de multă lume și multă strălucire după cum ar fi de așteptat de la un oraș atît de populat. De altfel, genul acesta de petrecere, oarecum împotriva moravurilor și a obiceiurilor vechi ale țării există doar de puțină vreme și a fost introdus mai mult de ofițerii ruși, în timpul războaielor trecute cu turcii.

Una din petrecerile cele mai de seamă ale localnicilor este plimbarea pe strada principală a orașului, Podu Mogoșoaiei ; vara, plimbarea se face de obicei seara, înainte de asfințitul soarelui, iar iarna înainte de masă. Localnicii, în special femeile, au o slăbiciune atît de mare pentru această plimbare, încît nici un fel de urgență nu-i poate face să renunțe ; a nu lua parte la plimbare ar însemna pentru ei o mare amărăciune. Toate doamnele, în special cele din clasa de mijloc așteaptă cu nerăbdare îndrăgita plimbare, pentru care se gătesc ca pentru bal. Un șir lung de caleși strălucitoare și de carete merg una după alta pe ulița îngustă pavată cu piatră și fac un praf de nesuportat care, ridicîndu-se în vîrtejuri, oprește respirația și distruge întreaga frumusețe a gătelilor femeiești.

Cu toate acestea, aceia dintre locuitorii care nu au trăsuri și nu pot lua parte la plimbare o privesc de la geam cu deosebită plăcere ; lumea de jos se îngrămădește la uși și la porți sau își alege un loc potrivit pentru aceasta pe stradă. Cînd timpul este urît, plimbarea se continuă numai pînă la barieră, de unde întorcîndu-se iarăși spre centrul orașului cei care se plimbă cu trăsura repetă de cîteva ori aceeași ceremonie ; cînd timpul este frumos (plimbarea)se continuă pînă la vilele de la Herăstrău și Colentina, după cum s-a mai spus mai înainte. Numărul trăsurilor care iau parte la aceste plimbări ajunge uneori, mai ales în timpul sărbătorilor mari, pînă la 800 și mai mult.

De 1 mai, locuitorii închină o zi întreagă plimbării. Dis-de-dimineață ei se îndreaptă cu provizii alimentare spre pădurica Băneasa, iar de acolo la Herăstrău și Colentina, unde în sunetul muzicii își dau silința, pe cît posibil, să petreacă această zi într-o plăcută distracție.

Afară de aceasta, în orașul ce se descrie exista un teatru, construit de fiica domnitorului Caragea, care avea o trupă permanentă de actori italieni sau germani, dar în anul 1822 el a ars din întîmplare și de atunci actorii care vin aici prezintă uneori piese lipsite de importanță, cu care locuitorii sînt obligați să se mulțumească în așteptarea altora mai bune. Reprezentațiile de acest fel se dau în casa d-lui Slătineanu, unde se fac și reuniuni în timpul carnavalului.

Aerul. Mai mult decît alte locuri din Principat, orașul București este expus la friguri, febre și alte boli epidemice, specifice acestei țări. Poziția joasă a malurilor rîului pe care este construit orașul, lacurile mlăștinoase care îl înconjoară, neîngrijirea străzilor și emanațiile putrede ale canalurilor trase pe sub pavajul de lemn, în care pe lîngă noroiul care se scurge se mai varsă tot felul de murdării, sînt îndestule cauze pentru a da naștere la fel de fel de boli.

Instituțiile medicale. Orașul București, numără 18 farmacii și foarte mulți doctori iscusiți dar ocîrmuirea acestei țări, dînd atenție situației grele a locuitorilor săraci, lipsiți de orice mijloc de vindecare într-o climă atît de dezastruoasă, a luat măsuri ca răul să nu se răspîndească atît de mult. În fiecare sector al orașului se găsește doctor, care are obligația să dea ajutor fără plată tuturor acelora care au nevoie de el ; afară de aceasta el este însărcinat să supravegheze îndeaproape sănătatea locuitorilor din sectorul său.

Se proiectează, de asemenea, să se înființeze o farmacie publică, de unde să li se elibereze săracilor în mod gratuit tot felul de medicamente. Cei grav bolnavi sînt trimiși la spitalele din oraș.

Curățirea canalului rîului Dîmbovița și secarea bălților de prin mahalale și a celor aflate în jurul orașului va contribui, de asemenea, mult la protejarea locuitorilor împotriva bolilor și se poate spera chiar ca prin aducerea la îndeplinire a acestor proiecte să scadă și mortalitatea în oraș.

Administrația orașului. Administrația orașului București ca toate celelalte ramuri ale ocîrmuirii a fost supusă unor modificări. Înainte vreme puterea era împărțită între spătar și agă ; aga administra centrul orașului, iar spătarului îi aparțineau suburbiile (numite aici mahalale) și toate sectoarele orașului aflate dincolo de bariere. Primul avea sarcina să supravegheze cu grijă ordinea din oraș și aprovizionarea acestuia, iar cel de al doilea se îngrijea de siguranța generală și era, de asemenea, judecător în toate certurile și procesele dintre locuitorii orașului.

Acum, prin înființarea noului Regulament, spătarul este însărcinat cu supravegherea îndeaproape a granițelor principatului, iar în București s-a înființat un sfat orășenesc care cer-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cetează toate neînțelegerile locuitorilor și, deoarece adună veniturile orașului, are sarcina să se îngrijească și de întreaga lui înfrumusețare și de aprovizionarea locuitorilor. Aga însă se ocupă numai de partea polițienească. Sfatul orășenesc este format din patru membri, doi din clasa boierească și doi din negustorime, aflîndu-se sub conducerea unui președinte.

Poliția orășenească este formată din cinci pristavi de sectoare, din tot atîția de cartiere și din numărul necesar de slujitori de poliție pentru supravegherea ordinii din oraș. Pristavii de sectoare se numesc aici comisari și locuiesc fiecare în sectorul său ; unii dintre slujitorii de poliție au cai, ceilalți însă merg pe jos. Ei poartă numele de dorobanți.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Lista bisericilor și mănăstirilor din orașul București

Nr.	Biserici	Nr.	Mănăstiri
	Sectorul Galben sau Mogoșoaia		
1	Popa Rusu	1	Episcopului Rîmnicului
2	Caimata	2	Cișmeaua Mavrogheni
3	Icoana		
4	Popa Petre		
5	Enea		
6	Boteanu sau Bradu		
7	Oțetari		
8	Batiștea		
9	Metohul Mitropoliei		
10	Adormirea		
11	Armeneasca		
12	Popa Ivașcu sau Pitar-Moș.		
13	Sf. Vasile		
14	Popa Cozma		
15	Sf. Visarion		
16	Amza		
17	Alba		
18	Precupeții — Noi		
19	Precupeții — Vechi		
20	Tirchilești sau Dichiu		
21	Sf. Ioan-Moși		
	Sectorul Verde sau Gorgani		
1	Sf. Nicolae	1	Cotroceni
2	Sf. Ilie	2	Crețulescu
3	Sf. Alexei	3	Spirea Veche
4	Adormirea Maicii Domnului	4	Mihai Vodă
5	Săracă	5	Apostolii Petru și Pavel
6	Dona		
7	Sf. Constantin		
8	Sf. Ilie din Gorgani		
9	Schitul Măgureanu		
10	Fîntîna Boului		
11	Manea Brutaru		
12	Sf. Arhistrateg		
13	Sf. Ioan Mic		
14	Stejarul		
15	Brezoianu		
16	Spirea Nouă		
17	Sf. Treime		
18	Izvoru		
19	Elefterie		
20	Neterminată, ruinată		
21	Albă, din Postăvari		
22	Schitul Hagi Dina		
23	Ghienta (sic)		
	Sectorul Roșu sau Plasa Tîrgului		
1	Dintr-o zi	1	Colțea
2	Doamnei	2	A Hanului Colței
3	Scaunele-Vechi	3	Sf. Sava

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Nr.	Biserici	Nr.	Mănăstiri
4	Cu Sfinți	4	Sărindari
5	Curtea — Veche	5	Sf. Nicolae
6	Sf. Gheorghe — Vechi	6	Stavropoleos
7	Sf. Dumitru	7	A Hanului Șerban-Vodă
8	Sf. Ion-Nou	8	A Hanului Grecilor
9	Sf. Anton	9	Zlătari
10	Sf. Spiridon	10	Sf. Gheorghe-Nou
11	Litîrca (sic)	1	Stelea
		12	Răzvan
		13	Măgureanu
		14	Sf. Ion-Vechi

Sectorul Albastru sau Plasa Broșteni

1	Broșteni	1	Mitropolia
2	Manea Cavafu	2	Doamna Bălașa
3	Lui Apostol	3	Sf. Spiridon.
4	Biserica de Lemn	4	Sf. Ecaterina
5	A Protopopului	5	Radu-Vodă
6	Sf. Ioan-Nou		
7	Olteni — cu — Bradu		
8	Sf. Treime		
9	Nouă		
10	Dobroteasa		
11	Lui — Tîrcă		
12	Foișor		
13	Sf. Athanasie		
14	Sîrbi		
15	Sf. Nicolae sau Broșteni		
16	Bărbătescul		
17	Biserica Țigănească		
18	Sf. Nicolae de la Filaret		
19	Flămînda		
20	Sf. Nicolae — de — Tabaci		
21	Manu		

Sectorul Negru sau Plasa Tîrgului — de — Afară

1	Sf. Silvestru
2	Pantelimon
3	Oboru-Vechi
4	Popa Nan
5	Iancului
6	Popa Soare
7	Hagiului
8	Mîntuleasa
9	Olari
10	Sf. Ștefan
11	Delea Veche
12	Delea Nouă
13	Ceauș Radu
14	Olteni
15	Udricani
16	Sf. Vineri
17	Vergului
18	Lucaci
19	Neguțătorilor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

SITUAŢIA AMĂNUNŢITĂ A POPULAŢIEI

Denumirea sectoarelor	Numărul cartierului din fiecare sector	Calculul locuitorilor											
		Boieri	Clasa de mijloc	Slujitori	Supuşi străini	Călugări	Preoţime	Evrei	Ţigani	Totalul persoanelor de sex masculin din toate categoriile	Numărul femeilor din toate categoriile în general	Numărul copiilor	
												De sex masculin	De sex feminin
Galben sau Mogoşoaia	21	175	2 045	762	140	37	54	2	307	3 522	3 614	2 311	2 205
Verde sau Gorgani	13	164	2 101	999	371	20	58	5	272	3 990	3 546	1 829	1 791
Roşu sau Tîrgului	11	115	1 867	3 278	964	40	38	344	52	6 698	3 331	1 688	1 645
Albastru sau Broşteni	15	102	2 677	1 146	226	33	54	73	205	4 516	4 041	2 460	2 412
Negru sau Tîrgului de Afară	18	59	2 111	709	94	7	52	139	51	3 222	3 432	2 199	2 136
TOTAL toate sectoarele	78	615	10 801	6 894	1 795	137	256	563	887	21 948	17 964	10 487	10 189

* Totalul este greşit

OBSERVAŢII

Oraşul Bucureşti numără 32.435 de locuitori permanenţi de sex masculin şi 28.153 de sex feminin, în total 60.588, care formează 13.065 de familii. Dar afară de aceasta, în mod obişnuit, se găsesc de la 10 pînă la 12 mii de persoane venite în oraş, ceea ce măreşte numărul populaţiei sale pînă la 72 mii, fără a pune la socoteală trupele ruseşti şi funcţionarii de stat care se află aici.

Din numărul de 1.795 de străini, supuşi austrieci se numără 1.226, francezi 80, prusieni 158, ruşi 236 şi englezi 95.

Mănăstiri sînt 26, din care 8 de clasa I-a; mănăstiri mari cu hanuri — 8, mănăstiri de clasa a II-a 10, biserici de piatră — 72 şi de lemn 23. Afară de aceasta, biserică catolică, luterană, calvină şi armeană şi sinagogă evreiască. Capele — 7.

Clădiri sînt în total 10.074, din totalul cărora hanuri mari sau curţi de oaspeţi în trecere, fără biserici — 7, hanuri mici — 28, băi greceşti — 3 şi spitale — 3.

Fabrici se găsesc cu totul 100, din care de lumînări de ceară — 3, de ulei — 9, de ciorapi — 1, de batiste — 10, de stambă — 1, de pălării — 3, de pînzeturi — 2, de pielărie — 65, de găitane de mătase şi de lînă — 5, de săpun — 2, poverne — 9, fabrici de bere — 2 şi tiporgafii — 2.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, rola XXVIII/2, Statistica Ţării Româneşti (Arhiva centrală de stat istorică-militară, Moscova, fond 438, dosar nr. 545)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ORAȘULUI BUCUREȘTI

rilor		Al clădirilor									Al vitelor				
Numărul tuturor locuitorilor în general	Toți locuitorii de mai sus formează atîtea familii	Numărul caselor	Numărul bisericilor	Numărul mănăstirilor	Numărul morilor		Numărul fabricilor	Numărul povernelor	Numărulr grajdurilor	Cîți cai pot încape	Cai	Boi	Vaci	Oi	Porci
					Cu Cai	De apă									
11 652	2 723	2 323	21	2	—	—	—	5	275	1 100	753	526	189	11	274
11 156	3 031	1 872	23	5	1	5	23	1	571	2 000	739	400	134	42	308
13 363	1 440	1 139	11	14	1	—	4	—	206	824	601	5	—	2	24
13 429	3 283	2 594	21	5	4	2	69	1	217	1 014	761	673	90	294	310
10 989	2 588	2 146	19	—	2	—	4	2	310	1 240	843	281	79	688	139
0 588	13065	10 074	95	26	8	7	100	9	1 579	6 178	3 698*	1885	492	1037	1055

cu o unitate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DIN ACTIVITATEA LUI VASILE PÂRVAN CA DIRECTOR AL MUZEULUI NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

P. PALIU

Nu este în intenția noastră de a prezenta strălucita carieră științifică și didactică a celui care, într-o viață scurtă, a elaborat o operă profundă și durabilă ci, de a evidenția, pe baza unor noi documente, cîteva date, de-ajuns de importante, din activitatea sa ca director al Muzeului Național de Antichități [1].

Unele rapoarte către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice sau către administrațiile de stat locale — ne ajută să cunoaștem mai bine aprecierea pe care o acorda Vasile Pârvan vestigiilor antice, importanța acestora pentru știință în general și pentru istoria patriei noastre în special. În repetate rînduri el cerea ministrului, organelor locale ale administrației de stat, să ia toate măsurile în vederea ocrotirii antichităților [2].

Alte documente dovedesc interesul cu care privea Vasile Pârvan fiecare descoperire, cît de mică, avînd convingerea că orice urmă materială : o piatră, o monetă, un ciob, poate duce la descoperiri importante și hotărîtoare pentru știință.

Pentru el fiecare monument, fiecare inscripție însemna viață omenească. Avînd această optică asupra cercetării științifice, nu este de mirare că, unele din descoperirile sale arheologice, importante s-au datorat tocmai meticulozității cu care analiza fiecare urmă materială a unei lumi dispărute.

Din documente mai rezultă activitatea sa practică, neobosită, pentru a educa respectul cetățenesc față de antichități și a convinge autoritățile de necesitatea apărării și conservării lor[3]. Căci, nimic nu era mai dureros pentru Vasile Pârvan decît să constate indiferența și ușurința cu care se distrugeau numeroase mărturii istorice. Față de astfel de situații, cum au fost și cazurile de la Caraharman și Caranasib, își exprima deschis amărăciunea. Referitor la distrugerile de la Caranasib el presupunea

---

[1] Documentele, toate scrisori autografe, se referă la perioada cuprinsă între anii 1913 — 1924, adică la trei ani de la numirea sa ca director al Muzeului Național de Antichități și trei ani înainte de moarte. Ele fac parte din fondul Direcției generale a Artelor aflat în depozitele Direcției generale a Arhivelor Statului

[2] Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția generală a Artelor , dosar nr. 340/1914, f. 8.

[3] Ibidem, dosar nr. 340/1914, f. 14 ; dosar nr. 376/1915, f. 48 ; dosar nr. 340/1914, f. 20 — 31 ; dosar nr. 465/1917, f. 18, etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

că acolo fusese, cîndva, citadela vechiului oraş Histria[4]. În aprilie 1917, cu prilejul pregătirii noi constituţii, chiar făcea propunerea, să se prevadă un paragraf prin care să se interzică parcelarea sau vinderea terenurilor *de orice fel avînd pe ele resturi de interes istoric ori cultural* [5].

Un alt aspect al activităţii lui Vasile Pârvan şi care se desprinde tot din aceste documente este lupta sa hotărîtă şi tenace pentru întărirea şi ridicarea prestigiului arheologiei româneşti atît în ţară cît şi peste hotare, (mai ales prin şcolile române din Roma şi Paris) pentru asigurarea condiţiilor materiale şi pregătirea înaltă, teoretică şi practică, a cadrelor [6].

Studiul documentelor ne permite să luăm cunoştinţă despre situaţia materială, din unele perioade, atît a lui Vasile Pârvan, cît şi a colaboratorilor săi [7].

Ceea ce mai trebuie subliniat este ideea din unele documente în direcţia asigurării dezvoltării cercetărilor arheologice. În acest sens, cu toate greutăţile şi piedicile Vasile Pârvan nu a dezarmat niciodată. Dînd dovadă de spirit de sacrificiu şi patriotism, el a apărat cu devotament comorile culturale ale trecutului patriei noastre pe care le-a adunat, cu migală, an de an şi le-a adus în muzeu [8]. Aici este locul să arătăm că el s-a pronunţat împotriva propunerii lui Al. Ţzigara Samurcaş de a ceda din muzeu tablourile Şcolii germane în cadrul schimbului de bunuri culturale cu Germania considerînd că aceste bunuri ne aparţin de drept.

Dar, mănunchiul de documente pe care îl publicăm va oferi, fără îndoială, cercetării ştiinţifice, mult mai multe elemente care să contribuie la completarea datelor cu privire la activitatea sa ca director al Muzeului Naţional de Antichităţi, decît am reuşit s-o facem în succinta noastră prezentare.

1.

Raportul lui Vasile Pârvan către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice în care arată situaţia antichităţilor din diferite localităţi din Dobrogea situaţie pe care a constatat-o personal cu prilejul unei vizite la faţa locului şi prin care cere să se ia măsuri practice pentru ocrotirea acestora.

DOMNULE MINISTRU,

5 octombrie 1913

În repetate rînduri, cu diferite ocaziuni, am avut onoarea a vă raporta asupra nenumăratelor resturi antice care zac ascunse în pămîntul Dobrogei, asupra marei şi netăgăduitei lor *importanţe pentru ştiinţă, în general, şi pentru istoria naţională, în special, cum şi asupra pri-* mejdiei în care se află aceste resturi de a fi distruse sau risipite şi astfel pierdute pentru ştiinţă, fie din lipsa de interes a autorităţilor şi adesea am cerut intervenţia Domniei Voastre pe lîngă diferitele autorităţi spre a le face atente asupra relelor de acest fel pe care le putusem descoperi prin propriile noastre mijloace. . . . . .

Credem că îndeplinim o datorie patriotică rugîndu-vă a binevoi ca, prin mijloacele de care dispuneţi, să dispuneţi a se lua din vreme măsurile necesare pentru ocrotirea antichităţilor din această parte a ţării ...

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 340/1914, f. 8.

[4] Ibidem, dosar nr. 340/1914, f. 20—31.

[5] Ibidem, dosar nr. 464/1917, f. 11 — 12.

[6] Ibidem, dosar nr. 376/1915, f. 88 — 89, dosar nr. 826/1923, f. 10, 15, 45

[7] Ibidem, dosar nr. 465/1917, f. 1, 11, 18, dosar nr. 826/1923, f. 15 şi 45; dosar nr. 863/1924, f. 10 şi 15.

[8] Ibidem, dosar nr. 845/1923, f. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

2.

Raportul prin care Vasile Pârvan roagă pe ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice să achiziţioneze pentru Muzeul Naţional de Antichităţi un relief antic de marmură reprezentîndu-l pe eroul Ahrac descoperit într-o vie de la Sarica- Nicoliţel.

DOMNULE MINISTRU,

16 aprilie 1914

D. Ap. D. Culea, directorul bibliotecii publice din Tulcea ne informează că un negustor bulgar — al cărui nume nu ni se dă — din localitate, posedă un relief antic de marmură cu reprezentarea Eroului Ahrac găsit în via sa de la Sarica, aproape de Nicoliţel. Cum asemenea monumente sînt foarte importante, între altele mai ales şi pentru cunoaşterea dezvoltării artei industriale în părţile noastre în primele secole de după Christos sîntem de părere,Domnule Ministru, ca să i se asigure şi acestui relief o conservare sigură în Muzeul Statului, şi de aceea respectuos vă rugăm să binevoiţi a interveni pe lîngă autorităţile respective pentru ca, după indicaţiile domnului institutor, să se ia piatra pe seama Muzeului Naţional de Antichităţi.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 330/1914, f. 14.

3.

Vasile Pârvan comunică ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice că în oraşul Botoşani s-a descoperit o piatră de mormînt datînd din anul 1248 şi îl roagă să se achiziţioneze piatra pentru Muzeul Naţional de Antichităţi.

DOMNULE MINISTRU,

16 aprilie 1914

Onor Academie Română ne transmite în original o scrisoare a D-lui Dr. D. Galian — medic comunal în oraşul Botoşani — care relatează că în acel oraş se găseşte o piatră tumulară cu inscripţie în limba armeană şi cu data de 1248. Piatra este expusă intemperiilor, nefiind prin nimic apărată.

Vechimea monumentului şi importanţa lui pentru istorie ne îndeamnă a vă ruga să binevoiţi a da ordin autorităţilor respective, să ridice piatra şi să o trimită Muzeului Naţional de Antichităţi, D. Dr. Galian obligîndu-se a sta la dispoziţie pentru toate lămuririle necesare.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 376/1915, f. 48.

4.

Răspunsul lui Vasile Pârvan la raportul custodelui muzeului din Constanţa în legătură cu transportarea la acest muzeu a unor antichităţi din această localitate.

DOMNULE CUSTODE,

16 aprilie 1914

Răspunzînd raportului dv. nr. 152 din 11 aprilie 1914 avem onoare a vă aduce la cunoştinţă că Direcţiunea acestui muzeu admite cu plăcere ridicarea şi transportarea la muzeul din Constanţa, dar că *din lipsă de fonduri* nu poate deocamdată să vă ajute materialiceşte pentru această lucrare. În ceea ce priveşte restaurarea construcţiei, despre aceasta nu ar putea fi vorba ; îndeobşte astăzi nu se mai restaurează monumentele antice ; toată grija noastră trebuie să fie concentrată întru păstrarea lor neştirbită în starea în care le-a adus vremea.

Vă mulţumim odată cu aceste şi pentru interesanta comunicare despre apeductul antic de la Enghez.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 340/1914, f. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

5.

Răspunsul lui Vasile Pârvan la adresa custodelui de la Muzeul din Constanța prin care îi aduce la cunoștință că acceptă cu plăcere să facă parte din Comitetul de patronaj al Secției din Constanța a Muzeului Național.

DOMNULE CUSTODE,

16 aprilie 1914

Răspunzînd adresei dv. nr. 97 din 11 aprilie 1914 am onoare a vă aduce la cunoștință că subsemnatul primește a face parte din Comitetul de patronaj pentru strîngerea de fonduri necesare Secției Constanța a Muzeului Național — și aceasta cu atît mai mult cu cît în calitatea sa de director al Muzeului Național, de care depinde Secțiunea Constanța, subsemnatul se simțea chiar, fără alte forme, de la început dator a susține opera, pe care doriți să o începeți.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția generală a Artelor, dosar nr. 376/1915, f. 49.

6.

Raportul lui Vasile Pârvan către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care îl roagă să intervină pe lîngă administrația moșiei Văleni (Roman), pentru a trimite la Muzeul Național de Antichități, spre examinarea valorii toate monetele găsite.

DOMNULE MINISTRU,

16 aprilie 1914

În referire la raportul nr. 1407 al Prefecturii județului Roman, înreg. sub nr. 18412 din 6 martie 1914, avem onoare a vă raporta că descoperirea, după cele 10 exemplare trimise, pare a prezenta o deosebită importanță, dar pentru a ne putea pronunța cu temei, este de absolută nevoie să avem pentru cîtva timp la dispoziție întreaga descoperire. De aceea sîntem de părere a interveni pe lîngă administrația moșiei Văleni, ca să trimită monetele la București pe garanția Onor Minister și a acestei Direcțiuni, cunoscînd că monetele fiind după lege proprietatea descoperitorului și a proprietarului terenului, ele vor fi restituite imediat ce vor fi studiate, sau vor fi cumpărate după cursul pe care-l vor fi avînd pe piață.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția generală a Artelor, dosar nr. 340/1914, f. 52.

7.

Raportul lui Vasile Pârvan către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care îi relatează despre lipsa de grijă a autorităților locale față de mărturiile antice existente în diferite localități din Dobrogea.

DOMNULE MINISTRU,

18 aprilie 1914

În desele noastre excursiuni arheologice pentru cercetarea localităților care ascund urme antice, din Dobrogea, și despre care am avut onoare a vă raporta la timp, am constatat următoarele rele, care cer o grabnică îndreptare:

1. Pe un masiv pietros și izolat, în partea de apus a satului Calachioi (Plasa Hîrșova), și care predomină brațul și balta Dunării pînă la o foarte mare depărtare, se află ruinele unei cetăți antice, care s-a numit în antichitate „Capidava" și a cărei importanță pentru istoria noastră națională merge crescînd mai ales în urma descoperirilor care s-au făcut și se fac la „Ulmetum". Această cetate însă este amenințată cu distrugerea, deoarece chiar sub ea, pe latura dinspre Dunăre se exploatează o carieră de către frații Ghencea din Brăila, distrugîndu-se pînă acum temeliile zidurilor, cea mai mare parte a laturei de vest a cetății. Cetatea fiind cunoscută de vreme îndelungată, mult ne-a mirat faptul că numiții domni au putut căpăta autorizația de exploatare a carierei de sub ea, fără ca Ministerul Instrucțiunii Publice și Direcțiunea Muzeului Național să fi fost întrebate — așa precum cerea legea.

2) Pe teritoriul comunei Topalu, plasa Hîrșova, la punctul numit Cekirgea, se exploatează actualmente o carieră de piatră pentru fabrica de ciment Cantacuzino din Brăila și cu această ocazie se distruge altă cetate antică așezată direct deasupra carierei. S-a distrus pînă acum

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

latura de Nord-Vest cum şi cîteva construcţii anexe de la poalele platoului cetăţii, dinspre N. şi N. E. Şi aici numita fabrică a căpătat o concesie pe timp de 30 de ani — din care mai are încă 10 — iarăşi fără ştirea autorităţilor competente deşi se ştia de existenţa cetăţii încă cu mult înainte.

3) Lîngă satul Caraharman (azi Vadu — n.n.) plasa şi judeţul Constanţa, în imediata apropiere a mării, se găsesc urmele unei importante aşezări antice care în vechime ţinea de oraşul grecesc Histria — renumitul centru grecesc de la Marea Neagră, care a dus aici o viaţă înfloritoare multe veacuri înainte de cucerirea romană şi ale cărei resturi sistematic explorate, ar putea arunca multă lumină asupra istoriei pămîntului nostru pentru acele timpuri îndepărtate, despre care acuma nu putem spune mai nimic. Aceste ruine sînt exploatate de locuitorii din satul Caraharman pentru materialul de construcţii ce-l conţin. Faptul acesta se petrece la lumina zilei, fără nici o sfială ; locuitorii înşişi (pe care i-am întrebat) ni l-au confirmat fără să-l crează altfel decît ca ceva firesc.

4) Ceva mai spre Nord de Caraharman, în dreptul satului Caranasib, pe un promontoriu înalt ce înaintează între două braţe ale lacului Sinoe, sînt ruinele unei cetăţi, care cu siguranţă se poate spune că a fost citadela vechiului oraş Histria, folosită apoi şi de romani ca atare şi restaurată desigur în repetate rînduri. Şi aceste ruine poartă urme nenumărate de exploatări inconştiente ale locuitorilor, care vin aici de iau de-a gata piatră pentru trebuinţele lor. Paguba pentru ştiinţă este cu atît mai mare aici, cu cît avem puternice cuvinte de a crede că ultima restaurare a cetăţii s-a făcut — precum era obiceiul atunci — cu materialele vechi de la vechi monumente, cu inscripţii şi sculpturi, a căror pierdere ar trebui evitată cu orice preţ.

Cum Direcţiunea acestui muzeu nu poate deocamdată, din lipsă de fonduri, să întreprindă exploatarea sistematică a acestor ruine şi pentru ca să nu se piardă preţioasele rămăşiţe, respectuos vă rugăm, Domnule Ministru, să binevoiţi a da ori a interveni la locurile competente spre a se da ordinele necesare autorităţilor respective, ca să vegheze să nu se mai atingă nimeni de ruinele antice aici semnalate.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 340/1914, f. 20 — 31).

8.

Vasile Pârvan raportează ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice aprecierea sa asupra valorii monetelor găsite în Sascut-Putna propunînd cumpărarea acestora pentru muzeu sau înapoierea lor proprietarului după ce vor fi fost luate toate însemnările ştiinţifice după ele.

DOMNULE MINISTRU,

18 aprilie 1914

În referire la petiţia locuitorului Iordachi Gh. Mihăilă din comuna Sascut -Putna, înregistrată sub nr. 21845 din 15 martie 1914, avem onoare a vă raporta cele ce urmează :

Monetele în chestiune ne-au fost trimise spre referire de către Onor Minister cu ordin 67527 din 10 septembrie 1913. Studiindu-le, am raportat cu nr. 198 din 27 septembrie că monetele valorează 145 de lei, sumă care se cuvine în întregime descoperitorului, deoarece obiectele au fost găsite pe proprietatea sa. Cu adresa nr. 213 din 21 octombrie 1913 i-am comunicat aceste. Atunci d-sa ne somează să-i trimitem monetele pînă la un termen hotărît, iar la răspunsul nostru că în nici un caz noi nu-i putem trimite monetele direct ci numai cu un ordin al ministrului, d-sa răspunde prin cererea care motivează referatul de faţă.

În consecinţă rugăm respectuos pe Onor Minister a hotărî cele ce va crede de cuviinţă părerea noastră fiind că monetele tot mai la locul lor sînt în Muzeul Naţional decît în mîinile descoperitorului, care, pre cum se vede nu-şi dă seama de valoarea lor şi desigur le va împrăştia. De altă parte însă nu putem în nici un caz oferi suma cerută de proprietar, astfel că nu va rămîne decît să-i înapoiem descoperirea, după ce ne vom fi luat toate însemnările ştiinţifice ce ea le comportă.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 340/ /1914, f. 40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

9.

Raportul lui Vasile Pârvan prin care cere ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice să intervină la oficialitățile locale pentru a se lămuri care era situația monetelor descoperite în comuna Enușești, județul Romanați cărora le acorda o mare importanță științifică aici aflîndu-se urmele unei cetăți socotită a fi Acidava.

DOMNULE MINISTRU,

20 Mai 1914

Cu ordinul Domniei Voastre nr. 15820/B din 5 martie 1913 s-a înaintat Direcțiunii acestui muzeu o copie de pe adresa Direcțiunii generale C.F.R., înregistrată sub nr. 15820 la Onor Minister al Instrucțiunii, prin care se făcea cunoscut că pe teritoriul comunei Enușești (județul Romanați), lîngă linia ferată, s-a găsit o oală de pămînt cu 152 monete de argint și că dl. primar al comunei Enușești a confiscat acele monete comunicînd că le va înainta administrației de plasă respective.

Ca urmare la ordinul citat am avut onoare a vă raporta pe dată cu nr. 47 din 6 martie 1913 despre deosebita însemnătate a acelei descoperiri, și a vă ruga să binevoiți a dispune să se dea ordine administrației respective ca să răspundă clarificînd chestiunea soartei acelor monete. Rezultatul intervenției D-voastre, în baza raportului nostru cu nr. 47/1913 a-ți binevoit a ni-l comunica cu ordinul D-voastre nr. 27301/13 din 11 aprilie 1913 — anume: că 95 din monetele în chestiune au fost înaintate Direcțiunii acestui muzeu, asupra cărora ne-am dat avizul că nu au nici o importanță istorică, că restul de 125 se află la d-l V. T. Droneanu fost prefect și actualmente deputat. Pe de altă parte primăria comunei Enușești cu nr. 111/1913, comunică Direcțiunii acestui muzeu că monetele „s-au înaintat Comisiunii Monumentelor Istorice prin administrația plășii Oltul de Sus, din județul Romanați, cu raportul nr. 904 din 22 decembrie 1912".

Cum însă în arhiva acestei instituții nu se află nici o urmă de acte cu privire la aceste monete; față de vădita contrazicere dintre cele raportate de prefectura de Romanați, Onor Minister și comunicarea făcută Muzeului de către primăria comunei Enușești; cum, din informațiuni particulare, sîntem încunoștințați că nici comunicarea cu nr. 111/1913 a primăriei comunei Enușești nu corespunde adevărului, deoarece nici Comisiunea Monumentelor Istorice n-a primit spre studiere monetele de la Enușești, — față de aceste pagube aduse științei — căci în regiunea acestei comune se află urmele unei cetăți socotită a fi Acidava din antichitatea Daco-romană și față de această sustragere a monetelor care după lege aparțin direct statului, ale cărui colecțiuni urma să le crească, respectuos vă rugăm a da ordine severe și de urgență autorităților respective, ca monetele, împreună cu vasul în care au fost găsite, să fie trimise neîntîrziat Direcțiunii Muzeului de Antichități sau, în cazul cînd s-au luat cu de la sine putere, să fie restituite, ele neaparținînd după lege nici unei alte autorități și cu atît mai puțin vreunei persoane particulare.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția generală a Artelor, dosar nr. 340/1914, f. 111

10.

Scrisoarea lui Vasile Pârvan prin care îi comunică lui I. Ghibănescu directorul muzeului din Dobrogea că a obținut aprobarea ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice să înceapă studiile asupra zidurilor descoperite în curtea Comandamentului militar din Constanța.

DOMNULE DIRECTOR,

12 ianuarie 1915

Descoperirea ruinelor antice de pe proprietatea D-lui Rascovar, fiind de o importanță deosebită pentru istoria cetății antice Tomis, ne grăbim să vă aducem mulțumirile noastre pentru graba cu care ne-ați înștiințat. Ținem totodată să vă aducem la cunoștință că am cerut, și domnul Ministru al Instrucțiunii Publice a aprobat ca să continuăm urmărirea zidului vechii cetăți avînd *ca punct de reper turnul* acum descoperit cît și zidurile mai de mult descoperite din curtea Comandamentului și Bulevardul Ferdinand, *luînd totodată măsurile necesare ca prețioasele documente să nu mai fie distruse* ca pînă acuma, ci păstrate prin vreun mijloc oarecare. Pentru aceasta domnia sa a binevoit să ne dea depline puteri, ca, la fața locului, să facem studiile necesare în acest scop și acestea începînd de *vineri* dimineață cînd vom sosi în localitate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Am rugat pe d. Rascovar să continue cu săpăturile în jurul turnului atit cît se întinde pe proprietatea sa. Cum e posibil să se găsească cu ocazia lucrărilor diferite obiecte interesante, vă rugăm şi pe D-voastră să exercitaţi un control de aproape, sfătuind atit pe proprietar, cî şi pe lucrători de a pune de o parte şi de a vă preda pentru muzeu orice fel de lucruri de acest fel ce se vor găsi.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 376/1915. 170.

11.

Scrisoarea lui Vasile Pârvan prin care roagă pe I. Ghibănescu să comunice autorităţilor din Mangalia că vor sosi pentru a începe cercetările asupra ruinelor antice din localitate.

DOMNULE DIRECTOR,

28 februarie 1915

Avem onoare a vă ruga să binevoiţi a comunica autorităţilor din Mangalia, că, cu începere de vineri 6 martie, c. sîntem liberi a veni în localitate pentru a face cercetările istorice asupra ruinelor antice de acolo, *şi să vă răspundă dacă pînă atunci preparativele* despre care le-am comunicat vor putea fi sfîrşite. De asemenea vă mai rugăm să comunicaţi şi Comandamentului Corpului V de armată că, dacă din pricina vremii rele a trebuit să renunţăm săptămîna aceasta la săpăturile ruinelor de acolo, imediat ce va fi cît de cît posibil, sîntem hotărîţi să ducem energic mai departe cercetarea lor. Pentru aceasta *vă rugăm să ne comunicaţi telegrafic aceă* şi cînd vremea e mai bună pentru a începe lucrul.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 376/1915. f. 215.

12

Raportul lui Vasile Pârvan prin care propune ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice angajarea lui Ion Andriesescu în cadrul Muzeului avînd în vedere buna pregătire teoretică şi practică a acestuia în arheologia preistorică.

DOMNULE MINISTRU,

5 octombrie 1915

Vă este cunoscut cazul cu antichităţile preistorice de la Cucuteni. Neavînd specialişti în ţară, s-a acordat voia de săpături şi cercetări unui profesor străin, care a descoperit acolo lucruri de o însemnătate capitală; aceste descoperiri ar fi putut să împodobească azi muzeul nostru iar nu pe cel de la Berlin.

Cercetările arhologice din vara aceasta făcute de asistenţii mei sub conducerea ajutorului meu la muzeu, D-l Teodorescu au dat la iveală o sumă de resturi preţioase din epoca preistorică, care, cer, de asemenea, să fie studiate de un specialist în preistorie, iar nu de învăţaţi ai arheologiei clasice.

Muzeul însuşi are o colecţie de obiecte preistorice, care aşteaptă să fie cercetate şi publicate.

Ne trebuie pentru această ramură de studii un specialist. E d-l dr. Ioan Andriesescu, care după ce şi-a luat doctoratul cu o teză de preistorie la Universitatea din Iaşi, a plecat în străinătate să-şi completeze studiile de arheologie peristorică şi a studiat timp de cinci semestre la Universitatea din Berlin această disciplină atît teoretic cît şi practic, în muzeu şi la săpături sub conducerea profesorilor Kossinna şi Hubert Schmidt.

Pe ziua de 1 octombrie c. D-sa întorcindu-se în ţară cu studiile terminate (profesorii săi i-au dat alăturatele certificate elogioase) mi-a cerut de lucru la muzeu. Studiind în străinătate pe propria sa cheltuială şi negîndindu-se la altă situaţie materială decît cea pe care i-ar da-o ştiinţa sa, Dl. dr. Andriesescu e expus acum, dacă nu-i dăm imediat o situaţie fie cît de modestă la muzeu, să trebuiască a-şi agonisi existenţa prin cine ştie ce muncă ordinară de birou sau chiar mai rău.

Socot că e o datorie de onoare pentru muzeul nostru ca Dl. dr. Andriesescu să fie imediat adus printre funcţionarii lui ştiinţifici. E o mare bucurie pentru subsemnatul să poată încredinţa secţia preistorică a muzeului şi departamentul săpăturilor preistorice unei persoane bine pregătite ca dl. dr. Andriesescu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ca urmare a celor de mai sus, vă rog Domnule Ministru, să binevoiți a lua sub directa Domniei Voastre ocrotire propunerea de mai sus, intervenind să se deschidă pentru cele șase luni: octombrie — martie inclusiv, un credit extraordinar de 1200 (una mie două sute) lei pentru retribuirea ca șef — asistent la Muzeul Național de Antichități, a D-lui dr. Ioan Andriescu, a 200 lei pe lună, de la octombrie c. pînă la 31 martie și ca atare să binevoiți a aproba recomandarea ce am onoarea de a vi-o face, pe ziua de 1 octombrie, Dl. Andriescu fiind încă de acum în lucru la muzeu.

Primiți, vă rog, domnule ministru, asigurările respectului meu.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția generală a Artelor, dosar nr. 376/1915, f. 88 — 89.

Director,
V. Pârvan

13.

Observațiile și propunerile lui Vasile Pârvan cu privire la ocrotirea antichităților și raportate ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice așa cum considera el că trebuie să fie prevăzute în Constituție, pentru ale cărei modificări urmau să înceapă discuțiile în Cameră și Senat.

DOMNULE MINISTRU,

Dobrovăț, 30 aprilie 1917

În vederea discuțiunilor care vor începe în Cameră și Senat cu privire la modificarea Constituției noastre, am onoarea a vă face — pe baza textului tipărit împărțit domnilor deputați — propunerile ce urmează, în calitatea mea de reprezentant al Antichităților noastre naționale, atît la Universitate și Academie, cît și în însăși organizația Ministerului de Culte ca membru al Comisiunii Monumentelor Istorice și în special ca director al Muzeului Național de Antichități.

Anteproiectul de reformă a Constituției prevede toate posibilitățile de expropiere *afară de aceea pentru interes artistic și istoric*.

Nenorocirea ca vechile noastre rămășițe culturale să poată fi parcelate și distruse (ca lagărul lui Traian de la Turnu-Severin, ca nenumăratele cetăți de pe Dunăre și de la Mare, devenite fie proprietate particulară fie exploatare particulară (cazul cu arendarea chiar de stat — pentru cariere de piatră — a cetății Capidava — Calachioi), va putea deci continua.

Vă rog dară, Domnule Ministru, să luați apărarea tuturor mărturiilor noastre trecute: cetăți greco-romane, cetăți medievale, monumente izolate, necropole antice, stațiuni preistorice, biserici și palate părăsite etc., etc. și anume, în două direcții, adică:

În constituție să se prevadă (ca principii):

a) Exproprierea particularilor de monumentele istorice de artă de pe terenurile lor, adăugîndu-se la rîndul 7 al anteproiectului după cuvintele: „de interes militar", aceste două cuvinte: „istoric și artistic"

b) Execeptarea de la parcelarea la țărani a tuturor terenurilor publice și particulare; *care au pe ele resturi ori monumente istorice și artistice, iar nu numai, ca în anteproiectul* de reformă a Constituției (art. 13, lit. a, al. 2) „pămînturile *de cultură*! anume, s-au se șterg din redacția actuală cuvintele „de cultură", care ar autoriza oarecum vinderea ca izlazuri a cetăților antice, sau mai bine, fiindcă ar fi mai explicit, se adaugă la actuala redacție cuvintele: *„precum și toate terenurile de orice fel, avînd pe ele resturi de interes istoric ori artistic"*.

Nu știu dacă acum se va trece și la facerea legii speciale de expropiere, în care caz ar fi de adăugat încă o sumă de prescripții în interesul normelor vechii culturi a patriei noastre: ca de pildă (în ce privește strict Muzeul Național de Antichități) aceea ca la parcelarea moșiilor statului (+ cele expropiate acum de la particularii) din Dobrogea și Oltenia (unde sînt cele mai multe resturi antice), să participe în comisia de delimitare pe teren și un delegat al Muzeului (Directorul ori, în caz că e împiedicat, unul din principalii colaboratori), iar nu numai ingineri hotarnici) respectivi — sau alt exemplu: la exproprierea particularilor care au pus mîna pe ruine și monumente să li se plătească prețul primitiv (ce au dat ei pe loc) + dobînda de pildă 5% de la data cumpărării pînă azi (astfel domnii de la Severin care și-au parcelat pe prețuri foarte modeste castelul Drobetae nu ar mai putea cere la expropriere sume enorme, — ori turcii și tătarii din Mangalia n-ar mai avea pretenția să ia pe locuri virane ori pe niște dărămături de case cîte o avere întreagă). Un alineat declarînd nule toate vînzările la particulari ale terenurilor cu monumente istorice sau artistice, fie că au fost făcute de particulari între ei, fie de comune, fie de stat, ar face pe cetățeni să contribuie foarte grăbiți la trecerea tuturor monumentelor la stat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pentru modificarea însăşi a Constituţiei, cred că sînt însă stric necesare cele două adause de ordin principial pe care le-am însemnat mai sus, sub literele *a* şi *b*.

Primiţi, vă rog, Domnule Ministru, încredinţarea înaltei mele consideraţiuni.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 465/1917, f. 12.

14.

Raportul lui Vasile Pârvan prin care comunică ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice că l-a însărcinat pe noul asistent al muzeului, D. Paul Nicorescu, să cerceteze localităţile istorice din judeţul Vaslui, în special cele având urme preistorice

Dobrovăţ, 19 mai 1917

DOMNULE MINISTRU,

Direcţiunea Muzeului Naţional de Antichităţi părăsind împreună cu personalul ştiinţific oraşul Bucureşti în noiembrie trecut — odată cu începerea timpului bun din anul curent — şi având în vedere şi numirea asistentului nostru D. Paul Nicorescu ca profesor suplimentar la liceul din Vaslui — am dat însărcinarea acestui d. asistent — cu ordinul nostru nr. 5 din 18 martie c. de a cerceta localităţile istorice din judeţul Vaslui în special cele cu urme preistorice (localităţi indicate în ordinul său personal), având a-şi lua reşedinţa ca asistent al Muzeului nostru tot în oraşul Vaslui unde îi e şi catedra.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 464/1917, f. 11—12.

15.

Raportul lui Vasile Pârvan prin care solicită ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice să i se ordonanţeze salariul şi diurna pe lunile septembrie, octombrie, noiembrie şi decembrie 1917.

Odesa, 10 decembrie 1917 Slavianskaia Gustinitza

DOMNULE MINISTRU,

Vă rog să binevoiţi a dispune să mi se ordonanţeze şi plătească *în ruble* leafa şi diurna mea de la *Universitate* şi *diurna mea de la Muzeul de Antichităţi*, pe lunile *septembrie*, *octombrie noiembrie* şi *decembrie*, precum urmează :

1 . Pe lunile *septembrie* şi *octombrie* diferenţa de cursul rublei între 2, 66 şi 1,50 la leafa *încasată în lei* la finele lunii iulie :

Lei 2108 de la Universitate, cu reţineri cca 1840
" 600 " Muzeu cu reţineri cca 523,80
2363,80

Deci, pe cele două luni cca 2360, care primiţi pe cursul rublei 2,66 fac abia c. 887 ruble, pe cînd pe cursul de 1,50 fac c. 1753 ruble ; astfel am încă a primi pe *lunile septembrie şi octombrie*, diferenţa de 686 ruble.

2 . Pe lunile *noiembrie* şi *decembrie* leafa şi diurna întreagă, atît de la Universitate cît şi de la Muzeu, scăzînd reţinerile, deci iarăşi *c. 2360 lei*, în ruble pe cursul 1,50 c. 1573 ruble.

În total, pe cele patru luni, am a primi deci 2259 ruble.

În cazul cînd retribuţia arătată nu mi se poate trimite direct, prin *Consulatul Român din Odesa*, vă rog ca această sumă să fie ordonanţată şi plătită pe numele colegului meu *D. prof D. Gusti* de la Universitatea din Iaşi.

V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcţia generală a Artelor, dosar nr. 465/1917, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

16.

Raportul lui Vasile Pârvan prin care roagă pe ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice să intervină la ministrul de Interne pentru a elibera un permis de călătorie necesar întreprinderii unor acțiuni în vederea reorganizării Muzeului cît și a Serviciului de săpături arheologice.

Iași, 23 mai 1918

DOMNULE MINISTRU,

În vederea reorganizării Muzeului Național de Antichități și a Serviciului de săpături arheologice în legătură cu el, după pierderile suferite prin războiu am onoarea a vă ruga să binevoiți a interveni pe lîngă domnul ministru de Interne ca să ceară pentru ajutorul nostru la Direcțiunea Muzeului d. D. M. Teodorescu, *sub directorul* Muzeului, un *Ausweis de dus și întors* Iași — București și înapoi. D-sa avînd a se pune în legătură personală cu Dl. profesor I. Bogdan, care a girat afacerile Muzeului în tot timpul ocupației capitalei țării și cu personalul muzeului rămas a București, după care, întorcîndu-se aici ne va raporta, spre a vă putea face propunerile concrete privitoare atît la situația actuală a Muzeului nostru, cît și la reorganizarea Serviciului de săpături arheologice de pe lîngă Muzeu.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția generală a Artelor, dosar nr. 578/1918, fila 1.

17.

Raportul lui Vasile Pârvan către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care îi aduce la cunoștință că, sub pedeapsa închisorii, nu va înstrăina nici o valoare culturală din Muzeu fără de aprobarea Comisiei Monumentelor istorice.

28 februarie 1923

DOMNULE MINISTRU,

La ordinul D-voastră nr. 6645 din 27 februarie 1923, am onoarea de a vă răspunde că subsemnatul e obligat, sub pedeapsa amenzii și a închisorii, a nu înstrăina nimic din averea Muzeului fără aprobarea comisiunii Monumentelor Istorice (v. legea acestei comisii din 1919 art. 2, al. *a* și art. 5, al. ultim). Ca atare D-voastră aveți a cere tablourile de Școală germană din Muzeul nostru de la Comisiunea Monumentelor Istorice, singura autoritate în drept a decide asupra soartei lor.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția generală a Artelor, dosar nr. 845/1923, f. 11.

18.

Raportul lui Vasile Pârvan prin care solicită ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice un concediu de 45 de zile avînd a reprezenta țara noastră la Congresul Uniunii Academice Internaționale și a se ocupa de unele lucruri la Școala română din Roma.

2 aprilie 1923

DOMNULE MINISTRU,

Urmînd a pleca la Bruxelles, în calitate de reprezentant al României la Congresul Uniunii Academice Internaționale, și în urmă la Roma, spre a dirija lucrările Școalei române de colo, vă rog să binevoiți a-mi acorda un concediu de 45 de zile, de la 2 aprilie a.c. și a aproba ca girant al Direcțiunii acestui Muzeu în lipsa mea, pe dl. I, Andrieșescu, subdirectorul muzeului.

Director,
V. Pârvan

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția generală a Artelor, dosar nr. 826/1923, f. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CUVINTE ȘI EXPRESII VECHI

Contribuție la cunoașterea terminologiei vechilor materiale documentare

GH. UNGUREANU

Problema explicării termenilor vechi întîlniți în diferite documente în vederea întocmirii unui dicționar cît mai complet precizat încă din 1878 de fostul director general al Arhivelor Statului C.D. Aricescu, preocupă pe toți arhiviștii, care lucrează pe materiale de arhivă. Pînă la elaborarea și publicarea dicționarului mai sus pomenit, Revista Arhivelor și-a deschis paginile ei pentru această importantă problemă constituind și o tribună de dezbatere în vederea completării și îmbunătățirii explicațiilor termenilor vechi care se publică.

Pentru ca acest dicționar să fie cît mai bogat și totodată pentru a se grăbi întocmirea lui socotim necesar să arătăm că trebuie îndreptată cercetarea și mai mult asupra materialelor documentare privitoare la procesul de exploatare a subsolului în care au fost introduși mulți termeni tehnici pe care îi cuprind documentele vremii și care astăzi nu se mai utilizează.

Cele mai multe cuvinte care au ieșit de mult din vorbirea curentă le întîlnim în documentele fiscale și statistice. Problema termenilor întrebuințați pentru categoriile fiscale întîlnite în materialele documentare din prima jumătate a secolului al XIX-lea a creat multe greutăți arhiviștilor și cercetătorilor. Pentru a lămuri un termen a necesitat uneori un studiu special. Termenii de breslași (categorie de oameni de scuteală), bresle(corporații) și breslele posturilor (slujitorii, categoria fiscală care avea 45 subcategorii) pe care îi întîlnim frecvent în documentele anilor de pînă la 1832, au fost nu odată confundați. Termenul de privileghiat întrebuințat în general însemna un om sau o instituție care avea un privilegiu. Boierimea era o categorie socială privilegiată față de fisc, avînd scutire totală, mazilii, ruptașii și ruptele vistieriei, erau categorii fiscale care plăteau bir dar pe nume fiind astfel trepte privileghiate, față de birnicii havalegii. Alți locuitori, fiind răsplătiți de statul feudal pentru slujbele lor cu o scutire oarecare, față de masa birnicilor formau categoria fiscală a privileghiaților. În această categorie intrau căpitanii, vornicii de poartă, porușnicii, postelniceii, polcovniceii, ispravnicii de poartă, vătafii moșiilor, cei apărați cu cărțile cîrmuirii, cei la neamuri, după 1832 vechilii (avocați), profesorii, doctorii.

Mulți termeni, dispăruți de mult din limbă, îi găsim în diferite documente din secolul al XIX-lea care privesc comerțul, industria, numiri de

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

unelte şi maşini pentru aşa-zisele fabrici care începuseră să se înfiinţeze. În condicile de venituri şi cheltuieli pe care le ţineau gospodăriile moşiereşti sînt mulţi termeni ieşiţi astăzi din uz privitori la diferite obiecte casnice, unelte de lucru, produse, îmbrăcăminte sau preparate culinare.

Ar fi de dorit ca, atît arhiviştii cît şi cercetătorii să aibă cît mai curînd pe masa lor de lucru un dicţionar de asemenea termeni la elaborarea căruia aducem contribuţia noastră şi prin cele ce se publică aici. Fireşte că e doar o mică parte din ce s-a lucrat pînă acum, dar o socotim ca un punct de plecare şi totodată un îndemn pentru a se grăbi definitivarea dicţionarului atît de necesar.

A

absolutorium — act de iertare, achitare, certificat de absolvire. Numele unui act scris la Iaşi în 1870, privind o casă rămasă moştenire la trei fraţi, din care unul după ce a primit în bani contravaloarea părţii sale de succesiune, declară că „nici eu, nici urmaşii mei nu vom avea vreun drept sau vreo pretenţie". Semnăturile s-au dat în faţa comisariatului de poliţie şi actul s-a trecut apoi în registrul de transcripţiuni al tribunalului (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 652/38).

acolisi (*a* —) — a nedreptăţi. C. Conachi dă în 1835 această definiţie: „Acolisitori, în limba moldovenească, numindu-se numai aceia cîţi întru cunoştinţă că nu au dreptate, stîrnesc pricini de judecăţi. Cu drept cuvînt în Moldova, unde mai nimenea nu cunoaşte pravila, nimine nu poate fi cu aşa numire, pentru că încredinţarea de dreptate nu o dă decît pravila. Nu acolisirea priveşte pe oameni la judecăţi, ci necunoaşterea pravilelor, care abia de doi ani s-au tipărit în limba patriei. Puterea săvîrşitoare izbîndea în toate".
(Bibl. Acad. R. S. România, Doc. 339/108).

act răsuflat — era orice act dovedit fals. Pentru aceasta el era găurit cu un obiect ascuţit (un fel de sulă) pentru a fi anulat. Deci, noţiunea de răsuflat echivala cu noţiunea de anulat, însă nu totdeauna. Actul aşa zis răsuflat (anulat) îl găsim pomenit sub diferite expresii cum ar fi: *carte cu vicleşug şi înşelăciune* (*Doc. priv. ist. Rom., A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 168, nr. 223); *zapis mincinos* (*Ibidem*, vol. IV, p. 202—203, nr. 259); *zapis făcut cu meşteşug* (Alex. Vitencu, *Vechi documente moldoveneşti*, p. 13—19); *zapis făcut cu înşelăciune* (*Doc. priv., ist. Rom., A. Moldova, veac XVII*, vol. II, p. 135—136, nr. 167); *zapis viclean* (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 311/23); *zapis iconomicos* (Ibidem, Condici, K. 376, f. 56—57 v); *dres strîmb şi viclean* (N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 128, nr. 6); *zapis rău şi răsuflat* (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 438, p. 70—77); *scrisoare iconomicoasă* (Ibidem, Condici, K. 376, f. 4—5 v). Sînt şi unele cazuri, mai rare, cînd sub denumirea de act răsuflat nu însemna act dovedit fals, ci dintr-un motiv oarecare îşi pierdea valabilitatea şi era anulat. Şi în acest caz actul impus pentru a se şti că nu e anulat. Într-un document din 1836 se spune: „vecselul (poliţia) să rămînă răsuflat şi ori care ar veni cu el să nu fie crezut".

act de zărbire (etimologie necunoscută) — e, probabil, o degradare grafică şi fonetică a cuvîntului „servire". Deci „act de servire", de folosinţă. Expresia figurează în „alcătuirea" din 1848, prin care Teodor Sferdinschi încuviinţează agăi N. Docan „dritul zărbirii asupra zidiului ce desparte locul meu de ograda d-sale". Zidul se făcuse pe locul lui Sferdinschi — 2/3 cu cheltuiala sa (în urmă despăgubit) şi 1/3 cu cheltuiala lui Docan. El se obliga a înălţa zidul cît grajdul lui Docan, care capătă dreptul să-şi clădească orice bina pe acest zid (Arh. St. Iaşi, colecţia, Documente, P. 648/108).

anerisire, anerisis, a anarisi — a anula. Cuvînt de origine greacă. Îl întîlnim cu sensul de *anulare*, într-un document din 1784, prin care Safta Cozmuleasa a făcut o danie. Ea arată prin scrisoare: „întru care danie am *anerisit* altă danie ce didesem mai înainte ... şi cînd am făcut dania a venit nepotul Vasile la mine, rugîndu-se să nu-l *isterisesc* de tot" (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 438/p. 69). În cancelaria moldovenească s-a folosit spre a indica anularea unui act prezentat la judecată sau la control şi găsit fără temei. La 1818, cînd se judeca un proces pentru nişte moşii din Moldova, se cerea de una din părţi anularea cărţii de judecată din 1809

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

şi a unui hrisov : ,,*această anerisis* ... nu-mi este de nici o trebuinţă la dovada dreptăţii mele, că îndestul s-a dovedit... dar numai ca să arăt dobitocia cărţii de giudecată a Ghicăi şi minciunile hrisovului lui" ... (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 419/254, f. 4 v.). La 1820, nacealnicul schitului Drăgeşti (Român) arată că la o judecată ce a avut-o cu răzăşii, s-au adus ,,cîteva hîrtii netrebnice şi păgubitoare de cheltuieli, care prin dreapta giudecată a Divanului, *anerisîndu-se* s-au luat şi ... s-au dat banului Ion Tăutu ca să se *spargă* şi să se *răsufle*" (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 449/157).

angurai — termen de origine latină (ancora), împrumutat din limba italiană (ancoraggio — loc de ancorare în port). În limba noastră cuvîntul numit ,,taxa de ancorare" plătită în schela Galaţi de către vasele ce veneau a descărca sau a încărca mărfuri de ori ce fel. Corăbiile plăteau în 1838, 20 lei anguraiul, caicele şi ciamurile cîte 10 lei, iar ,,alte vase mărunte", încărcate cu mărfuri pînă la 1000 ocă ,,lemne de foc, pari, nuele, cărbuni, zarzavaturi, legume şi peşte", precum şi vapoarele, nu plăteau nimic. (Prin alte ,,vase mărunte" se înţeleg ,,podurile sau gheceturile" pe care trec vitele de o parte şi de alta a Dunării ,,fiind vasele carantinii"). Venitul anguraiului a fost destinat fondului carantinei Galaţi. În 1838 acest ,,irat" s-a dat în ,,otcup", prin ,,mezat", cu 264 galbeni (Arh. St. Iaşi, tr. 1434, op. 1634, dos. 144, f. 10).

arşin — măsură de lungime de 0,68m., submultiplu al stînjenului. Cuvîntul există şi în limba rusă şi turcă. Îl găsim la 1829, ca măsură de lungime într-un izvod de cherestele : după grinzile a căror lungime se arată în stînjeni şi jumătăţi (pol) stînjeni, urmează ,,dulapi cîte de 6 pol *arşini* lungul şi 2 borşoace grosime". (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 422/154).

ascerliu — soldat în armată: Constantin Ipsilante vodă porunceşte lui Ilie Botezatu biv vel pitar, în urma ordinului primit prin firman, ca ,,din străinii ce se află în ţară" să adune ,,o samă de ascerlii", cît de mulţi. Aceştia vor fi trimişi în Ţara Românească ,,asupra *zorbalelor* ce s-au ridicat la Vidin" şi care trecînd hotarele, au ajuns pînă la Craiova. Botezatu este împuternicit să strîngă ascerlii din ţinutul Hotărnicenilor şi va lucra cu ispravnicii de ţinut. Adunarea să se facă ,,din oamenii ţinutului, cu bună învoire" şi dacă nu se vor putea aduna mai mult de 100 ascerlii, să se organizeze astfel ca să fie o căpetenie — numit *bulucbaşă* la 20 oameni (liude), cum şi un *stegar*. Şi asupra a 5 bulucbaşi cu steagurile şi neferii lor să fie un căpitan mai mare, numit *iuzbasă*. Ascherlii vor fi călări sau pe jos. Ei vor trebui să aibă arme, ca şi altele trebuincioase. Afară de leafă vor avea : 100 lei iuzbaşa, 50 lei bulucbaşa, 35 lei *bairactarul* călare, 30 lei un nefer călare, 25 lei bairactarul pe jos, 20 lei neferul pe jos. Leafa lor va fi lunară: 100 lei iuzbaşa, 30 lei bulucbaşa, 20 lei stegarul călare, 16 lei stegarul pe jos, 15 lei neferul călare şi 10 lei cel pe jos.

asidosie — scutire de impozite. Articolul 65 al hatişerifului din 1827, tradus în limba română, prevede scutirea ţărilor române de bir şi alte angării, pe timp de doi ani. O notă marginală, ţinînd loc de titlu, rezumă astfel cuprinsul textului : ,,*asidosie* de doi ani a provinţiilor" — adică scutirea provinciilor de dări pe timp de doi ani (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 252/37).

ateş menghen (ateş menghenă, menghen) — denumirea turcească pentru un aparat folosit în meşteşugul boiangeriei .Probabil pentru făcut imprimeuri. Evghenie boengiul Curţii domneşti din Iaşi, vinde o vie ca să poată cumpăra de la un meşter din Bucureşti o *ateş menghenă*, pentru meşterul său. La costat 1500 lei adus la Iaşi, din 1805 aprilie 20. La Bucureşti mai rămăsese un astfel de aparat şi era unul şi la Constantinopol. (Arh. St. Iaşi, Condici, K/325, f. 134).

B.

balahaci — necunoscut de dicţionare. Într-o corespondenţă din 1828, ispravnicii din ţinutul Tutova raportează Divanului că şi-au dat silinţa la ,,facerea *balahacilor* pentru spitalul din Bîrlad, li-ar fi găsit de îngrădit şi de căprioriţ cu totul, iar de acoperit numai a patra parte şi de lipit două odăi" (Arh. St. Iaşi, Condici, K/74, f, 1). Cuvîntul pare a fi o creaţie populară, avînd ca model pe rusescul ,,balagană" care înseamnă între altele şi baratcă. Deci ar fi vorba de o construcţie mare şi provizorie, necesară funcţionării spitalului militar din Bîrlad. Este interesantă şi forma verbală ,,căprioriţ", de la cuvîntul ,,căprioriţ", adică lemnăria care împreună cu draniţa sau alt material, formează acoperişul unei clădiri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

batac — groapă plină cu apă, mlaştină, baltă. La 1828, Visteria porunceşte ispravnicilor ca să ia urgente măsuri pentru ,,repararea podurilor, ezăturilor şi batacurilor din drumul a tot cuprinsului ţării şi să fie aduse în bună rînduială ca la trecerea oştilor să nu se urmeze cea mai mică împiedecare sau vatămare a cailor şi trăsurilor" (Arh. St. Iaşi, Condici, K/114, f. 1,2). O altă poruncă se dă ţinutului Iaşi ,,pentru întocmirea podeţelor şi a batacurilor" (Ibidem, f. 2). Şăineanu dă cuvîntului înţelesul de ,,groapă" plină cu nămol, mocirlă şi crede că e de origine armeană (cf. Influenţa Orientală, III, p. 15). Cuvîntul există însă şi în limba turcă, avînd acelaşi sens (mlaştină, noroi, glod). Filologul numit citează un document din 1784, cu textul : ,,să se îndrepteze uliţele şi drumurile de prin mahalale, să nu se mai afle gropi sau batacuri". Deci să nu se mai afle bălţi.

beilic — corvoadă, munci grele silite : ,,au fost siliţi să facă beilic". Se mai numea beilic şi conacul sau casa unde erau găzduiţi înalţii demnitari turci care veneau la Iaşi sau Bucureşti ; beilic de forspan, obligaţia locuitorilor de a da cai de poştă. M. Kogălniceanu în 1860 dă următoarea explicaţie termenului : ,,Muncă pentru bei. Ştim că era o vreme cînd ţăranul muncea foarte mult pentru bei (domn) şi boieri. Cînd însă ţăranul face în satul lui casă comunală, coşere de rezervă, fîntînă, poduri etc., el nu face beilic, munceşte pentru bună starea sa".

bitirmea — rechiziţie. Cuvînt de origină turcă (în bloc, în total, învoială, angajament), cunoscut de dicţionare. Îl găsim într-o corespondenţă din 1824, privitoare la aprovizionarea cu fîn a armatelor turceşti : scoţînd cu totul din mijloc *bitermelele* cele aducătoare de povară şi sarcini locuitorilor, cu preţuri nemăsurate, decît dacă se vor găsi *bitermegii* cu preţul cîte 300 lei pe stogul de măsură" (Bibl. Acad. R. S. România, Doc. 200/176, p. 3-a). Înţelegem din textul citat că sensul cuvîntului este acela de angajament apăsător. Găsim şi termenul de *bitermegiu*, care trebuie să numească pe cel care îndeplinea bitermeaua, un fel de achizitor de azi. Vezi şi cuvîntul ,,*bitirdisesc*". Aflăm de asemenea, noţiunea unităţii de măsură a stogurilor de fîn — *stogul de măsură*.

boiernaşi — în vorbirea curentă cuvîntul denumeşte un boier mai mic. Sensul istoric al termenului este însă altul. Dintr-o corespondenţă din 1808 a Vistieriei cu Isprăvnicia Tutova, aflăm următoarele : D. Circotă, fost căpitan de darabani în Ţara Românească, făcuse o jalbă la Divan, arătînd că ,,după rînduială" cei ce ,,au îmbrăcat caftan" nu pot fi puşi în rîndul postelnicelor şi acelor ce sînt iertaţi cu cărţile Vistieriei. Căftăniţii au privilegiile lor deosebite. De aceea Vistieria porunceşte ca jăluitorul să nu fie supărat nici de banii pentru cheltuielile oştilor, nici de dajde, nici de alte dări şi havalele, nici de slujbele şi poruncile ce sînt la ţinut. Cînd va fi trebuinţă de vreo slujbă din partea lui, Vistieria singură îi va trimite carte ,,ca la un boiernaş ce este" (Arh. St. Iaşi, colecţia Litere, P/83, f. 130). Reiese de aici că acel Circotă, boiernaş cu caftan, nu putea fi confundat nici cu privilighetii, nici cu treptele privilighete.

brandvahtă — vas înarmat pentru paza unui port. Cuvînt de origine germană (Brandwacht) introdus la noi prin intermediul limbii ruse (brandvahta) şi denumind un vas de pază şi control utilizat de miliţia din portul Galaţi (vasul Emma, care a fost vîndut în 1847, fiind stricat). Dintr-un dosar (Arh. St. Iaşi, tr. 1710, op. 1942, nr. 401), aflăm că în iarna anului 1847, acest vas, care servea şi de şcoală cu recruţii (manevrarisire), ,,iernase — după pilda din toţii anii — la gura Prutului, aşteptînd să i se facă reparaţii radicale, după un *smet* (deviz), de 5 208 lei după cursul Galaţi, sau 3749 lei după cel al Vistieriei. Se arată că brandvahta nu-i ,,cariarisită" şi ,,călăfătuită", adică astupată la crăpături cu cîlţi, pîrlită cu foc şi unsă cu smoală, aşa cum se face la orice corabie, la cel mult doi-trei ani de stat în apă. Din această cauză corabia se poate primejdui ,,încît nu se poate dovedi lesne scoaterea ape idin ea". Îi mai trebuiau vasului reînnoirea parţială a armăturii, frînghii şi pînze noi, un odgon de 4, cîntare pentru ,,angura" cea mică, macarale, reînnoirea unei părţi din covertă, vîsle noi (12 lopeţi) şi ,,varcă" (barcă) nouă. Vasul avea un tun de dat semnalul în zorile zilei, pentru care se cerea praf. ,,Dar a doua zi pe la 3 ceasuri după miezul nopţii puindu-l în baraca branvahtei ... să-l duci la Măcin" ... (Arh. St. Iaşi, tr. 1760, op. I, 2009, dosar nr. 161 f. 8).

breslaş — categorie fiscală menţinută pînă la Regulamentul organic. Termenul denumeşte categoria oamenilor de scuteală atribuită boierimii, din care făceau parte scutelnicii, breslaşii, slugile rangurilor şi slugile moşiei. Breslaşii făceau parte dintre birnicii havalegii. Pentru scutirea de havalele, pe care o căpătau prin mijlocirea boierilor

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

proprietari de moşii, ei se angajau să muncească un număr de zile pe moşie, în plus peste obligaţia boierescului. Aceste obligaţii se precizau de obicei într-un act scris anumit „zapis de breslăşie". Uneori oamenii aceştia — breslaşii — au fost confundaţi cu breslele meşteşugăreşti (isnafurile sau corporaţiile) sau cu breslele posturilor (slujitorii, rufetaşii). Catagrafiile înregistrează pe breslaşi ca o categorie fiscală încă de la 1801. La 1828 erau 12 232 breslaşi. Spre deosebire de scutelnici, breslaşii erau atribuiţi numai *boierilor proprietari de moşii*, după rang, începînd cu 45 la boierii din protipendadă şi terminînd cu 3 ultimului rang şatrarului. Prin Regulamentul organic această categorie fiscală a fost desfiinţată, ca şi scutelnicii şi slugile.

breslele posturilor — În documentele anterioare anului 1832, se întîlneşte mereu această denumire, ce se dădea oamenilor — slujitori — care erau întrebuinţaţi, de statul feudal în diferite servicii. În schimbul scutirii de bir şi havalele, atît timp cît îndeplineau slujbele cari li se dădeau, ei prestau lunar statului un serviciu de o săptămînă. După un tabel statistic din 1828 (Arh. St. Iaşi, tr. 644, op. 708, dosar nr. 560, f. 49), intitulat „Extract de numărul tuturor breslelor ce să află cu lăcuinţă prin ţară şi să apără de toate dările şi havalelele pămînteşti", slujitorii breslelor posturilor erau la acea dată în număr de 8092 oameni. După slujbele ce îndeplineau aveau 45 de numiri. Aici vom găsi oamenii slujitori ai Isprăvniciilor (panţirii), ai Hătmăniei (rufetul hatmanului), seimeni, plăeşi etc. Apoi slujitorii Isprăvniciei curţii gospod (seimeni, lemnari, cărbunari, pietrari, joldănari, teslari, sacagii, tulumbagii); copii de casă, slujitorii Vorniciei obştei, ai Vorniciei poliţiei şi ai Vorniciei de aprozi (aprozi, fustaşi de vartă, fustaşi de Divan) slujitorii caselor obşteşti (podari, călăraşi, salahori, suiulgii), slujitorii Casei menzilurilor (surugii, ţimiraşi, călăraşi, lipcani), chinargii vămii (carvasaraoa), breslele ocnelor (muncitori din ocnele de sare de la Tg. Ocna la 1829, în număr de 569. Ei alcătuiau rufetul ocnelor. În sfîrşit slujitorii Armăşiei (armăşei, darabani şi dărvari). Această categorie a breslelor posturilor a fost desfiinţată prin Regulamentul organic.

butaş domnesc — se numea astfel un mic slujitor domnesc, însărcinat cu strîngerea păcurii de la „gropaşii" păcurari din ţinutul Bacău. Acest produs se strîngea în „buţi" şi se transporta la Iaşi, unde era întrebuinţat la „masalelele" necesare iluminatului Curţii domneşti. La 1827, butaş domnesc era un Ioniţă Parasca din satul Prăjeşti, ţinutul Bacău, care nereuşind să transporte la timp păcura, a fost chemat la Iaşi cu zapciu ca să fie „certat" cu 500 toege la tălpi (Arh. St. Iaşi, tr. 564, op. 617, condica nr. 20, f. 174, v). Tot de aici aflăm că la 1827, arzînd Curtea domnească, s-a pierdut şi depozitul de păcură (Ibidem, f. 177 v).

C

ceapcîne — cuvînt turcesc, însemnînd vagabond, ştrengar, cal iute. În corespondenţa ţinutului Hîrlău, pe anul 1828 îl găsim însă şi cu alt sens: „cu scoaterea din slujbă, şi-a vîndut atunci caii şi ceapcînele" (Arh. St. Iaşi, colecţia Litere, S/92). Într-o reclamaţie din 1827 a locuitorilor „gropaşi păcurici" din ţinutul Bacău, împotriva butaşului domnesc, ei arătau că acesta i-a îngrozit cu oamenii lui, „ce-i îmbracă cu ceapcîne armăşeşti, zicînd că sînt armăşei", ţinîndu-i în bătăi şi schingiuiri nespuse" (Arh. St. Iaşi, tr. 107, dosar nr. 714, f/17). Curtenii care păzeau ocnele şi umblau cu poruncile Cămării ocnelor, purtau pe cap ceapcîne în patru colţuri cu patru culori (roşii, albastre, verzi şi albe). Deci ceapcînele erau un fel de pălării de uniformă a slujitorilor domneşti.

copil de casă — slujitor domnesc. Citîm dintr-un act din 1827: „volnicia Vistieriei, cu copii de casă (deci din Visterie), ca să apuce cu strînsoare pe ceauşii neguţitorilor stării I-a din Iaşi şi să istovească rămăşiţurile birului sfertului sf. Gheorghe" (Arh. St. Iaşi, tr. 166, op. 184, condica nr. 25, f. 5). Sau „volnicie gospod (domnească) cu copil din casă de la ţinutul Bacău, pentru ridicarea a 6 familii din satul Bozieni, şi ducerea lor la ţinutul Herţa, care s-au aflat răzvrătitori" (ibidem, f. 21 v). Un tabel statistic din anul 1830 ne arată 259 copii de casă ai Vistierici, care erau slujitori (breslele posturilor). Toţi aceştia slujeau Vistieriei, prin rotaţie, la a treia sau a patra săptămînă, fiind scutiţi de bir şi de havalele (Arh. St. Iaşi, tr. 644, dosar nr. 560, f. 49). La 1832 aceşti slujitori şi alţii au fost desfiinţaţi prin Regulamentul organic.

D.

dellă — termenul în înţelesul de dosar, adică o reunire la un loc a tuturor actelor privind o problemă (afacere, pricină) a fost introdus în lucrările de arhivă în anul 1829, „pentru

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ca să se alcătuiască toate pricinile din delle" cu precizarea din 1830 „ca toate hîrtiile privind o pricină să se aşeze la della pricinei spre întregirea ştiinţelor ce se cuvin a se afla la della fieştecăreia pricini".

Obiceiul de a aduna la un loc actele privitoare la o problemă îl găsim practicat încă de la începutul secolului al XIX-lea de instituţiile care aveau competinţa de a face cercetări şi judeca faptele penale.

Departamentul Criminalicesc din Iaşi era singura instituţie care avea competinţa să judece faptele grave penale şi să supună voievodului raport (anaforă) pentru ca acesta să hotărască în ultima instanţă. Isprăvniciile ţinutale cercetau numai cazurile şi trimiteau la Iaşi, odată cu vinovaţii şi actele întocmite în timpul cercetărilor însoţite de un raport asupra pricinei respective. Actele întocmite de ispravnici erau de obicei următoarele: tacrirul (inerogatorul) vinovaţilor, sau bănuiţilor, mărturiile date de martori, izvod de lucrurile găsite la vinovaţi, dacă era caz de furt, mărturie de cercetare duhovnicească, certificat medical, dacă era cazul, chezăşia satului şi raportul către Departamentul Criminalicesc. Pentru siguranţa transportului toate aceste acte erau cusute la un loc, primul document fiind raportul isprăvniciei. Aşa a fost primul început de dosar, care, o dată primit la Departamentul Criminalicesc, forma temeiul la care se anexau ulterior şi alte acte întocmite în cursul desfăşurării procesului pînă la darea hotărîrei. Fiind cazuri de recercetare a faptelor, chiar după darea hotărîrei era necesar ca aceste hîrtii grupate pe pricini să fie păstrate cu grijă.

În Arhivele Statului Iaşi se păstrează arhiva Departamentului Criminalicesc; în inventarul pentru anii 1813—1827, găsim întrebuinţat termenul de dellă. S-ar putea crede că încă din acei ani s-a folosit termenul de dellă. Cercetîndu-se cu atenţie numitele delle s-a constatat că ele au fost inventariate abia în 1835 cînd actelor cusute la un loc pe pricini li s-a pus copertă nouă pe care s-a înscris pe scurt rezumatul începîndu-se cu termenul dellă.

Termenul de dellă a fost utilizat mulţi ani şi s-a generalizat pentru toate piesele de arhivă cusute la un loc, fie că se refereau la o problemă (pricină, afacere) sau la diferite.

Termenul de dellă înlocuit treptat cu acela de acta (acte sau acturi). Noul termende acta îl găsim întrebuinţat după anul 1849. Vasile Alecsandri, ca arhivist al statului din 1850, întrebuinţa totdeauna acest termen.

O înlocuire oficială a vechiului termen de dellă, o găsim în 1852 cînd Mihail Kogălniceanu, noul director al Departamentului din Lăuntru, îl impunea prin măsurile luate în legătură cu „reforma canţileriilor de pe la administraţiile ţinutale", introdusă de el în februarie 1852. În dosarul acestei probleme se găseşte conceptul ofisului domnesc cu nr. 57 din 10 februarie 1852, corectat de mîna lui Kogălniceanu. Termenul de dellă a fost tăiat şi scris acte. „Actele — se arată în ofis — vor fi înfiinţate în deosebit pe fiecare obiect, sau pretenţie personală fără a să cuprinde într-un trup mai multe pricini. Hîrtiile vor fi cusute regulat după primire şi rezoluţiile iscălite toate (Arh. St. Iaşi, fond Ministerul de Interne, Tr. 1772, op. 2020, dosar nr. 44959, f. 24—27). Kogălniceanu subliniază importanţa deosebită a păstrării arhivelor în bune condiţiuni şi răspunderea lucrătorilor de arhivă. Isprăvniciile în rapoartele care au urmat reformei introduse de Kogălniceanu privind lucrările de cancelarie au utilizat, din ce în ce mai frecvent, termenul de acte în loc de vechiul dellă.

Nu se poate fixa o dată cînd termenul de acta a fost înlocuit în acela de dosar. Cert este că îi găsim în documentele vremii întrebuinţaţi în acelaşi timp apoi, încet, încet, a învins dosarul, termen care s-a împămîntenit. În inventarele vechi ale Primăriei Iaşi termenul acta a fost întrebuinţat pînă prin luna octombrie 1870, după care s-a scris dosar. În regulamentul din 1861 pentru funcţionarea cancelariilor prefecturilor se precizează că „hîrtiile" (actele) să se grupeze pe probleme (pricini) constituind dosarul. În regulamentul din 1866 pentru organizarea cancelariei Ministerului Instrucţiunii Publice şi al Cultelor se prevăd atribuţiile arhivei între care şi aceea a „păstrării documentelor şi dosarelor de valoare documentară" şi tot acolo „pentru fiecare afacere se va forma dosar special". În regulamentul din 1870 privitor la organizarea Cancelariei Adunării Deputaţilor se prevede că „arhivarul conservă toate documentele şi lucrările Adunării clarificate după categorii în dosiere".

diacrisis — despărţire, deosebire, desfacere. Zulnia Negre protestează la Vistierie, în 1845, contra hotărîrii ce se luase ca locuitorii satului ei, Izdelenii, să fie trecuţi în bir

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cu alt sat ,,pentrucă rămînînd în *diacrisis* a satului străin, şi eu neputînd priveghe acolo cislurile, au să fie de *jolt* şi de *jac*'' (Arh. St. Iaşi, tr. 1392, op. 1535, dosar nr. 357, f. 77), În citatul de mai sus se pare că sensul termenului ar fi altul : a rămînea *în seama* satului vecin. Faptul pus în discuţie aminteşte măsura Vistieriei de a simplifica facerea catagrafiilor fiscale, prin contopirea satelor cu populaţie redusă

E

embodisi (*a* —) — a împiedica. La 1819, se porunceşte Isprăvniciei Roman ca nimeni să nu mai oprească pe locuitori a-şi face sămănături pe moşia Drăgeşti ; ,,iar a-i opri sau să *embodisi* lăcuitorii de facerea arăturilor, nici de cum aceasta să nu îngăduiţi''. (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 449, p. 150, condică). Sau : ,,dar pricinile d-sale imbodisesc a zăbovi mîntuirea generalnicului tablou'' (Arh. St. Iaşi, Tr. 644, op. 708, dosar nr. 441 din 1831, f. 182—3).

etap magaza — magazie de etapă, pentru armată. În 1829 o găsim în acest text : ,,avînd poruncă de la înalta stăpînire de a se împlea negreşit şi cu cît se va putea mai în grabă etap magazalele'', se trimite ,,comisiilor îndestulării oştilor, copie de pe marşruturi şi proporţie de proviant şi furaj, cu care poate umple etap magazalele'' (Arh. St. Iaşi, colecţia Litere, J/11, f. 14). Vezi şi magaza, magaza mişcătoare.

F

fecior — În afară de sensurile cunoscute, se adaugă următoarele înţelesuri noi, scoase din lucrările catagrafice ale anului 1831 : *feciori de vîrstă* şi *feciori de muncă* sau *feciori de slujbă* Citîm : ,,făcîndu-se tratăţie în comisie, în fiinţa tuturor *cilenurilor*, s-au giudecat că feciorii de vîrstă sînt acei agiunşi la 25 de ani, iar feciorii de slujbă de la 15 ani înainte'' (Arh. St. Iaşi, tr. 644, op. 708, dosar nr. 267, vol. VI, f. 45). Şi mai departe ,,*feciori de muncă* se socotesc de la vîrsta de 18 ani în sus şi nu trebuie să se înscrie cu nume în catagrafie, ci numai numărul să se treacă, în dreptul părinţilor la *rostul* (rubrică) feciorilor de muncă ce este înadins tras prin *formular* (Ibidem, f. 197). Se observă din cele de mai sus că limita minimă a vîrstei feciorilor de muncă nu era încă bine precizată — 15 sau 18 ani !

G

ghecet — pod umblător, bac de transportat căruţe etc. N. Costin îl foloseşte în cronica sa, scrisă în pragul secolului al XVIII-lea povestind însă evenimente din anul 1595 ; ,,apucase Sinan Paşa de trecuse peste Dunăre, într-un ghecet'' (M. Kogălniceanu, *Letopiseţi*, *I*, *apendice X*, p. 485). În 1835, Neculai Negroponte ia prin mezat, pe timp de 3 ani ,,venitul otcupului gheceturilor'' din Galaţi, destinat a mări fondul carantinei din oraş, obligîndu-se a plăti 250 galbeni pe an şi a construi două gheceturi, din lemn de stejar, încăpătoare de 80 vite mari. Aceste gheceturi aveau să coste 400 galbeni şi urmau să fie servite de 12 oameni plătiţi cu o ,,leafă'' de 100 lei de nume (Arh. St. Iaşi, tr. 1757, op. 2005, dosar nr. 507, f. 8). Otcupcicul Negroponte avea să-şi ia venitul acestor bărci, adică taxele pentru trecerea vitelor — cîte un sorocovăţ de toată vita mare, iar pentru cele mici, viţei şi mînzi cîte două capete la acelaşi preţ, şi oaia 10 parale. Contractul prevede că timp de un an, gheceturile aveau să fie scutite de taxa anguraiului.

ghigandic — gigantic. Neologismul (gigantic) apre într-o scrisoare, trimisă în ţară de la ,,Ţarscoe selo'', de către ,,praporcicul'' Diamandescu. Acesta a prezentat ţarului, la 23 mai 1848, unitatea militară cu care s-a dus în Rusia pentru instruire şi a comunicat lui D. Sturza hatmanul Moldovei şi comandantul Miliţiei pămînteşti, că ţarul a rămas mulţumit de ghigantica înfăţoşare a soldatului moldovean (Arh. St. Iaşi, tr. 1710, op. 1942, dosar nr. 378, f. 53).

H

haberlestisire — bună înţelegere, acord. ,,Ca prin o prietenească unită haberlestisire să se dea şi să se ieie strămutaţii de ambe părţi'' (Arh. St. Iaşi, tr. 166, op. 184, dosar nr. 6, f. 55 v.).

haimana — termenul de haimana (ceata haimanalelor) care a făcut obiectul multor discuţii contradictorii, ne este explicat în instrucţiunile care s-au dat în 1820 pentru întocmirea recensămîntului fiscal din acea vreme : ,,...iar pentru condeile ce au fost osebite şi s-au unit la un loc să se alcătuiască mahalalele cu vornicei ; pentru toţi acei ce sînt fără casă, aceia să se treacă în nume de haimanale'' (Arh. St. Iaşi, Tr. 166, op. 184, condica nr. 6, f. 46). La 1827 Vistieria dă spătarului

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Toma Luca 28 liude din haimanalele acelui ţinut, scutindu-i de havalele, iar în 1829 în rufetul ocnelor de la Tg. Ocna găsim şi ceata haimanalelor în număr de 42 oameni care erau „de adunătură, fără sat, unii veniţi de peste hotar, o împrăştietură ce dau mai mult de lucru cămării; ei sînt în cea mai rea stare şi sînt strînşi din ruptaşi, bejenari, hrisovuliţi, căci ei pînă acum nu au nici satul lor aparte, sînt împărţiţi printre ceilalţi". Termenul a fost confundat uneori cu acela de oameni fără căpătîi, care era altă categorie fiscală a locuitorilor fără domiciliu stabil faţă de fisc (haidăi, ciobani, văcari, herghelegii) deoarece aceştia „în alte locuri vărează şi în altele iernează". (Regulamentul organic al Moldovei, în „Analele parlamentare", 1/2, p. 103).

hrisovuliţi — categorie fiscală cu o situaţie specială faţă de fisc, stabilită printr-un hrisov domnesc. Astfel, întîlnim bejenari hrisovuluţi, neguţitori hrisovuliţi, jidovi hrisovuliţi. Impozitele către stat şi alte obligaţii hrisovuliţii le achitau în conformitate cu hrisovul. Bejenarii hrisovuliţi erau scutiţi de bir şi havalele un timp anumit (3 ani) şi apoi timp de 7 ani plăteau numai 13 lei de nume pe an, iar după împlinirea termenului de 10 ani intrau „în deopotrivă dar cu ceilalţi locuitori — birnici ai ţării" (Arh. St. Iaşi, tr. 766, op. 868 dosar nr. 29, f. 22). În 1837 vistiernicul Alecu Balş cerea să i se împlinească numărul de 100 bejenari hrisovuliţi ce-i avea cu hrisov obţinut de tatăl său pentru moşiile Poenarii şi Ploscuţenii (Tecuci) (Arh. St. Iaşi, tr. 766, op. 868, dosar nr. 28, f. 41). În 1832 Vistieria face o cercetare amănunţită pentru aceşti oameni (Arh. St. Iaşi, tr. 644, op. 708, dosar nr. 595 „delă pentru bejănarii grisovuliţi". La dosar se găseşte anexată şi o lucrare statistică privind această categorie pe anul 1828).

I

ialoviţă — dar de aceeaşi natură cu sulgiul, fiind, se pare, o completare a acestuia, de care totuşi se deosebea la început, atît prin categoriile de birnici asupra cărora se aplica, cît şi prin felul de impunere. Se crede că darea a fost pusă de Duca Vodă, întîi asupra curtenilor alături de „dajdea calului"; „a se vinde toată vita cită va fi luată de la curteni, din orînduiala lui Mai, şi pentru dajdea calului şi pentru ialoviţă..." (documentul din 14 septembrie 1669, în Ghibănescu, *Surete*, IV, p. 278). Pe cînd sulgiul se ridica în natură, sub forma cislei, ialoviţa pare că se lua în bani, iar cînd nu era posibil, se lua în natură (tot sub forma cislei). Vitele acestea grase (ialoviţele) se vindeau, şi banii se dădeau Vistieriei. Cum sulgiul din dare ţărănească a ajuns o dare comună, aşa şi ialoviţa din dare curtenească, a trecut şi asupra ţăranilor şi uneori numai asupra lor, mai ales sub Antonie Ruset, care a dispus ca „nimeni scutelnic să nu fie —ori stolnicel, ori aprod, ori armăşel, ori călăraş de scuteală, fie ce breaslă să vă răspunde, care să vor fi oprit şi nu vor fi dat pînă acuma, tot să aibă a da la ialoviţă şi la cară" (documentul din 16 ianuarie 1676, în C. Stoide, *Despre sulgiu şi ialoviţă* — extras din volumul omagial „În amintirea lui C. Giurgescu", Bucureşti, 1944).

isterisi (*a-*) — a lipsi de ceva, a priva. La 1766, Gr. Ghica vodă constată că „oraşul acesta (Iaşii) întru sine nu are apă ... ca să fie pentru îndestularea norodului şi fiind păr la atîta de isterisit oraşul acesta de îndestularea apei" ... (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente. P. 460/59), domnul hotărăşte construirea unui rezervor (hazna) de apă la Golia. La 1825 se arată că „fără dreptate *s-au isterisit* numita, m-re (Răchitoasa) de venitul moşiei sale Nămoloasa" ... (Arh. St. Iaşi Litere Condici, K/384, p. 256). La 1826, preotul bisericii sf. Andrei din Iaşi, arată Domniei că instituţia sa este „săracă şi *isterisită* de toate cele trebuincioasă" (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 398/91).

M

muhasire — blocadă. Îl întîlnim în rezumatul unei corespondenţe de război din 1810: „predlojenia senatorului (Milesevici), înştiinţătoare după scrisoarea ce au primit de la mai marele comandir, pentru biruinţile ce au făcut oştile rusăşti la 11 a lunii aceştia (iunie) făcînd muhasire toată armia vizirului, prinzînd şi drumul Ţarigradului şi acel ce duce la Sumia în Tîrnova" (Arh. St. Iaşi, mss. 88, f. 84 nr. 104).

musadea — favoare, privilegiu. Cuvînt cunoscut de dicţionare, cu sensul de autorizaţie, permisiune. Îl găsim la 1824 în legătură cu impunerea sudiţilor. Agenţia consulară austriacă a cerut să li se dea libertatea de comerţ sudiţilor, după obicei; şi ei vor plăti dările ştiute şi un analog cu starea fiecăruia. „Dar spre a-i supune pe sudiţi ca ei

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

și atunci să plătească ceva peste tratat, după ce nu li se va face nici o musade este lucru nepotrivit" (Bibl. Acad. R.S. România, Doc. P. 131/208).

O

opicon — epitrop; administrator. Cuvîntul îl găsim în copia unui act din 2 octombrie 1646 (7155), care este o mărturie a marilor boieri dată vornicului Ureche, pentru lichidarea unei sume de 150 galbeni. Ureche a dat această sumă lui Ene, socrul lui Ion Vodă, spre a răscumpăra cu 120 galbeni, odoarele „cucoanei lui Ion vodă" (zălogite la Iani neguțitorul), iar cu restul de 30 galbeni să plătească pomenirea acelei „cucoane a lui Ion vodă". Suma fusese luată de acesta de la comisul Furtună pentru satul Prăjăști (Roman), iar vornicul Ureche și Toader, vornicul cel mare de țară de sus, fuseseră „lăsați opicon pentru acești bani de către Petru Moghilă, mitropolit de Kiev" (Arh. St. Iași, colecția Documente, P. 456/9, f. 94).

ostanovcă — oprire, întîrziere, împiedecare. Cuvînt folosit la 1831 în cancelaria administrației țării „din care pricină este mare *ostanovcă* în lucrarea catagrafiei" (Arh. St. Iași, tr. 644, op. 708, dosar nr. 97, f. 8). Este vorba de raportul unei comisii catagrafice care arată greutățile ce întîmpină în activitatea sa. Iar la 1832, „ca să nu urmeze *ostanovcă* în lucrarea obștescului tablou statistic, din cauza netrimiterii la timp a datelor cerute, se vor trimite cu un cinovnic" (Ibidem, dosar nr. 588, f. 26; vezi și *Uricarul*, IX, p. 275).

otcritoilist — poruncă deschisă. Expresia e folcsită ca titlu al unui act oficial — *o poruncă deschisă*, ce se dădea unor împuterniciți spre a fi sprijiniți de autorități în executarea unor misiuni. La 1830 îl găsim în următoarea frază: „se va rîndui și osebit cinovnic din partea Divanului, cu *ot critoi list*, spre înlesnirea acestor lucrări" (Arh. St. Iași, colecția Litere, P/115, f. 24, v.), sau într-o poruncă a Pîrcălăbiei Galați, dată unui delegat care însoțea niște arestați ce trebuiau să fie duși la Hătmănie, cerîndu-se a i se da din sat în sat paza necesară și o căruță de transport (Ibidem, P/361, f. 145). Aici expresia e scrisă *otcritoirist*, ceea ce înseamnă că scriitorul nu cunoștea bine limba rusă.

otzăf — poruncă. Cuvînt găsit la 1833 în corespondența dintre Postelnicie și Visterie (Arh. St. Iași, tr. 644, op. 708, dosar nr. 588). Grafia acestui cuvînt n-a fost fixată în scurtul timp cît s-a folosit în limba română. Astfel îl găsim după cum urmează: „gios iscălitul primind de *iznoavă olsăf* a d-sale podpolcovnicului Fonton (...) proftorim asupra cererilor împărtășite" (Ibidem, f. 119). Aici sensul cuvîntului pare a fi cerere, poruncă, trimisă din nou (iznoavă) și repetată (poftorită). În altă parte întîlnim altă grafie: „pentru prețul urmat a moșiilor din Moldova, precum și venitul lor ... numeraristul *odzev* nu s-a primit pînă acum" (Ibidem, f. 137). Observăm același sens de poruncă. În sfîrșit a treia formă grafică: „spre a se putea da lămuritor răspuns d-sale Fonton, în urma *otziavului* adresarisit mie" ... (Ibidem, f. 139). Se mai întîlnesc și formele *odzev*, *odziaf*, *olzăf*.

P

peci — act de identitate; act doveditor de un fapt oarecare; *peci roș* — act de identitate întărit cu pecete domnească în roș: „și s-au dat peci roșu pe fețele lor, ca să fie cunoscute și-n altă țară"; *peci de cununie* — dovadă dată de mitropolie că acei ce doreau să se cunune îndeplineau condițiile cerute de lege.

perigrafie — descriere, dare de seamă. Sub numele de *perigrafii*, se cunosc un număr de cinci descrieri generale a ținuturilor Bacău, Tutova, Covurlui, Tecuci și Putna, alcătuite în anii 1830—1831, de către Comisia a III-a de revizie a catahrisuriior din Moldova, care a funcționat în intervalul de mai sus. Perigrafiile au fost alcătuite în scopul de a totaliza informațiile în legătură cu starea posibilităților de cîștig a locuitorilor, din agricultură, pomicultură, creșterea vitelor, exploatarea lemnului și a bogățiilor subsolului etc... Toate aceste informații trebuiau să servească la criteriul de impunere a locuitorilor birnici. În dosarele comisiei revizuitoare aceste lucrări se intitulează „perigrafii de speculațiile cu care se ajutorează locuitorii", „perigrafii de speculația alișverișurilor locuitorilor" etc... (Arh. St. Iași colecția Litere, E/80, f. 55—89).

periorisi (a-) — a opri, a limita, a determina. Îl găsim la 1831, în următorul text: „locuitorii nu i-au îngăduit să dea adeverință și i-au periorisit a nu face nici un fel de lucrare" (Arh. St. Iași, tr. 644, op. 708, dosar nr. 97, f. 8). Actul din care s-a extras citatul acesta arată împotrivirea locuitorilor la facerea catagrafiei din 1831.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pogron — taxă pentru caii de poştă. Înainte de 1828, taxa aceasta se numea *inam*, denumind permisia de a călători cu cai de poştă. În Arhivele Statului sînt „condici de inamuri" şi „condici de progoane" (sau pogroane, ori prigoane) care aveau aceeaşi destinaţie : de a se înscrie în ele sumele plătite, pentru numărul cailor folosiţi şi pentru distanţa parcursă, precum şi numele călătorilor. În unele traduceri ale ordinelor ruseşti de după 1828, se menţionează că „plata pogronului se va face de Vistierie", sau cuvîntul pogron e urmat de expresia „cu ugeritul plătit de Vistierie". Deci avem un pleonasm, deoarece pogron sau progon e tot una cu ugerit. La fiecare transport Casa menzilului trebuia să trimită socoteală de banii pogronului şi cheltuiala ţimiraşului (simiraş). Pogronul era socotit pe numărul verstelor de la un menzil la altul (Arh. St. Iaşi, colecţia Litere, P/60, f. 32).

pometeu — însemnare, notă, rezoluţie. Îl găsim în regulamentul cancelariei Secretariatului de Stat, la 1833, în următorul text : „nime să nu aibă voie (afară de Secretarul de Stat şi de şeful de secţie), a pune pometeu pe hîrtii, căci cu aceasta se sminteşte toată sistema bunei reguli şi se pot zăzleţi şi hîrtiile" (Arh. St. Iaşi, tr. 1764, op. 2013, dosar nr. 353, f. 15 v.).

pornitorie — masa pornitoriei, adică biroul de expediţie. Găsim termenul într-un act din 1830 : „fiind eu la masa pornitoriei, unde toate hîrtiile tot prin mine se pornesc, am primit un răvaş către" ... (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 579/6). De asemenea cunoaştem titlul unei condici de pornitorie, din arhiva Hîrmăniei de la 1839 (Ibidem colecţia Litere, K/594).

prestupnic — făcător de rele, în afară de lege. Îl găsim folosit la 1831, în „dela pentru prestupnicii (făcătorii de rele) şi înturnarea locuitorilor fugiţi din Bucovina" (Arh. St. Iaşi, colecţia Litere, P/125). Este în dosar şi un „regulament pentru ca prestupnicii să poată fi daţi înapoi peste graniţă", în ţară de unde veniseră. „Se vor întoarce numai acei dovediţi de prestupnici (în afară de lege), sau dezertori din armată".

R

rozolie — un fel de vinars roşu, îndulcit cu zahăr sau miere. Comitetul Sănătăţii comunică Directoratului Ministerial din Galaţi, că potrivit legii publicate sub nr. 19 din 1834 şi „deslegării" Sfatului Ocîrmuitor din 1848, rachiurile străine, numite aracul, vutca, rozoliile şi esenţele sunt permise a intra în ţară. (Arh. St. Iaşi, tr. 1567, op. 1797, dosar nr. 282).

S

spravcă — informaţie, consultare, cercetare. Îl găsim folosit în corespondenţa Vistieriei din anul 1834 : „cancelaria mea întîmpină de multe ori trebuinţa de a lua spravca din datele Sfatului", sau, mai departe : „poruncesc să faci punere la cale ca de la toate departamentele Sfatului, spravcele să se trimită după cererea cancelariei mele" (Arh. St. Iaşi, tr. 641, dosar nr. 588, f. 1). În *Uricarul*, IX, p. 271, i se dă şi sensul de observaţie. Se mai întîlneşte şi forma *sprafcă*.

sumcă — geantă, geamantan. Cuvînt existent în textul unor dosare din 1829 şi 1830, în care este vorba de asigurarea poştei ruseşti şi a pazei necesare, cum şi de pierderea unor geamantane ale curierilor (coroierilor) poştali, cu bani şi acte (amăneturi, asignatii), în staţia de la Focşani. O comisie de anchetă (sledsfii, corect : sledstvie) hotărîse ca pierderile să fie acoperite de căpitanul poştei, întrucît la aflarea sumcii (a genţii, geamantanului) s-a făcut cercetare imediat. Dar starostele poştei murind, s-au căutat „aşezămînturi politicite în acest pămînt" spre a se vedea cum trebuie urmat, şi s-a aflat tratatul din 10 iunie 1783, care prevede la articolul 76, că de asigurarea poştei, răspunde Poarta. Pe baza acestui tratat, domnul ţării a plătit din banii Vistieriei o pierdere a poştei ruseşti din 1817, cauzată la stanţia (pocita) de la Vidra (Putna). S-a hotărît deci ca şi acum să se urmeze acelaşi procedeu (Arh. St. Iaşi, colecţia Litere, S/77, f. 2, 12, 13, 28 şi S/78).

T

tăuşi (a-) — a ţine în ascuns. Îl găsim în blestemul cu care se încheie documentul din 1775 iulie 29 (I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, I. p. 15 şi în prefaţa volumului III) ; „care ar tăuşi zapisul meu sau l-ar mistui..." Observăm că în aceeaşi frază se dă şi sensul cuvîntului : mistui — a ascunde, a tăinui, a dosi ; mai găsim cuvîntul şi la 1846, cînd epitropul casei clucerului C. Pangrati din Chilieni — Tutova, comunica Vistieriei că a arătat oamenii „spor" ce se mai găsesc netrecuţi în

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

catagrafie şi care fuseseră „tăuşiţi" la „catagrafisirea locuitorilor" (Arh. St. Iaşi, tr. 1352, op. 1535, dosar nr. 259, f. 308).

trecuţi — categorie fiscală. Denumire dată de Vistierie oamenilor de scuteală ai boierimii — „trecuţi" peste numărul legiuit prin Aşezămintele domneşti. Boierii nu s-au mulţumit cu numărul de oameni hotăriţi după rang. Prin abuz la început au luat un număr mai mare, apoi prin influenţa lor pe lîngă dregători — sau trecînd cu vederea abuzul cînd ei înşişi erau dregători — s-a ajuns la un obicei pe care a trebuit să-l recunoască şi Vistieria, constituind categoria fiscală a „trecuţilor" înscrisă în tabelele financiare. Termenul este fiscal şi îl găsim întrebuinţat în ordinul Vistieriei din 1820, martie 2, în legătură cu executarea catagrafiei locuitorilor din 1820. „Iar pentru *trecuţi*, în tăria poruncilor domniei mele, acele de mai înainte, neapărat să intre la toate havalelele" (Arh. St. Iaşi, tr. 166, Condica nr. 6, f. 75 v).

U

uşor — dijmă dată de tătari pentru productele pămîntului lor din Moldova. „Tătarii ce au arat pe moşia Gălenii pentru care au luat „uşorul" Gh. Tăriţă şi Bosie". (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 342, nr. 22, 23).

V

vasiliatica — Găsim cuvîntul în condica de venituri şi cheltuieli a casei N. Rosetti — Roznovanu din Iaşi, pe anul 1840: „22649 lei vasiliatica anului nou, cu pecetluit" (Arh. St. Iaşi, mss. nr. 30, f. 29 v). Sub acest titlu al paragrafului se arată amănunţit pentru ce s-a cheltuit suma (cadouri, bacşişuri etc. de anul nou în special la slujitorii casei). Cuvîntul vine desigur de la „ziua sfîntului Vasile (Anul Nou) şi a creat adhoc, sub influenţa limbii greceşti, spre a se evita o expunere mai lungă, cum ar fi „cheltuielile de sfîntul Vasile". Tot după acest procedeu s-au format şi alte cuvinte: practica, grajdica, gramatica etc....

Z

zabet — căpetenie militară, ofiţer, administrator, guvernator, zapciu. Se mai întîlnesc şi formele *zabi*, *zabit*. Cuvîntul apare în traducerea hatişerifului din 1802 (*Uricarul*, III, p. 196). Hrisant ieromonahul, traducînd la 1840 documentul slovan din 19 august 1472, dă termenul zabet ca echivalent al cuvîntului slav ureadnic, deşi el ştia că acest cuvînt intrase în formularul diplomatic al cancelariei noastre încă din secolele anterioare (I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare*, I. p. 176). E rar folosit în documente. Îl mai găsim însă şi la 1821, cînd preoţii de la biserica sf. Teodor din Iaşi s-au plîns mitropolitului că Andrei vel căpitan, în „puterea zabetului politicesc", le-a luat breasla cîrciumarilor cu făclia ei — care le asigura un venit — şi au dus-o la biserica sf. Andrei, unde el era epitrop. (Arh. St. Iaşi, colecţia Documente, P. 398/44).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CONSFĂTUIRI CU CITITORII ŞI COLABORATORII „REVISTEI ARHIVELOR"

În anul 1968 s-au ţinut două întîlniri ale redacţiei cu cititorii şi colaboratorii revistei noastre : una la Timişoara şi cealaltă la Arad.

Au participat, în afara arhiviştilor din oraşele Timişoara, Arad, Lugoj, Caransebeş, reprezentanţi ai organelor locale de partid şi de stat, cadre didactice din învăţămîntul mediu şi universitar, cercetători, bibliotecari, muzeografi, reprezentanţi ai Societăţii de ştiinţe istorice, arhivari de la mari întreprinderi şi instituţii, jurişti, farmacişti, pensionari, funcţionari şi alţii.

Majoritatea vorbitorilor au apreciat ca necesare şi utile asemenea întîlniri periodice. Ei au scos în evidenţă îmbunătăţirea calitativă şi cantitativă a conţinutului „Revistei Arhivelor", au subliniat aportul ei substanţial la creşterea activităţii de cercetare ştiinţifică, atît pe plan central cît mai ales pe plan local, au arătat utilitatea ei în procesul instructiv educativ al învăţămîntului.

S-a subliniat de asemenea ca un fapt pozitiv apariţia la timp a revistei şi ţinuta sa grafică bună. Nu au lipsit nici observaţiile critice. Cele mai multe dintre ele referindu-se la lipsa articolelor de istorie locală, la sărăcia rubricii de „Opinii", la disproporţia spaţiului dedicat prezentării şi interpretării materialelor documentare din fondurile şi colecţiile arhivistice.

S-au făcut şi multe propuneri pentru îmbunătăţirea conţinutului şi formei publicaţiei noastre precum şi a activităţii ei redacţionale. Iată cîteva din ele : acordarea unui spaţiu mai mare prezentărilor de fonduri şi achiziţii de noi documente, creşterea numărului facsimilelor de documente privitoare la istoria patriei ca şi a articolelor rezultate din experienţa muncii de prelucrare, îndrumare şi control, cuprinderea în sumare a unor articole despre tematica şi modul de organizare a expoziţiilor sau muzeelor arhivistice, crearea unei rubrici pentru scurte informaţii documentare-arhivistice (materiale depistate în ultima oră, curiozităţi istorice şi literare ş.a.), publicarea unor monografii de instituţii sau întreprinderi mai importante de pe întreg cuprinsul ţării, sporirea varietăţii documentelor publicate (să fie incluse în afara documentelor propriu-zise şi memorii, note zilnice, jurnale, însemnări etc.), iniţierea unor articole privind terminologia arhivistică, istorică sau literară (cu publicarea eventual chiar a unor texte de istorie literară), repartizarea geografică echitabilă a spaţiului grafic al revistei (să fie cuprinse articole din toate colţurile ţării), întocmirea şi tipărirea unor materiale care să stimuleze donaţiile către Arhivele Statului a materialelor documentare păstrate de particulari şi acceptarea în sumare a unor articole legate de istoria medico-farmaceutică.

De asemenea s-a propus înglobarea mai multor materiale ilustrative (mai ales în articolele de ştiinţe auxiliare) ca şi creşterea numărului de recenzii şi prezentări a publicaţiilor de specialitate din ţară şi străinătate. Aci s-a insistat asupra necesităţii unei selecţionări mai judicioase atît a cărţilor de recenzat cît şi a recenziilor însăşi.

Mulţi au propus schimbarea copertei la fiecare număr şi sincronizarea ei la conţinutul numărului respectiv.

Discuţiile au dus la concluzia că „Revista Arhivelor" este un instrument de lucru util arhiviştilor, cercetătorilor şi cadrelor didactice, avînd o personalitate aparte între publicaţiile ştiinţifice ale vremii şi un profil bine precizat.

I. Burlacu, V. Grozav

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ARHIVA GENERALULUI GHEORGHE MAGHERU

Catalog de documente, Direcţia generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1968, 50 p. + 16. facsimile.

Catalogul de documente din arhiva generalului Gh. Magheru, editat de către Direcţia generală a Arhivelor Statului la sfîrşitul anului 1968, se alătură celorlalte instrumente arhivistice de informare ştiinţifică, fiind o expresie concludentă a permanentei preocupări pentru lărgirea sferei de investigare sistematică în bogatul tezaur istoric. Cele 802 rezumate ale unor documente, în cea mai mare parte inedite selecţionate dintre cele 5430 cîte se păstrează la Arhivele Statului Craiova, reflectă, pe fondul istoricelor evenimente ale frămîntatului secol al XIX-lea, personalitatea complexă a generalului Magheru care, timp de aproape o jumătate de veac, şi-a slujit cu credinţă poporul, dînd dovadă de un patriotism înflăcărat.

Prin activitatea desfăşurată el şi-a legat definitiv numele de cele mai însemnate înfăptuiri ale secolului în care a trăit : revoluţia de la 1848 în Ţara Românească, Unirea Principatelor şi războiul de independenţă.

Publicat în anul 1968 ca un prinos de recunoştinţă adus marelui patriot cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la evenimentele revoluţionare petrecute la jumătatea secolului trecut în cele trei ţări române, catalogul menţionat furnizează informaţii preţioase nu numai despre activitatea lui Magheru ci şi despre a altor militanţi ai vremii.

O parte dintre acestea se referă la Tudor Vladimirescu, la cauzele mişcării revoluţionare conduse de el, la organizarea, desfăşurarea şi urmările acesteia în rîndul ţărănimii oltene. Menţinerea cîrcaşilor pe moşii cu forţa (rez. nr. 57), arestarea şi schingiuirea unor oameni nevinovaţi (rez. nr. 63), abuzurile, birurile de tot felul şi dijmuirile înrobitoare aduseseră ţărănimea la sapă de lemn, determinînd-o să pună mîna pe coase şi topoare pentru cucerirea dreptului la o viaţă omenească. Despre cauzele care au ridicat masele la luptă vorbeşte şi Proclamaţia slugerului Tudor Vladimirescu „*către tot norodul rumânesc din Bucureşti şi din celelalte oraşe şi sate ale Ţării Româneşti*" (rez. nr. 68). Din alte documente aflăm despre existenţa unui depozit de muniţii (praf de puşcă şi plumb) în tîrgul Cărbuneşti (rez. nr. 66), din care ispravnicul cerea urgent jumătate. Circulaţia muniţiilor şi strîngerea pandurilor într-un loc sau altul, după nevoie, se reflectă şi în alte documente (rez. nr. 71).

După „potolirea vremurilor" (rez. nr. 81), pandurii îşi ascund armele şi părăsesc caselefugînd de persecuţiile la care sînt supuşi, continuînd lupta sub diverse forme, cea mai interesantă fiind haiducia. Pădurile Olteniei sînt străbătute în această perioadă de cetele lor ce a mai temută acţionînd în părţile Mehedinţiului (rez. nr. 94, 125, 129). Lupta se intensifică atît împotriva boierilor şi arendaşilor, cît şi împotriva slujbaşilor administrativi care s-au făcut „întocmai ca fiarele sălbatice" (rez, nr. 168).

Existenţa în arhiva lui Magheru a unor astfel de documente este semnificativă. Ele evocă orientarea lui socială şi politică prevestind revoluţionarul hotărît şi consecvent de mai tîrziu.

O parte însemnată din documentele prezentate în volum, poate cea mai mare, se referă la revoluţia din anul 1848, la fruntaşii acesteia, scoţînd în relief unele aspecte mai puţin cunoscute. Astfel, pe lîngă contribuţia hotărîtoare a lui Magheru la izbînda revoluţiei în Oltenia, la organizarea gărzii naţionale (rez. nr. 299) şi strîngerea dorobanţilor în tabăra de la Troian, lîngă Rm. Vîlcea, pentru a veni în apărarea cuceririlor revoluţiei (rez. nr. 307), documentele scot la lumină figura mai puţin cunoscută a Alexandrinei, fiica generalului Magheru, apreciată de contemporani ca o „*soţie, mumă şi cetăţeană model de virtute şi devotament*". Clipă de clipă ea va fi alături de tatăl său, constituind primul lui sprijin moral în activitatea neobosită, de o viaţă întreagă, pusă în slujba patriei şi a poporului său.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Înfrîngerea revoluţiei l-a mîhnit profund pe Magheru care, aşa cum rezultă din documente, în clipele grele, a cerut tuturor să lupte fără preget şi să denunţe în faţa lumii întregi pe trădători, iar pe vrăjmaşi să-i nimicească, arătîndu-se bărbaţi vrednici de libertate şi dreptate; să nu se supună niciodată la o mînă de oameni *„care ar voi să ne pearză pentru vecie în numele pravilei de păcătuire ce-i zice regulament"* (rez. nr. 319).

După dizolvarea taberei de la Rîureni, acceptată cu mare greutate de către dorobanţi şi ţărani, generalul Magheru ia drumul exilului şi alături de ceilalţi fruntaşi ai revoluţiei începe lupta pentru cîştigarea marilor puteri europene de partea poporului român. La Paris, la Londra, la Viena sau în Turcia ei urmăresc unul şi acelaşi scop: influenţarea marilor personalităţi politice ale vremii pentru a susţine şi apăra interesele patriei, pe care o vedeau unită, liberă şi independentă. Scrisorile prezentate în catalog reflectă cu prisosinţă aceste eforturi şi frămîntări.

Preţioase sînt şi informaţiile referitoare la „al nostru brav român Bălcescu" (rez. nr. 398), care este „tare bolnav" (rez. nr. 409) şi care, se spune „că ar fi terminat o lucrare asupra lui Mihai Viteazu" (rez. nr. 418), precum şi la alţi fruntaşi ai revoluţiei: Ipătescu (rez. nr. 410), „Tata" Şapcă (rez. nr. 410, 544) şi alţii.

Documentele prezentate furnizează, de asemenea, informaţii valoroase despre pictorii Negulici (rez. nr. 402, 435), C. Szathmary (rez. nr. 408) şi Tattarescu (rez. nr. 410, 536) care, la 8 martie 1877, îi scria generalului Magheru, transmiţîndu-i condoleanţe pentru moartea fiicei sale Alexandrina, moarte ce lasă un mare gol atît în familia tatălui, cît şi în *„marea familie română"* (rez. nr. 776).

Alte scrisori glăsuiesc despre legăturile permanente întreţinute cu personalităţi remarcabile politice şi culturale din Transilvania (rez. nr. 424, 436, 444, 530), precum şi despre susţinerea luptei pentru unirea Moldovei cu Ţara Românească *„singurul mijloc de viaţă pentru noi ... sprijinită de cei mai mari diplomaţi şi cele mai generoase inimi"* (rez. nr. 567).

Bucuria prilejuită de înfăptuirea Unirii Principatelor răzbate dintr-o serie de scrisori în care sînt comentate evenimentele respective, entuziasmul de nedescris al maselor, reformele lui Cuza, ca şi complotul căruia acest mare domnitor avea să-i cadă victimă la 11/23 februarie 1866 (rez. nr. 656).

Nici războiul de independenţă nu lipseşte din scrisorile păstrate în arhiva generalului Magheru (rez. nr. 777, 779). Referindu-se la acest moment de răspîntie în viaţa poporului romîn el scria că în împrejurări critice pentru ţară, trebuie să tacă orice pasiuni, orice uri personale, orice luptă de partide, iar în inimă să nu rămînă decît *„sfînta voce a patriei"* (rez. nr. 782). Scoate în evidenţă eroismul bravului ostaş român şi trimite îmbrăţişări părinteşti, tuturor celor pe care i-a cunoscut cu ocazia trecerii Dunării la Corabia, în ziua de 20 august 1877 (rez. nr. 780).

Întreaga corespondenţă ce ne-a rămas de la acest înflăcărat patriot reflectă figura sa luminoasă, devotamentul său neţărmuit faţă de ţara al cărui fiu credincios a fost pînă în ultimele clipe ale vieţii.

Pentru a înlesni orientarea cercetătorului în multiplele probleme ce se desprind din documentele prezentate, catalogul a fost prevăzut cu un aparat ştiinţific minuţios întocmit, format dintr-o prefaţă, o introducere, o listă a prescurtărilor şi un indice general. Au fost, de asemenea publicate şi un număr de 16 facsimile reprezentative ca gen al documentelor prezentate.

Dumitru Ganciu

CATALOGUL DOCUMENTELOR MOLDOVENEŞTI DIN ARHIVA ISTORICĂ CENTRALĂ

Direcţia Generală a Arhivelor Statului, vol. III, 1653—1675, Bucureşti, 1968, 692 p.

Continuînd activitatea de publicare a cataloag lor arhivistice, alături de alte instrumente de informare ştiinţifică, cu scopul de a pune un cît mai mare număr de izvoare documentare în circulaţie ştiinţifică, Direcţia generală a Arhivelor Statului a editat Catalogul documentelor moldoveneşti vol. III, care completează seria celor două volume pe aceeaşi temă, apărute în anii 1957 şi 1959.

Lucrarea cuprinde 2518 rezumate, regeste şi menţiuni de pe diferite forme de acte din perioada anilor 1653—1675, aparţinînd fondurilor instituţiilor din Moldova, unor fonduri de provenienţă personală sau colecţii, lărgind informaţiile asupra izvoarelor documentare existente în depozitele Arhivei istorice centrale.

Răspunzînd unor tematici variate şi unei necesităţi de documentare multiple, în marea lor majoritate, documentele prezentate în acest catalog, deosebit de valoroase din punct de

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vedere al conţinutului şi al caracterului lor inedit, contribuie la lămurirea unor aspecte privind feudalismul în patria noastră.

Multitudinea problemelor pe care documentele le pun în lumină, cu concluziile şi punctele de vedere care se impun, permit cercetătorului ştiinţific din domeniul istoriei patriei să facă o serie de consideraţii asupra situaţiei economice, sociale şi politice în secolul al XVII-lea, caracterizată printr-o lentă înviorare a economiei ţărilor române, prin eforturile clasei dominante de a consolida legarea de glie în condiţiile unei ascuţite lupte a ţărănimii, prin impunerea regimului nobiliar ca formă de guvernămînt a statului feudal. Menţionăm în acest sens, ca deosebit de concludente datele privind mijloacele şi căile prin care ţărănimea era deposedată de pămînt, în scopul extinderii domeniilor feudale. Din studierea documentelor se desprind informaţii cu privire la exploatarea şi aservirea ţăranilor, la dări, la obligaţii tot mai mari, în urma cărora marea boierime îşi sporeşte averile, iar ţăranii liberi sînt nevoiţi să-şi vîndă pămîntul, de cele mai multe o i cu pierderea libertăţii. Asistăm în acelaşi timp, la procesul de întărire a puterii economice şi politice a boierimii, care prin veniturile legate de dregătorii, prin scutirile de dări acordate de domni şi uneori prin negoţul pe care îl face ajunge din ce în ce mai bogată, îşi sporeşte averile şi, în primul rînd, moşiile. Numeroase documente vorbesc despre danii şi cumpărări de sate, vînzări silite de anumite împrejurări, abuzuri etc.

Merită de asemenea, a fi subliniată valoarea informativă a documentelor în ceea ce priveşte formele de exploatare a ţărănimii şi aspectele luptei de clasă, prezentarea de jalbe, nesupunerea la obligaţii, fuga de pe moşii, răscoale etc., Deosebit de interesante sînt şi informaţiile cu privire la începuturile reglementării obligaţiilor de clacă, acţiunile pentru răscumpărarea din robie.

Desigur, o asemenea problematică cu implicaţii de ordin economic, social şi politic este mult mai largă, documentele, privite izolat s-au completîndu-se în informaţii, contribuind la cunoaşterea istoriei noastre în această perioadă. Nu vom încheia însă prezentarea principalelor informaţii furnizate de materiale fără a arăta importanţa acestor documente în studierea problemelor privind comerţul, ca şi în cercetarea apariţiei şi evoluţiei unor îndeletniciri şi profesiuni — ceasornicar, ceprăgar, ciubotar, coval, potcovar, lăcătuş, silitrar, sîrmar, surlar, zălar, şelar, tălmaci, doctor etc.

Sînt de asemenea, interesante documentele privind relaţiile cu alte state.

Din documente se desprind informaţii cu privire la dezvoltarea învăţămîntului şi cîteva principii de drept vechi românesc „după legea ţării" sau stabilite prin hrisoave domneşti, în legătură cu moştenirea proprietăţii funciare, stabilirea hotarelor, stabilirea judecăţii călugărilor, a preoţilor mireni, a diaconilor şi ţîrcovnicilor, în legătură cu pedepsele care se dădeau etc.

Volumul aduce o contribuţie însemnată şi la studierea istoricului Arhivelor, în special a arhivei de registru, ca şi a ştiinţelor auxiliare ale istoriei, documentele prezentate conţinînd aspecte variate şi mai puţin studiate, ce ridică specialistului probleme de sigilografie, cronologie, paleografie şi mai ales de diplomatică. Sînt ilustrative în acest sens datele privind generalizarea folosirii limbii române în cancelaria domnească, biruinţa limbii române asupra celei slave ca şi acele documente care aduc rectificări la lista cronologică a domnilor Moldovei

Din acest motiv în prezentul Catalog unele documente, editate în diferite publicaţii sub date greşite, au fost redate cu data reală.

În cadrul descrierii diplomatice a documentelor rezumate, sînt prezentate şi tipuri de sigilii ale fiecărui voievod, din cele mai bine păstrate.

Catalogul este alcătuit după criteriul topografic şi cronologic şi cuprinde un aparat ştiinţific care înlesneşte munca cercetătorului, orientîndu-l operativ în conţinutul materialelor documentare. Acesta este format din : introducere în care se prezintă metoda de lucru şi principalele probleme la care se referă documentele, lista prescurtărilor, bibliografia publicaţiilor citate în volum, lista cronologică a logofeţilor, lista cronologică a grămăticilor cu datele extreme, lista documentelor cu datele rectificate, tabla cu corespondenţa cotelor pe fonduri, indici de nume şi de lucruri, facsimile, precum şi tabla de materii.

Catalogul este întocmit de un colectiv de arhivişti din care fac parte Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanţa Negulescu, Veronica Vasilescu şi Cornelia Crivăţ.

Emilia Poştăriţa

BIBLIOGRAPHIE — DOCUMENTATION — TERMINOLOGIE,

vol. VIII, nr. 6, novembre 1968, UNESCO, Paris, p. 235—290

Prezentul număr al buletinului„ Bibliographie—Documentation—Terminologie" are un conţinut informativ variat, oferind o serie de date despre activitatea UNESCO, între care realizările serviciilor sale de microfilm — acţiunile de microfilmare în Malaezia, India, Irak

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

etc., publicaţiile apărute recent şi cele în curs de apariţie.

Un capitol din buletin prezintă serviciile bibliografice din R. S. Cehoslovacă, Danemarca, Etiopia, R. S. F. Iugoslavia, Norvegia şi Peru, în scopul aducerii la zi a datelor cuprinse în manualul bibliografic al lui P. Avicenne (*Les services bibliographiques dans le monde, 1960—1964*, Paris, UNESCO, 1966, 233 p.).

Din bogatele informaţii cuprinse sub titlul de „Activităţi internaţionale şi naţionale" ne vom opri asupra notelor inserate în cadrul rubricii „Arhive".

Prima notă se referă la importanta manifestare a Consiliului Internaţional al Arhivelor, al VI-lea Congres Internaţional al Arhivelor, care a avut loc la Madrid între 2 şi 7 septembrie 1968, cu participarea a 453 de delegaţi din 42 ţări. (Menţionăm că dintre acestea a fost prezentă şi ţara noastră cu doi delegaţi). Temele principale tratate la Congres au fost : a) Liberalizarea accesului în arhive şi politica microfilmării ; b) Utilizarea microfilmului în scopul reproducerii arhivelor.

Recomandările formulate de grupele de lucru au fost adoptate în unanimitate de Congres. Acestea se referă la armonizarea regulilor de dirijare a cercetării în diferite ţări, suprimarea discriminărilor privind statutul cercetătorilor străini, crearea de mijloace tehnice de cercetare mai eficace, suprimarea restricţiilor nejustificate privind politica microfilmării, coordonarea acţiunilor de microfilmare pe scară naţională şi internaţională, publicarea de repertorii şi microfilme. În scopul organizării, dezvoltării şi îmbunătăţirii operaţiilor de microfilmare se va crea un comitet de experţi, desemnat să îndrumeze şi să ajute pe arhivişti în acest domeniu.

La Congres s-a dezbătut şi problema metodologiei istoriei arhivelor, recomandîndu-se să se treacă la un studiu mai aprofundat în această privinţă.

Numărul membrilor Biroului executiv s-a mărit de la 7 la 10. Din biroul actual fac parte : preşedinte — dl. Luis Sánchez Belda, director general al Arhivelor şi Bibliotecilor din Spania ; vicepreşedinţi — dl. G. A. Belov (URSS) şi dl. B. Perozo (Venezuela) ; Secretar general — dl. G. Antonelli (Italia) ; Secretar general adjunct — dl. M. Rieger (Statele Unite) ; membri — dl. J. M. Akita (Ghana), dl. A. Bein (Israel). dl. Bhargava (India), dl. F. Biljan (R. S. F. Iugoslavia), dl. G. Duboscq (Franţa), dl. H. Hvidtfeld (Danemarca), dl. H. C. Johnson (Anglia), dl. W. Mommsen (R. F. a Germaniei), dl. J. B. Rhoads (S.U.A.), dl. A. Szedö (R. P. Ungară), dl. C. Kecskemeti (Franţa), avînd funcţia de secretar şi dl. B. Mahieu (Franţa), cu funcţia de casier.

Se face cunoscut, de asemenea, că datorită unei subvenţii de 15.000 de dolari, acordată de Fundaţia Rockefeller, Consiliul a stabilit, un program de asistenţă tehnică pentru Africa. O primă misiune de experţi este întreprinsă de dl. G. Ede (Arhivele de Stat din Londra), după care vor urma alte trei misiuni pînă la sfîrşitul acestui an.

Viitorul Congres Internaţional este stabilit să se ţină în U.R.S.S.

O altă notă ne informează că sub patronajul National Archives and Record Services din Statele Unite ale Americii a avut loc la 25 martie 1968 prima Conferinţă de planificare a repertorizării automatice a arhivelor.

Conferinţa finanţată de Council on Library Resources, Inc. a întrunit reprezentanţi de la 9 depozite de arhive sau de documente personale (Cornell University, the Library of Congress, Minnesota Historical Society, Ohio Historical Society, the Smithsonian Institution, Syracuse University, Wayne State University, the State Historical Society of Wisconsin şi National Archives, organismul gazdă). Scopul acestei conferinţe a fost să se studieze programele ordinatoarelor şi modul de prezentare a datelor de care fiecare instituţie va avea nevoie pentru a face să funcţioneze un sistem comun de ordinatoare pentru repertorizare sau crearea de dispozitive care să permită aflarea documentelor cu referinţe istorice. Programul, numit SPINDEX (Selective Permutation Indexing) este alcătuit la Arhivele Naţionale. Cînd va fi pus la punct, proiectul de program se va experimenta de instituţiile participante, în scopul de a se verifica dacă este aplicabil la procedeele adoptate de fiecare din ele. După redactarea şi experimentarea lui, în cazul cînd va fi considerat realizabil, se va descrie într-o publicaţie şi se va pune la dispoziţia oricărui depozit de arhive sau manuscrise, care va dori să-l folosească.

Informaţiile ce interesează Arhivele se încheie cu prezentarea bibliografică a unor publicaţii de specialitate :

— Martin Cunha George, Daniel, *Conservation of library materials*, Metuchen, The scarecrow Press, Inc. 406 p.

— Rodgers, Frank ; Phelps, Rose B, *A guide to British parliamentary papers*, Urbana, University of Illinois Graduate School of Library Science. April 1967, 35 p. *Occasional Paper* nr. 82 (Acest ghid este o versiune preliminară şi prescurtată a unui manual mai important asupra documentelor britanice, a cărui apariţie este prevăzută).

— *Preservation of documents and paper* (culegere de documente tehnice traduse din ruseşte).

— Historical Manuscripts Commission, *Record repositories in Great Britain*, 2nd edition, London, Her Majesty' Stationery Office, 1966, XII, 49 p.

— England Public Record Office. *Catalogue of microfilm*, 1967. London, 1967, 94 p

Valeria Şindelaru

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

LA GAZETTE DES ARCHIVES

(Organe de l'Association amicale professionnelle des archivistes français), Paris, Nouvelle serie, nr. 60, 61 şi 62/1968.

Prin prezentarea ultimelor numere ale revistei „La Gazette des Archives" ne facem plăcuta preocupare de a urmări în continuarea activitatea colegilor noştri arhivişti francezi.

În cuvîntul său din primele două reviste O. de Saint Blanquat, preşedintele Asociaţiei amicale profesionale a arhiviştilor francezi, vorbind de dezvoltarea urbană actuală, subliniază că numărul materialelor documentare care sosesc la arhive este din ce în ce mai numeros şi mai variat, încît organizarea arhivelor municipale după vechiul criteriu nu mai poate face faţă nici clasări, nici celorlalte operaţii arhivistice.

De aceea, spune domnia sa, pe viitor este necesar ca arhivelor municipale, să li se acorde importanţa cuvenită, asigurîndu-li-se localuri adecvate şi un personal specializat, ales conform aceloraşi reguli folosite la recrutarea de cadre de către arhivele naţionale şi departamentale, păstrînd pentru rest regulile lor proprii. Aceasta ar facilita îndeplinirea sarcinilor care le revin şi ar antrena schimburi normale cu cadrele din arhivele naţionale.

În numărul, 61/1968, O. de Saint Blanquat arată că evenimentele din mai 1968 au pus în discuţie nu numai structura universităţilor, ci şi aceea a „l'Ecole des Chartes". Elevii şi-au arătat temerea inspirată de faptul că meseria de arhivist este absorbantă, că n-au timpul necesar cultivării şi nici posibilitatea de a folosi tot ceea ce au cîştigat prin cursurile urmate la „l'Ecole des Chartes".

Pentru remedierea acestei situaţii, sarcina imediată este de a creia o şcoală de „sous-archivistes" pentru a forma cadre care să se ocupe cu clasarea şi inventarierea materialelor documentare, dînd astfel arhivistului posibilitatea de a expune şi comunica cunoştinţele şi reflexiile sale.

P. Caillet, în nr. 60/1968, semnează articolul intitulat *Problèmes de structure et d'inventaire*. Specificînd că este o chemare la un dialog pe această temă, autorul arată că organizarea internă a arhivelor naţionale permite o bună adaptare la sarcinile variate care îi încumbă. Fiecare serviciu prezintă o originalitate impusă de natura activităţii şi de condiţiile în care aceasta se exercită. Ceea ce rămîne ca o problemă de elucidat este aceea a folosirii noii tehnici mecanografice şi electronice în arhive. Pe această temă se aşteaptă sugestii şi de la arhiviştii străini.

J. Wagnet în articolul *Structure de classement, éliminations de documents, élaboration de répertoires dans les Archives nationales et départamentales*, confruntă experienţa cîştigată în acest domeniu atît de arhivele naţionale cît şi de cele departamentale, contribuind în acest fel, la definirea mai precisă a sarcinilor care le revin.

Guy Dubosq, prin articolul *La cité interministérielle*, ne informează de hotărîrea de a se crea un depozit central, care va constitui un serviciu nou în cadrul arhivelor naţionale, şi va avea scopul de a gira documentele transferate de ministere.

Pentru aceasta se vor folosi construcţiile de lîngă Fontainbleau avînd o suprafaţă de 60 ha. care fuseseră afectate N.A.T.O.

În paginile revistei nr. 61/1968, G. Chevet, J. Gauvert, Y. Vidament, F. Ceccaldi de la laboratorul de l'Identité judiciaire, semnează un articol privind restaurarea documentelor degradate, în lumina experienţei cîştigate. Evidenţiind că degradările sînt de mai multe feluri, tratarea acestora, în scopul descoperirii textului iniţial, se face utilizînd compuşi minerali, radiaţii ultraviolete sau infraroşii, fotografierea sau un simplu lavaje. Evident, alegerea metodei trebuie să ţină cont de starea de degradare a hîrtiei şi de rezistenţa acesteia, pentru a nu dăuna documentului.

În continuare, prin intermediul articolului *Microfilm et services d'Archives: le matériel de prise de vue*, semnat de M. Quétin aflăm care sînt aparatele comercializate în Franţa, în M. Quétin aflăm care sînt aparatele comercializate în Franţa, în vederea microfilmării

Autorul dă amănunte referitoare la feluriile aparatelor de microfilmat care variază în funcţie de mărimea documentului, firmele care le livrează şi costul acestora. Se semnalează şi existenţa unui aparat portativ de microfilmat, aparţinînd firmei „Pentacon Super" din R. F. a Germaniei.

Un articol important din nr. 62/1968 este cel semnat de Piere Pietresson de Saint-Aubin intitulat *Les fonds de l'archevêché du Chapitre métropolitain et de l'Officialité métropolitaine de Cambrai aux Archives du Nord*.

După un scurt istoric al bisericii din Cambrai în care se arată că aceasta exista în 346 iar în 843 aparţinea Sfîntului Imperiu German, pentru ca abia prin tratatul de la Nimègne (1678) Ludovic XIV să o alăture Franţei. Revoluţia franceză va duce la dispariţia fostelor instituţii eclesiastice, la naţionalizarea bunurilor şi la intrarea în posesia statului a bibliotecii şi arhivei acesteia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Conţinînd mai multe diplome carolingiene imperiale, regale şi bulele de aur din 1215, 1219, 1226, 1377 relative la evenimentele dramatice din istoria comunală a Cambrai, arhiva este importantă pentru istoria dreptului, a instituţiilor, a raporturilor de vasalitate dintre biserică şi împărat, a detaliilor pitoreşti privind practicile religioase, viaţa clerului rural şi alte probleme legate de istoria socială.

Printr-un alt articol sîntem informaţi că anul 1968 a făcut obiectul unei hotăriri privind admiterea cercetătorilor francezi şi străini la consultarea materialelor documentare de arhivă. Reglementarea s-a făcut în scopul unificării regulilor foarte diferite existente în arhivele naţionale şi departamentale. Avantajul ar fi acela că cercetătorii care sînt obligaţi să vadă documente din diferite depozite, nu vor trebui să repete de fiecare dată aceleaşi formalităţi, scriptice şi totodată se va pune capăt trimiterii abuzive de documente la diferiţi solicitanţii aceasta dăunînd integrităţii materialului.

Revistele mai cuprind şi rubricile „Varia" în care se continuă discuţia privind eliminarea materialelor documentare. R. Favreau propune reducerea numărului de ani pentru materialele care, la capătul unor ani, tot sînt eliminate. De asemenea, o notă tehnică, ne informează despre utilitatea folosirii noii gume electrice pentru curăţirea de praf a documentelor.

Rubrica „Cronica" dă amănunte privind creşterea colecţiilor de arhivă de la arhiva naţională şi departamentală din Ain a Gironde şi Herauld a Arne, menţionînd de unde le-au primit, în ce serii au fost clasate, şi bugetul pentru viitoarele renovări de localuri.

Rubrica „Recenzii" cuprinde printre altele şi informaţia că pe lîngă revista „Rassegna degli Archivi di Stato" editată de Direcţia Arhivelor din Italia şi cotată a fi printre cele mai bune din Europa, Asociaţia arhiviştilor italieni publică „Archivi e cultura".

Un schimb de publicaţii de specialitate între arhivele din România şi arhivele din Italia, ar fi un bun prilej de cunoaştere aprofundată a problemelor care frămîntă generaţia de azi a arhiviştilor.

Lidia Mihăilescu

SBORNIK ARCHIVNICH PRACI 1 şi 2, Ročník XVII, Praga, 1967, 630 p.

ARCHIVNI ČASOPIS, nr. 1—4, Praga, 1967.

Cele două numere ale revistei apărute în anul 1967 conţin numeroase probleme de cercetare, de informare şi propuneri pentru îmbunătăţirea activităţii arhiviştilor.

Astfel, primul studiu din nr. 1 (p. 3—60) conţine comunicările şi discuţiile despre arhivistică şi despre ştiinţele auxiliare care au avut loc între 27—29 septembrie 1966 la Brno-Cehoslovacia în cadrul congresului al IV-lea al istoricilor cehoslovaci: *Jednani sekce archivnictoi a pamocne vědy Istorické na IV. sjezdu Č. S. historiku v Praze* — Acad. Iozef Macek, în acest referat principal, a subliniat progresele şi succesele arhivisticii cehoslovace pe plan mondial şi a subliniat necesitatea unei strînse colaborări între arhivistică şi istoriografie. Prof. Fiala Zd. a cerut să se aprofundeze şi să se dezvolte teoria arhivisticii. Alţii, ca prof. Grause a pus problema administrării autonome a Arhivelor, dar păstrînd unitatea cu ştiinţele istorice. Problemele de arhivistică trebuie privite în cadrul larg al proceselor istoriografice. Autorul subliniază că pînă în prezent nu s-a ajuns la o definire a arhivisticii ca noţiune şi ca disciplină ştiinţifică independentă. Istoriografia nu se poate dispensa de arhivistică care nu e numai tehnică de lucru cu documentele nici numai o totalitate de date din alte discipline ştiinţifice. Arhivistul trebuie să fie şi istoric. Arhivistica trebuie să aibă metode proprii de cercetare. De rezultatele arhivisticii depinde dezvoltarea istoriografiei. În arhivistică să nu se facă numai înregistrări mecanice. Să aibă cadre suficiente, pregătite şi angajate prin concurs şi pe cît se poate doctori ştiinţifici în arhivistică sau în istoriografie. Să se intensifice activitatea practică şi pe baza acestei experienţe să se închege teoria arhivisticii, ca ştiinţă auxiliară a istoriei.

Prof. J. Šebánek de la Universitatea din Brno expune o serie de rezultate în cercetarea diplomaticii din evul mediu şi face propuneri interesante pentru dezvoltarea acestei discipline în Cehoslovacia (Soucasna česka diplomatică medievistica — p. 10—15. Prof. Z. Fiala, R. I. Kašpar, S. Sisler, L. Velur, de la Universitatea din Praga, au subliniat importanţa ştiinţelor auxiliare şi în primul rînd a arhivisticii în studierea istoriei din epoca mai nouă: *Vyznam pomocuych něd historickych va studiu novejsich dejin* p. 15—23). Importanţa ştiinţelor auxiliare ca: heraldica, paleografia, diplomatica, numismatica etc. constă în studierea epocii antice şi mai ales medievale. Autorul subliniază influenţa şcolilor de pisari din secolele al XVI-lea, a şcolilor centraliste din secolul al XVIII-lea, a reformelor Mariei Tereza asupra scrierii. Scrierea cu caractere latine s-a afirmat în Cehoslovacia abia pe la 1860.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Zd. Şamberger în *Problematica ştiinţelor auxiliare şi arhivistica*: *K problematice pamacnych něd historichych a archivnictoi*, p. 23—36, se preocupă pe larg de diplomatică, de ştiinţa despre izvoare şi interpretarea lor critică. Partea istorică care se ocupă mai ales cu tradiţiile (cîntecele, povestirile orale cu izvoarele narative) e denumită Quellenkunde. Această disciplină s-a dezvoltat mult în Germania, unde s-a extins şi la izvoare tipărite, imprimînd întreaga documentare referitoare la tot felul de activităţi ale omului . „Ştiinţa izvoarelor" (*Quellenkunde* sau *istocnikovedenije*) a apărut din studiul diplomaticii şi al criticii de text, care rămîn la baza acestei ştiinţe.

Ştiinţa izvoarelor apare ca o sinteză a metodei istorice. O altă disciplină care vine în sprijinul istoriei este *dokumentovedenije* adică ştiinţa despre documente, care a început să se dezvolte şi se ocupă cu metodele şi tehnica de documentare, cu funcţia socială a documentelor — cu tehnica foto-fono-chino documentării, cu teoria informaţiei asupra documentelor şi mai ales cu clasificarea documentelor. Altă ştiinţă auxiliară este *arheografia* care se ocupă cu *metodele tehnicii de editare*. Arheografia are tradiţii puternice în Uniunea Sovietică, în Anglia, Franţa şi Germania. În ultimul timp pe plan ştiinţific se afirmă tot mai mult arhivistica ca disciplină a cărei teorie este formulată de revista slovacă de arhivistică nou apărută: *Slovanska archivistika* şi care se ocupă în primul rînd cu metoda şi terminologia arhivistică. Arhivistica e şi o disciplină teoretică şi e în strînsă legătură cu istoria şi cu geografia statistică, cu metrologia, cu numismatica, cu sociologia istorică şi cu datele despre populaţii.

M. Kuşik, aprofundează analiza „postulatelor teoretice în arhivistică" — Teoretické pastuláty v archivnictoi — p. 36—40 şi arată că în clasarea şi organizarea materialelor de arhivă, în activitatea arhivistică, e nevoie de principii metodologice. Autorul atrage atenţia că problema fondurilor de arhivă nu e încă lămurită. Ghidurile sînt sărace în latura teoretică. Au devenit nişte registre. Terminologia arhivistică are nevoie de generalizare teoretică şi de claritate. Arhiviştii să aprofundeze studiul teoretic.

Savma Lehotska de la Universitatea Comenius din Bratislava tratează despre problemele diplomaticii moderne în Slovacia: *Problémy novoveka diplomatiky na Slovensku* (p. 42—45). Este vorba de aspecte multiple şi complexe ale diplomaticii slovace în anii 1526—1848. Autoarea se referă la materialele şi la tipurile de scriere din Slovacia, Ungaria şi Transilvania. Acest material a fost studiat în vol. I. din „Diplomatica cehoslovacă". Vol. II, trebuie să cuprindă materialul din perioada 1848—1918. Diplomatica trebuie să fie în concordanţă şi cu celelalte ştiinţe auxiliare.

I. Prazak se ocupă de codificare şi studiile de paleografie în Cehia în anii 1959—1966: *Ceská paleografie a kodikologie v letoch 1959—1966* (p. 40—42). Autorul trece în revistă lucrările mai recente despre studiul manuscriselor, al paleografiei cehe şi latine, al miniaturii, al codicelor muzicale, despre autografele lui Hus etc.

Iosef Hanzal (Praga) se ocupă de conţinutul noţiunii arhivisticii şi de munca arhivarilor. *K. absabu pojmu archivnictoi a pravocii náplue archivářе* (p. 45—47).

I. Macek aduce unele contribuţii la rezolvarea clasificării documentelor şi a diplomaticii în epoca nouă în articolul: *Problm klasifikace dokumenti z nejnovejšiho obdabi* (p. 47—53) Domnia sa dă indicaţii preţioase pentru interpretarea justă a documentelor pe care le clasifică după conţinut, după teritoriul de răspîndire ori împrimare, derivate, terţiare, după modul cum s-au transmis, după structură, după apariţie, după epocă, după emitent, după rezistenţă. Mai departe arată că documentele particulare se pot împărţi în corespondenţă, memorii, beletristică etc.

Oldrich Seda, prezintă „dezvoltarea teoriei şi practicii arhivistice" — *Rozvaj archivni teorie i praxe á vyuka archivnictoi* (p. 53—55) şi dezvoltă ideea că în arhivistică practica e superioară teoriei.

Pentru a se putea obţine rezultate bune în muncă este necesar ca arhivistica să se predea la universităţile de ştiinţe umaniste. Conţinutul cursurilor să fie mai bogat şi cu nivel ştiinţific mai ridicat decît pînă acum. Să se facă istoria administraţiei în perioada modernă. Necesităţile muncii arhivistice ridică problema organizării unor şcoli de arhivistică de curs inferior şi superior în care să se califice viitoarele cadre de arhivişti — în domeniul acestei specialităţi şi al ştiinţelor auxiliare.

J. Obvşlik, se preocupă de modul de întrebuinţare a arhivelor şi de problematica cartotecii interioare: *Vyuzivani archivvii a problematika vnirni skartace*, p. 55—56. El propune ca la cartarea şi prelucrarea documentelor să participe şi istoricii. În condiţiile de azi se impune orientarea activităţii spre selecţionarea materialelor pentru a nu încărca arhivele cu materiale fără valoare. În această muncă trebuie să se manifeste mai multă operativitate.

Alte probleme discutate în acest volum se referă la arhivistică ca disciplină ştiinţifică (p. 56—57), despre tipologiile de scriere în cancelariile nobililor în epoca modernă (57—58), despre tipizarea scrierii în fermele de stat (p. 58—59), despre arhivele patrimoniale şi despre situaţia absolvenţilor de facultăţi în arhive.

Partea bibliografică e impresionant de bogată şi de sistematic expusă pe discipline şi pe ţări (p. 71—257).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Achivni Časopis — nr. 1—4, Praga, 1967. Din primele patru numere ale „Revistei Arhivelor" — apărute la Praga în anul 1967 semnalăm următoarele contribuţii: Gabriela Cechova dă o serie de îndrumări utile în legătură cu catalogarea şi cercetarea documentelor prezidenţiale păstrate în diferite instituţii din Cehoslovacia. Autoarea se preocupă în primul rînd de acele documente în care se găsesc date în legătură cu istoria mişcării muncitoreşti şi democratice în Cehoslovacia.

Milada Wurnowa — precizează noţiunea, de „arhivă" în istoria terminologiei arhivisticii cehe. Apelează şi la definiţiile străinilor şi la „Manualul de arhivistică", Praga, 1965, aducînd precizări importante.

Au fost utile contribuţiile despre fişarea documentelor, despre cartotecă, despre şedinţele şi activitatea secţiei de arhivistică a Societăţii de istorie din Cehoslovacia, despre revista slovacă de arhivistică (Slovenska archivistika) — publicaţie, care se impune prin legătura de documentare şi informare, prin nivelul contribuţiilor. Se subliniază faptul că articolele sînt însoţite de rezumate într-una din limbile internaţionale.

În nr. 2/1967 din Archivni Časopis se prezintă activitatea istoricilor în Cehia de sud în anii 1957—1965. Se subliniază importanţa Muzeului Naţional din Boemia în ocrotirea şi cercetarea arhivelor în secolul al XIX-lea. Zdanek Šamberger tratează despre importanţa microfilmului în publicistică şi în momentul de faţă pentru conservarea documentelor originale.

Sînt interesante pentru promovarea arhivisticii şi la noi probleme legate de un adevărat învăţămînt arhivistic desfăşurat îndeosebi în Moravia. E important „Manualul de arhivistică" (Praga, 1965) prin informaţiile în legătură cu istoria cărţii în lume, a hîrtiei, a studiului filigranelor, precum şi realizările obţinute în naţionalizarea fondului arhivistic din Slovacia.

În acest număr se vorbeşte de faptul că la congresele internaţionale de arhivistică se acordă o atenţie tot mai sporită metodei fotografierii. Concluzia care se desprinde este că în prezent s-a ajuns la o adevărată artă şi tehnică înaltă în fotografierea documentelor, a peceţilor, în citirea microfilmelor, în păstrarea lor, în studiul filigranelor, în fotografierea palimpsestelor. Xerografia încă este cel mai modern mijloc pentru executarea fotografiilor prin fotoconductibilitatea unor substanţe. Impresionant de avansate sînt şi mijloacele moderne de termocopiere prin electrotermie.

O altă problemă tratată este cea care se referă la necesitatea păstrării unor materiale documentare pînă vor fi folosite de specialişti ca apoi să fie distruse ele ne mai prezentînd importanţă pentru cercetarea ştiinţifică. În acest scop un material enorm îl reprezintă cel din perioada dintre cele două războaie mondiale.

La comunicări şi cronici se prezintă problemele tratate la Congresul Internaţional de arhivistică ţinut la Washington în mai 1966. Între altele, s-a dezbătut accesibilitatea specialiştilor sau interesaţilor la materialul arhivelor, problema editării documentelor, a microfilmării, a colaborării internaţionale de arhivistică prin Consiliul Internaţional al Arhivelor.

În nr. 3/1967 din Arhivni Časopis se tratează despre cercetarea materialului de arhivă în legătură cu construcţia aşezărilor omeneşti, cu reforma agrară, cu stările sociale în Cehia înainte de anul 1862, despre inventarul arhivelor care au aparţinut familiilor nobile din Belgia (153—161) etc. Academia Cehoslovacă a pus cu pregnanţă necesitatea publicării izvoarelor referitoare la istoria mai nouă a Cehoslovaciei. La sfîrşitul numerelor se recenzează monografii despre materialul arhivistic din Ostrova, Morava, Boemia, sau despre studiul manuscriselor cu diferite tipuri de scriere gotică precum şi alte lucrări referitoare la organizarea şi tehnica arhivistică în Germania etc.

În nr. 4/1967 din Archivni Časopis, G. A. Belov publică articolul de fond despre arhivistică la aniversarea a 50 de ani de activitate (p. 189—200) iar Jiři Canek arată cum s-au descoperit zăcămintele de cărbuni (Petrinske) prin studiul de arhivă (p. 213—217). Tot aici aflăm ştiri interesante despre şcolarizarea arhiviştilor din Moravia de Nord. O serie de articole jubiliare şi de recenzii încheie acest număr din „Revista Arhivelor" Cehoslovace, care ne interesează.

P. Olteanu

E. VÎRTOSU, PALEOGRAFIA ROMÂNO-CHIRILICĂ

Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968, 348 p. + ilustraţii

Bibliografia ştiinţelor auxiliare ale istoriei s-a îmbogăţit de curînd cu o nouă lucrare a profesorului Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*. Autorul aduce noi contribuţii la cunoaşterea teoretică a evoluţiei scrierii româno-chirilice, răspunzînd în bună măsură necesităţilor practice de descifrare şi transcriere a documentelor scrise în aceste caractere.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În introducere autorul defineşte obiectul şi metoda paleografiei româno-chirilice cît şi raportul dialectic existent între ştiinţa scrierii vechi româneşti şi celelalte discipline auxiliare ale istoriei.

Cuprinsul lucrării este grupat în 4 capitole. În capitolul I „Originea, răspîndirea şi evoluţia scrierii chirilice la români", se precizează care sînt cele două alfabete create de Chiril şi modul în care acestea s-au dezvoltat şi răspîndit punîndu-se faţă în faţă părerile oamenilor de ştiinţă care admit în principiu că alfabetul slav folosit pe teritoriul patriei noastre a fost împrumutat de la bulgari, deosebiri existînd numai în ceea ce priveşte perioada la care a avut loc aceste veniment (sec. IX—XIV). După unele teorii referitoare la posibilitatea existenţei la români a unei scrieri latine anterior introducerii alfabetului şi limbii slave, autorul subliniază că procesul de introducere a limbii române şi a scrierii chirilice, începînd prin manifestările laice, continuînd pe plan religios şi apoi pe plan general cultural, a fost cvasiconcomitent în cele 3 provincii româneşti.

Introducerea limbii române şi a scrierii chirilice constituie un eveniment progresist care se încadrează în fenomenul general european de renunţare la limbile generale de cultură şi introducere a limbilor naţionale, eveniment determinat în ţările române de ridicarea păturii orăşeneşti şi a unei boierimi noi, interesată în schimbul de mărfuri.

În acest capitol este analizată cronologic şi pe regiuni apariţia şi dezvoltarea scrierii chirilice româneşti, autorul ajungînd la concluzia că nenumăratele momente ale acestei dezvoltări reprezintă de fapt etape dialectice ale aceluiaşi proces. Totodată, sînt reliefate şi diferenţierile existente între scrierea româno-chirilică practicată în cele 3 provincii româneşti şi continuitatea relativă a felului de scriere din fiecare regiune.

În raport cu momentul desprinderii scrierii româno-chirilice din scrierea slavă (sec. XIV) sînt analizate tipurile fundamentale de scriere: uncială, semiuncială şi cursivă, aspectele pe care le-au îmbrăcat cît şi raportul dintre scriere de tipar, manuscris şi scrierea cursivă.

În atenţia autorului a stat şi modul în care scrierea româno-chirilică a receptat influenţe grafice străine.

Un spaţiu larg este acordat descrierii sistemului de organizare a instituţiilor creatoare de texte româno-chirilice accentuîndu-se în special asupra cancelariei domneşti.

În capitolul II, „Paleografia româno-chirilică" sînt prezente elementele materiale ale scrierii româno-chirilice: materia subiacentă, tehnicile de scris, uneltele şi tehnica scrierii cît şi elementele constitutive ale acesteia: alfabetul, semnele, de punctuaţie, ortografia, prescurtările etc.

Într-un capitol aparte (al treilea) autorul se ocupă de „Reformarea şi înlocuirea alfabetului chirilic prin alfabetul latin în ţările române". Înfăţişînd încercările sporadice şi reformele oficiale din secolele XVI—XIX de înlocuire a alfabetului slav cu cel latin, acţiune desfăşurată paralel cu simplificarea alfabetului chirilic, prof. E. Vîrtosu prezintă scrierea lui Luca Stroici şi a Ilincăi Leurdeanu, activitatea Şcolii ardelene şi a Societăţii Literare cît şi străduinţile lui Iancu şi Ianache Văcărescu, Dinicu Golescu şi Ion Eliade Rădulescu menite să reformeze scrierea româno-chirilică.

În urma studierii aspectelor variate ale dezvoltării scrierii româno-chirilice se trage concluzia că alfabetul de tranziţie care s-a folosit în ţara noastră la mijlocul secolului trecut este un rezultat al schimbărilor de structură produse în societatea românească. În lucrare se subliniază că lupta pentru introducerea alfabetului latin a fost însoţită de manifestări pentru înfăptuirea unităţii politice. Aşa se explică faptul că introducerea definitivă a alfabetului latin în Ţara Românească şi Moldova s-a realizat în anul 1860, adică imediat după unire.

Capitolul III tratează probleme referitoare la transcrierea şi editarea textelor româno-chirilice — insistîndu-se în special asupra stabilirii echivalenţelor de transpunere între alfabetul chirilic şi cel latin şi asupra întregiri prescurtărilor. Autorul defineşte şi compară transliterarea şi transcrierea interpretativă, greutăţile şi nesiguranţa posibilă pentru fiecare metodă. Se analizează sistemele folosite de editorii secolului XIX şi metodele de editare a colecţiei de acte, istorice *Documente privind istoria României* ai cărei autori, mergînd pe principiul rezolvării dificultăţilor de editor iar nu de cititor, au folosit un sistem ce reprezintă un compromis între transliterare şi transcrierea interpretativă.

Un bun paleograf şi editor se arată în lucrare, pe baza experienţei ce o posedă, trebuie să ţină cont la editarea de texte atît de contextul şi originea documentului cît şi de limba în care este scris, în raport cu epoca în care a fost creat. Avînd în vedere acestea, prof. E. Vîrtosu subliniază necesitatea formării de editori şi paleografi. Bineînţeles că scopul urmărit nu se poate realiza decît în urma unor studii sistematice, aprofundate.

Părerea autorului este că nu trebuie transcrise în paranteze decît cuvintele grele, neobişnuite, cînd există mai multe soluţii pentru descifrarea unui cuvînt sau incertitudini specificînd însă că pot exista cazuri în care indiferent de epocă, documentul să fie transcris în întregime în paranteze şi aceasta în special cînd sînt texte chirilice scrise de străini, texte cu particularităţi dialectale sau grafice etc. Se atrage atenţia asupra necesităţii de a nu se corecta prescurtările false, lacunele, lapsusu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rile, tăieturile sau ştersăturile existente în text.

Acest capitol deosebit de important pentru cercetători paleografi şi editori se încheie prin enumerarea normelor de editare a căror respectare va duce la publicarea unor ediţii ştiinţifice. Cu toate că în ultimele pagini din lucrare prof. E. Virtosu îşi expune metoda de lucru asigurînd că problemele prezentate sînt rezultatul unor cercetări minuţioase şi îndelungate „Paleografia româno-chirilică" nu răspunde aşteptărilor şi necesităţilor reale ale acestei disciplinel. Prof. E. Virtosu tratează paleografia româno-chirilică ca fenomen general de cultură insistînd prea mult asupra disciplinelor auxiliare cu care se interpătrunde. Tratarea la mod teoretic a evoluţiei paleografiei româno-chirilice a dus la faptul că în cele 350 de file ale lucrării nu şi-a găsit loc prezentarea primului document scris în limba română cu caractere chirilice — scrisoarea lui Neacşu din Cîmpulung.

Lucrarea este însoţită de anexe — planşe şi texte cuprinzînd fragmente din unele lucrări folosite de autor în cadrul celor 4 capitole cum sînt : liste de cuvinte prescurtate, criptograme, semne ortografice etc. şi de o bibliografie de specialitate : studii şi cercetări, albume manuscrise şi documente. Considerăm însă că era necesar a se indica pentru fiecare fragment titlu lucrării din care este extras şi pagina din lucrare unde este descrisă.

De asemenea, lucrarea ar fi avut de cîştigat dacă era însoţită de un album cu fotocopii de pe documente originale, prin care să se explifice evoluţia cronologică sau pe regiuni a unui tip de scriere. De un real folos ar fi fost exemplificarea diverselor aspecte ale scrierii cursive, mai puţin ilustrată în albumele publicate şi mai grea în ceea ce priveşte descifrarea.

Maria Dogaru

N. STOICESCU, SFATUL DOMNESC ŞI MARII DREGĂTORI DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA (SEC. XIV—XVII)

Editura Academiei R. S. România, 1968, 315 p.

Prezenta lucrare este prima monografie specială dedicată Sfatului domnesc şi marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova în secolele XIV-XVII. Ea face parte din seria de teme din planul de cercetare al Institutului de istorie „Nicolae Iorga", consacrate principalelor instituţii ale Ţării Româneşti şi Moldovei.

Monografia are două părţi care se completează una pe alta dînd o imagine de ansamblu asupra sfatului şi divanului domnesc şi membrilor lor în cele două ţări româneşti în sec. XIV—XVII. În prima parte se studiază în ansamblu sfatul şi divanul domnesc, iar în cea de a doua se cercetează fiecare dregătorie aparte, în amănunţime. Partea întîia cuprinde şase capitole : „Introducere şi istoriografie", „Terminologia sub care sînt cunoscute sfatul, divanul domnesc şi membrii lor şi evoluţia acestei terminologii", „Apariţia, evoluţia şi organizarea sfatului şi divanului domnesc", „Relaţiile dintre domn şi sfatul domnesc", „Atribuţiile sfatului şi divanului domnesc şi ale membrilor lor" şi ultimul capitol, „Veniturile şi abuzurile dregătorilor". Partea a doua cuprinde două capitole : „Dregătorii cu atribuţii de ordin public şi militar" şi capitolul al doilea „Dregătorii care îndeplineau diverse atribuţii la curtea domnească".

În introducere se subliniază faptul că sfatul şi divanul domnesc din Ţara Românească şi Moldova au putut fi studiate împreună datorită asemănării în ceea ce priveşte organizarea politico-socială a celor două ţări, asemănare ce se explică prin aceea că organizarea lor răspundea aceloraşi necesităţi şi dovedeşte legăturile dintre cele două state locuite de aceeaşi populaţie. În ceea ce priveşte Transilvania, datorită cuceririi ei încă din feudalismul timpuriu de către statul feudal maghiar, organizarea politico-socială este puţin diferită de a celorlalte două state româneşti. La vechile instituţii româneşti s-au adăugat altele noi, impuse de feudalitatea maghiară, care nu se întîlnesc în celelalte două state : comitatele şi o componenţă în parte diferită a sfatului sau consiliului voievodului, apoi al principelui.

Lucrarea se opreşte cu tratarea problemei la sfîrşitul secolului al XVII-lea, după care în divanele din Ţara Românească şi Moldova au loc transformări importante.

Ca bibliografie autorul foloseşte surse de informare variate şi bogate, dînd în lista bibliografică peste 200 de titluri de colecţii de documente, izvoare narative, lucrări de sinteză, monografii şi articole.

Făcînd istoriografia problemei, autorul se ocupă de lucrările apărute pe această temă, grupîndu-le în lucrări apărute înainte de 23 August şi lucrări apărute după 23 August 1944. Sub o formă critică prezintă stadiul la care acestea au dus cercetarea în problema

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sfatului şi divanului domnesc în cele două ţări româneşti, de unde reiese necesitatea reluării studiului în ansamblu pe baza izvoarelor documentare, mult mai bogate, ce stau la dispoziţie astăzi.

Terminologia, sub care apar în documente sfatul şi divanul domnesc, reflectă transformările, evoluţia acestora, ca şi influenţele străine exercitate asupra limbii folosite în cancelaria domnească. În Ţara Românească, sfatul domnesc, format din sfetnicii apropiaţi ai domnului, s-a numit „sfat" sau „sfatul ţării", uneori „divan", „singlit", „pretoriu" şi „scaun de judecată", pentru sfatul mai larg, în secolul al XVII-lea, s-a folosit termenul turcesc „divan", „marele divan", iar adunările cu caracter mai larg, unde participă şi reprezentanţi ai păturilor privilegiate, s-au numit „sobor". În Moldova, sfatul format din sfetnicii apropiaţi ai domnului, s-a numit „sfat de taină", „sfatul cel mai înalt", „sfatul ţării", şi „singlit", sfatul mai larg din secolul al XVII-lea s-a numit „divan", iar adunările, unde participau şi reprezentanţii categoriilor privilegiate — „sfat de obşte".

Termenii sub care sînt cunoscuţi membrii sfatului şi divanului domnesc sînt şi ei foarte variaţi: dregători, boieri, sfetnici, prim sfetnici, vlastelini, pani şi jupani, fiecare din ei fiind folosiţi în anumite perioade şi cu un anume înţeles, cu excepţia secolului al XVI-lea, cînd unii dintre ei au coexistat. Analizînd terminologia ce desemnează pe membrii sfatului, se subliniază că la începutul perioadei boierimea nu era legată de ocuparea unei dregătorii, aşa cum se va întîmpla începînd cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cînd termenii de dregător şi mare dregător vor fi înlocuiţi cu aceia de boier şi mare boier, noţiunea de boierie devenind sinonimă cu cea de dregătorie, calitatea de boier fiind condiţionată de ocuparea unei dregătorii.

Vorbind despre apariţia sfatului domnesc şi dregătoriilor şi despre influenţele străine, exercitate în organizarea acestora, autorul arată care au fost opiniile marilor noştri istorici şi cercetători faţă de aceste instituţii expunîndu-şi şi punctul său de vedere. „Sfaturile feudale româneşti — spune autorul — nu au copiat organizarea sfatului şi dregătoriilor, după nici un alt sfat, ci au adoptat de la Imperiul bizantin, prin intermediul statelor sud-slave cu o organizare mai veche, numirile şi în parte funcţiile acelor dregătorii care corespundeau unor necesităţi interne" (p. 45), Mai departe autorul se ocupă de sfatul domnesc în perioada feudalismului timpuriu, în timpul centralizării statelor feudale şi în feudalismul dezvoltat. La sfîrşitul domniilor lui Ştefan cel Mare, în Moldova, şi Radu cel Mare, în Ţara Românească, sfatul domnesc ajunge a fi format numai din boierii care ocupau dregătorii sau din foştii dregători, compoziţie ce se va păstra în tot secolul al XVI-lea. Calitatea de membru al sfatului domnesc nu o mai dădea în acest timp simpla stăpînire de domenii întinse, ci ocuparea unei dregătorii la curtea domnească (p. 53—54).

Numărul membrilor sfatului domnesc a cunoscut o foarte mare fluctuaţie de la o domnie la alta, şi aceasta în special pînă în secolul al XVII-lea, cînd se observă că s-a ajuns oarecum la un număr mai stabil (8 membrii în Moldova şi 12 în Ţara Românească), în timp ce divanul cuprindea cam 40 de dregători mari şi mici (pentru Moldova unde situaţia era mai clară), în afară de cei care erau membrii ai sfatului.

Mai departe autorul se ocupă de ordinea în care apar ca martori membrii sfatului domnesc, de „cursus honorum" al dregătorilor şi de vîrsta membrilor sfatului domnesc. În concluzia trasă subliniază existenţa unei ierarhii a marilor dregători, ca şi cinstea de care se bucurau pe lîngă domni experienţa şi priceperea unei vîrste înaintate în conducerea treburilor statului.

În ceea ce priveşte raportul dintre domn şi sfatul domnesc, unele documente fără sfat domnesc, aşa cum spune autorul nu trebuie să ne ducă la ideea că n-a existat sfat domnesc, că domnul conducea ţara fără ajutorul acestuia, ba dimpotrivă, trebuie să plecăm de la ideea că domnii nu puteau conduce singuri, fără ajutorul sfatului domnesc şi că la unele categorii de acte sfatul nu este trecut (la ispisoace în Moldova sau diferite porunci de importanţă mai mică în Ţara Românească) sau în altele este omis. Tot aici autorul vorbeşte despre numirea şi schimbarea dregătorilor şi despre rolul rudelor domnului în sfatul domnesc.

În continuare, un capitol întreg este rezervat atribuţiilor sfatului şi divanului domnesc (reglementarea stăpînirii pămîntului şi a conflictelor ivite pentru această stăpînire, atribuţii privind politica externă, de ordin militar, fiscale, privind organizarea bisericii, judecătoreşti) şi atribuţiilor dregătorilor (soliile peste hotare, atribuţii militare, judecătoreşti, hotărniciile moşiilor, etc.).

La capitolul privind veniturile şi abuzurile dregătorilor se analizează pe rînd sursele de venituri, ştiut fiind că în feudalism dregătorii nu primeau leafă, acestea erau : daniile de ocine domneşti, scutirile de dări, veniturile din slujbe, concedarea încasării dărilor din ţară, cadourile primite pentru diverse favoruri făcute locuitorilor, abuzurile.

În partea a doua a lucrării autorul se ocupă de marii dregători, de evoluţia, atribuţiile şi veniturile fiecărei dregătorii în parte. În feudalism atribuţiile dregătorilor nu erau bine definite şi de aceea în împărţirea în cele două categorii — dregători cu atribuţii de ordin public şi militar şi dregători cu atribuţii la curtea domnească — a ţinut cont de faptul că unii din ei s-au ocupat cu un anume fel de probleme

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

în activitatea lor acestea avînd mai mare preponderenţă sau au fost de mai lungă durată. În subcategoria dregătorilor cu atribuţii de ordin public autorul i-a inclus pe ban, vornic-logofăt, vistier, pîrcălab, armaş, portar, vornicii de poartă, iar în a celor cu atribuţii militare pe spătar, hatman, aga, serdarul, şetrarul.

Capitolul doi al părţii a doua se ocupă de dregătorii care îndeplineau diferite atribuţii la curtea domnească: postelnicul sau stratornicul, medelnicerul, paharnicul sau ceaşnicul, stolnicul, clucerul, jitnicerul, pitarul, slugerul şi comisul.

Acestea sînt în mare problemele de care se ocupă lucrarea.

Faţă de nivelul general al lucrării, aparatul ştiinţific prezintă unele scăderi asupra cărora dorim să ne oprim. Deşi la bibliografie autorul menţionează că a trecut doar lucrările mai de seamă folosite, atît izvoare, cît şi studii, credem că era bine ca cel puţin toate lucrările menţionate în subsol să fi fost trecute şi în lista bibliografică. De exemplu: A. Sacerdoţeanu, „Originea băniei şi a „banilor" la români" „Ramuri", 15 iunie 1967, p. 19), amintită la p. 156, trim. 8 bis, ca şi idem, „Cancelaria Mitropoliei Ţării Româneşti şi slujitorii ei pînă la 1830" („Glasul Bisericii", 1959, p. 340), amintită la p. 84, trim. 186, nu sînt trecute şi în lista bibliografică.

De asemenea, unele mici inconsecvenţe, care puteau fi evitate, se manifestă în trimiterile de la subsolul lucrării: vezi trimiterile la lucrarea A. Sacerdoţeanu, „Divanele lui Ştefan cel Mare" („Analele Univ. C. I. Parhon", 1956, s. Ştiinţe sociale, istorie) la paginile: 60 trim. 79,67 trim. 114,68 trim. 116, 75 trim. 127, 76, trim 132, 82 trim. 178 ca şi trimiterile la documente — vezi pagina 80 trim. 157, 158, 159 şi pagina 81 trim. 160, 161, 162, 163.

Mai sînt şi altele, care credem că aparţin tipografiei, fraze cam confuze, trimiteri neuniforme etc. Este o scăpare ce se manifestă de altfel la mai mulţi autori şi lucrări editate în ultimul timp, nu numai la N. Stoicescu în prezenta lucrare, fapt care impune o grijă deosebită şi faţă de astfel de lucruri de loc lipsite de importanţă.

M. D. Ciucă

O CONTRIBUŢIE VALOROASĂ CU PRIVIRE LA IDENTIFICAREA LUI ANONYMUS

De peste, două secole se desfăşoară o interesantă dispută despre opera lui Anonymus, *Gesta Hungarorum*. Discuţia, printre altele, avea drept scop principal identificarea persoanei lui Anonymus, căci deschidea posibilitatea unei datări mai sigure a manuscrisului păstrat azi la Budapesta. Controversa se baza în mai toate cazurile pe analiza internă a manuscrisului, pe analiza foarte detaliată a textului. Analiza externă, critica externă rămînea în urmă şi acestui fapt i se datora, după părerea unora, insuccesul cercetărilor în acest domeniu. Karsai Géza, încă la începutul deceniului al şaselea, a reluat întreaga problemă orientîndu-şi cercetările spre o analiză paleografică şi diplomatică foarte minuţioasă. Cercetătorul din Ungaria a folosit metode moderne de cercetare şi a reuşit să aducă contribuţii extrem de valoroase şi interesante la lămurirea problemei care agită pe cercetători atît de mult. El a reuşit să dovedească că textul cronicii lui Anonymus a fost scris pe pergament, care înainte de aceasta avea un alt text şi care a fost ras. A demonstrat că manuscrisul a fost redactat într-o mănăstire dominicană, presupunînd că însuşi necunoscutul P. dictus magister ar fi fost un călugăr dominican. Rezultatele Cercetărilor sale Karsai le-a publicat în studiul *Az Anonymus kodex keletkezéséhez. A. P. iniciálé jelképei* (Cu privire la apariţia Codicelui anonymus. Chipurile iniţialei P.) apărut în „Magyar Könyvszemle" în 1960. În studiul pe care-l publică recent în aceeaşi revistă colegul nostru din Ungaria ne face o dare de seamă despre stadiul actual al cercetărilor sale[1]. Întîi de toate ne arată că folosind un film document Agfa foarte fin, a fotografiat toate filele manuscrisului. La developare şi la mărire s-a constatat că se poate reconstitui textul ras de pe pergament înainte de a fi fost scrisă cronica lui Anonymus şi care a existat nu numai pe prima filă, ci şi pe cele următoare pînă la fila 24 verso. Se poate vedea un text scris cu scriere gotică şi cu litere mai mari. Prin urmare ne aflăm în faţa unui codice palimpsest (*codex rescriptus*). A devenit vizibilă linierea verticală şi orizontală a filei. Observîndu-se acest lucru în atelierul foto al Arhivelor Statului din Budapesta s-a făcut o fotografie — palimpsest de pe prima filă. Negativul excepţional a scos la iveală — după cum ne demonstrează autorul — tot ce s-a scris cîndva, pe pergament. Mărirea făcută pe hîrtie de contrast, analizată ulterior, a permis să se reconstituie chiar şi acele linii care erau

[1] Karsai Géza, *Az Anonymus-codex első levelei. Kutatási beszámoló* (Primele file ale Codicelui Anonymus. Dare de seamă asupra cercetărilor) în „Magyar Könyvszemle", an 84 (1968), nr. 1, p. 42—51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

iuiţial destinate să fie scrise cu cerneală, dar an fost ulterior abandonate. Rezultatele verifiacte pînă acum au fost:

Cel care a redactat textul a început iniţiala P în mai multe variante, desene, care ulterior au fost abandonate şi rase. Din toate acestea, fotografiate şi reproduse în studiu, se poate vedea că iniţiala P. avea continuare. Acel *P. dictus magister* este deci *Pavsa dictus magister*. Între aceste litere de două ori figurează desenul unui căţeluş însoţit de un chip de om care poate fi şi trebuie să fie interpretat în ansamblu ca Domini canis = dominicanus. Prin urmare P. dictus magister, autorul cronicii este Pavsa (Posa) dictus magister călugăr dominican. Descifrarea în continuare a desenelor a dus la concluzia că Pavsa era episcop. Se reconstituie în continuare vechiul text ras. Acest Pavsa, Pausa este, după părerea lui Karsai, episcopul Posa din Bosnia, fost magister dominican, întîlnit în acte papale şi ale regilor Ungariei între 1238 şi 1270. Se propune o nouă datare a redactării cronicii lui Anonymus, anume în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, după 1270. Ni se oferă o serie de date biografice interesante despre figura pînă acum necunoscută a lui Anonymus şi poate statuia cu faţa ştearsă a cronicarului care se află pe dealul Buda, va deveni cîndva cunoscut şi va fi dezlegată o pasionantă problemă ştiinţifică de un deosebit interes şi pentru istoria ţării noastre şi a poporului român.

Demény Ludovic

PETRU MAIOR, SCRISORI ŞI DOCUMENTE INEDITE

Ediţie îngrîjită, prefaţă, note şi indici de Nicolae Albu. Editura pentru literatură (Bucureşti), 1968, XXII — 170 p.

Despre cei 24 de ani şi cîteva luni petrecuţi la Reghin de ilustrul corifeu al Şcolii ardelene, Petru Maior, „protopop al Gurghiului" nu s-a ştiut pînă acum decît foarte puţin. Profesorul Nicolae Albu a reuşit ca, prin publicarea celor 105 documente şi scrisori inedite, să completeze penuria de un sfert de veac din bibliografia lui Petru Maior, adică de la 1784, cînd a fost numit protopop la Reghinul Maghiar, pînă la 1809, data plecării sale la Buda în calitate de cenzor şi corector al tipografiei de acolo, contribuind totodată la conturarea profilului său moral şi intelectual.

Documentele din acest volum se găsesc la Arhivele Statului Blaj în „fondul Mitropoliei greco-catolice", unde o parte s-au păstrat sub forma de scrisori originale. Din acestea enumerăm scrisorile lui Petru Maior către consistoriu sau direct episcopului Ioan Bob şi cele trimise de guvernul Transilvaniei sau de terţe persoane, privind persoana lui Petru Maior. O altă parte a scrisorilor şi anume 51 bucăţi, deci aproape jumătate din documentele publicate, este formată din răspunsurile şi dispoziţiile date în cei 24 de ani de către episcopul Bob subalternului său Petru Maior. Acestea s-au păstrat în aceeaşi arhivă sub forma de copii fidele a scrisorilor trimise, în: Protocoalele exhibitorii, Protocoalele episcopale şi în Protocoalele prezidiale episcopale. Scrisorile au fost redactate, unele în limba română, iar altele în limbile latină sau maghiară. Acestea din urmă au fost publicate acum pe lîngă textul lor original şi în traducere, cu scopul de a putea fi accesibile unui număr cît mai mare de cititori, ceea ce constituie un fapt lăudabil.

Toate documentele publicate sînt inedite în afară de două: doc. XLIII, proiectul contractului încheiat de credincioşii din parohia Reghinul Săsesc şi Petru Maior (1804), care a fost publicat în original (în 1. maghiară), de I. Georgescu, în Studii italiene, anul VII (1940), şi doc. CII, Testamentul lui Petru Maior (1821), redactat în limba latină, care a fost publicat de Timotei Cipariu în Arhivu, 1868, nr. 20. Aceste două documente au fost publicate acum nu numai în original, ci şi în traducere. Autorul a scris la ediţia sa de documente şi o documentată introducere (p. I — XX), care aruncă lumini noi asupra vieţii, caracterului dinamic şi a meritelor lui Petru Maior şi a relaţiilor sale cu episcopul I Bob, ale cărui scăderi şi merite sînt de asemenea apreciate la justa lor valoare.

Din documentele inedite publicate, constatăm că la început episcopul Bob (1739 — 1830) a avut păreri bune despre Petru Maior, de a cărui ştiinţă era mîndru, numindu-l protopop la vîrsta de abia 29 de ani la Reghin reşedinţa de atunci a comitatului Turda, unul din cele mai expuse puncte. În curînd a fost însă înfluenţat de mulţimea duşmanilor lui P. Maior, între care cel mai înverşunat era protopopul Daniil Pop din Cătina care a administrat pînă la venirea lui şi protopopiatul Gurghiului. Aceştia i-au schimbat părerile iniţiale şi Bob a devenit un dîrz oponent al tuturor iniţiativelor lui Petru Maior, subalternul său. Scriitorul, pe care contemporanii ni-l descriu ca fiind un tempera-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ment coleric l-a înfruntat adesea pe superiorul său, care nu putea tolera subaprecierea funcţiei şi a persoanei sale, ceea ce a generat ceartă şi ură îndelungată între cele două personalităţi. Atitudinea duşmănoasă a lui Bob faţă de Petru Maior se vede din documentele alăturate, referitor la tergiversarea numirii sale ca protopop, în primele luni menţinîndu-l numai ca paroh al Reghinului Maghiar (azi anexat la Reghin) şi din amînarea timp de 20 de ani a înfiinţări parohiei române unite din Reghin, pentru care Petru Maior s-a luptat atîta timp, dar unde n-a ajuns protopop decît în anul 1805. De aceea cu grele cuvinte îl înfruntă pe episcop scriindu-i, că va da seama înaintea lui D-zeu şi a oamenilor (v. doc. LXI). Autorul n-a vrut să arate care din ei au avut dreptate, ci pentru acest lucru face trimitere la monografia scrisă în limba latină a pr. dr. Octavian Bîrlea, Ex. historia romena. Joannes Babb, episcopus Fogarassiensis, apărută la Frankfurt pe Main, în 1964. Arată că Ioan Bob n-a fost un Harpagon cum îl înfăţişează Petru Maior şi mai ales biografii săi („se tăvălea pe grămezile de bani ... "), ci din sumele mari de bani pe care le-a adunat a ajutat miile de ţărani în foametea din anii 1815 — 1817, a construit şcoli şi biserici româneşti în centrele expuse: Cluj, Tg. Mureş, Mediaş şi Sebeş, a înfiinţat zeci de burse pentru tinerimea studioasă, a mărit şi permanentizat fondul de pâne al elevilor de la şcolile din Blaj şi altele.

Alte documente se referă la relaţiile lui Petru Maior cu nobilimea de la conducerea comitatului, care în anul 1808 l-a învinuit că vrea să reînvie răscoala lui „Horea şi din această pricină îşi aruncă privirile spre mine ca spre un şef de hoţi, din care cauză niciodată nu pot să păşesc în public fără să roşesc". În altă parte a aceluiaşi document Petru Maior îi scrie episcopului Ioan Bob că nobilii: „îşi dau cea mai mare silinţă să denigreze clerul nostru şi naţiunea noastră în faţa ilustrisimei maiestăţi, ca să nu putem obţine nimic din cele ce s-au auzit şi să pierdem chiar cele ce avem ... Dacă am fi atacaţi numai în ce priveşte religia poate că ... însă sîntem atacaţi ca valahi, aşa că trebuie să recurgem la instanţa următoare, adică la ilustra maiestate. (vezi doc. XX).

Din cîteva documente se mai reflectă acţiunea baronului L. Bornemisza de răpire a moşiei Mănăstirii Runcu din hotarul Hodácului, care făcea parte dintr-un sistem de îmbogăţire a nobilimii prin jefuirea iobagilor (v. doc. LXVI, LXVII, LXXIII) şi despre felul cum au desfiinţat vechea şcoală românească care exista acolo. Ctitorii mănăstirii îşi exprimă astfel durerea lor în jalba către episcopul I. Bob.: „Oh supărare şi obida creştinilor şi a pruncilor, care încă nu au ieşit cu învăţătura desăvîrşită: unde să ştie să meargă să-şi împlinească dorinţa şi să-şi isprăvească învăţătura că noi în veacul acesta sîntem mai nenorociţi, cei ce au învăţat la acea sfîntă mănăstire au ieşit preoţi precum popa Zaharie de la Hudac, popa Giorgie din Caşva şi mulţi alţii, dară de la Cîmpie şi din alte părţi (doc. LXVII).

În sfîrşit, menţionăm mulţimea de date de caracter local asupra unor persoane şi localităţi sau cele privitoare la biografia lui Petru Maior din aceste documente, care pot servi ca izvoare preţioase pentru scrierea unei viitoare monografii a oraşului şi regiunii Reghin. Documentul XXXII ne arată că Petru Maior nu s-a născut la Căpuşul de Cîmpie, cum au afirmat şi continuă să afirme biografii, săi, ci la Tîrgu-Mureş, unde de asemenea a urmat gimnaziul romanocatolic, nu colegiul reformat, cum s-a spus în unele publicaţii. Din documentul CIV rezultă apoi că Istoria pentru începutul românilor în Dachia, mai avea o parte a II-a al cărei manuscris a fost văzut de autorul scrisorii de mai sus, deci trebuie să se găsească undeva în ultima scrisoare se dau unele informaţii concrete despre felul cum s-a risipit prin abuz de către rudenii cărţile şi alte bunuri rămase de la Petru Maior (doc. CV.)

Volumul se încheie cu preţioşi indici de nume şi de localităţi precum şi cu un tabel al ilustraţiilor, menite a uşura munca tuturor acelora care vreau să studieze acel sfert de veac din viaţa lui Petru Maior. Dintre ilustraţii menţionăm îndeosebi cele ale bisericii de lemn din Reghinsat, care există şi azi, la care a slujit Petru Maior ca preot de la 1785 pînă la anul 1805 şi ale bisericii din Reghin, ale cărei temelii s-au pus prin osteneala lui Petru Maior în anul 1803 dar din cauza numeroaselor greutăţi n-a fost terminată decît în 1811 iar turnul în 1817. Binevenite sînt şi portretele lui Petru Maior şi al episcopului Bob precum şi numeroasele fotocopii de pe unele acte şi ale cărţilor publicate de corifeul Şcoalei ardelene.

Din cauza grabei poate s-au strecurat în acest volum şi unele greşeli de expresie, copiere şi traducere, dintre care amintim aici următoarele:

Episcopul Ioan Bob motivează numirea lui Petru Maior ca protopop la Reghin prin cuvintele: „avînd lipsă de dînsul pururea Scaunul acolea lîngă Tablă cu aceasta" (doc. I). De fapt prin împărţirea administrativă din 1784 a lui Iosif al II-lea, oraşul Reghin a fost ales a fi reşedinţă a comitatului Turda, pe care funcţie a deţinut-o însă numai şase ani, căci în anul 1790 s-a revenit iarăşi la vechea împărţire a Transilvaniei, cînd reşedinţa comitatului Turda a fost mutată din nou la Turda (vezi doc LXXIV) Prin tablă se înţelegea deci Tabla continuă a comitatului, organ de administraţie şi de justiţie ca primă instanţă în unele cazuri, şi nu „Tabla regească sau Inalta Tablă, instituţie supremă juridică a comitatului" cum se arată în note la p. 11. Tabla regească era suprema instanţă judiciară şi era numai una în Transil-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vania, care de la 1757 pînă la desfiinţare, îşi avea sediul în Tîrgu Mureş.

În ce priveşte formula finală de politeţă: „... in profundissimo venerationis cultu emorior", tradus prin „doresc să mor în cel mai adînc respect" (doc. XX şi LXIII), credem că s-a copiat şi deci s-a tradus greşit cuvîntul „emorior", în loc de „emoror" = rămîn, în care caz s-ar traduce cu „rămîn cu cel mai adînc respect". Espresia „meque de eadem qualiter indulta edocere" tradusă prin „să mă înveţi ce e bine venit în legătură cu aceasta", era mai corect dacă s-ar fi tradus prin, „să mă înştiinţeze", edocere avînd şi acest sens. (doc. LVIII). „Cuncti foremus dynastes" tradus prin „cu toţii am fi baroni" mai corect era dacă se traducea prin cuvintele: „cu toţii am fi prinţi", care e mult mai expresiv spus. O simplă neatenţie o considerăm traducerea expresiei din paranteza aceluiaşi document „nam in mea ne cruciferum desumpsi", tradus prin „căci într-a mea nu am oprit pentru mine nici un florin", în loc de „nici un crucer" termenul adecvat.

O greşeală de copiere considerăm că este şi „árásbeli szolgabiro" în loc de „járásbeli szolgabiro" = solgăbiroul de plasă, din care cauză cuvîntul „de plasă" nici nu s-a tradus (doc. LXXII). În acelaşi document cuvintele „tekintetes (în text: tekintes) tisztég" sînt traduse prin „cinstită autoritate", în loc de cinstit oficiolat, care este termenul consacrat pentru conducerea administrativă a comitatelor din acel timp.

Cu toate aceste greşeli mărunte lucrarea este meritorie şi face cinste atit autorului ei, prof. Nicolae Albu, cît şi redactorului responsabil de carte sub raport editorial, Constantin Mohanu, al cărui nume este de altfel menţionat cu recunoştinţă în nota asupra ediţiei.

Realizat în condiţii grafice foarte bune şi privită în ansamblu, apreciem că editarea scrisorilor şi documentelor inedite de la Petru Maior sau privitoare la persoana lui este o lucrare valoroasă . Prin stilul ei viu şi prin ampla informaţie este de un real folos nu numai specialiştilor, ci şi publicului cititor.

Liviu Moldovan

V. MIHORDEA, RELAŢIILE AGRARE DIN SECOLUL AL XVIII-LEA ÎN MOLDOVA

Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1968, 316 p.

Este prima lucrare de proporţii de la Institutul de istorie din Bucureşti şi Iaşi sub îndrumarea profesorului V. Mihordea care şi-a propus să analizeze una dintre cele mai importante probleme ale secolului al XVIII-lea, raporturile în cadrul producţiei agrare dintre producătorii direcţi — liberi şi independenţii — şi stăpînii de pămînt. Ea urmează colecţiei de documente referitoare la relaţiile agrare în Ţara Românească şi Moldova din secolul al XVIII-lea.

Lucrarea este împărţită în trei părţi: partea I-a, intitulată: *Solul şi produsele lui*, partea a II-a *Oamenii muncii*, iar partea a III-a este consacrată *Rentei feudale în secolul al XVIII-lea*.

În introducere, autorul prezintă, în mod critic, principalele lucrări care abordează tema relaţiilor agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova, începînd cu cronicarii timpului pînă la cele mai recente contribuţii istoriografice.

În strînsă legătură cu subiectul tratat, autorul se ocupă în primul capitol al cărţii sale de *Economia agrară a Moldovei în secolul al XVIII-lea*, înlesnind astfel înţelegerea naturii relaţiilor sociale.

În această ordine de idei, autorul prezintă cultura cerealieră, recoltarea fînului, creşterea vitelor, albinăritul, pomicultura, pescuitul şi vînătoarea, după care analizează posibilităţile de valorificare a produselor acestor sectoare de producţie pe piaţa internă şi externă, acordînd o atenţie deosebită comerţului cu vite. În legătură cu problema pieţei autorul urmăreşte funcţionarea legii valorii în condiţiile suzeranităţii otomane, organizarea tîrgurilor, monopolul turcesc ş.a. Se constată astfel că principalele izvoare de venituri ale marii gospodării feudale reveneau în secolul al XVIII-lea din vînzarea vitelor, a băuturilor alcoolice, convertirea clăcii în bani, vînzarea dijmei din cereale. Se relevă importanţa muncii aservite (boierescul) în sectorul creşterii vitelor. Autorul mai subliniază faptul că rezerva seniorială, pînă la sfîrlitul secolului al XVIII-lea, nu ajunge mare producătoare de cereale — marfă.

În capitolul următor se examinează formele de proprietate asupra pămîntului. Autorul, făcînd o deosebire între proprietatea domnească de stat (domenială, domeniul de drept public) şi proprietatea particulară a domeniilor, arată că cei mai mulţi dintre domnitorii fanarioţi, nu erau doar simpli funcţionari otomani trimişi de către sultan să administreze Principatele române, ci dispunînd de o bază funciară (moşii moştenite cumpărate sau dobîndite prin căsătorii cu pămîntence) se identificau cu stăpînii

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

feudali locali în ceea ce priveşte exploatarea producătorilor direcţi.

Sînt analizate apoi celelalte forme de proprietate feudală insistîndu-se asupra proprietăţii mănăstireşti şi laică-boierească. În timp ce domeniul mănăstirii are un caracter pasiv (susţinut de autoritatea domnească prin danii, mile, scutiri de dări fiscale), cel boieresc începe să devină producător de cereale marfă şi se extinde prin înglobarea a numeroase moşii răzăşeşti. Autorul rezervă un număr de pagini şi organizări administrative a satului feudal moldovenesc.

Un loc deosebit în economia lucrării — după cum era şi firesc — îl ocupă analiza condiţiei sociale a producătorilor direcţi: *vecinii* şi *ţăranii slobozi cu învoială* aşezaţi pe moşiile stăpînilor feudali. Se remarcă deosebirea dintre ţăranii dependenţi din ţările române şi şerbii din Europa centrală şi răsăriteană, cei dintîi fiind în primul rînd la dispoziţia statului (exploataţi prin sistemul fiscal şi juridic aplicat asupra întregii ţărănimi şi numai în al doilea rînd la dispoziţia stăpînului pe a cărei moşie locuiau), pe cînd cei din urmă erau supuşi exclusiv stăpînului, nemaiavînd legătură directă cu statul.

Vecinii aveau recunoscut un drept de folosinţă ereditară asupra pămîntului pe care îl cultivau şi beneficiau de un drept special de stăpînire asupra curăturilor şi livezilor, intermediar între simpla posesiune şi proprietate. Spre deosebire de ţăranii liberi aşezaţi cu învoială pe moşie, vecinii erau supuşi la un număr mai mare de zile de muncă prestată în interesul stăpînului feudal, reglementată doar de puterea „obiceiului pămîntului".

Pătura de ţărani liberi cu învoială erau constituiţi din: 1. cei veniţi de peste graniţă, fie atraşi de politica demografică a domnitorilor (care le ofereau condiţii avantajoase fiscale), fie veniţi pe baza unor înţelegeri cu domnia pentru păşunatul vitelor (bîrsanii); 2. din răzeşii rămaşi fără pămînt; 3. din vecinii care se eliberau numai „cu capul" etc. Pentru dreptul de a locui şi cultiva o bucată de pămînt, aceştia erau obligaţi la dijmă şi un număr de zile de boieresc (clacă), număr ce devine cu timpul din ce în ce mai mare. Relaţiile dintre locuitorii liberi şi stăpînii pe moşiile cărora erau aşezaţi, încep, la 12 ianuarie 1742, să fie reglementate de către puterea centrală, cînd se fixează la 12 numărul zilelor de muncă obligatorie.

În continuare, sînt prezentate acţiunile stăpînilor feudali de vecinire a ţăranilor liberi fără pămînt şi a răzeşilor, şi de înăsprire a condiţiei de vecin (care tinde să fie asimilat cu robul ţigan), paralel cu care este urmărită reacţia maselor asuprite. Actul de la 6 aprilie 1749, de dezrobire a vecinilor, este apreciat ca o cucerire a luptei ţărănimii aservite. Autorul consideră că procesul de desfiinţare a veciniei s-a făcut în două etape: una, a dezrobirii, s-a încheiat la 1749, cealaltă, care s-a realizat în timp, a dus la nivelarea obligaţiilor feudale ale foştilor vecini cu cele ale ţăranilor slobozi, la asimilarea, deci, a condiţiei celor două categorii de producători direcţi fără pămînt. Aşezămîntul lui Grigore Al. Ghica, din 1 ianuarie 1766 a obligaţiilor ţărănimii. Datorită unor interese fiscale, locuitorii de la marginea ţării sînt supuşi numai la 6 zile de boieresc, prestate stăpînului moşiei. Relaţiile de producţie — dintre stăpînii feudali şi locuitorii aşezaţi pe moşiile lor — fixate în 1766, se menţin, în linii generale, pînă la sfîrşitul perioadei abordate, confirmate de o serie de hrisoave domneşti. Abuzurile stăpînilor de pămînt au dat naştere la frămîntări ţărăneşti continue. Autorul relatează cîteva cazuri semnificative în care fricţiunile, procesele judiciare etc. au durat uneori decenii de-a rîndul.

Partea a treia a lucrării este consacrată rentei feudale, realizată din dijmă, lucru de boieresc şi monopoluri. Dijma era percepută din toate produsele gospodăriei ţărăneşti. Cu timpul, produsele (îndeosebi cerealele) provenite din dijmă încep să ia calea pieţii. Pe măsură ce se strînge contactul cu piaţa, gospodăria feudală evolua spre producţia de mărfuri. Pentru a mări producţia pe rezervă, stăpînii căutau pe de o parte să mărească numărul zilelor de boieresc şi cuantumul de muncă prestată într-o zi, pe de altă parte, să mărească numărul ţăranilor dependenţi aşezaţi pe moşie. Dezvoltarea circulaţiei băneşti face ca pe unele moşii mai cu seamă acolo unde rezerva era redusă, să se treacă la renta în bani. Hrisoavele domneşti fixează suma de bani cu care poate fi răscumpărată munca de boieresc. Problema muncii salariate ocupă un loc cuvenit în monografia profesorului V. Mihordea.

Veniturile gospodăreşti feudale se înmulţesc o dată cu instaurarea monopolurilor asupra unor sectoare de exploatare economică: asupra morilor, cîrciumilor, iazurilor, pădurilor etc. În privinţa exploatării morilor, autorul aduce unele precizări. În urma războiului care s-a încheiat cu pacea de la Iaşi, din ianuarie 1792, comerţul Principatelor române cu puterea suzerană s-a îmbunătăţit; cum cheresteaua era una din mărfurile cele mai cerute, exploatarea pădurilor a căpătat un nou regim. Prin confirmarea anaforalei din 16 octombrie 1792, boierii obţin monopolul asupra pădurilor: nimeni nu avea voie să taie lemne fără aprobarea prealabilă a stăpînului feudal şi fără a-i da zeciuiala.

Cu foarte mare justeţe, autorul apreciază că, datorită condiţiilor specifice în care s-a dezvoltat feudalismul în cele două Principate Româneşti — de dominaţie otomană — predominantă era exploatarea ţărănimii pe cale fiscală. De aceea, obligaţiile feudale, în comparaţie cu ţările vecine, unde numărul de zile prestate într-un an pe domeniul seniorial depăşea de mai multe ori pe cel din Moldova şi Ţara Românească, apar mult reduse. Chiar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd se tinde la o inten-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sificare din partea boierilor a exploatării ţăranilor, limita maximă suportată de producători este fixată prin „învoieli" între stăpînii moşiilor şi locuitorilor.

Analiza atentă a materialului documentar din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea îndreptăţeşte pe autor să conchidă că nimic nu justifică teoria existenţei îndelungate celei de a doua iobăgii înainte de sfîrşitul secolului luat în studiu.

Monografia profesorului V. Mihordea aduce astfel în discuţie o diversitate de aspecte ale problemei relaţiilor agrare din Moldova şi constituie o contribuţie de seamă la reconstituirea tabloului realităţilor din secolul al XVIII-lea.

Ioana Constantinescu

I. D. SUCIU, REVOLUŢIA DE LA 1848—1849 ÎN BANAT

Editura Academiei, Bucureşti, 1968, 274 p.

Pentru cei care se ocupă cu cercetarea trecutului provinciei de sud-vest a ţării, apariţia în Editura Academiei R. S. România a lucrării *Revoluţia de la 1848 — 1849 în Banat*, nu constituie o surpriză. Ea încununează o activitate îndelungată, începută cu aproape trei decenii în urmă şi pusă exclusiv în serviciul adevărului istoric.

În istoriografia noastră veche, revoluţia românilor bănăţeni a fost fie incomplet sau eronat cunoscut, fie neglijată. Din contribuţiile notabile, reţinem pe cele ale lui I. Damşa, V. Branişte, T. V. Păcăţian, I. Boroş, G. Bogdan Duică şi S. Dragomir (documentar). Literatura marxistă a corectat interpretările tendenţioase şi a relevat figura luptătorului revoluţionar Eftimie Murgu. Au rămas însă în continuare insuficient cunoscute mişcările ţărăneşti atitudinea ţărănimii şi a minerilor români faţă de revoluţie, cele două adunări de la Lugoj, a lipsit o prezentare monografică a evenimentelor de la 1848 — 1849 din Banat, scrisă de pe o poziţie ştiinţifică. Pentru a completa acest capitol de istorie românească I. D. Suciu pornind de la materialul cuprins în zeci de cărţi, studii, memorii, articole scrise în limbile română, maghiară şi germană a depistat şi utilizat o vastă documentaţie inedită, manuscrise aflate în depozitele Bibliotecii Academiei, documente din fondurile Arhivelor Statului Lugoj şi Timişoara, Caransebeş şi Arad, din arhivele protopopiatelor şi muzeelor bănăţene, Arhiva Vukovics[1], colecţii particulare etc.

După prezentarea izvoarelor se face o succintă incursiune în istoria Banatului, pornindu-se de la considerentul că între aceasta şi istoria Ardealului există anumite deosebiri „care deşi nu sînt esenţiale, totuşi şi-au pus pecetea pe istoria acestor provincii". Sînt punctate astfel, stăpînirea turcească asupra Banatului, transformat în paşalîc la 1552, ocuparea lui de către austrieci după pacea de la Passarovitz din 1718 şi anexarea la Coroana Habsburgilor, trecerea bisericii române sub autoritatea episcopilor sîrbi, colonizările cu populaţie străină, încorporarea la Ungaria în 1779. În preajma lui 1848, românii bănăţeni sufereau o îndoită asuprire naţională : maghiară şi sîrbă, exercitată prima prin autorităţile comitatense şi stăpînii de pămînt, cealaltă prin clerul superior sîrbesc.

După izbucnirea revoluţiei la Pesta în 15 martie, maghiarii liberali din Banat iniţiază acţiunea de aderare la programul cuprins în cele 12 puncte : se ţin adunări ale comitatelor, sînt numiţi noi demnitari, au loc manifestaţii în favoarea revoluţiei, se iau unele hotărîri cu caracter democratic. Cum bine remarcă autorul, burghezia română a participat la noile schimbări, sperînd însă în emanciparea bisericească şi politică, iar ţăranii în îmbunătăţirea sorţii prin improprietărirea cu pămîntul lucrat din totdeauna. Dar politica greşită a guvernului maghiar şi abuzurile stăpînilor locali îi vor îndepărta pe români de revoluţia maghiară. Totodată sîrbii îşi întocmesc propriul lor program de revendicări, iar la 12 mai 1848 în adunarea de la Carlovi ţ, devenită congres naţional, se declară naţiune liberă şi independentă şi hotărăsc crearea Voievodinei.

În continuare autorul lucrării ne înfăţişează orientarea burgheziei române înainte de acţiunea lui Eftimie Murgu, programul în 7 puncte elaborat de corespondentul Gazetei de Transilvania din Pesta, solicitînd, pe lîngă revendicări religioase, teritoriul naţional şi respectarea limbii române în învăţămînt, acţiunea de clarificare a raporturilor bisericeşti româno-sîrbe începută de Emanoil Gojdu, prima adunare

[1] Vezi I. D. Suciu, L. Demény, E. Glück, *Arhiva Vukovica*, în „Revista Arhivelor", X, (1967), nr, 2, p. 237—308.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de la Lugoj din 4/16 — 5/17 mai 1848 care hotărî înfiinţarea ierarhiei independente române [2].

Delimitînd judicios orientarea diferitelor grupări ale fruntaşilor români, autorul distinge trei curente: 1. al burghezo-democraţilor, condus de Emanoil Gojdu, iniţiatorul adunării de la Pesta din 3/15 — 9/21 mai, care lupta pentru drepturile românilor în cadrul statului ungar; 2. al revoluţionarilor-democraţi, din jurul lui Eftimie Murgu, cel mai înaintat şi mai numeros şi care domină situaţia în prima fază a revoluţiei urmînd dezrobirea Banatului şi unirea cu celelalte ţări române, iar pe plan social împărţirea pămînturilor moşiereşti, 3. curentul avînd în frunte pe fraţii Andrei, Eugen şi Petru Mocioni, apoi şi pe Petru Cermena, situat la început într-o rezervă totală, milita pentru unirea tuturor românilor din Imperiul Habsburgic.

Între timp, guvernul maghiar îşi îndepărtează şi mai mult populaţia românească, tergiversînd satisfacerea revendicărilor juste, exprimate şi cu prilejul conferinţei din 25 iunie 1848 juste, exprimate şi cu prilejul conferinţei din 25 iunie 1848 de la Timişoara.

Lucrarea abundă în informaţii noi. Capitolele dedicate luptei sociale şi naţionale a ţărănimii revoluţionare, care şi-a manifestat nemulţumirea împotriva samavolniciilor nemeşilor şi autorităţilor din comitatele Caraş, Timiş şi Torontal prin diverse forme, pînă la răscoale în mase. Din toamna anului 1848, creşte şi opoziţia faţă de recrutările în grada naţională. Un nou impuls capătă evenimentele după sosirea lui Eftimie Murgu, la începutul lunii iunie în Banat.

Figura acestui personaj conducător al revoluţiei, I. D. Suciu o creionează cu multă căldură şi consideră cu temei că, prin lupta pe care a dus-o „pentru unitatea poporului român, ca şi prin programul său de împărţire a pămînturilor domeniale", a ridicat „revendicările bănăţenilor pe acelaşi plan cu a celor mai avansaţi democrat-revoluţionari" (p. 86). Murgu a convocat şi prezidat a doua adunare populară de la Lugoj din 15/27 iunie 1848, la care au participat peste 10 000 de oameni. Coroborînd diferite izvoare, autorul stabileşte dezideratele exprimate: înfiinţarea armatei române, numirea lui Murgu căpitan suprem, recunoaşterea limbii române ca limbă oficială, independenţa bisericii române din Banat.

Justeţea programului revoluţionarilor democraţi a fost confirmată de alegerile parlamentare din vara anului 1848, cînd ţăranii şi minerii români le-au acordat întreg sprijinul, iar Murgu a fost ales în trei circumscripţii electorale. Lugoj, Oraviţa şi Făget.

Amînarea satisfacerii revendicărilor românilor îndîrjeşte rezistenţa maselor care refuză să se supună autorităţilor, să execute prestaţiile şi se răscoală. Numai în nordul Banatului s-au ridicat potrivit aprecierilor lui P. Gruescu circa 5.000 — 6.000 de ţărani (vezi documentatele capitole „Consecinţele adunării de la Lugoj în sînul maselor ţărăneşti" şi „Opunerea ţăranilor la legea recrutării").

Un spaţiu larg, cum e şi firesc, se acordă luptei revoluţionarilor bănăţeni pentru drepturi naţionale şi activităţii parlamentare a celor opt deputaţi români. Încă odată este subliniat daco-românismul lui Eftimie Murgu, dar şi înţelegerea remarcabilă ca la Nicolae Bălcescu, a necesităţii unirii forţelor revoluţionare româno-maghiare, în faţa atacurilor reacţiunii ţariste şi habsburgice. Aici lucrarea are meritul de a corecta cu pertinenţă şi dovezi îndubitabile (mărturiile lui N. Iorgovan şi P. Jivcovic, jurnalul comisarului Vukovics etc.) erori înrădăcinate şi de a preciza profilul acestui mare patriot.

Contradicţiile cu guvernul maghiar, sesizabile la adunările din 10 şi 22 august de la Lugoj s-au ascuţit după declaraţia lui Kossuth de la finele lunii şi intelectualii bănăţeni se apropie de Comitetul din Timişoara, activităţii căruia i se acordă un întreg capitol. Ridicarea gloatelor — numai în comitetul Timiş, în decembrie 1848 toate satele erau răsculate — vine inevitabil în sprijinul imperialilor, care reuşesc în octombrie -decembrie 1848 să ocupe întreg Banatul.

În ultimele pagini ale cărţii ni se înfăţişează reocuparea Banatului, în aprilie — mai 1849, de armatele generalului revoluţionar Bem, asediul îndelungat al Timişoarei, încercarea tardivă din august de a uni forţele revoluţionare româno-maghiare.

Revoluţia de la 1848 — 1849 din Banat a avut aceeaşi soartă şi din motive asemănătoare ca şi cea din Transilvania. Fruntaşii români între care Murgu, Aloisiu Vlad şi Axentie Bojincă urmau să fie arestaţi şi condamnaţi. Iar împăratul de la Viena, subliniază autorul cu amărăciune, n-a dat nimic bănăţenilor „nici teritoriul naţional, nici guvern şi nici parlament".

Alături de conţinutul bogat, redat într-un stil viu, captivant, nu arareori polemic, ilustraţia inedită sau puţin cunoscută, aparatul critic, harta cu localităţile în care au avut loc răzvrătiri populare, indică nivelul academic al unei apariţii editoriale remarcabile şi de mult aşteptată.

Gr. Ploeşteanu

[2] Sînt folosite ca documente noi protocoalele şedinţelor adunării comitatense din fondul Prefectura judeţului Severin, de la Arhivele Statului Lugoj şi memoriul lui P. Gruescu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

TRAIAN P. LUNGU, VIAŢA POLITICĂ ÎN ROMÂNIA LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA (1888—1899)

Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967, 268 p.

Lucrarea lui Traian Lungu, susţinută cu succes şi ca teză de doctorat în istorie, constituie prima analiză cu caracter monografic de acest fel în istoriografia marxistă românească. Concepută pe baza unei largi informaţii documentare, cu privire amplă asupra tuturor fenomenelor vieţii politice, în strînsă interdependenţă şi cauzalitate, lucrarea este o frescă a perioadei tratate.

Se constată de la început efortul de a se depăşi sursele tradiţionale în elaborarea unor astfel de studii, cum ar fi dezbaterile parlamentare, biografiile, memoriile şi presa, pentru a se ajunge la investigaţii arhivistice de natură să aprofundeze şi să ridice nivelul ştiinţific al tratării subiectului. Deosebit de meritorie, strădania autorului în depistarea unor valoaroase informaţii documentare în fondurile de arhivă din capitală şi provincie se realizează cu succes în capitolele lucrării, dovedind necesitatea stringentă a folosirii tuturor surselor documentare existente.

În general, interpretarea evenimentelor este făcută într-un spirit ştiinţific riguros, la un nivel ridicat, în conformitate cu realitatea istorică, evidenţiată de materialul documentar, încît tratarea are o desfăşurare logică şi istorică.

Deşi scrisă la nivelul lucrărilor de erudiţie, lucrarea lui Traian Lungu, prin interesul suscitat de subiect, cît şi prin expunerea vie, sugestivă, antrenantă se adresează unor cercuri mai largi de cititori.

Lucrarea are patru capitole, precedate de o introducere şi urmate de încheiere, lista guvernelor, bibliografie, rezumat în limba franceză şi indici.

Prefaţa semnată de autor este o scurtă expunere de motive asupra necesităţii unei tratări monografice a subiectului propus în spiritul materialismului istoric.

În introducere se începe prin analiza literaturii şi izvoarelor problemei. Sînt apreciate obiectiv studii şi monografii importante din trecut cum ar fi: *Istoria contemporană a României* de Titu Maiorescu, cele două lucrări biografice despre Take Ionescu ale lui R. Seişanu şi lui C. Xeni, biografia lui P. P. Carp scrisă de C. Gane; importantele izvoare privind corespondenţa familiei Brătianu, însemnările zilnice ale lui Titu Maiorescu, Bucureştii de altă dată de C. Bacalbaşa, Notele politice ale lui Al. Marghiloman etc. Aceste studii şi izvoare sînt analizate în mod critic, relevîndu-se atît calităţile, cît şi scăderile lor. Aprecieri succinte se fac şi asupra periodicelor, îndeosebi asupra orientării politice a acestora. Evident, autorul n-a putut cuprinde toate aspectele lucrărilor analizate. Pentru aceasta e nevoie de lucrări speciale de istoriografie, atît de necesare etapei actuale de dezvoltare a ştiinţei istorice româneşti.

Tot în introducere se face o succintă analiză a dezvoltării economice şi social-politice a României la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Prin date statistice şi tabele se schiţează progresele înregistrate de societatea românească din vechea Românie. Aici ar fi fost necesare, după părerea noastră, şi unele date în legătură cu Transilvania, mai ales că în capitolele lucrării se tratează evoluţia luptei de eliberare a românilor din această provincie.

De asemenea, se simte nevoia unei încadrări a României în viaţa politică europeană şi, oricum, a sud-estului european, firească, pe scurt. Aceste scăderi, trebuie să menţionăm, nu decurg atît din natura tratării subiectului ca atare, ci, în deosebi din lipsa unor lucrări temeinice cu referire specială la problemele amintite. Dat fiind stadiul actual al cercetărilor, autorului îi revenea implicit datoria de a trata şi astfel de probleme, tocmai în interesul lesne de înţeles de a facilita cititorului calea spre o înţelegere cît mai justă a conţinutului lucrării.

În capitolul I este tratată guvernarea conservatoare (1888—1895). La 20 martie 1888 guvernul liberal a fost silit să demisioneze, ne mai avînd sprijinul majorităţii burgheziei şi moşierimii. Opoziţia unită şi mişcările ţărăneşti au determinat, în mare măsură, demisia guvernului liberal.

Dinastia însăşi era ameninţată de mişcările politice din Capitală şi provincie, dacă nu proceda de urgenţă la înlocuirea îndelungatei guvernări liberale. Se ştie că părăsirea puterii de către unul din partidele politice, antrena părăsirea unor numeroase funcţii publice de către clientela lor politică. Or, cei doisprezece ani de guvernare liberală, stîrniseră numeroase nemulţumiri.

După o scurtă guvernare junimistă sub preşedinţia lui Th. Rosetti care reprima răscoala ţăranilor din 1888, urmează încă alte scurte guvernări: o aşa-zisă guvernare liberal-conservatoare, o guvernare conservatoare „concentrată" şi o a doua guvernare liberal-conservatoare, apoi „marea guvernare conservatoare" pînă la 1895.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Sînt analizate legiuirile, activitatea politică, divergenţele, lupta pentru putere între diversele grupări politice atitudinea faţă de lupta de eliberare a românilor transilvăneni, relaţiile cu statele vecine, sistemul de alianţe al României.

Într-un capitol următor se prezintă acţiunile opoziţiei în timpul guvernării conservatoare. Mobilul principal al luptei opoziţiei era lupta pentru putere, care, în acest timp, se desfăşura în jurul problemei naţionale a românilor din Transilvania. Pentru prima dată se tratează aspecte ale activităţii partidului radical condus de Gh. Panu. De asemenea, e urmărit procesul înfiinţării şi dezvoltării aşa numitei partide ţărăneşti.

Acum apar cluburile muncitoreşti, avînd fiecare periodicul său de propagandă. În 1893 ia fiinţă primul partid al muncitorilor din România. Aspectele legate de aceste probleme sînt analizate cu discernămînt în lucrare.

Sînt evocate cu obiectivitate figuri însemnate de oameni politici, ca: Take Ionescu, Lascăr Catargiu, Gh. Panu, D. A. Sturdza ş.a.

Activitatea legislativă a marei guvernări conservatoare e tratată pe larg, în deosebi pe baza dezbaterilor parlamentare, principala sursă de documentare pentru acest aspect. Dealtminteri, tocmai datorită discuţiilor în jurul unei legi s-a creat situaţia unei obstrucţii parlamentare, care, dublată de manifestaţiile puternice ale opoziţiei, au obligat guvernul să cedeze puterea.

În conformitate cu sistemul rotativei guvernamentale, liberalii vin la guvern în 1895 sub preşedinţia lui D. A. Sturdza. Această formaţiune guvernamentală concentra toate fracţiunile liberale sub conducerea marii burghezii. Atitudinea oscilantă a lui D. A. Sturdza în problema naţională, conflictul cu mitropolitul Ghenadie Petrescu şi caterisirea acestuia, au determinat izbucnirea unor manifestaţii de stradă, care au determinat pe rege să retragă mandatul şefului partidului liberal, pentru a-l încredinţa şefului dizidenţei liberale drapeliste, P. S. Aurelian (21 noiembrie 1896). Scopul acestei schimbări era aplanarea conflictului mitropolitan, care ameninţa să răstoarne guvernarea liberală.

Guvernul drapelist şi-a atins scopul. De menţionat că în timpul acestei guvernări a fost dezbătută şi admisă în Parlament prima lege cu caracter muncitoresc, legea repausului duminical. P. S. Aurelian şi ministrul său Vasile Lascăr au dovedit o dată în plus vederile lor mai înaintate faţă de contemporani în privinţa rezolvării conflictelor sociale. Prestigiul guvernului creştea, ceea ce nemulţumea pe Sturdza. În scurt timp revine la putere, menţinîndu-se pînă în 1899, cînd se retrage datorită disensiunilor interne din partidul liberal şi luptei opoziţiei.

Ultimul capitol e dedicat tocmai acestor acţiuni ale opoziţiei, îndeosebi partidului conservator, ca principală forţă opoziţionistă. Şi aici existau lupte între junimişti şi conservatori, divergenţe acute între fruntaşii politici.

Un loc aparte îl ocupă P.S.D.M.R., congresele sale, lupta dintre elementele muncitoreşti şi burghezo-liberale. În încheiere se trag cîteva concluzii asupra perioadei cuprinsă în monografie. Concluzia generală se referă la ascensiunea politică a marii burghezii, exponentă a politicii economice de dezvoltare industrială şi instituţională a României la sfîrşitul secolului al XIX-lea.

Dacă ţinem cont de stadiul actual de dezvoltare a istoriografiei româneşti, de faptul că monografia lui Traian Lungu este deschizătoare de drumuri, într-un anume fel, şi deci de greutăţile oricărui început, nu se poate să încheiem decît printr-o apreciere elogioasă a eforturilor depuse de autor pentru a da publicului cititor o carte utilă, valoroasă, indispensabilă cercetătorilor istoriei moderne a României.

Anastasie Iordache

Ἡ ἔκθεσις τῆς ἱστορίας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἱστορικῷ Μουσείῳ

IOAN ALEXANDRU MELETOPOULOS

(Expoziţia de la Muzeul Naţional de Istorie cu privire la istoria Eteriei), Atena, 1964, 81 p.

Cu prilejul serbărilor prilejuite de aniversarea a 150 de ani de la înfiinţarea Eteriei, Societatea de Istorie şi Etnografie din Atena a organizat o expoziţie. De această expoziţie se ocupă Meletopoulos în lucrarea de faţă.

După o scurtă privire asupra Eteriei, autorul trece în revistă principalele obiecte expuse: tablouri, medalii, documente, manuscrise, amintind pe fruntaşii Eteriei şi activitatea societăţii secrete greceşti, care a organizat revoluţia greacă din 1821. Toate obiectele expuse sînt din fondul Muzeului Naţional de Istorie din Atena. Dintre tablourile în ulei expuse am intim cele ale eteriştilor: Panaghiotis Secheris, Antimos Gazis, Hristoforos Perrevos, Grigorie

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dicheos (Papaflesas), Mihai Suţu domnul Moldovei, Iordache Olimpiotul etc.

Printre documentele expuse, sînt unele de mare valoare, care pot ajuta la o mai bună cunoaştere a Eteriei. Din cele pomenite de Melotopoulos, unele se referă la iniţierea eteriştilor, depunerea jurămîntului, înaintarea în diferite grade, înfiinţarea eforiilor şi depunerea jurămîntului a eforilor. Găsim şi textul înţelegerii semnate de fruntaşii eterişti la Constantinopol la 22 septembrie 1818, apoi textul înţelegerii semnate în Bucureşti la 3 august 1819 de Iordache Olimpiotul, Ioan Farmachi şi Grigorie Dicheos, precum şi textul unui jurămînt de fidelitate dat de Gr. Dicheos la 12 octombrie 1819.

De o deosebită valoare sînt şi documentele şi manuscrisele din arhiva fruntaşului eterist Panaghiotis Secheris, care, după cum se ştie a jucat un rol foarte important la Constantinopol atît prin activitatea sa de conducător, cît şi prin contribuţiile sale băneşti oferite cu multă generozitate pentru cauza Eteriei. Graţie lui P. Secheris s-a păstrat un manuscris cu numele a 521 de greci iniţiaţi în Eterie. Manuscrisul a fost publicat în 1937 de Valerios Mexas, dar acesta a reprodus, facsimilate, în patru tabele, semnele convenţionale ale dedicaţilor şi ale iniţiaţilor numai de la 120 de eterişti. Meletopoulos însă reproduce facisimilate toate semnele de la cei 521 de eterişti. Aşadar, cercetătorii care eventual ar descoperi unele documente, provenite de la eterişti şi semnate numai cu semnele lor convenţionale, ar putea uşor, cu ajutorul acestui catalog de semne, să identifice pe eterişti.

Meletopoulos mai reproduce în facsimele şi un cont de venituri şi cheltuieli (1818—1820) păstrat de P. Secheris, din care se pot cunoaşte atît persoanele care au trimis bani la casa Eteriei din Constantinopol (printre care sînt şi eterişti din Principatele Române, de exemplu Gheorghe Gatzos, Panaghiotis Fifapolon, Gheorghe Leventis şi Ioan Nicolopoulos) cît şi persoanele care au primit bani din casa Eteriei pentru anumite misiuni ca Atanasie Tzacalof, Emanuil Xanthos, Grigorie Dicheos, Petru bei Mavromihalis, Aristidis Papas etc.

Meletopoulos pomeneşte şi de 85 de copii de scrisori trimise de P. Secheris din Constantinopol la diferiţi fruntaşi eterişti, printre care sînt P. Anagnostopoulos, Gr. Dicheos, Antonie Comizopoulos, Gh. Leventis, Ioan Nicolopoulos, Em. Xanthos, At. Tzacalof, Alexandru Ipsilanti, Ioan Farmachi etc.

La Muzeul Naţional de Istorie din Atena se mai află şi alte documente provenite din arhivele eteriştilor: scrisori trimise de conducerea Eteriei (Arhi) lui Hr. Perrevos, patriarhului Alexandriei Teofil, lui Ioan Farmachi, două scrisori trimise lui Hr. Perrevos de Ali-paşa de Ianina şi de principele Cantacuzino, precum şi mai multe scrisori trimise de Em. Xanthos din Bucureşti în Grecia.

Din obiectele expuse unele au aparţinut unor eterişti cunoscuţi în ţara noastră: spada lui Alexandru Ipsilanti, iataganul lui Iordache Olimpiotul, uniforma de mavrofor a lui Xenocrat din Bucureşti, pecetea lui Em. Xanthos etc.

Există de asemenea şi diferite tablouri, fotografii şi litografii, reprezentînd figuri şi evenimente legate de Eterie, ca de pildă un tablou în culori reprezentînd executarea căminarului Sava în Bucureşti.

Meletopoulos publică şi cîteva documente şi anume: textul pe care îl rosteau la iniţiere marii conducători ai Eteriei, precum şi textul jurămîntului. De asemenea, publică şi o scrisoare, din 12 august 1821, a fruntaşului eterist Panaghiotis Secheris, trimisă de la Odesa, unde se refugiase după fuga sa de la Constantinopol, fratelui său Gheorghe, care se afla în insula Hydra.

Meletopoulos însoţeşte expunerea sa cu un bogat material ilustrativ: portrete, steaguri, diplome de eterişti, documente, dintre care unele cifrate.

În concluzie putem afirma că Ioan Alex. Meletopoulos a reuşit să prezinte succint, într-o înfăţişare grafică excepţională, un bogat şi foarte util material documentar păstrat în Muzeul Naţional de Istorie din Atena cu privire la Eteria, care interesează şi pe cercetători noştri, deoarece primele acţiuni ale Eteriei au pornit de pe pămîntul românesc, iar o parte din materialul documentar este legat de eteriştii care au trăit în Principatele Române.

Nestor Camariano

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

REVISTA ARHIVELOR (Seria veche) și HRISOVUL

MIHAIL FĂNESCU

Încercări de a se publica o revistă a Arhivelor Statului în țara noastră datează de acum mai bine de o sută de ani. În *Regulamentul pentru organizarea Serviciului Arhivelor* din 4 martie 1869 se arată că directorul general al acestei instituții „este dator să dea la lumină cu cheltuiala statului, actele privitoare la istoria țării în o publicațiune periodică al cărui titlu, plan și conținut", trebuiau să fie în prealabil autorizate de către ministerul tutelar [1]. Ceva mai înainte, personalități de seamă ale culturii noastre au publicat pe la mijlocul secolului trecut, reviste în care se editau mai ales izvoare referitoare la istoria poporului român și care purtau titlul de „Arhivă": *Arhiva Românească* a lui Mihail Kogălniceanu, *Arhiva Istorică a României* publicată de către Bogdan Petriceicu Hasdeu, iar la Blaj, *Arhiva pentru Filologie și Istorie* a lui Timotei Cipariu etc.

Necesitatea unei reviste a Arhivelor era resimțită dacă se ținea sama că în 1862 Arhiva Statului din București înființată la 1 mai 1831, va fi transformată în Direcție generală a Arhivelor Statului, iar în 1863 depozitele sale s-au îmbogățit, în urma secularizării averilor mănăstirești, cu un adevărat tezaur de documente istorice.

Prima încercare de a se publica o revistă a Arhivelor Statului a fost *Revista Arhivelor Statului Român*, seria I din care nu au apărut decît 24 pagini, în 2 000 exemplare și care nu s-a pus în comerț. [2]

S-a tipărit în 1865—1866, la Imprimeria Statului. La 18 aug. 1866, Imprimeria invita Arhivele să ridice cele trei coale tipărite. Noul director al Arhivelor, Grigore Manu, a sistat publicarea dorind să o continue „după un sistem cu totul altul".

„Revista Arhivelor Statului Român" a fost deci „pregătită" de Cezar Bolliac cînd a fost Director al Arhivelor Statului după cum aflăm dintr-o adresă a Direcției generale a Arhivelor din 3/15 mai 1869 către Ministerul Instrucțiunii în care se cerea reapariția revistei. În răspunsul său din 14 mai 1869, ministerul aproba ca formatul viitoarei reviste să fie acela stabilit de Cezar Bolliac, iar titlul de *Revista Istorică a Arhivelor României*.

---

[1]) *Arhivele Statului* 125 *ani de activitate*, București, 1957, p. 194.

[2]) *Revista Arhivelor Statului Român*. Publicațiune a Direcțiunii Generale a Arhivelor. Seria I *De la fondarea Statului Român pînă la Nicolae Macrovordat*, 24 p. (31,5×24). În legătură cu această revistă și cu *Revista Istorică a Arhivelor României*, v. Arhiva Direcției generale a Arhivelor Statului, dosar nr. 286/1864, în care se păstrează corespondența în această privință (f. 7, 14, 23, 30—33, 44, 56—58 etc.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pregătirile pentru tipărirea acesteia din urmă au început în 1869. Dar prima fascicolă a apărut în 1873 și conține condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei din timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, pentru perioada 1694—1704, iar următoarele două cuprind indici de documente [3].

După 1876 și revista aceasta și-a încetat apariția. În perioada următoare au apărut o serie de reviste scoase de unele personalități ale culturii noastre, care purtau de asemenea titlul sugestiv de „arhivă" [4] și care suplineau într-o oarecare măsură lipsa unei reviste în care să fie publicate studii despre arhive, despre celelalte discipline auxiliare ale istoriei și mai ales izvoare referitoare la istoria țării.

Legea de organizare a Arhivelor Statului din anul 1925 stabilea în articolul 14, obligația „să se redacteze o revistă oficială a Arhivelor Statului, care va trata toate problemele în legătură cu organizarea și funcționarea acestei instituții și va cuprinde studii și cercetări în domeniul disciplinelor științifice ce au ca obiect de studiu documentele, pecețile și orice alt material de arhivă". Revista Arhivelor și-a început apariția în anul 1924 și în paginile sale s-a publicat o varietate de studii referitoare la arhivistică, cronologie, diplomatică, heraldică, genealogie, instituțiuni, miniaturistică, paleografie și numeroase documente al căror indice cronologic era dat la sfîrșitul volumelor respective. Se publica astfel o revistă specială care avea misiunea să trateze probleme din toate disciplinele în legătură cu documentele, să informeze pe cercetători despre valoarea lor științifică, să producă un curent favorabil colecționării și studierii lor și să asigure pregătirea științifică a arhiviștilor [5]. Deși revista a apărut la început în mod destul de neregulat — între anii 1924—1937 au apărut numai trei volume (nr. 1—7)— ea s-a bucurat de o deosebită apreciere din partea oamenilor de știință și a prietenilor arhivelor. Încă de la primul volum s-a prezentat spre publicare o abundență de materiale ce nu au putut fi publicate decît în parte, deși volumul a atins cifra respectabilă de 456 pagini.

Volumul al treilea care este un omagiu pentru istoricul ardelean Alexandru I. Lapedatu, fost director general al Arhivelor Statului, cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani, a fost consacrat aproape în întregime problemei arhivelor românești după primul război mondial, retrocedării unor arhive înstrăinate din cauza istoriei zbuciumate a poporului român și prezentării unor depozite regionale ale Arhivelor Statului existente la

---

[3] *Revista Istorică a Arhivelor Statului*. Sub auspiciile Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. <Publicată de C. D. Aricescu>. Imprimeria Statului (25×20,5):

— *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei*. De la leatul 7202—7212 (1694—1704), VII+750 p. București 1873.

— *Indice de documente aflate în Arhiva Statului și nepublicate încă*. Broșura I, VII+ +116+XIV. p. București, 1874.

— *Idem*. Broșura II, II+120+11 p., București, 1876. v. și *Arhivele Statului — 125 ani de activitate*, p. 124, nota 1.

[4] *Arhiva Societății științifice și literare* din Iași, 1889—1917; *Arhiva genealogică*. Iași, 1912—1913, sub direcția lui Sever Zotta; *Arhiva Someșană*. Revistă istorică culturală. Năsăud, 1924—1940. Director Virgil Șotropa; *Arhivele Olteniei*, Craiova, I—XXII, 1922—1943; *Arhiva*. Revista de istorie, filologie și cultură românească. Organ al „Societății de istorie și filologie din Iași". Iași, 1921—1940.

[5] C. Moisil, *Un program de muncă*, în „*Revista arhivelor*", I, nr. 1—3, 1924—1926, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

acea dată. Cîteva din volumele următoare, cînd revista şi-a putut asigura o apariţie mai regulată, au fost adevărate volume omagiale consacrate unor personalităţi de seamă ale culturii noastre care au preţuitArhivele sau au fost la conducerea lor : Bogdan Petriceicu Hasdeu, Dimitre Onciul, Nicolae Iorga, Constantin Aricescu şi Constantin Moisil (cu bibliografii complete ale operelor lor). În fiecare număr, mai ales începînd din anul 1939, se publica o vastă bibliografie veche şi nouă, menită să informeze pe cercetător cu tot ce apăruse în domeniul arhivisticii, al disciplinelor auxiliare şi al studiilor istorice. [6] De asemenea, se publicau dări de seamă de activitate ale Direcţiei generale şi ale direcţiilor regionale, astăzi izvoare de prim ordin pentru istoria instituţiei. Se poate afirma că revista şi-a atins scopul pentru care fusese înfiinţată, corespunzînd unei necesităţi de mult resimţită în cultura noastră.

Plănuit să apară încă din 1926, HRISOVUL, buletinul Scolii de Arhivistică, nu a putut fi publicat decît în anul 1941. Cu prilejul apariţiei se spun printre altele, referitor la programul său, următoarele :

„Publicaţia de faţă — *Hrisovul* — prin însăşi titlul ei tinde să aibă un caracter mult mai restrîns. Se interesează în rîndul întîi de documentul istoric. În paginile sale dorim să urmărim documentul atît în sine cît şi ca izvor istoric pe de o parte, iar pe de alta, trebuie să fie buletinul Şcolii de Arhivistică, instituţie anume dedicată pregătirii cercetătorilor de izvoare istorice naţionale". Programul şcolii urma să fie şi acela al publicaţiei sale. În primul rînd trebuia să înfăţişeze lucrări de metodă, respectiv descrierile, analizele şi indicii de fonduri arhivistice, cataloagele, bibliografiile şi repertoriile de biblioteci. În continuare se preciza următoarele : „Nu înţelegem să evităm nici studiile de erudiţie care intră în pregătirea noastră. Ediţiile de texte şi punerea în evidenţă a noutăţilor de specialitate vor fi însă cele mai bine primite. Se simte nevoia de temeiuri, nu de consideraţii generale." În afară de aceasta în cuprinsul revistei un loc important l-au ocupat dările de seamă critice despre publicaţiile apărute, ca şi activitatea Şcolii de Arhivistică, astăzi documente importante pentru istoricul acestei instituţii.

Programul revistei a fost deci studiul şi tehnica disciplinelor auxiliare ale istoriei şi pregătirea specială a arhiviştilor. Căci în nici o parte nu se puteau obţine atunci măcar noţiuni elementare cu privire la adunarea, conservarea, clasarea, cercetarea şi răspîndirea critică a izvoarelor noastre istorice şi după cum se arată, tot ce se putea cîştiga în această privinţă venea numai dintr-o practică în Arhive. Cu asemenea preocupări revista a putut suplini în partea aceste necesităţi şi de aceea a fost primită cu interes de către oamenii de cultură din acea vreme şi de către elevii Şcolii de Arhivistică.

În anul 1957 a apărut o noua legislaţie arhivistică în ţara noastră, ce avea să aducă profunde transformări şi să asigure un puternic avînt în activitatea Arhivelor Statului, prin crearea Fondului Arhivistic de Stat. Direcţia generală a Arhivelor Statului avea, printre alte îndatoriri, aceea edita un organ periodic consacrat problemelor arhivistice [7].

[6] v. Cap. IV al acestei bibliografii.

[7] *Hotărîrea Consiliului de Miniştri nr. 1119* din 17 iulie 1957, art. 2 al. h. Publicată în *Colecţia de H.C.M.* nr. 56 din 13 august 1957.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Revista Arhivelor şi-a reluat apariţia în anul următor, realizîndu-se astfel o dorinţă unanimă a tuturor arhiviştilor şi a prietenilor arhivelor [8]. În cei zece ani şi mai bine de la apariţia sa, „Revista Arhivelor" (seria nouă)[9] a reuşit să ajute la pregătirea profesională a arhiviştilor, să informeze cercetătorii asupra fondurilor şi colecţiilor păstrate în Arhivele Statului, să creeze un curent în opinia publică în favoarea salvării şi păstrării arhivelor şi să facă cunoscut în afară progresele arhivisticii româneşti.

[8] v. de ex. *Studii*, XI, 1958, nr. 4, p. 149—151.
[9] v. Bibliografia pe anii 1958—1967 în *Rev. Arhivelor*, XI, 1968, nr. 1, p. 245—266.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

A

REVISTA ARHIVELOR

vol. I—VII, 1924—1947
1924—1937 : Red. C. Moisil ; 1939—1947 : Red. A. Sacerdoţeanu

I. ARHIVISTICA

	vol. şi nr.	Anul	p.
Antoniu, Vanghele. Reguli vechi pentru organizarea Arhivelor Statului. 11 documente dintre 1831 iunie 7—1868 nov. 18/30 privind organizarea Arhivelor Statului.	VI, 1,	1944	60—90
* * * Arhivele săseşti din Transilvania.	I, 1	1924—1926	298
Banaru, C. Organizarea Arhivelor Statului.	I, 1—3,	1924—1926	417
Bianu, Ioan. Visuri, gînduri şi planuri dinainte cu o jumătate de secol pentru organizarea bibliotecilor, arhivelor şi muzeelor ţării.	II, 4—5,	1927—1929	265—268
Bulat, T. G. O arhivă centrală la Craiova în 1838.	I, 1—3,	1924—1926	201—203
* * * Centenarul Arhivelor Statului.	III, 1, 6—7,	1936—1937	180
Dinculescu, Gheorghe N. Arhivele Statului din Oltenia	III, 1, 6—7,	1936—1937	99—103
Eder, Paul. Über Archivfragen in den Friedensverträgen des 19 und 20 Jahrhunderts.	I, 1—3,	1924—1926	77—84
Fănuică, Ion Gh. Din manuscrisele lui Aricescu.	V, 2,	1942—1943	460—462
Gane, Emil. Arhiva şi războiul.	VII, 1,	1946	143—147
Gore, Paul. Arhivele.	I, 1—3,	1924—1926	8—20
* * * Informaţiuni : + Mihail Seulescu ; Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie ; Comisiunea consultativă heraldică Documente de miniaturistică românească. Societatea istorico-arheologică „Bucureştii-Vechi".	II, 4—5	1927—1929	451—454
* * * Informaţii. 1. Cronica Arhivelor. Decrete regale, jurnale ale Consiliului de Miniştri, decizii ministeriale şi comunicate oficiale (1 oct. 1938—31 aug. 1939). 2. Diverse.	III, 2, 8,	1939	435—436
* * * Informaţii. 1. Cronica Arhivelor. 2. Diverse. 1 sept. 1939—31 aguust 1940.	IV, 1	1940	200—204
* * * Informaţii. 1. Cronica Arhivelor 1 septembrie 1940—31 august 1941. 2. Diverse.	IV, 2,	1941	449—467

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol. şi nr.	Anul	p.
* * * Informaţii. 1. Cronica Arhivelor 1 septembrie 1941—31 august 1942. 2. Diverse.	V, 1, 1942	1942	294—296
* * * Informaţii. 1. Cronica Arhivelor 1 septembrie 1942—31 august 1943. 2. Diverse.	V, 2,	1942—1943	482—497
* * * Informaţii. 1. Cronica Arhivelor. 2 Diverse.	VI, 1,	1944	144
* * * Informaţii. Cuprinde: Situaţia frecvenţei personalului Arhivelor Statului din Bucureşti, pe anul 1943 şi 1944.	VI, 2,	1944—1945	353—354
* * * Informaţii. Situaţia frecvenţei personalului Arhivelor Statului din Bucureşti pe anul 1945.	VII, 1,	1946	216
* * * Informaţii. Cuprinde printre altele. situaţia frecvenţei personalului Direcţiei generale a Arhivelor pe anul 1946.	VII, 2,	1947	409—410
Lupaş Ioan. Un tablou statistic al arhivelor judeţene şi orăşeneşti din Transilvania.	I, 1—3	1924—1926	73—76
Mărcuş, Ion. Asupra unei probleme de arhivistică: organizarea arhivelor autorităţilor şi instituţiilor publice.	IV, 2	1941	384—388
Mărcuş, Ion. Ceva despre distrugerile de documente. Aspecte şi sugestii.	VII, 1	1946	74—84
Mărcuş, Ion. Cîteva observaţiuni privitoare la selecţionarea arhivelor vechi.	VI, 1	1944	91—98
Mărcuş, Ion. Însemnări despre arhivele vechi săteşti din Transilvania.	V, 2	1942—1943	453—460
Meteş, Ştefan. Arhivele din Ardeal după război.	I, 1—3	1924—1926	85—87
Meteş, Ştefan. Arhivele istorice româneşti din Budapesta.	III, 1,6—7	1936—1937	50—62
Meteş, Ştefan. Nicolae Iorga şi arhivele din Transilvania şi Ungaria.	IV, 2,	1941	214—223
Miloia, I. Arhivele Banatului.	III, 1,6—7	1936—1937	79—93
Minea, Ilie. Un vechi cercetător al Arhivelor noastre.	III, 1,6—7	1936—1937	47—49
Mircea, Ion Radu. Observaţii cu privire la „Catalogul documentelor Ţării Româneşti, 1369—1600".	VII, 2	1947	264—277
Moisil, Constantin. Arhivele Statului şi Regulamentul Organic.	II, 4—5	1927—1929	269—289
Moisil, Constantin. Din istoria arhivelor româneşti: Arhive judeţene şi şcoală de arhivari.	II, 4—5	1927—1929	220—222
<Moisil, Constantin>. Muzeul Arhivelor Statului.	II, 4—5	1927—1929	261—262 şi 453
Moisil, Constantin. Problema Arhivelor româneşti.	III, 1,6—7,	1936—1937	1—46
Moisil, Constantin. Progresele arhivisticei	II, 4—5	1927—1929	1—8
<Moisil, Constantin>. Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie.	II, 4—5 III, 1,6—7	1927—1929 1936—1937	261 şi 452—453 180
Moisil, Constantin. Un program de muncă.	I, 1—3	1924—1926	1—2
Nicolaiescu, Stoica. Reforma Arhivelor din Rusia (traducere din limba cehă după Vaclav Letosniko) de . . .	I, 1—3	1924—1926	312—316

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol. şi nr.	Anul	p.
Nicolaiasa, Gh. Cercetări de izvoare istorice în trecut. Se reproduce o parte din corespondenţa lui Fanton de Veraion, ofiţer subaltern al generalului Kiseleff, cu autorităţile bisericeşti în privinţa documentelor istorice aflate la mănăstiri, în scopul întocmirii unei descrieri istorice şi statistice a ţării (15 doc. dintre 13 iul. 1832—22 nov. 1832).	I, 1—3	1924—1926	88—104
* * * O nouă direcţie regională a Arhivelor Statului. Înfiinţarea Arhivelor Statului Craiova.	III, 1, 6—7,	1936—1937	180
Popescu, Mihai. Congresul arhivarilor germani.	I, 1—3	1924—1926	416—417
Popescu, Mihail. Expoziţia arhivistică din Viena.	I, 1—3	1924—1926	300
Potra, George. Contribuţiuni la istoricul Arhivelor româneşti.	VI, 1	1944	1—29
Sacerdoţeanu, Aurelian. Arhiva generală la Mitropolie.	VII, 2	1947	393—394
Sacerdoţeanu, Aurelian. Dare de seamă despre Arhivele Statului făcută către Consiliul de perfecţionare (1 octombrie 1938—31 decembrie 1939). În anexe: Rapoartele de activitate ale secţiilor din Direcţia generală a Arhivelor Statului şi ale direcţiilor sale regionale.	IV, 1,	1940	110—143
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Dare de seamă despre Arhivele Statului făcută către Consiliul de perfecţionare (1 ianuarie—31 decembrie 1940.) În anexe: Rapoartele de activitate ale secţiilor din Direcţia generală a Arhivelor Statului şi ale Direcţiilor sale regionale.	IV, 2,	1941	335—378
Sacerdoţeanu, Aurelian. Dare de seamă despre Arhivele Statului pe 1941 făcută către Consiliul de perfecţionare. Anexe. idem ca mai sus.	V, 1,	1942	166—209
Sacerdoţeanu, Aurelian. Dare de seamă despre Arhivele Statului pe 1942 făcută către Consiliul de perfecţionare. În Anexe: Rapoartele de activitate ale secţiilor din Direcţia generală a Arhivelor Statului din Bucureşti şi ale direcţiilor sale regionale.	V, 2,	1942—1943	395—409
Sacerdoţeanu, Aurelian. Dare de seamă despre Arhivele Statului pe 1943. Rapoartele secţiilor din Direcţia generală a Arhivelor Statului din Bucureşti şi ale direcţiilor sale regionale.	VI, 1,	1944	99—105
Sacerdoţeanu, Aurelian. Dare de seamă despre Arhivele Statului pe 1944 făcută către Consiliul de perfecţionare. În anexe: Rapoartele secţiilor din Direcţia generală a Arhivelor Statului şi ale direcţiilor sale regionale.	VI, 2,	1944—1945	287—315
Sacerdoţeanu, Aurelian. Dare de seamă despre Arhivele Statului pe 1945 către Consiliul de perfecţionare. În anexe: Rapoartele secţiilor din Direcţia generală a Arhivelor Statului şi ale direcţiilor sale regionale.	VII, 1,	1946	112—143
Sacerdoţeanu, Aurelian. Dare de seamă despre Arhivele Statului pe 1946 făcută către Consiliul de perfecţionare. În anexe: rapoartele secţiilor din Direcţia generală a Arhivelor Statului şi ale direcţiilor sale regionale.	VII, 2,	1947	343—368

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol. şi nr.	Anul	p.
SACERDOŢEANU, AURELIAN. Dependenţa Arhivelor.	VII, 1,	1946	162—164
SACERDOŢEANU, AURELIAN. Ghidul Arhivelor Statului din Bucureşti.	VII, 2	1947	368—375
<SACERDOŢEANU, AURELIAN>. Indice de documente. Documente folosite în cuprinsul revistei dintre 1387 iun. 27—1837 febr. 16. Se menţionează numai documentele editate integral, fragmentar rezumate sau amintite în corpul revistei ca inedite; se adaugă şi ediţiile îndreptate sau facsimilate.	III, 2,8	1939	447—454
<SACERDOŢEANU, AURELIAN>. Indice de documente. Documente dintre 1387 (6895) iunie 27—1941 aug. 19. Se menţionează numai documentele editate integral, fragmentar, rezumate sau amintite în corpul revistei ca inedite.	IV, 2,	1941	469—480
<SACERDOŢEANU, AURELIAN>. Indice de documente Doc. dintre 1046 (6554)—1943, aug. 26.	V, 2	1942—1943	499—506
<SACERDOŢEANU, AURELIANÜ. Indice de documente. Documente dintre 1600 iulie 3, Iaşi — 1945 febr. 15. Se menţionează numai documentele editate integral, fragmentar, rezumate; se adaugă şi ediţiile îndreptate sau facsimilate.	VI, 2	1944—1945	354—362
<SACERDOŢEANU, AURELIAN>. Indice de documente. Documente dintre 1464 mai 22, Buda — 1947 mart. 19.	VII, 2,	1947	411—420
SACERDOŢEANU, AURELIAN, Inventare arhivistice.	VII, 2,	1947	217—238
S<ASSU>, C<ONSTANTIN>. O mare pierdere arhivistică. Incendiul arhivelor din Palatul Justiţiei din Viena la 15 iul. 1927 (arhivele ministerului de interne şi de justiţie austriac).	II, 4—5	1927—1929	435—436
* * * Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie.	II, 4—5,	1927—1929	452—453
* * * Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie.	III, 1,6—7	1936—1937	180
ŞUCU, ION, I. Selecţionarea arhivelor judecătoreşti.	VII, 2	1947	239—263
TURCU, CONSTANTIN. În legătură cu „Condicele Asachi".	VII, 2	1947	375—377
UNGUREANU, GHEORGHE. Contribuţie la cunoaşterea Arhivelor moldoveneşti pînă la Regulamentul Organic (1832).	III, 1, 6—7,	1936—1937	63—78
UNGUREANU, GHEORGHE, Poetul Costache Conachi organizator al Arhivelor moldoveneşti 1831—1833.	III, 2,8	1939	334—340
VERESS, ANDREI. Istoricul Thallóczy despre Arhivele Statului.	II, 4—5	1927—1929	222—223
VERESS, ANDREI, Orînduieli româneşti vechi tipărite în Ardeal (1744—1848). Catalog analitic al ordonanţelor în limba română păstrate în Arhivele Muzeului Ardelean din Cluj, date de către Guvernul ardelean între anii 1744—1848.	I, 1—3	1924—1926	338—365
VERESS, ANDREI. Un nou sistem de catalogare a arhivelor.	I, 1—3,	1924—1926	177—188
VÎRTOSU, EMIL. Un hrisov inoperant.	II, 4—5	1927—1929	437—439
ZABOROVSCHI, VIRGIL. Importanţa Arhivelor vieneze pentru istoria românilor.	I, 1—3	1924—1926	145—176
ZOTTA, SEVER. Conducătorii Arhivelor Statului din Iaşi în curs de 100 de ani.	IV, 2	1941	381—382

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

II. CRONOLOGIE, DIPLOMATICĂ, GENEALOGIE, ERALDICĂ, NUMISMATICĂ PALEOGRAFIE, SIGILOGRAFIE etc.

	vol. şi nr.	Anul	p.
BALAN, TEODOR. Au fost în Moldova vătafi de ţinut?	IV, 2	1941	382—383,
BERCIU, D. O descoperire arheologică la Feregile, jud. Vîlcea.	V, 1	1942	219—221
BERCIU, D. Repertoriu arheologic de staţiuni şi descoperiri preistorice din România. Material pentru un dicţionar de geografie istorică.	IV, 2	1941	280—295
BERCIU, D. Repertoriu arheologic de staţinui şi descoperiri preistorice din România. Material pentru un dicţionar de geografie istorică. II. Neoliticul — — epoca pietrei lustruită.	V, 1	1942	22—68
BOGDAN, DAMIAN, P. Despre jurători şi două răvaşe din sec. XVI.	III, 2, nr. 8,	1939	216—226
CÂNCEA, IOAN V. Sigiliile caimacamilor Craiovei.	III, 1, nr. 6—7	1936—1937	178—179
* * * Comisiunea Consultativă Heraldică.	II, nr. 4—5	1927—1929	453—454
CONDURACHI, Ion, D. Despre proprietate.	III, 2, nr. 8	1939	227—239
EFTIMIU, ELENA. Antimiia, fata vornicului Grigorie Ureche. Contribuţie documentară.	I, nr. 1—3	1924—1926	370—372
FIERĂSCU, C. Un autograf al lui Gh. Asachi.	I, nr. 1—3	1924—1926	415—416
FILITTI, IOAN, C. Arhondologia Munteniei de la 1822— —1828.	II, nr. 4—5	1927—1929	19—49
FILITTI, IOAN, C. Schitul Aninoasa-Cislău (Buzău) şi neamul Doamnei Neaga.	I, nr. 1—3	1924—1926	210—226
GEORGESCU TISTU, N. Pregătirea bibliotecarului şi a bibliografului.	III, 1, nr. 6—7	1936—1937	139—149
GHEORGHIADE, ELENA. Însemnări pe marginea testamentelor originale din Arhivele Statului din Iaşi.	V, 2	1942—1943	428—432
GHIBĂNESCU, GH. Hrisovul lui Gr. A. Ghica vodă pentru Zaharieşti ot Suceava.	I, nr. 1—3	1924—1926	275—284
HAGI MOSCO, EMANOIL. Rectificări istorico-genealogice.	II, nr. 4—5	1927—1929	229—234
HOLBAN, MARIE. De la guivre des Visconti à la Salamandre de François I.	III, 2, nr. 8	1939	240—253
KARADJA, CONSTANTIN, I. Despre stemele româneşti ale lui Richental.	II, nr. 4—5	1927—1929	436—437
LAURENT, V. L'Homiliaire marial du Coislin gr. 274 et l'activité paléographique du métropolite de Méthymne Gabriel Sumaripa.	VI, 2	1944—1945	145—155
MĂRCUŞ, ION, Falsificatori şi monete false la 1766.	III, 2, nr. 8	1939	357—359
MINEA, ILIE. Argument nou în contra autenticităţii uricului atribuit Iurg Coriatovici.	I, nr. 3	1924—1926	397—399
MOISIL, CONSTANTIN. Bule de aur sigilare de la domnii Ţării Româneşti şi ai Moldovei.	I, nr. 1—3	1924—1926	249—265
MOISIL, CONSTANTIN, Carte de mărturie din 1654 pentru confirmarea proprietăţilor clucerului Barbul Poenaru.	I, nr. 1—3	1924—1926	378—382
M<OISIL>, C<ONSTANTIN>. Comisiunea Consultativă Heraldică.	I, nr. 1—3	1924—1926	299—300

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol. şi nr.	Anul	p.
Moisil, Constantin. Inele sigilare domneşti de aur	V, 1	1942	212—219
Moisil, Constantin. Licitaţie de sigilii domneşti.	V, 1	1942	209—212
Moisil, Constantin. Noi studii de sigilografie românească. 1. Sigiliul lui Mihai Viteazul ca domn al Ţării Româneşti, Ardealului şi Moldovei. 2. Primele sigilii cu stema unită a Moldovei şi Ţării Româneşti	IV, 1	1940	100—109
Moisil, Constantin. Sigiliile lui Mircea cel Bătrîn.	VI, 2	1944—1945	256—286
Moisil, Constantin. Studii de sigilografie românească. I. Sigilii de dregători.	II, nr. 4—5	1927—1929	126—149
Mototolescu, D. Herie.	I, nr. 1—3	1924—1926	109—116
Nicolaiasa, Gh. Chestiuni practice de cronologie românească veche.	II, nr. 4—5	1927—1929	9—18
Popescu, Mihail, Capetele de arabi din stema Basarabilor.	II, nr. 4—5	1927—1929	150—155
Popescu, Mihail. Sigiliul lui Sigismund Bathori principele Transilvaniei.	I, nr. 1—3	1924—1926	328—332
Ruzicka, Leon. Cifrul lui Şerban Cantacuzino.	II, nr. 4—5	1927—1929	237
Sacerdoţeanu, Aurelian. Autografe ale lui Teodosie mare logofăt al lui Mihai Viteazul.	IV, 2	1941	396—397
Sacerdoţeanu, Aurelian. Autografe şi sigilii de la Mihai Viteazul.	IV, 2	1941	296—313
Sacerdoţeanu, Aurelian. Ceva despre transcrierea documentelor româneşti.	III, 2 nr. 8	1939	283—312
Sacerdoţeanu, Aurelian. Formularul în diplomatica română.	V, 1	1942	246—248
Sacerdoţeanu, Aurelian, Hrisovul şi sigiliul lui Mihai Viteazul din 27 iulie 1600.	IV, 1	1940	161—162
Sacerdoţeanu, Aurelian, Iarăşi sigiliul lui Mihai Viteazul	VI, 2	1944—1945	330—333
Sacerdoţeanu, Aurelian. Transcrierea documentelor româneşti.	VII, 1	1946	1—9
Simonescu, Dan. De la istorie la istorie-literară. Aplicare la opera d-lui Alex. Lăpedatu.	III, 1 nr. 6—7	1936—1937	122—138
* * * Societatea istorico-arheologică „Bucureşti-Vechi".	II, nr. 4—5	1927—1929	454
Stahl, Henri. Expertiza grafică.	III, 2 nr. 8	1939	327—333
Stăncescu, Mihail. O delimitare de moşie la hotarul Ţării Româneşti în 1764.	I, nr. 1—3	1924—1926	131—132
Surdu, Bujor. Ştiri despre dreptul românesc din Transilvania. Protocolul din Porceşti.	V, 2	1942—1943	367—394
Turcu, Constantin. Domnia din 1806 a lui Scarlat Callimachi în Moldova	V, 2	1942—1943	442—448
Veress, Andrei. Despre semnătura latinească a lui Mihai Viteazul.	I, nr. 1—3	1924—1926	409
Vlădescu, Niculae M. Din trecutul boierimii româneşti. Vel-comisul Şerban Pîrvu Vlădescu.	I, nr. 1—3	1924—1926	227—248

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol. și nr.	Anul	p.
Zotta, Sever, Despre neamul Cantemireștilor.	I, nr. 1—3	1924—1926	
I. Considerațiuni genealogice privitoare la „Vita Constantini Cantemyri"			61—72
II. Un „frate" necunoscut al lui C Cantemir VV.			204—209
III. Anexe.			316—327
Zotta, Sever, Doi frați ai lui Radu Mihnea vv. călugări în Moldova.	I, nr. 1—3	1924—1926	136—137
Zotta, Sever, Trei surori necunoscute ale lui Vasile Alecsandri.	I, nr. 1—3	1924—1926	139—140
Zotta, Sever, Un indiciu genealogic privitor la Doamna Marghita (Melania) a lui Simeon Movilă vv.	I, nr. 1—3	1924—1926	139

III. STUDII ȘI DOCUMENTE

Antoniu, Vanghele. O rezoluție a lui Spiru Haret.	VI, 2	1944—1945	325—326
Bălan, Teodor, Conflictul episcopului Eugen Hacman cu preoții din Bucovina, în anul 1848.	IV, 2	1941	314—334
Bălan, Teodor. Redobîndirea unei autonomii.	VII, 1	1946	57—73
Bălan, Teodor, Șase documente polone din sec. al XVII-lea referitoare la Moldova.	VII, 2	1947	330—342
Bălan, Teodor, Vasile Țintilă.	III, 2 nr. 8	1939	185—206
Balș, Zoe, G. Două acte de la Mihai Viteazul.	I, nr. 1—3	1924—1926	266—268
Băleanu, Alexandaru. Acte privitoare la domnia lui Ioan Sandul Sturza vv.	III, 2 nr. 8	1939	207—215
Băleanu, Alexandaru. Două proteste ale lui Ioan Sandul Sturza voievod.	III, 1 nr. 6—7	1936—1936	164—170
Băleanu, Alex. O scrisoare din anul 1853 a profesorului Nifon Bălășescu către Grigore Ghica, domnul Moldovei.	I, nr. 1—3	1924—1926	105—108
Bejenaru, N. C. Constantin Vodă Șerban față de imperiali și cazaci.	I, nr. 1—3	1924—1926	400—404
Berechet, Ștefan. Cînd a zidit Vasile Lupu biserica Sf. Dimitrie din Orhei?	I, nr. 1—3	1924—1926	406—409
Bobulescu, C. Un document de la Alexandru cel Bun.	I, nr. 1—3	1924—1926	271—272
Bogdan, N. A. Pamflete politice împotriva lui Mihail Gr. Sturza vodă.	I, nr. 1—3	1924—1926	31—38
Bujoreanu, Ștefan. Schitul Ghireasca (Covurlui).	VI, 1	1944	136—139
Cerdarec, N. Cîteva date despre un sat străvechi Iubănești.	VI, 2	1944—1945	328—330
Cerdarec, N. Soveja sau Dobromira.	VI, 2	1944—1945	327—328
Chircă, Haralambie. Un document din 1625 al mitropolitului Țării Românești, Luca.	VII, 2	1947	382—385
Constantinescu, Ioan, S. Cîteva acte din Costești-Vîlcea.	VII, 1	1946	167—177
Costăchescu, M. Trei urice vechi moldovenești.	I, nr. 1—3	1924—1926	121—124
Dinculescu, Nicolae Gh. Trei documente inedite.	III, 2 nr. 8	1939	350—356
Dobrescu, Ion, C. Documente de moșneni (Brădet-Mehedinți)	VI, 1	1944	30—46

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol. şi nr.	Anul	p.
DUZINCHEVICI, GHEORGHE. Contribuţii documentare la istoria Blajului.	VII, 2	1947	278—294
DUZINCHEVICI, GHEORGHE. Noi documente de la Mihai Viteazul.	VII, 2	1947	378—381
DUZINCHEVICI, GHEORGHE, Răscoalele din Moldova în anul 1831 împotriva Regulamentului organic.	V, 2	1942—1943	352—366
DUZINCHEVICI, MINODORA. Cîteva documente asupra familiei Hurmuzaki.	V, 2	1942—1943	449—453
FILITTI, IOAN, C. Averea episcopului Costandie Filitti + 1827.	II, nr. 4—5	1927—1929	156—169
FILITTI, IOAN, C. Catagrafie oficială de toţi boierii Ţării Româneşti la 1829.	II, nr. 4—5	1927—1929	290—359
FILITTI, I, C. Juristul Nestor.	II, nr. 4—5	1927—1929	234
FILITTI, I. C. Postelnicul Ianache.	II, nr. 4—5	1927—1929	234—235
FINŢESCU, GEORGETA. Din viaţa de student a lui Nicolae Iorga.	IV, 2	1941	224—247
FINŢESCU, GEORGETA. Institutul de fete ,,Santa Maria" din Iaşi.	V, 1	1942	226—236
FLORESCU, GEORGE, D. Divane domneşti din Muntenia în secolul al XV-lea. Dregători şi boieri. 1389—1496	II, nr. 4—5	1927—1929	50—125
IDEM. De la 1496 pînă la 1501.	Ibidem		360—388
FURTUNĂ, D. Carte domnească prin care se adevereşte că Gheorghe Logofătul de taină din Dorohoi urmează să-şi stăpînească în pace un rând de case din mahalaua Scaunelor, cumpărată de la Iordache Dobrogeanul, 1749 mart. 5.	I, nr. 1—3	1924—1926	298—299
FURTUNĂ, D. Originea cuvîntului ,,tîrtan".	I, nr. 1—3	1924—1926	419—420
GANE, EMIL. Testatorii filantropi ai oraşului Buzău.	VII, 1	1946	165—167
GHERGHEL, ILIE, Pascua romanorum: Tabula Iulii Caesaris? Un capitol din nomenclatura istorică română.	I, nr. 1—3	1924—1926	383—397
	II, nr. 4—5	1927—1929	235—236
GHIBĂNESCU, GHEORGHE, Din documentele moşiei Urdeşti.	I, nr. 1—3	1924—1926	117—120
IONESCU, CONSTANTIN D. Un document inedit de la Mihai Racoviţă vv.	VI, 2	*1944—1945*	*333—338*
IORGA, NICOLAE. Un mănunchiu de acte prahovene.	I, nr. 1—3	1924—1926	3—7
KARADJA, C., I. Un dosar de porunci de la Ioan Sandu Sturza voievod.	I, nr. 1—3	1924—1926	39—54
METEŞ, ŞTEFAN. Cercetări şi sentinţe judecătoreşti privitoare la românii din ţinutul Cetăţii de Piatră (Chioara) în sec. al XVII-lea (1661).	VII, 1	1946	10—56
METEŞ, ŞTEFAN. Cîteva contribuţii la istoria unirii românilor cu Roma.	III, 2 nr. 8	1939	359—366
METEŞ, ŞTEFAN. Din relaţiile Ţării Româneşti cu Ungaria şi Transilvania.	V, 1	1942	11—21
METEŞ, ŞTEFAN. Mihai Viteazul şi oraşul Cluj.	I, nr. 1—3	1924—1926	292—294
METEŞ, ŞTEFAN. Mormîntul lui Vasile Lupu domnul Moldovei.	I, nr. 1—3	1924—1926	137—138

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol. şi nr.	Anul	p.
METEŞ, ŞTEFAN. O învoială românească din Ardeal.	I, nr. 1—3	1924—1926	296—297
METEŞ, ŞT. Oraşul Cluj asediat de oştirea românească în 1658.	I, nr. 1—3	1924—1926	295
METEŞ, ŞTEFAN. O romîncă din Ţara Românească răscumpără o tipografie şi repară o biserică calvină din Cluj în secolul al XVII-lea.	I, nr. 1—3	1924—1926	295—296
METEŞ, ŞTEFAN. Populaţia maghiară din Transilvania.	IV, 1	1940	66—99
METEŞ, ŞTEFAN. Un portret nou al lui Horia şi Cloşca.	I, nr. 1—3	1924—1926	140—141
MINEA, ILIE. Ceva despre mitropolitul unit Atanasie.	I, nr. 1—3	1924—1926	285—286
MINEA ILIE. Cînd a murit Nicolae Alexandru vv.	I, nr. 1—3	1924—1926	290—291
MINEA, ILIE. Din legăturile lui Constantin Cantemir cu principele Mihai Apafi.	I, nr. 1—3	1924—1926	287—290
MINEA, ILIE. Două documente referitoare la mănăstirea Golia.	IV, 2	1941	378—379
MINEA, ILIE. Sfîrşitul marelui logofăt Bîrlădeanul şi răscoala în contra lui Aron Vodă.	III, 1 nr. 6—7	1936—1937	104—107
MINEA, ILIE. Ştiri noui despre propaganda catolică în Moldova în sec. XVII.	I, nr. 1—3	1924—1926	399—400
MINEA, ILIIE.. Un document despre expediţia principelui ardelean Gavriil Bathori în Ţara Românească (1611).	I, nr. 1—3	1924—1926	287
MINEA, ILIE. Vicarul apostolic Barnabe.	IV, 2	1941	380
MUREŞAN-TRITEANU, ELENA. Contribuţii la istoria dreptului românesc din Transilvania.	V, 1	1942	237—246
MUREŞAN, ELENA. Contribuţii la istoria satelor din Transilvania.	IV, 2	1941	389—394
MUREŞAN-TRITEANU, ELENA. Din legăturile familiei nobile transilvane, Petru Budai cu Ţara Românească.	VII, 1	1946	158—162
MUREŞAN-TRITEANU, ELENA. Un document din Drăguş (Făgăraş).	VI, 1	1944	128—131
NAGHIU, IOSIF, E. Cîteva comunicări 1. Coloniştii spanioli la Becicherecul Mare; 2. Un memoriu din Haţeg; 3. Trei scrisori; 4. Diploma de doctor în teologie a episcopului Alexandru Dobra (1822); 5. O poezie despre Sf. Ioan Capistran; 6. Anabaptiştii în Transilvania.	VI, 2	1944—1945	315—324
NAGHIU, IOSIF. Preocupări de istorie bănăţeană (O scrisoare a lui St. Moldovan)	VII, 2	1947	385—386
NAGHIU, IOSIF. Rescriptul imperial din 19 nov. 1836 despre liceul din Beiuş.	VII, 2	1947	387—389
NAGHIU, IOSIF. Un document vamal din sec. XVIII.	VII, 2	1947	390—393
NICOLAESCU, STOICA. Ajutoare băneşti şi danii ale domnilor români către mănăstirea Sf. Filofteiu din Muntele Athos.	I, nr. 1—3	1924—1926	125—130

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol. şi nr.	Anul	p.
Nicolaescu, Stoica. Mănăstirea Sf. Filoteiu din Sfîntul Munte Athos.	V, 2	1942—1943	433—244
<Nicolaiasa, Gheorghe>. Cîteva date despre Nifon Bălăşescu.	I, nr. 1—3	1924—1926	138
Nicolaiasa, Gheorghe. O poruncă a lui Alexandru Moruzi vv. cu privire la gospodăria mănăstirilor din Muntenia.	I, nr. 1—3.	1924—1926	269—271
Nicolaiasa, Gheorghe, „Ţara Moldovei".	I, nr. 1—3	1924—1926	373—377
Panaitescu, P., P. Începuturile tipografiei în Ucraina.	I, nr. 1—3	1924—1926	417—418
Panaitescu, P., P. O descriere necunoscută a serbării Paştilor în Principatele Române la sfîrşitul veacului XVII.	I, nr. 1—3	1924—1926	291—292
Pescariu, Olivia. Dispoziţiuni din anul 1774 privitoare la perceperea impozitului din Ardeal.	VI, 1	1944	131—136
Petrescu, G. Z. O scrisoare a doamnei Elena Matei Basarab din 1653.	II, nr. 4—5	1927—1929	439—440
Petrescu, G. Z. Un nou document din timpul luptelor românilor ardeleni împotriva unirii bisericeşti.	II, nr. 4—5	1927—1929	440—441
Petroşanu, Dragoş, P. Schitul Lipovul din judeţul Dolj.	III, 2 nr. 8	1939	366—375
Pîclişanu, Z. Cenzura cronicii lui Gh. Şincai.	I, nr. 1—3	1924—1926	20—30
Pîclişanu, Zenovie. Documente privitoare la istoria şcoalelor din Blaj	II, nr. 4—5	1927—1929	403—434
Popa, Traian. Dezbaterea procesului lui Gh. Şincai şi sentinţa de eliberare din închisoare.	I, nr. 1—3	1924—1926	404—405
Popescu Mihail. Adăugiri la viaţa lui Anton Pan.	IV, 1	1940	157—159
Popescu, Mihail. Contribuţiuni documentare la istoria revoluţiei din 1821	II, nr. 4—5	1927—1929	170—219
Popescu, Mihail. Coroana lui Ştefan Bocskai.	II, nr. 4—5	1927—1929	237—238
Popescu, Mihail. Din viaţa de student a lui Constantin Hurmuzachi la Viena.	III, 1 nr. 6—7	1936—1937	150—163
Popescu, Mihail. Precizări documentare privitoare la mişcarea din anul 1848 în Moldova.	II, nr. 4—5	1927—1929	389—393
Popescu, Mihail. Raiana Turnul. Venituri şi catagrafie.	III, 2 nr. 8	1939	254—282
Popescu, Mihail. Spicuiri noi despre Horea, Cloşca şi Crişan.	I, nr. 1—3	1924—1926	411—415
Popescu, Mihail. Veniturile raialei Hotinului în timpul stăpînirii turceşti.	II, nr. 4—5	1927—1929	394—402
Regleanu, Mihail G. O condică de moşneni dîmboviţeni : Dragodăneştii, Cîndeştii şi Aninăşanii.	V, 1	1942	115—128
Regleanu, Mihail G. Prima ctitorie de la Colţea. Un document inedit.	III, 2 nr. 8	1939	375—379
Sacerdoţeanu, Aurelian. Acte de stare civilă ale familiei Hasdeu.	V, 1	1942	221—226
Sacerdoţeanu, Aurelian. Cîteva acte din Jupîneşti-Muscel.	V, 1	1942	69—114
Sacerdoţeanu, Aurelian. Două zapise moldoveneşti.	VII, 2	1947	395—396

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol. şi nr.	Anul	p.
Sacerdoţeanu. Aurelian. Ineditele lui Aricescu.	V, 2	1942—1943	462
Sacerdoţeanu, Aurelian. Românii şi barbarii în secolul IX. Un început de diferenţiere	III, 1 nr. 6—7	1936—1937	108—122
Sacerdoţeanu, Aurelian. Scrisoarea unui Paleolog la 1857.	V, 1	1942	226
Sacerdoţeanu, Virginia. Un document de la regele Ungariei Mateiaş Corvin.	VII, 2	1947	321—329
Saint-Georges, Al. „Castelul" din Tîrgu-Ocna.	I, nr. 1—3	1924—1926	141—142
Sassu, Const. Ţările române către sfîrşitul veacului al XVIII-lea.	V, 2	1943	303—351
	şi VI, 2	1944—1945	165—230
Simonescu, Dan, I. O jalbă de la începutul veacului al XIX- — Document muscelean.	I, nr. 1—3	1924—1926	272—275
Siruni, H. Dj. Acte turceşti privitoare la hotarele dunărene ale Ţării Româneşti.	V, 1	1942	129—165
Siruni, H. Dj. O năvălire necunoscută a bandelor turceşti în Ţările Române la 1769. După documente turceşti din Arhivele Statului.	IV, 1	1940	6—68
Solomon, Const., Stoide, C. A. Un uric necunoscut de la Ştefan cel Mare privitor la satele Poliţeni şi Tomeşti din Tutova.	III, 2 nr. 8	1939	313—326
Stoide, Constantin A. Noui documente braşovene.	VII, 1	1946	85—111
	VII, 2	1947	295—320
Stoide, Constantin A., Stahiescu, A. L. Un mănunchiu de documente privitoare la satul Lieşti-Tecuci.	I,V 2	1941	256—279
Surdu, Bujor. Două curţi nobilitare din Transilvania în sec. al XVIII-lea: Roşia (Comit. Alba) şi Tiurea (Comit. Cluj).	VII, 1	1946	148—158
Şucu, Ion, I. Contribuţiuni la istoricul satului Măţău-Muscel.	IV, 1	1940	143—154
Şucu, Ioan I. Din trecutul schitului Goleşti şi cartea de închinare către mănăstirea Cîmpulung.	III, 2 nr. 8	1939	379—382
Tuducescu, Iuliu. Comoara. Un act de superstiţie petrecut în Bucureşti, anchetat şi judecat în anul 1796.	I, nr. 1—3	1924—1926	55—60
Turcu, Constantin. Despre Ştefan Tomşa II (Originea domnească; începutul domniilor).	IV, 2	1941	397—401
Ungureanu, Gheorghe. Documente relative la începutul domniei lui Ioan Sandu Sturza vv.	VI, 1	1944	45—59
Vîrtosu, Emil. Eliade ca tipograf. Documente inedite.	I, nr. 1—3	1924—1926	366—369
Vîrtosu, Emil. Un călugăr admirator al lui Tudor Vladimirescu: Arhimandritul Ghenadie Pîrvulescu 1805—1873.	VI, 2	1944—1945	240—255
Vîrtosu, Emil. Un dascăl slovenesc.	IV, 2	1941	384
Vîrtosu, Emil. Versuri inedite despre 1821.	III, 2 nr. 8	1939	341—349
Wymann, E. Un cîntec al lui Wilhelm Tell cu melodie românească.	IV, 1	1940	160—161
Zaborovski, Virgil. Ceva despre colecţia Hurmuzaki (vol. IX/1).	I, nr. 1—3	1924—1926	133—135

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol. şi nr.	Anul	p.
ZOTTA, SEVER. Cînd şi cum a fost asasinat Grigorie Ghica Voevod.	II, nr. 4—5	1927—1929	227—229
ZOTTA, SEVER. Contribuţie la originea cuvîntului tîrtan.	I, nr. 1—3	1924—1926	297—298
ZOTTA, SEVER. Mormîntul lui Vasile Lupu.	I, nr. 1—3	1924—1926	297.
ZOTTA, SEVER. Raportul generalului Puchner despre situaţia Transilvaniei în toamna anului 1848.	II, nr. 4—5	1927—1929	223—227

IV. BIBLIOGRAFIE [1]

MIHĂILESCU, CLAUDIA. Opera lui B. P. Hasdeu. 1. Periodice; 2. Ediţii şi prefeţe; 3. Volume, broşuri, extrase etc.; 4. Activitatea academică.	V, 1	1942	254—268
MIHĂILESCU, CLAUDIA. Opera lui C. D. Aricescu.	V, 2	1942—1943	469—472
* * * Comemorarea războiului neatîrnării. Conferinţele de la Ateneul Român şi <publicaţiile apărute>.	II, nr. 4—5	1927—1929	257—268
SACERDOŢEANU, A. Bibliografia veche. Periodice; Arhiva istorică a României; Magazin istoric pentru Dacia; Tesaur de monumente istorice pentru România.	III, 2 nr. 8	1939	402—417
<SACERDOŢEANU, A>. Bibliografie veche. Arhiva Românească. Foaie de storia romana; Foaia Societăţii Românismului.	IV, 1	1940	185—193
<SACERDOŢEANU, AURELIAN>. Opera lui D. Onciul. 1. Studii şi comemorări istorice (nr. 1—49); 2. Recenzii şi rapoarte (nr. 50—57); 3. Rapoarte la Academia Română (nr. 58—101); 4. Cuvîntări ocazionale la Academia Română (nr. 102—163); 5. Popularizare (nr. 164—175); 6. Literatură (nr. 176—178); cursuri universitare (nr. 179—184); 8. Inedite (nr. 185—192); 9. Extrauniversitare (nr. 193); 10. Activitatea academică (p. 181—183).	IV, 1	1940	168—183
SACERDOŢEANU, AURELIAN. Opera lui N. Iorga (1934—1941).	IV, 2	1941	410—437
SACERDOŢEANU, AURELIAN şi MIHĂILESCU, CLAUDIA. Bibliografie veche. *Din Moldova; Foiţă de istoriă* şi literatură.	IV, 2	1941	438—445
SACERDOŢEANU, A. şi MIHĂILESCU, CLAUDIA. Bibliografie veche. Periodice: Aghiuţă; Arhiva genealogică.	V, 1	1941	277—290
ŢABREA, ILIE. Opera ştiinţifică a d-lui Const. Moisil. Publicaţii periodice la care a colaborat: I. istorie (nr. 1—35); II. arheologie (nr. 36—72); III. arhivistică (nr. 73—84); IV. numismatică (nr. 85—168); V. medalistică (nr. 169—197); VI. sigilografie şi heraldică (nr. 198—211). VII. didactică (nr. 212—226; VIII. Diverse: informaţiuni diferite, bibliografie, necrologuri, cronică (nr. 198—226).	III, 2 nr. 8	1939	383—393

[1] Nu s-au fişat publicaţiile prezentate în *Revista Arhivelor* în rubricile: *Bibliografie* (I, nr. 1—3, p. 143—144 şi 421—422); *Recensii* (II, nr. 4—5, p. 239—258, 442—451) şi în vol. III, 2—VII, 2 la rubricile: *Bibliografie nouă* sau *Bibliografie* (*Dări de seamă* şi *Cuprinsul revistelor*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

V. BIOGRAFII, NECROLOGURI

	vol. şi nr.	Anul	p.
Balan, Teodor. Cîteva scrisori ale lui Dimitrie Onciul către Sever Zotta.	VI, 2	1944—1945	156—164
Balan, Teodor. Simeon Reli	VII, 1	1946	181—183
* * * Mihail Seulescu.	II, nr. 4—5	1927—1929	451—452
<Moisil, Constantin>. Dezvelirea busturilor lui B. P. Hasdeu şi D. Onciul.	II, nr. 4—5	1927—1929	262
* * * <Omagiu profesorului Alexandru I. Lăpădatu fost director general al Arhivelor Statului — la împlinirea vîrstei de 60 de ani>.	III, 1 nr. 6—7	1936—1937	
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Alexie Procopovici.	VII, 1	1946	178—179
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Anita Belciugăţeanu.	VI, 1	1944	140—141
Sacerdoţeanu, Aurelian. Bogdan Petriceicu Hasdeu 28 febr. 1838—25 aug. 1907.	V, 1	1942	1—10
<Sacerdoţeanu Aurelian>. Carol Tomek.	VII, 2	1947	396
Sacerdoţeanu, Aurelian. Constantin D. Aricescu 18 martie 1823 — 18 februarie 1886	V, 2	1942—1943	297—302
Sacerdoţeanu, Aurelian. Constantin Lacriţianu.	VI, 2	1944—1945	339
Sacerdoţeanu, Aurelian. Constantin Pîrvulescu.	VI, 2	1944—1945	342—343
Sacerdoţeanu, Aurelian. C. Racoviţă.	VII, 2	1947	397—398
Sacerdoţeanu, Aurelian. Dimitrie Onciul n. 26 octombrie 1856 — 20 martie 1923.	IV, 1	1940	1—5
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. D. N. Burileanu.	VII, 2	1947	398—399
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Dr. Nicolae Lupu.	VII, 1	1946	180—181
<Sacerdoţeanu, Aurerian>. Em. Gh. Racoviţă.	VII, 2	1947	399
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. George Popa—Lisseanu.	VI, 2	1944—1945	341—342
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Grigore Antipa	IV, 2	1944	139—140
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Harilaus Metaxa.	VI, 2	1944—1945	338—339
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Ion Simionescu.	VI, 1	1944	139
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. I. R. Pogoneanu	VI, 2	1944—1945	339—341
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Iuliu Moisil.	VII, 2	1947	396—397
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Iuliu Tuducescu.	VII, 2	1947	398
<Sacerdoţeanu, Aurelian>, Nicolae Cartojan.	IV, 2	1944	141—142
Sacerdoţeanu, Aurelian. Nicolae Iorga. 5/17 iunie 1871 — 27 nov. 1940	IV, 2	1941	205—213
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Pompiliu Constantinescu.	VII, 1	1946	179
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Pr. Haralambie Rovenţa	VII, 1	1946	179—180
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Scarlat Struţeanu.	VII, 2	1947	397
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Stefan Gr. Berechet.	VII, 1	1946	178
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Dr. Vintilă Ciocîlteu.	VII, 2	1947	397

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

B.

HRISOVUL

BULETINUL ŞCOALEI DE ARHIVISTICĂ
publicat de prof. Aurelian Sacerdoţeanu vol. I—VII, Bucureşti, 1941—1947[1]

I. STUDII

	vol.	Anul	p.
Andreescu, Constantin, I. Ştiinţă şi tehnică în istorie. Cuprinde: Şcoala de arhivistică şi cerinţele metodei istorice (p. 56—59).	IV.	1944	5—59
Andreescu, Constantin, I. Un bibliograf bulgar dr. N. V. Michoff.	V,	1945	113—123
Berindei, Dan, Al. Dionisie Pop Marţian şi Congresul de statistică din Berlin, septembrie 1863.	VII,	1947	169—181
Berza, Mihail. Genealogia — disciplină auxiliară a istoriei.	IV,	1944	81—99
Berza, Mihail. Istorie comparată — istorie internaţională — istorie universală.	VI,	1946	21—36
Bogdan, Damian, P. O ediţie de documente slavo-muntene din Arhivele Sibiului şi Braşovului a .lui Sîrcu necunoscută la noi.	II,	1942	41—59
Bogdànovici, Elena. Cernelurile şi istoricul lor.	I,	1941	210—217
Bogdànovici, Elena. Grafometria.	III,	1943	109—120
Condurachi, Emil. Blazonul lui Ştefan cel Mare.	V,	1945	146—151
Condurachi, Emil. Fenomene premedievale în circulaţia monetară romană din regiunea dunăreană.	II,	1942	61—66
Condurachi, Emil. Tezaurul de monete argintate de la Măcin.	I,	1941	77—99
Drăganu, N. Transcrierea textelor chirilice.	I,	1941	46—59
Dumitrescu, Maria. Sănătatea cărţilor.	I,	1941	241—268
Greceanu, Radu. Liste de şefi barbari în evul mediu	II,	1942	67—84
Grecescu, Constant. Cîteva observaţiuni asupra Cronicei anonime a Ţării Româneşti de la 1688 înainte.	V,	1945	62—74
Guboglu, Mihail. Sultani şi mari dregători otomani.	VII,	1947	49—136

[1] În această bibliografie nu s-au reprodus notele bibliografice (recenzii sau prezentări) şi listele de cărţi primite (v. *Hrisovul*, I, p. 482—501, II, p. 227—230, III, p. 137—146, IV, p. 150—156, V, p. 177—196, VI, p. 160—179 şi VII, p. 233—253).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol.	Anul	p.
HUDIŢĂ, IOAN. Franţa şi Cuza Vodă. Cu 42 documente dintre 3 nov. 1862—22 ian. 1864.	I,	1941	269—429
IORDAN, ALEXANDRU. Ce este formatul de carte.	II,	1942	85—106
JAKÒ, SIGISMUND. Organizaţia cancelariei voievodale ardelene la începutul secolului al XVI-lea.	VI,	1946	111—148
MARINESCU — HIMU, MARIA. Romanul grecesc „Etiopica" al lui Heliodor în traducere românească.	V,	1945	42—61
MIRCEA, ION — RADU. Marii logofeţi din Ţara Românească (sec. XIV şi XV).	I,	1941	117—140
MIRCEA, ION, RADU. Pecetea atîrnată a lui Mihai Viteazul.	V,	1945	90—96
MIRCEA, ION, RADU, Pecetea inelară a lui Mihnea Vodă Turcitul.	III,	1943	103—107
MOISIL, CONST. Din istoria Şcoalei de arhivistică.	I,	1941	11—45
MUSTER, DUMITRU H. Bibliografie — Bibliologie-Biblioteconomie. Lămuriri şi precizări.	II,	1942	107—118
NAGHIU, IOSIF, E. Catalogul manuscriselor latineşti şi în limbi moderne de la Biblioteca Centrală din Blaj.	**III,**	1943	35—74
NĂSTUREL, PETRE. Lista patriarhilor ortodocşi Constantinopol. Alexandria, Antiohia şi Ierusalim.	VII,	1947	147—168
NĂSTUREL, PETRE. Un hrisov nou de la Constantin Duca (1702).	V,	1945	97—105
PETROŞANU, DRAGOŞ P. Hurezi sau romani. O chestiune de toponimie. românească. Anexe: 6 documente dintre 1630—1805.	I.	1941	192—209
PREDESCU, NICOLAE. Un articol necunoscut din 1861 al lui Al. Odobescu.	V,	1945	133—145
ROMANESCU, MARCEL. Albizzi şi Paleologii.	III,	1943	75—101
SACERDOŢEANU, AURELIAN. Arhive economice şi sociale.	V,	1945	124—132
SACERDOŢEANU, AURELIAN. Arhivistica.	VII,	1947	5—47
SACERDOŢEANU, AURELIAN. Cîteva note cu privire la cercetările genealogice româneşti.	II,	1942	119—138
SACERDOŢEANU, AURELIAN. Despre circulaţia monetară la Români în evul mediu — după documente.	III,	1943	5—34
SACERDOŢEANU, AURELIAN. Din arhiva mănăstirii Cozia. Cuprinde: 1. Tituluşul lui Mircea cel Bătrîn, p. 65—67; 2. Slobozia Cărăreni, p. 68—70; 3. Cnezii fugiţi în Ţara Ungurească, p. 70—72; 4. Un privilegiu comercial unguresc, p. 73—74; 5. Fabrica de hîrtie a lui Matei Basarab, p. 74—76; 6. O dezmoştenire în 1645, p. 76—77; 7. Scoatere din egumenie, p. 77—78; 8. Cum se obţinea dreptatea la 1817, p. 79; 9. Meşteri în lemn, p. 80; 10. Răscumpărare de ţigancă, p. 81; 11. Ţigani tăietori de sare, p. 82—83; 12. Exploatarea aurului de ţigani rudari, p. 83—86; 13. Inventare mănăstireşti, p. 86—104.	VI,	1946	65—104
SACERDOŢEANU, AURELIAN. Introducere în arheologia medievală.	VI,	1947	5—20

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol.	Anul	p.
Sacerdoţeanu, Aurelian. Introducere în arhivistică. Cuprinde: Arhivologia. Arhivotehnia, Arhiveconomia.	IV,	1944	60—80
Sacerdoţeanu, Aurelian. Introducere în Diplomatică.	I,	1941	60—76
Sacerdoţeanu, Aurelian. Liste de suverani. — Imperiul Oriental. — Imperiul Otoman. — Grecii. — Românii. — Bulgaria. — Sîrbii. — Ungurii, — Polonii. — Ruşii.	I,	1941	141—191
Sacerdoţeanu, Aurelian. Marula nu e fiica lui Mihai Viteazul. Cu 2 doc. slave din 1597 (7108) sept. 27 şi 1616 (7125) dec. 23 şi 18 documente în rezumat, dintre 1602—1857.	I,	1941	218—240
Sacerdoţesnu, Aurelian. Note de diplomatică românească. Cuprinde: Doamna Băsărăboae; Braniştea domnească; Impresurare cu silnicie; Deşugubină pentru om legat; Pădure pentru un cal bun; Calul domnesc; Zapis spart; Cum se jura; Hrisoave contestate; Acţiune neintrodusă la timp; Bătaie la scara domnească.	VII,	1947	137—146
Sacerdoţeanu, Aurelian. Organizarea arhivelor armatei.	V,	1945	75—89
Sacerdoţeanu, Aurelian. Pregătirea arhiviştilor.	V,	1945	5—41
Sacerdoţeanu, Aurelian, „Regest" şi „rezumat".	IV,	1944	100—111
Siruni, H. Dj. Haşmetlu. Pe marginea titulaturii domnilor români în cancelaria otomană.	II,	1942	139—202
Stahl, Henri. Moartea documentelor.	I,	1941	100—116
Tomescu, Mircea. Drama de inspiraţie cronicărească Repertoriu bibliografic.	VI,	1946	37—64
Turcu Constantin. Un manuscris slavon necunoscut din timpul lui Ştefan cel Mare.	VI,	1946	104—109
Vîrtosu, Emil. Cea mai veche terminologie românească de notaţie psaltică (1713).	V,	1945	106—112
Vîrtosu, Emil. Sigilii româneşti cu legenda în limba turcească.	II,	1942	203—216

II. NOTE ŞI COMUNICĂRI

Bălan, Teodor. Reeditarea unui document din 1411.	VII,	1947	199—201
Bogdan, Damian P. Iarăşi despre identitatea Grigore Ţamblac — Gavriil de la Neamţ preconizată de A. I. Iacimirskij.	I,	1941	463—465
Bogdan, Damian P. O critică rusească despre Catalogul de manuscrise slave din bibliotecile româneşti, al lui A. I. Iacimirskij.	I,	1941	466—469
Bogdan, Damian P. Un pomelnic al mănăstirii Bisericani atribuit mănăstirii Bistriţa.	I,	1941	462—463
Ceredarec, N. O precizare şi o localizare în Cronica lui Nestor: Haleciane (Galiţieni) popor vecin cu Volohvo (Români).	V,	1945	165—166
Ceredarec, N. O precizare toponimică: Ocop-Lenţeşti.	IV,	1944	121—123

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol.	Anul	p.
Chircă, Haralambie. Cuvînt din partea studenţilor.	VII,	1947	193—194
Elian, Alexandru. Iulian Ştefănescu.	I,	1941	476—481
Gallo, Alfonso. Institutul regal de patologie a cărţii de la Roma.	I.	1941	453—457
Grecescu, Constant. Despre cronica bălăcenească.	IV,	1944	116—121
Grecescu, Constant. Hrisovul Albinarilor. Expertiza traducerii hrisovului din 7088 (1579—1580); se stabileşte neautenticitatea actului.	VII,	1947	195—199
Halphen, Louis. Cu privire la reforma învăţămîntului. La ce serveşte istoria (trad. de A.S.).	VI,	1946	154—156
Naghiu, Iosif, E. Autobiografia episcopului Samuil Vulcan.	VII,	1947	222—225
Naghiu, Iosif, E. Boeţiu din Dacia.	V,	1945	160—161
Naghiu, Iosif, E. Catalogul manuscriselor episcopiei Lugojului.	VII,	1947	207—212
Naghiu, Iosif, E. Manuscrise şi arhive de la Oradea.	VII,	1947	212—222
Naghiu, Iosif, E. Mărunţişuri bibliografice.	IV,	1944	130—146
Naghiu, Iosif, E. Un memoriu latin despre trecutul românesc.	V,	1945	164—165
Naghiu, Iosif, E. Un preot — filolog : Vasile Colosi.	V,	1945	161—163
Năsturel, P. S. „Cassianus natione scytha" (cu prilejul cercetărilor domnului H. I. Marrou).	VII,	1947	204—207
Năsturel, P.S. Două precizări privitoare la hrisovul grec al lui Constantin Duca (oct. 1702).	VI,	1946	156
Regleanu, Mihail. Contribuţii la cunoaşterea episcopului de Rîmnic, Damaschin. Cu un document din 3 sept. 1731.	I,	1941	442—449
Sacerdoţeanu, Aurelian, Acte fără pecete.	I,	1941	430—438
Sacerdoţeanu, Aurelian. Alt cuvînt preliminar.	II,	1942	5—12
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Artur Verona.	VI,	1946	157
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Aurelia I. Comănescu.	II,	1942	225—226
Sacerdoţeanu, Aurelian. Condicarii noştri.	VI,	1946	149—152
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Cum se confirmau actele.	VI,	1946	153
Sacerdoţeanu, Aurelian. Cuvînt de deschidere ţinut în ziua de 11 nov. 1943, de directorul Şcoalei de Arhivistică, prof...	III,	1943	121—126
Sacerdoţeanu, Aurelian. Cuvînt de deschidere a anului şcolar. 21 noiembrie 1944.	IV,	1944	112—116
Sacerdoţeanu, Aulerian. Cuvînt de deschidere a anului şcolar. 19 noiembrie 1945.	V,	1945	152—160
Sacerdoţeanu, Aurelian. Cuvînt de deschidere a anului şcolar, 5 noiembrie 1947.	VII,	1947	183—193
Sacerdoţeanu, Aurelian. Cuvînt preliminar.	I,	1941	7—10
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. D. M. Teodorescu.	VII, 1947	1947	231
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Dragoş P. Petroşanu.	II,	1942	225
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Dumitru Drăghicescu.	V,	1945	170—171

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol.	Anul	p.
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Dumitru Z. Furnică.	III,	1943	134
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Emanoil Bucuţa.	VI,	1946	158—159
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Eugen Lovinescu.	III,	1943	134—136
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Expertiza scrisului şi formatul cărţii.	V,	1945	167—169
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. George D. Cioriceanu.	V,	1945	172—173
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Grigore Niculescu.	III,	1943	136
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Henri Stahl.	II,	1942	224—225
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Ilie Bărbulescu.	V,	1945	170
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Ilie Minea.	III,	1943	132—134
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Începutul anului.	VI,	1946	152
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Începutul anului în Oltenia sub austriaci.	VI,	1946	152—153
<Sacerdoţeanu, Aulerian>. Ioan Andrieşescu.	IV,	1944	146—149
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Ion C. Filitti.	V,	1945	174—175
<Sacerdoţeanu Aurelian>. Iosif Schiopul.	VII,	1947	229—230
Sacerdoţeanu, Aurelian. La cronologia documentelor lui Mircea cel Bătrîn pentru Cozia.	III,	1943	126—129
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Mircea Nădejde.	VI,	1946	158
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Nicuşor Lazăr.	V,	1945	175—176
Sacerdoţeanu, Aurelian. O curiozitate diplomatică.	VII,	1947	228—229
Sacerdoţeanu, Aurelian. Ortografierea onomasticelor şi toponimelor istorice.	I,	1941	440—442
<Sacerdoţeanu, Aurelian> .Paul Nicorescu.	VI,	1946	157—158
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Petre Cancel.	VII,	1947	231—232
Sacerdoţeanu, Aurelian. Problema toponimelor noastre.	II,	1942	219—224
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Ramiro Ortiz.	VII,	1947	230—231
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Simeon Reli.	V,	1945	174
Sacerdoţeanu, Aurelian. Traducerea documentelor.	I,	1941	438—439
Sacerdoţeanu, Aurelian. *Un duplicat moldovenesc din* 1942.	VII,	1947	225—227
Sacerdoţeanu, Aurelian. Valoarea „numărului" documentelor medievale.	IV,	1944	123—130
Sacerdoţeanu, Aurelian. Vechile noastre arhive.	III,	1943	129—13
Simonescu, Dan. Al. Sadi Ionescu.	I,	1941	469—476
Simonescu, Dan. Bogăţia arhivelor româneşti.	I,	1941	458—459
Simonescu, Dan. Din vechile relaţii culturale româno-germane.	II,	1942	218—219
Simonescu, Dan. Manuscrisele lui Simion Bărnuţiu. Notă bibliografică.	I,	1941	459—461
** ** Şcoala de arhivistică.	II,	1942	217—218
Tomescu, Mircea. Institutul bulgar de bibliografie.	VII,	1947	201—202

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol.	Anul	p.
Tomescu, Mircea. Un ceaslov românesc din 1827.	VII,	1947	202—204
Vîrtosu, Emil. Glossă despre terminologia tipografică la 1703.	I,	1941	449—452

III. ŞCOALA DE ARHIVISTICĂ

PARTEA ADMINISTRATIVĂ ŞI INFORMAŢII

(Material documentar)

Sacerdoţeanu, Aurelian. Informaţii.	I,	1941	542
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Informaţii. 1. Cronica Şcoalei (1 sept. 1941—31 aug. 1942). 2. Diverse.	II,	1942	275—290
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Informaţii. 1. Cronica şcoalei (1 sept—31 dec. 1942). 2. Diverse.	III,	1943	149—153
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Informaţii.	IV,	1944	159—160
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Informaţiuni. 1. Cronica şcoalei. 2. Diverse.	V,	1945	199—203
<Scaerdoţeanu, Aurelian>. Informaţii.	VI,	1946	182—184
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. Informaţii	VII,	1947	256
Sacerdoţeanu. Aurelian. Partea administrativă : I. *Statistică* : 1. Directori. 2. Profesori. 3. Secretari. 4. Diplomaţii şcoalei. 5. Echivalări de diplome străine. 6. Elevii şcoalei (1924—1941) p. 502—515 II. Material documentar 1. Cursuri şi programe şcolare. 2. Legi, regulamente şi decizii, p. 515—541.	I,	1941	502—541
Sacerdoţeanu, Aureliaan. *Partea administrativă* întocmită de directorul şcoalei. Cuprinde : I. *Statistica* (Anul al XVIII-lea, 1941—1942) : 1. Administraţia şi «serviciul. 2. Corpul didactic. 3. Diplomaţii şcoalei. 4. Elevii şcoalei, 1941—1942 5. Lista absolvenţilor şcoalei (1925—1942). 6. Lista absolvenţilor cursului de expertiză grafică (1927—1941). 7. Lista absolvenţilor unui an al cursului de expertiză grafică (1926—1940). 8. Lista certificatelor eliberate (1929—1941). II. *Material documentar* : 1. Legi, regulamente şi decizii. 2. Corpul didactic.	II,	1942	231—274
Sacerdoţeanu, Aurelian. *Partea administrativă*, întocmită de Directorul şcoalei. *Statistica*. Anul al XIX-lea (1942—1943) Cuprinde : 1. Administraţia şi serviciul. 2. Corpul didactic. 3. Diplomaţii şcoalei. 4. Elevii şcoalei 1942—1943.	III,	1943	147—148
<Sacerdoţeanu, Aurelian>. *Partea administrativă*, întocmită de directorul şcoalei. Cuprinde : *Statistica*. Anul al XX-lea (1943—1944) : 1. Administraţia şi serviciul. 2. Corpul didactic. 3. Elevii şcoalei, 1943—1944.	IV,	1944	157—158

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

	vol.	Anul	p.
SACERDOŢEANU, AURELIAN. Partea administrativă, întocmită de directorul şcoalei. Cuprinde: *Statistica.* Anul al XXI-lea (1944—1945). 1. Administraţia şi serviciul. 2. Corpul didactic. 3. Elevii Şcoalei 1944—1945.	V,	1945	197—198
SACERDOŢEANU, AURELIAN. *Partea administrativă,* întocmită de directorul şcoalei. Cuprinde: Statistica. Anul al XXII-lea (1945—1946). 1. Administraţia şi serviciul. 2. Corpul didactic. 3. Absolvenţii Institutului de cercetări arhivistice. 4. Elevii şcoalei 1945—1946.	VI,	1946	180—181
VLĂSCEANU, GHEORGHE. *Partea administrativă* întocmită de secretarul şcoalei. Statistica. Anul al XXIII-lea (1946—1947). Cuprinde: 1. Administraţia şi serviciul. 2. Corpul didactic. 3. Elevii şcoalei 1946—1947.	VII,	1947	254—255

IV. DIVERSE

<SACERDOŢEANU, AURELIAN>. Indice de documente. Documente dintre 1473 mai 17—1941 oct. 17 editate integral, fragmentar, rezumate sau menţionate ca inedite.	I,	1941	543—547
<SACERDOŢEANU, AURELIAN>. Indice de documente. Documente dintre 1578 mai 8 — 1942 iunie 19 editate integral, fragmentar, facsimilate, rezumate sau menţionate în volume.	II,	1942	291—294
<SACERDOŢEANU, AURELIAN>. Indice de documente. Documente dintre 1414 (6922) dec. 20 — <1586—1690> iulie 21. Numai pentru cele editate integral, fragmentar, facsimilate, rezumate sau menţionate ca inedite.	III,	1943	154
* * * Indice de documente. Documente dintre 1597 (7106) sept. 6, Tirgovişte — 1702 oct. editate integral, fragmentar, facsimilate, rezumate sau menţionate ca inedite.	V,	1945	203
<SACERDOŢEANU, AURELIAN>. Indice de documente. Documente dintre *<1386—1418> — 1817 iul. 10,* editate în volum, integral, fragmentar, facsimilate, rezumate sau menţionate ca inedite.	VI,	1946	185—186
<SACERDOŢEANU, AURELIAN>. Indice de documente. Documente dintre 1411 apr. 14 — 1614 iul. 10, editate integral, fragmentar, facsimilate sau menţionate ca inedite.	VII,	1947	257—258

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
apare de două ori pe an
Redacția: București, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul 6, telefon: 13.57.77.

CUPRINSUL

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Pagina

A. DECEI — 38 de cărți manuscrise arabe și turcești în Arhivele Statului din Craiova 3
AL. TONK — Diplomele de înnobilare ale lui Nicolaus Olahus. Unele probleme privind genealogia familiei Olahus 13
L. MOLDOVAN — Din istoria cancelariei orașului Tg. Mureș 33
M. REGLEANU — Alexandru Ipsilanti voievod protector al Arhivelor. 43
VIRGINIA ISAC — Biblioteci personale în Moldova în sec. al XIX-lea 49
H. NESTORESCU-BĂLCEȘTI — Anii de studii ai lui Nicolae Bălcescu în colegiul național „Sf. Sava" din București (1832—1835) 65
AL. UNGUREANU — O misiune franceză în Țara Românească, Moldova și Dobrogea în anul 1848 81
I. COJOCARU — Cum s-a introdus forța aburului în industria morăritului din Moldova și Țara Românească 91
GH. GEORGESCU-BUZĂU — Deposedarea clăcașilor de loturile lor (1859—1864) . 95
C. CĂZĂNIȘTEANU, GH. PÎRVULESCU, Din ecoul procesului memorandist 105
I. CÎRȚÎNA — Din activitatea diplomatică a României pentru desființarea Comisiei Interaliate a Dunării (1919—1920) 119
V. TEODORESCU — Informații referitoare la activitatea desfășurată de Comisia superioară a monumentelor publice 129
TR. RUS, I. BURLACU — Școala de arhivistică 135
N. DRĂGHICI, M. PLATON E. SENCHIEVICI—Utilizarea polietilenei pentru restaurarea materialului documentar 151

PERZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

I. FRĂȚILĂ, M. ANDRIȚOIU — Scaunul săsesc Sebeș 159
C. TAMAȘ — Magistratul orașului Pitești 167
R. MIHAI — Epitropia bisericii „Sf. Ilie" Craiova 173
EL. MOISUC— Noi achiziții de xerografii după documente din arhivele vieneze . . . 181

DIN ARHIVELE DE PESTE HOTARE

V. ȘINDELARU — Cercetări în arhivele de peste hotare în anul 1968 195
C. BODEA — Surse de informare engleze privind țara noastră 201
N. MARCU — Documente din arhivele franceze privitoare la istoria economică a României 211
M. GUBOGLU — Două călătorii în Turcia pentru cercetarea Arhivelor Imperiului otoman 221
IL. LEONTE — Cercetări în Arhivele de stat ale R. P. Polone 237
MATEI IONESCU — Călătorie de documentare arhivistică în Italia 241

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pagina

DOCUMENTE

DAMIAN P. BOGDAN — Patru acte de la Ştefan cel Mare 245
P. GYULAI — O mărturie cu privire la soarta unei vechi arhive în sec. al XVII-lea 263
* * * — Pagini inedite despre Bucureştii anilor 1833 269
P. PALIU — Din activitatea lui V. Pârvan ca director al Muzeului Naţional de Antichicităţi 281

GLOSAR

GH. UNGUREANU — Cuvinte şi expresii vechi 291

CRONICA

I. BURLACU, V. GROZAV — Întîlniri ale redacţiei cu cititorii 303

RECENZII ŞI PREZENTĂRI

— *Arhiva generalului Gheorghe Magheru — Catalog de documente (1582—1880)*, Direcţia generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1968, 178, p. (Dumitru Ganciu) 305
— *Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva istorică centrală (1653—1675)*, Direcţia generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1968, 692 p. (Emilia Poştarita) 306
— *Bibliographie. Documentation. Terminologie*, vol. VIII, nr. 6, novembre, 1968, UNESCO, Paris, p. 235—290, (Valeria Şindelaru) 307
— *La Gazette des Archives*, (Organ de l'association amicale proffessionelle des archives français), Paris, nouvelle serie, nr. 62—61/1968 (Lidia Mihăilescu) 309
— *Sbornik archivnich praci*, Roćnik XVII, Praga, 1, şi 2/1967, 630 p. Archivni Časopis, nr. 1—4, Praga, 1967 (P. Olteanu) 310
— E. VÎRTOSU, *Paleografia româno-chirilică*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1969 (Maria Dogaru) 312
— N. Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1968, 315 p. (M. D. Ciucă) 314
— O *contribuţie valoroasă cu privire la identificarea lui Anonymus* (Demeny Ludovic) 316
— Petru Maior, *Scrisori şi documente inedite*, Ediţie îngrijită, prefaţă, note şi indici de Nicolae Albu, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1968, XXII—170 p. (Liviu Moldovan) 317
— V. Mihordea, *Relaţiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova* (Ioana Constantinescu) 319
— I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848—1849 în Banat*, Editura Academiei, Bucureşti, 1968, 274 p. (Gr. Ploeşteanu) 321
— Traian P. Lungu, *Viaţa politică în România la sfîrşitul secolului al XIX-lea, (1888—1889)*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967, 288, p. (Anastasie Iordache) 323
— Ioan Alexandru Meletoporelos, Ἡ ἔκθεσις τῆς ἱστορίας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἱστορικῷ Μουσείῳ (Expoziţie de la Muzeul Naţional de istorie cu privire la istoria Eteriei), Atena, 1964, 81 p. (Nestor Camariano) 324

BIBLIOGRAFIE

— *„Revista Arhivelor" (seria veche) şi „Hrisovul"* (Mihail Fănescu) 327

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

REVISTA ARHIVELOR
ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ETAT
DE LA REPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
Publication semestrielle
Rédaction: Bucarest 2 rue Arhivelor Téléphone: 13.37.77.

SOMMAIRE

ETUDES ET COMMUNICATIONS

Page

A. DECEI — 38 livres manuscrits arabes et turcs dans les Archives d'Etat de Craiova 3
AL. TONK — Les diplômes d'ennoblissement de Nicolaus Olahus. Certains problèmes concernant la généalogie de la famille Olahus 13
L. MOLDOVAN — De l'histoire de la chancellerie de la ville de Tg. Mureş 33
M. REGLEANU — Alexandru Ipsilante le voïvode protecteur des archives 43
V. IASC — Des bibliothéques privées au XIX-ème siècle dans la Moldavie 49
H. NESTORESCU-BĂLCEŞTI — Les années d'études de N. Bălcescu au Collège Sf. Sava de Bucarest (1832—1835) 65
AL. UNGUREANU — Une mission française dans la Valachie et la Dobroudja en 1848.. 81
I. COJOCARU — Les moyens par lesquels on a introduit la force des vapeurs dans l'industrie du meunier dans la Moldavie et la Valachie 91
GH. GEROGESCU-BUZĂU — La dépossession des serfs de leurs terres (1859—1864) . 95
C. CAZANIŞTEANU, GH. PÎRVULESCU — L'écho du Mémorandum au-délà des Carpathes 105
I. CÎRŢINA — De l'activité diplomatique de la Roumanie pour la suppression de la Commission interalliée du Danube (1919—1920) 119
V. TEODORESCU — Des informations sur l'activité déployée par la Commission supérieure des monuments publics 129
TR. RUS, I. BURLACU — L'école archivistique 135
N. DRĂGHICI, M. PLATON, E. SENCHIEVICI — L'emploi de la poliéthylène pour la restauration des matériaux documentaires 151

PRÉSENTATION DES FONDS ET DE COLLECTIONS

I. FRĂŢILĂ, M. ANDRIŢOIU — Le siège saxon de Sebeş 159
C. TAMAŞ — Le magistrat de la ville de Piteşti 167
R. MIHAI — Le conseil administratif de l'église „Sf. Ilie" de Craiova 173
EL. MOISUC — De nouvelles acquisitions de xérographies d'après les documents des archives de Vienne 181

L'ACTIVITÉ ARCHIVISTIQUE AU-DELÀ DES FRONTIÈRES

V. ŞINDELARU — Des recherches dans les archives étrangères pendant l'année 1968 195
C. BODEA — Des sources d'informations anglaises ayant trait à notre pays 201
N. MARCU — Des documents des archives françaises concernant l'histoire économique de la Roumanie 211
M. GUBOGLU — Deux voyages dans la Turquie pour faire des recherches dans les Archives de l'Empire ottomane 221
IL. LEONTE — Des recherches dans les archives d'Etat de la R. P. de Pologne . . 237
M. IONESCU — Un voyage documentaire archivistique dans l'Italie 241

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Page

DOCUMENTS

DAMIAN P. BOGDAN — Qatre actes d'Etienne le Grand 245
P. GYULAI — Un témoignage concernant le sort d'une ancienne archive du XVII-ème siècle. 263
* * * — Pages inédites sur le Bucarest de l'année 1833 269
P. PALIU — De l'activité de V. Pârvan comme directeur du Musée National des Antiquités 281

GLOSSAIRE

GH. UNGUREANU — Mots et anciennes expressions 291

CHRONIQUE

I. BURLACU, V. GROZAV — Des pourparlers de la rédaction avec les lecteurs . . . 303

COMPTES-RENDUS ET PRÉSENTATIONS

— L'archive du général Gheorghe Magheru — Le catalogue des documents (1582—1880) Diréction générale des Archives d'Etat, Bucarest, 1968, 178 p. (Dumitru Ganciu) 305
— Le catalogue des documents moldaves des archives historiques centrales (1653—1675) Direction générale des archives d'Etat Bucarest, 1968, 692 p. (Emilia Poştăriţa) 306
— Bibliographie, documentation, terminologie vol. VIII, nr. 6, novembre, 1968, U N E-SC.O. Paris, p. 235—290 (Valeria Şindelaru) 307
— La gazette des archives (Organ de l'association amicale professionelle des archives françaises, Paris, Nouvelle série, nr. 60—62/1968 (Lidia Mihăilescu) 309
— Sbornik archivnick proci, Rocnik, XVII, Praga, 1 et 2/1967, 630 p. Archivni Casopis nr. 1—4, Praga, 1967 (P. Olteanu) 310
— E. Virtosu, La paléographie roumaine aux caracthères ciriliques. Edition scientifique, Bucarest, 1968 (Maria Dogaru) 312
— N. Stoicescu, Le Conseil du prince régnant et les grands dignitaires de la Valachie et la Moldavie (de XIV—XVII eme siècle) Edition de l'Académie de laR. .P de Roumanie, Buc.), 1968, 315p. (M. Ciucă) 314
— Une contribution précieuse concernant l'identiffication d'Anonymus (Demeny Ludovic) 316
— Petru Maior ,,Lettres et documents inédits, Edition soignée, préface, notes et indexes par N. Albu, Edition pour la littérature, Bucarest, 1968, XXII—170 p. (Liviu Moldovan) 317
— V. Mihordea, ,,Les relations agraires du XVIII-ème siècle dans la Moldavie (Ioana Constantinescu) 319
— I. D. SUCIU, La révolution de 1848—1849 dans le Banat. Edition de l'Académie, Bucarest, 1968 p. (Gr. Ploeşteanu) 321
— Traian P. Lungu : La vie politique de la Roumanie à la fin du XIX-ème siècle (1888—1889) Edition scientifique, Bucarest, 1967, 288 p. (Anastasie Iordache) . 323
— Ioan Alexandru Meletopoulos Ἡ ἔκθεσις τῆς ἱστορίας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἱστορικῷ Μουσείῳ (L'exposition du musée national d'histoire ayant trait à l'histoire d'Eteria). Athène, 1964, 81 p. (Nestor Camariano) 324

BIBLIOGRAPHIE

— Revue des archives (ancienne série) et le parchemin (Mihail Fanescu) 327

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN OF GENERAL DIRECTION OF STATE ARCHIVES FROM THE SOCIALIST REBUBLIC ROMANIA
Biannual
Editorial office: Bucharest, str. Arhivelor nr. 2 Telephone: 13.37.77.

CONTENTS

STUDIES AND COMMUNICATIONS

Seite

A. DECEI — 38 Arabian and Turkish manuscript books in the State Archives from Craiova 3
AL. TONK — Nicolaus Olahus' nobility diplomas. Some problems as regards the genealogy of Olahus' family 13
L. MOLDOVAN — From the history of Tg. Mureş „Cancelaria" 33
M. REGLEANU — Prince Alexandru Ipsilanti a protector of archives 43
V. ISAC — Private libraries in the 19 th century in Moldavia 49
H. NESTORESCU-BĂLCEŞTI — Nicolae Bălăcescu's period of learning in the National College "St. Sava" from Bucharest (1832 — 1835) 65
Al. UNGUREANU — A French mission in 1848 in Wallachia, Moldavia and Dobrudja . 81
I. COJOCARU — How was introduced the steam power in miller's industry from Moldavia and Wallachia 91
GH. GEORGESCU-BUZAU — Bondmen's dispossession of their lots (1859 — 1864) . . 95
C. CAZANIŞTEANU, GH. PIVRULESCU, — The echo of the Memorandist Trial 105
I. CIRŢINA — From the diplomatic activity of Romania for the abolition of the Danubian Interallied Commission (1919 — 1920) 115
V. TEODORESCU — Information as regards the activity carried on by the Higher Commission of the Public Monuments 129
TR. RUS, I. BURLACU — The Archivistic School 135
N. DRĂGHICI, M. PLATON E. SENCHIEVICI — The usage of the polyethylene for the repairing of the documentary material 151

PRESENTATIONS OF ARCHIVAL FONDS AND COLLECTIONS

I. FRAŢILA, M. ANDRIŢOIU — The Transylvanian saxon „Scaun" of Sebeş 159
C. TAMAŞ — The „Magistrat" of Piteşti 167
R. MIHAI The trusteeship of „St. Ilie" Church from Craiova 173
EL. MOISUC — New acquistions of documents from the Vienese archives 181

FROM THE FOREIGN ARCHIVES

V. ŞINDELARU — Some researches in the archives from abroad in 1968 195
C. BODEA — English information concerning our country 201
N. MARCU — Documents from the French archives as regards, the economic history of Romania 211
M. GUBOGLU — Two travels in Turkey for the research of the Ottoman Empire archives 221
IL. LEONTE — Some researches in the State Archives of Polish People's Republic . . 237
M. IONESCU — Documentary travel in Italia 241

DOCUMENTS

DAMIAN P. BOGDAN — Four documents from Stephen the Great 245
P. GYLAI — An evidence concerning the fate of an ofd archive in the 17 th century 263

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Seite

x x x — Some unpublished writings, on Bucharest, in 1833 269
P. PALIU — From the activity of Vasile Pîrvan as director of the National Antiquity Museum 281

GLOSSARY

GH. UNGUREANU — Old words and expressions 291

CHRONICLE

I. BURLACU, V. GROZAV — Meetings of the editorial staff with its readers . . . 303

BOOK-REVIEWS AND PRESENTATIONS

— *The archive of the general Gheorghe Magheru — Catalogue of documents (1682 — 1880).* General Direction of State Archives, Bucharest, 1968, 178 p. (Dumitru Ganciu) 305
— *The Catalogue of the moldavian documents from the Historic Central Archive (1653—1675)*, General Direction of State Archives, Bucharest, 1968, 692 p. (Emilia Poştărița) 306
— *Bibliographie documentation terminologie*, vol. VIII, nr. 6, novembre, 1968, UNESCO, Paris, p. 235—290 (Valeria Şindelaru) 307
— *La Gazette des Archives* (organ de l'association amicale proffessionelle des archieves française), Paris, nouvelle serie, nr. 60—62/1968 (Lidia Mihăilescu) 309
— *Sbornik archivnich praci*, Rocink XVII. Prague, 1 and 2/1967, 630 p. Archivni Casopis, nr. 1—4, Prague 1967 (P. Olteanu) 310
— E. Vîrtosu, *The Rumanian — chirilic paleography* Scientific Publishing House-Bucharest, 1968, (Maria Dogaru) 312
— N. Stoicescu, The Prince's Council and the high officials from Walachia, and Moldavia (the 14 th—17 th. centuries) The Publishing. House of Academy Bucharest 1968, 315, p. (M. D. Ciucă) 314
— *An important contribution concerning Anonymus' identification* (Demeny Ludovic) . . 316
— Petru Maior, *Unpublished letters and documents*, Preface, notes and index by Nicolae Albu. Publishing House for Literature, Bucharest, 1968, XXII—170 p. (Liviu Moldovan) 317
— .V Mihordea, *The agrarian relationship in the 18 th century in Moldavia.* (Ioana Constantinescu) 319
— I, D. Suciu, *The revolution of 1848—1849 in Banat*, Publishing. House of Academy, Bucharest, 1968, 274 p. (Gr. Ploeşteanu) 321
— Traian P. Lungu, *The political life in Romania at the end of the 19 th. century (1888—1889)*, Scientific Publishing. House Bucharest, 1967, 288 p. (Anastasie Iordache) 323
— Ioan Alexandru Meletopoulos, Ἡ ἔκθεσις τῆς ἱστορίας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἱστορικῷ Μουσείῳ (The exhibition from the National History Museum concerning the history of Hetaeria) Athens, 1964, 81 p. (Nestor Camariano) . . . 324

BIBLIOGRAPHY

„Revista Arhivelor" (old. series), and „Hîrsovul", (Mihail Fănescu) 327

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN DER GENERALDIREKTION DES STAATSARCHIVS
DER SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMANIEN
Erscheint Zweimal Jährlich
Redaktion: Bukarest, str. Arhivelor nr. 2 Fernruf: 13.37.77.

INHALT

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

Seite

A. DECEI — 38 Bücher arabischer und türkischer Manuskripte im Staatsarchiv von Craiova 3
AL. TONK — Nikolaus Olahus' Adelungsdiplome. Einige Fragen zur Genealogie der Familie Olahus 13
L. MOLDOVAN — Geschichtliche Angaben über die Stadtkanzlei Tg. Mureș 33
M. REGLEANU — Wojewod Alexander Ypsilanti als Beschützer des Archivs 43
V. ISAC — Privatbibliotheken in der Moldau im XIX. Jh. 49
H. NESTORESCU-BĂLCEȘTI — Nicolae Bălcescus Studienjahre im Nationalkollelgium „Sf. Sava" von Bukarest (1832—1835) 65
AL. UNGUREANU — Eine französische Mission in der Wallachei, Moldau und Dobrudscha im Jahre 1848 81
I. COJOCARU — Wie die Dampfkraft in der Mühlenindustrie der Moldau und Wallachei eingeführt wurde 91
GH. GEORGESCU-BUZĂU — Die Enteignug der Fronbauern von ihren Sessien (1859—1864) 95
C. CĂZĂNISTEANU, GH. PÎRVULESCU — Das Echo des Memorandumprozesses . . 105
I. CÎRȚINĂ — Aus der diplomatischen Tätigkeit Rumäniens für die Auflösung der Interalliierten Donaukommission (1919—1920) 119
V. TEODORESCU — Auskünfte über die geleistete Tätgkeit der Oberkommission für Denkmäler 129
TR. RUS, I. BURLACU — Die Schule für Archivwesen 135
N. DRĂGHICI, M. PLATON E. SENCIEVICI — Verwendung von Polyethylen bei der Restauration von Dokumenten 151

DARSTELLUNG VON ARCHIVFONDS UND KOLLEKTIONEN

I. FRĂȚILĂ M. ANDRIȚOIU — Der sächsische Richterstuhl von Sebeș 159
C. TAMAȘ — Der Stadtmagistrat Pitești. 167
R. MIHAI — Die Verwaltung der kirchlichen Gemeinschaft „Sf. Ilie" von Craiova 173
EL. MOISUC — Neue Erwerbungen von Xerographien nach Dokumenten aus dem Wiener Archiv 181

AUS DEN AUSLANDISCHEN ARCHIVEN

V. ȘINDELARU — Forschungen in den ausländischen Archiven im Jahre 1968 . . . 195
C. BODEA — Englische Informationsquellen unser Land betreffend 201
N. MARCU — Dokumente aus den französischen Archiven über die wirtschaftliche Geschichte Rumäniens 211
M. GUBOGLU — Zwei Reisen in der Türkei zur Erforschung der Archiven des ottomanischen Reichs 221

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Seite

H. LEONTE — Forschungen im Staatsarchiv der Polnischen Volksrepublik 237
M. IONESCU — Italienische Studienreise eines Archivars 241

DOKUMENTE

DAMIAN P. BOGDAN — Vier Urkunden von Stefan dem Grossen 245
P. GYULAI — Zeugnisse über das Schicksal eines alten Archivs aus dem XVII. Jh. 263
* * * — Neuveröffentlichte Dokumente über Bukarest um das Jahr 1833 269
P. PALIU — Aus der Tätigkeit V. Pârvans als Direktor des Nationalmuseums für Archäologie 281

GLOSSAR

GH. UNGUREANU — Alte Wörter und Ausdrücke 291

CHRONIK

I. BURLACU, V. GROZAV — Begegnungen der Redaktion mit den Lesern 303

REZENSIONEN UND BESPRECHUNGEN

— *Das Archiv des Generals Gheorghe Magheru — Dokumentenkatalog* (1582—1880), Generaldirektion des Staatsarchivs, Bukarest, 1968, 178 S. (Dumitru Ganciu) 305
— *Katalog moldauischer Dokumente aus der Abteilung Arhiva istorică centrală (1653—1675)*, Generaldirektion des Staatsarchivs, Bukarest, 1968, 692 S (Emilia Poştăriţa) 306
— *Bibliographie documentation terminologie*, vol. VIII, nr. 6, novembre, 1968. UNESCO, Paris, S 235—290 (Valeria Şindelaru) 307
— *La gazette des Archives* (Organ de l'association amicale proffessionnelle des archives françaises Paris, nouvelle serie, nr. 60—62/1968 (Lidia Mihăilescu) 309
— *Sbornik archivnich praci*, Rocnik, XVII, Praga, 1 und 2/1967, 630 S. Archivni Casopis, nr. 1—4, Praga, 1967 (P. Olteanu) 310
— E. Vîrtosu, *Rumänisch — kyrillische Poläographie*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968 (Maria Dogaru) 312
— N. Stoicescu, Der Staatsrat und die grossen Würdenträger der Walachei und Moldau (XIV—XVII. Jh.) Editura Academiei R. S. Romania, Bucureşti, 1968, 315 S. (M. D. Ciuca) 314
— *Ein wertvoller Beitrag zur Identifizierung des Anonymus* (Demeny Ludovic) 316
— Petru Maior, *Unveröffentlichte Briefe und Dokumente*, Ausgabe, Vorwort, Anmerkungen und Index von Nicolae Albu, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1968, XXII—170 S. (Liviu Moldovan) 317
— V. MIHORDEA, *Die Agrarbeziehungen aus dem XVIII. Jh. in der Moldau* (Ioana Constantinescu) 319
— I. D. SUCIU, *Die Revolution von 1848—1849 im Banat*, Editura Academiei, Bucureşti, 1968...274 S. (Gr. PLOEŞTEANU) 321
— TRAIAN P. LUNGU, *Das politische Leben in Rumänien am Ende des XIX Jh. (1888—1889)*, Editura ştiinţifică Bucureşti, 1967, 288, S. (Anastasie Iordache). . 323
— Ioan Alexandru Meletopoulos, Ἡ ἔκθεσις τῆς ἱστορίας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἱστορικῷ Μουσείῳ (Die Austellung vom historischen Nationalmuseum die Geschichte der Hetärie betreffend), Athen, 1964, 81 S (Nestor Camariano) . . 324

BIBLIOGRAPHIE

„Revista Arhivelor" (die alte Serie), und „Hrisovul" (Mihail Fănescu) 327

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

REVISTA ARHIVELOR
ОРГАН ГЛАВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ
АРХИВОВ СОЦИАЛИСТЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ РУМЫНИЯ
Издается два раза в год
Редакция: Бухарест, str. Arhivelor nr. 2, sectorul 6, Telefon: 13.37.77.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

Стр.

А. ДЕЧЕЙ — 38 арабских и турецких рукописей в Государственных Архивах г. Крайовы 3
Ал. ТОНК — Дипломы жалования в дворяне Николауса Олахуса. . . . . Несколько вопросов относящихся к генеалогии семьи Олахус 13
Л. МОЛДОВАН — Из истории канцелярии города Тыргу Муреш. 33
М. РЕГЛЯНУ — Александру Ипсиланти покровитель архивов 43
В. ИСАК — Личные библиотеки в Молдавии XIXго века 49
Х. НЕСТОРЕСКУ БЭЛЧЕШТЬ — Годы учебных занятий Николая Бэлческу в национальной коллегии ,,Св. Сава'' в Бухаресте (1832—1835) . . . 65
АЛ. УНГУРЯНУ — Французская мисия в Валахии, Молдавии и Добрудже в 1848 г. 81
И. КОЖОКАРУ — Как ввелась паровая сила в мелничное производство Молдавии и Валахии 91
Г. ДЖЕОРДЖЕСКУ БУЗЭУ — Обезземеливание барщинных крестьян (1809—1864) 95
К. КЭЗЭНИЩТЯНУ Г. ПЫРВУЛЕСКУ — Эхо процесса меморандума 105
И. КЫРЦИНА — Из дипломатической деятельности Румынии за ликвидирование межкоюзной комиссии Дуная (1919—1920) 119
В. ТЕОДОРЕСКУ — Сведения о деятельностиВысшей комиссии общественных памятников 129
Тр. РУС, И. БУРЛАКУ — Школа архивного дело 135
Н. ДРЭГИЧ, М. ПЛАТОН Е СЕНКИЕВИЧ—Использование полиэтилены в реставрации документальных материалов 151

ОБЗОРЫ АРХИВНЫХ ФОНДОВ И КОЛЕКЦИЙ

И. ФРЭЦИЛЭ, М. АНДРИЦОЮ — Сакская резиденция Себеша 159
К. ТАМАШ — Магистрат города Питешть 167
РУКСАНДРА МИХАЙ — Опека церкви ,,Св. Илия'' в Крайове 173
ЕЛ. МОЙСУК — Новое приобретение ксерографий по документам находящихся в венских архивах 181

ИЗ ЗАРУБЕЖНЫХ АРХИВОВ

В. ШИНДЕЛАРУ — Исследования в зарубежных архивах в 1968 г. 195
К. БОДЯ — Английские информационные источники относящиеся нашей страны 201
Н. МАРКУ — Документы из французских архивов относящиеся к экономической истории Румынии. 211
М. ГУБОГЛУ — Две поездки в Турцию для исследования архивов Оттоманской империи 227
Ил. ЛЕОНТЕ — Исследования в Государственных Архивах Польшы. . . . 237
М. ИОНЕСКУ — Архивно-документальная поезда в Италию. 241

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Стр.

ДОКУМЕНТЫ

ДАМИАН П. БОГДАН — Четыре документа со времени Стефана Великого . . 245
П. ГЮЛАЙ — Свидетельство о судьбе древних архивов XVII ого века . . . 263
* * * — Неизвестные страницы о Бухаресте 1833 гг. 264
П. ПАЛИУ — Из деятельности В. Пырвана директор Национального Музея древностей 281

ГЛОССАРИЙ

Г. УНГУРЯНУ — Устарелые слова и выражения 291

ХРОНИКА

И. БУРЛАКУ, В. ГРОЗАВ — Встречи редакции с читателями 303

РЕЦЕНЗИИ

— *Архив генерала Георге Магеру* — Каталог документов (1582—1880) Главное Управление Государственных Архивов. Бухарест, 1968, 78 стр. (ДУМИТРУ ГАНЧУ) 305
— *Каталог Молдавских документови из центрального Архива. (1653—1675)*. Главное Управление Государственных Архивов. Бухарест, 1968, 692 стр. (ЕМИЛИЯ ПОШТЭРИЦЭ) 306
Bibliographie documentation terminologie том VIII, нр. 6, Париж, стр. 235—290. (ВАЛЕРИЯ ШИНДЕЛАРУ 307
La gazette des archives нр. 60—62, 1968, (ЛИДИЯ МИХЭИЛЕСКУ) . . . 309
Sbornic arhivnich praci rosnic XVII Прага, 1 и 2/1967, 630 стр., Arhivni Casopis нр. 1—4, Прага, 1967, (П. ОЛТЯНУ). 310
— Е. ВЫРТОСУ, — *Румынско-старославянская палеография*, Научное Издательство, Бухарест, 1968 (МАРИЯ ДОГАРУ) 312
— М. СТОИЧЕСКУ, *Княжеский совет и великие сановники в Молдавии* (XIV-XVII в.), Издательство Академий, С.Р. Румыния, Бухарест, 1968, 315 стр. (М.Д. ЧУКЭ) 314
— *Ценный вклад по установлению личности Анонимуса*, (ДЕМЕНИ ЛУДОВИК) 316
— ПЕТРУ МАЙОР, *Неизвестные письма и документы*, Предисловие заметки и указателиНиколая Албу, Литературное издательство, Бухарест, 1968, XXII, 170 стр. (ЛИВИУ МОЛДОВАН) 317
— В. МИХОРДЯ, *Аграрные отношения XVIII го века в Молдавии*, (ИОАНА КОНСТАНТИНЕСКУ) 319
— И. Д. СУЧУ, *Революция 1848—1849 гг. в Банате*, Издательство Академии, Бухарест, 1968, 274 стр. (Гр. ПЛОЕШТЯНУ) 321
— ТРАЯН П. ЛУНГУ., *Политическая жизнь Румынии в конце XIX века (1888—1889)*, Научное издательство, Бухарест, 1967, 288 стр. (АНАСТАСИЕ-ИОРДАКЕ) 323
— ИОАН АЛЕКСАНДРУ МЕЛЕТОПУЛОС, Ἡ ἔκθεσις τῆς ἱστορίας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἱστορικῷ Μουσείῳ (Выставка Национального Исторического Музея по истории Этерии) Афины, 1964, 81 стр. (НЕСТОР КАМАРИАНО) 324

БИБЛИОГРАФИЯ

„Ревиста Архивелор" (Старая серия) и-„Хрисовул" (МИХАИЛ ФЭНЕСКУ) . 327

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor" publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, cronologie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, numismatică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie, bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliogafice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în trei exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Documentele scrise în limbi străine vor fi însoțite de traducere. Titlurile revistelor citate vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Ilustrațiile vor fi atașate la sfîrșitul textului.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Autorii primesc gratuit 30 de exemplare „extras" cu copertă comună.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Redactori : I. BURLACU, V. GROZAV
Tehnoredactarea : P. PALIU

Dat la cules 9.IV.1969. Bun de tipar 26.VI.1969.
Tiraj : 5 000 exemplare. Coli de tipar : 23

Întreprinderea Poligrafică „Informația", str. Brezoianu nr. 23—25. București. R. S. România. Comanda 3 382

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

I.P. „Informația" — c. 3382

Lei 14.—

43401

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro